

UNIVERSITAT DE BARCELONA

“Car vosaltres havets a veure sobre hospitals”: el Consell de Cent i la construcció de la primera política hospitalària a la Barcelona baixmedieval

Pol Bridgewater Mateu

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

“CAR VOSALTRES HAVETS A VEURE SOBRE HOSPITALS”: EL CONSELL
DE CENT I LA CONSTRUCCIÓ DE LA PRIMERA POLÍTICA HOSPITALÀRIA
A LA BARCELONA BAIXMEDIEVAL

Pol Bridgewater Mateu

2020

PROGRAMA DE DOCTORAT EN CULTURES MEDIEVALS

Co-dirigida per:

Dra. Blanca Garí de Aguilera

Dr. Antoni Conejo da Pena

Tutora: Dra. Blanca Garí de Aguilera

Resum

L'objectiu d'aquesta tesi és estudiar el desplegament d'una genuïna política hospitalària empresa pel govern municipal de Barcelona durant la baixa edat mitjana. Amb una perspectiva de llarga durada i un marc comparatiu ampli, pretenem identificar els moments i raons de la gènesi d'aquesta mateixa política assistencial, així com l'adaptació a un context polític i institucional canviant, marcat pel desenvolupament de l'autoritat i autonomia del municipi i, especialment, la reforma del 1401 que va donar lloc a l'Hospital de la Santa Creu.

La tesi s'estructura en tres grans blocs: en el primer aprofundim en els orígens de les pràctiques i institucions assistencials cristianes i medievals, posant l'èmfasi en les continuïtats en els espais, marcs legals i elements culturals. En el segon bloc analitzem el paisatge assistencial barceloní previ a la reforma del 1401, per tal d'entendre les arrels de les responsabilitats assistencials i hospitalàries del Consell de Cent i, alhora, avaluar l'impacte del naixement de l'Hospital de la Santa Creu. En el tercer i darrer bloc identifiquem els eixos principals de la política hospitalària del govern municipal durant el segle xv, en relació, sobretot, amb el flamant hospital general de la ciutat

Abstract

The aim of this thesis is to study the deployment of a genuine welfare policy undertaken by the municipal government of Barcelona during the late Middle Ages. With a long-term perspective and a broad comparative framework, we aim to identify the moments and reasons behind the genesis of this same welfare policy, as well as its adaptation to a changing political and institutional context, marked by the development the municipality's authority and autonomy and especially the reform of 1401 that gave rise to the *Hospital de la Santa Creu*.

This thesis is structured in three main blocks: the first one consists on an in-depth study of the origins of Christian and medieval care practices and institutions, with an emphasis on continuities in spaces, legal frameworks and cultural elements. In the second block we analyse the welfare landscape of Barcelona prior to the reform of 1401, in order to understand the roots of the welfare responsibilities of the *Consell de Cent* and, at the same time, evaluate the impact of the rise of the *Hospital de la Santa Creu*. In the third and last block we identify the main axes of the welfare policy of the municipal government during the fifteenth century in relation, above all, to the brand-new general hospital of the city.

Agraïments

A la Blanca, la meva tutora i directora. Ha estat sovint, amb una conversa, un missatge o una trucada, un dic contra la incertesa i el desànim. Aquest projecte s'hauria pogut perdre per viaranys molt foscos sense la seva presència constant i l'empenta ocasional, ferma però comprensiva.

Al Toni, el meu director. Sempre disponible, sempre amable, sempre amb un comentari encertat o una observació profunda.

Aquesta tesi s'ha escrit a Barcelona i, espero, traspuja un amor profund per la ciutat, els seus arxius, el seu antic gran hospital general. És, també, una tesi *senese*. A Siena vaig passar-hi tres mesos deliciosos, i sempre portaré la ciutat amb mi. Voldria agrair al Dr. Fabio Gabbrielli i al Dr. Michele Pellegrini la seva càlida benvinguda.

A en Xavier i en Salvatore, companys de despatx, i en Guillem, company de pis. Els tres han hagut de suportar el meu ús liberal dels espais comuns i una actitud relaxada vers l'ordre, però també, vull pensar, converses, rialles i complicitats. Juntament amb la Laura, en Jaume i en Pol, companys de patiments i alegries, i els professors i col·legues del departament, han fet que anar de casa a la feina i de la feina a casa no fos més que un viatge entre dos punts molt brillants.

A la Roser, enemiga implacable de la pedanteria, la pretensió buida i la veu passiva. Ha estat sempre al meu costat.

Als amics de Caldetes, d'Arqueomontsec i als de tota la vida. I per últim, als meus estimadíssims avis, pares i germà.

Abreviatures utilitzades

ACA	=Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	=Arxiu Capitular de Barcelona
ADB	=Arxiu Diocesà de Barcelona
AHCB	=Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHSCSP	=Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau
MJT I	=Manual Primer de Joan Torró
MJT V	=Manual Cinquè de Joan Torró
MJT VII	=Manual Setè de Joan Torró
MJT IX	=Manual Novè de Joan Torró
MPP II	=Manual Segon de Pere Pasqual
MGB	=Manual Únic de Gabriel Bofill
MNA	=Manual de Novells i Ardits
MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica</i>
PL	= <i>Patrologia Latina</i>
c.	= <i>circa</i>
d.	=diners barcelonins
f.	=foli/folis
ll.	=lliures barcelonines
n.	=nota
p./pp.	=pàgina/pàgines
r.	=recte
s.	=sous barcelonins
v.	=vers
vol.	=volum

Índex

Introducció.....	7
Definició dels objectius de recerca	10
Metodologia i estructura	17
Fonts documentals.....	20
L'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu.....	20
L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.....	22
L'Arxiu Capitular de Barcelona.....	24
Fonts editades.....	25
Bloc 1. Hospitals i poder: del sorgiment de l'hospital medieval als grans hospitals generals.....	27
1. 1. "Ja que consideres comuns els fruits de la terra": riquesa i pobresa en un món cristià.....	27
1. 2. Donar com un cristià: la construcció d'una ideologia sobre el despreniment pietós.....	36
1. 2. 1. L'economia divina i la creació del <i>populus</i> cristià	36
1. 2. 2. La donació i el lideratge social de l'Església	41
1. 3. Els deures de la mitra i els deures del segle.....	48
1. 3. 1 Els orígens d'un model eclesiàstic de gestió de l'assistència	48
1. 3. 2. Transició, no ruptura. L'afermament episcopal en un món postimperial	52
1. 3. 3. L'assistència en les tradicions capitular i conciliar	56
1. 4. Ideals de pedra i calç: el naixement i la difusió de l'hospital cristià	60
1. 4. 1. La primera institucionalització de l'assistència.....	61
1. 4. 2. El pas de l'hospital a occident	68
1. 4. 3. L'hospital carolingi i postcarolingi.....	72
1. 5. <i>Viarum multiplicitas</i> : transformació i continuïtats en el temps d'emergència del laïcat	75
1. 5. 1. L'assistència i la irrupció del laïcat	75
1. 5. 2. El dinamisme de l'Església secular	79
1. 6. Un llenguatge de la caritat: les bases ideològiques de la responsabilitat assistencial dels poders seculars	85
1. 6. 1. El carisma franciscà i la construcció d'una ètica de la responsabilitat col·lectiva a la Corona d'Aragó	87
1.7. Els grans hospitals urbans.....	94
1.7.1. "Famusi et caritativi hospitali": la referencialitat del gran hospital urbà.....	94
1.7.1. Grandesa i centralitat: l'hospital com a xarxa	101
1. 7. 3. Centralitat i reforma hospitalària.....	104
Bloc 2. El paisatge assistencial de Barcelona abans de la reforma.....	107
2. 1. Els primers espais assistencials de Barcelona i el protagonisme de l'entorn episcopal.....	107
2. 1. 1. L'Hospital de la Seu	109

2. 1. 2. L'Hospital de la Seu: l'únic hospital de la Barcelona altmedieval?	113
2. 2. Les institucions assistencials barcelonines a partir del segle XII	116
2. 2. 1. Ruptura o continuïtat? L'hegemonia episcopal i les transformacions en l'assistència ..	117
2. 2. 2. Les confraries, els bacins i l'assistència en esglésies parroquials i monàstiques	129
2. 2. 3. L'assistència en comunitats no cristianes	133
2. 2. 4. Els hospitals	138
2. 2. 5. L'Hospital d'en Pere Desvilar i el naixement de la política hospitalària del municipi barceloní	156
Bloc 3. Barcelona i l'Hospital de la Santa Creu	177
3. 1. El procés de reforma de l'any 1401 i els orígens de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona	178
3. 1. 1. Barcelona l'any 1401: un moment àlgid en el desenvolupament del municipi	178
3. 1. 2. Vides paral·leles? L'Hospital de la Santa Creu i la Taula de Canvi	184
3. 1. 3. Iniciatives i ambients reformistes abans del 1401	188
3. 1. 4. Els protagonistes de la reforma	203
3. 1. 5. Entre la fusió i l'autonomia: la integració i continuïtat de l'Hospital d'en Pere Desvilar	215
3.2. Els administradors seculars de l'Hospital de la Santa Creu	229
3.2.1. L'administració en els primers documents normatius de l'hospital: orígens i models	229
3.2.2. La pràctica de l'administració: la gestió patrimonial i assistencial	234
3.2.3. Els processos d'elecció i el control de la institució	243
3.2.4. Els administradors seculars: un perfil social i polític	254
3. 3. Promoció, protecció, regulació: l'Hospital de la Santa Creu i el paraigües del Consell.	268
3. 3. 1. L'hospital i la hisenda municipal: els vincles financers	269
3. 3. 2. L'hospital i l'acció legislativa del Consell: les ordinacions	282
3. 3. 3. La <i>res publica</i> mobilitzada: Barcelona, Simó Salvador i l'intervencionisme municipal ...	286
3. 3. 4. La signficació de l'hospital en el paisatge barceloní	299
3. 3. 5. Límits i possibilitats de la política hospitalària a la Barcelona del quatre-cents	321
Conclusions	328
Hospitals and Power	328
Hospitals and Reform	331
The Hospital of the Holy Cross: the limitations and possibilities of Barcelona's welfare policies during the 15 th century	333
Apèndix 1. Annex documental	386
Apèndix 2. Taules	435

Introducció

Vassili Grossman, reporter de guerra al servei de l'exèrcit roig, va testimoniar de primera mà l'alliberament dels camps d'extermini de Treblinka i Majdanek l'any 1944. Durant el procés d'escriptura de l'obra mestra *Vida i destí* va posar sobre paper l'horror més profund de la maquinària de la mort hàbilment bastida per l'estat nacional-socialista:

Nit i dia els combois avançaven en direcció als camps de concentració, als camps de la mort. L'aire era pla de la fressa de les rodes, dels xiulets de les locomotores, del trepig sord de centenars de milers de presoners que s'encaminaven a la feina amb un número blau de cinc xifres cosit a la roba. Els camps van esdevenir les ciutats de la Nova Europa. Creixien i s'estenien amb el seu propi traçat, els seus carrers, places, hospitals, mercats ambulants, crematoris i estadis.¹

Com les setanta *Alexandries* del gran general macedoni, la xarxa de camps de concentració era la manifestació més fidel de la "Nova Europa" sota el jou nazi. Grossman, però, reconeixia el caràcter intrínsecament paròdic del projecte re-civilitzador, erm i emasculat, i la contradicció indefugible entre la creació i el suïcidi. Des de la baixa edat mitjana els intel·lectuals havien fet seva la idea d'una Europa de les ciutats. Francesc Eiximenis, extremadament recelós de la *rustica gens*, feia de la vida urbana una condició de necessitat per al bon govern, i de la ciutat la unitat política fonamental i perfecta, "congregació honorable pus que neguna altra del món".² Es tracta també de l'Europa de les universitats, o fins i tot, l'Europa dels cafès de Georges Steiner, amb el seu eix Lisboa-Copenhaguen-Palerm.³ Encara avui ressona poderosament l'ideal *straussia* d'una civilització europea forjada a partir de la relació dicotòmica entre dues ciutats, Jerusalem i Atenes, amb l'afegitó ocasional d'una Roma una mica incòmoda i insegura del seu lloc.⁴ Aquesta Europa definida per la seva

¹ GROSSMAN (1980) 2007, p. 15. *Vida i destí* va ser escrita l'any 1959, tot i que no va ser publicada fins l'any 1980, a causa de la censura soviètica. Abans, Grossman ja havia publicat diversos textos sobre els camps de Treblinka i Majdanek i el sistema de camps de concentració i extermini en general. El seu article *L'infern de Treblinka* (1944) es va incloure com a prova en els judicis de Nuremberg.

² Francesc Eiximenis, *Dotzè del Crestià*, I, 2, c. 112; 1. c. 35, 104-112. Vegeu JUNCOSA 2011, pp. 159, 164.

³ STEINER (2004) 2009, pp. 17-18.

⁴ L'eix Jerusalem-Atenes serveix a Strauss per definir el "destret teològic-polític de la modernitat", entès com la pugna entre els antics i els moderns i la relació entre revelació i filosofia. Alhora, la dicotomia adquireix també un cert sentit identitari, en la mesura que reivindica com a element distintiu del pensament occidental i cristià vers el judaisme i l'islam. Malgrat que Strauss nega, en última instància, la capacitat d'entesa, i del seu profund recel cap a la modernitat, altres autors han interpretat el binomi Jerusalem-Atenes des d'una perspectiva matisadament sincrètica. Steiner parla d'una "dualitat primordial" i una "doble herència", una relació "alhora conflictiva i sincrètica" que forja la "substància d'Europa". BATNITZKY 2016; STEINER (2004) 2009, pp. 28-33. Aquesta definició d'una substantivitat europea o, en altres paraules, el concepte d'una civilització o cultura occidental

urbanitat es trobava a Auschwitz o Treblinka amb un mirall deformant que, com a una fira o un parc d'atraccions, reflectia una imatge grotesca.

La ciutat era un marcador de civilització, però quins eren els marcadors de ciutat? El fragment de *Vida i destí* inclou una descripció implícita d'una ciutat estereotipada, de la qual els camps de concentració i extermini participaven, de forma perversa, en la mesura que incorporaven els espais quotidians de la vida urbana: carrers i places, instal·lacions esportives, mercats i, efectivament, hospitals. Així, si els espais de la ciutat-civilització estaven dedicats al servei de la vida, la seva paròdia sinistra es lliurava a la mort industrialitzada. L'hospital com a lloc de guariment es transforma en un centre de l'experimentació forçada i de la tortura medicalitzada.⁵

Reculem, de moment, en el temps. Fora de la preocupació de Grossman per a carrers i places, al món clàssic hi predominava una concepció política, valgui la redundància, de ciutat. La polis s'articulava com una entitat amb vocació social, que possibilitava la vida en comú i les activitats que li eren pròpies.⁶ Així doncs, la urbanitat no es definia tant pels espais que contenia com per quines activitats i formes de socialització permetia. Tot i això, les referències textuais i l'arqueologia ens ajuden a fer-nos una idea dels aspectes més prosaics d'una ciutat

clarament diferenciable ha estat sotmesa a una revisió important, juntament amb la cooptació per part de la dreta post-moderna d'un relat essencialista basat en el rol fundacional de la síntesi de Jerusalem-Atenes. Per a Kwame Anthony Appiah "civilització occidental" és un concepte vague, espuri i contingent, imprecís a l'hora d'incloure i excloure i sovint utilitzat com un eufemisme de "blanc" o "caucàsic". APPIAH 9 de novembre del 2016. Recuperat de: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/09/western-civilisation-appiah-reith-lecture>.

⁵ Evidentment, la comprensió hostil de l'experiència hospitalària no és un patrimoni exclusiu dels casos extrems de l'Alemanya nazi o el Japó imperial durant la segona guerra mundial. George Orwell va escriure un dels relats més memorables (i amb profunds ecos *foucaultians*) de l'alienació pròpia dels complexos hospitalaris de principis del segle xx a *How the Poor Die*. Com a pacient tractat sense pagament, l'autor explica amb detall la profunda incomoditat i desorientació causada per l'atenció de metges i estudiants al seu cos deshumanitzat: "I had never been in the public ward of a hospital before, and it was my first experience of doctors who handle you without speaking to you, or, in a human sense, taking any notice of you (...) It was a queer feeling – queer, I mean, because of their intense interest in learning the job, together with a seeming lack of any perception that the patients were human beings. (...) As a non-paying patient, in the uniform nightshirt, you were primarily a specimen, a thing I did not resent but could never quite get used to". ORWELL (1946) 2003, pp. 278-280. El testimoni d'Orwell és especialment interessant en la mesura que defineix la seva experiència hospitalària com a explícitament *decimonònica* i la compara desfavorablement amb la familiaritat i caliu de recuperar-se o morir a casa i al tacte que, no sense una mica de xovinisme autocomplaent, adscriu a un hospital anglès modern servit per la *National Health Insurance*. *Ibidem*, pp. 284-290. En aquest sentit, diversos autors han remarcat la importància del consens i la integració del hospital en els imaginaris culturals en la construcció dels sistemes hospitalo-cèntrics actuals, en altres paraules "la imagen de credibilidad y legitimidad que le otorga la institución, la que permite al médico hospitalario comprender la desconfianza de la ciudadanía". COMELLES, ALEGRE, BARCELÓ 2017, p. 69.

⁶ VERNANT (1962) 1992, pp. 61-79.

grecoromana. Referint-se a Pompeia, Robin Lane Fox ens recorda la tensió entre familiaritat i estranyesa que brinden les restes:

Hay una faceta de la vida pompeyana que parece curiosamente moderna. La ciudad tenía un sistema de calles planificado que excluía el tráfico rodado de las zonas del centro. Existen tabernas muy bien conservadas con las correspondientes enseñas mostrando un ave fénix o un pavo real. Hay teatros y un llamado “complejo recreativo”, y un edificio dedicado especialmente al mercado de pescado, la carne y otras exquisiteces (...) Pero en gran parte ese salto en el tiempo no responde en absoluto a nuestra idea de ciudad acogedora. Había imágenes y santuarios de los dioses por todas partes, y no sólo en los grandes templos oficiales del foro. Los esclavos eran fundamentales para la marcha de la vida doméstica (...). No había bancos en las calles principales (el préstamo de dinero constituía una transacción privada), ni tampoco hospitales ni clínicas públicas.⁷

Tant per a Grossman com per a Lane Fox els hospitals són un marcador de la urbanitat moderna. L'exotisme o la incomoditat de l'antiga Pompeia s'explica, en part, per la seva absència, i l'horror de Treblinka per la seva perversió.⁸ Com passem, però, de la polis, plena de temples i esclaus, a la ciutat contemporània, amb els seus bancs i hospitals? En aquest sentit, en el seminal *Le pain et le cirque*, Pau Veyne proposava un exercici suggestiu: un passatger que sobrevoli des d'un avió una ciutat barroca veurà arreu les teulades de convents, hospicis i orfenats i altres establiments caritatius de condició diversa. En canvi, el mateix passatger, en passar per sobre les ruïnes d'una antiga ciutat romana toparia amb teatres sumptuosos i enormes banys i basíliques. Segons Veyne, aquest observador, embarcat en un viatge prometedori, podria pensar que al cap i a la fi es trobava al davant (o a sobre, més aviat) del resultat d'un mateix principi: la redistribució. Res més lluny de la realitat, ens adverteix.⁹ A Atenes o Roma existien espais de guariment, metges reputats i pràctiques de redistribució de béns i serveis i xarxes de solidaritat i ajuda, institucionalitzades o no. Però no hi havia hospitals, o no n'hi va haver fins el triomf del cristianisme, quan noves paraules, en grec i llatí, va sorgir per descriure institucions sense precedents directes. El particular graó perdut en

⁷ LANE FOX (2005) 2008, pp. 665-666.

⁸ La comparació entre les ciutats d'extermini de l'Europa del tercer Reich i Pompeia resulta encara més adequada en la mesura que Lane Fox ens recorda, hàbilment, l'horror quotidià i silencios de l'esclavitud, una remor de fons fàcil d'ignorar davant l'estridència funesta de l'holocaust.

⁹ VEYNE (1976) 1990, p. 19. Vegeu ANDERSON 2013, p. 15.

aquesta cadena entre ciutat i hospital veu la llum durant l'antiguitat tardana i arriba a la maduresa a l'edat mitjana.¹⁰

Si de *medievalitat* es tracta, doncs, tornem a Eiximenis. En la seva proposta d'una ciutat perfecta el menoret recull, en certa manera, el gust polític dels clàssics. La ciutat eiximeniana és un projecte polític, en tant que permet i facilita l'assoliment col·lectiu de la més important empresa humana, és a dir, la salvació. Tant aquest objectiu últim com les vies específiques que s'hi dirigien resultarien incomprensibles, però, per als grecs i romans, i fins a cert punt per a molts de nosaltres. A la ciutat medieval ideal hi havia pobres i hi havia hospitals, no com a mers accidents o com a resultat d'un ordre natural abstracte, sinó com a dispositius, necessaris i legítims, d'aquest projecte de salvació. Una preocupació que es trasllada en la morfologia urbana i, com veurem, en l'acció política del govern de la ciutat.¹¹

Eiximenis no només ens serveix per tancar el cercle. El menoret va viure en una època de canvis en el desenvolupament de l'hospital com a institució i, sobretot, en la relació entre l'assistència i el poder. Molts dels hospitals formats entre la baixa edat mitjana i la primera modernitat perviuen, sense solució de continuïtat, fins avui.¹² Mort l'any 1408, de ben segur va sentir a parlar, sinó va veure directament, un Hospital de la Santa Creu encara a les beceroles. Les preguntes que aquesta tesi intenta respondre connecten, en essència, amb les preocupacions i la cronologia d'Eiximenis. Quins eren els deures dels governants vers la provisió d'assistència? Quines eren les particularitats de l'hospital medieval, i sobretot dels grans hospitals generals? Aquests aspectes han estat àmpliament tractats, i la nostra capacitat d'oferir explicacions transformadores és limitada. Però la materialització d'aquests grans processos a Barcelona és, encara, un terreny ample i obert, en cap cas verge però sí ple de possibilitats.

Definició dels objectius de recerca

La ubiqüitat de l'hospital en els dispositius de salut actuals és en part reconfortant:¹³ tothom té una experiència hospitalària. De fet, avui dia, les primeres experiències de la immensa

¹⁰ BROWN 2002, p. 34; ANDERSON 2013, p. 15.

¹¹ JUNCOSA 2011, pp. 164-166.

¹² COMELLES 2016, p. 4.

¹³ COMELLES, ALEGRE-AGÍS, BARCELÓ 2017, p. 58.

majoria de, posem per cas els catalans, són hospitalàries, si bé mai recordades pels seus protagonistes.¹⁴ Davant d'escenaris d'incertesa o de transformació, l'hospital s'erigeix com un far que guia l'acció política i atrapa poderosament l'atenció de votants i *spin doctors* per igual: a les darreries de l'any 2018, Boris Johnson prometia, no sense vaguetat, inversions milionàries per al *National Health Service* britànic i la construcció de fins a "40 hospitals nous".¹⁵ L'hospital públic britànic ha arrelat tan profundament en l'imaginari col·lectiu que abandonar-lo en l'etapa incerta post-*brexít* era un tabú difícil de trencar, almenys de cara al públic, per a un Partit Conservador associat amb la privatització i la desinversió en serveis públics.¹⁶

El concepte de *l'hospitalocentrisme* ha fet fortuna a l'hora de descriure l'hegemonia de l'hospital en els sistemes assistencials moderns.¹⁷ El fenomen té una cronologia específica, si bé dilatada,¹⁸ i unes característiques pròpies: l'hospital eclipsa altres institucions i pràctiques assistencials, sovint agressivament.¹⁹ És un espai altament regulat, amb procediments estandarditzats tant en la cura com en l'administració, i profundament integrat en les estructures de l'estat, ja sigui a través de la titularitat pública dels centres o a través de

¹⁴ Segons dades de l'Idescat, l'any 2016 a Catalunya es van produir 365 parts en espais no hospitalaris, un 0'5 % del total. JANÉ *et al.* 2017, p. 26.

¹⁵ CAMPBELL, 8 de desembre del 2019, recuperat de:

<https://www.theguardian.com/politics/2019/dec/08/boris-johnson-40-new-hospitals-pledge-costed>

¹⁶ Vegeu les interessants reflexions de Horden i Smith sobre l'impacte de l'hegemonia conservadora a l'Anglaterra dels anys 80' i 90' del segle xx sobre el proveïment de serveis de cura a ancians, malalts mentals, discapacitats i persones vulnerables en general: "In the 1980s, a noteworthy shift of emphasis to care by the community occurred. Certain individuals conceived as 'the community' were to be providers for the dependant. Their care would be voluntary rather than statutory, informal rather than formal, unpaid rather than paid. And such services should spring from the personal ties of kinship, friendship, and neighbourhood". HORDEN, SMITH 1999, p. 2.

¹⁷ El concepte ha estat assumit per l'Organització Mundial de la Salut. Per exemple, en l'informe del 1990 *The Role of the Hospital in the District* adverteix sobre les deficiències dels hospitals com a centres d'atenció primaris. Segons l'estudi, la centralitat simbòlica de l'hospital explica en bona mesura l'atracció que genera entre la població, fins i tot quan aquesta atracció deriva en un abús ineficient del sistema: "Fascination with the technology and the symbolism of a hospital is not the privilege of the medical class alone but extends to large strata of the population. This is true in many rural areas of developing countries as it is in the suburbs of Europe". LERBERGHE, LAFORT 1990, p. 3. El reconeixement de l'hospitalo-centrisme està també present en nombrosos estudis enfocats des de la *Value-Based Health care* (VBHC), l'antropologia mèdica o l'economia política assistencial. Vegeu PORTER, TEISBERT 2006 i especialment per una perspectiva històrica, COMELLES, ALEGRE-AGÍS, BARCELÓ 2017, pp. 58-63.

¹⁸ Es tracta d'un procés que s'iniciaria al segle XVIII a Europa i al XIX als Estats Units. MARTÍN, COMELLES, ARNAU 1993, p. 202.

¹⁹ Això es pot plasmar en una legítima lluita contra l'intrusisme mèdic però també en la marginació d'alternatives viables a la visita hospitalària, sobretot en els camps de la prevenció i l'atenció primària.

processos d'homologació i control d'iniciatives privades. L'hegemonia també s'expressa a través de l'assumpció d'un valor simbòlic central:

Todo ello desemboca en el “hospitalo-centrismo” desde, al menos, tres perspectivas: la de los poderes políticos que asumen la posición central del hospital en los dispositivos sanitarios; la de los profesionales porque son los espacios fundamentales de su educación y donde se construyen sus expectativas profesionales; y, en último término, para los ciudadanos porque han cambiado radicalmente su posición en lo que podemos llamar la folk-medicina actual de las clases populares y en la que el hospital ha pasado a ser también un referente para las decisiones relativas a los procesos de salud, enfermedad y atención.²⁰

Aquest model hospitalocèntric, rabiosament modern, es desenvolupa necessàriament en contraposició a un model assistencial anterior, en què els elements definitoris del primer no hi serien presents o, almenys, no de forma central. Paradoxalment, moltes aproximacions a l'hospital premodern es fan valdre de recursos conceptuals propis dels sistemes assistencials del segle xx, ja sigui per un fracàs d'abstracció o per una legítima empresa d'història comparativa o de genealogia institucional. En alguns casos, la popularitat de termes com *welfare* per descriure pràctiques o institucions medieval s'explica, justament, per salvar les diferències entre els dispositius assistencials propis d'una societat hospitalocèntrica i les institucions caritatives de l'antic règim, sobretot des d'un punt de vista de prestació de serveis.²¹

En aquest sentit, diversos autors han advertit sobre les diferències entre l'hospital actual i les institucions assistencials premodernes. En paraules de Miri Rubin,

“...it is not the absence of material alone which blights the study of medieval hospitals and the poor treated in them. Those reading descriptions of medieval hospitals often complain about the unfamiliar

²⁰ COMELLES, ALEGRE-AGÍS, BARCELÓ 2015, pp. 58-59.

²¹ L'ús del concepte de *welfare* remet a la multifuncionalitat dels espais assistencials premoderns i, sobretot, dels hospitals, centres proveïdors de serveis diversos que avui associem a l'estat del benestar, a més a més de l'assumpció de responsabilitats assistencials per part dels poders públics de l'Antic Règim. N'és un exemple paradigmàtic el projecte PRIN 2015 *Alle origini del Welfare*, coordinat des de la Universitat de Siena. Vegeu <https://www.prinoriginiwelfare.it/>. El diàleg entre els sistemes de salut i assistència públics i els models assistencials anteriors ha tingut un èxit notable: Barry i Jones parlen de medicina i caritat “before the Welfare State” en una publicació on hi tenen cabuda des dels hospitals medievals a iniciatives caritatives del Londres vuitcentista. BARRY, JONES (eds.) 1991. Brodman és més generós en el seu ús del terme, així com Jensen. BRODMAN 1998; JENSEN 2001. A Itàlia, la vinculació entre els sistemes assistencials medievals i l'estat del benestar modern ha tingut gaudit també d'èxit. Vegeu PICCINI 2012; AVALLONE, COLESANTI, MARINO 2019.

nature of such institutions: medieval hospitals seem to fulfil only a few of the functions expected of them by our contemporaries.²²

A més vehemència, Sonderger afirma que “Urban hospitals in the Middle Ages cannot be compared to modern ones”.²³ L’element comú que difumina el vincle entre l’hospital tardoantic i medieval, per una banda, i el modern, per l’altra, és sobretot la funcionalitat i, més específicament, la provisió de serveis medico-terapèutics:

Yet to seek here a purely medical hospital is a work of supererogation. Many of the smaller *xenodokeia* would have offered little more than a place to lay one’s head, rest and eat. Monks, ex-army officers, even the occasional civilian administrator are far more prominent in the actual running of the hospitals than physicians. Financial rather than medical problems are the pressing concern of the ecclesiastical codes, which stress again and again the importance of the head’s moral rectitude and administrative ability.²⁴

El concepte de medicalització, de forma explícita o no, ha informat aquesta noció d’un canvi substancial entre les formes hospitalàries de l’antic règim i els sistemes moderns. Des d’una perspectiva generalista pot semblar que alguns dels elements que habitualment vinculem a l’hospital modern i a la cultura hospitalocèntrica, com la creixent complexitat administrativa o burocràtica, la integració en estructures de poder superiors o la presència, més o menys regulada, de personal mèdic són aplicables a models explicatius de l’evolució i transformació dels hospitals premoderns, però és un exercici fins a cert punt forçat i amb un potencial explicatiu limitat. És a dir, l’Hospital de la Santa Creu de Barcelona comptava amb la presència de professionals de la medicina, sense ser, necessàriament, un espai *medicalitzat* o, fins i tot, definit per la presència de metges. De la mateixa manera, formava part de l’imaginari polític de la ciutat medieval i estava integrat, almenys en part, en la seva *res publica*, sense que això signifiqui que l’hospital general barceloní fos el vaixell insígnia d’un estat del benestar *avant la lettre*.

La híper-referencialitat de l’hospital tècnic i, per tant, la definició de l’hospital com un espai de provisió de serveis mèdics hauria generat un discurs que, tal com ja exposava Horden l’any

²² RUBIN 1991, pp. 14-15. Sobre la distinció entre l’hospital modern i el de l’antic règim vegeu CONEJO 2002, pp. 27-29.

²³ SONDERGER 2013, p. 209.

²⁴ NUTTON 2013, p. 315.

1988,²⁵ deixaria l'hospital premodern fora de la història social de la medicina, apel·lant a una distinció clara entre les nocions de cura, enteses com a pràctiques precientífiques sense potencial guaridor, i el guariment pròpiament dit, associat als procediments clínics moderns.

Així doncs, la ubiqüitat de pràctiques no-mèdiques en l'hospital medieval el convertiria en, fins i tot, un "fals hospital".²⁶ Aquesta perspectiva ha estat sotmesa a una important revisió, fonamentada en la comprensió endògena de les pràctiques assistencials antigues i medievals. Això passaria per la superació de la dicotomia *care/cure* i la reivindicació de la pluralitat assistencial del les societats premodernes:²⁷

The sheer variety of what must be understood by 'care': from the arrangement of retirement facilities in a long-stay institution to the restraint of imbeciles within one room in the house; from hiring a public physician at the most medical end of the spectrum to the provision of reassuringly ordinary living or employment conditions through boarding out or apprenticeship at the other extreme—from money to company in short; from maternal and infant welfare clinics to free burial. When students of darker ages write of care, it is tempting for them to think that they can readily imagine what was involved in it. Recalling that multiplicity is a necessary corrective.²⁸

Les interpretacions menys restrictives del concepte historiogràfic de la medicalització han legitimat els conceptes, universalitzats, d'atenció o assistència i, per tant, han generat genealogies assistencials llargues.²⁹ Aquest esforç, acadèmicament fructífer i d'un interès indiscutible, no connecta necessàriament bé amb les particularitats institucionals de l'hospital occidental i cristià, si bé l'enquadra en una història més general de l'assistència. Què ens diuen ben bé les pràctiques xamàniques, els temples d'Asclepi o les *valetudinaria* sobre els orígens concrets de l'hospital medieval?

²⁵ HORDEN 1988, p. 366. Horden cita a Miller i el seu article *The Knights of St John and the Hospitals of the Latin West* com a màxim exponent d'aquesta sensibilitat. Vegeu MILLER 1978, pp. 709-733.

²⁶ MILLER 1978, pp. 709-733.

²⁷ MARTÍN, COMELLES, ARNAU 1993, p. 202; COMELLES 1997, p. 32; ALEGRE, COMELLES, BARCELÓ 2017, p. 59. A més a més d'aquest esforç revisionista, també s'ha reforçat la recerca sobre la presència de metges i pràctiques mèdiques en els hospitals medieval. En el cas de Barcelona, no trobem cap referència explícita a la presència de malalts, metges o altres elements associats al proveïments de cures mèdiques en els primers hospitals documentats, associats a l'entorn de la Seu entre els segles x i xi. En canvi, sí que abunden les genèriques a pobres i peregrins. Això contrasta vivament amb els nombrosos testimonis referits a la creixent presència de físics i cirurgians a partir dels segles XIII-XIV, un procés que no és en cap cas exclusiu de Barcelona i que ha estat caracteritzat com el pas de "l'hospital per a pobres a l'hospital per a pobres malalts". ARRIZABALAGA 2006, p. 204.

²⁸ HORDEN 1997, p. 24.

²⁹ COMELLES, CONEJO, BARCELÓ 2018, p. 10. Vegeu, per exemple RISSE 1999, CIELLERS 2002, CONEJO 2002, NUTTON (2004) 2013.

En definitiva, no només podem advertir en contra de la definició de l'hospital premodern a l'Occident cristià segon els estàndards propis del model sanitari hospitalocèntric, quelcom fins a cert punt obvi, sinó també evidenciar les dificultats de definir aquest mateix hospital antic per la provisió d'una cartera més o menys concreta de serveis assistencials, mèdics o no. Altres perspectives, però, ens semblen més prometedores. Una mirada a l'hospital premodern centrada en la seva naturalesa institucional reconeix la seva especificitat i, per tant, el seu origen històric concret:

En el Occidente cristiano, los hospitales fueron el fruto de un proceso de institucionalización -complejo y todavía no del todo aclarado-, en el que intervienen los particulares, la Iglesia y los Municipios, y que tienen como finalidad inespecífica la protección a ciudadanos en situaciones de crisis.³⁰

El fragment de Martin, Comelles i Arnau s'erigeix com una alternativa fructífera: en primer lloc, permet una definició endògena de l'hospital com a institució, tant des d'un punt de vista jurídic com polític social. En segon lloc, connecta l'hospital medieval tant amb els seus orígens tardoantics com amb hospitals moderns concrets, en ocasions descendents directes dels seus predecessors medievals. Així doncs, aquest treball té una vocació decididament *institucionalista*, centrada en l'hospital com a realitat administrativa i organitzativa i, sobretot, en les relacions que va establir amb altres institucions del seu entorn. Efectivament, l'hospital, tant avui com en l'Antic Règim, és el resultat de la relació dialèctica entre el concepte difús de societat, organitzada o no,³¹ l'administració i l'autoritat, tant secular com religiosa.³²

Si la definició endògena de l'hospital premodern és una de les preocupacions d'aquest treball, topem ara amb l'aspecte que li és més central i que, de fet, l'aterra a una context històric més concret. Aquesta és, sobretot, una història del poder i de l'assistència com a manifestació del mateix a la Barcelona baixmedieval. A l'Europa mediterrània i, especialment, a la Corona d'Aragó, les autoritats municipals emergents durant el segle XIII van esdevenir un dels principals elements definidors de l'evolució institucional d'hospitals preexistents o, fins i tot, la fundació d'institucions i models assistencials nous.³³ Així doncs, si bé el cristianisme va

³⁰ MARTIN, COMELLES, ARNAU 1993, p. 203.

³¹ Parlar aquí de ciutadania, com troben en altres aproximacions a la interacció entre l'hospital i un entorn social ampli, que l'utilitza com a usuari i el valida com a espai de tractament referencial, no encaixa bé amb el context medieval, en què ciutadà és un terme especialment connotat i extremadament exclouent.

³² COMELLES, ALEGRE-AGÍS, BARCELÓ 2015, p. 60.

³³ BARCELÓ 2017; 2018, pp. 14-15.

elevant la caritat a un deure universal i, fins i tot, atenent que l'assistència institucionalitzada no era un patrimoni exclusiu de les elits, el nostre interès rau en el poder i les seves formes institucionalitzades. En el cas de la Barcelona baixmedieval això ens obliga a centrar-nos, evidentment, en el Consell de Cent, l'òrgan de govern col·legiat encarregat de representar la *universitat* dels barcelonins. També parlarem, en aquest sentit, dels homes que hi participaven políticament, sobretot a través de l'exercici de càrrecs, oficis i prebendes. Es tracta, per tant, d'un treball amb un component profund de prosopografia.

Així, aquest escrit interactua sovint amb el concepte, una mica vaporós, de les elits locals.³⁴ En ocasions el lideratge polític i la preeminència social es poden ancorar a categories socials més o menys definides segons criteris endògens i amb formulacions pròpiament medievals: és el cas dels ciutadans honrats o dels mercaders, seguint l'estratificació estamental pròpia del Consell de Cent.³⁵ Aquestes categories, però, sovint són inaplicables amb anterioritat de la darrerïa del segle XIV i, a més a més, deixen de banda altres actors que participaven activament de la vida política de la Barcelona baixmedieval. En aquest sentit, el concepte més vague de prohoms, destinat originàriament a individus notables dintre de la comunitat, apareix amb freqüència en la documentació.³⁶ Alhora, aquestes elits entren en el nostre camp d'interès en tant que formen part de les estructures formals del poder urbà, sigui directament l'administració de l'Hospital de la Santa Creu o les diverses assemblees deliberatives, consultives o executives que conformaven l'estructura del govern municipal de la ciutat. Emergeix així la clau de volta que dona sentit a la tesi: va desenvolupar el govern municipal de Barcelona una *política* hospitalària? I, en cas afirmatiu, quines característiques tenia? En quins eixos es basava? Com interactuava amb l'Hospital de la Santa Creu, la principal institució assistencial de la Barcelona del quatre-cents? No és una pregunta baladí. Teresa Vinyoles, pionera destacada de la recerca hospitalària a la Barcelona medieval, plantejava que:

...aunque el Consell de Cent tuteló hospitales; y aunque las autoridades tuvieron gestos puntuales, como, por ejemplo, la condonación del pago de los gastos de obras públicas correspondientes a los pobres, podemos decir que no hubo una política social, ni una voluntad seria de acabar con los conflictos de fondo.³⁷

³⁴ Vegeu un resum de les connotacions historiogràfiques del terme a REIXACH 2015, pp. 4-11.

³⁵ SABATÉ 1998.

³⁶ TURULL, RIBALTA 1991, p. 180, REIXACH 2015, p. 4.

³⁷ VINYOLES 2005, p. 23.

Certament, el govern municipal no pretenia, tal com recull Vinyoles, acabar amb la pobresa, entesa com una característica immutable i no necessàriament negativa, del cos social urbà. El Consell no tindria, doncs, una política social. Això no vol dir que no existís una gestió política de la pobresa, o, en altres paraules, que el Consell no integrés, entre les seves responsabilitats creixents, la regulació i cura de l'univers vaporós de la pobresa i la necessitat. Si procurem dotar aquest principi d'una dimensió concreta veurem que aquesta assumpció de responsabilitats en el camp de l'assistència per part dels governs municipals, a Barcelona i arreu, es traduïa institucionalment en la gestió d'hospitals com a part integral de la *res publica*.

En conclusió, els objectius de la tesi són els següents:

- Identificar les formes específiques que adoptà la política hospitalària del govern municipal de Barcelona durant la baixa edat mitjana i, especialment, el rol de les elits locals en la construcció d'aquesta mateixa política hospitalària.
- Inserir aquestes mateixes formes en el seu context geogràfic, cultural i temporal.
- Definir els orígens del model barceloní de reforma hospitalària i les seves característiques.

Metodologia i estructura

Els objectius i consideracions que hem exposat informen sobre la metodologia i estructura del treball. Hospital i ciutat, ciutat i hospital. El duo no està absent d'una certa tensió dinàmica entre l'universalisme de la crida cristiana a la caritat i la materialització, necessàriament local, de l'hospital com a institució. Creiem, però, que podem capturar aquesta doble vessant de l'hospital medieval a través de la integració del cas específic de Barcelona en contextos més amples.

En un sentit de temps, hem apostat per una perspectiva de *longue durée* que encaixa plenament amb les darreres sensibilitats en història hospitalària.³⁸ Aquest temps llarg, que remuntem a l'emergència i consolidació del cristianisme, ens permet reforçar una definició

³⁸ MARTIN *et al.* 1993; COMELLES 2016; BONFIELD *et al.* 2013; HUGUET-TERMES *et al.* 2014.

endògena d'hospital, que reculli els seus orígens institucionals concrets i l'evolució de la seva relació amb el poder. Similarment, i amb l'atenció centrada en Barcelona, hem optat també per una perspectiva temporalment àmplia, que s'inicia al segle x, amb les primeres experiències hospitalàries plenament documentables, i acaba al segle xv. Això ens ha de permetre analitzar algunes tendències en la història de l'hospital medieval, com el sorgiment de l'apoderament del laïcat o l'intervencionisme municipal en el cas concret de Barcelona. Més específicament, aquest temps llarg estrictament barceloní ofereix un marc comparatiu especialment adequat per a discernir la naturalesa de les relacions entre poder i assistència, ja que s'inicia en una ciutat sense autonomia ni institucions de representació pròpies i acaba amb una universitat medieval, una senyoria autònoma i col·legiada. En aquest sentit, l'adopció progressiva de responsabilitats assistencials per part del govern emergent i finalment consolidat resulta perfectament observable, això com les dinàmiques institucionals d'aquest mateix procés, amb la fundació, promoció i intervenció en hospitals.

Des del punt de vista de l'espai, hem optat per centrar-nos en Barcelona i, sobretot, en l'Hospital de la Santa Creu com a cas d'estudi. L'arrelament a Barcelona es justifica, essencialment, per "un contexto que en la mayor parte de Europa occidental fue básicamente local (municipal) y que hasta las leyes de Beneficencia del xix no construyó una dialéctica con el Estado moderno".³⁹ Així doncs, els temes centrals del treball, és a dir, l'evolució de l'hospital medieval com a institució i, sobretot, la relació entre els poders municipals i la provisió d'assistència es concretaran en el cas barceloní. La ciutat resulta especialment interessant com a objecte d'estudi pel seu pes dins de la Corona d'Aragó i el Mediterrani Occidental, el desenvolupament d'institucions de representació política complexa i el caràcter innovador de la reforma hospitalària del 1401. Efectivament, l'Hospital de la Santa Creu ha estat considerat el primer hospital general documentable a l'Europa medieval.⁴⁰ Tant el govern municipal com el propi hospital compten amb extenses sèries documentals que permeten elaborar descripcions positives i demostrables i models explicatius convincents.

Tenint en compte aquestes consideracions, hem estructurat la tesi en tres grans blocs. El primer està centrat en una història de la institució de l'hospital medieval, des de la gènesi de l'hospital cristià durant l'antiguitat tardana fins a les reformes hospitalàries del segle xv. Es

³⁹ COMELLES 2016, p. 141.

⁴⁰ CONEJO 2002.

tracta d'un recorregut basat en les principals aportacions historiogràfiques sobre el tema i amb una perspectiva institucionalitzada i de *long durée*. Els principals casos tractats remetent a l'àrea del Mediterrani occidental i, sobretot, a Itàlia i la Península Ibèrica, sense excloure, però, centres hospitalaris i assistencials de l'Europa atlàntica.

El segon bloc es basa en la història del paisatge assistencial barceloní previ a la reforma hospitalària del 1401 que va donar lloc a l'Hospital de la Santa Creu. Es fa un repàs a les primeres formes assistencials documentades a la Barcelona comtal i continua amb el creixement notable del nombre de centres hospitalaris entre els segles XII i XIV. Més endavant, s'insisteix en la importància de l'Hospital d'en Pere Desvilar com a primera experiència assistencial sota el control únic i explícit del Consell de Cent de Barcelona. L'objectiu és determinar l'agència de diversos sectors de la societat medieval barcelonina en la creació i gestió d'institucions assistencials. Així, s'ha elaborat un relat coherent i, sobretot, basat en models locals, sobre les interaccions entre poders seculars i religiosos en matèries hospitalàries. A més a més, el coneixement dels models d'hospitals previs a la formació de la casa de la Santa Creu permet comparar amb profunditat els centres petits i mitjans de la ciutat amb el nou model d'hospital general, i així asseverar fins a quin punt aquest darrer va suposar una novetat important en les formes de gestió o el proveïment de serveis assistencials.

El tercer bloc gira al voltant de la institució de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Alhora, aquesta tasca s'estructura en tres subblocs. El primer tracta les circumstàncies, context i procés de formació de l'Hospital de la Santa Creu, des de les primeres iniciatives reformistes de finals del segle XIV fins a la integració efectiva dels centres hospitalaris previs. El text remarca la importància de les experiències hospitalàries prèvies i compartides dels agents, tant seculars com eclesiàstics, per al bon fer de l'empresa. Alhora, permet continuar amb la comparació entre els models hospitalaris prereforma, per una banda, i l'hospital general, per l'altra. El segon subbloc analitza en profunditat els administradors de l'Hospital de la Santa Creu i, sobretot els seus orígens socials i la seva connexió amb les dinàmiques de la vida pública de la ciutat medieval. Finalment, el tercer subbloc es centra en la interacció entre l'Hospital de la Santa Creu i la ciutat de Barcelona des de perspectives diverses: política, financera i de representació i cerimonial. Així doncs, examina la integració de la institució en la política urbana del segle XV, a través de l'anàlisi de la documentació normativa produïda pel Consell de Cent destinada a protegir i promoure la institució, i, també, la posició del mateix hospital

en el paisatge simbòlic de la ciutat.

A l'últim, les conclusions posen en relació els diversos resultats de la recerca i ofereixen un relat coherent que respon els principals objectius marcats.

Fonts documentals

Com ja hem assenyalat, la documentació produïda tant pel govern municipal de Barcelona com per l'Hospital de la Santa Creu ha estat relativament ben conservada. Reis Fontanals comptabilitza fins a 1540 unitats documentals de l'Hospital de la Santa Creu per al segle xv, una xifra que es multiplicaria gairebé per dos per a la centúria següent (2927).⁴¹ La riquesa documental de l'Hospital de la Santa Creu, extensible al municipi barceloní, han permès, doncs, l'obtenció de nombroses informacions inèdites, així com el treball exhaustiu d'informació quantitativa.

L'hospital era una institució complexa, regida per un patronat mixt, amb la participació del Consell de Cent i el capítol catedralici. Alhora, interactuava amb nombroses institucions i particulars del seu entorn. Per tant, podem trobar traces de documentació relacionada amb la Santa Creu en un gran nombre de sèries i arxius. En aquest treball ens hem centrat en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), custodi de la producció documental del govern municipal des de l'edat mitjana, i en l'arxiu de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, avui dia repartit entre l'Arxiu de de la fundació de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (AHSCSP) i l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (AH-BC). En menor mesura hem consultat el fons de l'Arxiu Capitular de Barcelona (ACB) i de forma puntual l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi (APSMP) i l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB).

L'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu

L'any 1918, amb les obres de la nova seu de l'hospital modernista de Domènech i Montaner ja molt avançades, la documentació que, des de l'edat mitjana, havia generat tant l'Hospital de la Santa Creu com els hospitals precedents participis de la fusió va ser dividida entre la Biblioteca de Catalunya, que passaria a ocupar l'antic edifici del carrer Hospital, i el flamant

⁴¹ FONTANALS 2014, p. 53.

arxiu associat a la nova seu. A grans trets, la documentació considerada com a més noble o d'interès històric va ser portada a les dependències de l'Eixample en un trasllat que es va allargar entre els anys 1912 i 1928, mentre que la Biblioteca de Catalunya va passar a custodiar la documentació sobrant.⁴² L'any 2006 la Fundació Privada Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i la Biblioteca de Catalunya van acordar l'elaboració d'un únic instrument de descripció del fons de l'antic Hospital de la Santa Creu. Més recentment, ambdós arxius han iniciat una notable tasca de digitalització de la documentació.

Com ja hem assenyalat, l'arxiu de la Fundació conté algunes de les sèries més importants del conjunt del patrimoni documental de l'hospital. En aquest sentit destaquen els *Privilegis reials, papals i particulars*, que inclouen els documents fundacionals de l'hospital, com els acords del 1401 o la butlla de Benet XIII. A l'hora d'elaborar els llistats d'administradors, però també com una de els fonts principals per endinsar-nos en el dia a dia de la gestió hospitalària, hem consultat extensivament els *Manuels notariais*. Afortunadament la major part dels manuals corresponents per al segle xv es conserven, amb l'excepció d'alguns buits. Els manuals de Joan Torró, el primer notari vinculat a la institució, són els més rics i complets. Comptem amb els manuals primer, segon, tercer, quart, cinquè, setè i novè del mateix notari, compresos entre el 1401 i el 1444, amb buits entre el 1420 i el 1425 (*Manual sisè*) i el 1431 i el 1438 (*Manual vuitè*). Després de la mort de Torró, el notari Gabriel Bofill passà a ocupar el càrrec l'any 1450. En conservem un únic llibre, que inclou des del mateix 1450 fins al 1460, amb buits pels anys 1453 i 1454. Finalment, disposem dels manuals de Pere Pasqual, el *Manual primer* (1463-1470), el *Manual segon* (1476-1486), el *Manual tercer* (1486-1493) i el *Manual quart* (1493-1501). La informació recollida en els manuals es troba sovint ampliada en la sèrie de *Capbreus*, que per al segle xv inclouen versions ampliades dels contractes dels manuals notariais. Seguint amb la documentació comptable i de gestió és imprescindible mencionar el *Llibre de caixa* del 1430-1431, l'únic llibre de comptes conservat, estudiat amb detall per Manuel Sánchez.⁴³

Fora de l'àmbit estricte de la gestió, hem consultat el *Llibre de taula de la Casa de la Convalescència*, un volum de la segona meitat del segle xvii que inclou diverses il·lustracions de les façanes dels hospitals participants de la reforma, així com una descripció del procés

⁴² FONTANALS 2014, pp. 60-61.

⁴³ SÁNCHEZ 2014, pp. 177-210.

fundacional.⁴⁴ En aquest sentit, la documentació memorialista dels segles XVII i XVIII, habitualment escrita per acompanyar súpliques davant la cort reial, ofereix perspectives rellevants sobre els orígens recordats de l'hospital, amb narratives canviants i sovint interessades.

L'AHSCSP compta, també, amb documentació dels hospitals previs a la reforma. En aquest sentit hem dedicat una atenció especial a l'Hospital d'en Pere Desvilar. Hem treballat amb especial atenció amb el *Llibre de notaments* del 1388, un volum que recull l'establiment de pensions per part de donants i el pagament als seus beneficiaris; el *Llibre de porcions*, un volum extens amb trasllats dels documents fundacionals de l'hospital, juntament amb les rendes vinculades a l'establiment de les diferents pensions i el *Memorial de rendes*, que inclou un resum de les rendes percebudes per l'hospital a la ciutat de Barcelona en un moment indeterminat de finals del segle XIV.

El gruix de la col·lecció de l'hospital medieval recollida a la Biblioteca de Catalunya pren, però, al forma de pergamins i documents solts de temàtica diversa, des de testaments a cartes reials. Les dificultats de classificació han fet que, tradicionalment, hagin estat un recurs infrautilitzat, sobretot en comparació amb les sèries més completes i regulars com les manuals notarials o els mateixos llibres d'entrades de malalts. El perfeccionament dels mecanismes de cerca i l'elaboració de registres de qualitat han facilitat enormement la seva consulta. De fet, són una de les fonts principals per a la història dels hospitals previs a la reforma, sobretot pel segle XIV.

L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

La major part de la recerca s'ha concentrat en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, situat a la Casa de l'Ardiaca. Com a copatró de l'hospital, el govern municipal va generar una gran quantitat de documentació que, de forma directa o indirecta, interactuava amb la Santa Creu. Els principals esforços de tractament i buidatge de les fonts s'han dedicat a la documentació produïda pel Consell, consistent en les actes de les reunions del consistori, les ordinacions i

⁴⁴ Si bé la redacció del volum es va iniciar l'any 1674, inclou referències i transcripcions de documents més antics. Entre aquests hi trobem, "una taula antiga que estava en lo Arxiu del Hospital", en la qual "se ha trobat que en dita taula estaven pintats los sis Hospitals Generals y baix de cada un son rètol". Efectivament, el *Llibre de taula* reproduïx les façanes estilitzades dels sis hospitals participants de la reforma del 1401, juntament amb breus reculls de llurs històries.

les crides públiques, els memorials anuals de l'executiu i els capítols que regulaven determinats càrrecs i institucions. En segon lloc, hem tractat la documentació comptable o generada pels oficials comptables, conformada, sobretot, pels llibres de clavaria. Per últim, comptem amb un seguit de sèries de caràcter miscel·lani que inclouen la correspondència emesa i rebuda pel Consell i altres sèries de classificació difícil.

Començant per la documentació de caràcter més polític, les sèries més rellevant són el *Llibre del Consell* i el *Registre de Deliberacions*. Ambdues sèries contenen informació similar. Es tracta de les actes de les diverses reunions del consistori, recollides per l'escrivà major del Consell. A grans trets, s'hi troben les actes ordenades cronològicament i organitzades de la següent manera: primer hi ha l'encapçalament, on s'indica quina assemblea es reuní i els temes tractats, seguidament s'anota la data i el lloc de la reunió –i, fins el gener de 1461, el nom dels assistents dividits en estaments–, s'enuncien els afers per discutir i, finalment, els acords presos al respecte per l'assemblea. El *Llibre del Consell* té 29 volums i comprèn el període 1301-1433, però té nombroses llacunes importants (1303-1310, 1327-1330, 1334-1338, 1346-1350, 1351-1354, 1363-1365, 1368-1373, 1376- 1390, 1394-1395, i dos únics volums per al període 1399-1433).⁴⁵ Desafortunadament, entre aquestes mancances s'hi inclouen alguns dels registres clau per a comprendre el procés fundacional de l'hospital, entre finals del segle XIV i principis del XV. En canvi, el *Registre de Deliberacions* comença l'any 1433 i s'allarga fins el 1714 i és, en general, més regular en el seu format. Hem consultat tots els volums corresponents als segles XIV i XV (els 29 del *Llibre del Consell* i els 35 del *Registre de deliberacions*) en busca d'acords referents a l'hospital.

A més a més de les deliberacions del Consell, l'acció de govern es traduïa sovint en bans i ordinations, mesures destinades a regular la vida pública en esferes tant diverses com el comerç, la construcció o la gestió de l'espai i salubritat. El *Registre d'ordinacions* inclou còpies escrites de les crides i pasquins que es publicaven pels carrers i places de la ciutat. Hem consultat els onze volums corresponents als anys 1359-1499, en busca de mesures destinades a protegir i beneficiar l'hospital, sobretot a través de la concessió de multes i confiscacions de mercaderies i béns defectuosos o fraudulents.

Per últim, els *Testaments de Consellers* són memorials de caràcter polític que les conselleries sortints redactaven per als governs entrants. Normalment combinaven algunes entrades

⁴⁵ RIERA 2001, p. 241.

protocol·làries, que es repetien any rere any, amb allocucions en pro de la pau i l'ordre públics, amb mencions a assumptes específics que els consellers, amb mandants limitats a un any, no havien pogut resoldre. De fet, hi trobem mencions a l'hospital dins d'aquestes dues categories. En aquest sentit, és una bona font per aproximar-nos tant a l'imaginari polític dels prohoms de la Barcelona medieval com als assumptes concrets i candents que marcaven el ritme polític del dia a dia. Comptem amb volums anuals que van des del 1371 al 1556, dels quals hem treballat els corresponents als segles XIV i XV.

Acabem la secció amb la documentació comptable i la miscel·lània. Pel que fa la primera ens hem limitat a consultar alguns volums de la sèrie de *Clavaria* (1404-1406, 1409-1410, 1454-1455, 1468-1469 i 1476-1477) per a tal de documentar pagaments específics en pro de l'hospital, tant de la subvenció anual com de pensions de censal. Es tracta dels llibres del tresorer municipal, o clavari, normalment dividits semestralment i on s'hi recullen els ingressos o *rebudes* i les despeses o *dates*, per tal que poguessin ser posteriorment auditades pels racionals.

Sota la sèrie de miscel·lània s'hi agrupen diverses unitats documentals. Hem treballat la correspondència del Consell, recollida en les *Lletres closes*, per tal de documentar alguns conflictes al voltant de l'hospital que van exigir la intervenció del govern municipal. Sota el registre de *Miscel·lània-Hospital* s'hi agrupen documents solts sobre l'Hospital de la Santa Creu i l'Hospital d'en Pere Desvilar, incloent-hi un llibre de comptes del darrer, molt malmès, del 1363. A l'últim, a *Diversos* s'hi troba un *Llibre de rendes* de l'Hospital d'en Pere Desvilar del 1388 que inclou una interessant llista de beneficiaris.

L'Arxiu Capitular de Barcelona

Si bé aquest treball es centra en la relació entre l'Hospital de la Santa Creu i el govern municipal de la Barcelona baixmedieval no hem ignorat l'altre copatró de la institució, el capítol catedralici. Del seu Arxiu Capitular hem consultat el *Llibre de la Camisa* (1343-1497) i el *Llibre de la Creueta* (1455-1495), ambdós reculls de les actes de les reunions capitulars. Hi podem trobar referències lacòniques als hospitals sota patronatge eclesiàstic i, especialment, el nomenament de canonges i preveres com a administradors i altres càrrecs de naturalesa assistencial. A més a més l'arxiu conserva els llibres de comptes dels hospitals previs a la

reforma del 1401 que estaven sota titularitat del capítol. D'aquests, hem consultat els *Llibres de comptes* de l'Hospital dels mesells o Casa dels Malalts dels anys 1389-1390, 1390-1391, 1393-1394, 1394-1395; de l'Hospital d'en Colom del 1389-1390, 1391-1392, 1392-1393 i 1397-1398 i de l'Hospital del canonge Vilar del 1391-1392, 1392-1393, 1393-1394, 1394-1395, 1397-1398, 1398-1399.

Fonts editades

A més a més de la recerca d'arxiu hem fet ús de diversos compendis i volums de fonts editades. Algunes de les principals finestres a la vida del govern municipal barceloní compten amb edicions ja clàssiques de principis del segle xx: ens referim al *Manual de Novells i Ardits* editat per Schwartz i Luna i Carreras Candi i les *Rúbriques de Bruniquer*, editades per Carreras Candi i Guanyalons i Bou. L'any 2018 l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona va penjar les *Rúbriques* digitalitzades en línia, acompanyades d'un útil instrument de cerca que ha facilitat el seu buidatge. Tant el *Manual de Novells i Ardits* com les *Rúbriques de Bruniquer* recullen una plèthora d'informacions sobre la vida política i social de la Barcelona medieval i moderna, amb un fort caràcter miscel·lani.

També en relació amb el municipi, el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, format per diversos volums redactats per l'escrivà del racional entre 1424 i 1719, narra les principals celebracions i cerimònies que marcaven el *tempo festiu* de la ciutat.

El *Memorial històric* de Joan Francesc Boscà inclou llistats dels oficials municipals més rellevants, així com algunes notícies sobre la vida política de la ciutat. La seva consulta ha estat clau a l'hora de reunir els *cursus honorum* dels administradors de l'hospital. Similarment, els dietaris de Jaume Safont són una font de primer ordre per endinsar-nos en la vida de la ciutat medieval. El notari Safont va escriure tant els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* corresponents a les darreries dels segle xv com el més privat *Dietari o Llibre de Jornades* (1411-1484).

Finalment, i passant a l'altre copatró de l'hospital, el *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, editat per Josep Baucells, Àngel Fàbrega, Manuel Riu, Josep Hernando

i Carme Batlle, ha estat una font especialment útil per a l'estudi de les primeres formes i institucions assistencials de la Barcelona baixmedieval.

Bloc 1. Hospitals i poder: del sorgiment de l'hospital medieval als
grans hospitals generals

1. 1. “Ja que consideres comuns els fruits de la terra”: riquesa i pobresa en un món cristià

El cristianisme primitiu va assumir un caràcter místic, messiànic i escatològic obertament hostil a les principals categories morals del món antic.⁴⁶ Dins d'aquest contingut contracultural destaquen, per una banda, la centralitat de l'amor i, per l'altra, el rebuig a la riquesa i el poder.

L'amor cristià, traduït al llatí com a *caritas*, era àmpliament deutor del precedent hebreu i s'expressava en el llenguatge de la solidaritat cap a l'altre. En el judaisme del segon temple servir l'altre i, sobretot, el pobre, s'identificava cada cop més com la via més privilegiada per servir Déu. En diversos textos hebreus posteriors al segle III aC, l'auxili als pobres s'elevava com un substitut adequat del sacrifici.⁴⁷ La connexió entre l'amor a Déu i l'amor als pobres és ben present en els evangelis i en la tradició patristica posterior i, si bé es pot interpretar aquest amor en un sentit místic i, per tant, contemplatiu,⁴⁸ també adoptava la forma de diverses pràctiques concretes, imposades directament com a deure del bon cristià. Una interpretació anònima del psalm 118,19 explicava que alimentar els famolencs, donar de beure als assedegats i vestir els nus obria les portes de la caritat i, per tant, de les estances del Senyor.⁴⁹ Un llistat de bones accions que recorda poderosament a les obres de misericòrdia corporals recollides a l'Evangelí segons Mateu, 25, 31-36:

Quan el Fill de l'home vindrà ple de glòria, acompanyat de tots els àngels, s'asseurà en el seu tron gloriós. Tots els pobles es reuniran davant seu, i ell destriarà la gent els uns dels altres, com un pastor destria les ovelles i les cabres, i posarà les ovelles a la seva dreta i les cabres a la seva esquerra. Aleshores el rei dirà als de la seva dreta: -Veniu, beneïts del meu Pare, rebeu en herència el Regne que ell us tenia preparat des de la creació del món. Perquè tenia fam, i em donàreu menjar; tenia set, i em donàreu

⁴⁶ Evidentment, el cristianisme no va ser el primer fenomen en proposar una actitud alternativa respecte a la riquesa o el poder. De fet els moviments contraculturals anteriors, d'arrel hel·lenística, i, especialment l'estoïcisme, gaudien d'una certa popularitat entre els ambients aristocràtics de la Roma imperial. L'estudi de les relacions entre l'estoïcisme i el cristianisme té una extensa tradició acadèmica, amb aportacions recents com les de Runar THORSTEINSSON 2010. En canvi, les connexions del cristianisme amb el mitraisme han estat recentment relativitzades. Més enllà d'algunes semblances en les pràctiques rituals, ja mencionades per autors cristians de l'època, el mitraisme no participaria d'aspectes fonamentals del cristianisme, com la vocació universal. Vegeu, entre d'altres, EZQUERRA 2008, pp. 202-203; LEASE 1980, pp. 1306-1332.

⁴⁷ Vegeu, en aquest sentit, els estudis d'Anderson sobre els llibres apòcrifs de Tòbit i Sirach. ANDERSON 2013, pp. 18-22.

⁴⁸ SABATÉ 2017, pp. 10-11.

⁴⁹ URBACH 1951, pp. 1-27; ANDERSON 2013, p. 250.

beure; era foraster, i em vaucollir; anava despul·lat, i em vaucostir; estava malalt, i em vaucositar; era a la presó, i vinguéreu a veure'm.

El fragment és, per a Anderson "by far the most important text for the early church".⁵⁰ S'hi resumeixen dos principis clau: en primer lloc, el caràcter redemptor de l'almoïna, entesa en el sentit genèric de bona obra, i en segon lloc, la unió amb Déu a través de la caritat, de la manifestació explícita de la misericòrdia cap a l'altre. Impera en el famós llistat la noció de precepte, de disseny diví. Així ho elaborava Ireneu de Lió al segle II de l'era cristiana, quan exposava que quan hom emprèn una obra de misericòrdia compleix la voluntat del senyor i li fa un servei, "una ofrena en el seu altar".⁵¹ Tampoc no podem deixar de banda el sentit més literal de la invectiva: Mateu 25 és una referència omnipresent en el corpus textual de la caritat tardoantiga i medieval, des del mateix Ireneu durant els primers segles del cristianisme fins a Vicenç Ferrer a la tardor de l'edat mitjana.⁵² La relativa especificitat de les obres llistades, és a dir, la noció que algunes obres són especialment profitoses a l'hora d'obtenir la gràcia divina, es pot vincular al triomf de pràctiques assistencials concretes, com l'hospitalitat mateixa.

La presència de la recompensa última és, doncs, constant. L'amor en si mateix com a generador de pràctiques positives era només una de les motivacions que empenyien el creient a fer bones obres, insuficient sense tenir en compte l'arquitectura cristiana del pecat. Certament, l'amor s'entenia com un requisit del bon fer de la donació: "Si repartís tots els meus béns als pobres, fins i tot si em vengués a mi mateix per esclau i tinguéss així un motiu de glòria, però no estimés, de res no em serviria" (1Cor, 13,3). Davant d'un horitzó escatològic immediat, però, la salvació de l'ànima s'obtenia a través dels actes positius de solidaritat i, sobretot, a través del pagament de deutes antics, de despul·lar-se del pes que hom portava a l'esquena. I què podia ser més pesat que la riquesa, que el poder? En Mateu 25, els rics, els benpensants i cofois se sorprenden i lamenten quan són situats a l'esquerra del Senyor. Si a Roma la riquesa creava admiració, el missatge evangèlic la denigrava, alhora que elevava la pobresa a una categoria moral superior. Els evangelis mostren un Crist proper als pobres, que a l'hora de triar els seus deixebles defuig els rics, els poderosos i els intel·ligents del seu temps. Tant els evangelis com els Fets dels Apòstols descriuen Pere, Andreu, Joan i Jaume com a

⁵⁰ ANDERSON 2013, p. 6.

⁵¹ Ireneu de Lió, *Adversus haereses*, 4:18, citat i editat a ANDERSON 2013, pp. 150-151.

⁵² Vicenç Ferrer, *Sermons*, I, editat a SCHIB 1984, p. 157.

humils pescadors,⁵³ senzills i simples, que, en moltes ocasions, tenen dificultat per comprendre les prèdiques més al·legòriques del seu mestre.⁵⁴ En un context en el qual la fi del món s'entenia com quelcom ben real i proper, Jesucrist convidava a deixar tots els lligams terrenals per tal de garantir la salvació de l'ànima i, en definitiva, la vida eterna en el regne de Déu. Les prèdiques de Jesús de Natzaret contenen múltiples al·lusions a la bondat i, fins i tot, a la necessitat de la renúncia. Mateu (19,21-24) descriu la tristesa d'un ric comerciant en sentir, de la boca del Natzarè, unes apel·lacions suggeridores a abandonar totes les riqueses materials, un veritable llast en la conquesta de la salvació:

Si vols ser perfecte, vé, ven tot el que tens i dóna-ho als pobres, i tindràs un tresor al cel. Després vine i segueix-me. Quan aquell jove va sentir aquestes paraules, se n'anà tot trist, perquè tenia molts béns. Llavors Jesús digué als seus deixebles: Us asseguro que un ric difícilment entrarà al Regne del cel. Més encara: és més fàcil que un camell passi pel forat d'una agulla que no pas que un ric entri al Regne de Déu.

El fragment, recollit de forma alternativa a Marc (10,24-27) i Lluc (18,2-27), va tenir una repercussió enorme en la tradició moral cristiana, tant tardoantiga com medieval.⁵⁵ Les capacitats redemptores de la pobresa i la humilitat i, en contrast evident, el caràcter condemnatori de la riquesa i el poder s'expliciten de nou en les benaurances i malaurances de Lluc (6,20-26):

Llavors alçà els ulls cap als seus deixebles i digué: Feliços els pobres: és vostre el Regne de Déu! Feliços els qui ara passeu fam: Déu us saciarà! Feliços els qui ara ploreu: vindrà dia que riureu! Feliços vosaltres quan, per causa del Fill de l'home, la gent us odiarà, us rebutjarà, us insultarà i denigrarà el nom que porteu! Aquell dia, alegreu-vos i feu festa, perquè la vostra recompensa és gran en el cel. Igualment feien els seus pares amb els profetes.

⁵³ Els casos de Simó i Andreu, que van deixar els seus estris de pesca per seguir Jesús, tal com es recull a Mc 1,16-20, Mt 4,18-22 i Lc 5,1-11, es van erigir com a models de renúncia per l'ascètica cristiana.

⁵⁴ Trobem alguns dels exemples més explícits d'aquesta distància intel·lectual a Lc 9,37-56 i els seus fragments anàlegs a Mt 17,14-23 i Mc 9,14-32.

⁵⁵ SIMONETTI (ed.) 2002. L'aparent impossibilitat lògica del fragment ha suscitat una llarga tradició exegètica. Ciril d'Alexandria, seguint Orígens, afirma que alguns intèrprets dels textos entenien que el passatge feia referència a una peça de corda gruixuda, i no a un camell. Una confusió causada per la proximitat en el procés de traducció de l'original arameu al grec. Aquesta interpretació també es trobaria en els textos siríacs. En qualsevol cas, la cita bíblica, en la seva forma grega, apareix en les obres de diversos pares de l'Església i autors medievals i, de fet, la seva fortuna ha perdurat fins a l'actualitat, tal com es pot apreciar la referència que en fa Brown a *Through the Eye of the Needle*.

Però ai de vosaltres, els rics: ja heu rebut el vostre consol! Ai de vosaltres, els qui ara aneu tips: vindrà dia que passareu fam! Ai de vosaltres, els qui ara rieu: vindrà dia que us doldreu i plorareu! Ai quan tota la gent parlarà bé de vosaltres: igualment feien els seus pares amb els falsos profetes!

El missatge ascètic dels evangelis havia de marcar de forma profunda el desenvolupament de les comunitats cristianes primitives. Els Fets dels Apòstols descriuen una primera Església, a Jerusalem, on “tots els creients vivien units i tot ho tenien al servei de tots; venien les propietats i els béns per distribuir els diners de la venda segons les necessitats de cadascú”.⁵⁶ La renúncia de les possessions particulars en pro d’una forta solidaritat horitzontal havia estat ben assumida, doncs, per uns cristians provinents, majoritàriament, de la Palestina rural, parlants d’arameu i socialment força homogenis.⁵⁷ homes i dones allunyats dels valors dominants del món urbà grecoromà del seu temps, “sense cultura ni instrucció”.⁵⁸

La sortida del cristianisme fora de Palestina va plantejar nous reptes. Les epístoles paulines testimonien els problemes d’adaptació d’un cristianisme expansiu, que maldava per adaptar-se a un entorn plenament grecoromà i socialment complex.⁵⁹ En la primera carta a Timoteu, Pau de Tard dona instruccions sobre com tractar els membres més benestants de la congregació d’Efes:⁶⁰

⁵⁶ Ac 2,44-45.

⁵⁷ JUDGE 1960, p. 12

⁵⁸ Ac 4,13.

⁵⁹ Tretze dels vint-i-set volums del Nou Testament es poden associar a Pau o una escola paulina, dels quals set s’accepten habitualment com a escrits pel propi Pau o pel seu entorn més immediat, en contraposició amb els escrits després de la seva mort. GOTSIS, DRAKOPOULOU 2002, p. 13. Sobre la rellevància dels escrits paulins, Dieter Georgi assegura que “Biblical studies, theology, and the church at large are unaware that the authentic writings of Paul contain some of the most elaborate literary reflections on the flow of money surviving from the ancient world”. GEORGI 1992, p. 141. De fet, la composició social de l’entorn paulí i l’abstracció del mateix apòstol de Tars han estat el subjecte d’un llarg debat. Part d’aquest debat se centra en la contraposició d’un model paulí clàssic, que beuria de les aportacions de Friedländer, Deissmann o Kautsky, amb qui s’atribueix una descripció del primer cristianisme com a patrimoni dels sectors més humils, ja fos des d’una perspectiva apologetica-luterana, com en el cas de Friedländer, o marxista, com en el cas de Kautsky. Vegeu FRIEDLÄNDER (1908) 1979, pp. 540-543; DEISSMAN (1909) 1927, pp. 208-224; KAUTSKY (1908) 1953, pp. 355-360. Per contra, autors com Theissen o Judge van construir, a partir de la dècada dels seixanta, un “nou consens” basat en la importància de grups socialment emergents entre les comunitats de les grans ciutats del Mediterrani oriental per on el cristianisme començà a expandir-se. El mateix Judge (1961, p. 130) descriu Pau com un sofista que impartia doctrina en l’entorn dels patrons rics i influents, “persons of substance, members of a cultivated social elite (...) The devout and honorable citizens of the Hellenistic states”. L’aparent novetat d’aquestes postures ha estat, però, matisada. De forma suggeridora, Friesen explica que la dicotomia entre les dues interpretacions és exagerada: Deissmann, al tombant de segle, ja hauria reconegut la diversitat social de les comunitats que acollien les missions paulines. Les referències als sectors més baixos de la societat grecoromana apel·lava a l’exclusió de l’elit governant, no a un cristianisme patrimoni exclusiu dels miserables. DEISSMANN 1923 (1965), pp. 7-8; FRIESEN 2004, pp. 323-262; SCHEIDEL, FRIESEN 2009, pp. 61-91.

⁶⁰ Efes era, justament, el centre del poder romà a orient. Capital de l’Àsia proconsular des del 27 aC, era una ciutat cosmopolita i contrasta nítidament amb l’ambient, fortament galileu, dels primers grupuscles cristians a

Recomana als rics d'aquest món que no siguin orgullosos i que no confiïn en riqueses fugisseres, sinó en Déu, que ens proveeix de tot amb abundància perquè en fruïm; digues-los que facin el bé, que s'enriqueixin de bones obres, que donin generosament, que sàpiguen compartir. Així aniran acumulant per al futur un tresor magnífic i segur, i podran assolir la vida veritable.⁶¹

El fragment relativitza la duresa que impregnava Mateu o Lluç i evidencia una certa necessitat de síntesi entre els requeriments morals del cristianisme evangèlic i la realitat social de l'entorn paulí. En el marc d'un moviment religiós de caràcter universalista, fins i tot els rics tenien un lloc en la comunitat, sempre que acceptessin el caràcter redemptor de la renúncia, que semblava haver perdut, almenys parcialment, la seva antiga aura de radicalitat.⁶² En un esperit semblant, l'ètica paulina sobre el treball prioritzava l'estabilitat professional i estamental i desaconsellava el despreniment absolut o l'abandó dels deures cívics.⁶³ Unes preocupacions, doncs, coherents amb les necessitats de coexistència material i social de comunitats cada cop més diverses.

L'expansió del cristianisme per l'Imperi durant els segles II i III va reforçar aquestes dinàmiques. Abans del gir constantinià i, sobretot, de les grans transformacions de la segona meitat del segle IV, els artesans, botiguers i petits comerciants, membres dels *collegia*, formaven l'espina dorsal de les comunitats.⁶⁴ Solien ser professionals qualificats, plebeus allunyats del pauperisme i perfectament integrats en la societat ordenada romana. Un cristianisme "tímid", però en cap cas marginal.⁶⁵ L'esperit de *mediocritas* de les primeres esglésies cristianes es manifestava materialment en una humilitat financera que contrasta fortament amb l'esplendor postconstantiniana: la base de l'economia de les comunitats eren

Jerusalem. Estrabó la va definir com la segona ciutat de l'Imperi, només després de Roma. Estrabó, *Geografia*, 14.1.24. Vegeu O'CONNOR 2008, p. 130.

⁶¹ 1Tm 6,17-19.

⁶² Les epístoles paulines recullen múltiples referències a membres destacats de les primeres comunitats, que tenien prou múscul econòmic per acollir reunions o protegir Pau o els seus enviats, a més a més dels creients locals. Vegeu, per exemple, Rm 16,5, 23; 1Cor 16,19; Col 4,15. Existien, doncs, elements més o menys benestants entre els líders de l'Església, però la major part dels cristians del segle I es trobaven entre els *mediocres* de la societat grecoromana. STRAMBAUGH, BALCH 1986, p. 54. Pau mateix fa referències a l'exclusió dels autènticament poderosos de les comunitats a 1Cor 1,26.

⁶³ GOTSIS, DRAKOPOULOU 2002, pp. 18-19. N'és un bon exemple el cas d'Erast, tresorer a Corint (Rm 16,23). Vegeu MEEKS 1987, p. 136.

⁶⁴ Els comportaments i actituds col·lectives dels primeres cristians, doncs, eren similars a les de la majoria d'habitants de la societat grecoromana, incloent-hi la participació en espais de socialització i organització sociolaboral com els *collegia*. Cebrià de Cartago, al segle II dC, va criticar un bisbe que formava part d'un *collegium* pagà (Cebrià de Cartago, *Epístoles*. 67.6.2). Això no és equivalent a la formació de *collegia* religiosos específicament cristians. Vegeu ECKHARDT 2016, pp. 298-314.

⁶⁵ SOTINEL 2004, pp. 270-274.

les donacions que, sense cap regularitat específica, els fidels deixaven a l'*arca*, una caixa comunitària. L'estudi del patrimoni de l'Església africana preconstantiniana mostra que les propietats immobles es limitaven a uns pocs edificis de culte, sense que hi haguessin grans terrenys d'on extreure rendes per mantenir l'activitat eclesiàstica.⁶⁶

Les tensions que van produir l'expansió i l'adaptació del cristianisme a nous contextos geogràfics i socials apareixen en la producció textual dels primers pares de l'Església. Orígens reconeixia a *Contra Cels* que l'èxit del cristianisme suposava també una certa disminució del nivell espiritual i moral de l'adepte mitjà.⁶⁷ Similarment, Cebrià de Cartago criticava la mundanitat de molts cristians africans a *De Opere et Eleemosynis*. El bisbe de Cartago exhortava a una despreocupació absoluta cap a la pròpia subsistència o, fins i tot, als deures dels progenitors respecte als fills:

No te creas para tus hijos un padre mortal y frágil, como tú, sino parécete a aquel que es eterno e imperecedero como padre espiritual. Pon en sus manos tus bienes que guardas para tus herederos. (...) ¿Por qué incumbes más en los bienes terrenos que en los del cielo, y prefieres encomendar a tus hijos al diablo antes que a Cristo?⁶⁸

Així mateix, Cebrià era especialment sever contra aquells qui no vivien a l'alçada de l'autèntica experiència cristiana, és a dir, una vida de senzillesa bastida sobre el pilar del despreniment:

¿Por qué se va a llamar cristiano el que no cree en nada a Cristo? (...) De éstos vemos ahora en la Iglesia a algunos, cuyos oídos y corazones están cerrados y, ciegos a los avisos espirituales y saludables, no admiten la luz; de Dios más que todos los demás. (...) Pues todos estos echaron en él de lo que les sobra, más ésta ha echado de su pobreza lo que tenía para comer.⁶⁹

Es tracta, doncs, d'una crítica aparentment ferotge a la caritat fàcil quan es dona allò que és sobrer. Assumint l'exigent *ethos* de la pietat cristiana, Cebrià defensava una experiència de

⁶⁶ BUENACASA 2004, pp. 496-499.

⁶⁷ RAMÓS-LISSON 1990, p. 131.

⁶⁸ Cebrià de Cartago, *De Opere et Eleemosynis* 19: "Nec eum liberis tuis cogites patrem qui et temporarius et infirmus est, sed illum pares qui aeternus et firmus filiorum spiritualium pater est. Illi adsigna facultates tuas quas heredibus seruas (...) Quid studes terreno magis quam caelesti patrimonio, filios tuos diabolo maus commendare quam Christo?". Edició i traducció a CAMPOS (ed.) 1964, p. 245.

⁶⁹ Cebrià de Cartago, *De Opere et Eleemosynis* 12-14: "Quid qui Christo omnino non credit appellatur et dicitur christianus? (...) Quales nunc in ecclesia quosdam vlbidemus quorum praeclusae aures et corda caecata nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittunt, de quibus mirari non oportet quod contemnant in tractatibus seruum, quando a talibus ipsum Dominum videamus esse contemptum (...). Haec autem de inopia sua omnem quemcumque habuit victum misit". Edició i traducció a CAMPOS (ed.) 1964, pp. 239-241.

l'almoïna que havia d'anar acompanyada d'indiferència per la ruïna personal o els valors familiars tradicionals de la societat romana del segle III. Unes exigències que, com es desprèn de les dures paraules del bisbe, eren difícilment assumibles per a les comunitats cristianes africanes que, tot i el seu caràcter contracultural, estaven plenament inserides en aquesta societat.

La radicalitat de *De Opere et Eleemosynis* ha estat contextualitzada per diversos autors. Schöllgen, Saxer o Viciano han defensat la necessitat d'explicar l'obra en el seu context socioeconòmic.⁷⁰ Així doncs, les invectives de Cebrià es deuen a un període de crisi que feia l'almoïna més difícil i, alhora, més necessària.⁷¹ Complementàriament, Brown ha proposat que les paraules del bisbe, tan contraintuïtives en el sentit més literal, s'han d'interpretar com una construcció retòrica destinada a enfortir el control eclesiàstic incipient sobre l'acció pietosa dels cristians rics de Cartago, la segona ciutat més important i pròspera d'occident.⁷²

Els textos de Cebrià evidencien, doncs, un procés de transformació en la relació del cristianisme primigeni amb la riquesa. Durant el segle III, el cristianisme, com altres religions místiques, va experimentar un auge notable en el nombre de fidels, també entre les classes eqüestres i senatorials.⁷³ Un procés segons el qual les comunitats cristianes s'assimilaven cada cop més als valors i la cultura dels seus contemporanis pagans mentre que, alhora, el cristianisme penetrava tots els nivells de la societat romana.⁷⁴ Les pràctiques pietistes basades en la donació facilitaven la cohesió social i, alhora, elevaven els membres amb més possibles de les esglésies, que feien almoïna o finançaven la construcció de temples.⁷⁵ El segle IV testimonia, però, l'inici de canvis més radicals. Certament, la cristianització de la dinastia imperial a partir de Constantí no va alterar de forma immediata les nocions de *mediocritas* de les esglésies cristianes de l'Imperi.⁷⁶ Els privilegis concedits per Constantí al clergat cristià

⁷⁰ SAXER 1969; SCHÖLLGEN 1984, pp. 299-311; VICIANO 2003, p. 162.

⁷¹ Efectivament, els escrits de Cebrià remetent directament a les dificultats associades a la crisi del segle III. A *Demetrià*, el bisbe de Cartago reflexiona sobre la vellesa i decadència dels temps que li ha tocat viure, marcats per la carestia d'aliments, la inflació, l'exhauriment de les mines o la crisi de l'artesanat. Cebrià de Cartago, *Ad Demetrianum*, 3-4. Citat a BUENACASA 2013, pp. 195, 210.

⁷² BROWN 2012, p. 43.

⁷³ BUENACASA 2013, p. 215.

⁷⁴ MARKUS 1990, p. 27.

⁷⁵ BROWN 2012, pp. 41-42.

⁷⁶ La influència de la conversió constantiniana en el desenvolupament del cristianisme, sobretot a curt termini, ha causat un profús debat historiogràfic marcat per l'enfrontament entre postures que li atorguen un paper clau i altres que relativitzen l'impacte immediat d'una conversió de la qual és difícil establir la historicitat. Entre les

distingien els bisbes i sacerdots, sense elevar-los a l'elit social. De fet, la protecció i el reconeixement de l'estat van establir una relació de dependència que havia d'allunyar els líders de l'Església dels patrons tradicionals del món romà.⁷⁷

El sistema constantinià era, però, fràgil. El flux de diners imperials va crear una Església rica i distingida, tot i la retòrica cristiana d'identificació amb l'oprimit i l'humil. La cristianització de la dinastia imperial va impulsar la conversió de l'elit dependent de la cort, els representats del diner nou però ambiciós, sobretot d'origen provincial. Les comunitats van començar a triar rics i poderosos com a bisbes, fet que va crear una certa alarma entre els bisbes reunits a Sèrdica l'any 343.⁷⁸ Cap a l'any 370 començava a ser evident que una Església dirigida per uns sacerdots humils i sostinguda principalment per l'estat ja no era sostenible. La reculada del poder imperial a occident i la cristianització progressiva de l'elit van esquerdar els fonaments de la *mediocritas* constantiniana. La desintegració va ser un procés lent, i de fet, ben bé fins el segle v, bona part de les velles fortunes senatorials dels territoris més pròspers d'occident, Itàlia i Àfrica es van mantenir fidels als costums antics. En aquest context, el món romà va assistir a una autèntica explosió dels debats sobre la riquesa i els seus usos. Una polèmica que va acabar amb la consolidació d'un model cristià de despreniment pietós que va marcar profundament el desenvolupament de l'*ethos* assistencial d'occident fins les albors de l'edat moderna.

obres més recents sobre la suposada conversió constantiniana trobem: LENSKY 2006; BARNES, 2011; VAN DAM, 2006; VILELLA (ed.) 2015.

⁷⁷ BROWN 2012, p. 50.

⁷⁸ En aquest sentit el cànon 2 proposava càstigs pels bisbes que havien accedit al seu càrrec a través de suborns i el cànon 10a recordava que la modèstia era un dels requisits de la dignitat episcopal. Vegeu HESS 2002, pp. 219, 233, 247.

1. 2. Donar com un cristià: la construcció d'una ideologia sobre el despreniment pietós

1. 2. 1. L'economia divina i la creació del *populus* cristià

Donar no era, en cap cas, un fenomen exclusiu del món cristià. La societat romana coneixia vincles de solidaritat horitzontal,⁷⁹ però, sobretot, de dependència personal vertical, basada en la circulació constant de béns i serveis entre patrons i clients o governants i governats.⁸⁰ Existia, també, una tradició pagana d'atac a l'avarícia: a l'antiga Roma, qui tenia havia de donar.⁸¹ Aquest fluir constant s'emparava, però, en un marc ideològic diferent al de la caritat cristiana tardoantiga i medieval.

L'elit del món romà creixia en l'amor a la ciutat: és la generositat pública dels notables, que els historiadors han definit com "evergetisme cívic".⁸² Els poderosos, des de l'emperador als ciutadans destacats, havien de compartir el seu èxit amb els conciutadans a través de la protecció i patrocini de la ciutat i les ofrenes de béns i serveis a la plebs. La primera forma s'expressava amb la promoció constructiva i la implicació en la gestió de la ciutat. La segona, més popular durant els darrers segles de l'Imperi, amb l'oferiment d'espectacles i de donacions d'aliments o moneda.⁸³ Tal com van mostrar Veyne i Patlagean, era una forma de donació basada en un model civico-polític de societat, que funcionava segons el binomi clàssic

⁷⁹ Vincles institucionalitzats a través de les iniciatives d'ajut mutu a empreses en el marc dels *collegia*. D'una forma similar a les confraries medievals, els membre dels *collegia* havien d'oferir ajuda als seus col·legues més humils i a les famílies dels membres difunts, així com participar en els seus ritus funeraris, també de forma pecuniària. DIOSONO 2015, p. 257. Sobre les limitacions i les possibilitats de les formes horitzontals i no-institucionalitzades d'assistència en el món antic, sobretot basades en els vincles familiars i de veïnatge, vegeu HORDEN 1997, p. 54-59. Horden posa en dubte la centralitat dels vincles basats en l'estirp i la llar, i reforça la importància de les xarxes de suport veïnal i de les relacions verticals entre clients i patrons.

⁸⁰ GALLANT 1991, p. 158.

⁸¹ Si bé la unió indestriable entre riquesa i poder en el món romà dificultava un discurs veritablement crític amb el poder establert, existia un debat ideològic vigorós centrat al voltant dels orígens i usos legítims de la riquesa. En les seves formes clàssiques, el discurs sobre l'avarícia posava l'èmfasi, justament, en el contrast entre l'enriquiment personal i el repartiment cívic del diner o botí. N'és un bon exemple el cas de Luci Mummi, el comandant de l'exèrcit romà que va saquejar Corint (146 bC), lloat per Ciceró per la seva contenció a l'hora d'apropiar-se del botí: enlloc de quedar-se'l per a ell mateix, el va repartir en forma de regals generosos per a diverses ciutats de la República, atestats amb inscripcions commemorant-lo. CADARIO 2014, 84-90. Brown ha destacat els paral·lelismes entre alguns motius retòrics pagans sobre l'avarícia i els usos de la riquesa i els discursos d'autors cristians contemporanis i posteriors. Així mateix, adverteix sobre els contrastos forçats entre els paradigmes pagans i cristians de donació. BROWN 2012, p. 59. Vegeu també HORDEN 1997, p. 25.

⁸² El concepte, inspirat en el títol honorífic grec *εὐεργέτης*, *evergetes* (benefactor), va ser creat per Boulanger en els seus estudis sobre el retòric grec Publi Eli Aristides. Que se n'hagi generalitzat l'ús, però, es deu principalment a les obres de Veyne i Patlagean durant la dècada dels 70, molt celebrades. BOULANGER 1923; VEYNE (1976) 1990; PATLAGEAN 1977. Per a un resum sobre el concepte d'evergetisme cívic i els seus orígens, vegeu ZUIDERHOEK 2009, pp. 1-22; BROWN 2015, p. 86.

⁸³ ROUECHÉ 2007, pp. 59-64.

que diferenciava els ciutadans dels no-ciutadans.⁸⁴ Els primers n'eren els únics beneficiaris. La plebs no rebia donatius en qualitat de conjunt de pidolaires, sinó com a ciutadans que, al cap i a la fi, estaven exercint un dret que els elevava i diferenciava.⁸⁵

La ruptura d'aquest model per la irrupció del cristianisme va derivar en profundes transformacions en la concepció politicojurídica de la societat i en el control ideològic i pràctic de l'assistència. Els models de beneficència religiosa cristians bevien directament d'una tradició textual aliena a l'evergetisme cívic grecoromà. En primer lloc, en l'horitzó cristià el donatiu assolía una dimensió ideològica universal, inserida en un projecte unificador de la humanitat.⁸⁶ En segon lloc, l'acte de la donació tenia un caràcter sobrenatural. La reciprocitat de l'evergetisme cívic es basava en un retorn terrenal, en forma d'honors, prestigi i avenç polític. En canvi, en el model cristià de donació la distribució de la riquesa adquiria una pàtina redemptora plenament inserida en el pla diví de salvació: una fenomenologia complexa que ha estat caracteritzada com la base d'una "economia de la salvació" o "economia divina".⁸⁷

La connexió entre donació i salvació té unes arrels antigues, fins i tot més antigues que els textos evangèlics. L'assistència als desvalguts no era una innovació cristiana, ni, de fet, la idea que la donació pietosa consistia un pont entre dues realitats incommensurables. La construcció de la caritat com un préstec a Déu, que convertia un gest material en beneficis espirituals, es pot documentar en la producció textual del segon temple hebreu i en la tradició rabínica posterior.⁸⁸ La novetat evangèlica consistia, però, a mostrar escenes de renúncia imbuïdes de patetisme, actes heroics, extrems i contraintuïtius que col·locaven una llosa pesada sobre la riquesa, la fama, l'èxit i el poder.

Com ja hem assenyalat, en les primeres comunitats cristianes convivien la petjada dels models de despreniment evangèlics amb una certa relaxació de les barreres socials, un ideal contracultural d'abstracció respecte a les jerarquies, malgrat les diferències socials i materials

⁸⁴ VEYNE (1976) 1990, pp. 44-183; PATLAGEAN 1977, pp. 17-35, 181-196, 423-432.

⁸⁵ BROWN 2012, p. 69.

⁸⁶ GEREMEK (1989) 1998, p. 28.

⁸⁷ La noció d'*economia de la salvació* pot entendre's com una referència general al pla diví de salvació de la humanitat, però també als aspectes més específics de l'intercanvi de béns materials per dons espirituals, és a dir, la possibilitat de redimir els pecats. Per al primer significat vegeu MCGRATH 2006, p. 267. Per al segon, vegeu DOWNS 2013, pp. 242-260; ANDERSON 2013, pp. 32-37.

⁸⁸ ANDERSON 2013, p. 182.

en el si de les comunitats.⁸⁹ La donació pietosa estava, en primer lloc, destinada a suavitzar les friccions derivades d'aquestes desigualtats.⁹⁰ En segon lloc, possibilitava l'accés de tothom a la salvació. Els primers autors cristians van assumir el debat sobre la riquesa i els seus usos. A *El pastor* d'Hermes (c. 140 dC), l'analogia d'una vinya, sostinguda sobre un om infèrtil, transmetia la noció de simbiosi entre els rics i els pobres: el primers sostenien materialment als darrers, encarregats, alhora, de pregar en pro de la seva salvació.⁹¹ Climent d'Alexandria afrontava també aquesta contradicció aparent en el seu tractat *Quis Dives Salvetur*, conegut en vernacle com *La salvació del ric* o *Qui és el ric que serà salvat?* El text referencia directament Mateu 19,21-24, però les seves formulacions són molt més tranquil·litzadores: segons Climent, les possessions materials són instruments que es poden fer servir per al bé o per al mal i no necessàriament pecaminoses en elles mateixes. La riquesa obté, a través de la pràctica de l'amor al proïsme, potencial salvífic i, per tant, una pàtina de legitimitat. Pocs anys després, el bisbe Cebrià de Cartago va escriure llargament sobre la capacitat redemptora de l'almoïna a *De Opere et Elemosynis*, un text seminal en les concepcions cristianes sobre la riquesa i la donació.⁹² En el tractat, Cebrià caracteritzava l'almoïna com una columna central de la vida cristiana,⁹³ un deure ineludible per a grans i petits: "ni los pobres están libres de dar limosna".⁹⁴ Per als rics, però, la donació era una exigència doblement urgent, ja que suposava una garantia de salvació personal i, alhora, un vehicle de cohesió comunitària:

Excelente y divina obra es, hermanos amadísimos, la limosna saludable, poderosa ayuda de los creyentes, garantía de nuestra segura salvación, firme protección de la esperanza, amparo de la fe, medicina del pecado (...) Necesario a los flacos, glorioso para los fuertes.⁹⁵

⁸⁹ BROWN 2015, p. 42.

⁹⁰ Les formes de donació a través de la caixa comuna (*arca*) i l'esperit igualitari de les primeres comunitats feien que les pràctiques assistencials assumissin unes formes i llenguatge molt basats en la solidaritat entre germans. Unes característiques que van canviar a partir, sobretot, del segle IV, quan l'almoïna va esdevenir sobretot un acte d'expiació que no implicava un contacte personal entre donant i beneficiari. BROWN 2015, pp. 45-46.

⁹¹ BROWN 2016, sp.

⁹² L'obra va tenir una influència destacable en els concilis d'Efes (431) i Caledònia (451), que en van incloure diversos passatges en les seves actes. CAMPOS (ed.) 1964, p. 229. Brown el defineix com "a dominant figure in the creation of a Christian view of the afterlife". BROWN 2015, p. 4.

⁹³ Cebrià de Cartago, *De Opere* 7: "Itaque in Evangelio Domino doctor vitae nostrae et magister salutis aeternae vivificans credentium populum et vivificatis consulens in aeternum inter sua mandata divina et praecepta caelestia nihil crebrius mandat et praecipit quam ut insistamus eleemosynis dandis nec terrenis possessionibus incubemus sed caelestes thesauros potius recondamus". Edició i traducció de CAMPOS (ed.) 1964, p. 235.

⁹⁴ Cebrià de Cartago, *De Opere* 12. Edició i traducció de CAMPOS (ed.) 1964, p. 231.

⁹⁵ Cebrià, *De Opere* 26: "Praeclara et divina res, fratres carissimi, salutaris operatio, solacium grande credentium, securitatis nostrae salubre praesidium, nunimentum spei, tutela fidei, medella peccati... infirmis necessarium fortibus gloriosum". Edició i traducció de CAMPOS (ed.) 1964, p. 252.

El doble benefici de l'almoïna es fa aquí evident. Aquest esquema, tot i no articular una base ideològica clara que justificués les diferències socials, sí que conferia un espai de dependència mútua a la misèria i a l'abundància, a la feblesa i al poder. L'almoïna s'erigia com un instrument indubtablement eficaç en la redempció dels pecats i, per tant, els pobres adquirien un rol central en el projecte cristià de salvació.⁹⁶

Les implicacions d'aquest fet van canviar radicalment les estructures més profundes del món clàssic. Per una banda, integrava els rics en la societat cristiana. Per l'altra, canviava la posició dels desfavorits en l'esquema social. La pobresa deixava d'actuar com una categoria bàsica. Els pobres, doncs, no eren vistos com un grup diferenciat, amb una funció específica dins d'un cos social estructurat al voltant de la distinció ciutadana. Certament, existia una tradició legislativa de classificació socioeconòmica, que pretenia gestionar la inclusió i l'exclusió a l'hora d'ocupar dignitats cíviques. Així doncs, les distincions entre *humiliores* i *honestiores* o la *infamia*, si bé eren categories, en part, arrelades a l'estatus pecuniari dels individus, obeïen en realitat a un raonament eminentment polític.⁹⁷ La tradició hebrea, però, assumida i reinterpretada pel cristianisme, participava d'un model diferent. El cos textual veterotestamentari i, sobretot, els llibres escrits durant el període del segon temple,⁹⁸ tendien a assimilar la pobresa amb l'exclusió del poder. El clam dels pobres no era tant una reivindicació socioeconòmica com una apel·lació a la justícia. Aquesta base teòrica va permetre que, amb la progressiva expansió del cristianisme, es produís un procés d'equiparació entre el *populus* romà i les grans masses pauperitzades, representat sovint de forma dramàtica, que era l'objectiu principal de la prèdica cristiana.

Les obres de Climent d'Alexandria o Cebrià de Cartago permetien integrar la diversitat social del món romà en les esglésies a través d'una ideologia cristiana de la donació. Els individus més destacats del ramat de Cebrià estaven encara lluny de la veritable riquesa, inevitablement associada al poder i al diner vell de les grans famílies senatorials.⁹⁹ Què havia

⁹⁶ GEREMEK (1989) 1998, p. 28.

⁹⁷ PATLAGEAN 1974, pp. 61-62.

⁹⁸ ANDERSON 2013, p. 182.

⁹⁹ Certament, el Senat del Dominat era una institució diferent a la predecessora durant el Principat: menys estricta quant al nombre i composició social dels membres. El rang de *clarissimus*, el més baix de nivell senatorial, es va concedir a un nombre cada cop més gran d'individus, els equèstres van ser ascendits a rang senatorial, de la mateixa manera que molts buròcrates imperials que no reunien els requisits econòmics que s'exigien anteriorment. També molts militars, alguns d'origen bàrbar, i decurions municipals. Molts d'aquests *homines*

de passar, doncs, amb els grans canvis socials del segle IV? La vida i obra d'un dels autors més carismàtics de la tardoantiguitat hi ofereix algunes respostes suggeridores. Ambròs de Milà participava plenament de les tradicions, ja assentades en el segle III, de l'economia divina. El context social en el qual operava era, però, radicalment diferent. Ambròs, representant de l'aristocràcia ascendida a través del servei imperial, va assumir la mitra episcopal a Milà essent-ne governador provincial en un context marcat per la pugna entre nicens i arrians.¹⁰⁰ Les diverses iniciatives que va emprendre durant l'episcopat, com la promoció de l'ascetisme femení, l'inici d'un programa constructiu molt ambiciós o el compromís amb la filosofia cristiana deixen entreveure l'aspiració de generar consens a través del seu rol de líder comunitari.¹⁰¹

Certament, si bé els textos d'Ambròs no plantejaven un horitzó social nou, sí que imaginaven un espai ideal de benevolència i confraternitat que tenia com a base l'Església i que, de fet, comptava amb una continuïtat extraterrenal feliç.¹⁰² La idea d'una comunitat cristiana cohesionada al voltant dels principis de la donació pietosa és un dels elements centrals de *De Officiis*, que, no ho oblidem, es va escriure com un manual de bones pràctiques per als sacerdots del seu entorn, és a dir, els futurs líders de les comunitats. Així doncs, a Ambròs trobem la consolidació d'alguns elements que ja s'intuïen en l'obra d'autors anteriors: la integració dels pobres en el corpus social i el lideratge eclesiàstic. A *De Officiis* s'establien amb claredat les obligacions i els deures del clergat sobre la comunitat i, especialment, sobre la tasca misericordiosa que havien de dur a terme. Així doncs, trobem contínuament en l'obra ambrosiana diatribes contra els rics avariciosos: "Els furts dels esclaus, però, són ocults; les rapinyes dels rics, públiques".¹⁰³ La crítica als abusos dels poderosos era, per una banda, una resposta al discurs pagà que, a finals del segle IV, associava la ruïna de l'Imperi a la renúncia als antics déus.¹⁰⁴ Per l'altra, elevava als líders cristians a legítims defensors del *populus* davant de les injustícies del segle i galvanitzava la comunitat al voltant d'un enemic clar.

novi van ser els primers a cristianitzar-se, a redós de la família imperial. MATHISEN 2002, pp. 257-258. Vegeu CHASTAGNOL 1970, pp. 305-314.

¹⁰⁰ Per la seva influència i per la seva condició de pare i doctor de l'Església, Ambròs de Milà ha generat una gran quantitat de bibliografia. Alguns dels exemples més destacats són els següents: WILLIAMS 1995; MCLYNN 1994.

¹⁰¹ BOWERSOCK, BROWN, GRABAR (eds.) 1999, p. 291.

¹⁰² BROWN 2012, p. 131.

¹⁰³ Ambròs de Milà, *De Officiis* I: 3, 21. Editat a VILALBA (ed.), 1992.

¹⁰⁴ L'obra, ja clàssica, de Clifford H. Moore descrivia un "últim esforç del paganisme" durant la segona meitat del segle IV. MOORE 1919, p. 129. Quint Aureli Simmac, que va litigar directament amb Ambròs sobre el respecte als cultes pagans, va associar la retirada del temple de la victòria de la Cúria amb les fams que van assolir Roma

Ambròs s'entenia a ell mateix com una figura pública, amb responsabilitats que passaven necessàriament pel control de l'acció social; per extensió, també a la mateixa Església sorgida del triomf del dogma nicè. Així doncs, en períodes de fam, Ambròs exigia no expulsar els estrangers de la ciutat.¹⁰⁵ Similarment, exhortava els rics i els poderosos a no especular amb el preu dels aliments.¹⁰⁶ El bisbe de Milà actuava més enllà del marc dels fidels cristians i estenia el seu mantell protector al conjunt de la ciutadania, cristiana o no. Ambròs era un home públic, un bisbe-patró que assumia part de les funcions que abans s'esperaven tant del poder imperial com dels ciutadans destacats.

1. 2. 2. La donació i el lideratge social de l'Església

L'Església d'Ambròs assumia, doncs, un paper dirigent. Era, també, una Església enriquida a través de la donació pietosa, una condició de possibilitat per desenvolupar el rol de lideratge: "aquell qui envià els apòstols sense or fundà l'església sense or. L'església té or, no per conservar-lo, sinó per donar-lo i per subvenir en les necessitats".¹⁰⁷ La contradicció teòrica entre una Església rica i un *populus* cristià pauperitzat es resolvia, un cop més, amb l'assumpció eclesiàstica de les tasques assistencials. El control dels fluxos de la donació als necessitats sempre havia estat un tema central en la tractadística cristiana sobre la riquesa i els seus usos. La *didaké*, escrita probablement al segle I dC,¹⁰⁸ convidava a l'escrutini dels homes sants errants que, al·legant una pobresa sagrada, vivien de l'almoina dels fidels: "Deixa que l'almoina et suï a les mans, fins que hagi après a qui donar".¹⁰⁹ En un esperit semblant, Climent d'Alexandria advertia sobre els falsos pobres, homes ganduls que, tot i disposar de

l'any 383. Simmac, *Relationes*. 3.15; EVENEPOEL 1998-1999, p. 287. Especialment després de la mort de Teodosi (395), la crisi política de l'Imperi es va traduir en una forta revifalla de l'apologètica pagana, amb figures com Zòsim i Eunapi, autors d'històries amb un fort contingut anticristià. Aquestes postures més radicals són casos relativament excepcionals. L'existència d'un ambient crític cap al cristianisme oficial, però, anava més enllà de posicions hostils i, fins i tot, va influir autors cristians de diverses denominacions. CAMERON 2011, p. 32.

¹⁰⁵ Ambròs de Milà, *De Officiis* III: 7, 45. Les exhortacions a no expulsar als pobres forasters de les ciutats en cas de fam es poden explicar com una crítica a les accions de Quint Aureli Simmac, prefecte pagà de Roma que expulsà als estrangers durant la citada fam de l'any 384. EVENEPOEL 1998-1999, pp. 297-298; BROWN 2012, p. 137.

¹⁰⁶ Ambròs de Milà, *De Nabuthae*: 7, 35. Editat i traduït a RAMSEY (1997) 2002, p. 128.

¹⁰⁷ Ambròs de Milà, *De Officiis* II: 28, 137: "Qui enim sine auro misit apostolos, Ecclesias sine auro congregavit. Aurum Ecclesia habet; nom ut servet, sed ut eroget, et subveniat in necessitatibus". PL 16, p. 140, Traducció i edició a VILALBA (ed.) 1992, p. 209.

¹⁰⁸ El relatiu consens que datava la *Didaké* a finals del segle II ha canviat cap a postures que defensen una datació més reculada, al segle I. O'LOUGHLIN 2010, p. 26.

¹⁰⁹ *Didaké* 1.6, citat a BROWN 2016 sp. Vegeu NIEDERWIMMER 1998, pp. 83-86.

propietats i força de treball, s'aprofitaven dels recursos destinats als veritablement necessitats.¹¹⁰

Un element important en la construcció de formes correctes i incorrectes de donació era la distinció entre les formes clàssiques pròpies de l'evergetisme cívic i els models cristians pietistes. Tertul·lià, a mitjans segle III, va articular una crítica cristiana als jocs de gladiadors a *De spectaculis*.¹¹¹ A partir del segle IV, amb el procés de cristianització de l'Imperi i la seva elit, les visions cristianes sobre l'evergetisme cívic s'integraven en una dinàmica de clara competició, on el focus de la censura passava, almenys parcialment, de la crueltat o impietat del circ i el teatre a la despesa envanida que suposava el finançament dels jocs. Ambròs de Milà distingia explícitament entre la donació cristiana, emparada en les obres de misericòrdia, i l'extravagant dispendi evergeticocívic:

En efecte, hi ha dues maneres de donar: una la de la generositat, l'altra de la prodigalitat excessiva. La generositat consisteix a rebre en hospitalitat, a vestir el despullat, a redimir els captius, a ajudar amb diners els qui no en tenen; la prodigalitat consisteix a folgar-se en festins sumptuosos i en l'excés de vi (...). Ser pròdig és exhaurir la pròpia hisenda per aconseguir el favor popular, la qual cosa fan els qui, en els jocs circenses, en els jocs teatrals i en els espectacles de gladiadors o també en caceres, dilapiden llur patrimoni.¹¹²

La donació cristiana s'havia de destinar a la protecció, doncs, dels febles. El simple despreniment, però, sense l'orientació clerical, podia resultar contraproductiu. En aquest sentit, Ambròs participava de la tradició, abans citada, de control eclesiàstic en la distribució de la riquesa: "La bona generositat ha de tenir una mesura fins i tot amb els pobres, per tal que n'hi hagi per a molts; no s'ha de donar ultra mesura per guanyar-se'n el favor".¹¹³ Ambròs insistia en la necessitat d'una assistència fins a cert punt centralitzada, que havia de distingir

¹¹⁰ Climent d'Alexandria, *Quis dives salvetur*. 33.

¹¹¹ Novacià, conegut per liderar els esforços per negar la reintegració dels *lapsi* a l'Església, va escriure un tractat amb el mateix nom a mitjans del segle III.

¹¹² Ambròs de Milà, *De Officiis* II: 21, 109: "Largitatis enim duo sunt genera: unum liberalitatis, alterum prodigae effusionis. Liberale est hospitio recipere, nudum vestire, redimere captivos, non habentes sumptu iuvare: prodigum est, sumptuosis efflucere conviviis, et vino plurimo (...). Prodigum est popularis favoris gratia exinanire propias opes: quod faciunt qui ludis circensibus, vel etiam theatralibus, et muneribus gladiatorum vel etiam ventionibus patrimonium dilapidant suum". PL 16, p. 132-133. Traducció i edició a VILALBA (ed.) 1992, p. 201.

¹¹³ Ambròs de Milà, *De Officiis* II: 21, 110: "Pulchra liberalitas erga ipsos quoque pauperes mesuram tenere, ut abundes pluribus: non conciliandi favoris gratia ultra modum fluere". PL 16, p. 133. Traducció i edició a VILALBA (ed.) 1992, p. 201

entre aquells veritablement necessitats i aquells qui no complien els requisits de vulnerabilitat. Existien pobres mereixedors; captius, malalts, dones sense recursos, sovint òrfenes, especialment sensibles a les urpes de la turpitud, però també falsos pobres, desvergonyits que captaven per evadir-se del pesat deure cristià del treball:

S'ha d'observar una sobrietat, especialment per part dels sacerdots, per tal que no donin per jactància, sinó per justícia, car a ningú no es demana amb major avidesa. Venen homes forts, venen els qui no tenen cap altre motiu que el de vagarejar, i volen endur-se els ajuts dels pobres, esgotar la reserva, i, no contents amb poc, demanen més sol·licitant amb l'aspecte de llurs vestits el sufragi de llur petició, i, simulant de tenir fills, procuren un augment dels donatius (...). El clam de la feblesa arriba més a la veu del benefactor que la veu del pobre. I, certament, no es pot evitar que la importunitat dels qui vociferen no aconseguixi més, però tampoc no hi hagi lloc pel desvergonyiment.¹¹⁴

Els clergues i, especialment, els bisbes s'erigien així com a principals distribuïdors d'un dels principals fluxos de capital que articulaven la societat antiga, això és, el constant despreniment de riqueses de dalt cap a baix. El control eclesiàstic actuava en dues direccions: per una banda, el patrocini i protecció dels indefensos, per l'altra, el monitoratge dels rics. Si segons els models clàssics la generositat expressada a través de l'amor per la ciutat desarmava el criticisme a la riquesa i la desigualtat, en el nou món cristià ho feien les obres de pietat, destinades a l'auxili dels pobres i a la promoció de l'Església.¹¹⁵ L'objectiu principal d'Ambròs era establir les bases morals i organitzatives d'una religió majoritària, veritablement universal i articulada al voltant d'un llenguatge unificador centrat en la reclamació de la justícia i els deures de solidaritat en la pròpia comunitat. Una Església estructurada al voltant del bisbe i la seva cúria, reforçats per la vindicació radical del dogma nicè.

Ambròs només era la punta de llança d'un fenomen destinat a sacsejar les bases socials d'un imperi ja cristià. La integració del poder i el diner a les comunitats cristianes va comportar

¹¹⁴ Ambròs de Milà, *De Officiis* II: 16, 76-77: "Sobrietates tenenda est, maxime sacerdotibus, ut non pro jactantia, sed pro justitia dispensent. Nusquam enim major aviditas petitionis. Veniunt validi, veniunt nullam causam nisi vagandi habentes, et volunt subsidia evacuare pauperum, exinanire sumptum: nec exiguo contenti, majora quaerunt, ambitu vestium captantes petitionis suffragium, et natalium simulatione licitantes incrementa quaestuum. (...) Plus clamat operatori bono debilitas, quam vox pauperis. Neque vero fieri potest ut non extorqueat amplius importunitas vociferantium: sed non semper impudentia locus sit". PL 16, p. 122-124. Traducció i edició a VILALBA (ed.) 1992, pp. 191-192.

¹¹⁵ BROWN 2012, p. 143.

nous debats sobre la legitimitat de la riquesa i els usos que se'n podia fer. En ambdós camps, les aportacions d'Agustí d'Hipona van tenir un caràcter constitutiu.¹¹⁶

La majoria de la producció textual agustiniana relacionada amb el tema en qüestió es va gestar en el marc de la controvèrsia pelagiana.¹¹⁷ Pelagi, un asceta i professor d'origen britànic, assumia la possibilitat d'una vida sense pecat: ja que Déu no podia encomanar quelcom impossible, la perfectibilitat esdevenia una aspiració raonable, a través del baptisme i del seguiment conscient de l'exemple evangèlic. Això tenia com a conseqüència lògica la creença en la capacitat de l'individu d'abandonar els mals hàbits, vicis que l'allunyaven d'una autèntica experiència cristiana.¹¹⁸ Si bé Pelagi no va desenvolupar un discurs específic sobre la donació, sí que va inspirar un corrent pelagià que va teoritzar sobre el tema. El principal exponent d'aquesta teoria pelagiana sobre la donació era *De divitiis*, un tractat anònim escrit entre el 408 i el 411.¹¹⁹ Segons el text, la riquesa i l'avarícia eren dues realitats inseparables. Així doncs, les distincions entre una riquesa bona o útil i una riquesa pecaminosa, tan presents en la tradició cristiana des d'almenys Climent d'Alexandria, esdevenien absurdes. No existia, per a l'autor de *De divitiis*, una riquesa que, ben emprada, servís els designis divins. De la mateixa manera, la cosmovisió pelagiana no deixava lloc al bon home ric. Es rebutjava de forma explícita la possessió com a designi de la divina providència i el discurs justificatiu que situava al ric com a mer tinent:

I a totes hores creus que és de Déu de qui reps el que, en realitat, obtens amb els teus beneficis il·legítims, o pagant el preu de la llagoteria més vergonyosa, les genuflexions repetides, acotant el cap i dirigint-te com a Senyor a aquell a qui menysprees, alhora que ell, el traficant de càrrecs, et menysprea a tu.¹²⁰

¹¹⁶ Peter Brown ha defensat en diverses ocasions la centralitat d'Agustí d'Hipona en la construcció d'un model cristià de donació: "his insistence that the giving of alms was intimately related to the expiation of sins would become dominant in future centuries". BROWN 2015, p. 59.

¹¹⁷ BROWN 2001, pp. 320-325.

¹¹⁸ REES 1988, pp. 18-23.

¹¹⁹ BROWN 2012, p. 310.

¹²⁰ Pseudo-Pelagi, *De divitiis*, 6.2: "Et credis te a Deo consequi, quod aut pecunia iniquitate quaesita comparas aut indignus mereris assecla frequenti salutatione, demit tendo caput in terram et doninum dicendo, quem irrideas, quoniam et te ille honoris nundinator irridet". Editat a KESSLER (ed.) 1999, pp. 254-256. Traducció pròpia sobre REES (ed.) 1998, pp. 179-180.

Tampoc es justificava la riquesa a través de l'exercici de les bones obres, ni la fortuna heretada, tradicionalment vista com a endèmica i, bàsicament, no problemàtica. La riquesa s'explicava, senzillament, perquè els poderosos acaparaven els recursos dels pobres.¹²¹

En definitiva, les postures pelagianes sobre la riquesa deixaven poc espai a la legitimitat de la possessió. Per una banda, la insistència en el lliure albir i, per tant, en la capacitat de canvi radical en el modus vivendi, i per l'altra, la comprensió d'un Jesucrist radicalment pobre, també pel que feia a les expressions físiques d'aquesta condició, significava que l'ull de l'agulla esdevenia, cada cop, més estret. Per als rics, doncs, l'única solució era el despreniment absolut. Qualsevol compromís amb el segle esdevenia indigne, l'elecció de l'avarícia per sobre de la misericòrdia.

El radicalisme pelagià s'erigia com un repte considerable davant de les concepcions més conciliadores de l'Església nicena. Per a Ambròs, l'universalisme cristià permetia la diversitat social a través del paper mediador de bisbes i clergues. En canvi, les formes extremes d'ascetisme relegaven la salvació dels rics a pràctiques extraordinàries de despreniment, normalment efectuades al marge de la jerarquia eclesiàstica. La donació moderada, compatible amb el manteniment de la pròpia situació social, i, sobretot, de les responsabilitats cíviqes o familiars, era, segons el punt de vista pelagià, una via acomodaticia, incapaç de netejar la màcula de l'avarícia. Això creava una tensió evident entre la necessitat episcopal d'ingressos recurrents i previsibles i la tendència dels grans donants aristocràtics cap als gestos de despreniment dramàtics, ràpids i intensos.¹²²

Les corrents pelagianes van arribar a l'Àfrica d'Agustí després del saqueig de Roma del 410. L'ascetisme radical havia deixat una profunda empremta en els consciències de l'alta aristocràcia de la capital, que es va refugiar al nord d'Àfrica, un dels indrets de l'Imperi occidental on els estàndards de la vida cívica es mantenien amb més força.¹²³ L'arribada d'aquestes pràctiques de despreniment radical va ser, per a Agustí i els bisbes locals, un esdeveniment disruptiu, que amenaçava el lideratge episcopal i el funcionament ordenat de

¹²¹ BROWN 2012, p. 312. Aquest caràcter eminentment violent de la riquesa apareix també en *De vita christiana*, un altre tractat de l'òrbita pelagiana concentrat en la denúncia de la pressió dels poders estatals i, sobretot, dels seus oficials mitjans, com ara els jutges, sobre els més indefensos.

¹²² COOPER 2007, p. 168.

¹²³ BROWN 2015, p. 86.

les xarxes de patronatge i distribució eclesiàstiques. Així doncs, Agustí i els seus companys no només havien de competir amb l'ervergetisme cívic tradicional, molt present en el seu entorn, sinó també amb la novetat de les postures pelagianes.¹²⁴

Els desacords entre Pelagi i els seus seguidors i el bisbe d'Hipona partien d'una discrepància bàsica sobre la naturalesa de la salvació. La falta de tolerància pelagiana contrastava amb la teologia agustiniana sobre el pecat. Pel bisbe d'Hipona, no existia cap gest, per extravagant que fos, que assegurés la salvació. Només es podia comptar amb la pregària constant a Déu i als sants, la menció dels morts durant l'eucaristia i l'almoïna, entesa com la cura dels pobres, el suport al clergat i la contribució en la construcció i el manteniment de les esglésies. Fórmules, doncs, assequibles i practicables per al poble cristià en el seu conjunt. El pecat perpetu, inevitable pels simples mortals, anava de la mà de la donació continuada.¹²⁵

Per a Agustí la resposta al repte pelagià passava, necessàriament, pel reforç de la unitat del poble cristià sota el lideratge episcopal. La integració dels rics en aquest projecte implicava reconnectar amb una tradició de negació de la maldat intrínseca de la possessió material. Agustí reconeixia el potencial malèfic de la riquesa, però posava l'èmfasi no tant en la possessió en si mateixa, sinó en la *superbia* que, al cap i a la fi, només era una de les maneres d'aproximar-se a la fortuna personal: "Tolle superbiam divitae non nocebut".¹²⁶ Així mateix, la divisió d'una societat cristiana no havia de ser entre rics i pobres, sinó entre humils i orgullosos, dues condicions no necessàriament lligades a una realitat material concreta. En un esperit semblant, l'*Epistula ad Demtridem* de Pròsper d'Aquitània (c. 440-445) associava l'autèntica experiència de la humilitat no amb la pobresa material, sinó amb el fet de deslliurar-se de les aspiracions materials. Pròsper entenia que la desigualtat socioeconòmica formava part del pla diví, i, per tant, recomanava un model no radical d'ascetisme que, en paraules de Raúl Villegas, funcionés com "un mecanisme d'estabilitat social".¹²⁷ El papa Lleó el Gran també va participar del debat argumentat en favor d'un model d'administració cristiana de la riquesa que prioritzava els deures civils i socials dels rics.

¹²⁴ BROWN (1968) 2000, pp. 85-95; BROWN 2012; 359-368; CILLIERS 2019, pp. 181-196.

¹²⁵ BROWN 2015, p. 100.

¹²⁶ Agustí d'Hipona, *Sermons*, 39. 4. PL 38, p. 212.

¹²⁷ VILLEGAS 2016, pp. 291-292.

La primacia de les actituds vers la possessió per sobre del fet de posseir era una de les bases del pensament moral agustinianà.¹²⁸ En lloc de la renúncia a la riquesa que propugnaven els moviments radicals, a l'Àfrica d'Agustí o a la Roma de Lleó es va imposar la renúncia a l'orgull. La base d'aquesta tolerància es trobava, un cop més, en la pietat necessària del ric. En aquest sentit, Agustí va continuar amb el discurs clàssic que equiparava l'almoïna amb pràctiques comercials o financeres, un recurs destinat a apel·lar les consciències de comerciants i terratinents.¹²⁹

Segons Brown, el model agustinianà de donació estava en el cor de canvis institucionals de primera magnitud:

...religious giving also had to be permanent, regular, and devoted to the advancement of a collective venture in salvation. The unimaginable scale of this venture (...) did justice to the majesty of the rise, in Africa and throughout western Europe, of a new institution in the form of the Catholic Church.¹³⁰

Aquesta Església era un projecte universal, apartat de la marginalitat del cristianisme apostòlic i, fins i tot, de la mesocràcia de les comunitats cristianes del segle II i III, entre les quals Climent d'Alexandria o Cebrià de Cartago predicaven el valor de l'almoïna. Necessitava, doncs, la concòrdia de tota la societat i també dels seus líders. Agustí embrancava amb el concepte clàssic de la *Concordia ordinum*, l'acord entre els governants i els governats amb base a un deures mutus, que permetien mantenir les jerarquies sempre que s'actués responsablement i generosa.¹³¹ Agustí presentava, en aquest sentit, una certa indulgència amb el que entenia com a característiques de l'exercici del poder, com la duresa, continguda, de l'autoritat, els hàbits alimentaris diferenciats o les vestidures luxoses. Un cop més, es tractava de la humilitat amb la qual s'acceptava la condició sobrevinguda.

¹²⁸ BROWN 2012, p. 351.

¹²⁹ BROWN 2015, p. 91. Vegeu per exemple, les construccions sobre el llogre. Agustí d'Hipona, *Sermons*, 210, 10: "Praecipue sane pauperum misericordia genus in ignoscendo. Praecipue sane pauperum mementote, ut quod vobis parcius vivendi subtrahitis, in caelesti thesauro repontatis. Accipiat esuriens Christus, quod ieiunans minus accipit christianus. Castigato volentis, fiat sustentatio non habentis. Voluntaria copiosi inopia, fiat necessaria inopis copia. (...) Et haec enim magni lucri eleemosyna est, debitum relaxare conservo, ut tibi relaxetur a Domino". PL 38, p. 1054.

¹³⁰ BROWN 2012, p. 368.

¹³¹ DOODY, HUGHES, PAFFENROTH 2005, pp. 173-178.

1. 3. Els deures de la mitra i els deures del segle

1. 3. 1 Els orígens d'un model eclesiàstic de gestió de l'assistència

Ambrós de Milà i Agustí d'Hipona esbossaven una ideologia de lideratge episcopal amb un Imperi encara existent. Aparentment robust en temps del primer, en franca decadència en el cas del segon. En qualsevol cas, l'espai institucional que van omplir els bisbes dels segles v o vi no era un buit, especialment a orient, on les estructures de poder del Dominat es mantenien íntegres. En ocasions, les pretensions eclesiàstiques d'autoritat i intervencionisme en la vida pública van causar xocs, no exempts de violència. El bisbe-patró mai no anava sol: orfes, vídues, malalts i pobres de diversa condició formaven un estol constant de peticionaris i protegits,¹³² però també l'acompanyaven homes violents o gossos de presa temibles. A Alexandria, a principis del segle v, el patriarca Ciril tenia una força de centenars de *parabalani*, voluntaris que assumien diverses tasques assistencials i que actuaven també com a força de xoc a l'hora d'assetjar pagans o heretges, sovint en oposició directa als designis de les autoritats civils.¹³³ Aquesta preocupació pel que podríem qualificar com un excés d'assumpció de competències es percep en una epístola de Basili de Cesarea, el gran fundador d'hospitals del segle iv, dirigida al governador provincial Elies: en la missiva s'entreveu una certa hostilitat per part del governador, que Basili intenta aplacar. Aparentment, l'oficial entenia que el bisbe era un rival i un possible risc per a l'ordre públic i el govern de la ciutat: havia guanyat una gran popularitat entre les masses depauperades de la ciutat a causa del complex hospitalari que havia fet construir. Unes acusacions que, justament, Basili rebutja apel·lant la utilitat social de la seva fundació.¹³⁴

Certament, l'estat era una força ben present, també, a l'hora de gestionar la necessitat. La cristianització de la dinastia constantiniana no va tallar el tronc de la tradició de la munificència imperial. Tot el contrari: l'amor als pobres va esdevenir una virtut pública,

¹³² KREINER 2014, p. 169. La figura del peticionari és una mostra clara de la nebulositat del concepte de *pauper*: sovint, la definició de la pobresa no tenia una relació directa amb una condició material específica, sinó amb el simple fet d'estar sotmès a un home poderós i esperar-ne un favor, servei o donació.

¹³³ La xurma que, sota les ordres de Ciril assassinà a Hipàtia d'Alexandria l'any 415 estava formada per aquests *parabalani*. La perillositat social dels *parabalani* es fa evident en les lleis que Teodosi i Honori van decretar el 416 i el 418, que intentaven limitar-ne el nombre. El fet que un centenar d'anys després Justinià ampliés les disposicions dels seus antecessors indica que el problema dels *parabalani* no es va resoldre el segle v. *Cod. Theod.* 16. 2. 42-43. Vegeu BOWERSOCK, BROWN, GRABAR (1999) 2001, p. 207; BOWERSOCK 2010, pp. 45-54.

¹³⁴ Basili, *Ep.*, 94. Editat a COURTOUNNE (ed.). 1957, pp. 204-207. Vegeu-ne una traducció al català a CONEJO 2002, p. 58.

indissociable del poder àulic. Una llei de Valentinià i Marcià del 451 recordava que “es correspon a la nostra humanitat tenir cura dels necessitats, i assegurar-nos que res no manca als pobres en la seva subsistència”.¹³⁵ En principi, l’assistència era una responsabilitat més del sobirà cristià, com ho havia estat, i encara ho era, la provisió de gra i espectacles.¹³⁶ I, de fet, el poder secular va desenvolupar, durant els segles V i VI, el que Patlagean va definir com una política coherent “d’organiser l’assistance (...), una manifestation traditionnelle de la vertu impériale”.¹³⁷ Això es va plasmar, sobretot, en un corpus legislatiu complex, amb nombroses mesures destinades a la regulació, la gestió i la definició de la pobresa: Teodosi, l’any 382, prescrivia exàmens per determinar la legitimitat dels pobres de la capital oriental. Una disposició ampliada en temps de Justinià, que va establir magistrats que s’havien d’encarregar i alhora dirigir aquells pobres capaços de treballar cap a la construcció d’obres públiques i altres formes de treball no qualificat.¹³⁸

El cor de la política assistencial baiximperial es trobava, però, en la delegació. Tornant a Patlagean, “la législation de Justinien couronne à cet égard l’évolution commencée avec Constantin, en fondant les privilèges de l’Eglise sur la délégation des fonctions d’assistance qui appartiennent en principe à l’empereur”. Una delegació que tindria un caràcter constitutiu, “destinée à traverser les siècles du Moyen Age”.¹³⁹ Els fonaments de l’arquitectura legislativa d’aquest procés es trobaven en l’equiparació entre la propietat dels pobres i la propietat de l’Església. Com hem vist, les primeres, i *mediocres*, comunitats cristianes tenien unes propietats minses i mal enquadrades jurídicament, limitades segurament a un grapat d’edificis de culte.¹⁴⁰ A partir de la legalització constantiniana podem documentar un patrimoni que, ara sí, era pròpiament eclesiàstic, en la mesura que ja no pertanyia a la comunitat de fidels sinó a cada una de les esglésies cristianes, reconegudes legalment i davant de l’estat. En aquest sentit, el bisbe s’erigia com a administrador, que no

¹³⁵ CJ I II 12.2: “Et quia humanitatis nostrae est prospicere egenis ac dare operam, ut pauperibus alimenta non desint, salaria etiam, quae sacrosanctis ecclesiis in diversis speciebus de publico hactenus ministrata sunt, iubemus nunc quoque inconcussa et a nullo prorsus imminuta praestari liberalitatie huic promptissimae perpetuam tribuimus firmitate”. Traducció pròpia amb base a PATLAGEAN (1974) 1981, p. 70.

¹³⁶ Sobre l’*annona* durant el baix Imperi vegeu GARNSEY 1988; JOHNSON 2012, pp. 22-47; LINN 2012, pp. 320-321.

¹³⁷ PATLAGEAN (1974) 1981, p. 70.

¹³⁸ CJ XI XXVI 1; *Novellae* 539. Vegeu BROWN 2002, p. 97; PATLAGEAN (1974) 1981, pp. 69-70.

¹³⁹ PATLAGEAN (1974) 1981, p. 79, 59.

¹⁴⁰ Vegeu el cas de l’Àfrica de Cebrià de Cartago a BUENACASA 2004, pp. 496-499.

propietari, d'aquests béns. Una tinença regulada per mecanismes de control i càrrecs específics de gestió i, també, per l'eventual judici diví.¹⁴¹

El reconeixement, però, no va ser la fi del camí. Els emperadors de la dinastia constantiniana van concedir privilegis a les esglésies: es pot atribuir la immunitat de l'impost fundiari al mateix Constantí,¹⁴² si bé les exempcions no es van aplicar sempre o sobre tots els ingressos.¹⁴³ En aquest sentit, el reconeixement de la utilitat social de l'Església a través dels programes socials concrets que oferia va tenir un paper clau a l'hora de justificar privilegis i exempcions i, en definitiva, la pròpia condició de bé eclesiàstic.¹⁴⁴ Per exemple, el *Codex Theodosianus* recollia exempcions d'impostos per als ingressos eclesiàstics provinent de tallers i botigues que estiguessin destinades als pobres.¹⁴⁵ Les disposicions encarades a la concessió d'immunitats estan ben presents en els codis dels segles IV i V, doncs. No seria, però, fins l'elaboració de la legislació justiniana quan s'aclaririen les possibilitats d'intervencionisme de l'Església en camps com el dret familiar o, efectivament, l'assistència.

En aquest sentit, el corpus jurídic justinianeu va confirmar el procés d'integració de les fundacions assistencials, encara que haguessin sorgit d'iniciatives particulars, en la condició de bé eclesiàstic o sagrat.¹⁴⁶ En l'*Epitome Iuliani* la noció de *locus venerabilis* es va fer servir per caracteritzar els béns de les esglésies i monestirs i, específicament, de les institucions assistencials, fossin d'origen eclesiàstic o laic i incloent-hi les fundacions privades i familiars.¹⁴⁷ En tant que llocs sagrats, les diverses tipologies d'institucions assistencials eren

¹⁴¹ PATLAGEAN 1974, pp. 69-70; BUENACASA 2004, p. 500.

¹⁴² BUENACASA 1997 pp. 229-240. Vegeu GAUDEMET 1947, pp. 25-61; BOVE 1964, pp. 886-902; RABELLO 1970, pp. 384-392; CARON 1993, pp. 217-230.

¹⁴³ Buenacasa cita una carta d'Ambròs en la qual es pot deduir que el bisbe de Milà accepta que les esglésies paguin impostos sobre les seves propietats, i un edicte de Valentinià III en el qual s'especifica que l'Església no estava exempta dels *munera publica*. Ambròs, *Ep.* LXXVA33; *Nouell. Valent.* X, 441. Vegeu BUENACASA 2004 p. 506.

¹⁴⁴ PATLAGEAN (1974) 1981, p. 67.

¹⁴⁵ *Codex Theodosianus* 16. 2. 8; 16. 2. 10. Vegeu DELMAIRE 1989, p. 363.

¹⁴⁶ L'origen d'aquest procés es troba en els processos de cristianització de la riquesa dels quals hem fet esment abans. Autors com Ambròs de Milà o Salvià de Marsella insistien en una legitimitat major dels patrimonis privats en la mesura que, en part, revertien a l'Església en forma de donació. TODESCHINI (2015) 2016, p. 74. Sobre les principals lleis del corpus justinianeu referides a l'assistència vegeu NASALLI ROCCA 1956, pp. 35-37.

¹⁴⁷ Iuliani epitome latina Novellarum Iustiniani, VII, 32: "Xenodochium, id est locus uenerabilis, in quo peregrini suscipiuntur. Ptochotrophium, id est locus uenerabilis, in quo pauperes et infirmi homines pascuntur. Nosocomium, id est locus uenerabilis, in quo aegroti homines curantur. Orphanotrophium, id est locus uenerabilis, in quo parentibus orbatu pueri pascuntur. Gerontocomium, id est locus uenerabilis, in quo pauperes et propter senectutem solam infirmi homines curantur. Brephotrophium, id est locus uenerabilis, in quo infantes aluntur". Citat i editat a TODESCHINI (2015) 2016, p. 71. Vegeu PATLAGEAN (1974) 1981, p. 74.

descrites com a anàlogues a la propietat eclesiàstica i, consegüentment, a la imperial, i se'n prohibia la dispersió i l'alienació. Una equiparació que, un cop més, justificava l'assumpció eclesiàstica de la gestió de l'assistència però també una certa capacitat de tutela imperial, manifestada, sobretot, en la protecció de la voluntat del fundador i la missió original de la institució.

Aquestes preocupacions tenen alguns precedents: per exemple, l'emperador Zenó va decretar l'obligatorietat dels hereus de complir la voluntat dels testadors en la fundació d'hospitals.¹⁴⁸ L'obra legislativa de Justinià va afegir disposicions específiques destinades, també, a protegir la voluntat dels fundadors i legataris a través de disposicions que obligaven als hereus a construir els hospitals en un any després d'haver rebut l'herència. En cas d'incompliment, els bisbes locals podien assumir el control de la fundació.¹⁴⁹ De forma similar, s'establia la capacitat d'intervenció del bisbe en cas que els administradors escollits per l'hereu no complissin adequadament amb els seus deures. Aquest rol de supervisió episcopal es va ampliar fins a abraçar totes les fundacions assistencials, més enllà dels casos concrets de mala gestió.¹⁵⁰

En definitiva, el procés de delegació de les responsabilitats assistencials des del poder secular a l'Església s'entreu com un camí complex, basat, fonamentalment, en l'equiparació entre qualsevol espai assistencial amb un lloc sagrat, i, per tant, sotmès al control episcopal però també a la tutela imperial. Aquest darrer element no és trivial, ja que, si bé les formulacions legals tardoimperials van dotar les institucions assistencials d'un cert caràcter jurídic autònom, van establir no només la capacitat interventora de l'alta Església secular, sinó també, fins a cert punt, de l'estat. De qui proveïa, si no, la immunitat? Qui era, doncs, el garant últim de la protecció dels interessos dels fundadors i de la missió original de les institucions? La delegació significava, en els textos de Justinià, reconèixer el protagonisme clerical en l'administració de l'assistència, i reafirmava, en aquest sentit, els deures dels clergues, sota la tutela i mirada observant, això sí, de l'estat. Una convivència de responsabilitats amb un gran impacte en el desplegament de polítiques assistencials posteriors, sobretot en període carolingi però, també, a partir dels segles XII i XIII, quan la

¹⁴⁸ CJ 1.2.15. Citat a ANDERSON 2012, p. 177.

¹⁴⁹ CJ 1.3.45, 1-7. Vegeu GONZÁLEZ 1997, p. 97.

¹⁵⁰ J. Nov 131, 10. *Ibidem*, p. 98.

recuperació del dret romà va obrir vells debats sobre les responsabilitats del poder eclesiàstic i el poder secular vers els pobres.

1. 3. 2. Transició, no ruptura. L'afermament episcopal en un món postimperial

A occident, però, l'esfondrament de les institucions civils que sostenien polítiques públiques destinades a la circulació de riquesa va resultar en l'enfortiment de la institució eclesiàstica i, sobretot, dels bisbes. A la Gàl·lia del segle v, políticament inestable, Salvià de Marsella es dirigia a un paisatge humà molt diferent al de la Roma d'Ambrós o, fins i tot, a l'Àfrica d'Agustí, nascut només una generació abans. Salvià apel·lava a les grans fortunes amb visions molt dures de l'infern, i s'erigia com a interlocutor entre la congregació i la salvació. En aquest context, els bisbes provençals connectats al monestir de Lerins, com Faust de Riez, Hilari, Cesari d'Arle o el mateix Salvià van reforçar la connexió entre la riquesa de l'Església i el servei als pobres i a les ànimes dels difunts a través de la noció de *patrimonium pauperum*, que equiparava les possessions eclesiàstiques amb el tresor dels pobres, protegits per Crist.¹⁵¹ Trobem una formulació clara d'aquest principi al *De vita contemplativa* de Julià Pomer,¹⁵² on s'assegurava que els bisbes, homes instruïts en els afers divins i seculars,¹⁵³ gestionaven el patrimoni de l'Església no com a amos, sinó com a encarregats d'unes possessions que eren, en realitat, el patrimoni dels pobres i el rescat dels pecadors.¹⁵⁴ L'Església no posseïa, doncs, amb avarícia, sinó per poder complir amb el seu deure d'auxiliar els necessitats. Aquest era un deure sagrat i, per tant, aquells qui actuaven en contra del patrimoni eclesiàstic o se n'aprofitaven indegudament atemptaven contra els pobres.¹⁵⁵ Contra aquests pesava la

¹⁵¹ Julianus Pomerius, *De vita contemplativa*, lib. II, cap. 9-10, PL 59, p. 454.

¹⁵² Provenint d'Àfrica, Julià es va refugiar a Marsella fugint dels vàndals. Allà va transmetre l'obra d'Agustí d'Hipona a Cesari d'Arle i, conseqüentment, al cercle de Lerins. DEVISSE 1970, pp. 285-95.

¹⁵³ Julianus Pomerius, *De vita contemplativa*, lib. II, cap. 9. 1: "Qui utique homines tam saecularium quam divinarum litterarum sine ambiguitate doctissimi, si scirent res ecclesiae debere contemni, nunquam eas debuerant qui omnia sua reliquerant retinere". PL 59, p. 454.

¹⁵⁴ Julianus Pomerius, *De vita contemplativa*, lib. II, cap. 9. 2: "Unde datur intelligi quod tanti ac tales viri (qui volentes esse Christi discipuli, renuntiaverunt omnibus quae habebant) non ut possessores, sed ut procuratores facultates ecclesiae possidebant. Et idcirco scientes nihil aliud esse res ecclesiae, nisi vota fidelium, pretia peccatorum, et patrimonia pauperum; non eas vindicaverunt in usus suos, ut proprias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt. Hoc est enim possiando contemnere, non sibi, sed aliis possidere; nec habendi cupiditate ecclesiae facultates ambire, sed eas ovetate subveniendi suscipere. Quod habet ecclesia, cum omnibus nihil habentibus habet commune, nec aliquid inde eis qui sibi de suo sufficiunt debet erogare, quando nihil aliud sit habentibus dare quam perdere". *Idem*.

¹⁵⁵ Julianus Pomerius, *De vita contemplativa* II, 10.1: "Nec illi qui sua possidentes dari sibi aliquid volunt, sine grandi peccato suo, unde pauper victurus erat accipiunt. De clericis quidem dicit Spiritus sanctus: Peccata populi

denúncia de *necatores pauperum*, assassins dels pobres.¹⁵⁶ Un atac a les propietats de l'Església era un atac als pobres, i un atac als pobres era un atac a Crist.¹⁵⁷

Així doncs, l'adveniment de la incertesa exigia un esforç notable de reorganització social. La caiguda de les velles estructures romanes va generar un clima de reforma moral i social en el qual els bisbes, sorgits de l'aristocràcia emergent, s'adreçaven als seus iguals.¹⁵⁸ Més enllà d'un període inicial d'inestabilitat, però, la relació entre els poders monàrquics seculars i els bisbes de les ciutats va ser de col·laboració i mescla.¹⁵⁹ El manteniment de les tradicions imperials del poder secular va significar, també, que els reis francs adoptessin el model de sobirà cristià desenvolupat a partir de la figura de Constantí. També els monarques del regne visigot de Toledo: Isidor Sevilla va construir un mirall en el qual el bon príncep es veia reflectit a través de l'assumpció del despreniment cristià. Així doncs, Recared era descrit com a liberal, clement i generós amb els pobres. En el cas de Suintila, Isidor li atribuïa a les virtuts "pròpies dels reis", entre les quals incloïa, a més a més de la generositat i misericòrdia, la condició de *princeps populorum* i *pater pauperum*.¹⁶⁰ Les construccions arquetípiques del poder femení també reforçaven la vinculació entre el poder regi i la pietat vers els pobres. N'és un bon exemple la reina Hildoara, esposa de Gundemar (610-612), descrita pel *comes* Bulgar com a consol dels afligits i, especialment, dels pobres.¹⁶¹

En aquest sentit, els cercles episcopals de la Gàl·lia merovíngia ofereixen expressions suggeridores dels models de bon rei cristià. L'exemple més prolífic és el de Gregori de Tours. Per al bisbe de Tours, reis i *potentes* de diversa condició composaven un ampli ventall d'exemples de virtut, però també d'avarícia i violència contra l'Església i els pobres.¹⁶² Així doncs, Gregori desgranava els exemples de monarques pietosos, amics del clergat i sempre disposats a donar generosament: Tiberi II, emperador d'Orient, no va dubtar a obrir les portes

mei comedunt (Osse IV, 8). Sed sicut nihil habentes proprium, non peccata, sed alimenta quibus indigere videntur, accipiunt; ita possessores, non alimenta quibus abundant, sed aliena peccata suscipiunt. Ipsi quoque pauperes, si se possunt suis artificiis aut laboribus expedire, non praesumant quod debet debilis aut infirmus accipere, ne forte ecclesia, quae potest omni solatio destitutis necessaria ministrare, si omnes etiam nihil indigentes accipiant, gravata, illis quibus debet, subvenire non valeat". PL 59, p. 454.

¹⁵⁶ BROWN 2012, pp. 506-509.

¹⁵⁷ BROWN 2015, p. 172.

¹⁵⁸ BROWN 2015, pp. 143-145.

¹⁵⁹ SABATÉ 2017, p. 11.

¹⁶⁰ Isidor, *Hist. Goth.*, 56, 64. Citat a DINARÈS 2017, p. 60.

¹⁶¹ VALVERDE 2008, pp. 43-44. Sobre les reines visigodes i el seu rol com a mediadores entre l'entorn monàrquic i els pobres vegeu ISLA 2004, p. 411.

¹⁶² FOURACRE, GERBERDING 1996, p. 49; MOREIRA 2000, pp. 78-79; POHL 2015, pp. 27-29.

de les arque públiques als més desfavorits, i va ser recompensat per Déu amb la troballa d'un gran tresor, que també va utilitzar en pro dels pobres.¹⁶³ Ja a la Gàl·lia, Teodobert I era descrit com un rei just i bo, que respectava els clergues i es despenia dels seus béns en benefici de les esglésies i els pobres amb un cor "pietós i generós".¹⁶⁴ Guntram, rei merovingi de Borgonya, s'elevava com el millor exemple de *bonus rex*, model de cabdill cristià que dirigia la societat a través de la cooperació amb el clergat. Era, també, un líder generós, que, "com un bisbe", es preocupava genuïnament pel benestar dels pobres.¹⁶⁵

En contrast, Gregori va construir el model antitètic del rei Xilperic, el "Neró i Herodes del nostre temps".¹⁶⁶ L'oposició a la influència creixent del clergat va fer que el bisbe de Tours el descrivís en termes ben poc afalagadors. Xilperic era, doncs, un rei injust, enemic dels clergues, "sempre blasfemant contra els bisbes del senyor".¹⁶⁷ El Xilperic de Gregori era

¹⁶³ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5.19: "Cum autem Iustinus imperator, amisso sensu, amens effectus esset et per solam Sophiam augustam eius imperium regiretur, populi, ut in superiore libro iam diximus, Tiberium caesarem elegerunt utilem, strinum atque sapientem, aelymosinarium inopumque optimum defensorem. Qui cum multa de thesauris, quos Iustinus adgregavit, pauperibus erogaret et augusta u illa eum frequentius increparet, quod rem publicam redegisset in paupertate, diceritque: 'Quod ego multis annis congregavi, tu infra pauco tempus prodegi dispergis', agebat ille: 'Non deerit fisco nostro; tantum pauperis aelymosinam accipiant, aut captivi redimantur. Hoc est enim magnum thesaurum, dicente Domino: Theaurizate vobis thesaurus in caelo, ubi neque erugo neque tinea corrumpit, et ubi fures non effodiunt nec furantur. Ergo de quod Deus dedit, congregemus per pauperes in caelo, ut Dominus nobis augere dignetur in saeculo'. Et quia, ut diximus, magnus et verus christianus erat, dum hilare distributione pauperibus opem praestat, magis ac magis ei Dominus subministrat. Nam deambolans per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat sculpta, et ait: 'Crucem tuam, Domine, frontem nostram munimus et pectora, et ecce crucem sub pedibus conculcamus!' Et dicto citius iussit eam auferre; defossamque tabulam o atque erectam, inveniunt subter q et aliam hoc signum habentem. Nuntiantesque, iussit et illam auferri. Qua amota, repperiunt et tertiam; iussumque eius et haec aufertur. Qua ablata, inveniunt magnum thesaurum, habentem supra mille auri centinaria. Sublatumque aurum pauperibus adhuc habundantius, ut consueverat, subministrat; nec ei Dominus aliquid defecere faciet pro bona voluntate sua". MGH SS. Rer. Merov. 1, 1, pp. 225-226. La *Historia Langobardorum* de Pau el Diaca també recull la troballa de l'emperador Tiberi. Pau el Diaca, *Historia Langobardorum*, III.12.

¹⁶⁴ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 3.25: "At ille in regno firmatus, magnum se atque in omni bonitate praecipuum reddidit. Erat enim regnum cum iustitia regens, sacerdotes venerans, ecclesias munerans, pauperes relevans et multa multis beneficia pia ac dulcissima accommodans voluntate. Omne tributo, quod in fisco suo ab ecclesiis in Arvernum situs reddebatur, clementer indulisit". MGH SS. Rer. Merov. 1, 1, p. 123.

¹⁶⁵ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 9, 21: "Ipse autem rex, ut saepe diximus, in elymosinis magnus, in vigiliis atque ieiuniis prumptus erat. Nam tunc ferebatur, Masiliam a luae inguinaria valde vastare et hunc morbum usque ad Lugdunensim vicum Octavum nomine fuisse caeleriter propalatum. Sed rex acsi bonus sacerdos providens remedia, qua cicatrices peccatoris vulgi mederentur". MGH SS. Rer. Merov. 1,1, p. 441.

¹⁶⁶ Gregori de Tours, *Historia Francorum* 6, 46: "His itaque cum haec praeda pergentibus, Chilpericus, Nero nostri temporis et Herodis, ad villam Calensim, quae distat ab urbe Parisiaca quasi centum stadiis, accedit ibique venationes exercit". MGH SS. Rer. Merov. 1,1, p. 319.

¹⁶⁷ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 6, 46: "In cuius tempore pauci quodammodo episcopatum clerici meruerunt (...). Sacerdotes Domini assidue blasphemabat, nec aliunde magis, dum secricius esset, exercebat ridicola vel iocos quam de ecclesiarum episcopis (...) nullum plus odio quam ecclesias habens. Aiebat enim plerumque: "Ecce pauper remansit fisco noster, ecce divitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus

avariciós, envejós dels èxits dels altres i propens al pecat en general. La seva falta de pietat s'expressava en la seva actitud cap a la donació a l'Església i als pobres. Així doncs, per la seva oposició a l'Església, es distingia com a "enemic de la causa dels pobres".¹⁶⁸

Per sota de la monarquia, la noblesa laica i eclesiàstica tampoc no estava exempta de mostrar misericòrdia. El duc Crodini, recompensat amb una mort tranquil·la en edat avançada, era un amic dels bisbes, a qui ajudava amb la concessió de drets i propietats sobre les seves terres, apel·lant, directament, a les responsabilitats del clergat respecte als pobres i al vincle entre la donació a l'Església i la salvació personal: "Deixeu que aquestes propietats siguin entregades a l'Església, de tal forma que quan els pobres en rebin profit, obtinguin per a mi el perdó davant de Déu".¹⁶⁹ La formulació de les bases de la ideologia de la propietat eclesiàstica no podia ser més clara. Els bisbes eren, doncs, els encarregats de defensar aquesta propietat d'aquells qui intentaven apropiars-ne de forma indeguda: Maurili, bisbe de Cahors, protegia als pobres de la seva comunitat de les rapinyes dels rics.¹⁷⁰ L'antinòmia entre pobresa i poder, d'arrel veterotestamentària, funcionava com a pilar de la diferenciació social, i, segons aquest mateix esquema, corresponia al clergat vetllar pels interessos dels indefensos.¹⁷¹

No tothom, però, feia un ús responsable de la donació. Gregori de Tours explica la història d'un fals messiès de Bourges, que, mitjançant una estètica humil i el repartiment generós d'almoïna, va guanyar un gran seguiment entre els pobres de Gavaldà.¹⁷² L'almoïna, en si

nisi soli episcopi regnant; periet honor noster et translatus est ad episcopos civitatum". MGH SS. Rer. Merov. 1,1, p. 32.

¹⁶⁸ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 6, 45: "Causas pauperum exosas habebat". *Idem*.

¹⁶⁹ Gregori de Tours, *Historia Francorum* 6, 20: "Vir magnifice bonitatis et pietatis, aelimosinarius valde pauperumque rector, profluus ditatur ecclesiarum, clericorum nutritur. Nam sepe a novo fundans villas, ponens vinias, aedificans domus, culturas eregens, vocatis episcopis, quorum erat parva facultas, dato epulo, ipsas domus cum culturibus et culturis, cum argento, parastromatibus, utensilibus, ministris et famolis benigne distribuebat, dicens: 'Sint haec aeclesiae data, ut, dum de his pauperes reficiuntur, mihi veniam obteneant apud Deum'. Multa enim et alia bona de hoc viro audivimus, quae insequi longum est. Transiit autem aetate septuagenaria". MGH SS. Rer. Merov. 1,1, p. 289.

¹⁷⁰ Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 42: "Fuit etiam et in iudiciis iustus ac defendens pauperes ecclesia suae de manu malorum iudicum iuxta illud Iob: Conservavi egenum de manu potentis, et inopi, cui non erat adiutor, auxiliatus sum. Os viduae benedixit me, cum essem oculus caecorum, pes clorodum et invalidorum pater". MGH, SS. Rer. Merov. 1,1, p. 249. Vegeu també alguns paral·lels gots, com el cas del bisbe Nonnit de Girona, plorat per Brauli de Saragossa com a garant del refugi dels miserables i del sosteniment de peregrins i monjos. Epístola xviii, 20-21. Editat a RIESCO 1975, pp. 100-101. Vegeu AMICH, NOLLA 2011, pp. 102-103.

¹⁷¹ Sobre la concepció de la riquesa i la pobresa en el món merovingi i carolingi vegeu les aportacions clàssiques de MOLLAT (1984) 1988, pp. 36-37; GEMERK (1989) 1998, p. 62.

¹⁷² Gregori de Tours, *Historia Francorum* 10, 25: "Quidam enim ex Biturigo, ut ipse postmodum est professus, dum saltus silvarum ingressus ligna caederet explendam operis cuiusdam necessitatem, muscarum eum circumdedit examen, qua de causa per biennium amens est habitus; unde intellegi datur diabolici emissionis fuisse nequitiam. Post haec, transactis urbibus propinquis, Arelatensim provintiam adiit ibique indutus pellibus

mateixa, no era sempre un instrument de redempció. En males mans i utilitzada amb finalitats impies perdia la seva doble efectivitat, material i espiritual. En aquest sentit, el control eclesiàstic es feia encara més necessari. De la mateixa manera, s'evidenciava que, en la societat merovíngia, els miserables, els desposseïts de forma sobrevinguda i no per una tria ascètica, no comptaven amb un valor eminentment positiu, sinó passiu: eren receptors de l'amor i de les almoines dels homes virtuosos, o còmplices involuntaris en els plans dels malvats, però rarament agents proactius ni, en cap cas, generadors de models i admiració.¹⁷³

1. 3. 3. L'assistència en les tradicions capitular i conciliar

Més enllà dels models exemplars, les disquisicions sobre els deures assistencials de laics i eclesiàstics van prendre formes concretes en les produccions conciliar i capitular. Les actes conciliaris de la Gàl·lia merovíngia apel·laven a la protecció episcopal del patrimoni eclesiàstic, incloent-hi les fundacions assistencials, sovint fent referència al *topos* del *necator pauperum*.¹⁷⁴ Una protecció que s'estenia, també, a les quantitats designades pels testadors en pro d'hospitals.¹⁷⁵ Alhora, el concili d'Orleans (511, c. 16) reforçava el control episcopal sobre les ofrenes a les esglésies i el deure d'auxiliar a "pauperes vel infirmus" amb "victum et vestitum".¹⁷⁶ El patronat episcopal sobre els pobres es trobava també en la legitimació del

quasi relegiosus orabat. Ad quem inludendum pars adversa divinandi ei tribuit facultatem. Ex hoc, ut in maiori proficeret scelere, commotus a loco, provintiam memoratam deserens, Gabalitanae regiones terminum est ingressus, proferens se magnum ac profiteri se non metuens Christum, adsumptam secum mulierem quandam pro sorore, quam Maria vocitari fecit. Confluebat ad eum multitudo populi, exhibens infirmos, quos contingens sanitati reddebat. Conferebant etiam ei aurum argentumque ac vestimenta hi qui ad eum conveniebant. Quod ille, quo facilius seduceret, pauperibus erogabat, prosternens se solo, effundens orationem cum mulierem memorata, et surgens se iterum a circumstantibus adorare iubebat". MGH, *SS. Rer. Merov.* 1,1, pp. 517-518.

¹⁷³ KREINER 2014, p. 171.

¹⁷⁴ La primera menció del concepte de *necatores pauperum* apareix al concili de Vaison de l'any 442 (c. 4). GAUTHIER 2000, p. 193. Jones i Kreiner llisten els concilis d'Adge (506), d'Orleans (549), Tours (567), París (556-573), Màcon (581-583), Valènça (583-585), París (614), Clichy (626-627) i Chalon-sur-Saône (647-653). En el cas del concili d'Orleans, l'acusació de *necatores pauperum* es dirigeix directament contra aquells que s'apropriaven dels béns del *xenodochium* de Lió. JONES 2009, p. 217; KREINER 2014, p. 170.

¹⁷⁵ Vegeu el *Canon 15* del 5è Concili de Lió (549). Citat a ANDERSON 2012, p. 177.

¹⁷⁶ Vegeu ULLMAN (1971) 1975, pp. 6-7; HALFOND 2012, pp. 151-166. El segon concili d'Orleans (539) inclou també algunes referències a la lepra. S'hi establí que els bisbes havien de proveir als llebreros amb menjar i roba, obtinguda a partir dels recursos de les esglésies. Uns deures reafirmats en el concili de Lió del 583. Més enllà de la producció conciliar, Gregori de Tours mencionà un *xenodochium* per a llebreros a Cabillonum, construït pel bisbe Agrícola, a l'actual Chalon-sur-Saône. Vegeu MILLER, SMITH-SAVAGE 2006, pp. 21-22.

delme, tal com es pot veure en els sínodes de Tours (567, c. 5) o Mâcon (585, c. 5), on s'explicita que el pagament era necessari per provenir d'assistència als pobres.

Les continuïtats textuais són, però, més clares en la legislació capitular carolíngia de principis del segle IX, on s'insisteix en l'equiparació entre béns eclesiàstics i imperials i, per tant, es reforça la seva condició d'inviolabilitat.¹⁷⁷ Aquesta continuïtat no era, només, un discurs retòric. Certament, la cort d'Aquisgrà s'imaginava, vibrant com era i no sense una certa autocomplaença, com la punta de llança d'un projecte de, literalment, correcció (*correctio*) de les errades fatals dels seus predecessors: pels intel·lectuals de la cort de Carlemany o Lluís el Pietós, els francs merovingis eren l'epítom de la decadència, el barbarisme i la rusticitat, i havien malaguanyat la preuadíssima herència romana. Una Roma, objectiu i miratge, que no era l'Imperi marmori dels temps d'August, sinó la de l'Església triomfant de Constantí, Teodosi o, fins i tot, Justinià.¹⁷⁸ En aquest sentit, la recuperació de textos legislatius antics era una part essencial d'aquest programa de reforma. I, si bé una recepció en bloc del cos legislatiu justinianeu és qüestionable,¹⁷⁹ sí que podem identificar referències textuais concretes, com la presència de capítols de l'*Epitome Iuliani* referits als deures dels clergues i a l'assistència en les recopilacions d'Ansegisi de Fontenelle.¹⁸⁰

La definició dels deures dels clergues es troba a la base, doncs, del que Touati ha definit com el "vaste plan de la politique carolingienne concernant l'assistance".¹⁸¹ Clarament, l'espai per a la innovació era més aviat limitat: l'antic ideal del bisbe protector es mantenia amb força en la producció textual dels principals centres intel·lectuals de l'imperi. En els ambients palatins freqüentats per Alcuí, Jonàs d'Orleans, Martí Escot o Teodulf d'Orleans, les virtuts i

¹⁷⁷ TODESCHINI (2015) 2016, p. 71.

¹⁷⁸ BROWN (1996) 2013, pp. 437-439. En aquest sentit diversos autors adverteixen sobre les comparacions forçades entre uns reialmes merovingis bàrbars i decadents i la restauració o el renaixement carolingi. Vegeu WHICKAM 2005, pp. 47, 104-105; BROWN 2015, pp. 145-146.

¹⁷⁹ Imbert, en la seva obra clàssica *Les Hôpitaux en droit canonique (du décret de Gratien à la sécularisation de l'administration de l'Hôtel-Dieu de Paris en 1505)* assegurava que "La législation orientale, note-t-il, paraît avoir passé en bloc, en ce qui concerne notre matière, dans les pays occidentaux: du vie au xie siècle, les établissements hospitaliers obéissent aux mêmes règles de fondation et d'administration, en Grèce et en France". IMBERT 1947, pp. 44-45. Sembla, però, una afirmació massa agosarada. Elements com la llengua podien servir com a barrera en el procés de transmissió. En aquest sentit, els comentaristes carolingis i, després, els canonistes italians i francesos del segle XII es van servir, bàsicament, de la producció legislativa escrita en llatí. Vegeu FRANK 2010, p. 88.

¹⁸⁰ PATLAGEAN (1974) 1981, p. 80. Sobre la transmissió del dret justinianeu a l'Imperi carolingi vegeu IMBERT 1956 pp. 61-67; GAUDEMET 1955, pp. 149-206.

¹⁸¹ TOUATI 2009, p. 168.

l'obligatorietat de la caritat eren llocs comuns totalment assumits.¹⁸² Les legislacions capitular i conciliar ofereixen, en aquest sentit, un esforç notable de concreció de models. Durant els segles VIII i sobretot IX, la clarificació i la reafirmació dels deures específics de l'alt clergat secular van esdevenir habituals en la producció capitular i sinodal carolíngia. En aquest sentit, les continuïtats són evidents. El *topos* del bisbe com a patró i protector dels pobres és ben present en els textos estructurals dels projectes de reforma del clergat, com l'*Admonitio generalis* (789) o les actes dels sínodes d'Aquisgrà (816-817): "el laic que acull un o pocs ha complert amb el deure de l'hospitalitat, el bisbe, si no els ha acollit tots, és inhumà".¹⁸³ Similarment, diverses disposicions conciliars reconeixien i ampliaven la capacitat episcopal de supervisió i control dels hospitals, independentment de l'origen fundacional.¹⁸⁴

La principal innovació d'època carolíngia pel que fa a l'assistència en els entorns urbans va ser, però, la clarificació dels estatus i les formes de vida dels canonges. Certament, els textos i experiències antigues ja contemplaven una certa associació entre la vida comunitària a l'ombra de les catedrals i una certa activitat assistencial.¹⁸⁵ La *Regla de Sant Agustí* era, però, un text vague, sense referències significatives a formes concretes d'auxili als necessitats. En canvi, les propostes d'estandardització de la vida canonical dels segles VIII i IX van clarificar, en certa mesura, aquest espai. Tant la *Regula canonicorum* de Crodegang de Metz com l'*Admonitio generalis* incloïen algunes referències als deures assistencials dels canonges,¹⁸⁶ però els sínodes d'Aquisgrà eren, en aquest sentit, molt més rics.

¹⁸² En aquest sentit Teodulf d'Orleans és, segurament, la figura més rellevant dins de l'entorn episcopal-palatí carolíngi. És l'autor d'un poema, *In xenodochio*, que ha estat entès com una manifestació de l'esforç del bisbe per aplicar localment les prescripcions emanades de la cort a través de l'*Admonitio generalis* del 789. TIGNOLET 2013, p. 4.

¹⁸³ *Institutio canonicorum Aquisgranis* 10: "Laicus enim unum aut paucos recipiens implevit hospitalitatis officium, episcopus, nisi omnes receperit, inhumanus est". MGH Conc. 2.1, p. 328. Es tracta d'una reformulació d'Agustí, recollida també per Seduli Escot. Agustí, *De vita et virtutibus...* (Sermó 355), 6, PL 39, col. 1568; Seduli Escot, *Collect. In epist. I ad Timoth.* III. PL 103, p. 234

¹⁸⁴ Vegeu els concilis de Roma (826) i Quierzy (858), per exemple, on es recordava que els bisbes havien de procurar que els hospitals fundats per laics es preservessin correctament, i en confirmaven la capacitat d'escollir rectors en cas que els fundadors o els seus hereus desatenguessin la institució. *Concilium Romanum*, a. 826, c. 23. Editat a VON HEFELE 1907, pp. 51-53; *Concilium Quierzy*, a. 858 Nov., c. 10. MGH Conc. 3., pp. 418-419.

¹⁸⁵ De fet, la formació d'un "monasterium clericorum" vinculat a la catedral era, per a Agustí, una forma de superar l'aparent contradicció entre els requeriments caritatius cristians i el caràcter ascètic de l'experiència monacal. El servei a la catedral per part dels canonges seculars s'assimilava així a les responsabilitats assistencials dels bisbes. Agustí, *De vita et virtutibus...* (Sermó 355), 6, PL 39, col. 1568. Citat a TOUATI 2009, p. 164.

¹⁸⁶ *Admonitio generalis* 75: "Et hoc nobis competens et venerabile videtur, ut hospites, peregrini et pauperes susceptiones regulares et canonicas per loca diversa habeant". MGH Capit. 1, p. 60.

Dins del programa d'organització de la vida canonical, les obligacions assistencials dels canonges es reafirmaven com un punt central de l'experiència comunitària.¹⁸⁷ Més enllà de les descripcions més o menys estereotipades sobre la virtut de la caritat, el text funcionava com un manual pràctic, amb instruccions específiques sobre com s'havia de desenvolupar la missió assistencial dels canonges. Així doncs, els cànons 141-142 descrivien un sistema assistencial doble, amb una branca exògena i una d'endògena: el cànon 141 establia que les comunitats de canonges havien de disposar d'un espai per assistir a necessitats de qualsevol condició, un *hospitale pauperum* o *locus hospitale pauperum*, situat fora però a prop del claustre. Aquest hospital es distingia clarament de la infermeria (*mansio infirmorum et sentum intra claustra* o *domus infirmorum*), destinada a canonges malalts o d'edat avançada i situada sempre a dins del claustre (c. 142).¹⁸⁸ Aquest mateix esquema es repetia en el cas de les canongesses: el capítol 13 de la *Institutione sanctimonialium* d'Amalari de Metz (817) encarregava a l'abadessa la designació d'un espai dins del claustre per atendre les germanes malaltes i velles, amb un habitacle per a vídues i noies pobres, mentre que el capítol 28 definia la necessitat de proveir un *hospitale pauperum*, regit per un canonge, un diaca i un sotsdiaca.¹⁸⁹ Trobem, també, formulacions semblants en contextos monàstics contemporanis, com en el cas del *Breve memorationis*, compilat l'any 833 per l'abat Wala, on es llisten diversos càrrecs relacionats amb l'acollida: els *hospitalarii religiosum*, els *custos infirmorum*, el *portarius* i l'*hospitalarius pauperum*.¹⁹⁰ Els dos primers s'encarregaven de la cura als religiosos malalts i els dos darrers a les tasques més genèriques, obertes a passavolants de diversa condició i, fins i tot, basades en hospitals associats al monestir però amb una entitat física i institucional específica.¹⁹¹

¹⁸⁷ El text sorgit del concili del 816, conegut com la *Institutio canonicorum* o, informalment, com la Regla d'Aguisgrà, recollia la tradició de regulació immediatament anterior, com la *Regula* de Crodegang, però, sobretot, apel·lava amb freqüència als evangelis i als pares de l'Església, amb una atenció especial a Agustí d'Hipona. En aquest sentit les referències a Agustí d'Hipona i als evangelis són constants. No en va, el cànon recopilatori (c. 145) consistia en una enumeració de les set obres de misericòrdia molt mediatitzada pel bisbe d'Hipona. TOUATI 2009, pp. 166-167.

¹⁸⁸ *Institutio canonicorum Aquisgranis*, c. 141-142. MGH Concilia II, 1, pp. 416-117. Citat a TOUATI 2009, p. 166.

¹⁸⁹ Amalari de Metz, *Institutione sanctimonialium*, 13. PL 105, col. 972. Citat a TOUATI 2009, p. 167.

¹⁹⁰ Wala, *Breve memorationis*, "Portarius hospites omnes suscipiat primum et nuntiet, decimas omnium rerum accipiat, de quibus iuxta constitutum tribuat hospitaliario pauperum. Hospitaliarii religiosorum ipsi recipiant eos qui in refectorio venire debent et ministrent ac ducant, habentes domum super se ubi dormiant. Hospitalarius pauperum recipiat eos et ministret eis et accipiat a portario stipendium eorum. Custos infirmorum provideat eos adiutoribus suis". *Codice diplomatico del monastero di S. Colombano di Bobbio*, I, n. 36, p. 141. Citat a GAZZINI 2015, p. 485.

¹⁹¹ GAZZINI 2015, pp. 484-485.

1. 4. Ideals de pedra i calç: el naixement i la difusió de l'hospital cristià

Fins ara, hem assistit a la construcció d'un univers simbòlic que, per una banda, havia integrat la pobresa com a categoria social i, per l'altra, havia convertit els bisbes en els líders d'aquest nou cos social cristià i en els mediadors privilegiats de les masses pauperitzades, ara dotades d'identitat i legitimitat, encara que no necessàriament d'agència. Horden es pregunta, però, sobre el trasllat d'aquest espai conceptual a un espai físic, amb una projecció material clara.¹⁹² En aquest sentit, una de les respostes possibles és, justament, l'hospital:

...with the legalisation of Christianity in the fourth century, the Christian duty of care for the sick and needy became ever more visible, expressed in bricks and mortar in a new architectural form —the hospital.¹⁹³

Efectivament, durant el segle IV es van gestar diverses institucions assistencials que no tenien uns precedents directes en els espais i les formes anteriors. La seva novetat es fa evident amb el sorgiment de nous mots, en grec i llatí, per designar-les.

Tenen un origen, doncs, clarament cristià, però no es poden explicar només a través de l'assumpció del missatge evangèlic d'amor al proïsme. Les particularitats materials de l'hospital cristià anaven més enllà del compliment dels deures d'hospitalitat i auxili al necessitat: durant almenys tres segles va haver-hi cristians, pietosos i imbuïts de misericòrdia, sense que hi haguessin, malgrat tot, hospitals pròpiament dits.

A grans trets, podem identificar tres condicions de possibilitat que contextualitzen el sorgiment d'un seguit d'institucions assistencials durant el segle IV i sense solució de continuïtat. En primer lloc, l'existència d'una ideologia cristiana de la donació. En segon lloc, la iniciativa d'agents amb patrimoni, múscul social i autoritat suficients per liderar projectes amb una plasmació institucional específica. En tercer lloc, un marc legislatiu concret referit a la pobresa i l'assistència que emanés de poders tant seculars com eclesiàstics.

¹⁹² "A definition of hospital that has the merit of forming a transition from Brown's conceptual account to my own, can be couched in terms of the "production of space"-physical, not conceptual". I encara, "Hospital historians have characteristically tried to determine when and in what circumstances hospices for the poor became "true hospitals for the sick"- truth defined (inappropriately) by the documented attendance of doctors. But the emergence of hospitals is less a matter of personnel than of structure, or morphology". HORDEN 2005, p. 364, 377.

¹⁹³ NUTTON 2013, p. 314.

Hem parlat àmpliament d'aquests aspectes. La capacitat d'intercessió i la naturalesa memorialista de la donació permetien crear un vincle entre allò inefable i allò material i, per tant, una relació amb els morts. Els vius recordaven els difunts a través de les mencions durant l'eucaristia i de la convivència amb les evidències materials, convenientment institucionalitzades, de les bones obres que van fer durant el seu pas per la terra.¹⁹⁴ Alhora, l'elit eclesiàstica i, sobretot, l'alt clergat secular es van erigir com a intermediaris privilegiats entre aquests dos mons a través del fil de diner que els unia. La creació i difusió de l'hospital no s'explica, però, sense el pas d'una Església comunitària i contracultural a una institució vertebradora, amb una complexa relació amb els poders i iniciatives seculares.

1. 4. 1. La primera institucionalització de l'assistència

Com hem vist, les primeres comunitats cristianes empraven diverses pràctiques assistencials, marcades per un caràcter horitzontal i d'ajut mutu. Probablement, una de les primeres formes d'assistència va ser l'*arca*, una caixa comunitària on els fidels depositaven diners, de forma voluntària, en benefici dels membres més desfavorits de la comunitat. Tertulià la menciona a l'*Apologeticus*,¹⁹⁵ i el *Liber Pontificalis* explica que, mentre estava empresonat, el papa Esteve I (254-257) va cedir el control de l'*arcam pecuniae* a l'ardiaca Sixt. També al segle III, les *Tradicions apostòliques* d'Hipòlit de Roma, els *Canons* del pseudo-Hipòlit i l'*Ordre de l'Església dels apòstols* identifiquen l'ofici del diaca com l'encarregat de repartir les ajudes als pobres.¹⁹⁶ Trobem, per tant, alguns dels principis bàsics de la institucionalització formal, com la vinculació a una seu física i a càrrecs específics. Són, però, pràctiques fonamentalment endògenes, una tímida filantropia que, només molt de tant en tant, contrastava amb algun esdeveniment més espectacular: per exemple el repartiment d'aliments i el consol que el

¹⁹⁴ BROWN 2012, pp. 35-39. Certament, les pràctiques memorialistes també formaven part de l'experiència civico-evergètica clàssica, si bé el nou horitzó escatològic cristià convertia el record en quelcom molt més pesat. De nou, com es pot comparar l'admiració dels homes amb la salvació eterna? En la nova era cristiana, la voluntat de deixar una empremta perceptible del pas per la vida va ser un dels motors centrals en la fundació, dotació o promoció d'institucions assistencials, ja fos a través de la construcció física o l'establiment d'aniversaris.

¹⁹⁵ Tertulià explicita el caràcter irregular de l'arca quan diu que hom hi ha de contribuir segons les seves capacitats i de la forma que vulgui. Entre les obres pietoses sostingudes pels diners recaptats, hi llista sostenir i enterrar pobres, alimentar orfes i auxiliar ancians impedits, víctimes de naufragis, presoners, desterrats i condemnats a les mines per motius religiosos. Tertul·lià, *Apol.* XXXIX 5-6. Citat a BUENACASA 2004, p. 496.

¹⁹⁶ BRENT 1995, 439.

bisbe Dionís d'Alexandria va protagonitzar durant una plaga que es va abatre sobre la ciutat en temps de l'emperador Galiè (259-268).¹⁹⁷

La licitació i l'oficialitat del cristianisme i l'assumpció per part dels bisbes de rols de lideratge civil va provocar un increment constant de la complexitat institucional de l'assistència. Bona mostra d'això són els processos d'estandardització del repartiment d'almoïna: si abans la donació s'havia caracteritzat per una relativa fluïdesa formal, a partir del segle IV es va imposar el control eclesiàstic sobre la percepció i la distribució de les almoïnes. Joan Cassià testimonia el naixement d'espais físics associats a conjunts monàstics o episcopals: les *diaconia* esmentades per Cassià fan referència als béns dels monestirs destinats a ésser repartits entre els pobres, sota la supervisió d'un monjo especialitzat anomenat *diaconita*.¹⁹⁸ La institució no es limitava, però, als entorns monàstics. En la seva carta a Joan, prefecte del pretori de Nàpols, Gregori el Gran escriu sobre una diaconia a Nàpols, on es distribuïen diners entre els pobres. A més a més de Nàpols, coneixem l'existència de diaconies a altres ciutats de la Itàlia sota domini bizantí, com Ravenna, Pesaro o Roma, ja durant els segles VI i VII.¹⁹⁹ En alguns d'aquests casos les diaconies han estat identificades com espais multifuncionals, també destinats a la cura de malalts.²⁰⁰

De manera semblant, la verticalitat creixent en el repartiment d'almoïna es va expressar decididament en els registres de pobres. En aquest sentit, Pal·ladi de Galàcia, al *Diàleg sobre la vida de Joan Crisòstom*, cita la preocupació del patriarca respecte als registres de vídues de Constantinoble.²⁰¹ En les seves epístoles, el propi Joan Crisòstom esmenta també un registre de pobres a la mateixa Constantinoble i a Antioquia, on 3000 orfes i vídues rebien aliments i vestits.²⁰² A l'Alexandria de principis del segle VII, fins a 7500 pobres estaven inscrits en les llistes eclesiàstiques.²⁰³ A occident les primeres referències als registres de pobres sota el nom de *matricula* són de principis del segle V: Agustí d'Hipona menciona la *matricula pauperum* en

¹⁹⁷ RISSE 1999, p. 80.

¹⁹⁸ MARROU 1940, pp. 95-101. Sobre les evidències arqueològiques associades a les diaconies monàstiques vegeu DESCOEUDRES 1999, pp. 463-517.

¹⁹⁹ EKONOMOU 2007, pp. 207-211.

²⁰⁰ GOGLIN 1976, p. 34; ROUCHE 1974, pp. 95-101.

²⁰¹ Joan Crisòstom argumentava que l'atenció privilegiada a les vídues, no necessàriament miserables, podia distreure recursos necessaris per sostenir els pobres de Constantinoble. Pal·ladi, Dial. 5; SC 341, 122-124, citat a BROWN 2002, p. 59.

²⁰² MAYER 2009, pp. 91-92.

²⁰³ BROWN 2002, p. 65.

una carta a Fabiola, una hereva romana rica, quan explica com va auxiliar la mare d'Antoní, un refugiat recentment arribat a Àfrica que, eventualment, va esdevenir bisbe de Fussala: en aquest cas, es tracta d'una activitat assistencial no destinada als miserables, sinó a individus d'un estatus social elevat que van caure en desgràcia després de les torbacions que van sacsejar l'Imperi en temps d'Agustí.²⁰⁴ A finals del segle v, el bisbe de Ravenna comptava amb 3000 *soldi* anuals per a la matrícula, una quantitat suficient per sostenir uns 1000 pobres. Una mica més a l'oest, a Roma, podem documentar els esforços de Lleó el Gran per crear un sistema ordenat i jerarquitzat de col·lectes anuals en benefici dels pobres a través de la xarxa de *tituli*. Quelcom que, tal com comenta Villegas, encaixa perfectament amb les postures lleonines sobre la superioritat de l'experiència col·lectiva de l'espiritualitat cristiana.²⁰⁵

Més enllà d'aquests testimonis, les mencions a les *matricula* a occident entre els segles v i vi són escasses. L'obra de Rouche sobre les *matricula* a la Gàl·lia merovíngia ha tingut una influència notable, però també ha estat durament rebatuda. Per Rouche, les matrícules merovíngies tenen com a origen les diaconies que es van establir a Roma en temps de Lleó el Gran i des d'on es van expandir per la Gàl·lia, on cada ciutat important tenia una o més matrícules.²⁰⁶ Segons Waha, però, la connexió entre les diaconies i les matrícules es deu a una mala traducció de *La vida de Melània la jove* de Geronci.²⁰⁷ Alhora, durant el segle vi, només tres ciutats tenien registres de pobres de forma segura: Reims, Laon i Tours.²⁰⁸ A partir del segle vii, però, comptem amb més mencions explícites i, fins i tot, amb un model prou estandarditzat de matrícula, basat en l'auxili per part d'esglésies i alguns monestirs a un grup selecte de pobres locals, anomenats *matricularii* o, més rarament, *nonnones*.²⁰⁹ Eren, doncs, pobres que gaudien d'un nivell de protecció elevat. Alguns *matricularii* podien dormir en les *domi pauperum*, dependències associades als complexos eclesiàstics. Subsistir depenia de l'almoina dels passavolants,²¹⁰ però també de donacions provinents de les esglésies a les quals estaven vinculats, a través de propietats destinades directament a produir rendes i,

²⁰⁴ BROWN 2002, pp. 64-65.

²⁰⁵ VILLEGAS 2016, p. 298.

²⁰⁶ ROUCHE 1974, pp. 83-109.

²⁰⁷ WAHA 1976, pp. 354-357.

²⁰⁸ JONES 2009, 227.

²⁰⁹ SCHULER 2010, p. 235.

²¹⁰ L'almoina dels passavolants es considerava més legítima que l'almoina als pobres no matriculats. Les jerarquies evidents reflectides en les matrícules de pobres contribueixen a refutar alguns models explicatius clàssics que han caracteritzat les formes assistencials altmedievals com a indiscriminades i no basades en la classificació dels pobres. Vegeu HORDEN 2005, p. 382.

sobretot, aliments per a aquesta finalitat.²¹¹ Fora de la Gàl·lia, les referències als registres de pobres, almenys sota el nom de matrícula, són molt més escasses. A Hispània, Buenacasa proposa l'existència d'una matrícula de pobres a partir del contingut del testament de Recimer, bisbe-abat de Dume, però es podria tractar d'un cas excepcional,²¹² o, fins i tot, de la projecció de models merovingis a Hispània.

Les llistes de pobres, matrícules o diaconies, és a dir, les formes més o menys formals de repartir l'almoïna, només eren una de les facetes de l'activitat assistencial eclesiàstica. Si retornem, però, a les paraules de Nutton, hem de reconèixer que l'acció social de l'Església va tenir la seva representació física per excel·lència en l'hospital, entès genèricament com un espai d'acollida.²¹³ Segons Brown, la novetat de l'hospital requeria en el fet que era una institució oberta a depauperats, immigrants i estrangers i, sobretot, que, al contrari que els antics *valetudinaria*, estava lligada a assentaments humans fixes: sobretot ciutats, on a orient, els líders socials nous i les tradicions exhibien múscul.²¹⁴

Horden assegura que intentar establir una cronologia exacta de l'hospital és una tasca fútil. Quasi com a exercici retòric proposa la infermeria del monestir fundat per Pacomi a Tabennesi cap al 325. Tal com el propi autor reconeix, però, les referències a la infermeria són ambigües i la seva naturalesa assistencial, incerta.²¹⁵ En aquest sentit, la vinculació entre hospitalitat i monaquisme té una gran tradició, però la noció d'infermeria pot resultar equívoca.²¹⁶

²¹¹ JONES 2009, pp. 227-228.

²¹² BUENACASA 2004, pp. 9-10; GONZÁLEZ-COBOS 1989, p. 177. Per John Bossy, l'aparent falta d'una legislació visigòtica sobre el pauperisme, en contrast amb la producció conciliar merovingia, s'explica pel continuïsm del regne got amb el dret baiximperial. BOSSY 1983, p. 45. De forma similar, González-Cobos parla d'una tradició hispana que tendeix a obviar els deures vers els pobres.

²¹³ NUTTON 2013, p. 314.

²¹⁴ BROWN 2002, pp. 34-36. Brown reconeix que l'hospital tardoantic participava, també, d'un cert gust clàssic per la munificència pública: "Hence, the xenodocheion emerged in Asia Minor and elsewhere as a building for poor relief that still enjoyed a quasi-classical status. It was both a work of public, civic munificence and an act of charity".

²¹⁵ HORDEN 2005, p. 366.

²¹⁶ Segons Crislip, "The monastic health care system was an integral component of monasticism. Furthermore, the emergence of the monastic care system was not only important for the growth of the early monastic movement but also fundamentally transformed the health care system of Late Antiquity by providing the template for the late antique hospital, which emerged in the 370s". CRISLIP 2005, p. 8. Si bé Crislip es refereix clarament al *ptochotropheion* basiliana, la vinculació entre les infermeries monàstiques i el desenvolupament dels hospitals a l'orient tardoantic, molt present en la seva obra, obeeix més a una visió de la història dels hospitals teleològicament medicocèntrica que a un enteniment de complexitat de les institucions assistencials premodernes. Per a una crítica de Crislip vegeu POORMANN 2007, pp. 130-131. Evidentment això no es pot interpretar com una defensa de la desvinculació del fenomen monàstic i els hospitals, sinó com una separació necessària de la infermeria monàstica, de caràcter introspectiu i dedicada al guariment de la malaltia i l'aflicció

Certament, l'ofertament d'hospitalitat i l'amor als pobres es troben entre les virtuts, molt estereotipades, amb les quals es lloaven els protagonistes de les primeres experiències eremítiques i cenobítiques.²¹⁷ La translació institucional d'aquest *topos* és, malgrat tot, més complexa. Els primers monestirs podien comptar amb espais destinats a la cura de monjos vells i malalts, amb un caràcter fortament introspectiu bàsicament incompatible amb l'assumpció del lideratge social de l'Església. Ni la cura dels monjos ni l'ofertament d'hospitalitat a hostes i viatgers significava, doncs, que els monestirs primerencs fossin centres realment assistencials, amb una funció social clara.²¹⁸ Tot i això, generacions cenobítiques posteriors sí que van desenvolupar complexos assistencials en contextos urbans o semiurbans i clarament oberts al públic.

Així doncs, més enllà dels pares del desert, diversos documents testimonien la fundació d'hospitals per part de bisbes: segons Gregori de Nissa, Leoní d'Antioquia va fundar un hospital a la ciutat cap al 350.²¹⁹ També a mitjans del segle iv trobem referències al diaca Maratoni, deixeble de bisbe Macedoni de Constantinoble, a qui es va encarregar un conjunt de *xenodocheia* i *ptochotropheion* a la nova capital oriental, i a Eustaqui de Sebaste, constructor d'un *ptochotropheion*, és a dir, un espai d'acollida per a pidolaires. Horden és, en aquest sentit, rotund: "if the poor of this period are an invention of the bishops, so too, with all deference to Pachomius, is the hospital".²²⁰ Entre els primers fundadors d'hospitals, Basili de Cesarea és, segurament, el més rellevant: en primer lloc, perquè la seva fundació està ben documentada, al contrari que en els casos anteriors,²²¹ i en segon lloc, perquè representa la

dels monjos, i l'hospital per a pobres, normalment obert a un públic molt més ample i amb una missió assistencial més generalista.

²¹⁷ Vegeu, per exemple, la *Vita Antonii* (17.7) d'Anastasi d'Alexandria o la *Philotheos historia* (3, 20 ; 14, 2.; 22.7) de Teodoret. Citat a BUENACASA 2013, pp. 292-298.

²¹⁸ La relació entre les diverses formes de vida monàstica i l'assistència és òbviament complexa. Per una banda, l'assumpció de l'ascetisme passava necessàriament, per la separació, física o imaginada, del conjunt del corpus social i, per l'altra, els models de vida cristiana eren indissociables de la noció de deure cap al proïsme. Els ideals monàstics no estan exempts, doncs, d'una certa tensió entre la voluntat d'introspecció ascètica i les exigències caritatives d'una societat cristiana. Els primers experiments de reclusió ascètica de caràcter eremític prescindien àmpliament del compromís social. El repartiment de riquesa es limitava a actes de despreniment extraordinaris i efímers, mostra de l'abandó total dels assumptes del segle: segons la *Vida d'Antoni*, Antoni d'Egipte va vendre les seves extenses propietats i va abandonar la societat ciutadana per practicar l'ascetisme solitari al desert egipci. De forma similar, a la regla de Pacomi s'establí que el monestir havia de tenir un espai destinat a la rebuda d'hostes i visitants, sense ser centres de provisió de caritat. Formes de cenobitisme posterior, però, van integrar millor aquestes dues vessants de la vida cristiana, sobretot a partir de les experiències de Basili a orient i d'Agustí a occident. LACARRIÈRE (1961) 1964, p. 29-37; MILLER (1985) 1997, p. 119; GOEHRING 1992, pp. 235-255.

²¹⁹ MILLER (1985) 1997, p. 77.

²²⁰ HORDEN 2005, p. 366.

²²¹ HORDEN 2005, pp. 365-366.

integració entre les responsabilitats civils, i, per tant, assistencials, del bisbe, per una banda, i el monaquisme cenobític oriental, per l'altra.²²² El *ptochotropheion* que va fundar als afores de Cesarea pels voltants del 370 va acabar derivant en un conjunt assistencial impressionant, una “nova ciutat” basada en l'exercici de la caritat que va captar una atenció excepcional entre els seus contemporanis.²²³ Segons Brown, la *Basileias*, la “ciutat assistencial” del bisbe de Cesarea, va ser “the most brilliantly publicized, venture in poor relief to occur in the fourth century”.²²⁴

La popularitat de la fundació de Basili revela un element clau a l'hora d'entendre la difusió de l'hospital, que és la capacitat que tenia d'inspirar imitació i recreació. Al tombant del segle IV, l'hospital ja era un element familiar en el paisatge de les ciutats d'orient. De fet, els *xenodocheia* i *ptochotorpheia* funcionaven, de la mateixa manera que les esglésies i monestirs, com marcadors de la cristianització de l'espai.²²⁵ En aquest sentit, l'hospital podia assumir la forma d'una arma llancívola, dirigida als llocs pagans, però la seva relació amb les formes clàssiques de donació no estava marcada només per l'antagonisme: el vell gust de l'elit i del poder per la munificència pública es podia expressar, també, en la construcció i promoció d'hospitals. I és que, evidentment, els bisbes i clergues no eren els únics autors en joc. En la tesi doctoral que ha publicat recentment, Anderson identifica fins a 254 fundadors d'hospitals, tant a orient com a occident, entre els segles IV i VII.²²⁶ Entre els fundadors, els bisbes i altres clergues seculars (107) són els més nombrosos, però representen menys del 40

²²² Podem atribuir a Basili l'associació entre cenobitisme i assistència. La fundació del monestir d'Anesi (358) i la confecció de l'*Asceticon* són els pilars d'un projecte monàstic que acosta el monestir a la ciutat i el dota d'una funció assistencial. Això s'expressa a través de la designació de càrrecs específics, escollits entre els monjos per controlar la distribució d'almoïna. *Regula Brevis*, 100. Edició i traducció a MORRISON (ed.) 1912, p. 126. En paraules de Caveró, “Con san Basilio nació la estructura social innovadora del monacato cenobítico que incorporó la caridad para con los pobres, el albergue para los viajeros y las gentes sin hogar, y los servicios de provisión social para con los necesitados”. CAVERO 2005, p. 219. Vegeu també BROWN 2002, p. 36.

²²³ Basili fundà aquest complex hospitalari en el context d'un greu episodi de fam que es va abatre sobre la Capadòcia entre el 368 i el 370. En aquest sentit, la resposta Basiliana es pot interpretar com un exemple quasi arquetípic de l'assumpció del lideratge comunitari per part del bisbe, en aquest cas a través de mesures de protecció davant la fam i la malaltia. En un esperit semblant, Horden caracteritza el caràcter pseudourbà de la *Basileias* com un “repte topogràfic” a la mateixa Cesarea: un exemple clar de la convivència en un mateix espai dels vells models urbans i dels nous projectes cristians. BROWN 2002, 35-42; HORDEN 2005, p. 364; MILLER (1985) 1997, pp. 85-89; HOLMAN 2001, pp. 74-75. Per a un resum complet de l'obra assistencial de Basili vegeu CONEJO 2002, pp. 56-59.

²²⁴ BROWN 2002, p. 35.

²²⁵ BOWERSOCK, BROWN, GRABAR (1999) 2001, p. 39.

²²⁶ ANDERSON 2012, p. 102, fig. 3.1.

% del total de fundacions. Hi havia, per tant, molt d'espai per a les iniciatives de laics particulars (52), del poder monàrquic i imperial (45) i de monestirs (42).

En relació amb la cristianització de l'espai, Procopi menciona en nombroses ocasions la construcció que va fer Justinià de *xenodochia*, “lugares apropiados para atender a los pobres y a sus necesidades y también a los extranjeros”.²²⁷ El cas del gran emperador del segle VI és segurament el més excepcional, car se li atribueixen fins a set fundacions directes i vuit reedificacions o reformes d'hospitals preexistents.²²⁸ No és, però, un cas únic: l'emperador Lleó (457-474) va fundar diversos *xenodocheia* a Constantinoble, i Eudoxia, esposa d'Arcadi, va entregar una quantitat important d'or per construir un *xenon* a Gaza.²²⁹

Més enllà de la porpra, oficials imperials i laics rics van protagonitzar una miríade de fundacions: n'és un bon exemple el *gerokomeion* i *xenon* fundats pel famós general Narsés durant el regnat de Justí II.²³⁰ També trobem hospitals associats a contextos monàstics, com el cas d'Efraim a Edessa.²³¹ No es tracta de fer-ne una llista exhaustiva, sinó de reconèixer la multipolaritat del fenomen hospitalari a l'orient tardoantic. Una convivència d'actors, nous i antics, que no estava exempta de tensió. Comptem amb alguns testimonis de males gestions de fundacions privades de clergues, com la tercera sessió del concili de Calcedònia, on el diaca Ischyrión va denunciar les rapinyes de Diòscor d'Alexandria sobre els recursos que una dona rica havia llegat per a un *xenodocheion*.²³² Similarment, poc abans d'ajudar al citat Efraïm a construir un hospital, els notables d'Edessa van explicar que no havien col·laborat amb empreses assistencials anteriors perquè “no hi ha ningú a qui puguem confiar l'auxili als famolencs. Només busquen treure profit de la situació”.²³³ No és agosarat induir que, darrere d'aquest vague “ningú” s'amagava una referència al bisbe i als seus clergues, tradicionalment encarregats de liderar aquests projectes assistencials. Qüestions, doncs, que remetien al difícil equilibri entre l'autonomia jurídica de les fundacions particulars i les prerrogatives episcopals de control, justificades per la sacralització de l'assistència institucionalitzada.

²²⁷ Procopi, *De Aed.* II, 10.19-25. Citat a FOSS 1997, pp. 191-193.

²²⁸ ANDERSON 2012, p. 112.

²²⁹ FINN 2006, p. 13.

²³⁰ THOMAS 1987, p. 46.

²³¹ Pal·ladi, *Historia Lausiaca*, 40. Citat a BARTELINK (ed.) 2004, pp. 202-203.

²³² *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, 51. Editat a PRICE, GADDIS 2005, pp. 53-57.

²³³ Pal·ladi, *Historia Lausiaca*, 40. Traducció pròpia sobre la versió en anglès de FINN 2006, p. 86.

Podem documentar també alguns episodis d'enfrontament entre les autoritats civils i els fundadors d'hospitals: ja hem citat el conflicte aparent entre Basili i el governador Elies.²³⁴ Paral·lelament, els bisbes es podien mostrar gelosos de l'autoritat que alguns líders monàstics o joves sacerdots havien aconseguit a través de la promoció d'institucions assistencials.²³⁵ Una dinàmica que Finn descriu com "the perceived threat of competition".²³⁶ En el concili de Calcedònia, Bassià va explicar que, abans d'assumir la mitra episcopal, l'hospital que havia edificat va encendre l'enveja del Memnó, llavors bisbe. En sentir-se amenaçat per la popularitat del jove Bassià, Memnó va intentar treure-se'l de sobre investint-lo com a bisbe d'una altra ciutat i quan la maniobra va fracassar, el va fer apallissar.²³⁷ El mateix tema de l'enveja de clergues negligents es troba al centre de la *vita* d'Alexandre Akoimetos, un monjo que es va guanyar l'antagonisme del bisbe Teodot a través de la fundació independent d'un *xenodocheion* que va finançar gràcies al suport dels potentats locals.²³⁸

1. 4. 2. El pas de l'hospital a occident

A l'hora d'explicar la difusió de les institucions d'assistència cristianes que van veure la llum a orient al segle IV diversos autors fan referència a l'emperador Julià l'Apòstata. Així doncs, l'ovella negra de la dinastia constantiniana hauria intentat promoure la creació de contraparts paganes als *xenodochia* cristians al llarg de l'Imperi per tal de reforçar la capacitat d'atracció social dels cultes tradicionals.²³⁹ La notícia té la virtut de reconèixer el lligam entre el lideratge social de l'Església postnicena i la fundació d'hospitals, si bé no existeix un consens total sobre

²³⁴ Basili. Ep, 94. Editat a COURTOUNNE (ed.). 1957, pp. 204-207. Vegeu el capítol 1.3.1.

²³⁵ No volem caracteritzar la relació entre els bisbes i els monjos com antitètica. Evidentment, moltes figures van assumir els dos rols, de bisbe i fundador de monestirs, com el mateix Basili. Tot i això, l'assumpció dels bisbes d'un marcat lideratge social va obrir la porta a alguns conflictes amb experiències monàstiques més radicals. Sobre els bisbes com a monjos i abats vegeu BROWN (1996) 2013, pp. 111-113.

²³⁶ FINN 2006, p. 212.

²³⁷ *Acta Conciliorum Oecumenicorum* ii/1, 3, 46. Editat a SCHWARTZ (ed.) 1925-1926, p. 405. L'incident remet a les manifestacions més violentes de l'autoritat episcopal.

²³⁸ *Vita Alexandri*, 38-9, PO 6. 688-9. Citat a FINN 2006, pp. 211-212.

²³⁹ En l'Epístola XLIX, Julià s'adreça al gran sacerdot de Galàcia Arsaci i li ordena que estableixi *xenodochia* a cada ciutat, per tal d'acollir-hi forasters. Els dissenys de l'emperador s'han interpretat com un intent de promoure institucions assistencials no-cristianes per tot l'Imperi, dins del seu programa de reorganització del paganisme segons models cristians. Vegeu BROWN 2002, p. 35; CILLIERS 2002, p. 63; HORDEN 2005, p. 374.

la seva autenticitat i, de fet, no es pot vincular a cap fundació concreta, ni a orient ni a occident.²⁴⁰

Més enllà del cas de Julià, els primers exemples clars de fundacions hospitalàries a occident són de finals del segle IV. A Roma, Fabiola, una rica patrona, en va fundar un cap a l'any 390, tal com ho testimonia Jeroni.²⁴¹ El mateix Jeroni esmenta la fundació d'un altre hospital per part de Pamaqui, aquest cop al port de la ciutat.²⁴² A la Hipona d'Agustí el sacerdot Lepori va fundar un *xenodochium* a principis del segle V, a prop de la basílica martirial de la ciutat.²⁴³ Elements com l'ús dels termes grecs o la presència de Jeroni, escrivint des de Terra Santa, mostren clarament la transmissió de la idea d'hospital d'est a oest. La desestabilització de l'Imperi i la seva eventual caiguda, però, van crear un entorn poc propici per a la generalització de la institució a occident: aquestes al·lusions escadusseres van ser més l'excepció que la norma almenys fins al segle VI, quan es va inaugurar una nova tradició de fundacions a la Gàl·lia merovíngia.²⁴⁴

Efectivament, el regne franc és l'indret on, amb diferència, el paisatge hospitalari antic és més clar. Es tracta d'un seguit de fundacions que, un cop més, s'inspiren directament en els models bizantins. Això es constata amb el domini quasi absolut de la forma llatinitzada *xenodochium*, un préstec del grec *xenodocheion*, que s'imposa a l'hora de designar els espais assistencials que proveïen allotjament. També amb referències més concretes: l'autor de la *Passio Praeiectionis*, el martirologi del bisbe Projecte de Clermont, recull la fundació d'un *xenodochium*

²⁴⁰ L'autenticitat de l'epístola ha estat posada en dubte, de forma convincent, per van Nuffelen. Així doncs, la carta de Justinià conté diversos anacronismes i particularitats estilístiques i lèxiques que conviden a atribuir-ne l'autoria a un cristià del segle V. A més a més, van Nuffelen apel·la a la relativa novetat que suposaven els *xenodocheia* cristians durant els primers anys de la dècada dels seixanta del segle IV, quan eren una experiència encara limitada a un grup selecte de ciutats orientals que, no necessàriament, tenien el pes suficient per imposar-se com a model. Fixem-nos, per exemple, en el fet que la iniciativa de l'emperador Julià seria quasi deu anys anterior al *ptochotropheion* de Basili de Cesarea, una institució que ha estat interpretada com una dels principals responsables de la difusió de l'hospital cristià. VAN NUFFELEN 2002, pp. 136-150. L'autenticitat de l'epístola encara compta, però, amb un consens notable.

²⁴¹ Epístola lxxvii.6, *Ad Oceanum de morte Fabiolae*. Citat a AITKEN 1984, pp. 9-11; ALLAN 1990, pp. 452-454. Jeroni es refereix a la fundació de Fabiola com un *nosokomion* (νοσοκομῆϊν) i esmena diverses malalties i afliccions que hi són tractades, des de mutilacions a la lepra. Tal com ho recullen Nutton i Horden, Jeroni recomana la fundació de l'hospital com una prioritat absoluta (*primo omnium*). NUTTON 1984, p. 9; HORDEN 2005, p. 367.

²⁴² Epístola lxxvi, 11. En aquest cas s'hi refereix com un *xenodochium* (*Audio te Xenodochium in portu fecisse romano*). PL 22, p. 646. En la mateixa carta, Jeroni parla d'un hostal (*diversorium*) per a llebreros que ell mateix va fundar a Betlem.

²⁴³ Agustí, *Serm.* 356. Per a Buenacasa, la fundació de Lepori, l'única documentada a Àfrica al segle IV, està estretament relacionada amb el precepte de la *Regula Agustini*, que especificava que els monjos havien d'ocupar-se dels malalts i els pobres. Agustí, *praeceptum* III 5, v. 8. Citat a BUENACASA 2004, p. 505.

²⁴⁴ HORDEN 2005, pp. 367-368.

a la seva vila de Columbari construït “*orientalium more secutus*”, és a dir, seguint el costum oriental.²⁴⁵ La difusió de l’hospital per l’Europa dels francs es va produir, doncs, sense continuïtat amb els primers hospitals romans o africans del segle v i a través dels contactes entre les ciutats marítimes de la Provença i orient i, després, el seu pas cap al nord, tot remuntant el Roine i el Saône.²⁴⁶ Trobem, seguint aquest model, un primer nucli fundacional concentrat al voltant dels carismàtics bisbes-abats de Lerins, a principis del segle vi.²⁴⁷ Més al nord, Gregori de Tours escriu sobre diversos *xenodochia*, com el que el bisbe de Cabillonum (Chalon-sur-Saône), Agrícola, va erigir cap a l’any 550 als afores de la ciutat per allotjar-hi llebrosos.²⁴⁸

Els segles vi i vii mostren, com a orient, una notable varietat d’orígens fundacionals: comptem amb iniciatives episcopals i monàstiques, sí, però també reials, com el cas de Xildenert, que va ordenar que es construís un hospital a Lyons l’any 542.²⁴⁹ De forma similar, la reina Brunequilda d’Austràsia (543-613) va fundar un *xenodochium* associat al monestir d’Autun, cosa que reflecteix el difícil equilibri jurídic i institucional de l’hospital medieval: la reina va establir, amb la garantia de la Santa Seu, que “cap rei, ni bisbe ni persona de qualsevol dignitat, ni ningú” pogués apropiarse dels béns donats.²⁵⁰ Una formulació que recorda poderosament les disposicions baiximperials sobre la immunitat i la protecció de les institucions assistencials. També comptem amb testimonis de fundacions que van fer ciutadans privats: és el cas d’un potentat laic que va fundar i dotar un *xenodochium* per a deu pobres a Fleury-sur-Andelle cap a l’any 677, o el d’un dels sis hospitals fundats al segle vi a Le Mans.²⁵¹ En total, Sternberg documenta més d’una trentena d’hospitals durant el període merovingi.²⁵²

²⁴⁵ *Passio Praeiectionis Ep. et Mart. Arv.* 16: “Xenodochium quoque in propriis rebus, orientalium more secutus, in loco qui Columbarius dicitur, fabricare curavit. Medicos vel strenuos viros, qui hanc curam gererent, ordinavit, ita tamen, ut semper ibidem xx egroti mederentur, ut stipendia cibi acciperent, postquam vero convalescerent, aliis locum curandi darent”. Editat a MGH SRM 5.235. c.f. ANDERSON 2012, p. 315. Vegeu STERNBERG 1991, pp. 277-279.

²⁴⁶ CONEJO 2002, p. 70.

²⁴⁷ La vita de Cesari d’Arles recull la fundació d’un hospital al costat de la catedral de la ciutat. *Vita Caesarii* l. 20. Citat a KLINGSHIRN 1994, p. 90.

²⁴⁸ Gregori de Tours, *Liber in Gloria confessorum* 85. Citat a MILLER 2005, p. 22

²⁴⁹ *Concilium Aurelianense*, 13; 14. Citat a STERNBERG 1991, pp. 156-159; SHULER 2010, p. 191.

²⁵⁰ Gregori el Gran, *Registr.* XIII, 9. Citat a GAUTHIER 2000 p. 180.

²⁵¹ BRODMAN 2009, p. 49.

²⁵² STERNBERG 1991, citat a HORDEN 2005, p. 368.

Fora de la Gàl·lia les referències són molt més escadusseres. A la Itàlia postimperial s'atribueixen diverses fundacions a Teodoric. Després de la caiguda del regne ostrogot, però, van aparèixer, com ja hem assenyalat, diaconies de tall bizantí a Nàpols i Roma.²⁵³ A Hispània només coneixem un cas rellevant: el *xenodochium* que el bisbe Masona de Mèrida va construir l'any 573.²⁵⁴ No podia ser, doncs, una institució desconeguda, ja que Isidor de Sevilla l'inclou en les *Etimologies*, on el defineix com un espai d'acollida a peregrins, juntament amb el *nosokomeion*, destinat a pobres. En ambdós casos en reconeix l'origen oriental, tant des d'un punt de vista etimològic com genètic.²⁵⁵

Més enllà dels espais més romanitzats, o allà on la romanització va recular després de la caiguda de l'Imperi, no podem documentar hospitals fins a dates posteriors, d'època carolíngia o postcarolíngia. A Anglaterra, Irlanda o Escandinàvia els primers hospitals no van aparèixer fins dates tan tardanes com el segle XI.²⁵⁶ En els casos d'Irlanda i Anglaterra la cristianització va generar bisbes i abats aristocràtics, però els mancava la riquesa i la tradició de munificència urbana dels patrons, i, sobretot, la presència de les masses urbanes depauperades que havien caracteritzat el gran desplegament d'hospitals a orient però també, en menor mesura, a la Gàl·lia merovíngia. Les illes van poder generar un teixit de petits monestirs i esglésies parroquials,²⁵⁷ difícilment comparables amb les grans possessions monàstiques de la vall del Sena. Quina presència podien tenir, doncs, els hospitals en un paisatge de boscos i aiguamolls, de petits propietaris lliures i d'esclaus sense identitat? De fet, és significatiu que la primera referència a la possible existència d'hospitals a Anglaterra vingui, justament, d'un anglès que havia fet carrera a la cort de l'Imperi carolíngi, on les estructures socials tardoantigues mantenien la força: a principis del segle IX Alcuí de York

²⁵³ EKONOMOU 2007, pp. 207-211

²⁵⁴ MATEOS 1995, pp. 309-316; OLMO 1998, p. 112. A més a més de la fundació del bisbe Masona, Amich i Nolla proposen l'existència d'un *xenodochium* a la *Gerunda* visigoda, relacionat amb el complex episcopal i martiriàl de sant Fèlix, a través d'alguns paral·lels constructius. AMICH, NOLLA 2011, pp. 96-103. La presència de l'eventual hospital gironí, però, no compta amb proves documentals o materials d'una solidesa equiparable a la del cas emerità.

²⁵⁵ Isidor, *Etymologiarum* xv, 3,13: "Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur. Ubi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομεῖον Graece dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum membra foventur". Editat a PL 82, p. 544.

²⁵⁶ Vegeu SCHULER 2010, pp. 219-225; ORME, WEBSTER 1995, pp. 17-18; WATSON 2006, p. 88; KEALEY 1981, pp. 84-85.

²⁵⁷ Sobre les infermeries monàstiques a les illes britàniques vegeu FOOT 2006, pp. 108-110.

recomanava al seu deixeble Eanbald, bisbe de York, que construís “xenodochia, id est, hospitalia” a la seva diòcesi.²⁵⁸ Les instruccions d’Alcuí, però, no es poden vincular a cap fundació concreta. Els resultats d’una campanya arqueològica recent han identificat un conjunt del segle x com una llebroseria,²⁵⁹ però fins llavors, la primacia es concedia a les importacions normandes posteriors al 1066, és a dir, continentals.²⁶⁰

1. 4. 3. L’hospital carolingi i postcarolingi

Si el món merovingi s’ha entès, sovint injustament, com una prolongació quasi agònica de les formes socials i polítiques imperials, també pel que fa la institució hospitalària, la irrupció i consolidació de la nova dinastia carolíngia s’ha associat a alguns canvis estructurals en la provisió d’assistència. En aquest sentit, diversos autors han parlat d’un procés de ruralització que va fer que els hospitals monàstics guanyessin importància, en detriment de les fundacions urbanes.²⁶¹ L’assumpció de les tesis clàssiques sobre la decadència de les ciutats postimperials i l’esplendor del reformat monacat benedictí durant el segle ix porta Risse a afirmar que “monasteries rather than decaying episcopal cities assumed the greater role of dispensing welfare”,²⁶² si bé, un cop més, bona part del seu argument es basa en l’exercici de la medicina en les infermeries monàstiques.

Es tracta, però, d’un tema complex. Més enllà de les possibles confusions entre la infermeria monàstica i els hospitals, Sternberg documenta un auge notable en el nombre d’hospitals vinculats a cenobis rurals ja des del segle vii, amb continuïtat durant l’època imperial.²⁶³ Efectivament, entre els segles viii i ix es van consolidar grans complexos monàstics que van desenvolupar formes assistencials que superaven els principis, vagues i amb un fort

²⁵⁸ Alcuí, *Epistolae* 114: “Consideret quoque tua diligentissima in elemosinis pietas, ubi xenodochia, id est hospitalia, fieri iubeas, in quibus sit cotidiana pauperum et peregrinorum susceptio; et ex nostris substantiis habeant solatia. Ecce ego duplici fatigatus molestia, id est senectute et infirmitate. ... Tu, fili fidelissime, labora pro anima patris tui...”. MGH Epp. 4, p. 169.

²⁵⁹ ROFFEY, 2012, pp. 203-234.

²⁶⁰ ORME, WEBSTER 1995, pp. 15-20.

²⁶¹ Vegeu JETTER 1971, p. 235; MOLLAT 1986, pp. 45-50; BOSHOF, 1976, pp. 282-283.

²⁶² RISSE 1999, p. 95. Per a una revisió de les tesis de Pirenne sobre les ciutats altmedievals vegeu BARNISH 1989, pp. 385-400; DELOGU 1998, pp. 15-40.

²⁶³ STERNBERG 1991, pp. 160, 288-290.

component simbòlic, recollits a la Regla de Sant Benet.²⁶⁴ Bona part d'aquestes pràctiques assistencials es van canalitzar al voltant de formes rituals del repartiment d'almoïna associades al *mandatum* o al record dels morts. Diverses fonts remeten al sentit d'escala, a la grandesa dels principals monestirs i abadies: és el cas de Saint-Riquier, on els monjos oferien manutenció diària a uns 300 pobres i a 140 vídues.²⁶⁵ Ja al segle x, les referències al repartiment d'almoïna a Cluny parlen de centenars de pobres alimentats abans de la quaresma, i fins a 10.000 que, anualment, seien a la taula en les celebracions en honor dels monjos difunts, mentre que entre 1500 i 2000 rebien almoïnes a la porta.²⁶⁶

Pel que fa a l'exercici de l'hospitalitat, s'ha de diferenciar entre les pràctiques amb un caràcter genèric, destinades a peregrins i a passavolants, independentment de la seva condició,²⁶⁷ i els hospitals de pobres, amb una missió social més concreta, equiparables als *xenodochia* de les ciutats.²⁶⁸ Els monestirs i abadies més significatius podien tenir diversos establiments d'aquest tipus, a més a més de les hostatgeries. L'abat Adalard de Corbie va establir en els estatuts de l'abadia l'allotjament a orfes i malalts (*debiles*), i l'abat Ansegi de Saint-Wandrille va destinar recursos a acollir malalts i pobres en un hospital.²⁶⁹ A Saint Gall es documenta una llebroseria a partir del 750.²⁷⁰ A la Itàlia septentrional, podem documentar entre 10 i 11 hospitals vinculats a l'abadia de Sant Columbà abans de l'any 1000, amb patrimonis i seus físiques independents.²⁷¹

Tal com adverteix Schuler, però, establir dicotomies entre rural i urbà, episcopal i monàstic és, fins a cert punt, una tasca espúria. Els bisbes carolingis van donar suport a fundacions

²⁶⁴ Una vaguetat mitigada, però, pels requeriments assistencials recollits en els projectes de reforma carolingis dels segles VIII i IX i pels comentaris abundants de la Regla, com ara els de Esmaragde de Saint-Michel, escrit poc després dels sínodes d'Aquisgrà del 816-817 o el de Hildemar de Corbie del 840. SCHULER 2010, p. 174.

²⁶⁵ ULLMANN 1971, p. 11.

²⁶⁶ GEMEREK (1989) 1998, p. 62.

²⁶⁷ CAVERO 2007, p. 220.

²⁶⁸ En aquest sentit l'element més definitori és la racionalitat darrere l'acollida. La regla estableix, com és conegut, l'acollida com un deure generalista, no destinat exclusivament al pobre o al necessitat. En canvi, els models hospitalaris d'arrel tardoantiga posen un èmfasi especial en la vulnerabilitat, materialitzada en la pobresa, la malaltia, la vellesa o l'orfanat, entre d'altres, com a justificant de l'acció caritativa. En termes lèxics, però, aquesta distinció no és necessàriament tan clara. Schuler recull el cas d'una còpia de la regla de Sant Benet que utilitza el terme *xenodochium* per referir-se a l'hostatgeria. SCHULER 2010, p. 204.

²⁶⁹ *Gesta sanctorum patrum Fontanellensis coenobii* 13.7. Editat a LOHIER, LAPORTE 1936, p. 111. Citat a Shuler 2010, p. 190.

²⁷⁰ MILLER, NESBITT 2014, pp. 123-124.

²⁷¹ GAZZINI 2015, p. 483.

monàstiques i, de fet, la regularització de les canòniques va produir formes de vida monacals vinculades a seus episcopals.²⁷² En aquest sentit, la tradició d'associació entre les fundacions hospitalàries i la supervisió i el control eclesiàstics es van mantenir plenament tant a la Gàl·lia dels segles VI o VII com en l'Imperi fundat per Carlemany. Els projectes de clarificació dels deures de l'alt clergat secular van incidir en diverses fundacions o restauracions d'hospitals a l'ombra dels complexos catedralicis o de les grans basíliques martirials, sovint vinculades a comunitats de canonges regulars. Justament es coneix l'activitat fundacional d'alguns dels intel·lectuals palatins que van protagonitzar aquests projectes de reforma. És el cas d'Alcuí o de Teodulf d'Orleans, que va dedicar un dels seus *carmina* al seu propi *xenodochium*.²⁷³ Alhora, Touati documenta, al segle IX, diversos casos d'iniciatives vinculades a les catedrals de Le Mans, Bourges, Albi, Auxerra, París, Lió, Reims o Nevers.²⁷⁴ Es pot documentar, en aquest sentit, una procés d'afirmació en la relació entre els capítols catedralicis i la gestió assistencial: a Reims, per exemple, l'arquebisbe Hincmar va delegar explícitament un "hospitale ad susceptionem peregrinorum vel pauperum" al capítol de la catedral.²⁷⁵ Amb l'expansió de l'Imperi, la institució hospitalària també va arribar fora de l'àmbit clàssic de la romanitat, com en el cas del *xenodochium* atribuït a l'arquebisbe Ansgar a Bremen.²⁷⁶ Com ja havia passat a l'orient dels segles IV o V, l'hospital actuava com un marcador de cristianització en territoris en disputa.

A partir del segle X, però, aquest vigor fundacional va minvar. La crisi de l'autoritat imperial i eclesiàstica s'ha associat amb una decadència de les fundacions urbanes, en deteniment de les monàstiques. Les ràtzies d'eslaus o hongaresos, les rapinyes dels laics poderosos i la relaxació de la disciplina del clergat va fer dels pobres les primeres víctimes. Tal com reconeix Touati, però, la falta d'evidències documentals per a fundacions del segle X es podria deure a una atenció privilegiada als arxius monàstics, millor conservats i explotats, i a una acceptació acrítica dels marcs clàssics de la reforma gregoriana, que necessitava diferenciar-se d'un panorama anterior marcat per la decadència.

²⁷² SHULER 2010, p. 202.

²⁷³ Teodulf, *Carmina* 59, editat a DUEMMLER (ed.) 1883, MGH, *poetae* I, pp. 554-555.

²⁷⁴ TOUATI 2009, p. 168.

²⁷⁵ Citat a TOUATI 2009, p. 169.

²⁷⁶ Adam de Bremen, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* 2.xxix.27. Editat a TSCHAN, REUTER 2002, p. 74.

1. 5. *Viarum multiplicitas*: transformació i continuïtats en el temps d'emergència del laïcat

L'origen eclesiàstic de moltes fundacions, el desenvolupament d'una expertesa clerical en l'administració d'hospitals, la vinculació institucional amb monestirs o complexos catedralicis i, sobretot, la centralitat episcopal en la producció d'una ideologia cristiana de l'assistència poden convidar a pensar en un "monopoli" eclesiàstic pràctic abans del segle XII.²⁷⁷ Com hem vist, però, és una fórmula d'una utilitat explicativa limitada. L'existència de fundacions laiques, tant privades com dipositàries de l'autoritat pública, i especialment una tradició de pensament secular sobre les responsabilitats dels poderosos vers els pobres permeten parlar amb propietat de la munificència pública dels sobirans tardoantics o d'una "política carolíngia de l'assistència" de caràcter palatí.²⁷⁸ Formulacions alternatives, com les d'hegemonia o delegació,²⁷⁹ permeten copsar millor el protagonisme eclesiàstic i, alhora, reconèixer els espais de col·laboració entre l'esfera del poder públic secular i l'elit clerical.

1. 5. 1. L'assistència i la irrupció del laïcat

Mutació, ruptura, transformació, substitució o fins i tot revolució. L'univers lèxic del canvi s'ha convertit en un lloc comú a l'hora de descriure el paisatge assistencial dels segles XII i XIII. Així s'ha bastit un model explicatiu que entén el segle XII com un moment decisiu de ruptura entre unes formes *velles* d'assistència institucionalitzada, caracteritzades per un caràcter rural, monàstic i clerical, i unes formes *noves*, que es van esdevenir a les ciutats novament dinàmiques i que van tenir com a protagonista evident el laïcat.²⁸⁰ No és un paradigma gratuït: fins ara hem assistit a la construcció d'un model de bisbe-patró, artífex de la ciutat altmedieval. Entre els segles XII i XIII, però, el govern episcopal va ser sotmès a noves pressions,

²⁷⁷ LE BLÉVEC 2000, p. 8.

²⁷⁸ SCHULER 2010, p. 12; TOUATI 2009, p. 168.

²⁷⁹ PATLAGEAN (1974) 1981, p. 70.

²⁸⁰ Les arrels d'aquest paradigma explicatiu es troben en les aportacions, ja clàssiques, de Bloch, Duby i Le Goff sobre l'emergència de les ciutats durant el segle XII. Un procés que no van dubtar a caracteritzar com de substitució o superació. En definitiva, i servint-nos de la famosa metàfora de Kipling, com un cert pas de la torxa de la civilització medieval del camp a la ciutat. Així, segons Duby, els anys finals del segle XII van obrir una etapa d'una "vitalitat urbana" superior en la qual "el camperol cedeix al burgès el paper d'animador". Per a Le Goff, "les ciutats substituïren als monestirs de l'alta Edat Mitjana". DUBY (1973) 1974, p. 333; LE GOFF 1971, p. 47. Aquesta idea d'una certa inadequació dels poders eclesiàstics tradicionals en el nou marc urbà i ciutadà va ser explorada magistralment per Little. Vegeu LITTLE 1978.

tant des d'un punt de vista polític com religiós. La irrupció de formes d'organització política comunals i la recuperació de la idea de poder públic a les corts principesques es van erigir en conflicte amb les pretensions episcopals d'autoritat sobre al ciutat.²⁸¹ Alhora, la reforma gregoriana pretenia integrar les esglésies locals en una estructura centralitzada en Roma. Això es va traduir en la pèrdua de l'autoritat episcopal sobre la litúrgia, a través dels processos d'estandardització promoguts per la Santa Seu, i en l'afebliment de la seva capacitat jurídica, gràcies a la possibilitat d'apel·lar a la justícia pontifícia.²⁸² L'afebliment del patronat episcopal no podia ser, doncs, indiferent a una de les manifestacions tradicionals d'aquest mateix patronat: el control de l'assistència. Les transformacions es van produir, en aquest sentit, tant en el domini institucional com en l'hegemonia discursiva.

Des del punt de vista de la generació d'ideologia, nous actors van començar a produir discursos propis sobre la pobresa i les seves respostes. Es tractava d'una llarga tradició d'emancipació intel·lectual de laïcat, basada en la relectura de l'Evangelí i la imitació de Crist en un període de canvis socials i culturals intensos marcats per l'emergència de l'economia del llogre i l'intercanvi, la diversificació d'activitats econòmiques i el dinamisme urbà.²⁸³ Aquests canvis no només van reforçar les diferències socials, sinó, sobretot, les manifestacions físiques més evidents d'aquestes diferències.²⁸⁴ Les noves divisions i estratificacions socials eren plenament visibles i palpables en una ciutat que habitaven tant els mercaders enriquits com els desposseïts. L'expressió de la riquesa en moneda, sempre sospitosa, exigia visions sofisticades sobre l'adquisició, la circulació i l'ús del diner, un debat que va centrar bona part de l'atenció en l'exercici de la caritat.

La insuficiència del clergat tradicional a l'hora d'aportar respostes als nous reptes va obrir les portes a un període de renovació espiritual intensa en el qual el compromís amb la vivència de la pobresa tenia un paper fonamental. Els projectes de reforma monàstica, dels cistercencs fins als cartoixans, van assumir un caràcter antisocial i antiurbà,²⁸⁵ compartit pel moviment eremític del segle xi.²⁸⁶ Altres expressions d'aquest corrent de reforma, tant les ortodoxes com les titllades d'herètiques, van apostar per vies vivencials sense emprendre una fugida del

²⁸¹ ANTI *et al.* 2000; LEMESLE 2015.

²⁸² SIMONS 2001, pp. xi-xii.

²⁸³ MUSSET 1974, pp. 563-575; MOLLAT (1978) 1988, p. 64; LITTLE 1971; pp. 16-59; CHENU 2003, pp. 478-505.

²⁸⁴ DAVIS 2012, p. 30; YOUNG 2015, pp. 65-66.

²⁸⁵ LITTLE 1971, pp. 119, 125-126.

²⁸⁶ TOUATI 2009, p. 179.

fòrum.²⁸⁷ Segurament enlloc el dinamisme és tan clar com en el sorgiment de moviments d'espiritualitat femenina que van assumir directament una religiositat penitencial i evangèlica, “con carácter espontáneo y estrictamente laico”,²⁸⁸ sense regles formals i independents, en un primer moment, de les institucions assistencials clàssiques.

En els contextos seculars, el nexa comú d'aquests corrents de renovació és el gust per la implicació activa, manifestada en l'assistència a pobres i malalts. Els gestos de pietat vers els aflagits i la convivència directa amb els més necessitats s'entenien com una via d'accés privilegiada a l'experiència evangèlica: “Vayamos al hospital y quizás encontremos a Cristo entre aquellos pobres sufrientes y afligidos”, proposava Àngela de Foligno.²⁸⁹ El contacte directe amb els malalts, especialment llebrosos, i la fundació d'hospitals, es troben al centre de nous models de beatitud. Pensem, per exemple, en la constel·lació de noves santes d'origen aristocràtic, com Margarida d'Escòcia, Elisabet de Turíngia, Agnès de Bohèmia o Eduvigis de Silèsia, totes essencialment unides per un carisma caritatiu.²⁹⁰ Similarment, en les ciutats italianes del dos-cents i tres-cents, mercaders i artesans van esdevenir l'objecte de cultes populars basats en la seva condició de fundadors d'hospitals: són els casos de Ranieri de Pisa, Ombono de Cremona, Gualtieri de Lodi o Pietro Pettinaio de Siena, per anomenar-ne només alguns.²⁹¹

En ambients urbans assistim, doncs, al sorgiment de noves pràctiques i institucions assistencials, marcades per la implicació directa en les tasques de cura i gestió per part de laics ordinaris, un fenomen que André Vauchez no va dubtar a caracteritzar com “une véritable révolution de la charité”.²⁹² La conseqüència última d'aquest esperit de “do it yourself” va ser una onada de fundacions, “a cascade of hospitals” que es va estendre pel món urbà europeu durant els segles XII i XIII.²⁹³

²⁸⁷ LITTLE 1971, p. 152.

²⁸⁸ GRAÑA 2018, pp. 513-514.

²⁸⁹ Àngela de Foligno, *Memorial* v 122-140, citat a CIRLOT, GARÍ 2008, pp. 197-198.

²⁹⁰ LE BLÉVEC 2000, pp. 806-808; VAUCHEZ (1981) 1997, pp. 372-74.

²⁹¹ GAZZINI 2018, pp. 16-17. Vegeu VAUCHEZ (1981) 1997, pp. 397-425.

²⁹² VAUCHEZ (1975) 1994, p. 118.

²⁹³ BRODMAN 2009, pp. 45; 68-75. Es tracta d'un fenomen d'abast europeu, amb milers de fundacions d'orígens institucionals diversos repartides per centenars de ciutats. Alguns estudis d'àmbit regional han intentat fer estimacions del nombre i importància d'aquestes fundacions i pràctiques assistencials laiques, sobretot a partir de l'estudi de testaments i hospitals concrets. Els intents de quantificar les donacions pietoses en pro dels laics ofereixen resultats desiguals. Els estudis de Chiffolleau sobre la regió d'Avinyó mostren que, depenent de la localitat concreta, entre un 20 i un 60 % dels testadors laics deixaven llegats caritatius en pro del pobres.

Es tractava d'un fenomen multifacètic: en alguns casos, les activitats assistencials es practicaven *in domibus propriis*,²⁹⁴ en espais reduïts i privats adaptats com a hospitals per part d'agrupacions comunitàries de laics penitents, individus o famílies. En el cos literari lul·lià trobem una mostra clara d'aquests model de despreniment amb múltiples paral·lelismes amb l'espiritualitat penitent laica del segle XII i XIII i, fins i tot, amb la mateixa vida de Llull.²⁹⁵ El primer llibre del *Romanç*, dedicat a l'estament de matrimoni, és a dir, als laics, explica la conversió dels pares de Blanquerna, Evast i Aloma, un matrimoni burgès i benestant que, quan Blanquerna arriba a la majoria d'edat, es desprèn de tots els seus béns i funda un hospital per a pobres. El model de renúncia d'Evast i Aloma es correspon plenament a la sensibilitat dels beguins. El matrimoni opta, sense entrar en el si de l'Església, per establir una regla com a norma de vida, mantenint la seva condició de laics:

La qual regla es aquesta: En lo començament fo fet ordenament que a un feel religiós, frare lech, comenansen tots los lurs bens, ençeptat tota lur messió, e que tot lo sobrepús de la renda fos donada als pobres de Crist. Humils vestiments haguessen. Ill jorns de la setmana menjassen carn. No vestisen li ni jaguesen en lançols. No-s coneguesen en los carnals delits. A les matines se levasen e lurs ores diguesen. A prés la missa, en oració steguesen e de Deu parlasen. Ans que menjasen, deguessen lavar los peus a .xiii. pobres, a la taula dels quals menyasen. No exisen del alberch a la nit. (...) Aquesta es la regla que Evast e Aloma prengueren.²⁹⁶

La regla incloïa, doncs, els principis bàsics del compromís espiritual dels cercles de beguins: pobresa radical, continència sexual i caritat activa. Així, el místic mallorquí no només exaltava l'ideal contemplatiu, centrat en la renúncia dels béns i de la ciutat, sinó que també mostrava de forma pràctica a través de la vida modèlica d'Evast i Aloma el sentit superior de l'experiència activa i col·lectiva:²⁹⁷ "En la vida i obra de Ramon Lull l'acció sempre passa al davant de la contemplació".²⁹⁸

Chiffolleau 1980, pp. 302-302. Per a la Itàlia central i septentrional vegeu PULLAN (1976) 1994, pp. 17-24; COHN 1988, pp. 18-19; EPSTEIN 1996, p. 185. Per a Catalunya vegeu GUILLERE 1980, pp. 97-99; BATLLE, CASAS 1980, pp. 160-163; GAVITT 1995 p. 112. La voluntat d'oferir xifres exactes per tractar de descriure els compromisos caritatius del laicat pot topar amb les limitacions pròpies de la documentació medieval i amb una variabilitat regional i estamental que té un poder explicatiu limitat.

²⁹⁴ GRAÑA 2018, p. 514. Vegeu MEERSSEMAN 1968, p. 308.

²⁹⁵ BADIA, SANTANACH, SOLER, MENSA 2014, p. 376.

²⁹⁶ Ramon Lull, *Romanç d'Evast e Blanquerna*, I, 9. Editat a SOLER, SANTANACH (eds.) 2009.

²⁹⁷ HAUF 1997, p. 35.

²⁹⁸ BADIA, SANTANACH, SOLER, MENSA 2014 p. 384.

L'experiència lul·liana mostra com la participació del laïcat podia prendre formes més institucionalitzades, on la vida comunitària estava mediatitzada per normes definides i, sovint, per l'associació amb espais eclesiàstics preexistents, com esglésies parroquials i, més endavant, conventuals o institucions assistencials antigues. Ja des del darrer terç del segle XII podem documentar l'adscripció de laics a centres hospitalaris, normalment associats a complexos catedralicis o basíliques martirials. No és un fenomen estrictament nou, l'associació de laics amb centres religiosos ja es produïa abans, al voltant de monestirs o parròquies,²⁹⁹ però aquest cop assumia un carisma assistencial actiu i un context social urbà abans inexistent o, en tot cas, secundari: "Ces laïcs sont ici des employés ou des «familiers» mais ils paraissent alors de plus en plus nombreux à rejoindre les structures hospitalières existantes comme «frères et sœurs»". Efectivament, sota un paraigües terminològic ampli de termes parafamiliars, es van agrupar laics entregats al *servitium* hospitalari. Un cop més les fórmules concretes d'organització i regularització eren diverses en l'espai i en el temps: des d'un estatus de semireligiositat, a mig camí entre el religiós profés i el fidel laic,³⁰⁰ fins a formes regulars emparades, sobretot, en la regla de Sant Agustí.³⁰¹ Alhora, la formalització de vincles diversos de solidaritat, de caràcter estamental, devot o laboral es va expressar en la creació de confraries amb un fort component assistencial, ja fos a través d'empreses pràctiques d'ajut mutu o d'institucions assistencials específiques, destinades tant al propi grup com amb un caràcter més general i inclusiu.³⁰²

1. 5. 2. El dinamisme de l'Església secular

Alguns aspectes tradicionalment vinculats a la pretesa "revolució" assistencial dels laics no es poden entendre com unidireccionals. L'apoderament del laïcat és un fenomen complex que molts cops dialoga amb les formes tradicionals de l'Església, sense buscar superar-les. Diversos aspectes presents en les formes d'espiritualitat laica dels segles XII i XIII, com

²⁹⁹ BENITO 2004, pp. 4-5. Per a una aproximació institucionalitzada i jurídica a la *familiaritas* vegeu ORLANDIS 1954, pp. 95-279.

³⁰⁰ TOUATI 2009, p. 179.

³⁰¹ PELLEGRINI 2005, p. 33-51; 2016, pp. 275-277; BRODMAN 2009, pp. 279-280.

³⁰² Sobre la tensió entre les pràctiques introspectives i selectives i la vocació més generalista d'algunes confraries italianes i flamenques vegeu TRIO 2009, pp. 101-110; GAZZINI 2012, pp. 110-112. Per a una visió àmplia i comparativa de casos italians, francesos, suïssos i ibèrics vegeu LA RONCIÈRE 1998, pp. 325-382; ESCHER-APSEN 2009.

l'assumpció de l'experiència dels models evangèlics de pobresa, es troben en el centre dels programes de reforma empresos en el si de l'Església. La defensa dels desfavorits era un *topos* discursiu molt present en les assemblees de pau i treva promogudes pels entorns episcopals des de finals del segle x. Similarment, l'alta Església secular no va restar al marge de les transformacions associades a l'expansió urbana i al reformisme papal que exigia una major exemplaritat del clergat.³⁰³

El contrast forçat entre laic i eclesiàstic es revela com una falsa dicotomia. Segurament, un dels exemples més evidents del dinamisme intel·lectual de les jerarquies eclesiàstiques es troba en els cercles intel·lectuals vinculats al papat reformista. A finals del segle XII, el cercle de canonistes i teòlegs de París vinculat a Inocenci III va elaborar un discurs propi sobre la integració de les iniciatives hospitalàries laiques.³⁰⁴ Pere el Xantre, Robert de Courson, Jacques de Vitry, Thomas Chobham i altres mestres i clergues seculars, alguns dels quals bisbes o canonges, van esbossar un projecte de sacralització de les noves formes espirituals dels laics basat en la regularització i la simplificació:³⁰⁵ clergues, germans laics, donats i donades, beguins i beguines, recluses... Aquesta multiplicat de vies (*viarum multiplicitas*) esgarrifava al mestre laic Randulf de la Houblonnie. En veure la diversitat de formes religioses dels hospitals del seu temps assegurava, queixós, que "cadascú fa el seu camí, uns per la religió de les beguines, etc. Així és que hi ha tantes formes de vida religiosa que avui hom no sap quina condició li correspon".³⁰⁶

Els reformadors insistien, doncs, en els perills de les formes més independents d'associació pietosa. La llicenciosa convivència entre *fratres* i *sorores* i malalts i pobres,³⁰⁷ la falta de

³⁰³ TOUATI 2009, pp. 171-179.

³⁰⁴ LITTLE (1979) 1983, p. 217. Vegeu BALDWIN 1970.

³⁰⁵ El cercle de París va influir notablement a Lotari de Segni, el futur Inocenci III, que va estudiar a París durant els anys d'activitat dels seus principals teòlegs. POWELL 2000, p. 249, BRODMAN 1998, pp. 19-21. Més enllà de França, podem documentar altres corrents reformistes de contingut similar, com el cas d'Italià, especialment actiu durant la segona meitat del segle XIII. PELLEGRINI 2005, p. 53; ALBINI 1993, pp. 82-83. En qualsevol cas, l'assumpció dels principis reformistes del papat i la seva inclusió en les actes dels Concilis Laterà IV i de Viena del Delfinat en va suposar la difusió per l'occident cristià. Sobre la influència reformista i conciliar en el cas català vegeu el bloc 2, capítol 2.2.1.

³⁰⁶ "Hoc videtis hodie: quilibet facit viam suam, unus per religionem beginnerum etc., ita quod tot sunt hodie habitus quod nescit homo in quo statu sit etc." Editat a BÉRIOU 1987, pp. 30-31. Traducció pròpia a partir de DAVIS 2010, p. 84.

³⁰⁷ La separació física dels gèneres és un tema recurrent en la producció dels reformistes del dos-cents. Les ordinacions i els estatuts d'hospitals com el de Sant Joan de Jerusalem, Amiens o l'*Hôtel-Dieu* de París exigien l'establiment de dormitoris i refetors separats i càstigs severos en cas de qualsevol contacte sexual o, fins i tot, prohibien l'admissió de dones joves i atractives com a *sorores*. BIRD 2001, p. 98. En el cas de l'Estatut del 1305

control a l'hora de percebre i administrar donacions,³⁰⁸ o una experiència hospitalària més centrada en la promoció personal de l'hospitaler que en les condicions espirituals i materials del pobre i el malalt eren amenaces que s'abraonaven constantment sobre les experiències no regulars.³⁰⁹ El remei era clar, i passava per la imposició de formes verticals d'organització: l'obediència a un superior, les vestidures específiques i les limitacions a la propietat, que es poden resumir en l'assumpció dels vots monàstics d'obediència, pobresa i castedat i, directament, l'acceptació d'una regla.³¹⁰

A partir de finals del XII i principis del XIII podem documentar, doncs, nombrosíssims processos de regularització de comunitats hospitalàries. Si tornem a Siena, la comunitat de *fratres* que havia obtingut una àmplia autonomia de gestió entre el 1188 i el 1195 estava, almenys

de l'hospital de *Santa Maria della Scala* de Siena, els títols xxxviii, xl, xli, xlii, xliii, xlvi i xlvi tracten els límits de la convivència entre *sorores*, *fratres*, clergues i familiars i pacients dels dos gèneres. ASS, *Ospedale di Santa Maria della Scala*, 1b; *Statuto dell'Ospedale di Santa Maria Vergine di Siena dell'anno MCCCv*, f. 31v-34r, 37r, editat a PELLEGRINI 2005, pp. 120-124, 126. La separació s'aplicava també al món del treball: segons Sharon Farmer, els *exempla* de Jacques de Vitry apel·laven als homes quan es referien a la gestió del patrimoni o al manteniment de les formes de vida religioses, i a les dones quan es referien a les tasques físiques derivades de la cura de pobres i malalts. FARMER 2000, pp. 153-171. Vegeu FOREY 1994, pp. 66-92; BRODMAN 2006 pp. 26-36.

³⁰⁸ En aquest sentit, els reformistes del cercle de París participaven d'una tradició, molt estesa durant els segles XII i XIII, de regulació i jerarquització de la donació. La gestió correcta de l'almoïna i el proveïment de socors als necessitats va ser una tema central tant en la producció textual dels canonistes com Esteve de Tournai, Guido de Baysio o, sobretot, Gracià, com dels teòlegs reformistes. Aquest esforç ordenador va generar un discurs molt influent sobre la percepció legítima i il·legítima de donacions i, especialment, sobre com distribuir-les correctament. Un tema directament relacionat amb la distinció entre una pobresa mereixedora i no mereixedora. Vegeu TIERNEY 1959, pp. 51-55; YOUNG 2014, pp. 137-140; BALDWIN 1970, MOLLAT (1978) 1988, pp. 137-138, 141-142; RUBIN 1987, pp. 68-70.

³⁰⁹ Jacques de Vitry fa nombroses referències a la incomoditat física i, sobretot, a l'experiència de la pudor derivada de la malaltia i la reclusió com a virtuts que dignifiquen els laics hospitalers. En canvi, critica durament aquells que s'entregaven als hospitals per viure vides relaxades o percebre'n honors i que cedien el pes de la interacció física amb els malalts a servents. BIRD 2001, p. 105; DAVIS 2010, p. 83. En el cas de Jacques de Vitry, les apel·lacions a la incomoditat i el sacrifici dels hospitalers es complementaven amb una preocupació clara pel benestar material i espiritual dels pobres malalts. Pel moralista francès, la neteja de la brutícia i la provisió de llits nets no només eren beneficioses en tant que formes de penitència associades al treball o al patiment, sinó que contribuïen a un entorn físic sa, reflex de l'èxit espiritual de l'empresa. De forma semblant, amonestava els *hospitalarii* que, cedint davant els apetits ignorants dels malalts, els donaven aliments i begudes que els perjudicaven. BIRD 2001, p. 103. En un esperit semblant, Gerard de Reims, un mestre secular de teologia que predicava a l'Hotel de Dieu de París, explicava el cas d'un hospitaler que empenia obres de misericòrdia, desvirtuades, només per guanyar-se l'admiració dels seus coetanis. El tema de la falsa misericòrdia és també present en les actes dels concilis de París del 1212 i Rouen del 1214, on trobem crítiques als laics, incloent-hi parelles casades, que s'oferien a hospitals per escapar del poder dels seus senyors temporals i assolir un nivell de vida elevat. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, editat a MANSI 1960, pp. 835-836, 913. Humbert de Romans es referia segurament als donats quan afirmava que alguns servien als pobres només per sostenir-se a ells mateixos, i que no rebrien res de Déu: "Interdum vero contingit quod huius modi personae non propter deum, vel poenitentiam, vel aliqua bona intentione veniunt ad huiusmodi servitium pauperum, sed solum propter suam sustentationem habendam: et ideo nihil merentur apud deum". Humbert, *De eruditione praedicatorum*, 1.2.40, citat a DAVIS 2010, pp. 77-84.

³¹⁰ PELLEGRINI 2005, p. 56.

formalment, subjecta al capítol i, per tant, evitava, en un principi, la temuda acefàlia.³¹¹ En realitat, però, la diversitat de formes de participació va generar un espai marcat per l'ambigüitat: una "comunitat estesa, multiforme e quasi impossibile da definire",³¹² perillosament semblant a la *viarum multiplicitas* i l'eloqüent "etc." que tant preocupaven Randulf de la Houblonnie. En aquest sentit, al llarg del segle XIII la comunitat es va resistir als intents, per part del capítol però també del comú, d'imposar una regla en pro de la clarificació de les estructures administratives, els drets patrimonials, l'estatus jurídic i les formes de vida en el si de la gran *familia* hospitalera. Finalment, les pressions externes i interessades i, sobretot, la voluntat de preservar l'autonomia hospitalera, va portar la comunitat a generar una regla pròpia, després de diversos intents, inspirada vagament en la *Regula Augustini* i aprovada l'any 1305.³¹³

Les formes més introspectives d'ordenació i jerarquització conviuen, alhora, amb el reconeixement dels patronats episcopal i capitular.³¹⁴ En el cas mateix de Siena, l'emancipació de la comunitat de laics mai no va ser total: el mateix arbitri papal del 1195 que reconeixia la legitimitat dels *fratres* i del seu *hospitalarius* establí que l'hospital continuava essent propietat de la canònica, i que l'*hospitalarius* havia d'obeir l'arxipreste, el qual, amb el capítol i el bisbe, en conservaven l'autoritat última. No és un cas excepcional: a Cambrai, Lieja, París i moltes altres ciutats europees, els bisbes van patrocinar processos de regularització de les comunitats de laics dedicades al servei en hospitals.³¹⁵ La conciliació entre el reconeixement de les capacitats de gestió dels laics i el manteniment dels drets episcopals sobre els hospitals és un tema de debat constant tant entre els teòlegs i escolars universitaris com entre els decretistes. En la *Historia Orientalis*, Jacques de Vitry insisteix en la legislació conciliar i els

³¹¹ PELLEGRINI 2005, p. 33.

³¹² *Ibidem*, p. 41.

³¹³ *Ibidem*, p. 60.

³¹⁴ Robert de Courson insisteix molt en això. BIRD 2001, p. 99.

³¹⁵ BONENFANT 1953, p. 19. Fixem-nos en un altre gran hospital europeu. Els textos de Jacques de Vitry van tenir un gran èxit entre els bisbes del nord de França i Flandes, molts dels quals patrons d'hospitals. És el cas de l'Hotel-Dieu de París, supervisat pel bisbe i capítol de la ciutat. De fet, Pere el Xantre i Robert de Courson, entre d'altres, es van convertir en canonges de Notre Dame. Tal com ho descriu Bird, aquesta supervisió episcopal en cap cas no es pot interpretar com un simple afany de cobrar rendes: la regulació de la vida religiosa del personal de l'hospital, la gestió de les seves propietats i la promoció de programes d'ampliació i millorament de les instal·lacions eren preocupacions constants. BIRD 2001, p. 99.

drets de visita episcopals com a mesures essencials per mantenir la disciplina en les comunitats d'hospitalers.³¹⁶

En el cas dels decretistes, l'intervencionisme episcopal estava mediat per l'equívoca naturalesa jurídica dels hospitals. En el *Liber Extra*, molt influent, Gregori IX recollia un decret anterior d'Eugeni III (*De xenodochiis*) que atribuïa als bisbes la responsabilitat d'assegurar-se que els hospitals de les seves respectives diòcesis complien la missió assistencial per a la qual havien estat fundats, i un d'Urbà III (*Ad haec*) en el qual la condició de *locus religiosus* dels hospitals estava condicionada per l'aprovació episcopal en el moment fundacional.³¹⁷ Aquests principis, derivats del dret justinianeu, van impregnar la tradició legislativa relacionada amb l'hospital. En les *Clementinae* de Climent V, sorgides del Concili de Viena del Delfinat del 1311-1312, i en els comentaris posteriors, els drets episcopals d'intervenció es van ampliar amb mesures concretes, com la supervisió anual dels comptes dels administradors i la capacitat de corregir qualsevol desviació de la missió assistencial original dels rectors, eclesiàstics o seculars.³¹⁸

En definitiva, les iniciatives laiques no van substituir ni superar els vells models de lideratge episcopal. Certament, hi havia espai pel reconeixement de la novetat: centenars de noves fundacions i models i discursos adaptats a les necessitats espirituals del laïcat urbà convivien, però, amb el manteniment de tradicions antiquíssimes, arrelades en els primers passos de l'església institucionalitzada. Al cap i a la fi, els moviments de reforma apel·laven a un substrat evangèlic i patristic comú. Similarment, les fórmules jurídiques que es van desenvolupar per donar resposta a les noves fundacions i pràctiques laiques presentaven una continuïtat directa amb el dret tardoantic, que ja contemplava la delegació d'aspectes importants de la gestió assistencial a l'alt clergat secular. Els bisbes, com a actors nous però reglats i integrats en el cos formal de l'Església, havien de tenir un paper encara clau en la provisió, la gestió i la concepció de l'assistència a l'Europa cristiana. Fins i tot el gran heroi lul·lià, Blanquera, símbol del compromís espiritual dels burgesos penitents, va abandonar eventualment la vida de la

³¹⁶ BIRD, 1998, pp. 222-227.

³¹⁷ FRANK 2010, pp. 83-85.

³¹⁸ *Idem*.

perfecció individual i va emprendre el camí de l'ordenació, que el va dur, ni més ni menys, que fins al papat.³¹⁹

³¹⁹ BADIA, SANTANACH, SOLER, MENSA 2014, p. 384.

1. 6. Un llenguatge de la caritat: les bases ideològiques de la responsabilitat assistencial dels poders seculars

En un article cèlebre de l'any 1993, Miri Rubin afirmava que:

The relation between need and provision is mediated through a nexus of perceptions of social roles, of the nature of relations and obligations, of the symbolic value of giving and receiving. Furthermore, in deployment and use of the language of relief different understandings of responsibility can coexist: those of the laity and the clergy, of men and women, of merchants and artisans, burgesses and peasants.³²⁰

Efectivament, l'assumpció de diverses responsabilitats assistencials, incloent-hi la fundació, la promoció i la gestió d'institucions particulars que feien els poders públics laics, no es pot entendre sense la noció de *deure* i l'elaboració de recursos retòrics i discursius destinats a legitimar-lo. Les apel·lacions a una religiositat basada en l'experiència i en els models evangèlics, havien bastit l'arquitectura ideològica del compromís dels laics privats, dels burgesos penedits, de les aristòcrates que rondaven amb llebrosos. La pràctica directa de les obres de misericòrdia obria, doncs, el camí a la salvació i, fins i tot, a la santedat. Quines eren, però, les responsabilitats dels poders públics? Quina forma havia de prendre la misericòrdia d'un rei, d'un duc, d'un govern ciutadà? En definitiva, restaven per aclarir quines eren les responsabilitats dels governants en un context marcat, per una banda, pel desenvolupament de les ciutats medievals com a entitats amb un caràcter polític creixentment autònom i, per l'altra, per la recuperació del bagatge ideològic i jurídic d'allò públic per part de les monarquies.³²¹

Això no es pot entendre sense la construcció d'un conglomerat discursiu eticojurídic sobre la responsabilitat. En aquest sentit, la idea del *bonum commune* s'erigeix com la clau de volta d'aquest sistema de valors: justament, perquè és una noció que es refereix a les

³²⁰ RUBIN (1993) 2003, p. 17.

³²¹ Hem d'advertir, novament, sobre l'acceptació acrítica de transformacions forçades: certament, els models de política assistencial baiximperials o carolingis estaven marcats, com hem dit, per un rol en certa mesura subsidiari dels representats de l'autoritat pública, que bàsicament delegaven les seves responsabilitats vers els pobres en l'alta Església secular o regular. Això no vol dir, però, una desvinculació entre l'exercici del poder i l'exercici de la caritat. Fins i tot en l'època feudal forneix els imaginaris aristocràtics amb models de despreniment: el més important és, sens dubte, *l'episcopus-milites*, Sant Martí de Tours, extremadament popular en les representacions escultòriques i pictòriques del romànic. Buxó 1982, pp. 72-78. Recollint les aportacions de Flocel Sabaté, podem trobar també alguns models interessants de despreniment cavalleresc en la poesia trobadoresca, sense que en fos, però, un tema central. SABATÉ 2017, p. 15.

responsabilitats, no de salvació individual del bon cristià, sinó de la societat organitzada per proporcionar als seus membres tots allò necessari pel seu benestar i felicitat, tant en aquest món com en el més enllà.³²² La principal font textual d'aquesta ideologia del bé comú és la reinterpretació i cristianització dels principis bàsics de la política aristotèlica durant els segles XII i XIII. En *l'Ètica a Nicòmac*, Aristòtil argumentava que, a grans trets, les responsabilitats del govern es reduïen a dos principis fonamentals: la provisió d'una vida bona (*eudaimonia*) i suficient o adequada (*autarkeia*). Aquesta era, necessàriament, una responsabilitat col·lectiva.³²³

La cristianització d'aquests dos principis amb base sobretot a Tomàs d'Aquino es desenvolupa a partir de la noció de bé comú que va tenir una gran popularitat tant en la tractadística com en els documents oficials produïts pels governs. Pel gran intel·lectual dominic, la societat humana organitzada tenia finalitats naturals i finalitats espirituals o, amb altres paraules, morals i utilitàries.³²⁴ Així, Tomàs d'Aquino associava l'autoritat política a elements més concrets de la gestió de la societat i, per tant, contemplava en última instància el desplegament de l'acció política dels governs urbans en matèries com la creació d'infraestructures, la legislació sobre els gremis i el treball o, justament, l'assistència a pobres i malalts.³²⁵

Alhora, aquesta legitimació eticopolítica convivia i influenciava discursos jurídics que dotaven de base legal l'intervencionisme dels poders públics. La recuperació del dret justinianeu durant el segle XII va servir com un principi rector de l'assumpció dels poders seculars, d'atributs propis dels models de sobirà cristià tardoantics, com la defensa de la fe i la protecció dels pobres. Això es va concretar, a partir del segle XIII, en el tutoratge (*defensio*) dels llocs sagrats, com esglésies, monestirs i, també, hospitals. En aquest sentit, Pellegrini

³²² A més a més de l'aristotelisme, altres fonts clàssiques van tenir un pes fonamental a l'hora d'informar el sentit medieval de comunitat. Les nocions ciceronianes de *res publica* van ser, en aquest sentit, molt influents. De Ciceró es va adaptar una noció positiva de l'estat, entès com a garant de la llibertat, de protector de les persones i la propietat enfront de la violència arbitrària del tirà, els salvatges, els bandits i els magnats. Així mateix, el cos textual ciceronià va proporcionar mots i referents el llenguatge medieval sobre el poder públic. Això es pot veure clarament en el Digest de Joan de Viterbo (*Digest*: 2.4.18; 2.4.21) o en Eiximenis, que elogia el govern republicà com a garant de les llibertats i el comerç. BLACK 1992, pp. 20-24; TODESCHINI 2007, pp. 13-14. Alhora, la recuperació del *ius gentium* romà va dotar les institucions imbuïdes de representativitat de la comunitat d'un sentit jurídic clar. MICHAUD-QUANTIN 1970, pp. 111-123.

³²³ BARCELÓ 2017, p. 40.

³²⁴ TODESCHINI 2000, p. 603.

³²⁵ BLACK 1992, pp. 26-27.

explica els primers passos de l'intervencionisme comunal en l'hospital de Santa Maria della Scala de Siena com una de les primeres manifestacions d'aquesta religió ciutadana.³²⁶ En cap cas no es tracta d'una evolució política exclusiva de la Itàlia comunal: a Barcelona l'ampliació del radi competencial del govern municipal durant el segle XIV es va manifestar, també, en la tutela o intervenció en afers religiosos, per mitjà de la mediació de conflictes i, sobretot, l'aval i promoció de caps de les principals cases conventuals provinents de les principals famílies del patriciat barceloní. Una situació que Jaspert caracteritza com un "protectorat" dels monestirs urbans.³²⁷

De forma similar, la recuperació i la reinterpretació dels corpus legals tardoantics també van justificar la intervenció pública en la gestió de les administracions assistencials. Entre els segles XI i XII els debats sobre la titularitat jurídica de les institucions eclesiàstiques i assistencials van evolucionar cap a postures que Todeschini defineix com "reflexions tecnicoeconòmiques" sobre l'administració dels béns i patrimonis sacres.³²⁸ Decretistes com Bernat de Pavia, autor de la *Summa decretalium* (c. 1190), van intentar resoldre les contradiccions entre la naturalesa inviolable i inalienable d'aquests patrimonis i la seva gestió activa i racional, en un marc de dinamisme econòmic i inventiva financera. A partir del segle XIII, aquests criteris de base racionalista van permetre la comprensió de béns sacres i, fins i tot, de patrimonis privats com a béns "d'interès públic", participants del bé comú i, per tant, sotmesos en última instància al control, el patronat o la intervenció dels poders representats d'aquest mateix bé comú.

1. 6. 1. El carisma franciscà i la construcció d'una ètica de la responsabilitat col·lectiva a la Corona d'Aragó

El desplegament d'aquest imaginari i l'impacte que va tenir en les polítiques públiques relacionades amb l'assistència ha estat ben estudiat en el cas de la Corona d'Aragó. Segons Evangelisti, Todeschini o Arrizabalaga, la intel·lectualitat mendicant va generalitzar una sèrie de "lexemes-clau" que van actuar com a bases ideològiques de l'organització política de les

³²⁶ PELLEGRINI 2013, p. 258.

³²⁷ JASPERT 2001, pp. 123-124.

³²⁸ TODESCHINI (2015) 2016, p. 72.

comunitats i del desplegament d'una "nova ètica de la responsabilitat col·lectiva":³²⁹ termes com *res publica*, *civitas*, comunitat o cosa pública van fornir de recursos retòrics els encarregats de sostenir polítiques públiques.³³⁰

Així, la sensibilitat mendicant va permetre integrar la mercaderia i el *lucrum* com elements constitutius del *bonum commune* i, per tant, assegurar unes bases teològiques i jurídiques fortes per generar una personalitat política específica per a les comunitats urbanes i per als seus dirigents, provinents d'aquestes capes socials dedicades a la circulació de béns i divises.³³¹ En paraules d'Eiximenis:

Sens mercaders les comunitats caen, los prínceps tornen tirans, los jóvens se perden, los pobres se'n ploren. Car cavallers ne ciutadans que viuen de rendes no curen de grans almoines; solament mercaders són grans almoiners e grans pares e frares de la cosa pública, majorment quan són bons homens e ab bona consciència.³³²

Es tracta, en realitat, d'una construcció d'identitat doble: per una banda, es construïa un model de comunitat de fidels, unida per la "penitència común a la fe cristiana" i, en definitiva, la possibilitat de la salvació en un context urbà i mercantil; i, per l'altra, un model d'organització política, "la necesidad de una fidelitas a la res publica y a sus valores".³³³

El millor exemple de la capillaritat d'aquestes fórmules és, sens dubte, el framenor més llegit del segle xv, el gironí Francesc d'Eiximenis. No és una afirmació gratuïta: les obres d'Eiximenis es trobaven en biblioteques privades i en arxius públics:³³⁴ a València, els jurats van encadenar un exemplar del *Regiment de la cosa pública* a la Sala del Consell de la Casa de la Ciutat.³³⁵ Alhora, Eiximenis era un autor capaç de bastir un imaginari polític comunal, fàcilment adoptable pels representats del poder públic, des d'alts senyors seculars als òrgans col·legiats de les ciutats.³³⁶ Això sí, el seu gust pels mercaders i per les comunes, seguint el model

³²⁹ EVANGELISTI 2006, pp. 24-25; TODESCHINI 2007, p. 13-14; 2014, p. 43; ARRIZABALAGA 2014, pp. 30-31. Vegeu també BARCELÓ 2017, pp. 41-42.

³³⁰ ARRIZABALAGA 2014, p. 37.

³³¹ SABATÉ 2018, p. 127.

³³² Francesc Eiximenis, *Dotzè del Crestià*, CCCLXXXIX. Editat a WITTLIN, *et al.* 1986, p. 223.

³³³ EVANGELISTI 2015, p. 136.

³³⁴ WITTLIN 1993, pp. 441-459; HERNANDO 2007.

³³⁵ JUNCOSA 2011, p. 156.

³³⁶ En paraules de Sabaté, "la preocupació del bé comú i per la terra compartida és invocada per tots els que tenen accés al poder, siguin nobles, barons, eclesiàstics o burgesos". SABATÉ 2018, p. 147.

idealitzat de “Florença, e Roma, e Pisa, e Sena e d’altres ciutats d’Itàlia e de Alemanya”,³³⁷ el feien especialment digerible a les elits urbanes.

En Eiximenis, els consells per la preservació i millora de la cosa pública s’articulen, sobretot, en el *Dotzè del Crestià* i en *El Regiment de la cosa pública*. Les dues obres van ser concebudes amb una voluntat instructora clara dels laics sobre els orígens, les funcions i un servei correcte del bé públic, i, consegüentment, s’escriuen en català i amb un llenguatge planer. En aquest sentit, i de forma contrària a Llull,³³⁸ Eiximenis malda per la concordança entre els interessos personals dels ciutadans i la utilitat comuna, és a dir, el bé públic. Embrancant amb el pensament dels romanistes com Gil de Roma, Enric de Gand, Godofred de Fontaines, Remigio dei Girolami, Jaume de Viterbo o Joan París, Eiximenis relaciona estretament el *bonnum comune*, el bé comú, i la *communis utilitas*, la utilitat comuna.³³⁹ Així doncs, el benefici individual de la vida en comunitat passa per preservar la pau i l’estabilitat social. La responsabilitat dels ciutadans en la promoció i el manteniment d’aquest bé comú és inequívoca:

E jat que cascun habitant en la ciutat deja celar per lo bé comú aytant com pot, segons sa facultat de poder, emperò ha haver aytals virtuosos avistaments no y són neguns bastants, ne així aptes ne obligats com aquells qui són apellats ciutadans.³⁴⁰

El servei del bé comú era, doncs, responsabilitat del conjunt de la comunitat, però especialment de la seva classe dirigent, els ciutadans. Una responsabilitat que, sens dubte, s’estenia a l’assistència. Per a Eiximenis, l’auxili als pobres no descansava, almenys exclusivament, sobre els actes pietosos fruit de les dèries espirituals de burgesos penitents,

³³⁷ Francesc Eiximenis, *Dotzè del Crestià*, CC. Editat a WITTLIN, *et al.* 1986, pp. 427-428.

³³⁸ Les bases teòriques de la concepció lul·liana de la pobresa són, bàsicament, tradicionals: Llull s’embrancha en la teorització, absolutament horitzontal en el món medieval, del caràcter salvífic de la caritat i, en conseqüència, de la relació contractual entre rics i pobres, beneficiaris i benefactors. És un pacte que, en Llull, afecta el conjunt de la comunitat cristiana i li és plenament exigible com a deure, ja que depèn d’un projecte global de salvació, el *profit comú*. La caritat lul·liana, però, no està dotada de caràcter polític, que sí que apareixerà de forma clara en autors posteriors, com Francesc Eiximenis. Així doncs, Llull, malgrat concebre plenament l’existència d’una comunitat de creients basada en la caritat, no assumeix la tradició civicopolítica d’arrel clàssica que tant van influenciar Tomàs d’Aquino o el mateix Eiximenis. De fet, en el pròleg del *Llibre de Santa Maria*, Llull explicita el seu desinterès per les històries de virtut cívica dels romans, a les quals nega qualsevol valor exemplar o moral en relació amb el veritable profit comú, definit com un projecte universalista i evangèlic, que prefereix els tàrtars, poble aparentment sense civilitat, als antics romans, ja que els primers són susceptibles de conversió. EVANGELISTI 2006, pp. 47-50; BADIA, SANTANACH, SOLER 2016, p. 298.

³³⁹ KEMPSHALL 2006, pp. 347-362; RENEDO 2015, p. 218; WITTLIN 2000, p. 42.

³⁴⁰ Francesc Eiximenis, *Dotzè del Crestià I, 1*, 44, Editat a WITTLIN 1986, p. 96.

sinó en el compromís dels representants polítics de la ciutat per mantenir l'ordre social i la moral cristiana.

En el capítol 873 del *Terç del Crestià* abunden les referències en aquesta direcció. Eiximenis recull diversos exemples positius de sants i reis antics que sostenien “la part dels simples e dels pobres, e acò per amor de Déu e per tal que los majors no destruïssen de tots punts los menors”.³⁴¹ Aquest principi de responsabilitat comuna respecte a l'assistència als desemparats té la formulació més explícita en la carta als jurats de València que precedeix el *Regiment de la cosa pública*, on el menoret afirma que la cura dels ciutadans en necessitat és un deure de l'elit municipal, una cura que s'ha de fer a través de repartiments d'almoïna secrets i públics i, de nou, amb una sensibilitat especial per les necessitats dels pobres vergonyants:

Deenament, car, com hajats molt poble ajustadís, així com dit és, convé que aquell suportets e ajudets, com aital gent sia comunament pobra e deserta de béns temporals.

E, no res menys, havets a fer grans caritats públiques e almoïnes secretes a molta santa persona de vergonya, qui Déu hi ha posada, per mèrits dels quals nostre Senyor Déu vos fa los dits benifeits grans.³⁴²

A més a més de reconèixer les obligacions dels dirigents civils de la comunitat, el framenor distingeix entre els deures dels eclesiàstics, la donació d'almoïna als *pobres de Jhesucrist*. Evidentment, Eiximenis mai no nega la vocació caritativa associada a l'apostolat, ans al contrari. L'almoïna no és, però, l'única forma d'assistència contemplada per Eiximenis. Els hospitals, tan importants en l'obra lul·liana, són responsabilitat ja no de burgesos amb inquietuds espirituals, sinó d'un govern municipal responsable del benestar dels seus ciutadans. Així es dirigeix Eiximenis als Jurats de València:

Vintenament, car vosaltres havets a veure sobre espitals, qui és cosa que Déus rigorosament requerir, com sia cosa e obra d'espirtual misericòrida. No res menys, havets a tractar paus entre los discordants, per tal que la cosa pública estiga en pau.³⁴³

En definitiva, després de l'investida dels laics, un segon gran pas transformador es va produir amb la intervenció dels poders seculars organitzats, en primer terme, en corporacions

³⁴¹ Francesc Eiximenis, *Dotzè Llibre del Crestià*, II, 2, 873, Editat a Editat a WITTLIN, et al. 1986, p. 460.

³⁴² Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, XXII, editat a Editat a DE MOLINS. 1980 1980, p. 241.

³⁴³ Francesc Eiximenis, *Dotzè Llibre del Crestià*, I, 2, 110, Editat a WITTLIN, et al. 1986, p. 241.

municipals i, en segon terme, en altres instàncies com regnes o principats.³⁴⁴ Aquest procés ha estat descrit sovint com a *municipalització* de l'assistència i s'ha entès com un fenomen d'abast europeu:

La crescita urbana aveva prodotto una prima discontinuità, quando ospedali privati e laici si erano affiancati sempre piu numerosi alla piu antica iniziativa ecclesiastica; subito dopo produsse anche l'avvio di un processo inarrestabile di municipalizzazione dell'assistenza, evidente in tutta Europa e anche in Italia, ma datata nelle citta tedesche addirittura ai primi del XIII secolo.³⁴⁵

Alhora, l'apoderament dels poders públics i, especialment, els municipis, va tenir com a vaixell insígnia la formació de grans hospitals, sorgits normalment de processos complexos de reforma durant els segles XIV i XV, i associats a alguns significants clau: *especialització*, *professionalització*, *burocratització*, *medicalització* o *centralització*, a més a més dels ja anomenats, com *secularització* o *laïcització*.³⁴⁶

La ubiqüitat d'aquest paradigma explicatiu no és, evidentment, gratuïta, ni aquest treball en pretén ser una revisió iconoclasta. Els elements centrals, com una participació creixent del laïcat i dels poders municipals en l'assistència o el desenvolupament de formes complexes d'administració hospitalària, compten amb bases documentals sòlides i manifestacions intencionals clares. La majoria de lexemes clau que hem assenyalat abans, però, han estat sotmesos a una revisió intensa, ja molt consolidada historiogràficament.³⁴⁷ Creiem que podem resumir bona part d'aquestes contribucions en tres punts principals:

³⁴⁴ En l'àmbit historiogràfic dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, la ubiqüitat de les propostes centrades en la Itàlia central i septentrional ha privilegiat els models explicatius que destaquen l'agència de les corporacions municipals, en detriment sovint dels poders senyorials i reials. En altres àmbits d'estudi les possibles limitacions d'aquests paral·lelismes: escrivint sobre la formació del municipi medieval a Catalunya, Orti assegurarà "que Barcelona no era una ciutat-estat italiana, sinó una ciutat reial dins un Estat feudal". ORTI 2001, p. 24. Pel que fa a la història dels hospitals, manca encara una anàlisi exhaustiva de la política assistencial de la casa reial o dels poders senyorials, més enllà d'alguns treballs específics que han treballat fundacions concretes vinculades a la família reial, com els estudis d'Antoni Conejo sobre l'infant Pere d'Anjou i l'hospital del Coll de Balaguer, l'article d'Huguet-Termes sobre l'abast de la implicació del rei Martí en la fundació de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona o les notes de Claramunt o Gual sobre l'almoïna reial en temps del Cerimoniós. Vegeu CONEJO 2015; HUGUET-TERMES 2010; CLARAMUNT 1997; GUAL 1972. En el cas del regne d'Aragó, Raül Villagrasa defensa la vinculació entre algunes fundacions i Alfons el Cast, Pere el Catòlic i Jaume el Conqueridor i menciona alguns hospitals creats a l'empara de cases senyorials. VILLAGRASA 2016, pp. 37-41, 47-49.

³⁴⁵ PICCINNI 2016, pp. 15-16.

³⁴⁶ GEREMEK 1973, pp. 205-217; HENDERSON 1994, pp. 252-254; BERENGO 1999, pp. 604-626; LE BLEVEC 1999, pp. 7-22.

³⁴⁷ Vegeu, entre d'altres, PULLAN 1988, pp. 177-208; HORDEN 1988, p. 365; THOMPSON 2005, p. 49; BIANCHI, SŁOŃ 2006, pp. 7-45; FRANK 2010, pp. 85-86.

En primer lloc, en relació amb les nocions de *secularització* o, fins i tot, de *municipalització*, cal evitar l'error que suposaria equiparar el desenvolupament de l'agència secular amb la passivitat o la resistència al canvi de les estructures clàssiques del poder eclesiàstic. Això passa per reconèixer el papat i l'alta Església secular com a creadors actius de marcs ideològics i jurídics relacionats amb la provisió d'assistència i, alhora, com a gestors, fundadors i promotors d'institucions específiques. Així doncs, la relació entre l'Església secular, el laïcat i els poders seculars no es pot enquadrar exclusivament en termes de rivalitat o d'enfrontament.

En segon lloc, s'ha de rebutjar la caracterització d'experiència històrica de l'hospital premodern com un camí teleològicament destinat a la superació de vells models, és a dir, dels hospitals petits i multifuncionals, amb poca o nul·la presència de pràctiques o de professionals mèdics i regits per corporacions eclesiàstiques, per uns hospitals nous, administrats per laics i, en última instància, pels municipis. Això no vol dir que alguns hospitals poguessin adquirir un rol de centralitat dins de xarxes assistencials urbanes o regionals, o que la presència de metges no fos un fenomen sotmès a canvis importants. Senzillament, no podem parlar d'un model únic i inevitable.³⁴⁸

En tercer lloc, és imprescindible arrelar els grans marcs interpretatius a territoris i realitats regionals concretes, i substituir la vaguetat cronològica i conceptual per explicacions detallades dels processos de canvi, dels seus tempos i dels seus protagonistes.³⁴⁹ Hem de reconèixer la dificultat, doncs, d'establir descripcions generalistes, tenint en compte la gran variabilitat cronològica o de tipologies institucionals, fins i tot dins dels models explicatius més sòlids. Per exemple, l'augment del nombre d'hospitals a les ciutats de l'occident europeu durant els segles XII i XIII és perfectament documentable en moltíssims casos, però les especificitats d'aquesta "cascada d'hospitals" no mostren cap patró clar.³⁵⁰

L'escepticisme, però, no justifica en si mateix la negació absoluta dels marcs explicatius comuns. Una certa *coherència civilitzatòria* medieval,³⁵¹ recuperant Le Goff, es va manifestar en ideologies compartides, debats intel·lectuals coherents i d'abast europeu, en el moviment constant d'estudiosos, textos i objectes o en la presència d'institucions supranacionals,

³⁴⁸ HORDEN 1988, p. 366.

³⁴⁹ GAZZINI 2018, p. 17.

³⁵⁰ BRODMAN 2009, p. 45.

³⁵¹ LE GOFF (1964) 1999, p. 16.

començant per la mateixa Església. Així mateix, podem establir connexions específiques i ben documentades entre institucions hospitalàries en contextos geogràfics i temporals diferents a través, sobretot, de la identificació de xarxes d'influència i la circulació de models hospitalaris concrets. Fixem-nos, doncs, en dos aspectes clau a l'hora d'establir una vinculació entre els grans hospitals urbans i els poders públics: el concepte de reforma i la referencialitat del gran hospital.

1.7. Els grans hospitals urbans

1.7.1. “Famusi et caritativi hospitali”: la referencialitat del gran hospital urbà

L'estiu de l'any 1432, Alfons el Magnànim arribava a Palerm, des d'on va començar a planejar curosament la satisfacció d'un anhel que l'havia perseguit durant anys, el preuadíssim tron napolità.³⁵² Si bé els ulls del monarca estaven fixats en la guerra que s'havia d'esdevenir, les prioritats del sicilians eren unes altres. Com aviat descobririen els súbdits peninsulars del monarca, el rei podia ser car de veure. Calia, doncs, aprofitar l'ocasió. Síndics i procuradors de les principals ciutats i viles de l'illa van acudir a Palerm en busca de concessions i privilegis.³⁵³ També hi eren, evidentment, els propis senadors palermitans. A més a més de les peticions habituals sobre drets fiscals i llibertats,³⁵⁴ els representats de la ciutat van demanar el suport del rei per a un gran projecte: la construcció d'un nou hospital, fruit de la unió dels petits hospitals preexistents en la ciutat.

Com sabem, la idea no era del tot nova. El projecte de reforma havia començat a caminar l'any 1429, quan fra Giuliano Maiali, monjo benedictí molt ben connectat amb el papat i la monarquia,³⁵⁵ va proposar a l'arquebisbe i a l'autoritat municipal que els diversos hospitals de la ciutat es reduïssin a un de sol.³⁵⁶ Tampoc no era original: a principis de gener del 1431, el Senat, amb la voluntat del rei, va ordenar que s'escrigués a altres ciutats del Mediterrani per tal d'aconseguir exemplars de les ordinacions dels seus hospitals:

Item ki la universitati digia mandari oy scriviri a Barsalona, Neapoli in Gayta, Florenza, Sena, Rodu et altri famusi chitati, undi sianu simili famusi et caritativi hospitali et duviti ortari et haviri la particularitati di loru boni modi et ordinacioni di li loru hospitali aczochi di tucti loru boni ordinacioni et modi sindi pocza agregari unu optimu modu et ordini alu dictu novu hospitali circa la su gubernacioni et regimentu et si mancassi alcuna cosa fussi iuntu omni meglu modu et ordini hi si pocza trovati ad conservacioni di lu dictu novu hospitali.³⁵⁷

³⁵² Sobre l'estada d'Alfons el Magnànim a Sicília vegeu GIMÉNEZ 1909; pp. 34-39; RYDER (1990) 1992; CORRAO 2000, pp. 179-198.

³⁵³ Entre juliol del 1432 i abril del 1435 Alfons va passar més de dos anys a Sicília, la meitat dels quals a Palerm. En aquest sentit, l'estada del rei a la ciutat va impulsar que es consolidés com a capital política de l'illa, confirmada l'any 1435 pel virrei Pere d'Aragó. RYDER (1990) 1992, p. 245.

³⁵⁴ *Idem*.

³⁵⁵ Giuliani Maiali (o Majiali) va ser ambaixador a la cort d'Alfons el Magnànim l'any 1429 i membre de la cúries dels papes Eugeni IV (1431-1447) i Calixte III (1455-1458). Més endavant va ser rector de l'hospital i autor de les seves ordinacions. Vegeu DI BLASI 1791, pp. 52-53; GIUNTA 1948, pp. 153-198.

³⁵⁶ RUSSO 2019, p. 171.

³⁵⁷ Archivio Comunale di Palermo, AS 30, f. 17. Citat a BRESI 1986, pp. 748-749. Transcrit a PICCINI 2013, p. 12.

L'esforç dels palermitans va acabar a bon port. El mateix any 1432 el rei va donar suport a l'empresa i va aconsellar al senat l'adquisició del *palazzo* Sclafani perquè servís com a seu del nou hospital. Poc després, el papa Eugeni IV en va aprovar la fusió en una butlla.³⁵⁸

El cas de Palerm té una certa popularitat historiogràfica perquè explicita amb una claredat inequívoca la circulació de models hospitalaris.³⁵⁹ En aquest sentit, la carta dels senadors esmenta els casos de Barcelona, Nàpols, Gaeta, Florència, Siena i Rodes, a més a més d'altres hospitals "famosos i caritatius". Ara bé, si finalment els requeriments del govern de Palerm van rebre resposta, els informes resultants van mostrar realitats prou diferents: recuperant les paraules de Horden, "the later medieval hospital is (...) not a unitary or clearly bounded phenomenon".³⁶⁰

Si ens centrem, de moment, en els hospitals esmentats en el document palermità trobarem una gran diversitat d'orígens institucionals, sistemes administratius o, fins i tot, missions assistencials. La referència a Barcelona correspon clarament a l'Hospital de la Santa Creu, l'hospital general de la ciutat fundat l'any 1401, com en el cas de Palerm, a partir de la unió d'hospitals petits i mitjans preexistents. Estava regit per una comissió mixta, formada per representants del capítol catedralici i del govern municipal, un sistema fruit de la diversitat d'orígens dels hospitals que van protagonitzar la reforma.³⁶¹

Nàpols, però, presentava un perfil prou diferent. Els orígens de l'Hospital de *Santa Maria Annunziata* són la fundació, a principis del segle XIV, d'un hospital a Nàpols d'una confraria de laics penedits, provinents de l'aristocràcia ciutadana i amb la participació de la monarquia angevina.³⁶² Durant els segles XIV i XV, el model napolità es va anar estenent per diverses ciutats del Regne, amb el suport de la monarquia, i així van donar peu a una xarxa de centres hospitalaris, coneguts com a *Annunziante*. En el cas del gran hospital napolità l'administració corresponia a un president (el *bastoniero*), provinent de l'aristocràcia ciutadana (el *Seggio* de Capuana), i a un nombre variable, normalment quatre, de *magistri yconomi*, membres de les classes mercantils i menestrals, si bé en altres cases dependents els sistemes de gestió podien

³⁵⁸ RUSSO 2019, pp. 171-172.

³⁵⁹ BRESC 1986, pp. 748-749; MARINO 2015, pp. 143-144; PICCINI 2012, pp. 283-284; 2013, p. 12; 2016, pp. 22-23.

³⁶⁰ HORDEN 1988, p. 366.

³⁶¹ Pels orígens de l'hospital i del seu sistema administratiu vegeu el bloc 3, capítol 3.2.1.

³⁶² Sobre l'Hospital de Santa Maria Annunziata a Nàpols i la xarxa de les *annunziante* del regne vegeu MARINO 2014^a; 2015; COLLESANTI, MARINO 2016.

presentar particularitats.³⁶³ Al contrari que Barcelona, l'elecció dels administradors era una prerrogativa exclusivament ciutadana.³⁶⁴

A Gaeta l'hospital va ser fundat l'any 1320 per un grup de ciutadans, i va rebre el vistiplau episcopal l'any següent. En els seus documents fundacional s'explicita que el seu regiment era una prerrogativa exclusiva dels laics i que es trobava fora de la jurisdicció del bisbe, seguint el model les *Annunziante* de Nàpols, Càpua i Aversa.³⁶⁵

L'exemple florentí és més complex, perquè és difícil discernir amb exactitud a quin hospital fa referència el document palermità. Si bé el paisatge hospitalari de la ciutat era multipolar,³⁶⁶ segurament, i tal com proposa Marino,³⁶⁷ es tracta o de l'Hospital de *Santa Maria Nuova* o de l'Hospital *degli Innocenti*. En aquest sentit, l'Hospital de *Santa Maria Nuova* sembla ser l'opció més evident, ja que era la fundació més important de la ciutat.³⁶⁸ Va ser creat l'any 1288 per Folco Portinari, un ric banquer, i va créixer notablement gràcies al suport ciutadà, sobretot després de la pesta negra.³⁶⁹ Pel que fa a l'Hospital dels Innocents, es tractava d'una institució més nova, quasi coetània a l'*Ospedale Grande e Nuovo* de Palerm, especialitzada en l'acollida i la cura d'infants abandonats.³⁷⁰

Siena presenta menys ambigüitat: des d'almenys el segle XIII l'Hospital de *Santa Maria della Scala* s'havia anat configurant com el principal pol assistencial de la ciutat, un procés paral·lel al creixement en l'intervencionisme municipal.³⁷¹ L'hospital havia nascut el segle XI a redós de la catedral i sota la tutela del seu capítol, però ja al segle XII podem documentar un grup de laics que, progressivament, en van anar adquirint responsabilitats administratives. A partir de

³⁶³ Altres hospitals dedicats a l'Annunziata en el Regne presentaven models d'administració diferents, si bé tots estaven a les mans de ciutadans laics. MARINO 2015, pp. 148-150.

³⁶⁴ MARINO 2014^a, pp. 41-54.

³⁶⁵ MARINO 2015, p. 146.

³⁶⁶ Henderson documenta fins a 68 hospitals fundats entre l'any 1000 i el 1550, amb una concentració de fundacions en els segles XIII i XIV. Entre 30 i 36 d'aquests hospitals van arribar a coexistir. HENDERSON 1989, pp. 65-68. Vegeu també PULLAN (1988) 1994, pp. 187-198; HENDERSON 2006 pp. 1-7; PICCINNI 2013, pp. 11-12.

³⁶⁷ MARINO 2015, p. 144, n. 12.

³⁶⁸ Sobre l'hospital de *Santa Maria Nuova* vegeu HENDERSON 2006, pp. 75-82; DIANA 2010.

³⁶⁹ HENDERSON 2006, p. 62; PINTO 2008, pp. 169-170.

³⁷⁰ L'any 1419 Filippo Brunelleschi va rebre l'encàrrec de dissenyar el nou hospital per part de l'*Arte della Seta*, la confraria de teixidors de seda de la ciutat. La proximitat cronològica amb l'hospital palermità i el prestigi de la fundació convida a pensar que la petició dels senadors podria referir-s'hi. L'hospital, però, no va iniciar l'activitat assistencial fins als anys quaranta del segle XV. Això, juntament amb la centralitat de l'hospital de *Santa Maria Nuova*, fa que aquest darrer sigui un millor candidat. Sobre l'hospital vegeu GAVITT 1990; SANDRI 2005.

³⁷¹ Sobre l'Hospital de *Santa Maria della Scala* de Siena vegeu, entre d'altres, PELLEGRINI 2003; 2013; PICCINNI 2012; 2013; 2016; GABRIELLI 2011.

la segona meitat del segle XIII, el Comú de Siena va començar a interferir en la gestió de l'hospital, primer a través de la tutela (*defensio*) de la institució i, finalment, amb mecanismes de control més directes: l'any 1433, poc després de la redacció del document palermità, l'antic òrgan de govern de l'hospital, compost per dotze germans laics, va ser substituït per una comissió mixta, formada per sis representants del govern comunal i sis representats de la comunitat hospitalera.³⁷²

A l'últim, la referència a Rodes és la menys clara. El gran centre assistencial de l'illa, l'Hospital dels Cavallers, no es va començar a construir fins l'any 1437,³⁷³ i per tant prou després de la petició dels senadors palermitans. Existien, però, hospitals anteriors: entre el 1314 i el 1356 se n'hauria construït un, en substitució del centre temporal establert immediatament després de la conquesta de l'illa.³⁷⁴ Alhora, i tenint en compte que el document de Palerm preguntava explícitament sobre ordinacions i documents de gestió, es podria tractar d'una apel·lació no tant a un hospital concret de l'illa, sinó al record del gran Hospital de Sant Joan de Jerusalem i, sobretot, als seus textos normatius, com la regla de Raymond de Puy o els estatuts de Roger de Moulins del 1181.

Si ens fixem en les pràctiques assistencials que oferien els grans hospitals urbans podem identificar tant diferències com similituds: tots acollien pobres malalts, comptaven amb personal més o menys especialitzat i amb físics i cirurgians.³⁷⁵ Alhora, Barcelona, Nàpols, Siena i l'Hospital dels Innocents de Florència acollien infants abandonats i procuraven que s'integressin socialment.³⁷⁶ Més enllà de les similituds, en el cas dels hospitals italians podem

³⁷² Pellegrini caracteritza aquest canvi com la "fine dell'autonomia ospedaliera". PELLEGRINI 2003, p. 40.

³⁷³ A més a més, l'hospital no va adquirir una forma monumental fins a finals del segle XV. KARASSAVA-TSILINGRI 1994, pp. 89-96.

³⁷⁴ LUTTRELL 1994, pp. 68-80; 2003, pp. 90-100. La naturalesa de l'hospital és, però, poc coneguda. Luttrell o Bowers asseguren que la dimensió assistencial de l'Ordre en la seva etapa a Rodes era secundària o, fins i tot, "cosmètica", però segons Buttigieg l'hospital de l'Ordre a Rodes va comptar, l'any 1314, amb un gens menyspreable pressupost de 7000 florins anuals. LUTTRELL 1980, p. 256; BOWERS 2007; pp. 20-21; BUTTIGIEG 2014, p. 20.

³⁷⁵ La composició del personal hospitalari no era, però, la mateixa en tots els hospitals. En els casos de Siena i Florència podem documentar tant metges i cirurgians professionals com comunitats de laics hospitalaris dedicats a tasques de guariment i gestió. Similarment, a Rodes convivia professionals a sou amb membres de l'Ordre. En canvi, a la Barcelona del segle XV la presència d'aquests *fratri* és molt menys clara, més enllà de casos concentrats en la llebroseria o en la cura dels infants. Vegeu l'estudi comparatiu de Salvatore Marino sobre el món del treball en els hospitals de Barcelona, Nàpols, Milà i Siena a MARINO 2018.

³⁷⁶ Comptem amb molt poca informació sobre les pràctiques assistencials concretes de l'hospital de Rodes, especialment pel segle XIV i la primera meitat del segle XV. Sabem que a l'hospital dels cavallers de l'illa i, especialment, a la gran infermeria de Malta, ja al segle XVI, s'acollien infants de forma anàloga a la d'altres hospitals de l'època. BUTTIGIEG 2008, pp. 33-46. Sobre l'acollida d'infants a Barcelona vegeu VINYOLES 1986; 2013^b;

documentar la provisió de serveis financers basats en petits préstecs i penyores, a diferència de Barcelona.³⁷⁷ A Siena l'hospital servia també com a magatzem i centre distribuïdor de gra, que es repartia entre les classes populars a preus subvencionats o, fins i tot, de forma gratuïta en moments de carestia.³⁷⁸

En definitiva, en el breu fragment palermità trobem recollits models hospitalaris prou diferents: en alguns casos, l'administració incloïa representants dels poders eclesiàstics i del govern municipal (Barcelona i el mateix hospital de Palerm), en d'altres estava ens mans d'agrupacions de laics (Florència) o de sistemes mixtos, amb participació de laics hospitalers i representats dels govern comunals i municipal (Siena) o era una prerrogativa exclusiva dels poder municipal (Nàpols, Gaeta). Pel que fa els orígens de la institució, trobem hospitals antics nascuts a partir de capítols catedralicis (*Santa Maria della Scala*), altres fundats per laics (*Santa Maria Nuova*), agrupacions de laics (les *Annunziate*), ordes militars (Rodes) o creats *ex novo* a partir d'un procés de reforma que va implicar tant actors seculars com eclesiàstics (*Santa Creu* i *Grande e Nuovo* de Palerm). En aquest sentit, moltes de les particularitats d'aquests hospitals s'expliquen no només per la diversitat d'orígens i l'evolució històrica, sinó també pel context institucional i jurídic.³⁷⁹ Barcelona, Nàpols, Gaeta i Palerm eren, al segle xv, ciutats autònomes dins d'estats monàrquics i, en conseqüència la monarquia s'albira com un actor clau o, almenys, rellevant en la fundació i engrandiment de les seves institucions hospitalàries.³⁸⁰ En canvi, Florència i Siena eren ciutats-estat republicanes, i Rodes un principat en mans de l'Orde de l'Hospital.

Què tenien en comú, doncs, aquest hospitals? La resposta és evident, i, de fet, queda plenament recollida en la petició dels senadors de Palerm: els hospitals de Barcelona, Nàpols, Gaeta, Florència, Siena i Rodes eren "famusi", institucions grans i notables capaces de transcendir els límits de la missió assistencial directa. S'entreveu així que una de les característiques clau dels grans hospitals urbans baixmedievals no era l'adscripció a un model

ILLANES 2011; 2019; MARINO 2018; 2019. Per a Nàpols vegeu MARINO 2016. Per a Florència GAVITT 1990; SANDRI 2005. Per a Siena SORDINI 2010; PELLEGRINI 2014.

³⁷⁷ Vegeu AVALLONE 2001; PICCINI 2012.

³⁷⁸ PELLEGRINI 2003, p. 37, PICCINI 2013, pp. 174-189.

³⁷⁹ L'impacte de diferents tradicions de govern en la provisió de polítiques assistencials concretes ha estat estudiat, per exemple, per Tepstara a través de la comparació de Florència i Bolonya. TERPSTRA 2005.

³⁸⁰ El rol determinant de la monarquia, tant angevina com aragonesa, ha estat ben estudiat en el cas de la creació i desenvolupament de les *annunziate*. MARINO 2014, pp. 8-9, 22-23. En canvi, com ja hem assenyalat, és un element mal conegut en relació amb l'hospital de la Santa Creu. Vegeu el bloc 3, capítol 3.1.4.

organitzatiu concret, sinó la referència, és a dir, la capacitat de generar admiració i replicació a gran escala.³⁸¹ Això no era, estrictament, una novetat: ja hem vist com des de l'antiguitat grans complexos hospitalaris, començant pel gran *nosokomeion* basilià, rebien una atenció especial dels seus contemporanis i s'establien com a model en els imaginaris col·lectius. De forma semblant, fundacions posteriors absolutament desvinculades dels poders cívics o seculars també van assolir una fama especial, començant pel gran hospital de Jerusalem que va donar a l'Orde de Sant Joan la seva raó de ser.³⁸² Tanmateix, a partir del segle XIII aquesta *grandeur* hospitalària es va manifestar com a projecte conscient. Els poders seculars i eclesiàstics, però també patrons privats, pretenien fundar o engrandir hospitals preexistents amb l'objectiu que esdevinguessin famosos, símbols del poder de la ciutat, la família, la dinastia o el regne.³⁸³ L'hospital esdevenia així un símbol d'identitat potent, sobretot en context urbans, de forma paral·lela a les grans cases municipals o, fins i tot, als macroprojectes d'arquitectura religiosa.

Així doncs, en les formulacions vinculades als grans hospitals urbans baixmedievals, hom pot trobar apel·lacions a la racionalitat econòmica o a la millora dels serveis assistencials,³⁸⁴ però, sobretot, a la grandesa, l'honor, la fama, la bellesa o l'orgull.³⁸⁵ A Florència, el cronista Benedetto Dei parlava de l'Hospital de *Santa Maria Nuova* com de la setena de les vint meravelles de la urbs, que havien de ser mostrades als forasters visitants que tinguessin "bino e testa e cervello".³⁸⁶ Continuant amb la Toscana, Leon Battista Alberti recollia la presència de "hospitaria incredibili".³⁸⁷ Similarment, en el cas de Siena diversos autors han vinculat l'espectacularitat arquitectònica i artística de Santa Maria della Scala, i d'espais concrets com

³⁸¹ Pullan assegurava, en aquest sentit, que "in general, one conspicuous feature of Catholic philanthropy in early modern Europe was its use of standardized, exportable institutions". PULLAN (1976) 1994, p. 23.

³⁸² BRODMAN 2009, pp. 91-99.

³⁸³ Fins i tot, aquestes aspiracions de grandesa anaven més enllà de les fundacions emparades pels poders públics, seculars o eclesiàstics, de les ciutats importants, ja que els hospitals de viles relativament petites podien aspirar, també, a ser *grans*: per exemple, la fundació de l'hospital d'en Llobera a Solsona traspua la voluntat de vincular una institució prestigiosa amb la família fundacional, a través de marcadors tradicionals com l'heràldica. CONEJO 2018, pp. 79-80.

³⁸⁴ En alguns casos s'especifiquen els avantatges d'un hospital gran sobre diversos de petits des d'aquest punt de vista, com es pot veure a Venècia, Milà, Palerm o Barcelona, entre molts altres exemples. PULLAN (1988) 1994, p. 192.

³⁸⁵ Vegeu CONEJO 2018.

³⁸⁶ ALBINI 2013, pp. 388-389.

³⁸⁷ Leon Battista Alberti, *De Re Aedificatoria* v, VII. Citat a CONEJO 2018, p. 85. Vegeu HENDERSON 1997, pp. 15-50.

el *pellegrinaio*, amb la comunicació davant de l'estranger de la importància i excel·lència de la ciutat.³⁸⁸

Fora de l'*hiperestudiat* àmbit de la Itàlia central i septentrional trobem també formulacions semblants. Tornant a Palerm, l'hospital sorgit del procés de reforma havia de ser, segons els seus capítols, "notabile et famusu".³⁸⁹ A Barcelona, l'Hospital de la Santa Creu era la "lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud" de la ciutat.³⁹⁰ Així mateix, els estudis de Słoń sobre diversos hospitals de l'Europa central mostren els mateixos marcadors d'orgull cívic vinculats a fundacions hospitalàries: potser un dels casos més clars és el de l'Hospital de Santa Bàrbara de Breslau. En una carta adreçada al papat de l'any 1461, el consell ciutadà buscava l'aprovació papal d'un projecte de reforma de les institucions assistencials de la ciutat. En aquest sentit, les "grandiose e inaudite dimensioni della nuova fondazione" s'erigien com un tema central en les reivindicacions del govern urbà.³⁹¹

Insistim, però, en el fet que la fama, la grandesa i la referencialitat d'alguns hospitals urbans no són ni l'únic camí possible en l'evolució institucional de l'hospital medieval ni són una conseqüència necessària de processos de reforma basats en la implicació decidida dels poders seculars i, sobretot, municipals. Fixem-nos en dos exemples de dues de les ciutats més importants de l'Europa occidental: a Roma els hospitals de *San Giovanni Laterano* i, sobretot, de *Santo Spirito in Sassia* havien assolit una preeminència, utilitzant les paraules de Pullan, "natural", gràcies al suport del papat i del teixit ciutadà.³⁹² El darrer el va fundar a principis del segle XIV el papa Innocenci III com a hospital ja amb una clara voluntat d'exemplaritat, monumentalitat i manifestació del poder papal.³⁹³ En aquest sentit, la reforma de l'hospital en temps de Sixte IV (1471-1484) va reforçar alguns aspectes com la vinculació simbòlica entre l'hospital i el papat, però no es pot entendre en cap cas com el punt de partida de la centralitat de la fundació.³⁹⁴ A París, després d'una onada intensa de fundacions durant els

³⁸⁸ GABBRIELLI, PICCINNI 2014; PICCINNI 2015; CONEJO 2017.

³⁸⁹ GIORDANO 1991, pp. 299-312.

³⁹⁰ CONEJO 2014, pp. 415-445.

³⁹¹ BIANCHI, SŁOŃ 2006, p. 33.

³⁹² PULLAN (1988) 1994, p. 192.

³⁹³ KEYVANI 2015, pp. 140-151. Per Keyvanian la monumentalitat arquitectònica va ser un element clau de l'hospital, que es va erigir com un dels pioners dels grans hospitals europeus. En aquest sentit, defensa l'existència d'un "Roman hospital type" inspirat en l'arquitectura cistercenca i exportat des de la ciutat santa cap a Europa. Conejo, però, mostra exemples arquitectònics similars anteriors o desvinculats de l'hospital italià. Conejo 2018, pp. 87-88.

³⁹⁴ ESPOSITO 2000, pp. 233-251; KEYVANI 2015, pp. 342-361.

segles XII i XIII, el paisatge hospitalari baixmedieval estava marcat per la centralitat d'un conjunt reduït d'hospitals grans, essent-ne l'Hotel-Dieu el més rellevant. Al segle XV l'hospital participava d'alguns dels *topos* més comunament associats al projectes de reforma, com l'acolliment d'un gran nombre de necessitats (entre 400 i 1000 depenent del moment)³⁹⁵, la presència de professionals mèdics,³⁹⁶ o la pràctica de formes administratives i comptables complexes,³⁹⁷ sense que la seva primacia fos fruit d'un projecte de reforma concret.

1.7.1. Grandesa i centralitat: l'hospital com a xarxa

En un article del 1997 Erickson descrivia l'anàlisi de xarxes socials com, senzillament, "taking social structures seriously", és a dir, l'estudi metodològicament específic de les relacions socials que connecten actors socials (individus, famílies, institucions, ciutats, estats...) entre si.³⁹⁸ Això és evidentment aplicable al passat, en tant que nocions com *centralitat* i *interconnectivitat* poden discernir patrons de difusió i circulació de persones, objectes i idees també en èpoques històriques més o menys remotes.³⁹⁹

La relativa plasticitat, no exempta de riscos,⁴⁰⁰ del concepte *xarxa* ha fet que diversos autors parlin de *xarxes hospitalàries*, si bé aquest esforç no ha anat sempre acompanyat de l'assumpció conscient d'una metodologia específica. El concepte historiogràfic de *xarxa* gaudeix d'un moment historiogràfic dolç,⁴⁰¹ també pel que fa a la història dels hospitals: en l'àmbit catalanoaragonès la VI edició dels *Abrils de l'Hospital* (2017) es va dedicar, justament, a les xarxes hospitalàries.⁴⁰² En aquest sentit, Gazzini apel·lava a una noció més aviat generalista de *xarxa* com a metàfora a l'hora de descriure la transmissió d'idees, models, persones o recursos entre hospitals i entre els hospitals i el seu entorn.⁴⁰³

³⁹⁵ GEREMEK (1976) 1987, pp. 169-179.

³⁹⁶ JACQUART 1998, pp. 15-115; LEUWERS 2018, pp. 69-90.

³⁹⁷ JEHANNO 2013, pp. 227-246.

³⁹⁸ ERICKSON 1997, p. 149.

³⁹⁹ Vegeu, en aquest sentit, el projecte de recerca recent *Claustra* i la vindicació que fa de l'anàlisi de xarxes en el cas del paisatge monàstic femení català. GARÍ *et al.* 2014, pp. 37-38.

⁴⁰⁰ VILLANUEVA, CONEJO, VILLAGRASA 2018, p. 11.

⁴⁰¹ En cap cas, però, nou: l'aplicació d'anàlisis de xarxes a realitats històriques compta amb exemples rellevants des d'almenys els anys setanta. ERICKSON 1997, pp. 150-151.

⁴⁰² VILLANUEVA, CONEJO, VILLAGRASA 2018, pp. 9-12.

⁴⁰³ "Condivido appieno l'adozione della metafora della rete perché ritengo che essa sia una stimolante chiave di lettura per comprendere la complessa realtà degli ospedali di ogni tempo e luogo". GAZZINI 2018, p. 13. Això

Efectivament, i sense entrar en una anàlisi exhaustiva,⁴⁰⁴ la idees de centralitat i xarxa tenen un poder explicatiu no gens menyspreable a l'hora d'identificar la transmissió de models hospitalaris i de caracteritzar alguns grans hospitals urbans baixmedievals. Això pot prendre formes diverses: podem parlar de xarxes per descriure o bé les relacions paragenètiques entre una institució mare i una sèrie d'hospitals o centres assistencials que en depenen o bé l'expansió i assentament territorial d'institucions que comparteixen un vincle comú, com un mateix origen fundacional, una advocació conjunta o la dependència compartida respecte a un poder superior. Els exemples més evidents són les ordes militars i hospitalàries i les agrupacions de canonges regulars: templers, hospitalers, Sant Antoni de Viena del Delfinat, els hospitals del Sant Esperit o els germans de *San Giacomo di Altopascio*, per citar-ne els més famosos, presents en tot l'àmbit de la cristiandat llatina.⁴⁰⁵ L'assumpció del principi monàstic de filiació semblaria justificar parlar d'una xarxa jerarquitzada, amb les fundacions-mare com a nodes centrals. La importància, però, de les organitzacions regionals convida a replantejar aquest model: moltes vegades resulta difícil identificar la transmissió centralitzada de persones o recursos financers. La major part de fundacions semblen respondre a dinàmiques locals i regionals, amb una implicació pobra o inexistent per part de la direcció de l'orde més enllà dels vincles, molts cops simbòlics, d'obediència.⁴⁰⁶

Les anàlisis d'implantació territorial semblen molt més satisfactòries quan es concreten en espais ben delimitats: això pot ser l'àrea d'influència d'una abadia concreta, com en el cas de l'abadia de Sant Columbà i la seva xarxa d'hospitals, magistralment estudiada per Gazzini.⁴⁰⁷ A Portugal, per exemple, la disseminació de les cases de la Misericòrdia ha estat interpretada com una xarxa en tant que totes les fundacions, si bé eren institucionalment autònomes, compartien vincles amb la monarquia a través dels privilegis fundacionals.⁴⁰⁸

A l'hora d'aproximar-nos als grans hospitals urbans la noció de centralitat resulta segurament més útil per explicar la difusió de models hospitalaris, que no necessiten vincles institucionals

connecta, en certa mesura, amb la caracterització de l'hospital com a "mirall de la societat". RAWCLIFFE 1999, p. xiv.

⁴⁰⁴ Les possibilitats de la presentació gràfica d'aquestes xarxes i l'ús de dades sistematitzades, són en aquest sentit, assignatures pendents.

⁴⁰⁵ GAZZINI 2018, p. 16. Vegeu ESPOSITO, REHBERG 2007, pp. 135-157.

⁴⁰⁶ BRODMAN 2009, pp. 95-99.

⁴⁰⁷ GAZZINI 2015, pp. 482-483.

⁴⁰⁸ ABREU 2009, pp. 267-285; BALSÀ 2012, pp. 201-202.

marcats per la dependència o l'obediència. En anàlisi de xarxes, la centralitat s'explica com la major connectivitat d'un actor a la xarxa.⁴⁰⁹ En aquest sentit, la centralitat d'alguns hospitals medievals es pot definir com la capacitat de desenvolupar connexions direccionals (hospital A influeix hospital B), caracteritzades per la influència i la voluntat de recreació, amb altres institucions. Afortunadament, molts d'aquests vincles estan ben documentats, sobretot a la Toscana i la Llombardia. Possiblement els casos de Siena i Florència són els més coneguts: l'any 1429 l'Hospital de *Santa Maria della Scala* era lloat com a “specchio di tutta la Toscana”,⁴¹⁰ i, poc després, s'insistia en la seva fama “per tutte le nationi de' christiani”.⁴¹¹ Comptem amb referències explícites a Siena en processos de reforma a Brescia (1427) i Lodi, i documents que esmenten Siena i Florència alhora a Pavia (1449), Cremona (1451), on s'havia de fer un nou i gran hospital, “honorevole et nominato come ad Firenze et ad Sena”, i Milà (1456).⁴¹² Ja a finals del segle XIV el duc Gian Galeazzo Visconti de Milà va demanar una descripció del gran Hospital de Santa Maria della Scala perquè servís d'inspiració en el seu projecte de reforma hospitalària. Així, el duc pretenia agrupar la gestió de tots els hospitals del ducat “modo et forma, quibus regulatur et gubernatur hospitale civitatis Senarum”. Durant el llarg període de la reforma milanesa, Siena i Florència es van erigir com a fars simbòlics en diverses ocasions.

Un document similar datat a cavall dels segles XIV-XV es troba a l'Arxiu Capitular de Barcelona.⁴¹³ L'exemple sienès circulava, doncs, fora d'Itàlia. A banda de Barcelona o el ja citat document palermità, l'any 1414 l'emperador Segismond demanava un dibuix de l'hospital.⁴¹⁴ *Santa Maria Nuova* també va despertar l'interès de diversos monarques: a Portugal, el rei Emmanuel I va deixar escrit en el seu testament (1495) que l'Hospital de *Todos os Santos* de Lisboa havia d'inspirar-se en el gran hospital florentí.⁴¹⁵ Semblantment, el 1524 el rei d'Anglaterra Enric VIII rebia una còpia de les ordinacions de l'hospital, dins del context de la fundació del *Savoy* hospital londinenc.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ ERIKSON 1997.

⁴¹⁰ Archivio di Stato di Siena, Ospedale 116, c. 10, 26 febrer 1429. Citat a PICCINI 2015, p. 22.

⁴¹¹ ASS Ospedale 7, 29 setembre 1433. *Idem*.

⁴¹² LEVEROTTI 1981, p. 92.

⁴¹³ PICCINI 2015, p. 21; CONEJO, VELA, *en premsa*.

⁴¹⁴ La difusió de models arquitectònics és una de les novetats clares del segle XV. Vegeu PERONI 1989, pp. 53-65; LEVEROTTI 1981, pp. 90-97; ALBINI 2002, pp. 240-242.

⁴¹⁵ ABREU 2009, pp. 267-285.

⁴¹⁶ HENDERSON 1997, p. 17.

Més enllà dels famosos hospitals toscans, investigacions recents han descrit la capacitat de Nàpols de generar una xarxa d'hospitals institucionalment autònoms però clarament inspirats en la casa principal de *Santa Maria Annunziata* de la capital del regne. L'exemple de l'hospital fundat a principis del segle XIV al Malpasso napolità es va estendre gràcies a la protecció reial a, en una primera fase, ciutats de l'entorn de la capital com Sulmona, Melfi o Gaeta i, més endavant, a altres viles i ciutats, i va formar una xarxa d'hospitals densa.⁴¹⁷ També Barcelona, on s'ha pogut documentar amb precisió la circulació de textos normatius o referències a l'exemplaritat de l'Hospital de la Santa Creu a Saragossa, Tarragona, Lleida, Alcanyís, Mallorca i València.

En definitiva, la voluntat de destacar a través d'aspectes fortament interrelacionats com la magnificència arquitectònica, la bona administració i l'excel·lent provisió de serveis assistencials es troba al cor de moltes de les iniciatives hospitalàries baixmedievals, més enllà de l'origen institucional o de formes de gestió hiperespecífiques. Si tornem al projecte de l'*Ospedale Grande e Nuovo* de Palerm, una de les preocupacions centrals dels seus promotors era la fama: en la mesura que "notable e famusu", l'hospital havia de servir com a "l'esemplu do lautri chitati dila Italia".⁴¹⁸

1. 7. 3. Centralitat i reforma hospitalària

Com hem vist, l'interès per models hospitalaris concrets no es pot equiparar a una rèplica fidedigna dels mateixos. Sense sortir del cas palermità, diversos models hospitalaris podien presentar solucions administratives diferents o, fins i tot, contraposades. En aquest mateix sentit, algunes solucions reformistes podien ser poc susceptibles a l'exportació, per motius juridicoinstitucionals o, fins i tot, per aspectes físics.

Davant de les dificultats de definir models concrets, Bianchi i Słoń, en el seu estudi comparatiu dels hospitals italians i de l'Europa central, proposen una definició dúctil de reforma:

Per questo motivo, con l'espressione 'riforme ospedaliere' intendiamo tutti quei processi di riorganizzazione dei sistemi assistenziali urbani che nel corso del Quattrocento segnarono significativi e rilevanti momenti di rottura con l'esperienza medievale, manifestando in tutto o in

⁴¹⁷ MARINO 2014^a, pp. 32-33; 2015, p. 146.

⁴¹⁸ GIORDANO 1991, pp. 299-312; *Storia dell'Ospedale Grande*, ms Bibl. Com. Pal., 3Qq E62, f. 97. Citat a Russo 2019, p. 172.

larga parte i tratti caratteristici delle riforme di quel periodo, a prescindere dal ritrovamento di delibere o altri documenti prodotti da organismi pubblici – laici e/o ecclesiastici – per la promozione delle riforme stesse⁴¹⁹

Les aportacions de Bianchi i Słoń tenen la virtut de reconèixer la multiplicitat de vies que poden conduir cap a les transformacions dels sistemes assistencials i hospitalaris. El cor del la reforma seria, pels autors, una major especialització, l'increment de la medicalització dels espais i personal hospitalaris i una millora substancial dels processos de gestió i administració dels recursos financers i humans, sota l'aixopluc del paraigua conceptual de la *racionalització*.⁴²⁰ Així, aquests processos de transformació es podrien a dur a terme a través de la concentració d'institucions, però també podrien tenir lloc en un paisatge hospitalari multipolar. Milà i Florència són, en aquest sentit, els dos grans models:⁴²¹ en el cas de Milà, la reforma es va manifestar en la concentració dels serveis assistencials sota una administració única i en una institució feta *ex novo*, amb una seu física que participava plenament dels ideals de racionalisme sanitari i, alhora, de virtut cívica dels quals abans hem fet esment. En el cas de Florència, en canvi, la millora de la provisió assistencial i de la cultura administrativa va ser plenament compatible amb la preservació de l'autonomia de diversos hospitals. A la ciutat de l'Arno l'especialització es va basar en la creació de nous centres amb una missió assistencial específica.⁴²²

Més enllà de l'encert a l'hora de reconèixer la multiplicitat de models, l'esquema pateix algunes mancances. De fet, l'estudi del cas de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona servirà per posar en dubte dos aspectes centrals d'aquest esforç explicatiu: en primer lloc, la defensa de l'*avantguarda* de la Itàlia septentrional i central en els processos de reforma no encaixa amb el desenvolupament precoç del cas barceloní.⁴²³ En segon lloc, la definició de la reforma

⁴¹⁹ BIANCHI, SŁOŃ 2006, p. 33.

⁴²⁰ El concepte de racionalització ha estat, sens dubte, un dels marcadors discursius més exitosos a l'hora de definir els transformacions baixmedievals en la provisió de serveis assistencials i sanitaris. Com hem vist, serveix, bàsicament, per integrar la presència de metges i pràctiques pròpies de la medicina universitària, el desenvolupament de sistemes complexos de comptabilitat i gestió patrimonial i la concentració de recursos i esforços administratius en òrgans cada cop més reduïts i participats pels poders públics sota un mateix paraigües conceptual. Sobre l'aplicació del concepte de racionalització i la seva connexió amb les reformes hospitalàries vegeu GIRONELLA 2002; BIANCHI, SŁOŃ 2006, p. 21; PICCINNI 2016, p. 17. Sobre la racionalització en les pràctiques mèdiques vegeu McVAUGH 2006.

⁴²¹ BIANCHI, SŁOŃ 2006, pp. 20-21.

⁴²² GAVITT 1990; SANDRI 1996, p. 61.

⁴²³ "In conclusione, è ormai appurato che nel Quattrocento l'Italia centrosettentrionale era all'avanguardia in Europa, tanto nell'organizzazione dei sistemi assistenziali quanto nella produzione di normative sanitarie". BIANCHI, SŁOŃ 2006, p. 30.

com la “rottura con l’esperienza medievale” és àmpliament matisable.⁴²⁴ Com veurem, a Barcelona molts dels aspectes que tradicionalment s’han associat als processos de reforma, com la medicalització, la burocratització o la racionalització són detectables en cronologies més reculades, en ple segle XIV, i en institucions plenament medievals i, per tant, *no-reformades*.

La vaguetat del concepte de reforma pot ser, doncs, problemàtica. En aquest sentit, un model es pot definir de forma inequívoca com a reformista: els processos de concentració que van generar hospitals generals. Efectivament, parlem d’un model inequívoc perquè compleix clarament amb els requisits propis d’un procés de reforma: la transformació estructural de les institucions que afecta a través de la creació *ex novo* d’un hospital, la intervenció de poders públics, tant seculars com eclesiàstics, i, sobretot, la presència d’una sèrie de lexemes clau, tant en llatí com en vernacle, associats al concepte jurídic de reforma, com *correctio*, *emendatio*, restauració, o altres fórmules genèriques que remetien a la reparació del greuge o l’abús.⁴²⁵ Alhora, la multiplicitat d’actors implicats i els reptes jurídic propis de la fusió se solien traduir en una gens menyspreable quantitat de documentació, sobretot en comparació amb altres processos d’evolució més marcats per la continuïtat i el creixement orgànic de les institucions afectades.⁴²⁶

⁴²⁴ En aquest sentit, el model explicatiu de Bianchi i Słoń deixa poc espai als hospitals que, com hem vist, van adquirir un caràcter de centralitat i concentració de serveis assistencials abans del quatre-cents i de forma orgànica, sense un procés d’intervencionisme reformista clarament detectable. Vegeu, per exemple, les consideracions de Piccinni sobre l’Hospital de *Santa Maria della Scala*: “Ma e certo che alcune citta avevano superato già nel XIV secolo la dispersione delle iniziative assistenziali, concentrando in un’unica grande istituzione la maggior parte dei servizi oppure coordinandoli in una rete oppure procedendo ad un accorpamento amministrativo e patrimoniale”. PICCINNI 2015, p. 19. Consideracions semblants es podrien aplicar a altres hospitals europeus, com l’Hotel-Dieu de París, l’Hospital del *Santo Spirito in Sassia* de Roma o el Rodolfo Tanzi de Parma que, si bé eren els únics hospitals de les seves respectives ciutats, sí que presentaven aquest caràcter de centralitat abans del desenvolupament de projectes concrets de reforma.

⁴²⁵ FRANK 2010, p. 81.

⁴²⁶ BIANCHI, SŁOŃ 2006, p. 20.

Bloc 2. El paisatge assistencial de Barcelona abans de la reforma

2. 1. Els primers espais assistencials de Barcelona i el protagonisme de l'entorn episcopal

A les ciutats de l'occident postimperial, els bisbes van reforçar els fonaments del patronat sobre els pobres i van establir així una de les institucions més duradores de l'Europa medieval.⁴²⁷ La Barcelona altmedieval no va restar al marge del procés de construcció de l'hegemonia clerical en la concepció i la pràctica de l'assistència. Si bé les primeres referències documentals que demostren l'existència de pràctiques i institucions assistencials a Barcelona es remunten al segle x, el control episcopal sobre l'auxili als necessitats va ser anterior. Les hagiografies episcopals i les restes materials ofereixen exemples concrets de la promoció episcopal d'espais d'assistència en altres ciutats de la Hispània visigoda. En aquest sentit, l'exemple més conegut és el del *xenodochium* de Mèrida, fundat l'any 573 sota l'empara del bisbe Masona.⁴²⁸

Barcelona va esdevenir, durant els primers segles del món postromà, un centre polític i religiós d'importància creixent. Un element clau d'aquestes transformacions protagonitzades per la Barcino tardoantiga i altmedieval va ser, justament, que va desenvolupar un poder episcopal fort a partir del segle iv. Barcelona tenia els seus bisbes-patrons com el ben conegut Pacià (mort c. 390), que va participar activament en els debats contemporanis sobre els fonaments morals de la riquesa i el luxe.⁴²⁹ A més, ja en el segle v el centre de la vida pública no era l'antic fòrum, sinó el grup episcopal emergent, situat a la vessant nord-est i que, a partir del segle vi, va créixer notablement fins a ocupar una quarta part de la ciutat.⁴³⁰

Més enllà d'aquest programa constructiu espectacular, ben conegut arqueològicament, el lideratge episcopal es va expressar també en el control de l'assistència. De fet, les primeres referències documentals a l'existència de pràctiques o institucions dedicades a la beneficència remetent, justament, al binomi format pel bisbe i el capítol catedralici. A Barcelona es pot documentar entre els segles ix i xii una activitat caritativa regular basada en la iniciativa episcopal, en l'ús dels fons generals de la canònica i en beneficis fundats en pro

⁴²⁷ BROWN, (1996) 2013, pp. 242-243.

⁴²⁸ OLMO 1998, p. 112.

⁴²⁹ BELTRAN DE HEREDIA 2014, p. 329.

⁴³⁰ BELTRAN DE HEREDIA 2005, pp. 153-155.

de la catedral, a més de pràctiques de tipus contractual.⁴³¹ L'any 995 el bisbe Vives, en el seu testament, ordenava que amb els seus béns fossin atesos pobres i peregrins.⁴³² Poc després, l'any 1009 el bisbe Aeci va fer una aportació monetària destinada a alimentar, en menjadors separats, canonges i pobres, un precedent immediat de les distribucions regulars d'almoines, normalment en forma d'aliments, que efectuava la Casa de la Caritat, l'administració unitària de la canònica.⁴³³ Aquestes distribucions d'aliments van ser la base de l'activitat assistencial del capítol i van desembocar, a partir del segle XII, en la creació de la principal institució assistencial sota el paraigües capitular, la Pia Almoïna. Tot i això, la primera institució assistencial coneguda associada a la catedral de Barcelona, amb rendes i càrrecs que li eren propis, va ser l'Hospital de la Seu.

2. 1. 1. L'Hospital de la Seu

Efectivament, el document més antic que demostra l'existència d'un espai assistencial a Barcelona és el testament del 995 de l'ardiaca Sunifred, canonge de la Seu.⁴³⁴ Sunifred, davant la perspectiva d'un viatge llarg i perillós a Roma com a peregrí, ordenava als seus marmessors la distribució d'una sèrie de béns en cas de mort. Entre els seus beneficiaris, el canonge esmenta una casa per acollir pobres i peregrins,⁴³⁵ situada davant de la porta de la canònica, que havia de rebre unes peces de terra i una vinya situades al *hinterland* barceloní. La gestió d'aquest patrimoni requeria en el sagristà Bonfill i els successors en el càrrec. La donació de

⁴³¹ La pràctica del *victum et vestitum* es va generalitzar en els monestirs i capítols catedralicis catalans a partir de mitjans del segle XI, i consistia en la percepció d'una pensió alimentària per part dels *porcionarii*, *rationarii* o *prebendarii*, laics que a través de l'autodonació personal o l'entrega d'alous, es vinculaven a una casa religiosa concreta. Pere Benito en documenta almenys un cas per la canònica de la Seu de Barcelona. BENITO 2003, p. 29.

⁴³² BAUCCELLS 1998, p. 1470.

⁴³³ Baucells alerta sobre la possibilitat de confondre la Casa de la Caritat, denominació que rebia l'administració dels béns comuns de la canònica, amb la futura Pia Almoïna. La Casa de la Caritat va ser lloada pel papa Gregori IX per la seva hospitalitat. BAUCCELLS 1980, p. 21.

⁴³⁴ ACB, *Libri Antiquitatum*, II, num. 382, f. 129. Es tracta de Sunifred Llobet, conegut per les seves facetes com a astrònom i conseller del comte Borrell II. Gaspar Feliu suggereix una data possible de fundació anterior, cap a mitjans del segle IX, al·legant una sèrie de donacions en pro de la sagristia de la catedral, ja que el sagristà havia d'encarregar-se de l'administració del patrimoni de l'hospital segons el testament de Sunifred Llobet del 995. FELIU 1971, p. 213.

⁴³⁵ Part de la historiografia que ha tractat l'hospital de la Seu ha identificat aquest espai com l'hospital de la Seu (BATLLE 1980; VERGÉS, VINYOLÉS 2000). El document, però, no utilitza en cap moment la denominació d'*hospitalis* o les seves variants, al contrari que documentació posterior, sinó *hospitalaris domum*, traduïble com "casa per acollir o exercir l'hospitalitat". Creiem poder vincular el sorgiment de denominacions com *hospitalis* al procés d'institucionalització de l'hospital de la canònica.

Sunifred Llobet es va incloure, uns anys després, entre les possessions de la canònica que tant el bisbe Deodat com el comte Ramon Berenguer I es van comprometre a respectar.⁴³⁶

Evidentment, la donació de Sunifred no és excepcional: l'associació entre la canònica i un espai assistencial regit pels propis clergues ja estava contemplada en la tradició carolíngia amb unes formes recognoscibles a Barcelona: la *Institutio canonicorum* sorgida del sínode d'Aquisgrà del 816 explicitava la necessitat d'establir un hospital (*hospitale pauperum* o *locus hospitalis pauperum*) a prop, però no a dins, del claustre canonical.⁴³⁷ De fet, al món carolíngi existien hospitals canònics ja durant el segle IX, com els de París, Mans, Nevers o Reims.⁴³⁸ Als territoris de la Marca, hi ha fundacions equiparables en dates similars a Girona (979) o la Seu d'Urgell (1059).⁴³⁹

En qualsevol cas, l'hospital dotat per l'ardiaca Sunifred no és únic a Barcelona. Entre finals del segle X i el primer terç de l'XI podem documentar altres fundacions de religiosos barcelonins, en un context d'intensa activitat a l'entorn episcopal i canonical.⁴⁴⁰ L'any 1023 el bisbe Deodat i els canonges de la Seu van fer diverses donacions en benefici d'una casa construïda per allotjar pobres, adossada de forma perpendicular al pòrtic de la Seu, i en van entregar la gestió al prevere Gaufred, que havia de retornar-la als canonges quan morís.⁴⁴¹ És el cas, també, de la donació testamentària del prevere Amalaric, que l'any 1038 va destinar unes cases a l'acolliment de pobres i peregrins, les va dotar i va nomenar el sacerdot Miró Guillem com a gestor de l'hospital i de les seves propietats.⁴⁴² Després de morir, Miró Guillem havia de triar un successor entre els clergues de la Seu. Podem parlar, doncs, d'un únic Hospital de la Seu? Que existien uns espais i unes pràctiques assistencials vinculades a l'entorn canonical és clar, però segurament es tractava encara d'una xarxa petita, amb seus físiques properes però

⁴³⁶ ACB, perg. 1-2-581; 3-3-2. Editat a BAUCCELLS *et al.* 2006, docs. 315, 316.

⁴³⁷ MGH, *Concilia*, III, HARTMAN (ed.) 1984, p. 109-110.

⁴³⁸ TOUATI 2009, p. 169.

⁴³⁹ L'hospici per a pobres i peregrins de Girona (esmentat com a *hospitium peregrinorum* o *xenodochia*) és el primer cas documentat d'una institució assistencial vinculada a una seu catedralícia als comtats catalans. MARTÍ (ed.) 1997, docs. 117, 124, 139. Sobre l'hospital de la Seu d'Urgell vegeu BATLLE 1983, pp. 112-114.

⁴⁴⁰ L'any 995 es documenta l'hospital, el 1005 l'escola episcopal i el 1009 es restaura la canònica. Una activitat fundacional i constructiva potser vinculada a la ràtzia d'Almansor del 985. VERGÉS, VINYOLES 2000, p. 31.

⁴⁴¹ "...domui que constructa est ad ospitalitatem pauperum (...) ipsium ospicium, qui se intelaterat cum ipso portico aule et Sedis Sancte Curcis Sancteque Eulalie". ACB, perg. 1-1-361. Editat a BAUCCELLS *et al.* 2006, doc. 368.

⁴⁴² "...ipsas meas casas (...) fiant ad ospicium pauperes et peregrinos". ACB, LA. II, n. 698, f. 221c-222a. Editat a BAUCCELLS *et al.* 2006, doc. 563.

separades, basades en cases propietat dels canonges, sense una naturalesa institucional única i, per tant, amb patrimonis diferenciats i gestionats per clergues particulars.

Durant el darrer terç del segle XI, però, s'articula un espai assistencial més ben definit, associat clarament a un hospital que estava inserit directament en el teixit institucional de la canònica. A partir del 1077 trobem nombroses mencions explícites a un hospital de la canònica,⁴⁴³ també denominat de la Santa Creu i Santa Eulàlia.⁴⁴⁴ És un moment clau, en el qual l'hospital adquireix una personalitat pròpia i, a través de nombroses donacions de clergues, seglars particulars i la casa comtal, construeix un patrimoni extens i coherent. Aquest procés, segons Gaspar Feliu i Pere Benito, s'ha d'emmarcar en un context més ampli, basat en el fet que el bisbe i els seus delegats van perdre el control absolut del domini de la Seu perquè clergues particulars i les seves famílies van patrimonialitzar porcions d'aquest mateix domini.⁴⁴⁵ En aquest sentit, l'Hospital de la Seu va ser el primer espai on clergues particulars van fer una gestió autònoma d'un patrimoni específic, el de l'hospital, diferenciat del de la Seu en el seu conjunt. A partir de la dècada del 1120, el control dels béns de l'hospital apareix ja institucionalitzat en la figura del *custos* (rector-administrador), que gestiona la institució fins l'absorció per l'Hospital d'en Colom.⁴⁴⁶

En definitiva, durant els segles XI i XII l'hospital es va constituir com una institució individualitzada, diferenciada del domini de la Seu i sota l'administració dels canonges. El control canonical no va significar, però, la desaparició de la influència episcopal sobre l'hospital. Els atributs del bisbe com a protector dels pobres es van traduir, en aquest mateix període, en una política de protecció, tal com es pot veure amb les donacions i privilegis del bisbes Deodat (1019, 1023)⁴⁴⁷, Umbert de Cervelló (1083)⁴⁴⁸ o Oleguer (1133);⁴⁴⁹ aquest últim va ordenar l'entrega dels llits dels canonges difunts a l'hospital, exceptuant-ne, significativament, les robes de seda.⁴⁵⁰ El bisbe va reforçar l'aplicació de la mesura amenaçant

⁴⁴³ "hospitalis Barchinonensis Canonice". ACB, perg. 3-3-10. Editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 1409.

⁴⁴⁴ ACB, LA. I, n. 272, f. 110a-111a. *Ibidem*, doc. 1409: *hospitale Sancte Crucis*; ACB, LA. I, n. 759, f. 284d-285a. *Ibidem*, doc. 1393: "ospitali Sancte Crucis Sancteque Eulalie".

⁴⁴⁵ FELIU 1971; BENITO 1999.

⁴⁴⁶ BENITO 1999, p. 110: el primer administrador conegut és el clergue Ponç, actiu l'any 1122.

⁴⁴⁷ ACB, perg. 1-2-581, Editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 315; ACB, perg. 1-1-361. *Ibidem*, doc. 368.

⁴⁴⁸ ACB, LA. I, n. 756, f. 283a-d. *Ibidem*, doc. 1420.

⁴⁴⁹ ACB, perg. 27-3-1133. Citat a BATLLE 1980, p. 121.

⁴⁵⁰ L'acte remet a les nocions tardoantigues i medievals que vinculaven la vivència virtuosa de la pobresa amb la humilitat.

amb l'excomunió de tot aquell qui l'incomplís per *necator pauperum*, assassí dels pobres, una advertència possible als canonges menys inclinats a abandonar les formes de vida seculars i aristocratitzants. Les primeres referències documentals que testimonien la donació en qüestió es remunten al 1176, i la pràctica va tenir una llarga continuïtat amb els hospitals successors del de la Seu, és a dir, el d'en Colom i, en última instància, el de la Santa Creu.⁴⁵¹ La promoció de l'assistència, però, no es va limitar a la mitra episcopal: la casa comtal barcelonina va aparèixer, durant els segles XI i XII, com un dels principals suports de l'hospital, i actuava sovint de forma coordinada amb el bisbat, tal com es pot veure amb donacions importants concedides pels comtes Ramon Berenguer I, Ramon Berenguer II i Ramon Berenguer IV.⁴⁵²

Malgrat tenir un volum documental important, l'hospital és, encara, una institució poc coneguda. És difícil assegurar-ne les especificitats de l'acció assistencial, més enllà de referències genèriques a l'acolliment de pobres i peregrins. Algunes donacions de béns mobles, com llits, roba i aliments poden, però, associar-se al proveïment de sostre i menjar a un ampli ventall de necessitats, malalts o no.⁴⁵³ La vida institucional que va tenir després de ser fundat i consolidar-se durant els segles XI i XII és també obscura. El fet que Ramon Berenguer IV alienés diverses propietats i espais pertanyents a un hospital ha estat interpretat com una mostra de decaiguda de la institució.⁴⁵⁴ Durant el dos-cents l'activitat de l'hospital sembla minvar notablement.⁴⁵⁵ Pràcticament desapareix entre els beneficiaris de les

⁴⁵¹ ACB, *Perg. Div. A*, 2532, citat a BATLLE, 1980, p. 122. L'any 1423 el bisbe de Barcelona Francesc de Climent Sapera va incloure entre les constitucions capitulars copiades al *Llibre de la Cadena* l'obligació de deixar el llit dels canonges difunts a l'Hospital de la Santa Creu o bé d'entregar la suma de deu lliures. TORRES 1995, p. 165.

⁴⁵² L'any 1019 el comte Ramon Berenguer I va jurar no alienar cap propietat de la canònica, entre les quals inclou la dotació recollida en el testament de Sunifred Llobet (ACB, perg. 3-3-2, editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 316); els anys 1082 i 1083 Ramon Berenguer II feia importants donacions, juntament amb el bisbe de Barcelona, en pro de l'hospital de la Seu (ACB, perg. 3-3-10, editat a *Ibidem*, doc. 1409; ACB, LA. I, n. 756, f. 283a-d, editat a *Ibidem*, doc. 1420), Ramon Berenguer IV cedia un dret d'eixorquia sobre un camp a Altafulla propietat de l'hospital (ACB, LA. I, n. 781, f. 763, citat a BATLLE 1980, p. 122), entre d'altres.

⁴⁵³ L'any 1038 el prevere Amalaric cedia llits, taules, robes, escudelles i altres béns a una casa per "acollir pobres i peregrins" (ACB, LA. II, n. 689, f. 221c-222a, editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 563). L'any 1082 el sacerdot Dalmau Geribert donava diverses peces de bestiar, ordi, robes de llit i escudelles a l'hospital (ACB, LA. III, n. 17, f.9a-d, editat a *Ibidem*, doc. 1408). A partir del privilegi concedit pel bisbe Oleguer, es poden documentar entregues de llits, com l'efectuada pel canonge Berenguer d'Arcs l'any 1176, que va donar el seu llit amb les seves robes de barregà i feltre, juntament amb una tona del seu celler i blat per alimentar pobres i vídues (ACB, LA. I, n. 101, citat a BATLLE 1980, p. 122).

⁴⁵⁴ En el marc de la política comtal de promoció comercial i urbanística de la ciutat, el 1145 Ramon Berenguer IV cedia una sèrie d'obradors i espais provinents d'un hospital sense determinar ("in ipsis voltis que condamn fuerunt hospitalis") situats al costat d'un carrer que portava a la catedral ("in carrera qua itur ad sedem Sancte Crucis Sancteque Eulalia"). FONT (ed.) 1938, docs. 101, 102. Vegeu ORTI 2001, pp. 27-28.

⁴⁵⁵ Carme Batlle recull unes poques notícies referides a l'hospital pel segle XIII. BATLLE 1980, p. 122.

donacions testamentàries dels canonges barcelonins, i és substituït per altres institucions com la Pia Almoïna o fundacions hospitalàries dels segles XII i XIII.⁴⁵⁶ En aquest sentit, Carme Batlle i Albert Baucells parlen d'una etapa de decadència i mala gestió, que n'explicaria la fusió amb l'hospital emergent d'en Colom l'any 1236.⁴⁵⁷ Una fusió que no havia de ser traumàtica, ja que l'hospital fundat pel canonge Colom romania sota l'autoritat del bisbe i el capítol.

2. 1. 2. L'Hospital de la Seu: l'únic hospital de la Barcelona altmedieval?

El relatiu desconeixement que envolta l'Hospital de la Seu de Barcelona s'estén i es magnifica quan contemplem l'existència d'altres fundacions hospitalàries a la ciutat altmedieval. Avui, el visitant o passavolant que contempli la façana modernista de l'Hospital de Sant Pau i la Santa Creu podrà observar un conjunt de mosaics que expliquen la història de la fundació. Significativament, els autors no van iniciar l'obra amb la gènesi de l'Hospital de la Santa Creu l'any 1401, sinó que van connectar l'hospital modern amb uns precedents més antics: la fundació, a mitjans del segle X, d'un hospital per part del vescomte de Barcelona Guitard, hospital que associaven amb el de la Seu. Efectivament, diversos autors decimonònics, com Bofarull, Sivilla o Pi i Arimón mencionen la fundació del vescomte Guitard, identificada plenament amb l'Hospital de la Seu.⁴⁵⁸ Un fet que, com hem vist, es va plasmar en la tradició i la historiografia posteriors.⁴⁵⁹ Tot i això, l'única referència documental que testimonia l'existència d'un hospital vinculat a la figura del vescomte Guitard és un document de l'any 1045,⁴⁶⁰ en el qual el comte Ramon Berenguer I i la seva esposa Elisabet de Nimes van restaurar i van dotar generosament una casa destinada com a hospici per a pobres fundada per un tal Guitard, "home de bon record".⁴⁶¹ Va ser, doncs, el vescomte Guitard l'autèntic

⁴⁵⁶ BATLLE 1998.

⁴⁵⁷ BAUCELLS 1980, pp. 19-20; BATLLE 1980, p. 122.

⁴⁵⁸ BOFARULL 1836, vol. 2, p. 9; PI I ARIMÓN (1854) 1859, p. 491; SIVILLA 1869, pp. 48-49. Bofarull es molt explícit sobre la localització de l'hospital, a l'actual Baixada dels Canonges.

⁴⁵⁹ La confusió al voltant de la naturalesa de l'hospital d'en Guitard es pot comprovar també en obres de divulgació: l'article de la Gran Enciclopèdia dedicat a l'Hospital de la Santa Creu cita l'hospital d'en Guitard, o Santa Eulàlia com un dels sis hospitals participants del procés de fusió que va donar pas a l'hospital general, i el confon així amb l'hospital de Santa Eulàlia associat a la canònica de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona.

⁴⁶⁰ ACB, LA. I, n. 4, f. 3c-4b. Editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 683.

⁴⁶¹ "Habitaculum quod pridem Guitardus, vir bone memorie, in vita sua propter amorem Dei construxerat". ACB, LA. I, n. 4, f. 3c-4b. Editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 683.

artífex de l'Hospital de la Seu? Diversos elements conviden a aproximar-nos-hi amb una certa dosi d'escepticisme.

En primer lloc, la donació del 1045 no menciona en cap cas la vinculació de l'hospital amb la Seu de Barcelona o amb cap canonge en particular, al contrari que la resta de documentació referida a l'Hospital de la Seu.⁴⁶² En segon lloc, cap altre document relacionat amb l'Hospital de la Seu esmenta el vescomte. Això ha convidat diversos autors a identificar la fundació del vescomte Guitard com un hospital separat, que coexistia amb el de la Seu. En aquest sentit, Banks el situa darrere de la catedral, a l'actual carrer de la Freneria, i l'associa amb les vendes i cessions de propietats hospitalàries que va efectuar Ramon Berenguer IV durant els anys centrals del segle XII, fet que podria haver-ne significat l'extinció.⁴⁶³ Batlle, per la seva banda, sembla defensar que els dos hospitals tenen un origen diferent i que eventualment el de la Seu va absorbir el d'en Guitard.⁴⁶⁴

Va ser, doncs, l'Hospital d'en Guitard una fundació laica, nascuda al caliu del poder vescomtal i amb el suport de Ramon Berenguer I? ¿Es tractava d'un espai destinat a acollir els estrangers en una Barcelona comercialment dinàmica, com sembla suggerir Ruiz-Domènec?⁴⁶⁵ ¿Va ser un espai equiparable a altres fundacions associades al poder comtal, com l'hospital del pont del Llobregat esmentat al testament de la comtessa Ermessenda?⁴⁶⁶ La important dotació efectuada per Ramon Berenguer I en la donació del 1045 convida a pensar en una institució rellevant, un dels pols principals del paisatge assistencial barceloní altmedieval situada, possiblement, fora del control episcopal i canonical.⁴⁶⁷ Sobta, doncs, la manca de referències explícites a l'Hospital d'en Guitard, més enllà de la donació del 1045. Significativament, en la seva obra sobre els vescomtes de Barcelona, Ruiz-Domènec situa la fundació de l'hospital en un apartat titulat "Llegendes urbanes".⁴⁶⁸

⁴⁶² La immensa majoria de documentació referida a l'hospital de la Seu l'anomena amb les formes citades anteriorment, que evidencien el vincle entre l'hospital i la canònica, i referencia a algun eclesiàstic del capítol com a gestor de la institució. Dos aspectes absents en la donació comtal del 1045.

⁴⁶³ BANKS 2003, p. 20. Orti fa la mateixa associació entre les vendes i cessions de Ramon Berenguer IV i l'hospital d'en Guitard. ORTI 2001, pp. 27-28.

⁴⁶⁴ BATLLE 1980, p. 122.

⁴⁶⁵ RUIZ-DOMÈNEC 2006, pp. 39-41.

⁴⁶⁶ ACA, Cancelleria, perg. Berenguer Ramon II, carp. 26, núm. 82. Editat a BAIGES *et al.* 2010, doc. 233.

⁴⁶⁷ Ramon Berenguer I i Elisabet de Nimes concedeixen a l'hospital l'almoïna del palau comtal i la dècima de la molta de tots els molins des del riu Besòs fins a Barcelona. ACA, Cancelleria, perg. Berenguer Ramon II, carp. 26, núm. 82. Editat a BAIGES *et al.* 2010, doc. 233.

⁴⁶⁸ RUIZ-DOMÈNEC 2006, p. 39.

La falta de documentació dificulta, doncs, arribar a una conclusió definitiva. En el cas que l'Hospital d'en Guitard s'hagués generat com una fundació independent, creiem que la hipòtesi de Batlle, és a dir, que s'incorporés eventualment a la Seu. La rúbrica dels segles XIII-XIV del document del 1045, conservat a l'Arxiu Capitular de Barcelona, identifica l'hospital com el de la canònica,⁴⁶⁹ i les diverses notícies referides a la possessió de molins del bisbe i capítol de Barcelona durant el segle XI així semblen indicar-ho.⁴⁷⁰ Finalment, en la documentació generada per la unió de l'Hospital de la Seu amb el d'en Colom, les afrontacions del primer encaixen a grans trets amb la de l'hospital canonical consolidat durant el darrer terç del segle XI i, un cop més, les referències a l'acció fundadora dels vescomte Guitard brillen per la seva absència.⁴⁷¹

L'origen últim de l'Hospital de la Seu, doncs, és difícil d'esclarir. El que és segur és la seva continuïtat en el temps. L'hospital, doncs, va perdurar, però el context es va veure sotmès a transformacions importants. Si al segle XI l'Hospital de la Seu era, segurament, la principal, si no l'única,⁴⁷² institució assistencial de la ciutat, a partir del segle XII i, sobretot, del XIII, va haver de compartir espais amb altres pràctiques i institucions emergents, en un procés marcat pels trencaments i les continuïtats.

⁴⁶⁹ ACB, LA. I, n. 4, f. 3c-4b. Editat a BAUCELLS *et al.* 2006, doc. 683: "Privilegium quod Raimundus comes Barchinone et marchio et Elisabeth uxor eius dederunt hospitali pauperum Canonice...".

⁴⁷⁰ ORTI 1993, pp. 244-245.

⁴⁷¹ "...facimus de presenti unionem de redditibus hospitalis quod ecclesia Barchinone habet et solet habere ante porta eiusdem ecclesie...". ACB, Constitucions 27, calaix 43; ap. BATLLE 1980, doc 3, pp. 168-171.

⁴⁷² Evidentment l'hospital de la Seu no era l'únic espai assistencial de la ciutat, però sí l'única institució autònoma amb una finalitat clarament assistencial que es pot documentar de forma segura a la ciutat de Barcelona. En qualsevol cas, els monestirs i esglésies de la ciutat feien activitats caritatives i, de ben segur, existien xarxes de solidaritat informal entre els ciutadans.

2. 2. Les institucions assistencials barcelonines a partir del segle XII

Posem-nos en la pell d'una barcelonina benestant dels segles XIII o XIV. Vivia en una ciutat populosa i dinàmica, un port mediterrani ascendent en el qual el diner circulava amb fluïdesa. Una ciutat, de fet, molt diferent a la petita Barcelona de l'ardiaca Llobet. No seria d'estranyar que la nostra barcelonina participés en importants comandes comercials, com Maria Desmàs,⁴⁷³ o es dedicués al préstec de diners o productes, com Berenguera Serra.⁴⁷⁴ En cap cas, doncs, restava al marge de les possibilitats del llogre, ni dels problemes espirituals que se'n derivaven: la riquesa i la pobresa no havien estat tan visibles, ni havien coexistit tan a prop, en moltes centúries. El diner, però, i sobretot el nascut del propi diner, no havia netejat la seva màcula. Actors emergents, com els frares mendicants, recordaven els deures del poble cristià cap als desposseïts, un requisit imprescindible en el camí dur i llarg cap a la salvació de l'ànima. Els desitjos d'una bona mort i d'una estada al purgatori tan curta com fos possible exigien resoldre les tensions entre el dinamisme urbà i burgès i l'exhortació evangèlica de la pobresa i la humilitat i, en aquest sentit, els llegats pietosos i patrimonials es van erigir com un vehicle preferent per fer-ho.⁴⁷⁵

Els requeriments caritatius no eren nous, però el context havia canviat. Els models de despreniment heroic ja no apel·laven exclusivament a l'aristocràcia masculina, laica o eclesiàstica. Sí, el *miles*-bisbe de Tours, Martí, seguia sent molt popular,⁴⁷⁶ però personatges més propers, fins i tot empàtics, com les creacions lul·lianes d'Evast i Aloma, començaven a poblar els imaginaris burgesos.⁴⁷⁷ Alhora, l'Església havia perdut el control absolut del fluxos de la donació: la catedral, els monestirs o les parròquies de la ciutat ja no eren les úniques opcions. Ja a mitjans del segle XII topem amb les primeres evidències de diversificació de les

⁴⁷³ COMAS, *et al.* 2008, p. 23: Maria Desmàs, muller del pelleter vigatà Pere de Malla, va heretar la direcció dels seus negocis quan va morir el seu home.

⁴⁷⁴ BATLLE 1988.

⁴⁷⁵ VELA 2013, p. 448.

⁴⁷⁶ De fet, els models tradicionals de pobresa evangèlica, monàstics o eremítics, es veuen plenament reflectits en l'obra lul·liana. Per exemple, les referències als cavallers que opten per una vida de pobresa connecten amb els models aristocràtics tardoantics i altmedievals, que tenen en Martí de Tours el seu representat per excel·lència. Vegeu el cas del cavaller-eremita que Lull descriu en el *Llibre de meravelles*: "Vençre volch lo cavaller lo pobre et doná tota sa riquesa per amor de Deu et volch esser pobre et querir almoyna per sa amor, et de tot ço que hom li donava per amor de Deu donava als pobres". Ramon Lull, *Llibre de les meravelles* II, 8, editat a BADIA (dir.) 2015, p. 273.

⁴⁷⁷ Ramon Lull era un autor present en les biblioteques privades de la Barcelona baixmedieval, com en el cas del mercader Joan de Mitjavila, posseïdor del mateix *Llibre d'Evast e Blanquerna*, segons es mostra en l'inventari dels seus béns del 1337. HERNANDO 2006, p. 268.

institucions assistencials barcelonines, amb les fundacions de la Casa dels Malalts (la llebroseria de la ciutat) i l'Hospital d'en Marcús. La identitat dels fundadors, el bisbe de Barcelona, en el primer cas, i un ric mercader laic, en el segon, ens remeten a la coexistència entre actors consolidats i l'emergència de nous agents. Així doncs, si durant els segles XI o, fins i tot, XII, dominaven les grans entregues de béns immobles a l'Hospital de la Seu o les mencions genèriques a l'almoïna a pobres i peregrins, a partir del segle XIII topem amb una parcel·lació i multiplicació dels llegats monetaris, establerts en favor d'una constel·lació de beneficiaris, molts dels quals eren institucions assistencials.⁴⁷⁸ Maria o Berenguera, doncs, com molts dels seus conciutadans, tenien davant un paisatge assistencial divers i estimulante, en el qual la donació passiva no era l'única opció. Els citats Evast i Aloma tenien paral·lels de carn i ossos en la Barcelona baixmedieval.

2. 2. 1. Ruptura o continuïtat? L'hegemonia episcopal i les transformacions en l'assistència

Com hem vist, diverses aproximacions a les transformacions de l'assistència a les ciutats entre els segles XII i XIII han posat l'èmfasi en una certa substitució del protagonisme episcopal en favor de les forces emergents del laïcat i, sobretot, les municipalitats. L'anàlisi del paper de l'alta Església secular, però, no pot estar marcada per una visió teleològica que expliqui aquestes noves preocupacions assistencials com un camí dirigit necessàriament a la superació d'un model marcat per la centralitat del clergat. Això passa per reconèixer les profundes continuïtats en el control ideològic de la caritat, però també per la cura en l'aplicació d'aquests marcs interpretatius a realitats regionals i locals concretes.

Certament, el binomi format pel bisbe i el capítol no va ser, en cap cas, un actor secundari o passiu en l'organització del paisatge assistencial barceloní anterior a la reforma del 1401. El patronatge episcopal sobre els pobres d'arrels tardoantigues no es va interrompre en les centúries posteriors. De fet, a partir del segle XIII, en un context de reforç de l'autoritat episcopal posterior al Concili Laterà IV (1215), la protecció dels pobres va guanyar pes com

⁴⁷⁸ VELA 2013, p. 445. Vela documenta aquest procés de diversificació, en el cas de Barcelona, fins les primeres dècades del segle XV, quan es produeix un procés de simplificació dels testaments en favor de l'establiment de misses.

element legitimador de l'autonomia i els drets de l'Església secular catalana, i va esdevenir un dels vincles més clars entre l'alt clergat secular i la societat del seu entorn.⁴⁷⁹

La cura als desvalguts apareix, si bé no de forma central, en la producció legal sorgida dels concilis provincials i els sínodes diocesans dels segles XIII i XIV. Així doncs, la IX Constitució del Concili provincial de Tarragona del 1239, *Contra questores hospitalium*, reforçava l'autoritat episcopal sobre els butllaires que captaven en favor d'hospitals, per tal d'evitar-ne abusos,⁴⁸⁰ i en el concili del 1336 es va promocionar la cura per la dignitat d'hospitals i hospicis.⁴⁸¹ A nivell diocesà, en el sínode de Barcelona del 1241 es recordava l'obligatorietat de la caritat abans de la confessió; en el del 1316 s'establien ajudes per maridar donzelles pobres i en el del 1319 es maldava per corregir els fraus dels predicadors ambulants en la percepció d'almoines,⁴⁸² una preocupació potser influïda per les resolucions sobre hospitals del Concili de Viena del 1311-1312. La reivindicació del patronat episcopal, però, es va fer més evident durant els conflictes entre la monarquia i les municipalitats, per una banda, i l'alt clergat secular català, per l'altra, a partir, sobretot, de la segona meitat del segle XIV. Llavors l'auxili als pobres, juntament amb la *cura animarum*, s'esgrimia com una arma discursiva per tal de

⁴⁷⁹ CONESA 2014; MONJAS

⁴⁸⁰ "De questoribus autem ecclesiarum, hospitalium vel pontium duximus statuendum quod sine nostris vel episcoporum literis non recipiantur et nec ad predicationem non admittantur, sed ad expositionem ipsorum tantum que in episcoporum literas continentur". La constitució es recopila també en el Concili de Tarragona del 1292. Ediat a PONS I GURI, 1956-1957 pp. 39, 108. Aquesta preocupació sobre les prèdiques ambulants dels captadors és molt present en els cercles reformistes de París a principis del segle XIII. Jacques de Vitry, Thomas Chobham, Pere el Xantre, Robert de Courson i Innocenci III van articular un discurs molt crític amb la fàcil vinculació entre donació i salvació que molts *questores* feien per tal d'aconseguir una almoina ràpida. Jacques de Vitry denuncià, similarmet, les pràctiques deshonestes d'alguns d'aquests almoiners, que es vestien exageradament amb robes humils i barbes postisses per tal de similar les marques exteriors d'una vida religiosa i ensenyaven reliquies: 'Necque enim cibi parvitas aut vestis asperitas aut religionis austeritas aut barbe prolixitas prodesse poterit nisi per veram cordis contritionem et oris confessionem anima prius a peccatis purgetur. Si enim barba prolixa beatum faceret quam beatorum hyrcos foret.' Ediat a Bird texts, p. 126. Vegeu també REHBERG, *Nuntii, questuarii, falsarii*, pp. 43-44; ALBINI 2016, p. 155-185. Els abusos dels venedors d'indulgències i falsos captadors d'almoines eren, també, un lloc comú en la literatura satírica i anticlerical baixmedieval. Guiot de Provins, trobador provençal, criticava durament els frades de l'hospital de Sant Antoni de Vienne, que vestien els hàbits però tenien moltes filles, i que gastaven tot el que recol·lectaven en nom dels pobres i els malalts en benefici propi i en prestat a usura. *Les oeuvres de Guiot de Provins*, vv. 1917, 1971-1974. Citat a ALBINI p. 159. El cas més conegut és, segurament, el "Conte del butllaire", inclòs en els *Contes de Canterbury* de Chaucer (c. 1400), en el qual un butllaire ven indulgències de dubtosa autenticitat en pro de, suposadament, l'hospital de Santa Maria de Roncesvalles. Trobem el mateix tema en el *Memoriale Presbiterorum*, un manual de confessió anglès del segle XIV i possible font de Chaucer, molt crític amb els falsos butllaires que captaven de forma fraudulenta en nom d'hospitals: "Questores que dicuntur a quaerendo, eo quod mittuntur ad querendum elemosinas fidelium in usus hospitalium et miserabilium personarum degencium in eisdem..."; HAREN (ed.) 2000, pp. 263-265. Vegeu CORREALE 2005, p. 76.

⁴⁸¹ MONJAS 2008, p. 72.

⁴⁸² BAUCCELLS 1998, pp. 1468-1469.

justificar les exempcions jurisdiccionals i fiscals i la capacitat d'intervenció dels bisbes i el seu entorn.⁴⁸³ Una retòrica que va tenir la seva contrapartida en una literatura anticlerical que associava al clergat valors antitètics als pròpiament caritatius.⁴⁸⁴

Més enllà dels aspectes simbòlics, la Seu de Barcelona va desenvolupar, a partir del segle XII, una política assistencial molt activa basada en la creació i el control d'institucions assistencials, que es va fer força més complexa cap a mitjans del segle XIV. Els primers precedents d'aquest impuls són, ja en el segle XII, la fundació en l'entorn catedralici de la Casa dels Malalts (c. 1150) i de la Pia Almoïna (1161). Dues institucions que, com veurem, van tenir una continuïtat fructífera en els segles posteriors i a les quals es van afegir altres fundacions que, si bé van ser creades per particulars, es van col·locar eventualment sota l'autoritat episcopal. Són, sobretot, l'Hospital d'en Colom (c. 1219), l'Hospital del canonge Pere Vilar (c. 1256) i, en menor mesura, els hospitals d'en Marcús (c. 1147) i el de Santa Eulàlia (1234).⁴⁸⁵ La Seu, doncs, va saber crear i mantenir institucions duradores i rellevants en un context en el qual les opcions del donador creixien i anaven més enllà del paraigües de l'alta Església secular barcelonina: si l'Hospital de la Seu era, al segle XI, si no l'únic, el principal actor en joc, al segle XIV la catedral havia de coexistir amb una fundació sota el control del govern municipal, com l'Hospital d'en Pere Desvilar, a més a més d'altres institucions no estrictament hospitalàries, com els bacins parroquials o les confraries. Un èxit que, al contrari que en altres ciutats europees, va mantenir la Seu com un actor central en la gestió de l'assistència hospitalària a la Barcelona baixmedieval.

La Pia Almoïna

El dinamisme de la Seu barcelonina es fa més evident en la formació d'una de les institucions assistencials més rellevants de la Barcelona medieval, la Pia Almoïna. La institució va néixer com una continuació de l'almoïna de mandat; quan l'any 1161, el canonge Pere de Claramunt

⁴⁸³ SABATÉ 1998, pp. 775-776.

⁴⁸⁴ En el cas català, els exemples més coneguts són, segurament, *L'elogi dels diners* i *La disputa de l'ase*, ambdós d'Anselm Turmeda.

⁴⁸⁵ La Casa dels Malalts, l'Hospital d'en Colom i l'Hospital d'en Pere Vilar estaven sota l'autoritat plena de la Seu barcelonina. En canvi, el bisbe havia de compartir el patronat sobre l'Hospital d'en Marcús i l'Hospital de Santa Eulàlia amb altres actors: el Consell de Cent i la canònica de Santa Eulàlia del Camp, respectivament.

va fundar tres porcions alimentàries vitalícies per a tres pobres de la ciutat.⁴⁸⁶ Durant els segles XII i XIII, el model iniciat per Pere de Claramunt es va anar estenent amb més fundacions protagonitzades per canonges, bisbes i ciutadans barcelonins. A finals del segle XIII, el volum de porcions i de pobres beneficiats i la complexitat de gestionar cada fundació de forma independent, juntament amb la desaparició dels últims administradors particulars, va impulsar un procés de fusió de les almoines i la seva vinculació definitiva al capítol.⁴⁸⁷

Aquest en va delegar, l'any 1266, la gestió a un procurador, també conegut com a almoiner, que va regir la institució fins que es va formalitzar de forma definitiva, l'any 1275, com un model d'administració col·legiat en mans de dos canonges.⁴⁸⁸ En última instància, els administradors o procuradors eren responsables davant del capítol, si bé tenien un grau d'autonomia elevat, sobretot en la gestió del patrimoni.⁴⁸⁹ Havien de regir, procurar i defensar l'Almoina i els seus béns i drets, i, en principi, donar menjar als pobres alimentats en el menjador canonical. El mandat havia de durar dos anys, començant el 3 de maig, festa de la Santa Creu,⁴⁹⁰ i en acabar, havien de retre compte a dos canonges (els oïdors de comptes) i, en cas de superàvit, entregar-lo als administradors entrants.⁴⁹¹ Els procuradors rebien 600 sous barcelonins, a més a més de la possibilitat de beneficiar-se d'una vintena part dels ingressos per llüisme, una mesura destinada a reforçar la gestió eficient de la institució.⁴⁹²

Es tractava, doncs, d'un sistema dissenyat per mantenir el control del bisbe i el capítol, que nomenaven tant els administradors com els canonges encarregats dels processos, regulars i estables, d'auditoria. La importància creixent de la institució i el desenvolupament d'estructures de gestió més complexes, es van traduir en un nombre creixent de càrrecs relacionats amb la Pia Almoina, escollits pel capítol i sota el seu control directe. A grans trets, durant el segle XIV es va anar configurant un sistema de governació jerarquitzat, amb tres

⁴⁸⁶ BAUCELLS 1980, pp. 24-25.

⁴⁸⁷ MUNTANER 2013, p. 64.

⁴⁸⁸ BAUCELLS 1980, pp. 54-56.

⁴⁸⁹ Les denominacions de procurador i administrador conviuen durant l'edat mitjana, si bé la primera és més antiga i més habitual. En les eleccions recollides en les actes capitulars, la primera referència al terme *administrador* és del 1359.

⁴⁹⁰ Significativament, el model d'administració de la Pia Almoina de Barcelona presenta clars paral·lels amb el de l'Hospital de la Santa Creu.

⁴⁹¹ Tal com ho descriu Benito, les primeres sèries regulars de comptes de l'administració generals, també conegudes com a majordomia, es van iniciar el 1285. Van adoptar diverses formes fins que van assolir la seva forma definitiva el 1341, amb un llibre mestre d'entrades i de sortides per cada any del bienni de l'administració. BENITO 2013, p. 77.

⁴⁹² BENITO 2003, pp. 75-76.

nivells de responsabilitat: en primer lloc, un primer nivell format pels administradors-procuradors i els oïdors de comptes, càrrecs que sempre eren ocupats per canonges, amb caràcter col·legiat i mandats de dos anys de durada, iniciats el dia de la festa de la Santa Creu de maig. Es tractava, essencialment, de les màximes responsabilitats administratives, de supervisió i de representació de la institució, que suplien la seva falta de contacte directe amb l'Almoïna i els seus afers diaris amb la intervenció extraordinària i, sobretot, el control regular de les sèries comptables.

En segon lloc, trobem càrrecs intermedis, ocupats, bàsicament, per preveres,⁴⁹³ amb mandats unipersonals i de llarga durada, amb l'excepció dels subprocuradors. Durant el segle XIV podem documentar diversos d'aquests càrrecs: sobretot, els subprocuradors, càrrec col·legiat però de llarga durada, i el majordom o econòmic. Aquests oficials, de difícil diferenciació,⁴⁹⁴ semblen portar el pes administratiu de l'administració, amb l'elaboració tant de la comptabilitat general (els comptes de l'administració general o majordomia) que, en principi, havia de recaure sobre els administradors o procuradors generals, com de diverses comptabilitats perifèriques.⁴⁹⁵ Apareixen, també, percebent rendes i censos en nom de l'Almoïna, o actuant en nom dels administradors.⁴⁹⁶ A més a més d'aquests càrrecs, associats

⁴⁹³ Les característiques dels grups socials inferiors dels capítols catedralicis hispànics i, sobretot, les funcions que tenien dins l'entramat capitular, són encara mal coneguts. Un desconeixement que, en el cas català, es pot fer extensiu, amb algunes excepcions, als mateixos capítols, per falta de monografies específiques. En el cas de la Catedral de Burgos, el paper de les corporacions menors en el *cursus honorum* capitular ha estat estudiat per Letícia Agúndez. Vegeu AGÚNDEZ 2014.

⁴⁹⁴ Són càrrecs difícilment diferenciables. En les eleccions recollides en les actes capitulars, en ocasions coexisteixen i en altres desapareix un en favor de l'altre. Vegeu la taula. En alguns casos, els càrrecs semblen recaure sobre la mateixa persona. Per exemple, el 1352-1353 Pere Feliu, prevere, consta com a majordom en diverses sèries documentals, però en les actes capitulars apareix, en els mateixos anys, com a subprocurador, juntament amb Ramon de Ganovardes: "Foren venudes les rendes del castell de Cigtges als anys de [MCCCLII] e de MCCCLIII, segons los següents capítols, per en Pere Faliu, maiordom de la Almoyna...", ACB, *Pia Almoïna*, Sitges, Capbreus, 1360, foli solt, citat i editat a MUNTANER 2013, p. 515. Vegeu la taula 1.

⁴⁹⁵ En el cas de Sitges el procurador local designat per l'Almoïna havia de presentar els comptes anuals de la seva procuració al majordom. MUNTANER 2013, p. 85. També a Sitges, els subprocurador Nicolau Cabot consta, el 1341, com un dels autors d'un capbreu, juntament amb els procuradors administradors Berenguer de Papiol i Bernat Rovira: "Libre sençal de Ciges qui's fo en l'any M CCC XLI per los honrats en Berenguer des Papiol, artiacha de Penedèz, e per en Bernat Rovire, canonges e almoyners, e per ells en Nicholau Cabot, sots-procurador en lo dit any...". ACB, *Pia Almoïna*, doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, s/c. Apèndix II. Citat a MUNTANER, 2013 p. 33. Els subprocuradors, apareixen, a més a més, com a autors de sèries de comptabilitat específiques, com el *Compte de verema* del 1351-1369, escrit pels suprocuradors Berenguer Saborit i Bernat Serra. ACB, *Procures: Llegats de llibres extravagants, Comptes de particulars: "Compte de venema per a mi, Berenguer Saburit"* (1351-1369).

⁴⁹⁶ Per exemple, l'any 1397 el majordom Pere Bleda rep 11.000 sous barcelonesos en concepte de la venda d'un cens a Francesca, dona del mercader i humanista barceloní Narcís Franch, per part de l'Almoïna, quantitat que després va entregar als administradors Guillem de Fonts i Antoni de Fornells. ACB, *Pegamins, Diversorum C*, carpeta 14, n. 2119. Citat a RÍQUER 1935, p. 378.

al que podríem anomenar l'administració central de l'Almoina, la institució delegava la gestió en procuradors particulars, que la representaven en els seus dominis.

En tercer i darrer lloc, altres càrrecs menors, bàsicament personal assalariat que no apareix reflectit en les eleccions formals recollides en les actes capitulars: Carme Muntaner hi inclou el col·lector de censals, el repartidor de senyals, el responsable de la distribució de les porcions, i altres oficials de menys importància, com el *ministrat* o el tallador de la carn.⁴⁹⁷ A més a més, l'Almoina tenia personal encarregat de les feines físiques derivades de l'activitat assistencial, com serventes, cuiners i forners, entre d'altres.

Aquest sistema de gestió era un element comú en les múltiples administracions de la catedral. Les pabordies, la mensa, els beneficis, la Pia Almoina o els hospitals gaudien d'una gran d'autonomia, però la presència ubiqua d'una comptabilitat basada en l'anotació de dades, rebudes i càrrecs administratius equiparables generava una certa unitat dins la diversitat. Un model basat en el protagonisme de canonges i preveres beneficiats, el lideratge col·legiat i la supervisió a través d'auditories bianuals que, de fet, és plenament equiparable al d'altres institucions catalanes contemporànies.⁴⁹⁸

En el cas de l'Almoina, el sistema de gestió controlava un patrimoni extens. A principis del segle XIV, incloïa propietats a Barcelona i el seu territori,⁴⁹⁹ València, Mallorca, el Penedès, el Vallès, el Maresme, el Baix Llobregat i la Selva. Propietats i drets adquirits, inicialment, a través de donacions (creixents entre 1275 i 1417) i una política activa de compra, ben documentada a principis del mateix segle, de grans lots de terra, viles i llocs.⁵⁰⁰ El model d'explotació es basava, en un primer moment, a establir de manera emfitèutica camperols lliures, a canvi del pagament en concepte d'entrada i la satisfacció anual de censos. Durant tot el segle XIV, el patrimoni de l'Almoina es va veure sotmès a un procés de racionalització, basat en centralitzar les propietats en algunes localitzacions específiques a través de les compra-vendes i adquirir senyories. Més enllà de l'explotació de la terra i dels drets

⁴⁹⁷ MUNTANER 2013, p. 64.

⁴⁹⁸ CONESA 2019, pp. 5-6.

⁴⁹⁹ Els estudis de Tomàs López Pizcueta mostren un domini clar de les parcel·les de terra agrícola en favor d'altres tipus de propietats. En el cas del territori de Barcelona, el *Llibre Verd* del 1317-1326 documenta que el 81, 8 % del patrimoni immobiliari de l'Almoina consistia en terrenys agrícoles i de pastura, contra un 15,5 % d'edificis. LÓPEZ 1997, p. 3. Sobre el patrimoni de la Pia Almoina vegeu LÓPEZ 1998.

⁵⁰⁰ LÓPEZ 1998, pp. 72-73.

senyoriais, l'Almoïna comptava amb altres formes de finançament, com la percepció d'una quarta part de la lleuda de Mediona o de diverses pensions de censal.⁵⁰¹

Els nombrosos ingressos percebuts per l'Almoïna es gastaven en un ampli ventall d'activitats, que incloïen, a banda de repartir porcions, celebrar aniversaris o mantenir beneficis i pensions de dignitats eclesiàstiques, en ocasions de forma clarament prioritària i ja des de les primeres fundacions d'almoïnes en els segles XII i XIII.⁵⁰² Més enllà d'aquestes operacions, l'acció assistencial de l'Almoïna consistia, sobretot, en repartir porcions alimentàries que requeïen especialment en membres dels cercles familiars o clientelars dels fundadors. Podem documentar, també, concessions de porcions ordenades pel mateix capítol en favor de persones que hi estaven vinculades, com ara el cas de Bonanat Domènec, prevere malalt a qui, el 1353, se li va concedir una pensió d'onze lliures i l'exempció de fer missa durant la durada de la seva malaltia,⁵⁰³ o de pobres considerats mereixedors, com una tal Constança Castellona, dona pobra i amb un braç incapacitat, que havia de rebre una porció de l'Almoïna sempre que portés una vida *honestà i casta*.⁵⁰⁴ Es tractava, doncs, d'un grup de privilegiats dins del món de la pobresa que rebia, segons es deriva de l'estudi del llibre de comptes del 1283-1284, una entrega diària d'aliments propis de les classes menestrals barcelonines: pa de blat, carn de moltó, vi, verdures i llegums i altres productes associats als dies d'abstinència, com el peix.⁵⁰⁵ Evidències d'una activitat assistencial destinada no només a preservar les condicions bàsiques d'existència material dels beneficiaris, sinó la condició social, marcada per un model alimentari propi.⁵⁰⁶ Els repartiments d'aliments es feien, en un primer moment, en el refectori de la catedral, fins que, ja al segle XV, es va construir una seu pròpia per a l'Almoïna, amb un menjador estrenat l'any 1438. En el menjador, els pobres es distribuïen en

⁵⁰¹ SERRAHIMA 2016, p. 181; PRIM 2013^b, pp. 87-96

⁵⁰² N'és un cas clar la donació del bisbe Berenguer de Palou, en la qual especifica que les rendes associades havien de ser emprades en l'alimentació del major de pobres possibles, però un cop sostreta la quantitat necessària per mantenir un benefici a la catedral, a més a més de tres aniversaris en favor del seu oncle, el bisbe homònim, i, del seu germà i d'ell mateix. Vegeu BAUCELLS 1973, p. 95; SERRAHIMA 2016, p. 179.

⁵⁰³ "Item die sabbati intitulata XXII die mensis junii anno domini MCCCLIII, venerabiles vicarius et capitulum ecclesie Barchinone concesserunt graciose Bonanato Domenici, presbitero diocesis Barchinone, quod toto tempore vite sue quamdiu passus fuerit illam infirmitatem, quam hec habeat et percipiat in Elemosina sedis predicte undecim libras pro capellania quas sibi teneatur dare quolibet anno procurator dicte Elemosine. Et (...) quod non celebret missam quamdiu habuerit illam infirmitatem". ACB, Llibre Camisa, f. 12v.

⁵⁰⁴ "Item concesserunt graciose cuidam puelle Constancia Casteylona vocate, que persona miserabilis est, et debilitata ex uno bratxio, unam porcionem elemosine sedis singulis diebus de tota vita sua dum tamen bonam et honestam vitam duxerit et caste vixerit". ACB, LC, f. 13r.

⁵⁰⁵ ECHÁNIZ 1988, pp. 184-187.

⁵⁰⁶ RIERA 1994; 1997.

dues filades de bancs, en seccions marcades pels noms dels fundadors, escrits a les parets.⁵⁰⁷ El nombre de pobres atesos va anar creixent des que es va institucionalitzar fins al segle xv: a finals del segle xiii es comptaven 64 assistits; l'any 1317, 178; 288 l'any 1407 i uns 320 a la dècada dels 20' del segle xv.⁵⁰⁸ Una xifra important, però reduïda en comparació amb altres institucions semblants, com les almoines de Lleida i Girona, i que a més a més es va estancar durant les dècades centrals i finals del segle xv. Una diferència potser explicable per la multiplicitat i diversitat d'opcions assistencials de la Barcelona baixmedieval i que Pol Serrahima atribueix a la competència de l'emergent Hospital de la Santa Creu.⁵⁰⁹

La Seu i els hospitals

Una de les branques principals de la política assistencial de la Seu es va basar en la fundació d'hospitals que van fer bisbes i canonges, però també en la supervisió i el control indirecte d'institucions fundades per seglars o per eclesiàstics no vinculats directament a la catedral barcelonina. Les pretensions d'autoritat jurisdiccional dels bisbes sobre els hospitals de la diòcesi es fa, potser, més evident a través de les visites pastorals. Les referències als deures caritatius dels clergues estan presents en els qüestionaris de visita des dels primers exemples coneguts, al segle x, fins als models sorgits dels processos reformistes del segle xv, on trobem mencions específiques a la visita d'hospitals, com en el *Sermo de visitatione praelatorum* de Jean Gerson o el *De cultu vinee* de Pierre de Soybert, bisbe de Saint Paupol.⁵¹⁰ Aquests aspectes es troben plenament recollits en els qüestionaris catalans baixmedievals, on les referències genèriques al deure de l'hospitalitat dels religiosos enquestats apareixen conjuntament amb interrogatoris més concrets sobre l'administració i el manteniment d'institucions assistencials particulars i, sobretot, d'hospitals. Els exemples més clars són el model de qüestionari de Jaume de Marquilles, vicari del bisbe de Barcelona Francesc de Climent Saperà, del 1413-1414, en el qual es pregunta als rectors sobre l'administració d'hospitals, descrits, significativament, com a *rey ecclesiasitice*,⁵¹¹ o el qüestionari de la visita

⁵⁰⁷ BAUCCELLS 1980, p. 58. La pràctica remet clarament a un dels aspectes centrals de la fundació d'institucions assistencials, és a dir, el record del fundador

⁵⁰⁸ BAUCCELLS 1980, p. 57.

⁵⁰⁹ PRIM 2013^a, p. 53; SERRAHIMA 2016, pp. 177-178.

⁵¹⁰ MONJAS 2008, p. 109.

⁵¹¹ "Item, si aliquis fuerit administrator hospitalis vel alterius rey ecclesiasitice, ut computum reddit de administratis". ADB, *Visites Pastorals*, vol. 11., f. 2r-5v. Editat a MONJAS 2008, p. 182.

del bisbe Francesc Climent de Tortosa del 1409, on es pregunta als canonges sobre l'estat de l'Hospital de Santa Maria, i es fa un esment especial al proveïment de llits, robes i pa.⁵¹² En el cas barceloní, coneixem l'existència de visites fetes específicament a hospitals en els primers anys del segle XIV, en el casos de Santa Margarida (1306), d'en Colom (1306), d'en Marcús (1306) i de Santa Eulàlia del Camp (1305, 1307), durant el pontificat de Ponç de Gualbes.⁵¹³

Les visites pastorals, però, no van ser els únics mecanismes de control dels hospitals. Els estudis de Josep Baucells sobre la vida religiosa a la Barcelona de la primera meitat del segle XIV mostren un enèrgic intervencionisme episcopal durant els pontificats de Ponç de Gualba (1303-1334) i Ferrer d'Abella (1334-1344).⁵¹⁴ El primer va maldar activament per ordenar els hospitals sota el seu control directe a través de la gestió documental. En aquest sentit, el bisbe va prescriure, l'any 1307, que es portessin les ordinacions de l'Hospital d'en Marcús al seu palau per estudiar-les, així com les actes de l'Hospital d'en Colom, a més de promoure l'escriptura de les ordinacions de la Casa dels Malalts l'any 1326.⁵¹⁵ En el preàmbul de les ordinacions, el bisbe afirmava explícitament els deures pastorals sobre els pobres de la seva diòcesi,⁵¹⁶ una fórmula que apareix en altres exemples d'activitat episcopal, com en el nomenament del rector del mateix hospital l'any 1327.⁵¹⁷ El seu successor, Ferrer d'Abella, va continuar algunes de les tasques ordenades per Ponç de Gualba, i el 1337 va ordenar que portessin al palau les ordinacions de l'Hospital de Cervelló, a Olesa de Bonesvalls.⁵¹⁸ Les

⁵¹² "XVIII Item, si tenet hospitale bene condirectum de letis pannis recipiendo ac residendo pauperes et dando panem competentem in quadagesima". ACT, *Visites Pastorals* 7, f. 2r-3v. Editat a MONJAS 2008, p. 147-155. El mateix Sopera va incloure la donació dels llits dels canonges morts a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona en les constitucions capitulars del 1423, recopilades durant el seu segon pontificat a Barcelona. MONJAS 2008, p. 166. L'hospital de Santa Maria de Tortosa es pot documentar des del 1153, vinculat a la canònica de la ciutat. Es va fusionar amb l'hospital municipal de la Santa Creu a principis del segle XVII. Vegeu ALMUNI 2007, pp. 368-381; CONEJO 2015^b, pp. 104-106.

⁵¹³ PIFARRÉ 1982, p. 89.

⁵¹⁴ Efectivament, la primera meitat del segle XIV és un període marcat per la presència episcopal en les visites pastorals en el bisbat de Barcelona, en contraposició amb períodes posteriors dominats per la delegació. MONJAS 2008, p. 91.

⁵¹⁵ BAUCELLS 2004, p. 1540.

⁵¹⁶ "Interna meditatione pensantes quod etsi ex precepto Domini omnes teneantur pauperibus benefacere, episcopus tamen, cuius gloria est pauperum opibus providere et cui incumbit ex officio, ad hoc forcius obligatur. Importat siquidem nomen eius quod superintendat necessitatibus subditorum et precipue pauperum infirmorum qui non solum bonis nature indigere dinoscuntur. Cupientesque quod incubit nobis ex alto permatitur (sic) adimplere, ut ex hoc gloriam assequi mereamur". ADB, RC IV, 62v. Citat i editat a BAUCELLS 2004, p. 1541.

⁵¹⁷ "Cum circa curam et regimen hospitalium et senodochium et aliorum locorum religiosorum, precipue infirmorum ac leprosum aliorumque pauperum Christi et miserabilium personarum nostre diocesis, ex debito comissi nobis pastoralis officii totis viribus insistere teneamur". ADB, RC f. 65v. Citat i editat a BAUCELLS 2004, p. 1541.

⁵¹⁸ BAUCELLS 2004, p. 1540.

iniciatives de caire regulador van anar acompanyades de formes més directes de patronat, com el fet que el capítol i el bisbe escollien els administradors dels hospitals que depenien directament de la Seu (Casa dels Malalts, l'Hospital d'en Colom i l'Hospital del canonge Vilar) o la participació conjunta de la Seu i el municipi, en el cas de l'Hospital d'en Marcús, i de la Seu i la canònica de Santa Eulàlia en el cas de l'Hospital de Santa Eulàlia.

De fet, la documentació capitular mostra un grau d'intervencionisme creixent al llarg del segle XIV que es va traduir en crear càrrecs relacionats amb la gestió hospitalària i amb una major voluntat de supervisar i controlar tant la comptabilitat com les pràctiques assistencials específiques. La part central de l'intervencionisme episcopal i capitular sobre la gestió hospitalària consistia a escollir càrrecs de gestió i supervisió, per una banda, i comissions específiques, per l'altra, destinades a resoldre casos concrets que mereixien l'atenció especial de la Seu.

El primer càrrec directament relacionat amb la gestió hospitalària que apareix en els llibres d'actes capitulars és el del visitador d'hospitals, un càrrec col·legiat elegit cada dos anys, a partir del 1359, i sempre en mans de canonges de la Seu. Les funcions exactes que tenia semblen difícils de delimitar, davant de la falta d'una definició específica en la documentació produïda per la catedral. El propi nom del càrrec, però, i dues notícies recollides en el *Llibre de la camisa* indiquen que, almenys, supervisava l'actuació dels administradors dels hospitals: l'any 1370, el capítol encarregava a Bernat d'Espluga i Berenguer de Feu, llavors visitadors d'hospitals, que rendissin els comptes de l'administració de Ramon çà Tor, prevere beneficiat i administrador de l'Hospital d'en Colom.⁵¹⁹ Poc després, l'any 1375, els visitadors rebrien un encàrrec més concret en el qual s'especificava que havien de donar el seu vistiplau a qualsevol alienació de les propietats dels hospitals.⁵²⁰ L'any 1380, el visitador Bernat de Gavecs apareix, acompanyant de l'antic visitador Berenguer de Maçons, com a representant del capítol, en una venda d'una vinya, propietat dels hospitals d'en Marcús, de Santa Eulàlia del Camp i d'en

⁵¹⁹ "Item cum discretus Raymundus çà Tor, beneficiatus in sede et procurator hospitalis d'en Colom, velit reddere comptum de administracione factam per eum in negociis et factis in ipso hospitali. Super reddicione compti fuerint assignati venerabiles Berenardus de Speluncis et Berengarius de Feudo, canonici". ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 23v.

⁵²⁰ "Item fuit hordinatum quod visitatores hospitalium firment ratione domini instrumentis venditionum seu alianacionum que fient de his que tenentur in hemfiteosi per hospitalia ancte dicta, et quod administratores eorundem non alienent aliqui (aliquis) ipsorum hospitalium sine lisencia ipsorum visitatorum". ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 33r.

Colom.⁵²¹ A més a més dels aspectes administratius, els visitadors d'hospitals també s'encarregaven de la visita dels canonges malalts, tal com s'indica en l'elecció del 1391.

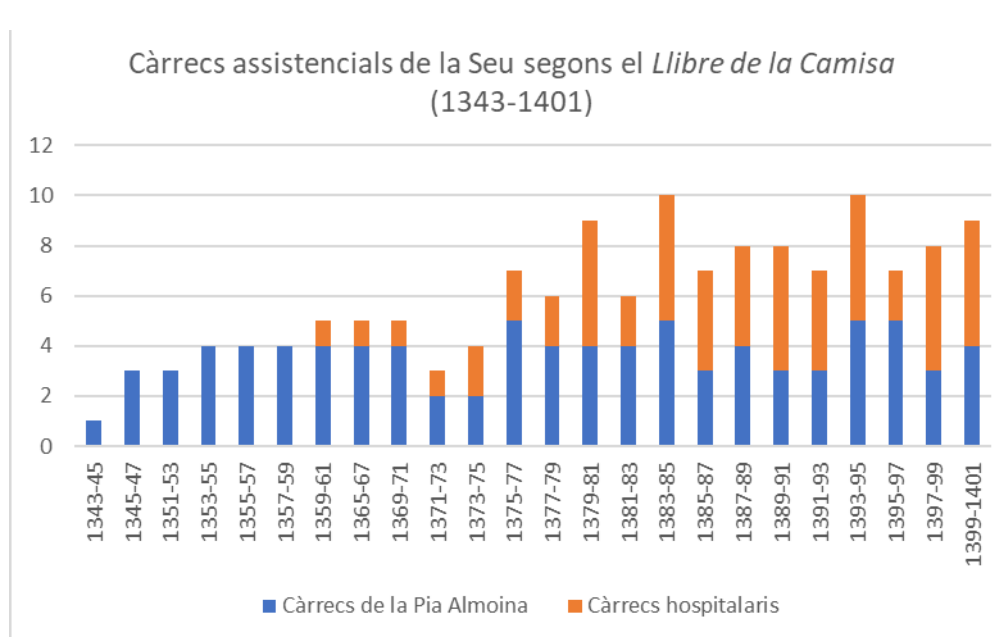
Al càrrec de visitador se li va afegir, a partir, almenys, del 1373, el d'auditor de comptes, amb la mateixa estructura col·legiada i bianual i dirigit a supervisar anualment la comptabilitat dels hospitals sota titularitat de la catedral, prerrogativa que, tal com hem vist, abans estava en mans dels visitadors. Per sota d'aquests dos càrrecs trobem els rectors o administradors dels tres hospitals sota titularitat exclusiva de la catedral. Eren, normalment, preveres beneficiats, que apareixen de forma regular entre els càrrecs escollits en els llibres d'actes canònics a partir del 1379. Si bé els drets de la Seu sobre l'elecció dels administradors s'exercien ja amb anterioritat, no és fins llavors quan s'inclouen en les actes de les reunions capitulars, una possible mostra de com creixia la voluntat del bisbe i el capítol de controlar-ne l'elecció i les funcions durant l'últim terç del segle XIV. Al contrari que en els càrrecs anteriors, sempre en mans de canonges, els rectors o administradors eren, majoritàriament, preveres que exercien les seves funcions de forma individual i durant llargs períodes de temps: són els casos del prevere Miquel Descorts, administrador de la Casa dels Malalts des del 1383 fins el 1393,⁵²² o de Salvador Aguilar, administrador de l'Hospital del canonge Vilar des del 1393 fins el 1401.⁵²³

⁵²¹ Significativament, els dos primers, de titularitat mixta, estan representats pels administradors: Simó Fabre i Guillem Sants. En canvi, l'hospital d'en Colom, plenament dependent de la Seu, està representat pel mateix canonge Bernat, visitador d'hospitals. BC, perg. 524.

⁵²² ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 23v.

⁵²³ ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 160r.

Taula 1: Càrrecs assistencials de la Seu.

De forma paral·lela als càrrecs rutinaris, la Seu delegava en comissions el tractament de casos que mereixien una atenció específica. La casuística és diversa, i inclou des de la possible concessió d'una cambra a l'Hospital d'en Colom a un individu determinat, possiblement amb vincles clientelars amb la Seu, l'any 1346,⁵²⁴ fins a diverses actuacions relacionades amb la gestió del patrimoni dels hospitals, més nombroses: l'any 1370, el capítol va acordar que es formés una comissió mixta, integrada per Bernat, canonge de la Seu, i "unum beneficium in hoc expertis", per tal de discernir sobre l'eventual utilitat de la compra d'uns censos en una propietat de l'hospital.⁵²⁵ Significativament, que s'incloués un prevere beneficiat i que es faci referència explícitament a la seva expertesa en la gestió patrimonial remet a una doble estructura, amb els canonges com a superiors jeràrquics, encarregats de la supervisió última dels hospitals i, en última instància, de satisfer els desitjos i interessos de la Seu, i amb una

⁵²⁴ És el cas d'un tal Seguer. L'any 1346 el capítol de la Seu crea una comissió formada pels canonges Ponç de Fuxana i Ramon Romeu per estudiar la seva petició d'estar-se en una cambra a l'hospital d'en Colom: "Fuerunt assignati venerabiles Poncius de Fuxano et Raimundus Romei, canonici Barchinone, super videndo et recognoscendo cameram quan en Seguer, sub certis condicionibus, facere cupit et intendit in hospitali d'en Colom civitatis Barchinone". ACB, *Llibre de la camisa*, f. 8v. Cas més clar de patronat i vincle clientelar-familiar en el del pobre de Tàrrega familiar d'un canonge.

⁵²⁵ "Item cum hospitale infirmorum recipiat certum censum in quodam hospicio d'en Puig, quod est in vico vocato del Mill, et emphiteota velit vendere duas partes unius morabatine ipsi hospitali super ipsam proprietatem, et ut asseriter erit utile ipsi hospitali ad recognoscendum predictam fuit assignatas iam dictas Bernadus, et quod associet sibi unum beneficium in hoc expertis, et quod referant". ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 23v.

xarxa de preveres beneficiats que van assumir l'administració directa del dia a dia, com hem vist, dels mateixos hospitals. Un esbós d'organigrama, doncs, compartit amb la Pia Almoina. Els càrrecs canònics (visitadors i oïdors de comptes), supervisaven de forma regular la comptabilitat i funcionament dels hospitals i les comissions creades *ex professo* actuaven només en moments de crisi, possible frau o per resoldre problemàtiques molt concretes. Aquest va ser el cas de la comissió formada l'any 1380 pel canonge Berenguer de Guanicis i pel llicenciat en dret Bonanat d'Armand, confiada amb la missió d'auditar els hospitals d'en Colom, del canonge Vilar i la Casa dels Malalts, per tal que el bisbe pogués castigar-ne qualsevol possible infracció.⁵²⁶

2. 2. 2. Les confraries, els bacins i l'assistència en esglésies parroquials i monàstiques

Un cop més, l'emergència del protagonisme laic en l'assistència a partir del segle XII no va comportar l'exclusió dels espais eclesiàstics. La centralitat de la parròquia en els processos de socialització i estructuració de la vida urbana la va configurar com a base de les principals institucions assistencials dedicades a l'ajut mutu i als vincles de solidaritat excloents, encara que estiguessin integrades, fundades o dirigides per laics.

En aquest sentit, la parròquia, lloc privilegiat en el ritme de vida medieval, vehiculava donacions associades a la mort. Els cementiris, evidentment lligats a l'entorn parroquial, eren també espais assistencials: les processons fúnebres i els sepelis anaven, sovint, acompanyats de la distribució d'almoïna en forma de petites quantitats de moneda o aliments. En una fórmula habitual, els marmessors del difunts col·locaven pans sobre la tomba cada any, fent-ho coincidir amb la celebració d'aniversaris.⁵²⁷ Així doncs, bona part del col·lectiu creixent de desemparats urbans depenia de la caritat privada subministrada als voltants de les esglésies, cementiris,⁵²⁸ i monestirs, on demanaven almoïna als passavolants.⁵²⁹

⁵²⁶ ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 40r.

⁵²⁷ És el cas del testament del notari Guillem d'Orta, qui, el 1393, consignava una renda perpètua de dotze sous per col·locar pans sobre la seva tomba cada any: "Die comemorationibus fidelis defunctorum in panibus, dare habeat pauperibus, supra tumulum meum, quolibet anno perpetuo, XII solidos". AHCB, *Berenguer Ermengol, Testaments 1392*, fol. 38r; citat a BROIDA 1988, p. 264.

⁵²⁸ VINYOLES *et al.* 1988, pp. 263-266.

⁵²⁹ RIERA 1994, pp. 214-215.

Més enllà d'aquestes pràctiques, les esglésies parroquials o conventuals també van servir de fonament de formes assistencials institucionalitzades. En aquest sentit, les confraries s'articulaven com espais de solidaritat horitzontal, de tipus estamental, nacional, devocional o laboral, amb base en les parròquies barcelonines o l'església catedral. A Catalunya, les primeres confraries, creades al voltant de l'any mil a recer de comunitats canòniques i monacals, contemplaven l'obligació d'ajut mutu entre els confreres, expressat, sobretot, a través de la captació d'almoïna per a festes litúrgiques i el proveïment d'un enterrament decent⁵³⁰. A moltes ciutats d'Europa, però, a partir del segle XII les confraries van crear o absorbir diverses institucions hospitalàries. En el cas barceloní aquesta connexió és menys present, amb l'excepció, parcial, de la confraria de Santa Eulàlia del Camp: la confraria va néixer impulsada pel bisbe Oleguer a mitjans del segle XII amb la finalitat de reedificar l'església de Santa Eulàlia, llavors destruïda. L'associació va perdurar després del compliment de la seva missió inicial, i, el 1155, el bisbe Guillem de Torroja va fundar una comunitat de canonges per proveir els confreres de serveis espirituals i litúrgics. A començaments del segle XIII, però, la confraria es va transformar en un hospital, que, després d'un breu enfrontament, va passar sota la jurisdicció dels priors.⁵³¹

Més enllà del cas de Santa Eulàlia, les confraries barcelonines vinculades a les esglésies parroquials o conventuals de la ciutat van dur a terme una activitat assistencial no-hospitalària. A partir del segle XIII i, sobretot, durant els segles XIV i XV, es van desenvolupar diverses associacions de base professional.⁵³² Fixem-nos, per exemple, en la confraria de terrissers de Sant Hipòlit, vinculada a l'església de Sant Maria de Natzaret i fundada l'any 1402. Entre les funcions dels administradors de la confraria hi trobem informar els confreres de la mort d'algun company, designar vetlladors dels malalts o gestionar l'assistència econòmica als confreres necessitats.⁵³³

Pel que fa a l'àmbit estrictament parroquial, la institució segurament més rellevant és la dels plats o bacins, documentats a partir de finals del segle XIII.⁵³⁴ Eren organismes molt autònoms que van generar estructures de gestió pròpies, tal com es pot veure en la redacció

⁵³⁰ BOLÒS 1998, p. 157.

⁵³¹ JASPERT 1993, pp. 195-196.

⁵³² BONASSIE 1975, p. 13.

⁵³³ VILA 1993, pp. 345-345.

⁵³⁴ PARDO 1980, pp. 149-164.

d'ordinacions específiques i el desenvolupament de càrrecs de gestió ocupats per a laics.⁵³⁵ En el cas del bací de Santa Maria del Mar el nombre d'administradors va oscil·lar entre un i cinc, si bé durant el segle xv la xifra es va estabilitzar en dos, escollits un cada any per a mandats de dos anys, per tal de possibilitar la convivència d'un baciner experimentat amb un de novell.⁵³⁶

A la Barcelona baixmedieval es comptabilitzen fins a vuit bacins, sempre adscrits al context parroquial.⁵³⁷ Els bacins associaven el dret a percebre assistència a uns criteris estrictes, que es podrien resumir en la pertinença a la societat ordenada barcelonina i, evidentment, a la parròquia vinculada amb la institució. Uns criteris que només podien complir homes i dones que treballaven en oficis ben definits o que eren reconeguts com a socialment útils i posseïen vincles familiars amb altres membres de la parròquia.

Els assistits pels bacins eren ciutadans amb família i ocupació que havien perdut l'estatus a causa de motius considerats com a legítims, com la malaltia, el captiveri d'un familiar, la viduïtat o la pèrdua de familiars i protectors. L'objectiu era, doncs, mantenir la cohesió social en el si de la parròquia i l'estatus dels beneficiaris, per tal de salvar-los de les urpes de la mendicitat i la turpitud. Per això, la condició social, la professió i els vincles familiars apareixen clarament en els registres d'entrega de diners, farina o tèxtils. Significativament, l'estudi dels repartiments de farina en el bací dels pobres vergonyats de Santa Maria del Pi mostra que aquells que tenien un estatus més elevat i aquells considerats com a més vulnerables tenien dret a percebre quantitats majors de farina. En el cas dels repartiments de farina documentats en llibre de comptes del 1434-1436, consten entregues de mitja rova, d'una rova, d'una rova i mitja i de dues roves. Entre els beneficiaris de les quantitats superiors, és a dir, d'una rova i mitja i de dues roves, podem distingir diversos criteris que en justificarien la percepció: en primer lloc, un ofici o una posició distingida. En aquest sentit trobem individus que reben un tractament de *mossèn* o *senyor*, propis d'una categoria social elevada, o que tenen un ofici vinculat amb el poder. En l'esmentat llibre de comptes tenim exemples com els de mossèn

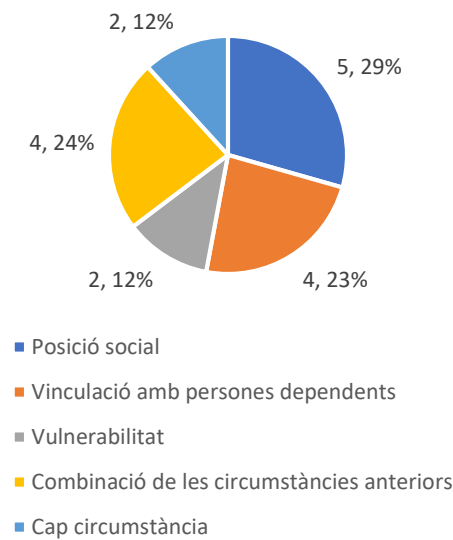
⁵³⁵ CLARAMUNT 2013, p. 206.

⁵³⁶ LORENTE 1982, p. 156. En aquest sentit els paral·lels amb el sistema d'administració de l'Hospital de la Santa Creu són evidents.

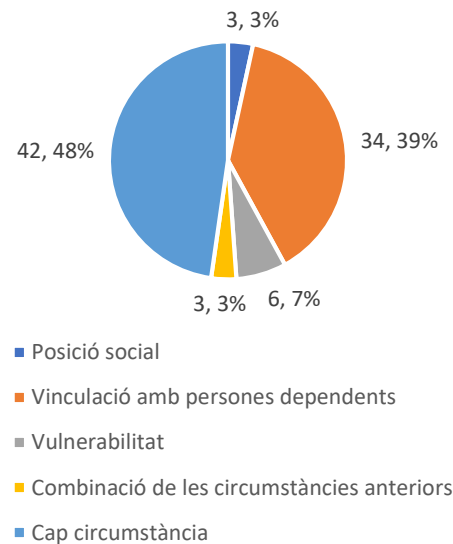
⁵³⁷ Eren els bacins de Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sant Pere de les Puel·les, Sant Jaume, Sant Just i Pastor, Sant Miquel i Sant Cugat del Rec. CLARAMUNT 1997, p. 48.

Joan de Versen, “scribà del Senyor Rey”,⁵³⁸ o Joan Peris, falconer del mateix monarca.⁵³⁹ En segon lloc, la vinculació a persones dependents, sobretot infants, però també altres familiars desvalguts. Per últim, una situació de vulnerabilitat del beneficiari, com la viduïtat, la malaltia o alguna discapacitat física.

Gràfic 1: Bací de Santa Maria del Pi. Beneficiaris de dues roves

Gràfic 2: Bací de Santa Maria del Pi. Beneficiaris d'una rova i mitja

⁵³⁸ Arxiu de la Parròquia de Santa Maria del Pi, PPV III, *Llibre de comptes* 1434-35, 55r.

⁵³⁹ APSMP, PPV III, *Llibre de comptes* 1434-35, 56v

Significativament, el bací només entregava farina blanca, de blat de qualitat.⁵⁴⁰ El pa de farina blanca era l'aliment per excel·lència de les classes menestrals urbanes en temps de normalitat i, per tant, el bací s'abstenia de repartir farines de qualitat inferiors, molt presents en els repartiments de menjar d'altres institucions d'assistència: a la Pia Almoina de Lleida, el pa que s'oferia als pobres que acudien al refectori es feia amb cereals mixtes, normalment blat, ordi i civada, i no consta que s'entregués pa blanc. En el cas de Girona s'oferien pans d'entre 800 i 1200 grams, fets amb una barreja d'ordi i civada. En canvi, a l'Almoina del Pa de Cervera entregava als pobres de Crist panets de farina de blat, tal com constava en el testament de Ramon Serra, el fundador de la institució. En conjuntures de carestia, però, el pa blanc era substituït pel pa de *mixtura*, barreja de blat, civada i ordi.⁵⁴¹

Es pot observar el mateix principi en els repartiments de diners, que eren, al cap i a la fi, la principal forma d'ajuda que proveïa la institució: l'any 1450, Francesc de Granollacs, un metge i membre de l'elit de la ciutat, va caure malalt i, en conseqüència, era incapaç de treballar. Davant la seva situació de vulnerabilitat, el bací dels pobres vergonyants de Santa Maria del Pi li va entregar 5 sous mensuals, una suma considerablement més alta que la donació habitual d'entre 6 diners i 1 sou.⁵⁴²

2. 2. 3. L'assistència en comunitats no cristianes

El paisatge assistencial de Barcelona s'havia d'adaptar, necessàriament, a una ciutat en la qual coexistien diversos grups humans, diferenciats segons criteris religiosos. Els barcelonins no cristians romanien sovint exclosos de l'acció assistencial de la majoria d'almoines, bacins o hospitals de la ciutat i, en conseqüència, van desenvolupar institucions i pràctiques pròpies, marcades per les tradicions caritatives específiques i els requeriments de separació física, no sempre absoluts, entre comunitats.

Al contrari que altres viles i ciutats de la Corona d'Aragó, a la Barcelona medieval no s'ha documentat cap institució assistencial dedicada específicament a atendre la societat

⁵⁴⁰ En la compra de blat del segon semestre del 1436 els administradors van adquirir blat de xeixa. APSMP, PPV III, *Llibre de comptes* 1436-37, 60v.

⁵⁴¹ BERTRAN 2013, p. 57.

⁵⁴² BATLLE 1980, pp. 382-414. Claramunt recull també el cas de la comtessa de Luna, que va rebre fins a una lliura mensual durant diversos anys consecutius com a resident del carrer del Pi. CLARAMUNT 1997, p. 48.

musulmana.⁵⁴³ Certament, Barcelona no va desenvolupar una aljama com les de Lleida o Tortosa, però la captura de la *Barsaluna* islàmica tampoc no va suposar la desaparició absoluta de la petita població musulmana de la ciutat. En aquest sentit, referències antroponímiques i toponímiques i una necròpolis islàmica activa entre els segles VIII i XI-XII demostren que existia una comunitat islàmica altmedieval que va perdurar més enllà de la conquesta, formada principalment per esclaus sarraïns,⁵⁴⁴ capaços, però, d'organitzar enterraments sota el ritus islàmic i, possiblement, d'establir una mínima xarxa d'ajut i suport mutus, no necessàriament institucionalitzada.⁵⁴⁵ Més endavant, durant el segle XIV i XV, podem documentar una presència islàmica destacable a Barcelona, formada, sobretot, per esclaus, però també per uns pocs individus lliures.⁵⁴⁶ Tot i la importància numèrica, l'aparició d'institucions específiques de socialització i assistència s'ha d'associar als processos de cristianització i enfranchiment,⁵⁴⁷ com es pot veure amb la confraria d'esclaus i lliberts negres de Sant Jaume de Barcelona.⁵⁴⁸ Cal defugir, però, de la concepció d'una coexistència entre comunitats totalment hermètica.⁵⁴⁹ Des del punt de vista del món del treball, s'ha documentat a bastament la presència d'esclaus sarraïns en hospitals, incloent-hi el de la Santa

⁵⁴³ Aquest fet pot explicar-se per la relativa migradesa de la població mudèjar del Principat, en comparació amb el Regne d'Aragó i València. En el cas d'Aragó coneixem amb seguretat l'hospital de sarraïns de Borja, però podem suposar l'existència de més centres, com el de Pina de Ebro. VILLAGRASA 2016, p. 106-107; 136. A València coneixem concessions reials a sarraïns per tal de demanar almoïna de forma itinerant. FERRER MALLOL 1988, p. 42-43. A més a més dels hospitals de viles o ciutats, les obligacions de mantenir residències separades afectaven també els sarraïns en trànsit, que generaven així una xarxa d'hostals destinats a acollir-los. VELA 2006, p. 58.

⁵⁴⁴ És justament durant els segles XI i XII quan Barcelona es va configurar com un dels mercats d'esclaus més importants del mediterrani occidental. Una esclavitud amb un fort component islàmic. Sobre la creació d'una identitat diferenciada pels esclaus musulmans i la seva presència a Barcelona i Catalunya vegeu ARMENTEROS 2016, p. 14-15.

⁵⁴⁵ BELTRAN DE HEREDIA 2013, p. 68-75.

⁵⁴⁶ Josep Hernando ha documentat fins a 902 esclaus islàmics a la Barcelona del segle XIV. En canvi, a mitjans del mateix segle, poc més d'una desena de sarraïns lliures habitaven la ciutat. HERNANDO 2003, p. 49-50.

⁵⁴⁷ Sobre els processos de conversió al cristianisme entre els esclaus musulmans a la Barcelona baixmedieval vegeu HERNANDO 2014-2015, pp. 263-284.

⁵⁴⁸ Com la majoria de confraries medievals, la confraria de Sant Jaume de Barcelona dedicava diversos punts de les seves ordinacions (1455) a diversos mecanismes assistencials com el pagament dels costos de sepultura dels confreres pobres o la necessitat de socórrer aquells confreres que caiguessin en la pobresa o la malaltia. ARMENTEROS 2011 p. 6-7. Més enllà de Barcelona, un cas especialment rellevant és la fundació, durant la darrera dècada del segle XIV, d'una casa-hospital per a negres invàlids, efectuada per l'arquebisbe de Sevilla Gonzalo de Mena i situada a les afores de la ciutat. ARMENTEROS 2012, p. 646.

⁵⁴⁹ En alguns casos la coexistència va ser molt íntima: a finals del segle XIV, el sarraí Llop va ser descobert mantenint relacions sexuals amb una prostituta cristiana a l'hospital d'Arándiga, a l'Aragó. ACA, *Registres de Cancelleria*, 2077, f. 9v. 1389, gener, 20. Montsó. Publicat per FERRER MALLOL 1994, p. 329.

Creu de Barcelona. Esclaus que, en cas de malaltia, no és d'estranyar que fossin atesos per la mateixa institució.⁵⁵⁰

Les aljames jueves han rebut molta més atenció. Les aljames catalanoaragoneses es van valdre de diverses institucions i pràctiques assistencials pròpies.⁵⁵¹ Es tracta d'un teixit associatiu complet, destinat a servir les necessitats de la comunitat jueva des del naixement fins a la mort i marcat tant per les tradicions caritatives específiques com pels requeriments legals de separació física. Un exemple il·lustratiu: cap a finals del segle XIV, Sayt Milí, un jueu pietós de la Ciutat de Mallorca, feia testament. Milí va fer importants llegats a la confraria de cobrir morts; va fer donatius a la Talmud Torà, l'escola per a orfes i infants pobres; va establir dots per maridar donzelles sense recursos i una casa amb cinc llits per a jueus pobres.⁵⁵² El contingut del document mostra les diverses opcions que podien donar resposta al requeriment de la *tsedakà*, les obligacions caritatives recollides en la Torà. Una diversitat d'opcions paral·lela a la dels donants cristians de la mateixa època.

Efectivament, les comunitats hebrees de la Corona van ser també protagonistes de la les transformacions assistencials dels segles XII i XIII. Les aljames dels darrers segles de l'edat mitjana tenien moltes de les institucions recollides en el testament de Sayt Milí. Destaquen les agrupacions solidàries: les confraries funeràries com les dels *havura ha qabbarim*, cavadors de fosses, i els *nosé ha-mitta*, portadors dels taüts, prestaven auxili d'aquells que no podien pagar els costos derivats dels enterraments.⁵⁵³ Així mateix, les núvies faltades de recursos trobaven suport en confraries dedicades a maridar donzelles pobres del call, i els malalts pobres eren atesos per les *biquor holim*. Més enllà de les confraries, altres institucions tenien un component més particular, essent fundades i dotades per membres rellevants de la comunitat.⁵⁵⁴ En la documentació produïda per les aljames i, sobretot, en la literatura rabínica, la majoria d'aquestes fundacions i confraries s'agrupen en el que es coneix com a

⁵⁵⁰ A la ciutat de València, on vivia la comunitat mudèjar més important de la Corona, s'han documentat diverses instàncies de sarraïns essent atesos per metges cristians, a casa seva però també en hospitals. MEYERSON 1991, p. 134.

⁵⁵¹ En el cas del regne d'Aragó, les institucions assistencials de les comunitats jueves de les dues principals ciutats de la Corona, Saragossa i Calatayud, han estat ben estudiades. Vegeu BLASCO 1990, pp. 265-288 i DIAGO 2007, p. 327-365. Raúl Villagrasa ha documentat fins a vuit hospitals per a jueus en altres ciutats i viles del regne d'Aragó. VILLAGRASA 2016.

⁵⁵² AGUILÓ 1901-1902, pp. 203-204. Citat a JÁUREGUI 2018^a, p. 174.

⁵⁵³ BLASCO 1990, p. 269.

⁵⁵⁴ ASSIS 1992, pp. 263-279.

heqdeixot. Efectivament, *heqdeix* és un mot paraigua, que conviu en la documentació amb equivalents en romanç i llatí. A partir de la segona meitat del segle XIII comença a especialitzar-se i a fer referència a funcions més específiques, que se solen traduir al llatí o al català com a *almoina/elemosina*. Ja cap a finals del segle XIV i durant el segle XV el mot es fa servir més en associació a hospitals.⁵⁵⁵

En el cas de Barcelona, una de les aljames més importants de la Corona, podem documentar diverses d'aquestes institucions assistencials. Entre els exemples més primerencs destaquen les almoines privades, fundades i dotades per particulars. Coneixem l'almoina de Ha-Sardí gràcies a una inscripció en pedra trobada, fora de context, al segle XIX. Es tracta d'una fundació piadosa, definida com a *heqdeix*, fundada pel rabí Ha-Sardí, mort cap a l'any 1268, i de localització incerta.⁵⁵⁶ En la mateixa època, Abraham d'Alexandria va instituir una altra almoina, documentada en el seu testament del 1263 amb el mot llatí d'*elemosina*.⁵⁵⁷ Són, però, obres poc conegudes, que van tendir a patrimonialitzar-se i a desaparèixer o a allunyar-se de la missió pietosa original.⁵⁵⁸ Unes condicions que es poden vincular a la creació, ja a finals del segle XIII, d'una única almoina de caràcter comunal.⁵⁵⁹ Estava gestionada per administradors, anomenats almoiners i escollits pel Consell de Trenta (*ceololim*) de la pròpia aljama. Els consellers i administradors controlaven un patrimoni extens i solien provenir de famílies destacades.⁵⁶⁰ En ocasions molt concretes també s'ha pogut documentar una intervenció directa dels organismes deliberatius del conjunt de l'aljama, reunida en assemblea.⁵⁶¹ Les funcions que feien no han estat ben establertes, però podrien estar vinculades a la confraria per enterrar morts i a l'escola per a infants pobres, a més a més de serveis més genèrics a les persones necessitades de la comunitat.⁵⁶²

⁵⁵⁵ JÁUREGUI 2018, pp. 173-175.

⁵⁵⁶ La literatura rabínica dels *responsa* també fa referències als *heqdeixot* de Barcelona, juntament amb altres ciutats del Principat com Montpeller, Perpinyà o Girona.

⁵⁵⁷ Documentació posterior defineix la institució com "Elemosinam quam Abraham de Alexandria et Astrug filius eius instituerunt in calle judaico Barchinone". ACB, *Pergamins*, 1-6-4017; 1-6-991; 1-6-676 i 1-6-156. Regest a MAÑÉ 1988, p. 145

⁵⁵⁸ GALINSKY 2005, p. 439.

⁵⁵⁹ JÁUREGUI, 2018, pp. 176-177.

⁵⁶⁰ L'estructura social del call barceloní estava marcada per vincles de solidaritat però també per un fort esquema jeràrquic, segons el qual un nombre restringit de famílies distingides tendia a monopolitzar l'exercici dels càrrecs principals, com els de secretaris (*ne'emanim*), jutges (*berurim*) i, també, el d'almoiner. Vegeu RICH 2001, p. 429-434.

⁵⁶¹ BC, *Pergamins*, 305, reg. 20785 i reg. 20786. Citat a JÁUREGUI 2018, p. 178.

⁵⁶² JÁUREGUI 2018, p. 179. Aquest serà el cas d'Aaron Rauhel, que el 1310 va deixar 200 sous a l'Almoina del Call i als "pauperum in dicta Elemosina".

Malauradament, els hospitals de l'aljama de Barcelona, si bé existents, són molt menys coneguts. Les referències més primerenques, magres i fragmentàries, ens remeten a una "sinagoga hospital" (1302), administrada per un *capellanus*, Astruc Abraham, i a un hospital associat a una almoïna (1316), fundat per Samuel de Na Regina, ja difunt, i administrat per Isaac Salamó Adret. Un tercer document, del 1385, fa referència a un hospital per a pobres, possiblement el mateix que va fundar Samuel de Na Regina. Jáuregui proposa, fent paral·lelismes amb el paisatge assistencial barceloní del moment, que aquests hospitals es van especialitzar en l'acollida de pobres i malalts d'origen principalment foraster, com per exemple els jueus expulsats de França que van ser acollits a la ciutat.⁵⁶³

L'atac del 1391 i la desarticulació de l'aljama barcelonina va suposar, també, l'eventual desaparició de les institucions assistencials que li havien estat pròpies. Les conversions massives i forçades, però, no van trencar el sentit de comunitat ni els vincles de solidaritat. Els neòfits van seguir vivint de forma agrupada i en contacte permanent amb els jueus supervivents que van resistir la cristianització. Efectivament, els conversos van desenvolupar noves institucions d'assistència i ajut mutus: el cas més destacable és el de la confraria de la Santíssima Trinitat, associada a l'església del convent del mateix nom que s'aixecava a l'antic call i que havia estat promogut per l'elit conversa de la ciutat. Una confraria possiblement vinculada a un mal conegut hospital de conversos.⁵⁶⁴ Alhora, la cristianització va obrir les portes de les institucions assistencials de la ciutat als antics membres de l'aljama. En aquest sentit Clara Jáuregui ha documentat diversos casos d'infants, orfes a conseqüència de l'atac del 1391, que van ser batejats i acollits als hospitals d'en Vilar i d'en Colom.⁵⁶⁵ La conversió podria haver estat, també, un via d'accés als hospitals per a metges jueus, com en el cas de Francesc de Pedralbes, contractat com a físic a l'Hospital d'en Pere Desvilar primer i al de la Santa Creu després.⁵⁶⁶

L'atapeït teixit assistencial de l'aljama barcelonina ha estat sovint deixat de banda en les recerques sobre els hospitals, almoïnes i confraries de la ciutat. Ho expliquen els tòpics, profundament arrelats, que associen les comunitats jueves medievals amb la marginalitat i

⁵⁶³ JÁUREGUI 2018, p. 184.

⁵⁶⁴ *Idem*.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, p. 183.

⁵⁶⁶ JÁUREGUI 2017, p. 141.

l'exceptualitat. Cal trencar-los: la separació física no era total, tampoc en els espais d'assistència.

Certament, un àmplia bateria legal ordenava, també en el camp assistencial, la separació entre cristians, jueus i sarraïns. En el concili provincial de València del 1240, es prohibia que cohabitessin cristians, jueus i sarraïns i que dones cristianes alletessin infants jueus i sarraïns.⁵⁶⁷ En un esperit semblat, la IV constitució del concili de Tarragona del 1241, *Contra iudeos medicos et contra hereticos et eorum receptores*, maldava per limitar la interacció entre metges jueus i pacients cristians.⁵⁶⁸ Unes prohibicions sovint relaxades a través de la concessió de llicències, reials o episcopals, o, directament, ignorades quan es creia convenient.⁵⁶⁹ Més enllà dels requeriments legals i la separació física imposada per murs i tancats, l'aljama de Barcelona no era un món aïllat, impermeable a les tendències que imperaven en la societat en la qual, sens dubte, estava inserida. Com hem vist, les possibilitats d'un donant jueu del segle XIII no diferien massa de les d'un donant cristià. L'aljama de Barcelona va participar de l'explosió d'institucions i pràctiques assistencials dels segles XII i XIII, i també de molts dels processos que van afectar aquestes mateixes institucions: l'intervencionisme creixent dels poders públics, com es pot apreciar amb l'almoïna del call; la creixent regulació dels càrrecs administratius i l'ús que se'n va fer com a plataforma d'ascens i promoció social per l'elit local; o, fins i tot, una lenta convergència cap a un model assistència en el qual l'hospital s'erigia, lentament, com la institució per excel·lència.

2. 2. 4. Els hospitals

A partir del segle XII, l'Hospital de la Seu va deixar de ser l'únic de Barcelona. La ciutat no va restar al marge, evidentment, de la "cascada d'hospitals" que va caracteritzar el context europeu del moment.⁵⁷⁰ Amb molt poques excepcions, els nous hospitals que van poblar el paisatge assistencial de la ciutat eren fundacions privades,⁵⁷¹ emparades en criteris jurídics

⁵⁶⁷ Trobem una disposició semblant en la VIII constitució del concili de Tarragona del 1274 i la Constitució XXIII del concili de Tarragona del 1330. Vegeu PONS 1974, pp. 94, 156-157.

⁵⁶⁸ PONS p. 53. La prohibició es va repetir en el concili de Tarragona del 1306. Vegeu PONS, p. 125.

⁵⁶⁹ Clara Jáuregui ha documentat 11 metges jueus amb llicències episcopals i 12 amb llicències reials a la Barcelona del segle XIV. JÁUREGUI 2017, pp. 122-123.

⁵⁷⁰ BRODMAN 2009, p. 45.

⁵⁷¹ BARCELÓ 2015, pp. 4-19.

propis del dret romà que en garantien aspectes clau com que es transmetés en el temps la voluntat i el record fundacionals, fins i tot en contextos institucionals més amplis, com els capítols catedralicis o els municipis.⁵⁷² Amb l'excepció de l'hospital dels mesells, creat a instància del bisbe Guillem de Torroella, els altres cinc hospitals els van crear, efectivament, barcelonins a títol individual o de forma conjunta.

L'hospital dels mesells

L'hospital dels mesells, també conegut com a Casa dels Malalts, Hospital de Santa Margarida i Hospital de Sant Llàtzer, era la institució que, fins al segle xx, va assistir els aflagits per la lepra a la ciutat de Barcelona. Alguns dels primers autors a aproximar-se a la història dels hospitals medievals barcelonins, com Roca o Martinell,⁵⁷³ van situar la fundació de l'hospital de mesells al segle ix, en època comtal. Si bé coneixem alguns casos de *leprosaria* a l'Europa altmedieval, sobretot a la Gàl·lia i a Itàlia, la fundació de l'hospital barceloní va ser, en realitat, molt més tardana.⁵⁷⁴ Podem documentar l'hospital amb certesa des del 1188, però les ordinacions de la casa, que va impulsar el bisbe Ponç l'any 1326, identifiquen el bisbe Guillem de Torroella (1144-1171) com el fundador.⁵⁷⁵ L'hospital es remunta, doncs, als anys centrals del segle xii, en un context d'una expansió important de les llebroseries per l'Europa occidental.⁵⁷⁶ Consistia en l'hospital i una església o capella, encara existent, datada de principis del segle xiii.⁵⁷⁷ L'any 1218 Ramon de Plegamans i la seva esposa Arsenda van fundar un benefici sota l'advocació de Santa Margarida, nom amb el qual es va conèixer l'església durant el segle xiii. Més endavant es va establir un altar dedicat a Sant Llàtzer, patró dels leprosos, documentat a partir del 1355.⁵⁷⁸

El conjunt es va establir als afores de Barcelona, a prop de dos dels camins principals que, a través dels portals de la Boqueria i la Portaferriassa, conduïen a la ciutat. Una situació que en cap cas buscava aïllar els leprosos, sinó, justament, que estiguessin en contacte permanent

⁵⁷² BARCELÓ, COMELLES 2016 pp. 128-129.

⁵⁷³ MARTINELL 1935, p. 115.

⁵⁷⁴ Gregori de Tours documenta l'existència d'un hospital per a leprosos a Chalon-sur-Saône, fundat pel bisbe Agrícola a mitjans del segle vi. MILLER, SMITH-SAVAGE 2005, p. 23.

⁵⁷⁵ ACB, *Notularum Communium*, 1325-1330, fols. 62v-63v. Citat a PÉREZ 1980, p. 78.

⁵⁷⁶ RAWCLIFFE 2006.

⁵⁷⁷ CONEJO 2002, p. 283.

⁵⁷⁸ ACB, *Sepeculum septem ecclesiarum parochialium barchinonensium*, f. 393; citat a MAS DOMÈNECH 1906-1921, XIII: 154, n. 4.

tant amb passavolants com amb la ciutat mateixa, ambdós possibles benefactors de la institució. De fet, l'ampliació del recinte emmurallat del segle XIV el va situar dins de les muralles, en el que era un dels trams més urbanitzats del Raval,⁵⁷⁹ zona a la qual l'església de la llebroseria servia com a parròquia.⁵⁸⁰

Abans de les citades ordinacions del 1326, l'hospital estava sota l'administració del rector de l'església i sota l'autoritat del bisbe i el capítol. Una mala gestió crònica i el fet que el mateix rector s'apropiés de béns i rendes de l'hospital van propiciar la intervenció episcopal i la redacció de les ordinacions, les primeres conegudes de institució, que han estat àmpliament estudiades per Pérez Santamaria.⁵⁸¹ Segons el nou model organitzatiu, l'hospital quedava sota el càrrec d'un administrador o procurador, escollit pel bisbe i el capítol. L'administrador podia ser un laic o un clergue,⁵⁸² i tenia àmplies prerrogatives sobre el patrimoni i els pacients i treballadors de l'hospital. En aquest sentit, s'havia d'encarregar personalment de rebre els ingressos de l'hospital i d'establir-ne un control exhaustiu mitjançant uns inventaris anuals. Gestionava també l'alienació de les propietats de l'hospital, amb el consentiment necessari del bisbe i el capítol.⁵⁸³ Pel que fa al control sobre els malalts, s'estenia a aspectes com la rebuda o la possibilitat d'imposar càstigs.⁵⁸⁴ El rector, abans la principal autoritat en l'hospital, quedava relegat, en principi, a la cura de les ànimes dels malalts. Havia de celebrar una missa diària, administrar sagraments i donar sepeli. A canvi d'aquest serveis percebia 25 lliures anuals i la possibilitat de beneficiar-se de l'establiment d'aniversaris i funerals, entre d'altres privilegis. Romania, evidentment, sota l'autoritat del bisbe i el capítol, i, alhora, podia influir en la designació del sacerdot beneficiat a l'altar de Santa Margarida.⁵⁸⁵

⁵⁷⁹ BANKS 2005, p. 31; VINYOLES 2003, p. 132.

⁵⁸⁰ JÁUREGUI 2018, p. 91.

⁵⁸¹ PÉREZ 1980, pp. 77-115.

⁵⁸² El primer administrador, Bernat de Mir, era, efectivament, un laic que tenia la confiança del bisbe Ponç. La majoria dels seus successors en el càrrec, però, van ser clergues. ACB, NC, 1325-1330, f. 65v. Citat a PÉREZ 1980, p. 83.

⁵⁸³ ACB, *Collationum*, 1343-1347, f. 4. Citat a PÉREZ 1980, p. 84.

⁵⁸⁴ Clara Jáuregui documenta el cas de Jordi, un malalt encadenat per ordre de l'administrador a finals del segle XIV com a càstig per la seva indiscreció a l'hora de comentar el bon estat de l'hospital entre els passavolants. Aparentment, el convenciment que l'hospital estava ben dotat podia tenir efectes negatius en la recaptació d'almoines i donacions. ACB, *Hospital de Santa Margarida*, 1379-1380, f. 137r-139v. Citat a JÁUREGUI 2018, p. 91. En un esperit semblant, Pérez Santamaria documenta els càstigs que l'administrador de l'hospital va imposar a l'esclau davant les amenaces del segon de cremar l'hospital i ferir o matar diversos treballadors. ACB, *Llibre dels Comptes de la Casa dels Malalts*, Despeses, f. 8a. Citat a PÉREZ 1980, p. 108.

⁵⁸⁵ PÉREZ 1980, p. 86-87.

L'administrador tenia autoritat sobre una sèrie de personal al servei de l'hospital. A través de l'estudi dels llibres de comptes podem documentar, a finals del segle XIV, una serventa dels malalts o macipa, auxiliada per una ajudant.⁵⁸⁶ Conjuntament assumien, segurament, la major part de les tasques assistencials. Més enllà del contacte directe amb els malalts, el personal hospitalari incloïa una clauera; diversos missatgers,⁵⁸⁷ encarregats de captar pa i almoines per la ciutat; jornalers, que treballaven els horts de l'hospital i feien tasques de reparació; i baciners i informadors, que, segons les ordinacions del 1326, recollien informació referida a l'hospital i la feien arribar al bisbe.⁵⁸⁸ A més a més del personal remunerat, l'hospital posseïa un esclau. Pel que fa a la medicalització, era més aviat feble. L'any 1307, el rector afirmava que proveïa als malalts amb unguents,⁵⁸⁹ i les ordinacions mencionen la neteja d'úlceres,⁵⁹⁰ sense que això suposés necessàriament la presència de metges. A finals del segle XIV es pot documentar l'activitat de personal mèdic a l'hospital a través dels exàmens d'entrada d'alguns malalts per tal de determinar si patien la lepra.⁵⁹¹ Aquests exàmens, però, apareixen com una mesura extraordinària, que l'administrador sovint procurava estalviar-se.⁵⁹²

Una de les raons que va impulsar la reforma del 1326 va ser la limitació a l'hora d'acollir malalts, imposada per la manca de recursos. Tot sembla apuntar, però, que l'hospital mai no va tenir un nombre massa elevat de leprosos.⁵⁹³ Les ordinacions estableixen una jerarquia en l'acceptació de malalts segons criteris de provinença: els barcelonins havien de ser atesos primer, després aquells provinents del bisbat de Barcelona, seguits pels catalans i, en última instància, la resta de malalts d'altres orígens i condicions. Una jerarquia implementada no de forma gratuïta, ja que trobem, a finals del segle XIV, un nombre destacable de mesells de diferents procedències entre els malalts de Santa Margarida: malalts barcelonins, catalans, valencians i castellans, però també alguns de llocs tan distants com Alemanya, Grècia i

⁵⁸⁶ PÉREZ 1980, p. 104.

⁵⁸⁷ Tres durant el bienni de 1379-1380.

⁵⁸⁸ Al segle XV es documenta un grup de beguines associat a l'hospital.

⁵⁸⁹ ADB, VP I, 64v. Citat a BAUCCELLS, 1998 p. 1493.

⁵⁹⁰ ADB, RC IV, f. 63. Citat a BAUCCELLS, 1998, p. 1493.

⁵⁹¹ És el cas d'un home que, el 1379, assegura ser leprós. L'examen dels físics va determinar que no ho era. ACB, *Llibre de comptes de Hospital de Santa Margarida, 1379-1380*, f. 141v. Citat a JÁUREGUI 2018, p. 93.

⁵⁹² En els llibres de comptes del 1393-1395 apareix el cas de Pere, provinent de València, a qui se li donen 5 sous perquè se'n vagi de l'hospital, estalviant-se així l'examen mèdic, força més car. ACB, *Hospital de Santa Margarida, Llibres de comptes, 1393-1394*, f. 56v. Citat a JÁUREGUI 2018, p. 93.

⁵⁹³ A finals del segle XIV els pacients de l'hospital solen ser uns cinc. JÁUREGUI 2018, p. 96.

Tartària.⁵⁹⁴ Una diversitat d'orígens que reforça la concepció dels aflagits per la lepra com a persones no mancades de mobilitat.

Quant al finançament de la institució, les principals fonts d'ingressos eren, segons el llibre de comptes del 1379-1380, els provinents de vendes de pa sobrant, les recaptacions dels baciners, els donatius de doners i objectes, les vendes dels productes de les vinyes, camps i horts de l'hospital, els ingressos de la capella, els ingressos pel lloguer de cases, els censos sobre propietats de l'hospital, l'establiment de terres de l'hospital, la venda de robes i, en última instància, els ingressos provinents dels propis malalts, ja fossin llegats dels difunts o bé pagaments efectuats a l'hora de l'ingrés.⁵⁹⁵ La suma de les diverses fonts d'ingressos arribava als 4500 sous i 5 diners, que es van destinar, sobretot, a les despeses relacionades amb l'activitat assistencial i de gestió, com la compra d'aliments; el pagament d'aniversaris i censos i el pagament de salaris. Unes sortides que es van remuntar als 3323 sous, 6 diners i una malla, i van deixar així un superàvit de 1216 sous, 11 diners i 1 malla.⁵⁹⁶

L'Hospital d'en Marcús

Bernat Marcús era l'hereu d'una nissaga de rics terratinents urbans. El seu patrimoni s'estenia, sobretot, per la ciutat de Barcelona i el seu pla, però comptava amb recursos alternatius, com forns, el castell del Port o el privilegi d'encunyar moneda.⁵⁹⁷ Era, a més a més, un home ben connectat amb el poder: va prestar sumes importants de diners al comte Ramon Berenguer IV i, de fet, va testimoniar el matrimoni entre el comte i Peronella d'Aragó.⁵⁹⁸ Durant els anys centrals del segle XII, va fundar en vida un hospital. L'edifici, acompanyat d'una capella,⁵⁹⁹ es va situar a la cruïlla del carrer Moncada amb el carrer Carders, llavors al límit de l'àrea urbanitzada de la ciutat i la frontera septentrional de les propietats que els Marcús van acumular a la Ribera.⁶⁰⁰ L'any 1147 el projecte va obtenir el

⁵⁹⁴ JÁUREGUI 2018, p. 96

⁵⁹⁵ PÉREZ 1980, pp. 91-99. L'estudi del llibre de comptes del 1379-1380 mostra que els ingressos més grans provenien de la venda del pa i dels productes cultivats a les terres i horts de l'hospital, que havien de ser bastant extensos.

⁵⁹⁶ JÁUREGUI 2018, p. 96.

⁵⁹⁷ BENSCH 2000, p. 148.

⁵⁹⁸ ROCA 1920, pp. 12-13, ORTI, 2000, p. 229. Banks defineix els Marcús com "la família més important del segle"; BANKS 2003, p. 26.

⁵⁹⁹ Sobre la capella, encara existent, vegeu DALMASES 1991-93, pp. 113-158.

⁶⁰⁰ BANKS 2003, p. 26.

vistiplau del bisbe Guillem de Torroja i de l'arquebisbe de Tarragona Bernat Tort, si bé les obres es van iniciar posteriorment i es van allargar més enllà de la mort d'en Bernat Marcús; les van acabar els seus fills Bernat i Ramon.⁶⁰¹

La falta de documentació dificulta l'aproximació a les primeres dècades de vida de la institució.⁶⁰² Ja al segle XIII el capítol apareix nomenant administradors, tots ells clergues.⁶⁰³ Eventualment, però, el Consell de Cent va obtenir certes prerrogatives sobre l'hospital: l'any 1339, després d'un període de penúries econòmiques, l'administració va cedir l'hospital al Consell de Cent a canvi de 100 sous, sense que això suposés, però, la desaparició del patronat episcopal.⁶⁰⁴ S'iniciava així un dels primers casos de col·laboració entre la Seu, actor consolidat del paisatge assistencial barceloní, i el govern municipal emergent. A partir dels anys trenta del segle XIV, el Consell va donar suport a l'hospital amb donacions puntuals: l'any 1338 el govern va donar 100 sous a l'administrador Ramon Sa Sinyera per proveir l'hospital de vi, ja que una forta pedregada n'havia malmès les vinyes,⁶⁰⁵ i l'any 1355 va concedir, un altre cop, 100 sous com a dot per maridar una de les filles de l'hospital.⁶⁰⁶ Una donació que es repetiria pocs anys després, el 1358.⁶⁰⁷ El suport a l'hospital anava acompanyat de la capacitat d'influir en la presa de decisions. En aquest sentit, els *Testaments de Consellers* recullen la capacitat del Consell a l'hora d'escollir l'administrador de l'hospital, sempre, però,

⁶⁰¹ BATLLE 1980, p. 137, BENSCH 2000, p. 323.

⁶⁰² Pi i Arimon i Sivilla documenten l'existència d'una obra memorialística escrita el 1340 pel rector Guillem Bartomeu, el *Memoriale Sancte Marie capelle Bernardi Marcuci*, ara perdut; Pi i ARIMON 1854, p. 551, SIVILLA 1869, pp. 54-56; ap. BATLLE 1980, p. 138.

⁶⁰³ És el cas de nomenament de Pere Sarroca de l'any 1289, signat per un canonge i un clergue beneficiat de la seu; ADB, *Visites Pastorals*, l: 1303-1310, fol. 65v.

⁶⁰⁴ PIFARRÉ 1982, p. 84.

⁶⁰⁵ "Als honrats Arnau Dusay et cetera, de part dels consellers de la dita ciutat, pregam-vos que donets e paguets an Ramon Sa Sinyera, rector e amministrador del espital d'en Bernat Marchús *centum solidos* barchelonesos, los quals lo honrat Consell dels Cent Jurats de la dita ciutat ha atorgats graciosament per amor de Déu als pobres del dit espital per provisió de vi, per com los pobres del dit espital no havien ni per beguessin los fruyts de les vinyes que en l'any passat eren estats fallats per pera qui hi era cayguda"; AHCB, *Llibre del Consell* 14, f. 56v.

⁶⁰⁶ "Al honrat en Pere Bos, et cetera, de part dels consellers de la ciuta ciutat, donats a na Berenguera, la qual ses nodrida en l'espital d'en Bernat Marcús, e la qual és estada núvia ab en Ramon Bosch, sabater, marit seu, *centum solidos Barchelonenses*, los quals li sien donats per amor de Déu en ajuda del seu axovar. En testimoni de la qual cosa fem-vos lo present albarà segellat ab lo segell de la dita ciutat, scrit en Barchelona a X dies de març del any de la nativitat del nostre senyor MCCCLV". AHCB, *Llibre del Consell* 19, f. 13v.

⁶⁰⁷ AHCB, *Clavaria*, 1B. XI-2 (1358), f. 290r: "Item done de manament dels dits honrats Consellers a mi fet ab albarà lur sagellar ab lo sagell de la dita ciutat, scrit en Barchelona a XVI dies d'abril del any MCCCLVIII an Francesch des Molins, procurador e aministrador del espital d'en Bernat Mercús, les quals per los dits honrats Consellers li són estades atorgades de gràcia en mode de maridar na Elissen, en altra manera appellada Escolana, la qual deu fer matrimoni ab en Domingo Garcés, laurador, e la qual fou gitada en lo dit espital segons que en lo dit albarà de manament lo qual cobre d'ell segons en apocha es contengut: V lliures".

amb el consentiment del bisbe.⁶⁰⁸ A més, s'establia un control anual de l'activitat de l'administrador a través de l'escrivà de la ciutat, que havia de fer inventariar l'hospital i revisar-ne els llibres de comptes.⁶⁰⁹

Més enllà de l'administració, l'hospital tenia una comunitat, majoritàriament femenina, de seglars entregats a l'hospital. Les ordinacions de l'hospital que el bisbe Ponç de Gualba va fer portar al palau episcopal esmenten els *fratorum et sororum hospitalis*.⁶¹⁰ No coneixem el contingut d'aquestes ordinacions, però altres fonts fan referència a la importància i autoritat que tenien, compartida amb l'administrador: durant les primeres dècades del segle XIII la comunitat va consentir el tancament de contractes, un paper que sembla que s'esvaeix en el període posterior.⁶¹¹ La visita pastoral del 1306 documenta la presència a l'hospital d'un donat, Ponç Sastre, i de dues donades, Maria i Simona,⁶¹² possiblement equiparables als *fratres* i les *sorores* que apareixen en la documentació anterior, a banda de diverses serventes de les quals no coneixem el nom.

L'Hospital d'en Marcús es dedicava a l'acollida de pobres, malalts i peregrins,⁶¹³ amb una atenció especial als infants abandonats, que eren nombrosos l'any 1306.⁶¹⁴ Aquesta relativa especialització va provocar que el poder reial protegís l'hospital d'un abús, documentat per

⁶⁰⁸ La primera referència a l'elecció d'un administrador per part del bisbe i els consellers de la ciutat és del 1344; ADB, *Col·lacions IV*, f. 130v-131v.

⁶⁰⁹ "Item com la ciutat meta administrador en lo hospital d'en Marcús, ab sabuda de monsenyor lo bisbe de Barchelona, e lo dit administrador en temps passat ha acostumat a retre compte a la ciutat de la administració, e com entre en la administració del dit hospital fa inventari en poder del scrivà de la ciutat de tot ço que trobe en lo dit hospital. Per ço los consellers esdevenidors sien membrats que façen retre comptes an Molins, prevere, de la administració que ha tinguda del dit hospital la qual ha lexada, e te-la ara en Guillem Mulner, prevere. E que façen que del dit Guillem haien cascun any compte durant la sua administració, e après de tots aquells qui en esdevenidor seran administradors del dit hospital"; AHCB, *Testaments de Consellers 1371-1372*, f. 6v.

⁶¹⁰ ADB, *Visites Pastorals I*, f. 65v; BATLLE 1980, p. 140.

⁶¹¹ L'any 1233 la comunitat apareix consentint l'establiment d'un obrador de l'hospital, i el *frater* Berenguer Huget apareix entre els firmataris. "Quod ego, Egidus, procurator hospitalis Bernardi Marcucii et procurator hospitalis Mayoricharum consilio, et voluntate fratrum dicti hospitalis Bernardi Marcucii, dono et stabilio... »; BC, *perg.* 354. El mateix esquema es repeteix en una confirmació de l'any 1246: « "Ego, frater Raimundus Bernardi Marchucii, cum consilio et voluntate fratorum et sororum eiusdem hospitalis, laudo, probo et confirmo..."; BC, *perg.* 78. Diversos *germans* i *germanes* de l'hospital apareixen, també, entre els signataris, juntament amb l'administrador Ramon Bertrand. Són Arnau Arbert, Dolça de Rovira, Estela de Castellolí, Estela Despuig i Pereta de Forés.

⁶¹² ADB, *Visites Pastorals I*, fol. 65v.

⁶¹³ La visita pastoral del 1306 documenta setze malalts residents a l'hospital; ADB, *Visites Pastorals I*, fol. 65v.

⁶¹⁴ "Item dixerunt que dictus rector cum se donatis et pedisetis et pueris expositis esse se XIX, propter infirmos ipsius hospitalis qui sunt bene XVI in presenti"; *Idem..*

Roca, segons el qual diversos infants eren abandonats per les seves mares que, posteriorment, s'oferien a l'hospital com a dides per tal d'al·letar-los a canvi d'un sou.⁶¹⁵

Pel que fa els recursos de l'hospital, tot sembla indicar que, malgrat l'opulència del fundador i les donacions constants, molts cops compartides amb altres hospitals barcelonins, la institució va ser sempre modesta i sovint va viure períodes de crisi que van forçar la intervenció d'autoritats superiors.⁶¹⁶ Els donats i donades de l'hospital asseguren, l'any 1306, que rebien una renda d'uns 200 o 220 sous anuals. Certament, la renda estreta de l'explotació de les propietats urbanes i rurals de l'hospital no era l'única font d'ingressos per a l'hospital, que també comptava amb la captació d'almoïna en moneda, pa o robes i els fruits dels horts i vinyes que tenia en propietat.⁶¹⁷ Tot i això, la comparació de l'Hospital d'en Marcús amb el d'en Colom, que tenia una renda anual de 1500 sous el mateix 1306,⁶¹⁸ evidencia la migradesa de recursos del primer. Possiblement, la pobresa de l'hospital va motivar la butlla expedida pel papa Benet XII l'any 1335, que prometia la concessió d'indulgències a aquells que afavorissin l'hospital.⁶¹⁹ Els capbreus de l'Hospital de la Santa Creu, però, mostren que, durant el procés de fusió, l'Hospital d'en Marcús va ser un dels que menys propietats va aportar a la nova fundació.⁶²⁰

L'Hospital d'en Colom

Joan Colom, un canonge ric i influent de la seu barcelonina, va fundar l'Hospital d'en Colom a principis del segle XIII.⁶²¹ La fundació va rebre la protecció del papa Honori III mitjançant una butlla publicada el 1219.⁶²² La casa es va establir als afores de la ciutat, al raval sud, a prop del

⁶¹⁵ ACA, *Cancellaria Reial*, reg. 2127, f. 41r; citat a Roca 1920a, 14, n. 2.

⁶¹⁶ En són exemples les ja citades ajudes del Consell de Cent o el préstec concedit pel canonge Ramon Vallfort al rector Pere Bertran l'any 1281; ACB, *Diversorum*. C, caps 26, 3552; citat a BATLLE 1980, p. 139.

⁶¹⁷ "...lectos et pannos hospitali necessariis proveniunt de legatis defunctorum de civitate pro majori parte"; ADB *Visites Pastorals* I; 1303-1310, f. 65v.

⁶¹⁸ ADB, *Visites Pastorals*, I; 1303-1310, f. 64v-65r; ap. PIFARRÉ 1980, pp. 91-92.

⁶¹⁹ AHSCSP, *Llibre de Privilegis*, vol. I, f. 5v, vol. II, ff. 22v-23r; citat a Roca 1920a, 13-14. CONEJO 2002, p. 282.

⁶²⁰ Vegeu la conferència impartida per Jaume Marcé i Laura Miquel a les jornades de recerca *Barcelona hospitalària. La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XVIII*, que van tenir lloc entre el 17 i el 18 de gener del 2019 al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA): <https://youtu.be/uHhIhmNdgro>.

⁶²¹ Si bé el seu accés a la canònica va ser accidentat, el canonge Colom apareix durant les primeres dècades del segle XIII com una figura d'autoritat en el capítol barceloní, expert en dret i àrbitre en nombroses disputes. Era, també, un home molt ric, tal com es desprèn del seu testament, i amb una magnífica biblioteca. BATLLE, CASAS 1980, pp. 125-126.

⁶²² Document publicat a BATLLE, CASAS 1980, p. 164.

camí del Llobregat. Es tractava, aleshores, d'una zona poc urbanitzada, amb nombrosos horts, que es va anar desenvolupant com a burg durant la segona meitat del segle XIII.⁶²³ Poc després de la mort del fundador, l'any 1236 l'Hospital d'en Colom es va unir amb l'antic Hospital de la Seu, per acord de Berenguer de Planes, administrador del primer, per una banda, i el bisbe Berenguer de Palou i el capítol, per l'altra. La unió, aconsellada pel rei Jaume I i els prohoms de Barcelona,⁶²⁴ es va resoldre amb l'absorció de l'Hospital de la Seu pel d'en Colom, que va continuar amb el seu emplaçament i nom i sota la mateixa direcció. La Seu barcelonina, però, posava el nou hospital sota la seva ferma autoritat, se n'erigia com a patrona i es reservava la potestat d'escollir-ne els futurs administradors.⁶²⁵ Tot i que en la documentació posterior la denominació d'Hospital d'en Colom és clarament majoritària, en un document de l'any 1263, quasi trenta anys després de la unió, el mateix Berenguer de Planes era anomenat "rector hospitalis sedis Barchinone, quod unitum est hospitali quod construxit Columbus, quondam, dicte sedis canonicus".⁶²⁶

La unió de les dues cases, doncs, va posar l'Hospital d'en Colom sota l'òrbita de la Seu barcelonina. Berenguer de Planes, el primer rector de la institució, tenia la confiança plena del fundador, amb qui segurament compartia vincles de sang. En el testament del canonge Colom del 1229 es garantia el nivell de vida de l'administrador amb la concessió de drets sobre algunes de les propietats de l'hospital i la possibilitat de viure a la casa del difunt, beure'n el vi i utilitzar els seus objectes mobles i, alhora, se li encarregava la tutela d'una sèrie de familiars del canonge.⁶²⁷ El pacte amb la Seu va permetre a Berenguer de Planes mantenir les funcions i privilegis, però els administradors posteriors van ser escollits pel bisbe i el capítol. Molts dels elements formals de les primeres formes d'administració semblen mantenir-se: els administradors escollits pel bisbe i capítol són clergues que ocupen el càrrec durant llargs

⁶²³ BATLLE, CASAS 1980, p. 123.

⁶²⁴ Un dels primers casos d'actuació del govern municipal embrionari en política hospitalària.

⁶²⁵ "Et amministratores, rectores et procuratores ipsius hospitalis sub dominio et gubernatione Barchinone ecclesie et sub eius obedia atque protectione ab episcopo et capitulo creentur, ordinentur, removeantur vel mutentur, constituentur et destituantur secundum ordinationes ecclesie et illi procuratoris in loco predicto pauperes et egenos vagosque peregrinos, de fructibus et redditibus supradictis studeant sempre cum consilio prefati Berengarii de Planis quamdiu vixerit fideliter procurare. ACB, *Constitucions* 27, calaix 43, citat a BATLLE, CASAS 1980, doc. 3.

⁶²⁶ BC, *perg.* 581.

⁶²⁷ BATLLE, CASAS 1980, p. 123.

períodes de temps i que obtenen el dret de viure de les rendes de l'hospital.⁶²⁸ Els seus deures eren els genèrics, és a dir, protegir la institució i gestionar-ne les rendes.

Més enllà de l'autoritat de l'administrador, el patronatge de la Seu es va fer de seguida evident. Poc després de la unió amb l'Hospital de la Seu, l'administrador Berenguer de Planes establí un hort amb el permís i consentiment del bisbe Pere de Palou.⁶²⁹ De forma semblant, el bisbe i el capítol van actuar en nom de l'hospital, defensant-ne els interessos en un plet contra les hereves de Joan de l'Estany en els anys 1236-1241.⁶³⁰ Un cop més, la supervisió episcopal es va fer explícita en la visita pastoral del 1307, durant el pontificat de Ponç de Gualba. El mateix bisbe també va fer portar al palau documentació diversa relacionada amb l'hospital i el seu successor, Ferrer d'Abella, n'exigia als administradors l'entrega anual dels comptes l'any 1337.⁶³¹

Per sota de l'administrador, el personal de l'hospital estava conformat per laics donats a la institució i per treballadors assalariats encarregats del contacte directe amb els malalts, dels horts o de la recaptació d'almoïna i rendes. La visita pastoral del 1307 comptabilitza, a més a més de l'administrador Joan de Prat, dos escolars, Jaume Fuster i Pere Soler; dues donades (se n'anomena una, Dolça); quatre serventes, tres de les quals són anomenades (Elsa, Maria de Bosch i Maria Despuig); una majordoma; tres acaptadors i dos servents encarregats de l'hort.⁶³² El testament de Domingo d'Avellana, germà de l'administrador Pasqual d'Avellana, ofereix també una instantània, si bé menys precisa, de la família hospitalària l'any 1364. En el document s'estableixen, entre d'altres causes pies, unes quantitats de diners que s'havien de repartir als donats i donades de l'hospital, als familiars i als malalts i infants que hi romanien.⁶³³ Altres documents també testimonien la presència d'esclaus i, ja a finals del segle XIV, de metges, que van visitar ocasionalment la institució a canvi de pagaments determinats.

⁶²⁸ AHDB, *Visites pastorals I*: 1303-1310, f. 64v-65r.

⁶²⁹ ACB, *Libri Antiquitatum I*, f. 305, n. 846. Citat a BAUCCELLS 1973, p. 86; BATLLE 1980, p. 128.

⁶³⁰ L'any 1241, les dues parts van acceptar repartir-se l'herència després d'una sentència arbitral. En el document s'explicita l'autoritat de la seu sobre l'hospital: "Nos, dictus Berengarius, episcopus, et capitulum ecclesie Barchinone, per nobis et dicto hospitalis". Entre els subscriptors del document apareixen Berenguer Colom, administrador de l'hospital, el bisbe Berenguer de Palou i el canonge l'ardiaca Bernat Baret. BC, *perg.* 409.

⁶³¹ BAUCCELLS 1998, p. 1440.

⁶³² AHDB, *Visites pastorals I*: 1303-1310, f. 64v-65r.

⁶³³ "Et dimitto domine dicti hospitalis Columbi quinque solidos. Et omnibus deodatis dicti hospitalis, tam masculinis quam femininis, qui tempore obitus mei ibi fuerint cuilibet eorum duodecim denarios. Et unicuique familiarium hospitalis sex denarios. Et unicuique omnium infirmorum et infantum qui in dicto hospitali fuerint tempore obitus mei tres denarios". BC, *perg.* 1321.

Els físics, doncs, eren cridats per tractar pacients concrets, com el cas del metge jueu, no anomenat, que, l'any 1376, va rebre tres sous i sis diners per un xarop que va donar a una dona castellana.⁶³⁴ L'acolliment d'infants obligava, un cop més, que es contractessin dides.

Efectivament, la presència de personal mèdic i el subministrament de cures farmacèutiques són desenvolupaments tardans. Durant les primeres etapes, la documentació recull fórmules genèriques que fan referència a l'acolliment de pobres, malalts i infants abandonats, però també a aspectes més específics de la missió assistencial de l'hospital. La citada visita pastoral del 1307 cita la presència de deu malalts, quatre infants d'uns cinc anys i vuit infants lactants.⁶³⁵ En canvi, els llibres de comptes de finals del XIV ofereixen un paisatge humà més concret, on apareixen ancians, estrangers o orats, alguns dels protagonistes dels llibres d'entrades de malalts que, un segle més tard, trobem a l'Hospital de la Santa Creu.⁶³⁶ Un inventari del 1372 mostra que l'hospital tenia 31 llits.⁶³⁷ Aquestes formes assistencials, dirigides a alguns dels sectors més indefensos de la societat barcelonina del moment, convivia amb altres, pròpies del món medieval, que entenien les institucions assistencials com espais on garantir una subsistència digna a familiars o clients dels beneficiaris de la institució. Ja des de la seva concepció, l'hospital va acollir i sostenir diversos familiars, legítims o naturals, del fundador. El testament del canonge Colom establí que Bernat, Sança i Borraça, possibles fills naturals, podien viure a l'hospital, a càrrec de l'administrador Berenguer de Planes.⁶³⁸ Un privilegi que estenia als seus nebots Pere des Castell, Gerau i Elisenda. Un altre cas és el de Pere Canet, parent del canonge Pere Alqueximi, que era acollit, alimentat i vestit per l'hospital a causa del patronatge del seu parent vers la institució.⁶³⁹

Pel que fa al finançament, l'hospital va tenir, des que es va fundar, un patrimoni extens, ampliat pel propi Joan Colom en el seu testament i per un gran nombre de donacions. La unió amb l'Hospital de la Seu va suposar, també, la unió de les rendes dels dos hospitals, a més a

⁶³⁴ "Item done a l metge juheu per l exerop que donà a una castella[na] qui hic era malauta: III sous, V diners, e guarí". ACB, *Hospital d'en Colom*, Llibres de comptes, 1376-1377, f. 69r.

⁶³⁵ "Item sunt modo in hospitali X infirmi et quatuor pueri expositi quinque annorum vel circa. Item sunt ibi VIII pueri expositi qui lactant quibus habent teneri nutrices". AHDB, *Visites Pastorals, I*: 1303-1310, f. 64v; citat a PIFARRÉ 1980, pp. 91-92.

⁶³⁶ És el cas d'una orada portada a l'hospital l'any 1380 o el de Joan, un anglès vell que mor a l'hospital. ACB, *Hospital d'en Colom*, Llibres de comptes 1380, f. 2v.

⁶³⁷ ACB, *Gatiarum*, vol. V, f. 142 i ss.; ap. ROCA 1921-1922, pp. 7-20.

⁶³⁸ ACB, *Pia Almoina*, perg. 4, n. 26, calaix 32-b. Editat a BATLLE, CASAS 1980, pp. 165-168.

⁶³⁹ BC, *perg.* 605.

més de la percepció de drets i donacions d'aliments i robes que la canònica barcelonesa feia regularment. La visita pastoral del 1307 llista els ingressos de l'hospital, basats en set masos, un cens percebut a la ciutat, diverses peces de terra a Montjuïc i vinyes, a banda de les esmentades donacions de llits i racions per part dels canonges de la seu i la captació d'almoïna i pa per la ciutat i les vendes de les possessions dels malalts. Segons la visita, la renda de l'hospital era de 1.500 sous, una suma considerablement major a la percebuda per l'Hospital d'en Marcús (200-220 sous) en la mateixa època. La importància de les rendes immobiliàries, urbanes o rurals, va seguir sent la columna vertebral de les finances hospitalàries, sense descartar, però, innovacions com l'arrendament de les col·lectes d'almoïna.⁶⁴⁰

L'Hospital de Santa Eulàlia

De ben segur, la canònica de Santa Eulàlia disposava d'un o de diversos espais destinats a tasques assistencials, com acollir peregrins o repartir almoïna. L'origen de l'hospital que va participar de la reforma del 1401, però, es remunta a l'any 1234, quan Benigne de Canet i Pereta, un matrimoni de laics penitents, va fundar l'establiment i va cedir-ne la gestió a la canònica.⁶⁴¹

Benigne i Pereta haurien estat, segurament, membres de la confraria de laics de Santa Eulàlia. Segons Jaspert, l'hospital va suposar la reconversió de la confraria en una comunitat dedicada al servei a l'hospital.⁶⁴² Eventualment, però, la gestió de la casa va recaure en el prior i els canonges de Santa Eulàlia, que n'havien d'escollir l'administrador. Efectivament, els administradors documentats, designats com a rectors, procuradors o hospitalers,⁶⁴³ eren canonges que ocupaven el càrrec durant llargs períodes de temps i que actuaven sota l'autoritat del prior i de la comunitat. És el cas de Renald, el primer rector documentat, que l'any 1261 establia dues vinyes que es tenien en alou per l'hospital, amb el consentiment i firma d'Antic, prior de Santa Eulàlia del Camp.⁶⁴⁴ La influència canonical convivia,

⁶⁴⁰ BC, *perg.* 445.

⁶⁴¹ L'any 1264 l'hospital s'anomena "hospitalis Berengarii de Caneto"; citat a FELIU (ed.) 1932, doc. 3, pp. 5-6; FERRAN 2006, doc. 35, pp. 371-372.

⁶⁴² JASPERT 1993, p. 196.

⁶⁴³ És el cas de Guillem Llonch, actiu, almenys, entre el 1313 i els anys trenta del segle XIV; BC, *pergs.* 519, 282, 365.

⁶⁴⁴ BC, *perg.* 479.

evidentment, amb l'intervencionisme episcopal: el bisbe Arnau de Gurb, davant de l'aparent desinterès del prior i els canonges de Santa Eulàlia per l'hospital, va encarregar, l'any 1264, als canonges de la seu Pere i Pasqual Albert la resolució d'un conflicte obert entre Berenguer de Vic, germà de la fundadora Pereta, i Antic, prior de la canònica.⁶⁴⁵ L'exemple més clar de control episcopal, però, és la visita pastoral del 1305, que revelava una administració més preocupada per satisfer els plaers sensorials que per la gestió hospitalària.⁶⁴⁶ Una segona visita pastoral poc temps després, l'any 1307, sembla indicar una voluntat de mantenir la supervisió episcopal, que, un cop més, va topar-se amb un clima de decadència i mala gestió.⁶⁴⁷ Durant els anys centrals del segle XIV l'hospital tenia una administradora, na Moneta, que consta com a "regenta" de l'hospital en l'execució d'una deixa que Arnau Ballester va fer en favor de tots els hospitals de la ciutat.⁶⁴⁸

Més enllà del rector o administrador, l'hospital tenia donades i donats, que apareixen entre el personal assistencial però també assumint tasques de gestió del patrimoni. Així doncs, la visita de pastoral del 1305 recull la presència d'un donat i de tres servents.⁶⁴⁹ Alhora, el 1318, el donat Pere Narbonès, qui sap si el mateix que estava citat a la visita pastoral, apareix comprant una terra i un cens amb el seu patrimoni personal però en nom i profit de

⁶⁴⁵ "Sit omnibus manifestum quod ego, Berengarius de Vico, nomine proprio et nomine Perete, sororis mee, ex una parte, et nos, Antiquus, prior domus Sancte Eulalie de Campo Barchinonensis et conventus eiusdem domus, ex altera compremittimus in vos, Petrum Arberti et Paschalem Arberti, fratres canonicos Barchinonenses, tamquam in arbitratore et laudatore atque amicabile compositore (...) de consilio fratris Raimundi de Pennaforti, de ordine fratrum predictorum, supra petitionem quam ego, Berengarius, moveo contra vos, dictum priorem et conventum, ratione capelle et hospitalis Berengarii de Caneto, quondam defuncti..."; editat a FELIU (ed.) 1932, doc. 3, pp. 5-6; FERRAN 2006, doc. 35, pp. 371-372. Es tracta del conegut jurista Pere Albert, autor del *Tractatus de consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vassallos*. Vegeu FERRAN 2001.

⁶⁴⁶ Efectivament, els veïns van acusar l'administrador Bartomeu Descoll de celebrar festes amb joves de mala reputació, tenir amants, forçar una nena de dotze anys i jugar dins de les dependències de l'hospital, a més a més de comprar una casa amb les rendes de l'hospital per amagar-hi objectes robats. ADB, *Visites Pastorals I*, 26v-28v; 66v-67. Descoll és perdonat a canvi d'una multa força cara.

⁶⁴⁷ ADB, *Visites Pastorals I*, 66v-67. La visita recull un reduït nombre de malalts, que no rebien prou aliments: "numquam datur eis nisi de una comestione simplici et vili, nec emuntur galline nec alie carnes necessarie, sed datur II denari pro vino entre III infirmo".

⁶⁴⁸ AHHSCSP, Hospital d'en Pere Desvilar. Vol. III. Inv. 5. Llibres de dates i rebudes 4.0, f. 37v: "Item a na Moneta, regent l'espital de Sancta Eulàlia del Camp, e són a-n lo dit libre II cartes: XX solidos". Podria tractar-se d'una administració *in absentia* de l'administrador titular. Aquest és el cas de la mallorquina Sibil·la, que va gestionar de forma eficaç l'hospital de Sant Andreu de Palma durant els anys centrals del segle XIV després de la mort del seu marit, que la va precedir en l'administració. Sobre Sibil·la, vegeu la conferència *La medicalització dels hospitals barcelonins baixmedievals* impartida per Carles Vela i Carmel Ferragud a les jornades de recerca *Barcelona hospitalària. La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XVIII*, que van tenir lloc entre el 17 i el 18 de gener del 2019 al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA): <https://www.youtube.com/watch?v=s-nrPsUdGNM>.

⁶⁴⁹ ADB, *Visites Pastorals I*, 26v-28v

l'hospital.⁶⁵⁰ Una capacitat de gestió que podríem associar a la regència en l'administració de la ciutat na Moneta, que va ser, possiblement, una donada. La presència d'infants entre aquells assistits per l'hospital obligava a contractar-hi dides.⁶⁵¹

L'hospital es dedicava a assistir pobres malalts i infants abandonats. L'any 1293 es deia que l'hospital acollia una "multitudinem egeorum et infirmorum ad ipsum confluentium, nec etiam infantibus qui frequenter inibi exponuntur",⁶⁵² una munió de pobres i infants que, després del període de pobre administració de Bartomeu Descoll, es va veure possiblement reduïda: l'any 1305, l'hospital tenia molts més llits, trenta, que pobres acollits, que oscil·laven al voltant dels sis.⁶⁵³ Uns anys després, el 1342, el barber Pere de Bonaventura llegava a l'hospital vuit sous en favor de vuit pobres.⁶⁵⁴

La disparitat entre el nombre de llits i el de pobres acollits o els elements més escabrosos de l'administració de Bartomeu Descoll, han convidat autors com Baucells o Batlle a parlar d'una profunda decadència de l'hospital a partir del tombant del segle XIII al XIV. Així, l'Hospital de Santa Eulàlia, que hauria estat, durant el segle XIII, un dels principals centres assistencials de la ciutat, va veure reduïda les seves rendes per la falta de donacions.⁶⁵⁵ La possible decadència de la institució, però, no es pot equiparar a la seva dissolució. Els administradors-canonges van seguir gestionant, de forma activa, el patrimoni hospitalari, amb possessions i drets a la ciutat de Barcelona i al seu *hinterland*. El descrèdit tampoc no suposaria, evidentment, la fi de les donacions en favor de l'hospital, com es pot veure en el cas de Joan Frexenes, que, l'any 1357, va donar tots els seus béns mobles a l'hospital.⁶⁵⁶ L'estudi dels capbreus de l'Hospital de la Santa Creu revela, però, que les aportacions de l'hospital de Santa Eulàlia a la

⁶⁵⁰ BC, *perg.* 207: "Sit omnibus notum quod nos, Petrus Barrulli, pelliperius, civis Barchinonis, et Subirana, uxor eius, gratis et ex certa sciencia per nos et omnes heredes et successores nostros, vendimus vobis fratri Bernardo Narbonensii, donato hospitalis Sancte Eulalie de Campo Barchinonensis, ementi de vostra propria pecunia nomine et ad opus dicti hospitalis et pauperum eiusdem et eidem hospitali et pauperibus ipsius perpetuo quandam peciam terre cum vinea in ea plantata...". BC, *perg.* 400: "Ego Bernardus Percas, filius Guillelmi Pecas, civis Barchinone, quondam, fratris et certa sciencia per me et omnes heredes et successores meos, vendo vobis fratri Bernardo Narbonensii, donato hospitali Sancte Eulalie de Campo Barchinonis, ementi de vostra propria pecunia, nomine et ad opus dicti hospitalis et pauperum eiusdem et eidem hospitali et pauperibus eiusdem perpetuo totum censuale decem solidum...".

⁶⁵¹ VILLANUEVA 1851, p. 152.

⁶⁵² *Idem*.

⁶⁵³ "...Una die computata cum alia sunt sex, quia aliquando sunt plures (...) Item sunt ibi XXX lecti vel circa cum complemento pannorum". ADC, *Visites Pastorals I*, 28v.

⁶⁵⁴ ACB, *perg.* 1-7-1341.

⁶⁵⁵ BAUCELLS; BATLLE, CASAS 1980.

⁶⁵⁶ BC, *perg.* 215.

casa general van ser més aviat migrades i que, per tant, es tractava, durant el segle XIV, d'una institució modesta.⁶⁵⁷

Els patrons de l'hospital també col·laboraven directament en la manutenció fent donacions diàries d'alguns dels elements clau en el proveïment d'aliments i allotjament, les principals formes d'acció assistencial dutes a terme a la institució. Així doncs, el prior, els canonges i els preveres beneficiats de Santa Eulàlia del Camp oferien de forma diària pa d'ordi amb companatge.⁶⁵⁸ A més a més, les col·lectes públiques eren, l'any 1305, suficients per alimentar els residents, entre pobres i treballadors, de l'hospital. L'any 1307, igualment, la captació de pa no només resolía part dels reptes alimentaris de l'hospital, sinó que la venda del pa sobrer proveïa entre dotze i tretze sous per setmana.⁶⁵⁹

Hospital d'en Pere Vilar o de Sant Macià

L'any 1256, Pere Vilar, canonge de la Seu de Barcelona, manava, a través del seu testament, establir un hospital per a pobres amb una capella, sota l'advocació de Sant Macià.⁶⁶⁰ En el document especificava que s'havia d'establir en un terreny que ell mateix havia comprat al Raval de Barcelona, ben a prop de l'Hospital de Santa Margarida, i li cedia totes les seves propietats. Alhora, nomenava com a administrador a Pere de Sales, prevere barceloní i un dels seus marmessors.⁶⁶¹

Si bé Pere Desvilar va escollir un home de confiança com a administrador de la casa, en el seu testament va relegar l'elecció dels futurs administradors, laics o seglars, al capítol.⁶⁶²

⁶⁵⁷ Vegeu la conferència impartida per Jaume Marcé i Laura Miquel a les jornades de recerca *Barcelona hospitalària. La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XVIII*, que van tenir lloc entre el 17 i el 18 de gener del 2019 al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA): <https://youtu.be/uHhIhmNdgro>.

⁶⁵⁸ ADB, *Visites Pastorals I*, f. 28v. Citat a BAUCCELLS 1996, p. 1506.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, f. 64.

⁶⁶⁰ "Mando quod de mobili meo emantur honores scilicet alodia ex fructibus quorum honorum et omnium etiam aliorum honorum meorum mando construi hospitale cum capella in illo honore meo quem emi per alodium a Petro Ferrarii prope domum infirmorum in suburbio Barchinone. Cui hospitale dimitto omnes honores meos tam habitos quam habendos et universa alia bona et jura mea, meis debitis persolutis atque meis injuriis restitutis". ACB, *Testamentorum Piae Eleemosinae*, Sèrie 15, núm. 206, calaix 31–a [24 oct. 1256]; ap. MAS DOMÈNECH 1906–1921, XIII: 246–248, Apèndix xviii)

⁶⁶¹ ACB, *Testamentorum Piae Eleemosinae*, Sèrie 15, núm. 206, calaix 31–a [24 oct. 1256]; citat a MAS DOMÈNECH 1906–1921, XIII: 246–248, Apèndix xviii.

⁶⁶² "Et post hobitum ipsius Petri quocienscumque vel quandocumque contigerit ipsum hospitale vacare a rectore assignetur ibi infra decem dies a capitulo ecclesie Barchinone rector seu procurator sive clericus sive laycus, sed

L'hospital, doncs, es va integrar així en l'estructura administrativa de la catedral barcelonina. Tots els administradors identificats durant els segles XIII i XIV eren clergues i ocupaven el càrrec de forma vitalícia o, almenys, durant llargs períodes de temps.⁶⁶³ L'absència d'ordinacions o documents normatius específics dificulta establir amb seguretat les funcions i prerrogatives associades a l'administració, però la documentació consultada els mostra especialment actius en la gestió patrimonial. La capacitat d'intervenir en l'adquisició i alineació de propietats estava limitada pel patronat exercit pel bisbe i el capítol, que supervisaven les finances i la transmissió de patrimoni de l'hospital a través de la formació de comissions: l'any 1312, els canonges Ramon de Vilalta i Berenguer de Laceria, assignats pel bisbe i el capítol a la custòdia i indemnitat de l'hospital, donaven la seva llicència a la venda d'una vinya al rector Pere Cassard.⁶⁶⁴ Trobem un altre exemple d'aquesta supervisió en l'establiment d'una casa a Barcelona per part de l'administrador Jaume Despuig l'any 1364. En el document, Despuig especifica que fa l'establiment amb l'assentiment i sota l'autoritat del bisbe i del capítol que, significativament, apareixen com a signataris, reunits en el palau episcopal per tractar els negocis de la Seu.⁶⁶⁵

Qui vivia i treballava a l'hospital? Una exempció de passatge del pont del Llobregat, atorgada pels consellers de Barcelona l'any 1306, es referia a "totam familiam ipsius hospitalis", que procedia a anomenar. Es tracta d'una llista, incompleta a causa de l'estat de conservació del pergami, que enumerava els homes i les dones que vivien a l'hospital: eren, entre d'altres, l'administrador i rector Bernat Sabater, Guillem Gisbert, Bernat Marí, Bernat de Cursavi, Pere Viader, Ferrer Borda, na Torra, Raimon Valirana, n'Armengola, Ponç, en Figuerol i Guillem Viader.⁶⁶⁶ Es podria tractar d'una comunitat de donats i donades en servei de l'hospital o la

quod capitulum magis hospitali cognoverit expedire". ACB, *Testamentorum Piae Eleemosinae*, Sèrie 15, núm. 206, calaix 31—a [24 oct. 1256]; citat a MAS DOMÈNECH 1906–1921, pp. 246–248, Apèndix xviii.

⁶⁶³ N'és un bon exemple Pere Cassard, administrador, almenys, des de 1312 i fins c. 1337, quan va redactar el testament. BC, *pergs.* 496, 606

⁶⁶⁴ BC, *perg.* 496: "...cum expresso assensu et voluntate venerabilium Raimundi de Vilalta et Berengari de Lacerie, canonicorum Barchinone, custodie et indemnitati bonorum dicti hospitalis per reverendum dominum Barchinone episcopum et eius capitulum deputatorum et assignatorum...".

⁶⁶⁵ "Ego Jacobus de Podiolo, presbiter beneficiatus in ecclesiam Sancte Marie de Mari Barchinonis, rectorque procurator et administrator hospitalis quod Petro de Villario, quondam, canonico Barchinonis instituit seu construi fecit in civitate Barchinonis, utilitatem et melioramentum dicti hospitalis prospiciens, et ex certa scientia per dicti hospitalis et me et meos successores in dicto hospitali, cum assensu et auctoritate reverendi in Christo Patris et domini Guillelmi, divina misseracione Barchinonis episcopi infrascripti et honorabilis capituli sedis barchinone, do in emphiteosi (...) congregatorum pro capitulo celebrando pro predictis et aliis negociis dicte sedis, in quanda aula de peramentis, que est in palacio episcopali civitatis Barchinonis." BC, *perg.* 336.

⁶⁶⁶ BC, *perg.* 219.

l·lista inclou treballadors assalariats? Comptem amb fonts més específiques: el testament del citat administrador Pere Cassard del 1337 estableix una sèrie de deixes a diverses persones que viuen i treballen a l'hospital o, almenys, formen part d'una comunitat centrada al voltant d'aquest. Cassard esmenta específicament a Alamanda de Sant Hipòlit, "administradora dels malalts", a qui dona la considerable suma de vint sous;⁶⁶⁷ Bernat de Torre, prevere de la capella de l'hospital, que en rep deu; i Borràs, donat, que en rep cinc. La resta del personal, no especificat, rep la molt més modesta suma de dotze diners. Més endavant, però, l'administrador, a l'hora d'establir aniversaris, esmenta la presència de donats, serventes, macips, nuncis i servidors de l'hospital, que conformaven el gruix del personal destinat a atendre els malalts i a dur a terme tasques físiques associades a mantenir la institució i explotar-ne productivament els recursos.⁶⁶⁸

Més enllà del testament de Pere Cassard, diversos documents testimonien la presència d'altres membres del personal hospitalari. Ens els llibres de comptes de finals del segle XIV abunden les referències a dides però també a personal dedicat a la recaptació de rendes i almoines i, com veurem més endavant, metges i apotecaris. També podem documentar esclaus i diversos donats,⁶⁶⁹ si bé no necessàriament en un rol de contacte directe amb els pacients.⁶⁷⁰ En aquest sentit, l'associació entre una donació en vida i l'acceptació del donant o d'un familiar seu com a donat sembla,⁶⁷¹ en diverses ocasions, més vinculada a garantir la subsistència i, fins i tot, un nivell de vida elevat que a cap voluntat de servei pietós. És el cas del matrimoni format per Nicolau Fuster i Bonanada, que l'any 1286 van fer una donació en vida a l'hospital de diverses propietats urbanes i agrícoles amb la condició de ser acceptats com a donats. En el document, però, estableixen un seguit de prerrogatives i garanties que els havien de permetre mantenir un ampli nivell d'independència i un estil de vida relativament elevat, com la possibilitat d'habitar una de les seves pròpies cases, menjar a la

⁶⁶⁷ Tant el títol com la quantitat percebuda conviden a imaginar Alamanda com una peça clau en el funcionament de l'hospital, amb funcions que, molt possiblement, anaven més enllà del contacte estricte amb els malalts i que podrien estar relacionades amb tasques de gestió. Ja hem citat els casos possiblement equiparables de na Moneta en l'hospital de Santa Eulàlia o Sibil·la en el de Sant Andreu de Palma.

⁶⁶⁸ "...tres solidi et sex denari inter ipsos pauperes deodatos, ancillas, mancipos, nuncios et servitores per dictum rectorem equis partibus dividatur". BC, *perg.* 219.

⁶⁶⁹ ACB, *Diversorum*. C, capsa 23, 2952; citat a BATLLE, CASAS 1980, p. 134; ROCA pp. 32-33.

⁶⁷⁰ Sobre la presència de *mulieres religiosae* en els hospitals medievals vegeu GARCÍA, DEL CAMPO 2005, pp. 350-354.

⁶⁷¹ És el cas de la donació de 20 lliures que Guillem Barral i la seva esposa Bonanata feren el 1323, associada a l'acceptació del seu fill Bonanat com a donat. El rector es compromet a rebre'l com si es tractés d'un fill de la comunitat; BC, *perg.* 446.

taula del rector o a la seva pròpia casa, mantenir l'usdefruit de les rendes vinculades a la donació, gaudir dels serveis d'una serventa, pròpia o de l'hospital i, significativament, restar al marge dels treballs de l'hospital que no volguessin fer i del poder coercitiu de l'administrador.⁶⁷² Alhora, reforçaven les condicions establertes amb una clàusula que anul·lava la donació en cas que els administrador, el bisbe o el capítol, és a dir, les principals autoritats de l'hospital, els volguessin expulsar.⁶⁷³

Pel que fa la missió assistencial, el testament de Pere Vilar, juntament amb altres donacions en vida o *post mortem*, fan referències genèriques als pobres i malalts jacents, que havien de ser alimentats i vestits. L'element més excepcional és la preocupació explícita que el fundador mostra pels mariners que, per vellesa o malaltia, es veien incapaços de treballar.⁶⁷⁴ Un element amb paral·lels amb altres fundacions hospitalàries i que podria intentar donar resposta a les necessitats d'un col·lectiu especialment vulnerable per la seva itinerància.⁶⁷⁵ Altres documents ofereixen més concreció sobre l'estructura de l'hospital i les tasques

⁶⁷² Literalment, estableixen que l'administrador no els pugui retenir per la força, una possible referència a la imposició de càstigs físics per part dels administradors, com hem vist en el cas de l'hospital de Santa Margarida. També podria tractar-se, però, a una referència més general a la llibertat de moviments i acció del matrimoni.

⁶⁷³ "Item salvamus et retinemus nobis in hac donatione et eam sub isto pacto seu conditione facimus predicto hospitali quod nos ambo insimul quod redivi vixerimus in tota vita nostra et alter nostrum qui supervixerit in tota vita sua maneamus in dicto hospitali et simus deodati eiusdem et vivamus ibi de censibus, exitibus et proventibus predictorum bonorum que damus dicto hospitali, et de aliis bonis ipsius hospitalis, et quod comedamus in dicti hospitali ad mensam vestri dicti procuratoris, vel aliter cuiuslibet tententis procurantis et ministrantis predictum hospitale et bona eiusdem, vel si nobis magis placerebit quod comedamus et habeamus mensam per nos ipsos in domo que nobis tradetur et assignabitur ad usum nostrum in dicto hospitali, quod possimus hac facere et teneamini nobis tradere unam servientem de dicto hospitali que nobis serviat, vel nos si ipsam nobis non traderetis, possimus una servientem habere et conducere, et vivamus simul dicta serviente et habeamus alimenta et victualia de fructibus predictorum bonorum que damus dicto hospitali et de aliis bonis ipsius hospitalis. Item salvamus et retinemus nobis in hac donatione et eam sub isto pacto seu conditione facimus predicto hospitali, quod non teneamur facere aliqua de negociis dicti hospitalis, nisi de nostra processerit voluntate, nec procurator seu ministrator possit ad hoc nos aliquo modo distringere. Et si forsitan vos, dictus procurator, vel quilibet alius procurator seu ministrator predicti hospitalis, vel episcopus Barchinonis quicunque pro tempore fuerit vel tenens locum ipsum au capitulum ecclesie Barchinonis au aliqua alia persona ratione inquisitionis que forsitan fieri vel fit in dicto hospitali vel aliqua alia ratione expelleretis seu expellerent nos de dicto hospitali et predicta omnia totum vel in parte aliquam nobis vel alteri nosteri toto tempore vite nostre non completerent prout supra in hoc instrumento continentur, volumus quod in hoc casu presens donatio et possessio de predictis bonis nostris vobis dicto procurator et dicto hospitali tradita non valeat." BC, *perg.* 417.

⁶⁷⁴ "Unum autem specialiter constituo et precipio quod hominibus maris qui in sua valitudine sive sanitate consueti sunt vivere navigando si dum senes fuerit vel infirmi ad provisionem sui proprie non seuppent facultates in dicto hospitali, recipiantur et procurentur diligenter secundum quod redditus eiusdem sufficient hospitalis, volo etiam quod Maria que mecum per longum tempus stetit habeat victum suum et vestitum in predicto hospitali dum ibi stare voluerit." ACB, *Testamentorum Piae Eleemosinae*, Sèrie 15, núm. 206, calaix 31–a [24 oct. 1256]; citat a MAS DOMÈNECH 1906–1921, XIII: 246–248, Apèndix xviii).

⁶⁷⁵ Antoni Conejo esmenta l'hospital per a pescadors fundat a València per Pere Bou l'any 1396; CONEJO 2002, p. 289. Vegeu RUBIO VELA 1984, pp. 38–39, 46. Sobre els vincles de mariners i pescadors amb situacions de pobresa i marginalitat vegeu VINYOLES 1981, p. 2003.

assistencials que s'hi duïen a terme. Un inventari de principis del segle xv descriu un hospital amb dues cambres separades, una per a homes, amb tres naus i vint-i-dos llits, i una per a dones, amb només sis llits. L'hospital també tenia un graner, un refectori i altres estances secundàries.⁶⁷⁶ Els llibres de comptes de l'hospital, estudiats per Roca a principis del segle xx, revelen un nombre relativament petit de malalts a finals del segle xiv, normalment entre els cinc i els deu individus.⁶⁷⁷ Els llibres, a més a més, contenen algunes notícies sobre l'alimentació dels malalts, la compra de productes amb propietats medicinals i, a finals del segle xiv, els pagaments de sous a metges i apotecaris.⁶⁷⁸ En l'última dècada del segle xiv apareix ja un metge contractat de forma anual, el convers Francesc de Pedralbes, que cobrava 10 florins l'any. Així mateix, també trobem referències a l'acolliment d'infants abandonats.⁶⁷⁹

Quant al finançament de l'hospital, la donació inicial del canonge Vilar incloïa un patrimoni important al *hinterland* barceloní, concentrat, sobretot, a la parròquia de Sant Boi del Llobregat. Sobre aquesta base, i seguint les instruccions del fundador, recollides en el seu testament, els administradors de l'hospital van seguir una política activa d'ampliació d'aquest patrimoni, bé amb compres de propietats urbanes i rurals, bé amb la rebuda de donacions i llegats. A més a més de l'obtenció de censos i rendes sobre el patrimoni, la casa es finançava amb altres formes pròpies dels hospitals del seu temps, com l'explotació dels propis horts i vinyes,⁶⁸⁰ la venda d'objectes dels malalts difunts en encant públic,⁶⁸¹ i sobretot la recaptació d'almoïna, en metàl·lic o en espècies.

2. 2. 5. L'Hospital d'en Pere Desvilar i el naixement de la política hospitalària del municipi barceloní

La història de l'Hospital d'en Pere Desvilar és, també, la història del desenvolupament de Barcelona com a municipi autònom. En un article fonamental per entendre aquest segon

⁶⁷⁶ AHSCSP, *Protocol notarial*, not. Joan Torró, vol. II (1404–1408), citat a Roca 1920a, 83–85, doc. 6; Conejo 2002, p. 289.

⁶⁷⁷ Jaúregui 2017, p. 146.

⁶⁷⁸ Roca esmenta els físics Berenguer de Banyeres, Francesc de Pedralbes, i els mestres Rimbau, Alcover, Oliver i Querol, que apareixen visitant i diagnosticant malalts i receptant. Entre els apotecaris que proveïen l'hospital Roca menciona Sanós, Llop i Raqué. Roca 1920, p. 29.

⁶⁷⁹ ACB, *Hospitals, Colom i d'en Vilar*, 1391-1392.

⁶⁸⁰ AHSCSP, *Protocol notarial*, not. Joan Torró, vol. VII, f. 11v.

⁶⁸¹ Roca 1920, p. 28.

aspecte, Pere Orti parteix de quatre principis per explicar perquè la Barcelona baixmedieval era, efectivament, un municipi autònom i una senyoria col·legiada: en primer lloc, l'existència d'un grup social amb la voluntat i capacitat d'exercir el poder; en segon lloc, el control dels principals ressorts del poder per part del municipi; en tercer lloc, la capacitat del municipi de generar riquesa i distribuir-la; i per últim, la inserció del municipi en l'entramat polític i institucional del Principat. D'aquests quatre elements, els tres primers estan directament relacionats amb la gestació, a principis del segle XIV, d'un hospital de titularitat municipal a Barcelona.⁶⁸²

L'Hospital d'en Pere Desvilar va ser fundat per un membre d'aquesta elit, l'oligarquia barcelonina que s'entenia a ella mateixa com la líder natural de la ciutat.⁶⁸³ No només això, en el seu testament, va deixar l'hospital en les mans d'aquesta mateixa oligarquia, quan explicità que la seva fundació havia de ser administrada pels consellers o els cònsols de la mar de la ciutat. Així mateix, l'hospital també passaria a formar part dels ressorts del poder municipal barceloní. Era, en aquest sentit, una institució vinculada al govern municipal amb una capacitat creixent d'intercedir en la vida pública barcelonina, un espai amb una missió social a través del qual s'expressava el poder. Per últim, la integració de l'hospital en l'entramat institucional del municipi i el desenvolupament d'una política hospitalària pròpia per part del mateix comportaren la despesa de recursos per part del govern. Si bé els hospitals eren habitualment concebuts com a institucions fonamentalment autònomes en l'àmbit financer, tal i com es pot veure en les dotacions fundacionals, el Consell de Cent acabà per invertir-hi quantitats importants de diners. També l'integrà, significativament, en l'economia

⁶⁸² Respecte el quart requeriment, és a dir, la integració del municipi en l'entramat institucional del país, certament els hospitals, de titularitat municipal o no, no jugaven cap paper concret en la celebració de Corts o en el funcionament de la Diputació del General. La posició de lideratge i la capacitat de generar emulació que Barcelona tindria en aquests espais, però, sí que compta amb paral·lels en matèria hospitalària.

⁶⁸³ Tal i com indica el mateix Orti, les característiques d'aquesta elit i, sobretot, la seva vinculació al municipi han estat infraestudiades per al segle XIV. Així mateix, adverteix sobre els perills de projectar la realitat del segle XV al segle anterior. Obres ja clàssiques, com la de Font i Rius destaquen la importància de la dedicació al comerç, que vinculen directament a l'intervencionisme en el govern: "su dedicación al comercio y, en general, a actividades económicas es lo que la caracteriza y le da su razón de ser, y la importancia ascensorial que irá adquiriendo por el desarrollo que estas actividades van tomando en el curso de los siglos medievales la capacitará para ejercer una supremacía cada vez mayor en la vida social y una preponderancia casi exclusiva en el gobierno de las localidades". En el cas d'en Pere Desvilar, però, tant la seva activitat comercial com la seva vinculació al poder municipal han estat àmpliament documentats. Els límits de l'oligarquia barcelonina del XIV potser encara no han estat ben delimitats. És segur, però, que Pere Desvilar hi pertanyia de ple dret. FONT I RIUS 1985, p. 515.

del censal que partia del mateix municipi a través de l'obtenció de deute municipal per part de l'hospital a finals del segle XIV.⁶⁸⁴

Com hem vist, això no és un fet en absolut excepcional. A partir del segle XIII, diversos municipis de l'occident llatí van anar assumint el que avui anomenariem competències, és a dir, principis d'autoritat i capacitat d'intervenir en els assumptes propis de la vida urbana. A Barcelona, el municipi va començar a desenvolupar una política hospitalària pròpia en un moment de creixement i autoafirmació, que Orti identifica entre finals del segle XIII i el 1370, un període en el que poc a poc, el municipi anà controlant les diferents institucions de la ciutat i es va anar convertint en la peça clau angular que vertebrava el govern de Barcelona. Els elements centrals d'aquest procés d'apoderament municipal han estat identificats en l'assumpció de competències fiscals i financeres, d'obres públiques, abastiment cerealístic i el control sobre els oficials reials. Altres aspectes, però, no poden ser ignorats: camps com la moral, la salut i l'ordre públics i, en estreta relació, l'assistència i l'hospitalitat no van ser deixat ens mans de tercers. Tot al contrari: durant el segle XIV la universitat va impulsar polítiques pròpies en tots aquests sectors, integrant-los així entre les preocupacions del comú. Això passava per la promoció d'ordinacions específiques i la creació d'institucions i, sobretot, oficis dependents del Consell i amb capacitat d'intervenir en àrees més o menys especialitzades.

Des de finals del segle XIII la salut va esdevenir un bé públic molt valorat pels governs de l'occident llatí en general.⁶⁸⁵ A la Corona d'Aragó, l'oligarquia municipal procuraria per la salut pública com a element necessari del correcte desenvolupament de la vida política, social i econòmica de la ciutat. A principis del XIV, a Barcelona, el veguer ordenà diverses intervencions per protegir la *publicam valetudinem* de la ciutat.⁶⁸⁶ L'any 1337, un privilegi feia del Consell la màxima autoritat en política sanitària, si bé podem documentar algunes experiències prèvies.⁶⁸⁷ L'any 1333, els consellers prohibiren l'abocament de brutícia en el Rec comtal i esmentant, de fet, el llavors novíssim Hospital d'en Pere Desvilar:

Ordonaren los Consellers, els prohòmens de la ciutat, que neguna persona de qualsevol condició sia no gos gitar ne fer girar de dies ne de nits en lo rech condal, qui és prop Sent Daniel, aytant com és del pont

⁶⁸⁴ Vegeu el gràfic 5 i l'apèndix 2, taula 2.

⁶⁸⁵ ARRIZABALAGA 2014, pp. 27-29.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, p. 36.

⁶⁸⁷ SOLER 2004, p. 433.

primer appellat de mestre Pere, e en altre manera apel·lat de les budaleres, depús al pont qui és après de la capella del espital de la ciutat, qui fo d'en Vilar, negunes sutzures, ne lejures, ne neguns ventres levar...⁶⁸⁸

A finals del segle XIV, el govern ja havia desenvolupat una política coherent centrada al voltant de la millora del clavegueram, l'acondicionament i neteja de places i carrers, el control del subministrament d'aigua i dels mercats, la creació d'oficis d'escombraire o *tira-gats-a-mar* i la punició amb fortes multes a aquells que llencessin escombraries i, sobretot, animals morts sense autorització o en llocs inapropiats.⁶⁸⁹ Anys després, el clavegueram de Barcelona meravellaria viatgers com l'alemany Hieronymus Münzer.⁶⁹⁰

L'arribada de la pesta i la recurrència dels brots posteriors al 1348 van tenir, també, al seva resposta per part del municipi. La pandèmia va propiciar la producció d'obres destinades a la prevenció i gestió de la malaltia, dirigides als poders municipals: és el cas del cèlebre *Regiment de la Pesta* de Jaume d'Agramunt, del mateix 1348.⁶⁹¹ A Barcelona, com hem vist, el Consell de Cent ja disposava d'atribucions importants en la gestió de la salubritat pública, si bé els recursos que el govern hi destinà no es sistematitzarien fins a la segona meitat del XV sobre el triple eix de l'aïllament, el manteniment de la salubritat urbana i l'exaltació del fervor religiós.⁶⁹²

Aquesta preocupació per a la salut s'estenia més enllà dels aspectes físics. Una part essencial del govern de la ciutat consistia en regular-la com a espai moral. A principis del XIV el Consell començà una intensa activitat regulatòria sobre aspectes relacionats amb la moral i l'ordre públics. El camp d'aquestes accions era ampli. Incloïa la promoció de lleis sumptuàries, la punició de la blasfèmia, la prohibició o limitació de la prostitució i del joc i l'expulsió de tafurs i proxenetes. L'any 1338, el Consell esmentava de nou l'Hospital d'en Pere Desvilar, enmig d'altres espais protegits contra la influència corruptora del joc:

⁶⁸⁸ AHCB, *Llibre del Consell* 13, f. 33v.

⁶⁸⁹ Les ordinacions al respecte no estableixen, però, llocs específics on desfer-se de les sutzures, més enllà del mar. Significativament, una ordinació del 1333 protegia l'hospital d'en Pere Desvilar del llançament d'escombraries.

⁶⁹⁰ Müntzer afirmava que, "Tiene Barcelona en su mayor parte, singularmente en las plazas, cañerías y canales subterráneos por los que van a verterse en el mar los residuos de las cocinas y las inmundicias de las privadas. Si se cometiera la imprudencia de cargar con exceso el pavimento, se hundiría el suelo de las plazas y de las calles, Son semejantes a las de Nápoles y Pavía, ciudad longobarda, y a las de Valencia, principal población de España". Editat a PUYOL 1924, p. 50. Vegeu MOLL 2003, p. 238.

⁶⁹¹ ARRIZABALAGA 2014, pp. 27-29.

⁶⁹² SOLER 2004, p. 433

Item que null hom de qualque condició sia no gos jugar a grescha ne a rifa, ne a null joch de daus, sinó a taules en plaçes, en carreres, ne en tavernes, ne en sementiri, ne dins lo Espital d'en Vilar, ne dins los portals fora de la casa dels preycadors...⁶⁹³

Un cas ben estudiat és el de la prostitució: en una data tan primerenca com el 1321, el govern municipal prohibia que les prostitutes deixessin obertes les portes de les seves cases i que anessin de nit amb un llum encès pels carrers de la ciutat. L'ordinació seria seguida per diverses regulacions més, fins que el zel intervencionista del municipi derivà en la formació de bordells públics, estrictament regulats.⁶⁹⁴ Aquest esperit institucionalitzador va derivar, també, en el patronatge que el Consell va acabar desenvolupant primer sobre el convent de les Magdalenes i, després, la Casa de les Egipcíaques. En el primer cas, el convent va ser fundat, l'any 1372, per iniciativa reial però amb el patrocini econòmic del Consell, que aportà cinc-centes lliures per a la construcció del monestir i, més endavant, mil lliures de forma regular, segons els *Testaments de Consellers* de l'any 1371.⁶⁹⁵ En el cas de la Casa de les Egipcíaques, si bé el seu origen és incert, podem asseverar que es trobava sota l'autoritat del govern municipal, "sots spezial càrrech, guarda e protecció de aquesta ciutat".⁶⁹⁶ Així, el Consell podia ordenar-ne l'ingrés a prostitutes i dones adúlteres.⁶⁹⁷ Podem documentar, també, el pagament del personal que es feia càrrec de la institució a través, justament, de la concessió de porcions de l'Hospital d'en Pere Desvilar. L'any 1436 els consellers van assignar a la majoral de la casa una porció de set lliures i deu sous per cobrir les despeses derivades del tancament de les prostitutes de la ciutat durant la quaresma:

E per ço que la majoral de la dita casa haie de que puxe fer la messió necessària a les fembres dessus dites, los dits honorables consellers e pròhòmens assignaren a la dita maior al una de les porcions qui s donen cascun die en lo Hospital d'en Pere dez Vilar, la primera que vach qui per linatge provat legitimament no haie son degut reebedor. E que de present sie entés en veure e regonèxer si hi ha alguna persona qui la reebé sens legítim títol. E que lo procurador del dit hospital la dita porció plegada que són set lliures deu sous les haie a donar a la dita maior al cascuns anys lo dilluns de la setmana santa.⁶⁹⁸

⁶⁹³ AHCB, *Llibre del Consell* 14, f. 16v.

⁶⁹⁴ BENITO 2018.

⁶⁹⁵ AHCB, *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, cap. 42; *Testaments de Consellers* 1, 1371, f. 8v-9r.

⁶⁹⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 29, 1488, f. 53v. Vegeu BENITO 2018, p. 242; CAPDEFERRO, RIBALTA 2014, p. 47.

⁶⁹⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 5, 1449, febrer 15, f. 97v. Vegeu COMAS 2014, p. 169.

⁶⁹⁸ ACHB, *Registre de Deliberacions*, 1436, febrer 27, f. 172v-173r.

La regulació de l'espai, el control de la moral, la preocupació per la salut i l'ordre públics: l'administració d'hospitals va ser una de les eines que el Consell va anar desenvolupant a partir del segle XIV. Com es va produir, però, aquest apoderament competencial? En alguns dels camps d'actuació més importants del municipi medieval, com en el cas de les finances, els municipis catalans van anar adquirint prerrogatives en forma de delegació reial. A finals del segle XIV l'autonomia de la hisenda municipal era un fet consumat. Es mantenia, però, un control reial teòric, en concordança amb el dret comú i els orígens de la fiscalitat municipal, nascuda com a resposta a les demandes creixents de la monarquia. De fet, en el cas de la política hospitalària, podem documentar l'assumpció del control d'hospitals per part de diverses universitats com a fruit de pactes i concessions amb les autoritats reials i eclesiàstiques. L'any 1267 els còsols de Perpinyà van acordar amb el bisbe d'Elna el reconeixement del *ius patronat* del municipi sobre l'elecció dels administradors i la capacitat d'intervenir, juntament amb el bisbe, en "reformat en temporalitat".⁶⁹⁹ Poc després, l'any 1270, la mateixa universitat va comprar a l'infant Jaume el seu propi dret de patronat sobre l'hospital a canvi de 15.000 sous de magalona.⁷⁰⁰ El control de la vila sobre l'hospital es va reforçar al llarg del segle XIV, i l'any 1314, les ordinacions reials que definien l'autoritat dels còsols incloïen el deure "d'ausir compte dels vells e de l'administrador de l'hospital dels pobres, e del regidor de l'almoyna comuna de la vila, e del comanador de la casa de Sant Làtzer", entre altres oficis municipals.⁷⁰¹ Finalment, l'any 1378 el bisbe d'Elna confirmava que el "comenador" de l'hospital de pobres havia de ser escollit exclusivament pels còsols. En poc més de cent anys, doncs, a través de compres i acords, els regidors de la universitat havien aconseguit el control de la institució, una translació del patronat des del bisbe, com a pare i protector dels pobres, i el rei, com a continuador del fundador, el comte Arnau Gasufred, al poder municipal emergent.

El cas barceloní és, però, diferent. Al contrari que a Siena, el govern municipal no es va anar introduint, conflictivament i lenta, en l'estructura organitzativa d'un hospital preexistent.⁷⁰² Tampoc, com acabem de veure a Perpinyà, no es va tractar d'una compra o concessió. A Barcelona l'extensió de l'autoritat del Consell va ser el resultat d'un procés de

⁶⁹⁹ *Llibre verd major de Perpinyà*, f. 69v-70. Editat a Garcia 2010, p. 287.

⁷⁰⁰ *Llibre verd major de Perpinyà*, f. 52v-53. Editat a *Ibidem* 2010, p. 252.

⁷⁰¹ *Llibre verd major de Perpinyà*, CLXXXIII. Editat a *Ibidem* 2010, p. 117.

⁷⁰² PELLEGRINI 2003.

municipalització, ràpida, planejada i sense conflictes, d'una institució fundada per un privat amb la voluntat explícita que acabés en mans dels governants laics de la ciutat: es tracta, evidentment, de l'Hospital d'en Pere Desvilar.

La fundació de l'hospital i la seva integració al municipi

L'any 1308, Pere Desvilar, un ric ciutadà de Barcelona⁷⁰³, conjuntament amb la seva esposa Blanca, va establir en el seu testament la fundació d'un hospital al suburbi de Vilanova de Barcelona, a prop del pont de Sant Daniel i del convent de Sant Antoni i Santa Clara. En el document fundacional, Desvilar prohibia explícitament que la institució caigués en les mans de "alicuis diocesani vel alterius ecclesie persone", i, en canvi, entregava la seva gestió, en primer lloc, al seu germà Jaume i, després de la mort d'aquest, als consellers, jurats i cònsols de mar de la ciutat.⁷⁰⁴ Una disposició que no hauria de sorprendre en un ciutadà com Pere Desvilar, home públic barceloní,⁷⁰⁵ proper als franciscans i enfrontat al bisbe Ponç de Gualbes pel pagament del lluïme, en un context en el que el municipi començava a desenvolupar-se i a generar estructures de representació consolidades.⁷⁰⁶

Les instruccions de Pere Desvilar compten amb nombrosos paral·lels en una Europa en la que el laïcat es reafirmava com a gestor de la seva pròpia salvació. A Ais de Provença, l'any 1348 un ciutadà encomanava que l'hospital que havia fundat fos administrat pel consell de la ciutat un cop morts els seus hereus, i en cap cas per "aliqualem cappellanum ac aliquam ecclesiam seu ecclesiasticae religionis".⁷⁰⁷ A Prato, el mercader Francesco di Marco Datini entregava al comú la seva fundació, "casa privata, e non sacra, in niuno modo sottoposta alla Chiesa o ecclesiastici ufici o prelati ecclesiastici o a altra persona eclesiastica personam".⁷⁰⁸ Passant a la Corona d'Aragó, l'Hospital de la Santa Creu de Vic presenta una casuística similar. A València, l'Hospital d'en Clapers va ser fundat, també, per un mercader ric i ben connectat

⁷⁰³ Desvilar, d'origen badaloní, va esdevenir un dels naviliers més destacats de la Barcelona de l'últim terç del segle XIV. HUGUET-TERMES 2013, p. 379

⁷⁰⁴ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 1.

⁷⁰⁵ Pere Desvilar va ser conseller els anys 1290, 1296, 1303, 1308, 1309 i 1310.

⁷⁰⁶ HUGUET-TERMES 2013, p. 382.

⁷⁰⁷ PICCINI 2016, p. 16.

⁷⁰⁸ *Idem*.

amb l'oligarquia i govern de la ciutat.⁷⁰⁹ Bernat Desclapers va ser jurat l'any 1285 i, més endavant, síndic a les corts del regne. L'any 1311, retirat de la vida comercial, va fundar l'hospital i va encomanar-lo a la seva esposa, Maria Samorera, després de la seva mort. Ben aviat, però, el control de la institució passà al consell municipal: segons el seu testament, l'elecció i supervisió de l'hospitaler era la responsabilitat dels jurats, confiant-los així el patronat sobre la fundació.⁷¹⁰ També a València, Ramon Guillem Català va excloure el seu hospital "de qua administratione Dominus Episcopus, vel alia persona ecclesiastica".⁷¹¹

Tornem a Barcelona. Després de la mort de Jaume Desvilar, el Consell va prendre el control de l'hospital, tal i com s'especificava en el testament del fundador. La primera manifestació de la integració de la institució en el municipi va ser l'elecció de dos administradors, Pere de Vilafranca i Ferrer de Moià, per part de la dotzena electora, el 30 de novembre de l'any 1325.⁷¹² A partir de llavors, el càrrec d'administrador passaria a integrar de forma contínua el conjunt creixent d'oficis municipals i, evidentment, n'adoptaria les formes que els hi eren pròpies, com el caràcter electe i col·legiat i la duració anual. En aquest sentit, el *Llibre de la Consueta nova* del 1397,⁷¹³ que recull el cerimonial, el protocol d'elecció, el salari i els juraments dels diversos oficis de la ciutat, especifica que els administradors havien de ser escollits anualment pels cinc consellers, amb el consentiment del Consell de Cent, i que havien de jurar gestionar diligentment l'hospital i els seus béns i donar les porcions als beneficiaris, sense apropiar-se'n de cap en benefici propi i fent-les créixer si les rendes de l'hospital ho permetien.⁷¹⁴ Un jurament que seria eventualment ampliat pels consellers i que inclouria

⁷⁰⁹ L'any 1366, pràcticament un segle després de la mort del fundador, els jurats de València apel·laven al record de la seva profunda confiança en les autoritats municipals: "...Car, considerada la fe e confiança que·l dit honrat en Bernat dez Clapers mostrà haver en los jurats de la dita ciutat, consonant és a rahó e·s pertany que·ls dits honrats jurats e Consell li reten lur deute e facen". AMV, MCA-14, f. 38v-39. Citat a RUBIO 1981, p. 22.

⁷¹⁰ RUBIO 1981, p. 20; 1983, pp. 375-378.

⁷¹¹ RUBIO 1981, p. 21.

⁷¹² BATLLE 2007, p. 422, docs. 93, 94.

⁷¹³ Vegeu RIERA 2001, p. 291.

⁷¹⁴ Lo sagrament dels administradors del hospital: iuren los administradors del Espital que bé e leyalment e ab diligència se hauran en administrar lo dit espital e béns d'aquell, e que cascun dia daran les racions o porcions del dit espital a persones qui ho hagen de necessitat, segons lur bona consciència, e no a altres. E que de les dites racions no retendran ne sen aportaran ne aportar-sen faran a lurs cases, ne sen apropiaran a lurs ops. E que si les rendes del dit espital són tals que les dites porcions o racions se puxen crexèr, que les crexeran. E que açò denunciaran a consellers, e sils par expredient o profitós, a Consell de Cent jurats. AHCB, *Llibre de la Consueta*, f. 14v.

l'exigència de presentar un memorial amb els ingressos i despeses de la seva administració a l'escrivà del racional de la ciutat, sota pena de perdre el salari en cas d'incompliment.⁷¹⁵

Més enllà dels aspectes formals, el desenvolupament del càrrec es va integrar, també, en les dinàmiques de la política barcelonina del tres-cents. Ben aviat, l'elit municipal, formada per els Carbó, Dusay, Alot, Gualbes o Ferrer, és a dir, les influents famílies que, durant el segle XIV, conformarien el grup oligàrquic dels ciutadans honrats, monopolitzà l'administració hospitalària.⁷¹⁶ Alhora, la documentació deixa entreveure alguns episodis que es podrien vincular amb conflictes entre aquests mateixos prohoms per l'accés al càrrec. El cas més clar és el Jaume de Caules, administrador de l'hospital l'any 1339, qui, per raons desconegudes, va ser vetat del càrrec. Eventualment, el Consell va decidir que el veto era injust, i el va compensar amb 500 sous.⁷¹⁷ També es reflecteixen altres elements de la política hospitalària de la Barcelona baixmedieval, com l'aparent especialització de determinats individus en l'administració hospitalària o la concatenació del càrrec de forma contrària a les ordinacions.⁷¹⁸ De fet, a partir dels anys seixanta del segle XIV, comencen a aparèixer mandats que encadenen dos anys consecutius, en el que es podria interpretar com un primer exemple del model d'administració de l'Hospital de la Santa Creu.⁷¹⁹ La falta de regularitat en el procediment, però, convida a la precaució.

⁷¹⁵ Més avant, ans que usen del dit offici deuen per ordinació del Consell de C jurats fer sagrament e homanage en poder dels Consellers, que fint e complit l'any de lur administració dins l mes après contínuament seguent, hauran dat compte leyalment e verdadera e sens tota fray als racionals (*al marge*, al scrivà del offici) de la dita ciutat de totes e sengles reebudes, dates e despeses que hauran fetes en lo temps de lur administració, particularment e clara e pagada o restituïda la resta del dit compte si alguna serà en poder de aquells qui en la dita administració a ells succehiran o en poder d'aquell que los consellers d'aquell any volran convertidora en profit del dit espital. E si les dites coses en lo present capítol contingudes no complien, perden lo salari d'aquell any. *Idem*.

⁷¹⁶ BATLLE 2007, p. 27.

⁷¹⁷ AHCB, *Llibre del Consell* 14, f. 57v: Al honrat en Guillem Bisanya, racional o oydar dels comptes d'aquells qui han res amministrat per lo Consell de la Ciutat de Barchelona de part dels consellers de la dita ciutat, prenets en compte al honrat en Jacme de Caules, amministrador aquest any del espital lo que-l en Pere dez Vilar, quòndam, construhí en la dita ciutat prop la esgleya de Sent Deniel, la amministració del qual espital al consell de la dita ciutat se pertany e pagats quinquegentos solidos barchelonensis, los quals lo dit consell ha vulgut e acordat que graciosament sien donats al dit en Jacme de Caules per raó de molts e diversos treballs e afanys que ha fets e sostinguts per raó de la dita amministració, per la qual es estat longament, e és encara vedat, jatsia que nos e lo dit Jacme entenem que lo dit vet és fet no degudament e injusta. En testimoni de la qual cosa et cetera. Sriptum en Barchelona Kalendas junii anno domini millessimo CCC XXX IX. AHCB, *Llibre del Consell* 14, f. 57v.

⁷¹⁸ Pere de Puigventós arribà a ocupar el càrrec d'administrador fins a quatre vegades, els anys 1356, 1362, 1367 i 1371.

⁷¹⁹ El primer cas documentat és el de Jaume Burgès, administrador durant el bienni de 1366-1367. El mateix 1367, va compartir l'administració amb Jaume d'Argentona, qui també allargaria el seu mandat durant dos anys. El model sembla idèntic, doncs, al de la Pia Almoina de Barcelona i al que s'imposaria a partir del 1401 a la Santa

De forma paral·lela al creixement de l'estructura municipal, la gestió hospitalària es va fer més complexa. Si el 1325 la dotzena electora escollia els administradors conjuntament amb els racionals i els obrers, al llarg del segle XIV es van formar nous oficis relacionats, directa o indirectament, amb la gestió hospitalària. Així doncs, l'any 1366 trobem la primera menció al col·lector de censos i rendes de l'hospital, Pere Catà.⁷²⁰ Un ofici al que interpretem com un clar antecedent del procurador, documentat a partir del 1376 com a "procurator et receptor redditum et jurium dicti hospitalis d'en Villar".⁷²¹ Tant el *Llibre del Consell* com el *Llibre de la Consueta nova* recorden el jurament que havia de fer davant de notari i, almenys, un conseller:⁷²² segons el sagrament, el procurador s'encarregava de recollir les rendes de l'hospital i de distribuir les porcions, sota les ordres dels administradors i en el propi hospital.⁷²³ A més a més, si bé el càrrec de procurador no s'escollia anualment, s'especificava que havia de presentar, conjuntament amb els administradors, un memoràndum de la seva activitat als racionals de la ciutat i que havien d'entregar qualsevol superàvit als administradors o als consellers. En cas d'incompliment s'arriscava a la confiscació del seu salari anual, la mateixa pena imposada als administradors.⁷²⁴ Fora de la documentació

Creu. Si bé trobem altres casos similars al llarg del segle XIV, com els de Berenguer Tordera (1371-1372) o Bernat Bertran (1375-1376), aquests conviuen amb una majoria de mandants anuals.

⁷²⁰ "Item Petrus Cathani, civius Barchinone, elecctus ad colligendum censos et redditus dicti hospitalis dicti Petri de Vilario iuravit per dominum deum et eius sancta quatuor evangelia et se tacta quod bene et legaliter se habite et officio sibi comisso". AHCB, *Llibre del Consell* 23, f. 8v.

⁷²¹ AHCB, *Llibre del Consell* 24, f. 109v. Editat a BATLLE p. 631, doc. 441.

⁷²² "Item die predicta Guilelmus de Molendinis, procurator et receptor redditum et jurium dicti hospitalis d'en Villar, in presencia mei dicti notarii et dictorum testium, iuravit ad Dei, quatuor Evangelia suis manibus corpoaliter tacta ac etiam homagium prestitit in posse dicti venerabilis Romei de Busquetis recipienti nomine suo et aliorum conconsiliariorum tenere et servare contenta in capitulis sequentibus que continentur in dicta consueta dicti civitatis". *Idem*. El mateix jurament apareix en el *Llibre de la Consueta Nova*, f. 18.

⁷²³ "Item deu jurar quescun any aquell qui està en lo dit hospital, lo qual en Pere des Vilar, quòndam, construí e edificà en la dita ciutat, prop lo dit monestir de Sent Daniel, e lo qual cuyll les rendes del dit hospital e distribueix les racions del dit hospital per los dits administradors, que bé e leyalment se haurà en cullir les dites rendes e béns del dit hospital, e en distribuir les dites racions segons que li serà manat per los dits administradors. E que ell tots dies que fer-ho puxa serà personalment en la casa del dit hospital, en lo loch ordonat e acostumat de dar les almoynes e en la ora que-s donen, e que darà a tots los pobres les lurs racions bé e complidament, e que ell ne altre per ell no podran alcú dar de les dites racions per ajustar les dites racions als dits pobres, e que ell en nengun cas no farà ne tindrà neguna manera perquè a ell ne a altri de casa sua se'n seguescha ne'n venga altre profit. E que als dits pobres darà les dites porcions o racions acostumades a maior avantatge lur que puxa, e queye no lus en farà fer servey ne faena alguna. *Idem*.

⁷²⁴ "Item, fou ordonat que lo procurador e reebedor de les rendes de l'espital d'en Pere des Vilar façe sagrament en presència del Consell cascun any com consellers se muden, e encara homenatge en poder dels consellers que cascun any dins l mes comptador après la festa de sent Andreu haurà donar bon compte e vertader als racionals de la ciutat de tot ço que haurà reebut de les dites rendes e de totes dates e despeses que dins aquell any haurà fetes d'aquelles. E que dins altre mes comptador après que-l dit compte per los dits racionals serà diffinit e li serà notificat, haurpa tornada e pagada la resta del dit compte als administradors del dit espital. E si açò no feya

normativa, les tasques assignades al procurador es confirmen a través d'un conflicte testimoniats en el *Llibre del Consell* de l'any 1392: l'any anterior, el procurador Pere Burgués va caure malalt i, conseqüentment, no va poder repartir les porcions ni rebre les rendes de l'hospital durant 21 dies, en els que va ser substituït pels dos administradors.⁷²⁵ La substitució, però, va generar un buit comptable que va provocar que Francesc Morató, l'escrivà del racional, exigís el cobriment del decalatge als administradors, que es van excusar al·legant la negligència del procurador.⁷²⁶

Administradors i procurador formaven, doncs, l'espina dorsal de la direcció hospitalària. Altres càrrecs municipals, però, també van desenvolupar tasques associades a la gestió i defensa de l'hospital. Segons el *Llibre de la Consueta nova*, el primer dels dos advocats que la ciutat escollia anualment havia de servir a l'hospital, amb un salari de 10 lliures que havia d'assumir la mateixa institució assistencial.⁷²⁷ En aquest sentit, el llibre de comptes del 1366

o no complie, ultra lo encorriment dels dits sacrament e homenatge, perda lo salari d'aquell any, lo qual no li sia pres en compte". *Idem*.

⁷²⁵ "A vosaltres, molt honorables e molt savis senyors consellers e Consell de Cent Jurats, ab reverència que-s pertany, demostren Arnau de Mersells e Berenguer Guanter, l'any passat administradors del spital d'en Pere Vilar, que envers la fi del any de lur ofici, com en Pere Burgués, lavors procurador del dit spital, a qui es pertanyien de dar les almoines, fos malalt, los dits administradors donaren per lo dit Pere les dites almoynes XXI jorn[s], que munten XXXVI lliures, XIII solidos, VI diners, ab un aniversari que en aquell temps faeren, a que l'espital es tengut, la qual quantitat los dits administradors havien rebuda per lo dit Pere Burgués de rendes del dit spital". AHCB, *Llibre del Consell* 26, f. 44v.

⁷²⁶ "E après que-l dit Pere Burgués fou guarit, los dits administradors comptaren ab lo dit Pere Burgués e agualaren-se ab ell e s'avengueren que-l dit Pere metés en son compte les reebudes e les dates de les dites porcions, que-ls dits administradors per li fit Pere havien fetes. E lo dit Pere més en son compte les dites procions, mas nos circa de metre en son compte les reebudes fetes per nom seu per los dits aministradors. E los dits administradors, sots fe e speranza que-l dit Pere dreçàs son compte, axí com era emprés e devia fer, faheren albarà testimonial, axí com se acostuma de fer, al dit Pere, que ell havie fet compliment a les procions que davia dar segons ordinació del dit spital. Axí que-l dit alberà testimoniaiave les porcions quel-s dits administradors donaren que-l dit Pere les havie dades, lo qual alberà faeren en fe e cuydants-se que-l dit Pere hagués posades en rabuda en son compte les quantitats que per ell havien revenudes, axí com les porcions que ells havien dades per lo dit Pere. E al afinament dels comptes de cascuns fou atrobat que-l dit Pere no havie posat lo seu compte axí com era emprés e los administradors confiaven, ans lu-s negà e negue que per ell donassen algunes procions, and diu que ell les ha dades segons testimoni del dit alberà, lo qual en fe sots speranza damunt dita li fou fet. E en Francesch Morató, qui hoí los comptes del dit spital, haia declarat que-ls dits administradors posen en lur compte les dites quantitats per ells reebudes per nom del dit Pere, e no les dites porcions. E sobre açò sia qüestió que vuý se mene entre lo dit Pere e los dits administradors, per la dita rahó, la qual qüestió no contrestant los honrats are administradors del dit spital, demanen la dita quantitat. Per ço los dits alim administradors supliquem a la vostra saviesa que us placie que no sien forçats de pagar la dita quantitat fins que la dita qüestió sie finada, la qual es ja apunt de donar proves, per ço que la declaració de la dia qüestió declar qui deu posar la dita quantitat reebuda". *Idem*.

⁷²⁷ "E és cert que la l dels dits advocats, ço és, lo primer o primer elet és advocat del espital de la ciutat, alias d'en Vilar, e ha per son salari ordinari X lliures, les quals li deuen ésser pagades dels béns del dit espital: X lliures". AHCB, *Llibre de la Consueta*, f. 14v.

es fa esment del pagament de la quantitat establerta per la defensa de causes de l'hospital.⁷²⁸ A més a més, com ja hem vist, l'escrivà del racional supervisava els comptes anualment. A finals del segle XIV s'afegeix a aquest entramat la figura del visitador d'hospitals.⁷²⁹ La creació del càrrec, sempre col·legiat, es podria associar a la crisi de les institucions hospitalàries de la ciutat durant les darreries dels segle XIV i al naixement de les primeres propostes de reforma per part del municipi, tot i que les característiques específiques són difícils de discernir. Existeixen, també, paral·lels amb el capítol barceloní que es poden connectar amb la mateixa voluntat de reforma o a la sofisticació dels mecanismes de control.⁷³⁰

El control municipal sobre l'hospital és, doncs, un procés continu, que es consolida de forma paral·lela a la creixent complexitat del propi Consell de Cent. Com hem vist, el govern municipal escollia els càrrecs hospitalaris, establia les quantitats dels seus salaris, tot i que el pagament l'havia d'assumir la pròpia institució, i duia a terme una completa tasca de monitorització de la seva activitat econòmica. Aquest control econòmic sembla ser la principal preocupació del govern respecte l'hospital: en els *Testaments de Consellers*, l'exigència de la rendició de comptes apareix com un ítem estandarditzat ja des del 1371,⁷³¹ juntament amb propostes de racionalització de la gestió a través de la confecció d'un llibre que reunís totes les clàusules testamentàries que beneficiessin l'hospital.⁷³² Més enllà dels elements relacionats amb la gestió, el Consell també es va preocupar, des de bon començament, per la protecció física i moral de la institució. El millor exemple d'això és la bateria d'ordinacions aprovades el 1338 que prohibien i penaven diversos atemptats contra la integritat de

⁷²⁸ Item deu lo dit spital que dona, an Pre Sa Ylla, savi, per avocasió que feu en l'any present que nos, honorables aministradors, a XV de noembre dal aun MCCCLXIII, segós que li és acustumat dar quescún any per taxació feta per los consallers en Consell de Cent jurats. Feu nos àpocha ab en Pere Sala, notari, a XV noembre dal ayn depús dit: X lliures. AHCB, *Miscel·lània*. Hospital d'en Pere Desvilar, s. f.

⁷²⁹ La primera menció del càrrec apareix en el *Llibre del Consell* de l'any 1366: Pro visitadoribus hospitalium dicte civitatis venerabiles: Bernardum de Marimundo, Franciscum de Casanova. AHCB, *Llibre del Consell* 23, f. 8v.

⁷³⁰ Els visitadors s'escollien d'entre els canonges de forma anual i col·legiada, de la mateixa manera que els visitadors escollits per la ciutat. La primera referència a l'elecció de visitadors és del 1373. El càrrec apareix en la documentació del segle XIV com a *visitatores hospitalium* o *visitatores et cognitores hospitalium*. ACB, *Llibre de la Camisa*, f. 30v, 47r.

⁷³¹ Item com los aministradors del hospital d'en Pere Desvilar degen retre compte als racionals de la ciutat, e jatsie que los dits comptes haien donats als dits racionals de la ciutat, però no sien estats reconeguts ne examinats. Per ço, los consellers esdevenidors façen que los dits comptes sien finats axí com se pertany. AHCB, *Testaments de Consellers* 1371-1372, f. 3r.

⁷³² Item que facen que los administradors del dit hospital façen metre en l llibre totes clàusules de testaments e d'altres cartes qui façen per lo dit hospital en manera que per oblit lo dit hospital no'n perdés res. *Idem*.

l'hospital, com jugar-hi a jocs d'atzar,⁷³³ abocar-hi brossa,⁷³⁴ o malmetre'n els arbres i terrats,⁷³⁵ entre d'altres.

La relació entre el govern i l'hospital, però, no és limitava a això. L'element de novetat de l'Hospital d'en Pere Desvilar era el seu profund vincle amb la *universitas* barcelonina, del qual els càrrecs citats n'eren una expressió més. Certament, l'hospital no era l'únic projecte assistencial emprès pel govern municipal: ja hem vist com un altre dels hospitals de la ciutat, el d'en Marcús, estava sota el patronat, parcial, això sí, del Consell. Per què era diferent, doncs, l'Hospital d'en Pere Desvilar? Les condicions de la seva fundació, que feien del Consell el seu amo únic en un context de maduració del poder municipal expliquen, segurament, com l'hospital-almoïna fundat pel ciutadà Pere Desvilar es va convertir en el vaixell insígnia de la política assistencial municipal de la Barcelona del tres-cents. La diferència amb els altres hospitals de la ciutat, més enllà de la mida o les especificitats de la seva missió assistencial és justament aquesta. Cap altre institució assistencial barcelonina va desenvolupar aquests lligams amb el govern municipal, aquesta identificació amb la *res publica*, aquestes pràctiques i fórmules cíviques. I és que, un cop més, l'aposta municipal no tenia només una dimensió de gestió, sinó que també es traslladava a l'espai simbòlic. En el primer foli del *Llibre de porcions de l'hospital* del 1308-1427, la representació gràfica de l'heràldica personal del fundador apareix acompanyada, a banda i banda, de dos escuts de la ciutat.⁷³⁶ Un patró que es repeteix en la invocació, en la que, juntament amb els patrons personals de Pere Desvilar, s'esmenta Santa Eulàlia, patrona de la ciutat:

...per aquesta beneyta e piadosa obra se farà, sia fet e complit en nom e en vertut e en glòria e en laor de tota la Sancta Trinitat, ço és, assaber, del Pare e del Fill e del Sanct Spirit, e de nostra dona sancta Maria, tots temps verge, e de sancta Eulàlia, màrtir e verge de Barchelona, e de sent Pere apòstol, vicari de Ihesucrist, e de Sancta Marta, e de tota la cort celestial.⁷³⁷

⁷³³ Ordonaren los consellers, els prohombres de la ciutat, que nengun hom no gos jugar a nengun joch dins lo spital de la ciutat, lo qual spital és apellat d'en Pere des Vilar, lo qual és prop de Sent Daniel. E qui contra farà pagarà per ban cada vegada X solidos. E qui lo dit ban no porà pagar estarà pres X dies al castell. AHCB, *Llibre del Consell* 14, f. 19r.

⁷³⁴ Item que nengun hom ne nulla fembra de qualque condició sia no gos gitar ne entrar per fer sutzures dins lo dit spital. E qui contrafarà pagarà per ban cascuna vegada V solidos. *Idem*.

⁷³⁵ Item que nengun hom ne nulla fembra de qualque condició sia no gos gitar ne trer pe[d]res ne bastons als arbres, ne ales teulades dins l'espital. E qui contrafarà pagarà per ban per cascuna vegada V solidos. *Idem*.

⁷³⁶ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 1.

⁷³⁷ *Idem*.

La manifestació més explícita d'aquest profund lligam entre hospital i ciutat es troba en una petició que els administradors de l'hospital van fer al Consell l'any 1375, en la que demanaven l'exempció del pagament d'imposicions,⁷³⁸ al·legant, significativament, que els hospitals sota administració eclesiàstica ja comptaven amb aquest privilegi:⁷³⁹

A vosaltres, molt honrats e savis senyors consellers e consell de la ciutat, supliquen humilment los administradors del spital vostre que-l fassats franch de imposicions, car no par rahó que los altres qui són per clergues administrats, e poder no tan bé com aquest, ne sien franchs, e lo vostre non sie, qui és per lechs administrat e poder mils.

Aquestes poques línies transmetien un doble missatge: l'hospital no era només l'hospital del govern de Barcelona, *l'spital vostre*, però també un hospital millor, ja que estava governat per laics, partíps d'una profunda tradició res-publicana i que comptaven amb una experiència consolidada en la preservació del bé comú. Unes preocupacions que ressonen clarament amb la prohibició explícita que Pere Desvilar feu del control eclesiàstic, el "regimine alicuis diocesani vel alterius eclesiastie persone".⁷⁴⁰

La missió assistencial

Les disposicions que Pere Desvilar va establir per a l'hospital indiquen que la institució no es va concebre inicialment com un lloc destinat a acollir pobres de tota condició, sinó al repartiment de pensions alimentàries a un nombre limitat, i privilegiat, de pobres amb vincles familiars o clientelars amb el fundador i el seu entorn. Una funció que, tal i com han indicat Antoni Conejo i, sobretot, Teresa Huguet-Termes, acostava l'hospital a institucions com la Pia Almoina de Barcelona, més que als altres hospitals de la ciutat.⁷⁴¹ Aquest fet també es

⁷³⁸ A finals del segle XIV les imposicions, impostos que gravaven, sobretot, la compra-venda de productes bàsics, significaven la major part del pressupost municipal barceloní (el 56% el 1361). En aquest sentit, les imposicions havien de suposar una despesa important per l'hospital, tant en les compres d'aliments per a les pensions com, a partir del 1370, l'alimentació i cura dels pobres malalts. Sobre les imposicions a Barcelona vegeu ORTI, SÁNCHEZ, TURULL 1996, pp. 115-134; ORTI 1991, pp. 257-282.

⁷³⁹ Efectivament, les institucions eclesiàstiques estaven exemptes del pagament d'imposicions, fet que arribà a provocar un profund malestar entre el poble barceloní. Batlle documenta que, en l'atac al Call del 1391, que va ser, també, una revolta antifiscal, els revoltats obligaren els eclesiàstics a pagar imposicions com els laics. BATLLE 1973, pp. 111-115; ORTI 1991, p. 271.

⁷⁴⁰ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III, Inv. 5, Llibre de porcions 0.1, f.

⁷⁴¹ CONEJO 2003, p. 290; Huguet-Termes 2012, pp. 375-378. En aquest sentit, Huguet-Termes vincula també la fundació de Pere Desvilar amb altres casos de fundacions d'almoines per part de laics, sobretot a Anglaterra. Vegeu RAWCLIFFE 2008, p. 1-27.

plasmava en la diversitat de denominacions que l'hospital va rebre durant els segles XIV i XV. En aquest sentit, en el *Llibre de porcions de l'hospital* del 1308-1427 combinava de forma notòria la denominació d'almoïna amb la d'hospital: "lo qual loch es apelat e deu ésser apelat hospital de la almoïna de la ciutat de Barchelona, establida originalment per en Pere des Vilar".⁷⁴²

El component elitista de les porcions es fa explícit en el propi testament de Pere Desvilar, qui va establir que les porcions continguessin diversos aliments propis de la dieta dels sectors mitjans de la societat barcelonina, com el pa de blat, el vi sense adulterar o la carn de vedella.⁷⁴³ Les quantitats i qualitat dels aliments rebuts recorden, en la seva dimensió identitària, als repartiments de farina dels bacins de pobres vergonyants i ens remetent a una acció assistencial destinada a mantenir la dignitat i estatus dels receptors. En aquest sentit, la voluntat del fundador ordenava una jerarquia clara entre els propis beneficiats, ja que en la confirmació del testament del 1311, quan va ampliar el nombre de beneficiaris de quatre a dotze, Pere Desvilar va prioritzar els quatre pobres dels seu llinatge en el repartiment d'aliments. L'eventual monetarització de les pensions no va suposar, necessàriament, canvis profunds en el caràcter elitista de les donacions.⁷⁴⁴ Com veurem a continuació, l'associació entre els vincles familiars i clientelars i la percepció prioritària d'una pensió van ser una constant durant tot el segle XIV. La dignitat dels beneficiaris es fa de nou manifesta en el jurament del procurador i receptor de les rendes de l'hospital, en el qual s'especifica que, a canvi de la porció, no "lu·s en farà fer servey ne faena alguna".⁷⁴⁵ Una disposició que reforça

⁷⁴² AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 1.

⁷⁴³ Vegeu RIERA 1994^a, pp. 36-39; 1994^b, pp. 193-217.

⁷⁴⁴ El *Llibre de rendes de l'hospital del 1388* notifica la reducció de la pensió alimentària i, fins i tot, la seva total conversió en moneda en cas de carestia: "En lo qual spital assigna rendes en alou, per les quals fassen meses cert nombre de pobres, als quals fosen donats cascún die certa porció, ço és, I pa de forment pastat e ben cuyt, en que agués de pa cuyt XVIII unces de pa, e III diners barchelonesos a cascú pobre". Més endavant, s'especifica que, per la carestia, la ració de pa es substitueix amb un increment de dos diners: "és cascuna porció XVIII unces de pa cuyt, e III diners, are per la carestia del forment és estat mudat per cascuna porció V diners barchelonesos". AHCB, *Consell de Cent, Llibre de rendes de l'Hospital d'en Pere Desvilar*, 1388, f. 4r, 37r. La reducció de les quantitats de pa i, fins i tot, la seva total substitució per moneda té paral·lels en altres institucions barcelonines i catalanes amb una missió assistencial equiparable. És el cas de la Pia Almoïna de Barcelona, que en moments de crisi va reduir les quantitats de pa que oferia o, fins i tot, va substituir la farina de blat per cereals de menor qualitat, una pràctica que no hem documentat en el cas de l'hospital d'en Pere Desvilar i que, un cop més l'acostaria als bacins parroquials. SERRAHIMA 2016, pp. 198-200. Sobre les crisis frumentàries a la Barcelona del segle XIV vegeu, entre d'altres, ORTI 1992 i BENITO pp. 23-34. La referència a la carestia de blat del *Llibre de rendes del 1380* podria fer referència a la gran crisi del 1374-1376, quan la quartera de forment va arribar a l'extraordinari preu de 120 sous.

⁷⁴⁵ AHCB, *Llibre del Consell* 24, f. 109.

la idea de la porció com un dret inalienable del receptor i que contrasta vivament amb les invectives, pràcticament coetànies, que fra Francesc d'Eiximenis feia contra els pobres ociosos.⁷⁴⁶

Després de la mort del fundador, el nombre de beneficiats creixeria a partir de l'establiment de pensions per part de particulars. El *Llibre de Porcions* de l'hospital del 1308-1427, treballat per Huguet-Termes, recull les donacions de Gispert Ribes (1318), Guillem Deuslomdè (1323), Eulàlia, esposa de Pere de Mollet (1323), Jaume Carbó (1338), Francesc Romeu (1345), Bernat Sivilla (1346), Arnau Ballester (1348), Pere Ça Sala (1353), Arnau Sabastida (1352), Joan Bonet (1362), Arnau Serra (1362), Jaume Soler (1362), Jaume Estanyol (1363), Simó Rovira (1365), Ramon Desplà (1367), Miquel Escolà (1368), Francesc de Lavernosa (1381), Alot (1397) i Pere Marc (1399) per al segle XIV.⁷⁴⁷ La jerarquizació entre els pobres és, també, un tema comú en l'establiment de porcions per part de particulars, una jerarquia estructurada, un cop més, al voltant dels vincles de parentiu o clientelars i parafamiliars, com es pot veure en el cas de Maria, esclava del benefactor Miquel Escolà, que havia de rebre dues porcions,⁷⁴⁸ o el d'Eulàlia, que explicitava la seva preferència per “pauperes de parantela mea ex parte patriis et martris”.⁷⁴⁹

A més a més de les donacions de particulars, el Consell de Cent, com a patró de la institució, es reservava el dret d'establir pensions a discreció. De fet, el Consell utilitzaria la concessió de pensions com un element més de la seva política assistencial, destinada, bàsicament a membres del llinatge fundador, pobres mereixedors o vergonyants i, sobretot, a persones vinculades amb el municipi, normalment oficials que, per malaltia o vellesa, ja no podien desenvolupar les seves funcions i, per tant, rebre un salari. En són bons exemples el cas d'Elisen, qui el 1357, demostrà al Consell el seu parentesc amb Jaume Desvilar i va rebre, en

⁷⁴⁶ Vegeu el bloc 1, capítol 1.6.1.

⁷⁴⁷ HUGUET-TERMES 2013, p. 379.

⁷⁴⁸ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 51r; citat a HUGUET-TERMES 2013, p. 385

⁷⁴⁹ *Ibidem*, f. 71v; citat a HUGUET-TERMES 2013, p. 384.

conseqüència, una pensió;⁷⁵⁰ el del mariner Pere Joan, vell, adolorit i incapaç de treballar;⁷⁵¹ o Francesc Oliver i Bartomeu Avella, guardes, respectivament, de Montjuic i Montgat, que havien envellit i perdut la vista i reberen, el 1407, una porció cadascú en recompensa dels seus serveis.⁷⁵²

Més enllà del perfil i voluntat dels benefactors, el *Llibre de rendes de l'Hospital d'en Pere Desvilar* del 1380 conté una llista amb el nombre i nom dels beneficiats del mateix any. Hi apareixen vint-i-nou establiments, normalment a nom d'un beneficiat específic, bé anomenat pel seu nom o bé com a hereu d'un benefici anterior. Hi podem identificar amb seguretat onze dones i tretze homes de diverses condicions: membres d'alguns dels llinatges més influents de la Barcelona del segle XIV, com els Carbó o els Romeu,⁷⁵³ comparteixen la llista amb mariners, religiosos i una esclava.⁷⁵⁴ En dates més tardanes podem trobar-hi, fins i tot, un conseller de Barcelona: Miquel Desplà, l'any 1464, rebia una porció ordinària de mans del procurador Miquel Rançó. Els beneficiats rebien un nombre de porcions que oscil·lava entre les cinc, en el cas de la cita esclava, a una, la xifra, amb diferència, més comuna. L'entrega més alta, de cinc porcions, equivalia a uns dos sous diaris, el doble del salari mitjà d'un

⁷⁵⁰ "Als honrats en Bonanat de Valls, en Ferrer Alot, administradors aquest any del hospital de la caritat, lo qual en Pere des Vilar, quòndam, construí e edificà o construir e edificar feu en la ciutat de Barchelona, prop lo monestir de Sent Daniel, e als altres administradors del dit hospital qui prop temps seran de part dels consellers de la dita ciutat quod Ealiesen, muller d'en Salvador Gili, laurador, ciutadà de Barchelona, la qual fo filla d'en Bonanat Bou, quòndam, de la parròquia de Santa de Coloma de Meerata, haia clarament mostrat a nos que ella és pobre e de parentesch e linatge d'en Jacme des Vilar, quòndam, lo qual instruí hereu universal lo dit hospital, et lo qual volch et ordonà que aquells qui fossen de son linatge e parentesch fossen procurats en lo dit hospital, e que s hi trobaven devant tots altres. Per ço volem e pregam que cascun die contínuament donets a la dita Eliesen o a son missatge una ració del dit hospital, segons que als altres pobres havets acostumat de donar en.."; AHCB, *Llibre del Consell* 19, f. 119r.

⁷⁵¹ "Als honrats en Bonanat de Valls, en Farrer Alot, administradors (...). De part dels consellers de la dita ciutat. Com per l'onrat Conseyll de Cent Jurats de la dita ciutat sia estat odonat que (ratllat: sia dada) an Pere Johan, mariner, ciutadà de Barchelona, lo qual çes veyl pobre e dolorós, e lo qual no pot treballar, sia dada per sustentació de sa vida quescú die una porció o ració del dit hospital, en tot temps de vida sua, segons que als altres pobres en lo dit hospital es acostumat donar. Per ço volem e us pregam que al damunt dit Pere Johan o asson missatge quescún die contínuament donets de vida sua una ració del dit hospital, segons als altres pobres havets acostumat donar"; AHCB, *Llibre del Consell* 19, f. 119r

⁷⁵² Dijous a XXXI de març del any MCCCCVII, lo consell de C jurats aquell dia celebrat provehí e ordonà que d'aquí avant en Francesch Oliver, olim, guarda de Montjuich e en Barthomeu Avella, olim guarda de Montgat, qui per vellea e defalliment de vista son estats remoguts de lurs oficis i eren antichs servidors de la ciutat e no havien de que viure, reeben cascun dia en l'espital de la almoyna de Pere dez Vilar, quòndam, sengles porcions semblants que n lo dit espital son acostumades donar. AHCB, *Llibre de la Consueta*, 1397, f. 17v-18r.

⁷⁵³ Són Francesc Romeu i Galceran Carbó. AHCB, *Consell de Cent, Llibre de rendes de l'Hospital d'en Pere Desvilar*, 1388, f. 36v.

⁷⁵⁴ Són Maria, esclava d'en Escolà; en Tió, mariner; una monja de Santa Clara i fra Bernat Lladonosa, ambdós parents de Francesc Lladonosa, qui, probablement, fundà la pensió en qüestió. *Ibidem*, f. 36v-37r.

menestral a finals del segle XIV.⁷⁵⁵ Les porcions úniques, convertibles a cinc diners diaris, és a dir, 150 sous anuals, suposarien, molts cops, un complement més que un mitjà únic de subsistència, com els casos de fra Bernat Lladonosa o de la seva neboda, monja clarissa i, per tant, veïna de l'hospital.

La concessió de porcions convivia amb formes menys discriminatòries d'assistència. En l'esmena del seu testament del 1311, Pere Desvilar disposava que es paressin llits en el dormitori de la Casa Gran de l'hospital per tal d'acollir-hi a pobres miserables,⁷⁵⁶ un element que ha estat interpretat com a indicatiu d'un "servei d'atenció més regularitzat".⁷⁵⁷ Altres formes caritatives, més o menys simbòliques, es derivaven del compliment de clàusules de testaments que constituïen l'hospital com a hereu: n'és un bon exemple el repartiment d'un estofat de llegums entre els presos de la presó del veguer cada dilluns i divendres dels mesos de març i abril, en compliment del testament d'en Ramon Canyoné.⁷⁵⁸ En aquest sentit, la reforma de l'hospital dels anys setanta del segle XIV es podria explicar per la necessitat d'ampliar les instal·lacions hospitalàries, en un context de transformació de la seva missió assistencial. L'Hospital d'en Pere Desvilar seria, doncs, un exemple privilegiat de la tendència dels hospitals medievals a transformar-se, durant la baixa Edat Mitjana, d'espais assistencials per a pobres genèrics a institucions dedicades a l'auxili de pobres malalts.⁷⁵⁹ Així doncs, si bé la concessió de pensions alimentàries a una sèrie de pobres escollits continuaria durant els segles XIV i XV, diverses notícies semblen indicar que, a partir de la segona meitat del segle XIV, l'acolliment de pobres malalts es consolidaria com una de les activitats principals de l'hospital: els *Testaments de Consellers* del 1371-1372 recullen el pagament de 150 sous a en Pere Catà,⁷⁶⁰ individu fortament vinculat a l'hospital, en compensació per l'alienació d'una sèrie d'espais de la institució.⁷⁶¹ Segons el document, l'any anterior el Consell de Cent va resoldre que "pobres malalts sien acollits e pensats en lo dit hospital sens perjudici de la ordinació del

⁷⁵⁵ ORTI 2007, p. 271; MIQUEL 2018, pp. 205-206.

⁷⁵⁶ AHSCSP, *Especulo Nou Desvilar*, ff. 7v-17v; citat a ROCA 1920a.

⁷⁵⁷ CONEJO 2002, p. 290.

⁷⁵⁸ Item paguen los aministradors del dit spital tots anys en los meses de març e d'abril, per anima de Ramon Canyoné, speciayre, tots dies faves cuytes ab oli e ays en la case del spital a pobres a cascún l scudella pal que los diluns e los divendres, aquelles dues jornades quellas faves d'aquells dos dies deuen donar dins los dits dos meses als presos del castell de la cort del vaguer de Barchelona. Per la qual rahó lo dit Ramon Canyoné laxí al dit spital segons que demunt son contenguts tans morabatins, que basten a les faves a ltres messions qui basten en diners tots anys. AHCB, *Consell de Cent, Llibre de rendes de l'Hospital d'en Pere Desvilar*, 1388, f. 106v.

⁷⁵⁹ ARRIZABALAGA 2006, p. 204.

⁷⁶⁰ BATLLE 2007, p. 319, 350.

⁷⁶¹ AHCB, *Testaments de Consellers* 1, 1370-1371, f. 3v.

dit Pere Desvilar".⁷⁶² Una resolució que establia la convivència entre les dues formes d'assistència, i que, naturalment, exigia nous espais per als malalts i per al personal que els havia d'atendre:

...e que en l'habitació de les cases del dit hospital puxen habitar aquells qui pensaren els dits malalts, en les quals habitava en Pere Cathà. E que la ciutat pach cascun any CL solidos al dit Pere Cathà en loc de la dita habitació.

La importància de la reforma i el paper que hi jugà Pere Catà es confirmen en un pagament del *Llibre de Clavaria* del 8 de maig del 1370, segons el qual els consellers de la ciutat pagaren uns altres 365 sous a Catà, "regent la casa de l'espital de la ciutat", per la reestructuració de l'hospital:

Item done e pague ab alberà dels dits honrats consellers scrit en Barchelona a VIII dies de maig del any MCCCCLXX a n Pere Cathà, regent la casa del espital de la ciutat, les quals li són degudes per messions e despeses per ell de volentat dels dits Consellers fetes per desperxar e buydar la casa hon se té l'espital de la dita ciutat, qui novellament és estat ordonat per la ciutat, e per mudar e fer mudar fusta e messares qui n era en la dita casa e en la botigua qui és prop la mar, que tenien los diputats, axí com appae en lo dit alberà, lo qual cobre ensemps ab apocha e l compte per lo dit Pere Cathà, donat scrit per menut. E les quals la pague a X dies de maig del dit any: XVII lliures, V sous.⁷⁶³

El document evidencia, doncs, els aspectes físics de la renovació de l'hospital, però també els canvis en la funcionalitat de l'espai. Efectivament, les referències anteriors al 1370 indiquen una multiplicitat d'usos del conjunt hospitalari, incloent-hi des del refector dels pobres beneficiats amb una pensió a, significativament, la residència temporal dels consellers de la ciutat.⁷⁶⁴ A partir de l'any 1370, però, l'hospital s'especialitzaria en l'acolliment de pobres malalts. En aquest sentit els *Testaments de Consellers* de l'any 1371-1372 encomanaven als

⁷⁶² L'especificitat de la referència al testament de Pere Desvilar ens remet a la coexistència entre diverses formes assistencials i, un cop més, a la importància de la voluntat dels fundadors i dotadors del hospitals

⁷⁶³ AHCB, *Clavaria*, 1370, vol. 9, f. 118v.

⁷⁶⁴ Les Rúbriques de Bruniquer recullen en pagament a Bernat Duran pels costos derivats de l'estada dels Consellers i altres prohoms a l'hospital durant onze dies del 1363: A 16 de Noembre 1363, foren donats â Bernat Duran 68 ll., quels havia pagats ço es 47 ss. al Coch per onse días que ell ab sos Companyons havia servit en la Casa del Hospital den Pere Desvilar per aparellar de menjar per als Consellers ab certs Promens, qui per dits onse jorns estigueren allá per raho de les tatzacions quis feren per les obres dels murs de la Ciutat, y per escudelles, talladors, y grasols quey presta, y 21 ss. per loguer de tasses, y brocals. *Rúbriques de Bruniquer*, vol 4., cap. 54. El pagament citat a Pere Catà sembla indicar, també, que els diputats de la Diputació General de Catalunya haurien residit o, almenys, posseït un espai vinculat a l'hospital. Ferrer Mallol, però, assegura no tenir notícies de la presència de diputats a Barcelona entre les Corts de Vilafranca del Penedès del 1367 i les Corts de Lleida del 1375. FERRER MALLOL 1991, p. 53.

administradors de l'hospital la supervisió dels pobres malalts, una ampliació de les seves funcions compensada amb un augment de sou:

Item sien membrats que façen que la administració dels pobres malalts del Hospital d'en Pere Desvilar, quòndam, sie comanada als administradors del dit hospital. E que per aquesta novella administració los sie crescut salari aquell que ab promens acordaran, car axí es stat acordat l'any passat, ja los consellers del any passat los taxaren a cascú *C solidos*.⁷⁶⁵

Alhora, altres testimonis, com o les *Rúbriques de Bruniquer*⁷⁶⁶ i la *Crònica del Racional*,⁷⁶⁷ documentats per Antoni Conejo,⁷⁶⁸ mostren com la conselleria va instaurar l'inici de la captació pública d'almoïna en benefici, un cop més, dels *pobres malalts en la casa de l'hospital*. La reforma o, fins i tot, refundació del 1370 quedaria fermament ancorada en la memòria col·lectiva de la ciutat: ja l'any 1371 el testament d'Antònia, dona de Bartomeu Cutxó, incloïa entre els beneficiats de diverses donacions "l'hospitali novo pauperum civitatis Barchinone",⁷⁶⁹ més de 60 anys després de l'establiment de la fundació per part d'en Pere Desvilar. Aquesta denominació, que recollia la dedicació als malalts i la renovació ordenada pel Consell, es mantindria durant tot el segle XIV i, fins i tot, el XV. L'any 1380, les clàusules del testament del mercader barceloní Francesc Despuig van designar com un dels hereus substituïts a "l'espital dels pobres dels malalts d'en Pere Desvilar, ara novellament ordenat per los consellers de la ciutat de Barchelona", juntament amb el bací dels pobres vergonyats de Santa Maria del Mar,⁷⁷⁰ i l'any 1401 es referenciava un "hospital que hie solia ésser apellat hospital nou dels malalts, construït dins l'altre hospital apellat de Vilar, qui ere prop lo monastir de Santa Clara fundat".⁷⁷¹

En el que es refereix al personal associat a l'hospital, la documentació de caràcter econòmic només recull referències a la gestió de la institució i el seu patrimoni, sense incloure pagaments d'aliments o salaris a personal d'atenció i serveis. Molt probablement, però, la reorientació assistencial de l'hospital comportaria canvis en la constitució del seu personal,

⁷⁶⁵ AHCB, *Testaments de Consellers 1371-1372*, f. 18r.

⁷⁶⁶ "A 5 de Abril 1370, fou començat â captar per la Ciutat a obs del Hospital que los Consellers feyen fer per a pobres malalts en la Casa del Hospital den Pere Desvilar"; *Rúbriques de Bruniquer*, vol. 5, cap. 75.

⁷⁶⁷ "Ffuit inceptum de acaptar per civitatem Barchinone ad opus spitali novi quod fecerunt fieri, pro pauperibus infirmis, consiliari Barchinone in hospicio hospitalis Petro de Vilaro, quinta die aprilis, anno a nativitate Domini M CCC septuagesimo"; AHCB, *Crònica del Racional*, ms. l-5, doc. 100; citat a Conejo 2002, p. 281.

⁷⁶⁸ CONEJO 2002, p. 281.

⁷⁶⁹ BC, *perg.* 379.

⁷⁷⁰ BC, *perg.* 346.

⁷⁷¹ AHCB, *Clavaria*, (1401-1402), f. 114v (doc. b-6); citat a CONEJO 2003, p. 291.

que havia d'adaptar-se a l'atenció dels pobres malalts. Un privilegi reial de Pere III de l'any 1376, que eximia l'hospital dels deures d'host i cavalcada, esmenta dos administradors, un metge, un cirurgià; escollits pels administradors per visitar malalts, i vuit acaptadors.⁷⁷² El privilegi no fa cap referència a la presència d'altres elements familiars en el paisatge humà dels hospitals del segle XIV, com servicials, esclaus o donats i donades, que trobem, però, de forma escadussera i dispersa en altres documents: l'any 1391 Guillemona, vídua del porter de la reina Guillem Gorc, es va entregar, juntament amb els seus béns, per servir els pobres de l'hospital.⁷⁷³

⁷⁷² AHCB, *Llibre de privilegis*,: "...serie enfranquitus ac liberos, quitos et immunes facimus ab omni exercitu, hoste et cavalcate regali, et victuali et alia qualibet illos duos administratores qui per consiliarios et probos homines dicte civitatis succesive electi fuerint administracioni ipsius hospitalis, ac duos medicos, unum salus fisicum et alterum chirurgicum, qui per dictos administratores ad visitandum infirmos dicti hospitalis fuerint destinati, ac eciam otto acaptatores sive acaptadors..."

⁷⁷³ BC, *perg.* 472: "...ego, Guillemona, uxor Guillelmi Gorch, porteri domini reina, civus Barchinone, attendens quod de bonis temporalibus ea sola remanent, que pro Christi amore (...) voluit amarissimam sustinere famulari et eius pauperibus erogantibus in hospitali civitatis Barchinone..."

Bloc 3. Barcelona i l'Hospital de la Santa Creu

3. 1. El procés de reforma de l'any 1401 i els orígens de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona

3. 1. 1. Barcelona l'any 1401: un moment àlgid en el desenvolupament del municipi

Com era la Barcelona del 1401? Una ciutat governada per una oligarquia egoista, a l'antelada de la desunió i la guerra civil? O un port mediterrani pròsper i dinàmic, amb un sistema polític propi i plenament desenvolupat? Són les dues versions necessàriament contradictòries?

Respondre aquestes qüestions i contextualitzar el naixement de l'Hospital de la Santa Creu ens obliga a apropar-nos al debat sobre la crisi baixmedieval i, sobretot, a les característiques de l'oligarquia barcelonina del segle xv. Dos aspectes que, com veurem, estan íntimament relacionats. La revisió de l'existència d'una gran crisi baixmedieval té una tradició sòlida,⁷⁷⁴ especialment viva a partir dels anys vuitanta i noranta.⁷⁷⁵ L'escepticisme de la historiografia liberal respecte a l'existència de crisis estructurals, capaces de transformar el sistema socioeconòmic europeu, i la insistència en una aproximació empírica a les fonts documentals, han minat considerablement els fonaments intel·lectuals de les posicions clàssiques sobre la crisi baixmedieval, sense que això suposi, necessàriament, l'abandó de la construcció de models teòrics explicatius de les realitats passades.⁷⁷⁶

Malgrat els esforços revisionistes, l'existència d'una crisi estructural a Catalunya durant el segle xv ha estat un *topos* tan exitós que ha deixat una petjada profundíssima, encara debatuda a dia d'avui. No en va, el 2017 el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona va acollir unes jornades de treball sobre l'existència de la crisi baixmedieval i l'impacte que va tenir a Barcelona, en les quals els organitzadors defensaven que "el pes historiogràfic de

⁷⁷⁴ L'existència d'una gran crisi a les darreries de l'edat mitjana ha estat un lloc comú de bona part del medievalisme posterior a la Segona Guerra Mundial, compartit tant per autors neomalthusians (Le Roy Ladurie, Michael Postan, Georges Duby) com pels marxistes (Robert Brenner, Rodney Hilton, Guy Bois). Sobre el debat Brenner-Ladurie vegeu ASTON, PHILPIN (eds.) 1988. Sobre el debat al voltant de la crisi baixmedieval i la connexió amb el cas català vegeu BELENGUER 2013; IRADIEL 2004, pp. 13-48; FELIU 2004; FURIÓ 2015, i el més recent CATEURA, TUDELA (coords.) 2019.

⁷⁷⁵ Vegeu SULLIVAN 1981, pp. 551-565. Un revisionisme que, de fet, es pot estendre al mateix concepte de crisi com a gran força explicativa de la transformació històrica. En aquest sentit, altres crisis que tenien un sòlid consens historiogràfic, com la gran crisi del segle xvii europeu, han estat subjectes a una revisió semblant. Vegeu DANTÍ, 1991.

⁷⁷⁶ En paraules d'Àngel Casals, "Cuando la prudencia y el rigor exigible ante los hechos del pasado se convierten en una prohibición de construir intelectualmente una visión de la historia, se está traicionando una de las funciones sociales de la ciencia histórica". CASALS 2013, p. 64.

Jaume Vicens Vives i de Pierre Vilar ha dificultat considerablement la revisió del relat de la crisi de la Ciutat Comtal durant el segle xv, construït fa més de setanta anys⁷⁷⁷. Models clàssics, doncs, que contrastaven amb una nova recerca que, un cop més, sorgia de l'anàlisi exhaustiva d'una documentació extensa que sembla contradir la severitat o, fins i tot, l'existència, d'aquesta mateixa crisi.

En què consisteix, però, aquest model explicatiu clàssic basat en Vilar i Vicens Vives? A grans trets, els dos historiadors integren el cas català en el debat emergent, als anys cinquanta del segle passat, sobre la crisi baixmedieval.⁷⁷⁸ Tant per Vicens com per Vilar, Catalunya va viure una època d'extraordinària plenitud entre, aproximadament, entre 1250 i 1350, que va contrastar amb una etapa de decadència, encetada per la pesta negra, que va acabar de situar, durant el segle xv, Catalunya i Barcelona en la mediocritat.⁷⁷⁹ La crisi era sistèmica: es va iniciar amb una forta caiguda demogràfica, encetada amb les caresties dels anys trenta del segle xiv i agreujada per la pesta de 1348 i les seqüeles que va generar. El despoblament consegüent del camp i les tensions entre camperols i senyors van provocar el conflicte remença, la disminució de la producció agrària i, per tant, la parada del motor econòmic català.⁷⁸⁰ Centrem-nos, però, en dos aspectes clau: els efectes de la crisi a la Barcelona de principis del segle xv i, especialment, el paper que hi va tenir l'elit municipal barcelonina. Vicens, sobretot, atorga un gran valor explicatiu a les accions de l'oligarquia urbana catalana i barcelonina.⁷⁸¹ Aquesta elit, doncs, hauria traït els seus principis, abandonat la clau de la seva prosperitat passada i provocat així una greu crisi política a Catalunya que va acabar per desencadenar la guerra civil. Segons Vicens:

⁷⁷⁷ Vegeu el tríptic introductori de les jornades de recerca *Barcelona en crisi? La ciutat al segle XV*, que van tenir lloc entre el 18 i el 20 de setembre del 2017 al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA): <http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/BCNcrisi.pdf>.

⁷⁷⁸ De fet, Vicens Vives es considerat com un dels pioners en la importació a Catalunya de les sensibilitats dels *Annales* i Arnold J. Toynbee. MUÑOZ 2004, pp. 118-120. Vegeu CASALS 2017.

⁷⁷⁹ VILAR 1964, pp. 145-223; VICENS 1954, p. 128. Vegeu FELIU 2004, pp. 436-437. Cal remarcar que a l'hora d'aproximar-se a la suposada crisi del món urbà català durant el segle xv, Vilar i Vives tendeixen a equiparar Barcelona i les altres ciutats del Principat, clarament infraestudiades en comparació amb la Ciutat Comtal. Un buit que està en procés de resolució: per a Cervera vegeu VERDÉS 2004; per als conflictes polítics a Tarragona vegeu JUNCOSA 2015, pp. 441-466; per a Girona vegeu REIXACH 2015.

⁷⁸⁰ FELIU 2004, p. 437.

⁷⁸¹ Segons Ramon Grau, "l'estudi de l'oligarquia barcelonina no es tracta pas d'un punt marginal de l'argumentació de Vicens, encara que ho sigui de la seva recerca". GRAU 2001, p. 275.

...els prohoms deixaren de navegar i comerciar i es transformaren en propietaris rurals i rendistes, això els obligà a aferrar-se cada vegada més al govern de les ciutats i viles, més precisament a considerar-lo com a bé particular, no com a instrument del benestar col·lectiu.⁷⁸²

En definitiva, el mal fer de l'oligarquia local de la Barcelona del segle xv, caracteritzada pel viure de rendes, el monopoli de les magistratures i la divisió interna, va justificar la intervenció de la monarquia, necessària per al progrés històric i polític de la ciutat i el país.⁷⁸³ Una actitud que va contrastar vivament amb les capes dirigents de la Barcelona del XIII, "geloses del bé municipal i amants de la col·lectivitat que representaven".⁷⁸⁴ La clau d'aquesta suposada virtut era, justament, que participaven dels valors antitètics a l'oligarquia del segle xv, és a dir, el compromís pel comerç i l'activitat productiva, el respecte per les institucions de govern i la col·laboració amb la monarquia.

Les aportacions de Vilar i Vives sobre la crisi baixmedieval catalana i, més concretament, la caracterització de Vives de l'oligarquia barcelonina del xv han deixat una profunda empremta.⁷⁸⁵ De fet, malgrat el debat encès, manca encara "una hipòtesi global alternativa".⁷⁸⁶ Tot i això, alguns dels aspectes més controvertits del model de Vilar i, sobretot, Vicens, han estat notablement matisats o, fins i tot, rebutats.

Com ja hem assenyalat, bona part de les aportacions més crítiques amb el model Vilar-Vicens han posat l'èmfasi en la importància de l'anàlisi documental.⁷⁸⁷ Diversos autors han defensat les dificultats a l'hora de documentar detalladament l'existència d'una crisi generalitzada i, en canvi, han proposat parlar d'una sèrie d'alts i baixos almenys fins la guerra civil.⁷⁸⁸ De fet, tant les versions més fidels a Vicens Vives i Vilar com les més crítiques coincideixen en la vitalitat del gran comerç barceloní a principis del segle xv, justament quan es va engendrar l'hospital general de la ciutat. El mateix Vilar defensa que l'apogeu del gran comerç

⁷⁸² VICENS 1954, p. 75.

⁷⁸³ GRAU 2001, p. 269. Tal com assenyala el mateix Grau, les tesis de Vives van evolucionar cap a una visió menys entusiasta sobre l'intervencionisme Trastàmara, sense abandonar, però, la percepció eminentment negativa de l'oligarquia barcelonina del segle xv.

⁷⁸⁴ VIVES 1936, p. 158.

⁷⁸⁵ En paraules de Pere Orti, "el Quatre-cents és la centúria més estudiada des de finals del segle passat fins a la dècada de 1970, gràcies sobretot als treballs que directament o indirectament generà Jaume Vicens Vives". ORTI 2001, p. 22.

⁷⁸⁶ FELIU 2004, p. 436.

⁷⁸⁷ SABATÉ 2013, pp. 118-119.

⁷⁸⁸ IRADIEL 1996, pp. 96-99. Ruiz-Domènec va arribar a parlar de la crisi com un mite historiogràfic: RUIZ-DOMÈNEC 1977, pp. 71-117.

mediterrani es va allargar fins a mitjans del segle xv.⁷⁸⁹ Carrère, continuista amb Vilar i Vicens, “presenta la Barcelona de 1380 a 1420 como un gran centro comercial internacional”.⁷⁹⁰ Mario del Treppo, crític amb els anteriors, endarrerix la crisi fins l’esclat de la guerra civil i defensa una prosperitat mantinguda gràcies a l’aventura imperialista catalana.⁷⁹¹ Coulon, en els seus estudis sobre les relacions comercials entre el sultanat mameluc d’Egipte i Barcelona, descriu una etapa de màxim creixement entre 1370 i 1430.⁷⁹² Feliu detecta una parada en l’ascens del gran comerç, l’espina dorsal de l’economia barcelonina, amb un declivi més marcat a partir de la dècada dels trenta.⁷⁹³

Més enllà del comerç, altres possibles indicadors de crisi han estat relativitzats. Guardia i García Espuche defensen que entre els segles xiv i xv la població de Barcelona va créixer o es va estabilitzar.⁷⁹⁴ Aquestes observacions no són universalment compartides,⁷⁹⁵ però en qualsevol cas la relació entre pèrdua de població i crisi generalitzada pot ser equívoca. En paraules d’Orti, la Barcelona del segle xv, “amb una població inferior a la de mitjans del segle xiv és capaç (...) d’augmentar de forma considerable l’activitat econòmica”.⁷⁹⁶ Similarment, les investigacions recents de Carolina Obradors han reafirmat la capacitat d’atracció de Barcelona respecte als estrangers de diverses procedències i, sobretot, nouvinguts d’altres indrets de Catalunya.⁷⁹⁷

En relació directa amb la fundació de l’Hospital de la Santa Creu, les nocions de crisi també han estat revisades a través dels estudis dedicats a l’urbanisme i l’arquitectura. De fet, Pierre Vilar ja va reconèixer que bona part dels grans edificis gòtics de la ciutat es van edificar o

⁷⁸⁹ VILAR 1964, pp. 163-169. Vegeu un resum de les tesis de Vilar a FELIU 2004, pp. 436-438.

⁷⁹⁰ FELIU 2004, p. 439.

⁷⁹¹ DEL TREPPO 1976, pp. 136-140.

⁷⁹² COULON 2004.

⁷⁹³ FELIU 2004, p. 447.

⁷⁹⁴ GARCÍA ESPUCHE, GUÀRDIA 1992, p. 38.

⁷⁹⁵ MORENO *et al.* 1986, p. 39, FELIU 1999, pp. 36-37.

⁷⁹⁶ Vegeu la conferència impartida per Pere Orti a les jornades de recerca *Barcelona en crisi? La ciutat al segle XV*, que van tenir lloc entre el 18 i el 20 de setembre del 2017 al Museu d’Història de Barcelona (MUHBA): <https://www.youtube.com/watch?v=JenCA4Imm-U&t=2460s>.

⁷⁹⁷ En paraules d’Obradors, “Barcelona es consolidà durant els últims segles medievals —així ho demostren els informes de ciutadania— com un centre especialment atractiu per a altres individus del mateix Principat de Catalunya. Ens trobem, sobretot, amb fills de pagesos desarrelats per la institució de l’hereu i que buscaven noves alternatives a ciutat, habitants de la costa que fugien de l’amença pirata i pagesos desemparats que, supervivents de les fams i epidèmies de la segona meitat del segle xiv, intentaven refer llurs vides en una Ciutat Comtal que encara irradiava dinamisme”. OBRADORS 2009, p. 3.

modificar entre les darreres dècades del segle XIV i principis del segle XV.⁷⁹⁸ El palau de la Generalitat, la llotja, les drassanes o el mateix hospital no encaixen amb una època de decadència, sinó d'expansió i reafirmació institucional.⁷⁹⁹ Un programa constructiu i urbanístic que es va manifestar en la construcció d'edificis privats, com els grans casals del carrer Montcada i Lledó, però també en una actuació més o menys coherent del Consell centrada al voltant de la gestió i l'ordenació de l'espai públic.⁸⁰⁰

Podríem ressenyar altres autors i camps d'interès, com la fiscalitat, el deute o la moneda. El consens, però, és ampli i compartit per sensibilitats diverses: la Barcelona de principis del segle XV era una ciutat dinàmica. Algunes aproximacions recents a la història medieval de l'Hospital de la Santa Creu ja han reivindicat o esmentat la rellevància d'aquest context:

Sigui com vulgui, no es pot entendre l'aparició i constitució de l'Hospital de la Santa Creu sense tenir en compte la realitat social, política i comercial de la Barcelona de l'època. Eren moments d'una certa bonança econòmica, palesa, per exemple, en la puixança del seu port —un dels més importants i actius de la Mediterrània—, o en el constant creixement de la demografia i l'arribada de gent de diversa procedència que, entre altres motius, exigien una millora de les estructures urbanes.⁸⁰¹

Què podem dir, però, d'un dels actors clau en la formació de l'hospital? L'oligarquia barcelonina del quatre-cents, que tan mala premsa s'havia guanyat en els treballs de Vives i els seus successors,⁸⁰² va participar molt activament en la formació d'una institució innovadora que pretenia resoldre problemes socials concrets i urgents, com assenyala el fragment ressenyat més amunt. Les aportacions més recents al debat no rebaten el caràcter rendista de l'oligarquia barcelonina del quatre-cents, ni l'aspiració que tenia al monopoli de

⁷⁹⁸ VILAR 1964, pp. 166-167; FELIU 2004, p. 437.

⁷⁹⁹ DOMENGE, CONEJO, *en premsa*.

⁸⁰⁰ Albert Cubeles afirma que "en els cent cinquanta anys que van dels moments inicials del Consell de Cent fins a la fi del segle XIV, queda clar que la ciutat de Barcelona es va transformar des d'un punt de vista urbanístic, amb una especial concentració de canvis en els aproximadament darrers cinquanta anys de l'etapa. En aquest procés de transformació de la ciutat la magistratura municipal hi va tenir un paper fonamental, perquè va ser la responsable directa de les iniciatives de més volada". CUBELES 2003, pp. 61-64. En aquest sentit un dels espais privilegiats de l'acció del Consell va ser el Raval nord, on es va situar l'Hospital de la Santa Creu. Sobre l'impacte urbanístic de l'hospital de la Santa Creu i la seva importància arquitectònica i estètica vegeu el bloc 3, capítol 3.3.4.

⁸⁰¹ CONEJO 2002, pp. 293-294.

⁸⁰² El 2001 Orti es lamentava que "és un fet admès que el municipi del segle XV estava mal gestionat i patia una corrupció endèmica, però ni la gestió ni la pretesa corrupció han estat estudiades". ORTI 2001, p. 47. Des d'aleshores, aspectes clau d'aquesta aparent mala gestió, com el deute municipal, han rebut molta més atenció: els últims estudis de Gaspar Feliu, Laura Miquel o el mateix Pere Orti han demostrat la capacitat del municipi i, per tant, de la seva classe dirigent, per fer front al repte de l'endeutament. Vegeu FELIU 2016^a; MIQUEL 2019; TURULL *et al.* 1996; ORTI 2007.

les magistratures.⁸⁰³ Neguen, però, la novetat d'aquestes pràctiques i que estiguin vinculades directament amb la decadència, i demanen entendre-les en relació amb la cultura política de la ciutat baixmedieval. Això passa, necessàriament, per revisar un relat quasi idíl·lic de la Barcelona anterior a la pesta que posava un pes excessiu en el suposat cercle virtuós oligarquia-monarquia. Una defensa de la "perfecció originària" del govern municipal durant el segle XIII que menysté la diferència entre les formes institucionals i la pràctica que s'hi empara.⁸⁰⁴ En paraules de Flocel Sabaté, "the harmonious local elite placidly working for the common good never existed,"⁸⁰⁵ fet que no vol dir que no existís una complexa teoria política que posés les nocions de bé comú en el centre de la governabilitat.⁸⁰⁶ La inversió en propietats immobles o crèdit, i, de fet, viure de rendes en general no eren, doncs, ni fenòmens nous ni, necessàriament, el tràgic resultat d'un canvi de valors en el grup dominant.⁸⁰⁷ Els objectius, compartits entre l'elit, d'ascens social, participació en el govern municipal o l'obtenció de rendes no són equiparables a una despreocupació egoista respecte als problemes del comú. És important remarcar que el patriciat barceloní de l'època participava d'una clara idea de la seva missió de governar, molt influïda per autors com Eiximenis, i que descansava sobre els pilars del manteniment de la pau i la cohesió socials.⁸⁰⁸ Per al menoret, els majors o "generosos" havien d'actuar com a mirall i exemple per a la comunitat, protegint-la, defensant la veritat i, també, exercint la misericòrdia vers els pobres:

Los generosos són estimats hòmens pus nodrits que altres e mils acostumats (...); a ells convé que sien axí com a llum a tot lo poble e escut contra tot mal (...) car a ells se pertany (...) deffendre veritat; ensenyar per tot loch noblesa, cortesia e seny en tant que sien a tot lo poble axí com l bell espill en lo qual remiren tot ço que deuen fer.⁸⁰⁹

L'assumpció d'aquestes consideracions va resultar en un intervencionisme creixent en les problemàtiques locals.⁸¹⁰ El govern era, doncs, una preocupació central d'aquesta oligarquia.

⁸⁰³ SABATÉ 2013, pp. 122-124.

⁸⁰⁴ GRAU 2001, p. 275; 2011, p. 100.

⁸⁰⁵ SABATÉ 2013, p. 122.

⁸⁰⁶ BLACK 1992. Vegeu el bloc 1, capítol 1.6.

⁸⁰⁷ Ruiz-Domènec, entre d'altres, ha defensat la visió de les tensions polítiques del segle XV barceloní com a producte no d'una crisi general, sinó de la "incapacidad política" d'honrats i mercaders, que es va expressar en un canvi de valors en el grup dominant. RUIZ-DOMÈNEC 1977, p. 63-83.

⁸⁰⁸ JUNCOSA 2011, p. 163; 2018, p. 446.

⁸⁰⁹ Francesc d'Eiximenis, *Dotzè del Crestià*, l/l, c. 198. Citat a JUNCOSA 2018, p. 446. Més específicament sobre la misericòrdia vegeu l/l, c. 103.

⁸¹⁰ SABATÉ 2013, pp. 124-125.

I si bé oligarquia i govern municipal no són el mateix,⁸¹¹ certament que hi hagués una elit amb la voluntat de controlar els ressorts del poder s'ha identificat com un dels requisits per formar el municipi autònom.⁸¹² A partir de la darrera dècada del segle XIV, Barcelona “s'acabà de desenvolupar institucionalment com a estructura de poder d'una oligarquia urbana”.⁸¹³ Un procés que es va caracteritzar pel control municipal dels ressorts del poder urbà. En aquest sentit, que es creés la Taula de Canvi l'any 1401 s'ha associat a aquest dinamisme municipal i a la capacitat d'inventiva i resolució de problemes de l'elit.⁸¹⁴ Podria l'Hospital de la Santa Creu entendre's de forma similar?

3. 1. 2. Vides paral·leles? L'Hospital de la Santa Creu i la Taula de Canvi

La virtut de la comparació ja ha estat, almenys, proposada, si bé sovint sense entrar-hi en profunditat.⁸¹⁵ No es pot entendre la concepció de la Taula de Canvi sense dos fenòmens clau: la crisi bancària de la dècada dels vuitanta i el problema de l'endeutament públic. Dos problemes provocats per les necessitats financeres de la monarquia i que requerien, a finals del segle XIV, l'atenció plena del govern municipal. A grans trets, els requeriments constants de la corona van consolidar, a partir de mitjans del segle XIV, l'endeutament municipal mitjançant títols de deute —censals i violaris—: dissenyat, en principi, com a mesura temporal per fer front a les necessitats financeres de la monarquia, va acabar esdevenint crònic, i, durant la segona meitat del segle XIV, sempre creixent.⁸¹⁶ En conseqüència, diversos municipis van haver d'endarrerir el pagament de pensions o, fins i tot, cessar pagaments. A partir dels anys setanta moltes universitats van haver d'obrir processos difícils de re-negociació del deute.⁸¹⁷ En el cas de Barcelona, es pot documentar un esforç constant per part del Consell

⁸¹¹ El caràcter deliberatiu del govern municipal anava més enllà del nombre reduït de famílies de l'oligarquia barcelonina, per bé que ocupessin en moltes ocasions la majoria de càrrecs associats al poder executiu.

⁸¹² ORTI 2001, p. 25.

⁸¹³ ORTI 2001, p. 46.

⁸¹⁴ De fet, les associacions no pertanyen exclusivament a la historiografia moderna. Tal com recullen Rubio i Huguet-Termes, l'any 1483 els jurats valencians van adreçar-se al jurista Jaume Destorrent de Barcelona en una carta en la qual demanaven les ordinacions de “la taula e spital general de aqueixa ciutat (...) per quant nosaltres enten(em) ordenar en aquesta ciutat una taula general e axí mateix tots los spitals agregar e fer un spital general, e som certs les ordinacions vostres són coses eletes e singulars”. Arxiu Municipal de València, *Lletres missives* g³-30, f. 154r, editat a RUBIO 2009, p. 144. Vegeu HUGUET-TERMES 2010, p. 105.

⁸¹⁵ CONEJO 2014, p. 12.

⁸¹⁶ A Barcelona, per exemple, el 1361, les pensions dels censals representaven el 42 % de les despeses municipals, i des d'aquest any fins al 1396 el deute públic es va multiplicar per gairebé 2,3. FELIU 2015, p. 132.

⁸¹⁷ VERDÉS 2004, pp. 105-109.

destinat a reduir tant els interessos del deute com el deute censal mateix.⁸¹⁸ Si bé es van aconseguir moderar els interessos,⁸¹⁹ les iniciatives del Consell van fracassar i el deute barceloní va augmentar fins al seu màxim històric medieval (419.688 lliures, més del doble que el 1373) l'any 1393.⁸²⁰ La situació no només va portar Barcelona a prop de la fallida, també va aprofundir en les tensions socials preexistents: l'assalt al call del 1391 va ser, entre altres coses, una revolta antifiscal, amb crítiques molt dures a l'oligarquia i la política impositiva que infligia. L'espiral del deute, doncs, no només amenaçava l'estabilitat financera de la ciutat, sinó també la pau social, el manteniment de la qual era, al cap i a la fi, la responsabilitat màxima del govern.

Les pressions de la monarquia van impactar també el sistema bancari català i barceloní. Barcelona era una plaça financera de primer ordre, sobretot en el context de la Corona d'Aragó, ja a finals del segle XIV.⁸²¹ Les dificultats del bienni de 1375-1376,⁸²² els problemes d'encaix monetari i, sobretot, els impagaments perennes de la casa reial van provocar que, l'any 1381 les banques de Pere des Caus i Andreu d'Olivella, els principals prestadors de la monarquia, fessin fallida.⁸²³ Vilar i Carrère interpreten les dificultats bancàries del 1381 com el primer símptoma de la gran crisi baixmedieval a Barcelona.⁸²⁴ Les aportacions recents de Gaspar Feliu, però, han matisat aquestes afirmacions: de fet, l'impacte de la fallida en l'activitat productiva i comercial de la ciutat va ser molt moderat. La crisi va reforçar, més aviat, dos problemes d'arrel anterior: l'atresorament de la moneda bona dels banquers privats i, sobretot, la desconfiança creixent cap a la banca.⁸²⁵

Les amenaces del deute desbordant i la desorganització bancària van motivar, doncs, la intervenció decidida del govern municipal barceloní. Els esforços del municipi van ser

⁸¹⁸ ORTI 2007, p. 270.

⁸¹⁹ La capacitat de l'emissor de generar confiança entre els compradors de deute es va revelar com un element clau en els processos de col·locació i renegociació de crèdit. En aquest sentit, Barcelona se'n va sortir millor que altres ciutats de la Corona, com Lleida, Tortosa o Ciutat de Mallorca: la Ciutat Comtal va passar d'emetre deute a un interès del 7,95 % el 1371 al 5,78 % el 1398-1399. En canvi Mallorca havia de col·locar el deute oferint interessos de vora el 10 %. FELIU 2016^a, p. 133.

⁸²⁰ ORTI 2007, p. 271, taula 2.

⁸²¹ FELIU 2016^a, p. 133.

⁸²² Catalunya va patir, entre els anys 1374-1375/1376, una greu crisi frumentària. Manuel Sánchez ha arribat a qualificar el període comprès entre 1374 i 1376 com el bienni negre. SÁNCHEZ 2001, p. 29.

⁸²³ Poc després de la insolvència de la monarquia va fer que els banquers Pere Pasqual i Arnau Esquerit a Barcelona, Ramon Medir a Girona i Bartomeu Garí a Perpinyà entressin també en fallida. FELIU 2016^a, p. 133.

⁸²⁴ VILAR 1964, p. 166.

⁸²⁵ FELIU 2016^a, p. 134.

diversos, com el reforç del Consolat del Mar,⁸²⁶ però es van plasmar, sobretot, en la creació de la Taula de Canvi, “el primer banc públic d’Europa”.⁸²⁷ Aparentment, la primera empenta del projecte no va sorgir, almenys exclusivament, de l’oligarquia dirigent, sinó d’un grup de ciutadans que va portar, l’abril del 1400, la proposta al Consell de Cent. L’òrgan deliberatiu va encarregar als consellers que formessin una comissió per estudiar l’assumpte i, davant les eventuais reticències que va mostrar l’executiu, van escollir ells mateixos una comissió amb integrants dels diversos estaments. Ràpidament, al desembre del 1400, la comissió va proposar que es creés la Taula i unes primeres ordinacions. Poc després, el Consell va acceptar i el 19 de gener una assemblea pública la va formalitzar definitivament.

La Taula havia de contribuir a fer circular la bona moneda, concentrar els dipòsits i ingressos del municipi i atreure dipòsits voluntaris de particulars i institucions.⁸²⁸ En aquest sentit, oferia seguretat als dipositaris, ja que estava garantida amb els ingressos del municipi.⁸²⁹ La Taula permetia assentar les bases del problema de l’endeutament a través de la reunió d’un gran nombre de dipòsits i, per tant, d’un capital considerable a la disposició del govern i sense interessos. Així, l’emissió de més deute ja no era l’única o principal opció a l’hora d’enfrontar-se a desajustos pressupostaris concrets.⁸³⁰

Els principis de govern col·legiat propis del municipalisme barceloní es van aplicar a la institució: la Taula seria regida per dos administradors, anomenats també regidors o “taulers”. Havien de ser dos, un membre del estament dels ciutadans i un dels mercaders que, segons les ordinacions del 1405, ocupaven el càrrec durant dos anys, començant el 20 de gener de cada any imparell.⁸³¹ Per sota, diversos càrrecs subalterns s’ocupaven de qüestions tècniques o de servei: eren els escrivans, els pesadors i reconeixadors de moneda, i encara per sota, els servidors i el bastaix.⁸³²

⁸²⁶ La creació del Consell de la Llotja el 1394 s’ha d’entendre com una mesura destinada a reforçar la confiança i el bon funcionament de la institució. El Consell havia d’assessorar els cònsols i promoure el comerç. Vegeu FERRER MALLOL 1999, p. 63.

⁸²⁷ FELIU 2016^b, pp. 53-58.

⁸²⁸ Incloent-hi l’Hospital de la Santa Creu i l’Hospital d’en Pere Desvilar, entre altres institucions assistencials com plats o bacins.

⁸²⁹ FELIU 2016^a, p. 134.

⁸³⁰ ORTI 2007, p. 273.

⁸³¹ MIQUEL 2019, pp. 300-303. Aquest model, com veurem, ressona fortament amb l’administració secular de la Santa Creu. També les especificitats del procés d’elecció són similars. Vegeu el bloc 3, capítol 3.2.1.

⁸³² MIQUEL 2019, pp. 303-318.

En definitiva, el govern municipal, amb la participació no necessàriament entusiasta de part de la seva elit, va saber donar resposta a la crisi financera i bancària de la ciutat. Segons Vicens, la Taula va ser “una solució miope y a la defensiva”.⁸³³ Les consideracions de Vicens, molts cops sever amb el govern barceloní del quatre-cents, no semblen tenir avui una salut de ferro. Per Feliu, “la Taula fue un instrumento útil y adecuado, que ayudó más que perjudicó a la marcha de la economía”,⁸³⁴ l’inici de la recuperació després de les dificultats de la segona meitat del segle XIV.⁸³⁵ De forma similar, Pere Orti ha remarcat el paper que va tenir la Taula en la formació d’unes finances públiques desenvolupades i “força sofisticades”.⁸³⁶ Una mostra més, doncs, del dinamisme institucional de la Barcelona de finals del XIV i principis del XV, capaç de trobar solucions originals davant problemes complexos.

Feliu, Ortí i Miquel han insistit, justament, en aquesta originalitat: “la Taula de Canvi, el primer banc públic d’Europa”.⁸³⁷ Un discurs que recorda poderosament a l’Hospital de la Santa Creu, el primer hospital general d’Europa. Quines són les possibilitats i els límits d’aquesta comparació? No pretenem, aquí, desenvolupar-la en profunditat. Cal reconèixer, d’entrada, que l’analogia té algunes limitacions evidents. Al contrari que l’Hospital, la Taula va ser un projecte totalment dependent del municipi. Era propietat de la ciutat i, de fet, ha estat considerada com un departament més de l’administració municipal.⁸³⁸ L’elecció dels càrrecs depenia del govern municipal i no posseïa ni patrimoni ni capital propis, ja que les despeses anaven a càrrec del municipi. Aquestes circumstàncies, doncs, la diferencien de l’Hospital de la Santa Creu, una institució que, malgrat els estrets lligams amb el municipi, era molt més autònoma.

Més enllà de les especificitats institucionals, la comparació entre l’Hospital i la Taula, que la sincronia gairebé exigeix, ens remet a una ciutat dinàmica i en transformació, que va arribar al punt àlgid del seu desenvolupament municipal. I, també, a una elit que, lluny de la

⁸³³ VICENS 1959, p. 212.

⁸³⁴ FELIU 2004, p. 461.

⁸³⁵ FELIU 2016^a, p. 133.

⁸³⁶ ORTI 2007, p. 282.

⁸³⁷ La Taula de Canvi de Barcelona ha estat considerada per molts autors com el primer banc públic d’Europa. El caràcter pioner de la Taula ha estat en ocasions qüestionat o, més aviat, directament ignorat en estudis que atorguen la primacia al banc de Sant Jordi de Gènova. Feliu, seguint a Abbot P. Usher, defensa intensament el caràcter pioner i públic de la Taula i rebutja diversos autors, sobretot italians, que han negat aquestes mateixes característiques. Vegeu FELIU 2016^b, pp. 53-58 i MIQUEL 2019, p. 298.

⁸³⁸ USHER 1943, p. 270; FELIU 2016^b, p. 38.

indolència i l'egoisme tan presents en les visions de Vicens, participava d'uns ben establerts ideals polítics que feien de la intervenció pública el seu deure més elevat. Governar no era només el seu privilegi. També era el seu deure. Una coincidència no necessàriament casual: un dels dos primers administradors de la taula, el ciutadà Guillem Colom, va ser escollit, també, com un dels dos primers administradors ciutadans de l'Hospital de la Santa Creu.⁸³⁹ L'esperit de reforma que va donar llum a la Taula ens remet, doncs, a la reorganització del paisatge assistencial barceloní, tan estrictament coetani. La creació de la Taula s'ha vinculat a un esforç reorganitzador, que maldava per resoldre alguns dels problemes estructurals de la ciutat. Podem associar aquesta mateixa voluntat a la reforma hospitalària del 1401? Respondre-ho exigeix revisar les causes, profundes i immediates, que van portar a la concepció del gran hospital barceloní del quatre-cents.

3. 1. 3. Iniciatives i ambients reformistes abans del 1401

La creació de la Taula de Canvi a principis del 1401 es pot entendre com la reacció del govern municipal a un llarg període (c. 1370-1393) d'endeutament progressiu que va arribar a un moment crític a finals del segle XIV. Fins a quin punt va ser l'Hospital de la Santa Creu, també, una resposta a un període de dificultats?

Lamentablement, les fonts disponibles per al període immediatament anterior a la reforma són escasses i, consegüentment, dificulten esclarir amb exactitud com es va desenvolupar el procés.⁸⁴⁰ Alguns indicis, però, indiquen que hi havia un ambient reformista en el Consell de Cent durant les darreries dels segle XIV. L'any 1394, els consellers sortints encarregaven als seus successors en els *Testaments de Consellers* que "fassen reconèixer tots los espitals de la ciutat e sien posats en bona administració, car alguns d'ells, segons relació que n'an hauda de alguns qui han mesa la ma, no estan en deguda administració".⁸⁴¹ Una preocupació que es

⁸³⁹ Vegeu l'apèndix 2, taula 3.

⁸⁴⁰ CONEJO 2002, p. 193. Efectivament, les fonts municipals tenen buits importants: el *Llibre del Consell* corresponent a l'any 1401 és fragmentari i inclou molt poques referències a l'hospital de la Santa Creu i cap al procés de reforma del paisatge assistencial barceloní que va donar lloc al nou hospital general. Pel que fa el volum de *Clavaria*, la informació corresponent al mateix any 1401 és també fragmentària. Com veurem, els *Testaments de Consellers* ofereixen algunes notícies rellevants, tot i que tenen buits importants per la darrera dècada del segle XIV i els primers anys del XV.

⁸⁴¹ AHCB, *Testaments de Consellers* 1, 1393-1394, f. 8r. En aquest fragment considerem que el fórmula *metre ma* s'ha d'entendre en l'accepció que el Diccionari català-valencià-balear adjudica a *metre en ma*, és a dir, 'posar

repetiria en els *Testaments de Consellers* posteriors.⁸⁴² El fragment és rellevant en dos sentits diferents: en primer lloc, com a indicatiu d'una aparent mala gestió d'alguns dels hospitals de la ciutat. En segon lloc, evidencia el grau de maduresa al qual havia arribat la política hospitalària del govern municipal barceloní. Significativament els consellers no només es feien responsables dels hospitals sota titularitat municipal, sinó de “tots los espitals de la ciutat”. A finals del segle XIV els governants de Barcelona s'havien fet seu el consell, quasi coetani, que Eiximenis va dedicar als jurats de València, el “vosaltres havets a veure sobre hospitals”.⁸⁴³ Els consellers i el conjunt del govern municipal s'imaginaven doncs com a protectors i benefactors dels hospitals i altres institucions assistencials, estiguessin sota autoritat eclesiàstica o secular:⁸⁴⁴ en definitiva, els hospitals s'havien integrat plenament en *bonum commune* de la ciutat que els consellers s'havien compromès a protegir. Així, el govern municipal va desenvolupar una noció de patronat sobre els hospitals asimètrica però paral·lela a la del bisbe, patró dels pobres.

La invocació dels consellers és, però, considerablement vaga: a quins hospitals es referien exactament? I en què consistia la indeguda administració? Certament, les queixes sobre hospitals mal administrats, on els pobres i malalts eren desatesos a mans de servents indolents i cobdiciosos, mentre els administradors procuraven omplir-se les butxaques pròpies, són quasi un *topos* medieval. Jacques de Vitry i Humbert de Romans, al segle XIII, reconeixien en els seus sermons que hi havia hospitalers corruptes.⁸⁴⁵ Una tradició que més tard assumirien els franciscans.⁸⁴⁶

en poder d'algú'. Així doncs, els consellers farien referència als administradors que havien estat escollits per regir els hospitals en qüestió.

⁸⁴² L'any 1398 trobem una formulació similar del mateix principi: “Item facen regonèixer tots los espitals de la ciutat per que sien posats en bona administració, car alguns d'ells, segons se afferma per persones que y han mesa la ma no estan en degut regiment”. AHCB, *Testaments de Consellers 2*, 1398-1399, f. 1v.

⁸⁴³ Eiximenis 1927, p. 241.

⁸⁴⁴ L'element segurament més visible d'aquesta protecció del Consell vers les institucions assistencials són les entregues periòdiques d'almoïna, associades, sobretot a festivitats religioses i cíviques. N'és un bon exemple la processó de pasqua del 1402, en la que el Consell va ordenar que s'entreguessin tres diners als pobres mendicants i diverses quantitats a vídues, bacins de pobres vergonyants, a l'obra de la Seu o al mateix hospital de la Santa Creu. AHCB, *Llibre del Consell 28*, 1402, juny 1, f. 58. Es tracta d'un procés propi de l'afermament dels poders seculars a l'Europa occidental. En una altra geografia i context, com a la república de Siena, l'extensió progressiva del patronat del *Comune* sobre diverses institucions assistencials i, sobretot, l'*Ospedale di Santa Maria della Scala* es pot interpretar com una manifestació similar. Vegeu PELLEGRINI, 2003.

⁸⁴⁵ DAVIS 2010, p. 84.

⁸⁴⁶ PULLAN 1971, p. 204.

A Barcelona, els episodis de mala gestió hospitalària o de dificultats econòmiques no van ser, evidentment, una novetat de finals del segle XIV. De fet, la ruïna aparent de l'antic Hospital de la Seu va propiciar-ne la unió amb l'Hospital d'en Colom, l'any 1236.⁸⁴⁷ A principis del segle XIV, dues visites pastorals (1305 i 1307) revelaven que l'administrador de l'Hospital de Santa Eulàlia es dedicava al joc i a la gresca i convivia amb concubines i individus de mala reputació en el mateix hospital. Alhora, es denunciava que els malalts no rebien aliments suficients.⁸⁴⁸ Una situació d'aparent crisi que es va resoldre amb suavitat: el bisbe es va limitar a imposar una multa a l'administrador. L'any 1380 el bisbe i el capítol ordenaven una auditoria dels comptes dels hospitals d'en Colom, d'en Vilar i de la Casa dels Malalts per tal de detectar possibles infraccions i "malefactores punire".⁸⁴⁹ Més que un fet extraordinari, però, tant l'auditoria com, fins i tot, la referència als possibles fraus d'aquests "malefactores" serien intervencions relativament comunes en un context de perfeccionament de les pràctiques comptables i de supervisió. En el cas de l'Hospital d'en Pere Desvilar, podem documentar alguns moments de tensió, com l'exclusió d'un administrador l'any 1339,⁸⁵⁰ o un cas de mala pràctica comptable per part d'un procurador l'any 1393.⁸⁵¹ L'any 1397, la reina Maria de Luna, lloctinent de Catalunya, facilitava la persecució dels impagaments de censos, rendes i pensions de censal a l'hospital de la ciutat, que havien de satisfer tant particulars com viles i ciutats.⁸⁵²

La gestió hospitalària comportava accedir a rendes i privilegis importants i la possibilitat de teixir xarxes clientelars. Els abusos de poder i les irregularitats financeres no eren necessàriament excepcionals, i s'hi responia de formes diverses. Com hem vist, només un cas

⁸⁴⁷ BAUCCELLS 1980, pp. 19-20; BATLLE, CASAS 1980, p. 122. L'opció d'aglutinar un hospital amb dificultats a un altre no era, doncs, cap mesura excepcional, ni en el context barceloní ni en l'Europa occidental. N'és un bon exemple la unió dels hospitals de Sant Andreu i Santa Brígida de Vercelli, llavors al ducat de Savoia. Davant de les greus acusacions de corrupció i males pràctiques cap a l'Hospital de Santa Brígida, que estaria sota el control d'un ric laic que se n'hauria beneficiat privadament, el govern municipal va optar per unir-lo al de Sant Andreu, amb fama d'estar ben gestionat. D'això se'n va derivar un discurs legitimista destinat a superar els entrebancs jurisdiccionals propis del procés d'unificació. En última instància, els drets adquirits dels benefactors de l'hospital de Santa Brígida, però, van prevaldre sobre la voluntat reformista del govern, i la unió va ser revertida. OLIVIERI 2014, p. 222. En el cas de la unió dels hospitals de la Seu i d'en Colom, l'aparent facilitat del procés es pot atribuir al patronat episcopal compartit per les dues institucions.

⁸⁴⁸ ADB, *Visites Pastorals I*, 26v-28v; 66v-67.

⁸⁴⁹ ACB, *Llibre de la camisa*, f. 40r. Tant l'auditoria com, fins i tot, la referència als possibles fraus d'aquests "malefactores".

⁸⁵⁰ AHCB, *Llibre del Consell 14*, 1339, juny 1, f. 57v.

⁸⁵¹ AHCB, *Llibre del Consell 26*, 1393, agost 13, f. 44bis.

⁸⁵² ACA, *Cancellaria Reial*, reg. 2331, f. 67 r.; citat a ROCA 1920, p. 51.

va desembocar en la unió de dos hospitals. De fet, la majoria de conflictes es resolien amb la intervenció de les institucions que exercien el patronat sobre els diversos hospitals de la ciutat, és a dir, la Seu o el govern municipal, que durant el segle XIV van desenvolupar mecanismes de control cada cop més complexos.⁸⁵³ Per què les antigues respostes no servien l'any 1401? Què va motivar l'impuls d'una reforma molt més ambiciosa i integral?

En el cas de Lleida, Guillem Roca ha explicat la reforma del 1446, inspirada directament en l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, com una resposta directa a un procés de desarticulació de la xarxa hospitalària de la ciutat durant els darrers segles de l'edat mitjana. En aquest sentit, la crisi del sistema hospitalari lleidatà es pot vincular a la decadència general de la ciutat durant els segles XIV i XV i, de fet, té evidències documentals sòlides: diversos hospitals es negaven a acollir pacients,⁸⁵⁴ alguns estaven abandonats i diversos administradors s'apropriaren de les rendes de les institucions.⁸⁵⁵ El paral·lelisme amb Barcelona és, però, complex. En primer lloc la decadència lleidatana contrasta amb el dinamisme de Barcelona. En segon lloc, l'escassetat de les fonts dificulta identificar uns marcadors clars que permetin parlar d'una crisi greu de la xarxa hospitalària barcelonina del tres-cents.

A Barcelona, les referències contemporànies apel·laven, com hem vist, a una suposada mala gestió d'alguns hospitals des d'almenys la darrera dècada del segle XIV. Reconstruccions posteriors de la història de l'hospital esmenten, també, aquestes dificultats. El *Llibre de taula* explica la unió del 1401 com una reacció a "tants accidents com se demostraven al règimen de tants hospitals".⁸⁵⁶ Les notícies concretes són, però, tan escasses que conviden a un certa

⁸⁵³ Vegeu el bloc 2, capítol 2.2.1; 2.2.5.

⁸⁵⁴ El rebuig a acollir necessitats i, per tant, l'incompliment de les voluntats últimes de fundadors i legataris era també un *topos* dels discursos reformistes ja des de l'antiguitat. Humbert de Romans, al segle XIII, condemnava vivament els hospitals que, tot i disposar de nombrosos recursos a través de l'almoina, es negaven a acollir els desposseïts, "com els jueus feren amb crist". DAVIS 2010, p. 85.

⁸⁵⁵ Roca descriu que a principis del segle XV l'Hospital de Sant Llützer estava quasi abandonat i es negava a acceptar malalts, i l'hospital d'en Fillac també rebutjava pelegrins. En els hospitals d'en Bernat del Coll, d'en Serra i del Sant Esperit els administradors, laics o eclesiàstics, s'apoderaren de les rendes en benefici propi i en perjudici, és clar, de pobres, malalts i pelegrins. Més enllà dels casos concrets, Roca assegura que "en general, aunque de ello tenemos menos noticias, todos los hospitales tenían problemas y sus rentas habían mermado considerablemente. Los pobres vagabundeaban por la ciudad sin que nadie los atendiera como es debido y algunos andaban enfermos por el viaje y las penalidades sufridas". ROCA 2016, pp. 27-32.

⁸⁵⁶ AHHCSP, *Llibre de Taula de la Casa de la Convalescència*, f. 131 r.

precaució o, almenys, a situar-les en el context d'un discurs més ampli destinat a legitimar un procés de reforma jurídicament complex.

Si ens fixem en marcadors econòmics, podem veure que la situació dels principals hospitals barcelonins del tres-cents era diversa. L'Hospital d'en Colom sembla que va patir algunes dificultats durant la dècada dels noranta, amb diversos exercicis negatius que van arribar a acumular dèficits importants: l'annualitat de 1389-1390 l'hospital va arribar a perdre 2.610 sous,⁸⁵⁷ i el 1391-1392 fins a 1.541,⁸⁵⁸ si bé es detecta una estabilització important a finals del segle.

Taula 2: Comptabilitat de l'Hospital d'en Colom, 1389-1398.⁸⁵⁹

	Rebudes	Dates	Resultat
1389-90	5.505 s.	8.115 s., 9d	-2.610 s.
1391-92	7.434 s.	8.975 s., 3 d	-1.541 s.
1392-93	6.830 s., 11 d.	6.229 s., 4 d.	+601 s., 7 d.
1397-98	9.754 s.	8.690 s., 3 d.	+1.064 s.

La situació va ser més seriosa en el cas de la Casa dels Malalts, on clarament van decreixer les rebudes i van augmentar les despeses durant la primera meitat de la dècada.

Taula 3: Comptabilitat de la Casa dels Malalts, 1389-1395.⁸⁶⁰

	Rebudes	Dates	Resultat
1389-90	5.028 s., 2 d.	3.728 s., 2 d.	+1.300 s.
1390-91	4.082 s., 4 d.	4.549 s., 10 d.	-466 s.
1393-94	4.154 s.	4.807 s., 2 d.	-653 s.
1394-1395	3.987 s., 4 d.	4.967 s., 9 d.	-979 s.

⁸⁵⁷ ACB, Hospitals, *Llibre de comptes de l'hospital d'en Colom 1389-1390*.

⁸⁵⁸ ACB, Hospitals, *Llibre de comptes de l'hospital d'en Colom 1391-1392*.

⁸⁵⁹ Elaboració de l'autor.

⁸⁶⁰ Elaboració de l'autor.

En canvi, l'Hospital d'en Vilar va oscil·lar entre exercicis negatius i positius, però la tendència general va ser la creixuda paral·lela d'ingressos i despeses de forma relativament equilibrada.

Taula 4: Comptabilitat de l'Hospital d'en Vilar, 1391-1399.⁸⁶¹

	Rebudes	Dates	Resultat
1391-92	4.966 s., 11 d.	4.014 s., 4 d.	+952 s., 7 d.
1392-93	3.856 s., 5 d.	4.169 s., 5 d.	-313 s.
1393-94	4.911 s., 6 d.	4.205 s., 7 d.	+706 s.
1394-95	4.335 s., 5 d.	5.352 s., 8 d.	-1.025 s. 8 d.
1397-98	5.042 s., 10 d.	4.585 s., 8 d.	+457 s., 17 d.
1398-99	5.375 s., 8 d.	5.329 s., 1 d.	+45 s. 7 d.

El cas més excepcional, tot i que també el menys clar des d'una perspectiva comptable, és el de l'Hospital d'en Pere Desvilar: si seguim les liquidacions d'exercicis dels administradors reflectides en el *Llibre de notaments* durant la dècada dels noranta del segle XIV, totes són positives.⁸⁶²

Taula 5: Comptabilitat de l'Hospital d'en Pere Desvilar, 1391-1399.⁸⁶³

	Resultat
1389-10	+248 s., 11 d.
1390-91	+1.582 s., 8 d.
1391-92	+800 s., 11 d.
1393-94	+493 s., 3 d.
1395-96	+722 s., 11 d.
1396-97	+330 s.
1399-1400	+754 s., 6 d.

La situació financera dels hospitals presenta encara diversos claroscurs. Per començar, no disposem de cap data comptable referida als hospitals d'en Marcús i de Santa Eulàlia, si bé eren els més petits dels sis que van acabar integrant-se a la Santa Creu. Sembla, però, agosarat parlar d'una crisi total del sistema hospitalari. Certament, la retòrica reformista del Consell

⁸⁶¹ Elaboració de l'autor.

⁸⁶² Al contrari que en els casos de l'Hospital d'en Colom, l'Hospital del canonge Vilar i la Casa dels Malalts, no comptem amb sèries comptables més o menys extenses per l'Hospital d'en Pere Desvilar. Només es conserva un llibre de comptes del 1363-1364, molt fragmentari, i un document titulat com a *Llibre de Rendes*, del 1388, que recull el cobrament de les rendes associades a les propietats de l'hospital. El *Llibre de notaments*, però, inclou les execucions de diversos anys comptables per part dels administradors de l'hospital i, per tant, permet fer-se una idea general de la salut econòmica de la institució.

⁸⁶³ Elaboració de l'autor.

esmenta “alguns” hospitals.⁸⁶⁴ Podrien ser l’Hospital d’en Colom i la Casa dels Malalts, que semblen presentar problemes financers importants? Cal remarcar, també, que els problemes en el tancament de comptes no són els únics indicadors possibles de crisi. Diverses males pràctiques comptables podrien no haver quedat reflectides en la documentació, o alguns hospitals podrien ser econòmicament viables malgrat una administració descurada. En qualsevol cas, la reforma del 1401 podria haver estat considerada com a desitjable fins i tot si no tots els hospitals de la ciutat presentaven indicis clars de mala gestió o ruïna econòmica.

Amb tot, es poden extreure altres conclusions de la salut financera dels hospitals barcelonins del tres-cents. En primer lloc, cal recordar fins a quin punt havien crescut, en rendes i en complexitat administrativa. Institucions que, a principis de segle, manejaven pressupostos d’uns pocs centenars de lliures ara tancaven pressupostos significativament majors. Un exemple: l’any 1307, segons una visita pastoral, l’Hospital d’en Colom ingressava uns 1500 sous anuals.⁸⁶⁵ Noranta anys després, l’any 1397, en va arribar a ingressar 9754, si bé, com hem vist, l’augment de les despeses va ser paral·lel, si no superior.⁸⁶⁶

En segon lloc, si ens endinsem en la situació financera dels hospitals que presenten més dificultats, podem veure alguns trets comuns propis del model hospitalari prereforma. En aquest sentit, bona part de les oscil·lacions en la percepció d’ingressos es poden explicar per la importància que tenien per al finançament dels petits hospitals les rendes generades per la venda directa d’aliments i l’explotació directa de propietats agrícoles. Alhora, els costos derivats de l’explotació de la terra eren una de les partides de despesa més importants. La naturalesa variable d’aquests ingressos i despeses va provocar, doncs, una certa vulnerabilitat de la institució en moments d’oscil·lació de factors clau, com el preu del pa i el gra o del treball, i una possible falta de capacitat de reacció davant d’augment de la despesa derivats del creixement del nombre de malalts o, sobretot, de l’encariment de productes bàsics en la dieta dels malalts i treballadors de l’hospital. Una incertesa que els hospitals més dependents de rendes fixes, desvinculades de la producció, podien esquivar millor. Si comparem la Casa

⁸⁶⁴ AHCB, *Testaments de Consellers* 2, 1398-1399, f. 1v.

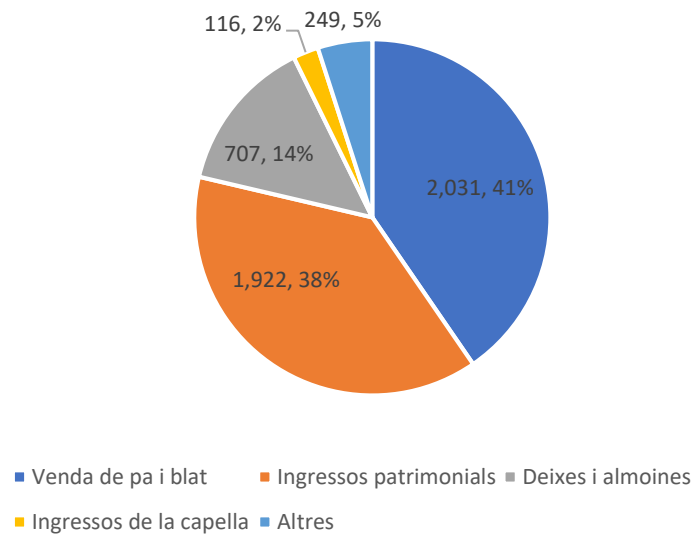
⁸⁶⁵ ACB, *Pia Almoina*, perg. 4, n. 26, calaix 32-b. Editat a BATLLE, CASAS 1980, pp. 165-168.

⁸⁶⁶ Els treballs de Giuliana Albini sobre els hospitals de la Itàlia central i septentrional identifiquen una fase de creixement i millora de les finances hospitalàries durant els segles XIII i XIV. Un procés que en el cas barceloní va ser una mica més tardà i central, sobretot, a partir del darrer terç del segle XIV. Vegeu ALBINI 2018, p. 69.

dels Malalts amb l'Hospital d'en Pere Desvilar podem contrastar amb claredat les dues estratègies de finançament.

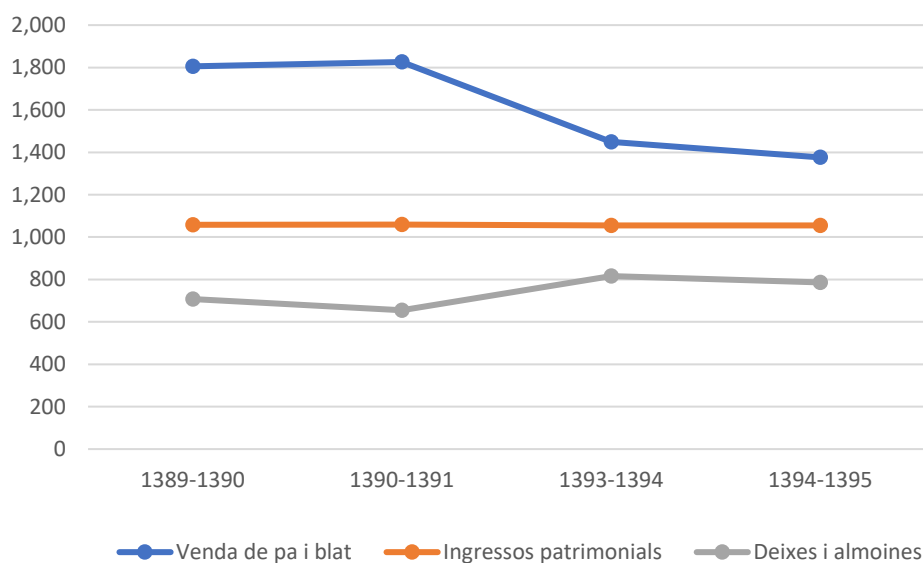
Durant l'annualitat de 1389-1390, la venda de pa i blat va suposar fins un 40 % dels ingressos totals de la Casa dels Malalts.

Gràfic 3: Ingressos de la Casa dels Malalts, 1389-1390.

La dependència estructural d'uns ingressos que durant l'última dècada del segle XIV van tendir a la baixa contrasta amb l'estabilitat dels ingressos derivats de l'explotació del patrimoni de l'hospital. A finals del segle, les dues principals partides d'ingressos eren la venda del pa i les rendes derivades de censos emfitèutics, censals i aniversaris. Si, a més a més, hi afegim els ingressos provinents de les deixes i les acaptes dels baciners veiem que les primeres tendeixen a decreixer, mentre que les segones es mantenen estables i les terceres creixen moderadament:

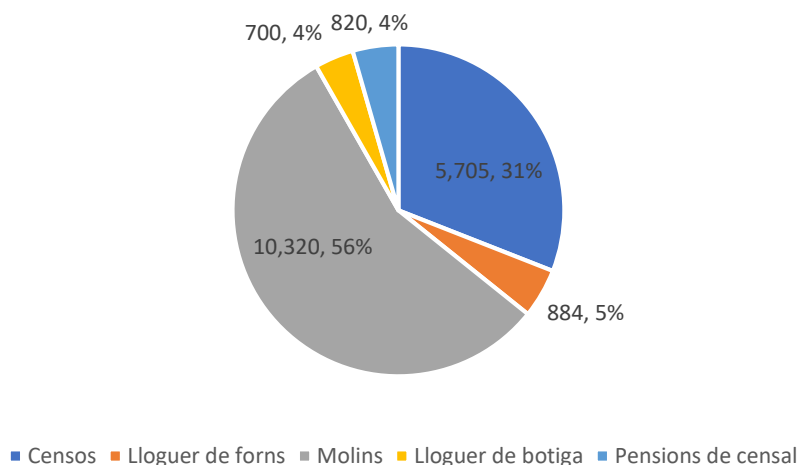
Gràfic 4: Ingressos de la Casa dels Malalts, 1389-1395.

En canvi, en el cas de l'Hospital d'en Pere Desvilar, les rendes derivades del patrimoni hospitalari semblen tenir un pes significativament major. La falta de llibres de comptes complets dificulta establir comparacions, però segons el *Llibre de rendes del 1388*, l'hospital de la ciutat percebia 5.705 sous en concepte de censos sobre propietats urbanes i rurals, 884 en concepte de lloguer de forns, 700 pel lloguer d'un magatzem, 820 per pensions de censal i 10.320 pel lloguer de molins bladers.⁸⁶⁷ L'hospital tenia un patrimoni propi considerablement major que qualsevol dels altres hospitals de la ciutat que, segurament, explica per què tots els exercicis durant els anys noranta del segle XIV van resultar en superàvits:

⁸⁶⁷ Vegeu el buidatge del *Llibre de rendes* a l'apèndix 2, taula 2.

Gràfic 5: Ingressos segons el llibre de rendes del 1388.⁸⁶⁸

La importància d'un patrimoni robust es fa de nou més evident si observem els ingressos de l'Hospital de la Santa Creu. En el gran hospital barceloní del quatre-cents, algunes de les fonts d'ingressos que havien estat tan importants pels hospitals precedents, com la venda de pa, vi o cereals pràcticament van desaparèixer en benefici d'entrades basades en l'explotació de les propietats i drets de l'hospital, l'ajuda directa del municipi i el producte de la captació d'almoines i la recepció de llegats. Formes de finançament considerades més segures i estables que van esdevenir l'espina dorsal del model hospitalari català premodern.⁸⁶⁹

En aquest sentit, la reforma del 1401 es pot entendre no només com una reacció a alguns episodis concrets de mala gestió o a una crisi profunda del sistema hospitalari barceloní, sinó com el resultat definitiu d'una sèrie de processos de transformació de llarga durada en l'administració i el finançament dels hospitals de la ciutat. El cas valencià ofereix un possible paral·lel. Mercedes Gallent explica les motivacions de la concentració hospitalària en clau, sobretot, financera: els jurats de la ciutat van considerar, a finals del segle xv, la unió econòmica i administrativa dels hospitals d'en Clapers, dels Beguins, de la Reina i de Sant Llätzer, que patien problemes econòmics greus, amb el dels Innocents, llavors amb una situació financera més sanejada.⁸⁷⁰ A València eren els hospitals dependents de la ciutat els que estaven en una situació econòmica crítica. A Barcelona va passar justament el revés: els

⁸⁶⁸ Elaboració pròpia. Vegeu l'apèndix 2, taula 2.

⁸⁶⁹ BARCELÓ, COMELLES 2016, p. 127.

⁸⁷⁰ GALLENTE 2014, pp. 42-43.

hospitals d'en Colom i de Santa Margarida, amb resultats irregulars, es podrien haver unit a hospitals financerament més estables, això és, sobretot, l'Hospital d'en Pere Desvilar, sota control del municipi.

Com hem vist, durant tot el segle XIV, però especialment durant el darrer terç, tant el govern municipal com el bisbe i el capítol catedralici van protagonitzar un procés de creixent intervencionisme en política hospitalària. Un procés basat a elaborar sèries comptables i fer-ne una supervisió i auditoria constants, per una banda, i la profusió de càrrecs, oficis i documentació, per l'altra, a més a més d'episodis de reforma concrets, entre els quals destaca el canvi de model hospitalari en l'Hospital d'en Pere Desvilar durant els anys setanta del segle XIV.⁸⁷¹ Ambdues institucions, doncs, tenien una llarga experiència compartida de gestió, amb punts de contacte específics.

De forma paral·lela a aquest procés de desenvolupament administratiu, el model financer de part dels hospitals barcelonins anteriors a la reforma del 1401 es va demostrar caduc cap a finals del segle. Els ingressos regulars, basats en la percepció de censos emfitèutics, el lloguer de béns immobles o, més tímidament,⁸⁷² el cobrament de pensions de censal van acabar per imposar-se davant altres fonts de finançament més irregulars i inadequades en un context de creixement de la despesa hospitalària. Alhora, la concentració hospitalària es podria interpretar com una possible resposta al descens generalitzat del nombre i valor dels llegats a institucions assistencials.⁸⁷³

⁸⁷¹ Vegeu bloc 2, capítol 2.2.5.

⁸⁷² Els hospitals i altres institucions assistencials es van afegir relativament tard a la "societat del censal" catalano-aragonesa, almenys en comparació amb el mercat privat i les corporacions municipals. A València alguns hospitals van començar a percebre pensions cap als anys setanta del segle XIV. En el cas barceloní, podem documentar els inicis d'aquesta tendència almenys de la dècada dels vuitanta del mateix segle. MORELLÓ 2014, pp. 211-215.

⁸⁷³ En el cas de l'Hospital de Santa Caterina de Girona, Anna Gironella identifica un procés de *racionalització* molt marcat per l'intervencionisme municipal com una resposta a la caiguda dels llegats i almoines que data de forma posterior a la pesta negra. Una caiguda en els ingressos compensada a través del lloguer de cases a la ciutat i la percepció de censos emfitèutics. GIRONELLA 2002, p. 49. Si bé Carles Vela planteja aquesta possibilitat en relació amb l'hospital de la Santa Creu, no detecta en l'estudi dels especiers i candelers barcelonins una disminució significativa dels llegats pietosos fins la dècada del 1430. També és possible que les donacions es fessin en vida o en el mateix testament però de forma menys detallada. VELA 2013, p. 456. De la mateixa manera, com ja hem vist, no podem detectar un descens dels llegats pietosos i la percepció d'almoines en els hospitals anteriors a la reforma del 1401.

La concepció de la reforma del 1401 com un esforç racionalitzador es pot copsar tímidament en els principals documents coetanis i, sobretot, en algunes reformulacions posteriors.⁸⁷⁴ En l'escriptura de fundació de l'hospital, s'apel·lava a la conveniència i utilitat de la concentració hospitalària, que va servir per atendre millor els pobres i malalts.⁸⁷⁵ Més tard, en les commemoracions dels segles XVII i XVIII sobre la història de l'hospital i, més concretament, la seva fundació, la voluntat de perfeccionar o, fins i tot, de superar un sistema que s'entreveia caduc es fa també explícita. En el *Llibre de Taula* de la Casa de la Misericòrdia, l'impuls de la reforma s'explica per les "grans molèstias que la ciutat y capítol tenien en orde al règimen dels sis hospitals, ja que lo govern era distinct y que cada un governava y regia com volia".⁸⁷⁶ Una referència explícita, doncs, a les virtuts d'un procés de racionalització basat en la concertació de recursos i, sobretot, d'esforços administratius. Similarment, un relat posterior, dirigit al recentment estrenat govern borbònic, associava la reforma a un "más acertado gobierno i mayor comodidad" tant en la gestió de la institució com en la cura als diversos desvalguts que s'hi refugiaven.⁸⁷⁷

Les referències a les millores en la cura dels malalts i pobres són, doncs, un lloc comú en els relats coetanis i posteriors sobre la fundació de l'Hospital de la Santa Creu: en el *Testament de Consellers* del 1401 és la principal, si no única, raó que s'esgrimeix per explicar el procés: "e dels dits espitals se sia fet e construït un solemne espital appellat de la Sancta Creu, en lo qual son continuament, altament e bé provehits molts més malalts que no eren entre tots".⁸⁷⁸ Trobem aquí el que podem interpretar com el tercer dels factors que expliquen la concentració hospitalària del 1401: el perfeccionament de les pràctiques assistencials. Una de les citades reminiscències siscentistes explicava que els "sis hospitals eran petits y no podien rebre entre tots los malalts, y que era gran llàstima veurer-los patir per los carrers".⁸⁷⁹

⁸⁷⁴ També ha tingut un cert impacte historiogràfic. Huguet-Termes adverteix, creiem que encertadament, sobre associar a l'hospital general un caràcter excessivament innovador de forma irreflexiva. Segons l'autora "l'hospital no podia ser més que el reflex d'un desig renovat en fer més eficaces les ja existents obres de misericòrdia". HUGUET-TERMES 2010, p. 103.

⁸⁷⁵ "...unirentur ac reducerentur in unum hospitale, quod faciliter posset fieri multum notabile ac insigne et poni in debita administratione sic infirmi pauperes et alii qui bonis temporalibus destituti debent et consueverunt in hospitalibus predictae civitatis refici et sustentari valerent melius et plenius refici, recolligi et sustentari in uno solo notabili et bene ordinato hospitali...". ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 143-152.

⁸⁷⁶ AHSCSP, *Llibre de Taula...*, f. 131r.

⁸⁷⁷ AHSCSP, *Documents de l'Hospital*. Vol. VI. Inv. 11. Carpeta 1/2.

⁸⁷⁸ AHCB, *Testaments de Consellers* 1398-1399, f. 1v.

⁸⁷⁹ AHSCSP, *Documents de l'Hospital*. Vol. VI. Inv. 11. Carpeta 11/2/2-3.

Tot i això, identificar marcadors explícits sobre les dificultats concretes en l'acolliment de malalts pels hospitals de la ciutat es demostra, de nou, difícil.

Els llibres de comptes dels hospitals d'en Vilar, dels mesells i d'en Colom ofereixen dades exactes sobre el nombre de pobres acollits diàriament per les institucions. Les xifres, més enllà de moments de variabilitat concrets, ronden entre un mínim de tres i un màxim de deu malalts durant la darrera dècada del segle XIV, un nombre de malalts semblant al de principis de segle.⁸⁸⁰ Els hospitals de la ciutat, com hem vist, havien protagonitzat un procés de creixement notable i, és més, disposaven d'instal·lacions suficients per rebre més malalts dels que es compten en la documentació.⁸⁸¹ Com s'explica, doncs, aquesta aparent estabilitat? Eren les necessitats assistencials de Barcelona les mateixes el 1300 que cent anys després?

El coneixement de la demografia barcelonina dels segles XIV i XV és encara molt fragmentari,⁸⁸² però diversos autors han defensat que la Ciutat Comtal no recuperaria els nivells de població de principis del tres-cents fins dos segles després.⁸⁸³ Tot i la davallada de població provocada per les fams i, sobretot, els cicles epidèmics, Barcelona es va mantenir com un pol d'atracció de nova població, procedent, sobretot, del camp català desestructurat, però també de territoris de la Corona d'Aragó i, fins i tot, d'altres indrets del Mediterrani o més enllà.⁸⁸⁴ Així doncs, si bé el nombre absolut de població no va augmentar, sí que ho podria haver fet el nombre de persones sense vincles locals. Un fenomen que havia de provocar una resposta en les formes assistencials.

Certament, el segle XIV ha estat identificat com un període de profundes transformacions en l'assistència. Mollat i Gemerek, sempre canònics, coincideixen a identificar en la producció textual baixmedieval grups vaporosos d'elements sòrdids i estridents, desagradables als ulls dels membres més cofois de la societat ordenada urbana. El pidolaire i, sobretot, el rodamon van esdevenir, doncs, objectes de por, odis i una desconfiança perennes, basades en la por

⁸⁸⁰ JÁUREGUI 2017, p. 146.

⁸⁸¹ Un inventari del 1372 mostra que l'hospital d'en Colom disposava de 31 llits, quan el nombre de malalts acollits rarament excedia els deu. ACB, *Gatiarum*, vol. V, f. 142 i ss.; ap. ROCA 1921-1922, pp. 7-20.

⁸⁸² FELIU 1999, pp. 13-14.

⁸⁸³ UBACH 2013, p. 41.

⁸⁸⁴ Part de la presència de nuclis importants de població estrangera a la Barcelona baixmedieval s'explica per la importància de la ciutat com a port i centre econòmic, però també per la presència d'esclaus de procedències molt diverses. Segons Ivan Armenteros, a la Barcelona de principis del segle XV entre un 8 i un 15% de la població era esclava. ARMENTEROS 2018, p. 3. Vegeu SALICRÚ 1998; ARMENTEROS 2015. Justament, els esclaus eren part del paisatge quotidià entre els treballadors i pacients de la Santa Creu.

a l'anonimat, l'ociositat i la malaltia o el tumult.⁸⁸⁵ Tant el desplegament de mesures per prohibir o limitar la vagabunderia i les polítiques de seguretat i sanitat públiques com l'emergència de visions generalment hostils vers la misèria han estat interpretats a la llum de l'eclosió de noves formes de pobresa intrínsecament urbanes i associades a les crisis econòmiques i demogràfiques. En aquest sentit, s'ha atorgat a les migracions rurals cap a la ciutat un alt valor explicatiu: les novetats en les actuacions de la societat urbana respecte a la indigència van respondre a l'emergència del que Mollat anomena la "pobresa laboriosa", integrada pels treballadors assalariats, majoritàriament provinents de les zones rurals, normalment sense formació i desproveïts dels paraigües gremials i familiars que estructuraven la vida en la societat urbana ordenada. Sovint a la frontera de la indigència, compartien espais amb els grups marginals de tafurs, prostitutes, estafadors i, en temps de dificultats, s'unien a les masses de desposseïts.⁸⁸⁶ En paraules de Teresa M. Vinyoles:

...la societat urbana propicià l'existència d'una nova pobresa, una massa anònima d'immigrants rurals que a partir del segle XIII, i sobretot en les centúries següents, es traslladaren als suburbis de les ciutats i els quals podien generar inseguretat i fins i tot avalots populars en els moments de carestia.⁸⁸⁷

Un altre factor explicatiu que ha tingut un recorregut notable és l'epidèmia. Si bé les capacitats transformadores del gran cicle epidèmic del 1348 i els brots posteriors segueixen sent motiu de disputa,⁸⁸⁸ l'impacte de la mortaldat en l'estructura del mercat laboral i les lleis consegüents sobre l'obligatorietat del treball i contra la vagància i l'ociositat són difícilment indissociables. Així mateix, els vincles entre els cicles epidèmics baixmedievals i la preocupació de les elits urbanes per la salut pública i la percepció de la indigència com a font de malaltia i contagi són també evidents.⁸⁸⁹

El trasllat de nocions generals a realitats concretes exigeix de nou una certa cura. La reforma barcelonina del 1401 també es pot explicar com la culminació d'un seguit de transformacions en la concepció i pràctica de l'assistència medieval que escapen, però, d'alguns dels llocs comuns que hem ressenyat. En primer lloc, la concentració hospitalària es produeix en un

⁸⁸⁵ MOLLAT (1978) 1988, p. 229; GEREMEK (1989) 1998, p. 56.

⁸⁸⁶ MOLLAT 1988, pp. 149-150, 215, 223.

⁸⁸⁷ VINYOLES 2013, p. 80.

⁸⁸⁸ Per a Henderson, "there is little proof that in Florence the Black Death led to new distinctions between the worthy and unworthy poor", HENDERSON 1994, p. 304.

⁸⁸⁹ Els orígens, però, de l'associació de la salut amb el bé comú es trobarien a finals del segle XIII. Vegeu CAMPBELL *et al.* (eds.) 1992; RAWCLIFFE 2010, pp. 317-334; ARRIZABALAGA 2014, p. 34.

procés d'expansió i no de crisi. En segon lloc, el llenguatge de la reforma i les mateixes pràctiques assistencials no demostren una especial hostilitat cap als pobres malalts ni uns criteris clars de jerarquitzaió. Durant el primer terç del segle XIV trobem exemples clars de legislació aporofòbica, especialment dura contra els pobres estrangers, emesa pel municipi.⁸⁹⁰ Alhora, l'Hospital dels Mesells, sota l'empara de la Seu, prioritzava clarament els malalts locals i establia així una clara jerarquia en la qual el lloc de procedència tenia un paper central.⁸⁹¹ No podem detectar cap d'aquestes inquietuds en la fundació de l'Hospital de la Santa Creu. De fet, l'atenció a forasters i indigents, "hòmens i dones pobres, afollats, contrets, orats, nafrats e havents altres misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions i condicions", va esdevenir el motiu conductor de la reforma hospitalària.⁸⁹²

En aquest sentit, les nocions de responsabilitat col·lectiva sobre els pobres prenen una forma més integradora que excloent. L'aparent estabilitat a la qual fèiem referència pot ser un indicador de mal funcionament de les institucions assistencials barcelonines: l'augment d'ingressos, ben documentat, no es va traduir en una millora evident de les pràctiques assistencials ni del nombre de malalts atesos, sinó que, fins i tot, va desplaçar aquests aspectes del centre de l'activitat de l'hospital en favor de la gestió del patrimoni. Un cercle viciós, doncs, en el qual els beneficis derivats del creixement del patrimoni hospitalari es van destinar a adquirir més patrimoni o a pagar els administradors, procuradors i advocats necessaris per gestionar-lo, més que a les partides d'alimentació i serveis que requerien els malalts. És en aquest context quan la retòrica sobre una millor atenció dels desvalguts associada a la concentració pren sentit. Més que a un canvi radical en les pràctiques assistencials, fa referència a un procés d'optimització de personal i recursos, que permetria,

⁸⁹⁰ A partir dels anys vint del segle XIV el govern municipal va decretar expulsions de pobres, contrets i cecs estrangers, imposant càstigs físics durs a aquells que incomplissin les ordenances.

⁸⁹¹ Les ordinacions establien una jerarquia en l'acceptació de malalts segons criteris de provenença: els barcelonins havien de ser atesos primer, després aquells provinents del bisbat de Barcelona, seguits pels catalans i, en última instància, la resta de malalts d'altres orígens i condicions. Una jerarquia implementada no de forma gratuïta, doncs trobem, a finals del segle XIV, un nombre destacable de mesells de diferents procedències entre els malalts de Santa Margarida: malalts barcelonins, catalans, valencians i castellans, però també alguns de llocs tan distants com Alemanya, Grècia i Tartària. JÁUREGUI 2018, p. 96

⁸⁹² AHHSCSP, *Llibre d'ordinacions de l'Hospital*, ff. 29-30. La diversitat entre els pacients de l'hospital, documentable a través dels *Llibres d'entrades de malalts*, demostra que no es tracta només d'un motiu retòric.

almenys teòricament, millorar l'atenció als malalts, orfes o orats i admetre'n un nombre superior.

En definitiva, no pretenen negar el que, al cap i a la fi, les mateixes fonts coetànies expliciten. La retòrica legitimista i una realitat objectiva de males pràctiques en alguns hospitals barcelonins no són necessàriament contradictòries. La reforma del 1401, però, s'ha d'explicar també en un sentit polític. Brown, parlant sobre les transformacions del paisatge assistencial de l'antiguitat tardana, argumenta que el sorgiment de noves pràctiques i institucions no es devia a un increment, impossible de documentar, dels pobres de les ciutats de l'imperi, sinó de l'accés al poder d'actors emergents, això és, els bisbes, líders d'una revolució tímida a la ciutat antiga.⁸⁹³ En altres paraules, l'origen de l'hospital cristià està vinculat a canvis en l'estructura del poder, i no en les condicions materials dels depauperats. En paraules de Horden, "even when it is perceived at all accurately, meeting the needs of the deserving is only one among many motives that can animate benefactors and administrators of institutional charity".⁸⁹⁴ Van ser els homes públics de la Barcelona baixmedieval, com bisbes de l'antigor, la força motora del nou hospital de la ciutat? Durant la centúria anterior el govern municipal ja havia desenvolupat algunes competències assistencials, incloent-hi l'administració directa d'hospitals. No era, doncs, un actor nou, sinó madur. Havia de conviure, també, amb altres actors consolidats i, sobretot, l'alta església secular barcelonina. L'hegemonia eclesiàstica que havia caracteritzat el desplegament de l'hospital tardo-antic i altmedieval és de mal aplicar a la Barcelona del quatre-cents.

3. 1. 4. Els protagonistes de la reforma

Els acords fundacionals del 1401 recullen els noms dels diversos protagonistes del procés de concentració hospitalària, si bé deixen alguns dubtes sense aclarir. En aquest sentit, el més important és el de la identitat dels primers defensors de la proposta: el trasllat de les actes de la reunió del Consell de Cent del febrer del 1401 esmenta la presentació, davant dels jurats i consellers, d'una suplicació amb un ús de la forma passiva que n'amaga el subjecte i, per tant, l'autoria: "fuisset oblata quedam supplicatio".⁸⁹⁵ Qui eren, doncs, els peticionaris? Es

⁸⁹³ BROWN 1995, p. 3.

⁸⁹⁴ HORDEN 1999, p. 23.

⁸⁹⁵ ACB, *Diversorum B*, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 143-152.

tractava d'una iniciativa sorgida del mateix govern municipal, presentada per un conseller, com succeïa habitualment en les reunions del Consell de Cent? O, com en el cas de la Taula de Canvi, rabiosament coetània, van ser un grup de ciutadans, fora del govern, els qui van prendre la iniciativa?⁸⁹⁶

Més enllà de la possible identitat dels primers promotors de la proposta, la documentació específica que el Consell de Cent com el primer espai on va ser debatuda.⁸⁹⁷ No és un fet estrany: com hem vist, l'any 1401 el govern municipal portava vora d'un segle desenvolupant una política assistencial caracteritzada per un intervencionisme creixent i, en aquest sentit, podem documentar preocupacions reformistes concretes en els *Testaments de Consellers* dels anys noranta del segle XIV.⁸⁹⁸ El protagonisme del notari Bonanant Egidi, escrivà del Consell, apunta també al mateix principi. Un document, però, ofereix una versió única i alternativa: el *Llibre de Taula* de la Casa de la Convalescència del 1647 atorga la iniciativa al bisbe i al capítol. Segons el *Llibre de Taula*, doncs, la petició al Consell de Cent de l'11 de febrer del 1401 va sorgir d'una reunió prèvia auspiciada pel bisbe i el capítol i on van intervenir els administradors dels hospitals sota el patronat de la Seu:

Se conferí la matèria ab lo senyor bisbe y capítol, representant los administradors capitulars las convenièntias y havia de fer una casa general, o ydes per dit il·lustre capítol donaren luego orde que se consultàs de quina manera se poria fer, congregaren-se tots los administradors capitulars que governaven los dos hospitals dels Masells i del canonge Vilar, y los administradors ciutadans que governaven los hospitals d'en Marcús y lo de Santa Marta, y resolgueren après de llargas conferèncias que tots junts supplicassen al savi Concell de Cent y al dit il·lustre capítol tinguessen a bé de que se fes una casa general que abrasàs tots los dits hospitals, y esta que la governàs junctament lo dit capítol y ciutat, així fou resolt y suplicat.⁸⁹⁹

⁸⁹⁶ Les poques referències als orígens de la taula de canvi expliquen que "alguns ciutadans" van lliurar al Consell de Cent una petició en favor de la instauració de la taula que, de fet, va rebre en un primer moment una resposta una mica tèbia per part dels consellers, tot i el suport del Consell de Cent jurats. FELIU 2016^b, pp. 35-36.

⁸⁹⁷ És també, una postura amb pes historiogràfic. Arrizabalaga assegura que "el nou hospital es fundava per iniciativa del Consell de Cent de la ciutat amb l'aprovació episcopal i reial, i el setembre rebia l'autorització apostòlica expedida pel papa Benet XIII des d'Avinyó". ARRIZABALAGA 2006, p. 205. En un sentit semblant, Conejo reforça les aportacions del municipi i la monarquia en comparació amb la Seu, almenys durant els primers anys de vida de l'hospital: "la participació econòmica del capítol en la construcció i manteniment del nou hospital, fou més aviat reduïda, per no dir quasi nul·la". CONEJO 2002, p. 298. Hugué-Termes també defensa la importància de la iniciativa municipal, si bé, aquest cop, contrarestant-la amb la de la monarquia i reforçant la importància de la col·laboració entre Església i ciutat. Hugué-Termes 2010, pp. 104-105.

⁸⁹⁸ AHCB, *Testaments de Consellers* I, 1394, f. 8r; II, 1398-1399, f. 1v.

⁸⁹⁹ AHSCSP, *Llibre de Taula...*, f. 131r.

El text presenta un ordre dels esdeveniments clar: sota l'empara del bisbe i el capítol, els administradors eclesiàstics van presentar els mèrits de la reforma. Un cop convençuts, van ordenar que el tema havia de ser tractat pels administradors dels dos hospitals directament vinculats a la Seu i pels administradors dels hospitals vinculats al govern municipal que, efectivament, es van reunir i van acordar una resolució que, finalment, van presentar davant del Consell de Cent l'11 de febrer del 1401:

Com ja en lo dit Capítol y ciutat se era tractada la matèria y consultada per sos experts y pèrites persones, prest se prengué resolució de tractar-ho en lo Consell de Cent y allí se llegí la súplica presentada per los atràs dits administradors. Al primer de febrer 1401, per lo escrivà major de la ciutat se llegí la súplica en la sala del Concell de Cent, y és cert, ponderaren allí algunes rahons que mourian los ànimos a tal execució. Y lo mateix seria al Capítol, perquè tots units fessen una unió general...⁹⁰⁰

El relat recollit al *Llibre de Taula* difereix notablement, doncs, dels esdeveniments estrictament descrits en els acords fundacionals i la butlla papal. No els contradiu directament, ja que afegeix més que nega: l'ordre dels fets es manté igual, amb l'afegit d'unes reunions precedents, invisibles en els altres documents consultats, amb un fort gust eclesiàstic i amb un protagonisme destacable dels administradors dels hospitals. Aquest darrer aspecte no és necessàriament estrany: ja hem fet nombroses referències a l'existència de contactes directes entre als administradors dels diferents hospitals tres-centistes de la ciutat. Recordem el testament de Pere Cassard, administrador de l'Hospital d'en Vilar, que va nomenar com a marmessors Berenguer Batlle, administrador de la Casa dels Malalts, i Joan Desprat, administrador de l'Hospital d'en Colom,⁹⁰¹ o les nombroses administracions compartides, fruit de les donacions, tan habituals, en pro de tots els hospitals de la ciutat. Alhora, els administradors dels petits hospitals previs a la reforma tenien una experiència de gestió sòlida, basada en l'intervencionisme diari en els afers de les institucions que dirigien i havien de ser, per tant, coneixedors dels seus problemes i mancances.⁹⁰² Cal ser, malgrat tot, prudents. El *Llibre de Taula* ofereix una versió única i de procedència poc clara: les referències textuais als documents fundacionals són evidents, tot i les reelaboracions més explícites que en altres exemples del segle XVII o XVIII. Els fragments ressenyats, però, no es poden remetre

⁹⁰⁰ AHSCSP, *Llibre de Taula...*, f. 131.

⁹⁰¹ BC, *perg.* 606.

⁹⁰² Recordem que els administradors dels hospitals anteriors a la reforma, amb l'excepció de l'hospital d'en Pere Desvilar, actuaven com un segon nivell d'administració, més relacionat amb la gestió del dia a dia, en contraposició amb els rols de supervisió desenvolupats pels representants del capítol o la ciutat.

a cap document coetani a la reforma. També cal tenir en compte que en moltes ocasions, les referències posteriors al procés fundacional serveixen per legitimar o reforçar discursos que tenen més a veure amb el temps en què van ser escrites que amb el moment fundacional a què remeten.

L'origen últim de la reforma i fusió del 1401 és difícil d'esclarir. La importància dels espais vinculats al municipi; la presència privilegiada de Bonanat Egidi, notari i escrivà de la ciutat; l'existència d'un ambient reformista en les reunions del Consell de Cent a finals del segle XIV i alguns possibles paral·lels amb la Taula de Canvi i altres institucions de l'entorn ens conviden a pensar que el govern municipal va prendre la primera iniciativa.⁹⁰³ En qualsevol cas, el desenvolupament del procés mostra el grau d'entesa que va haver d'existir entre les parts implicades. Les mencions a les trobades i les negociacions entre els representats del bisbe i el capítol i els representants del govern municipal són constants, i també la presència compartida d'ambdós actors en els espais que els eren propis: el palau episcopal i la Casa de la Ciutat. De fet, el nivell de detall dels documents fundacionals permeten identificar alguns dels principals participants del procés.

Taula 6: Participants de la reunió de l'ú de febrer.⁹⁰⁴

Reunió de l'ú de febrer del 1401, Casa de la Ciutat			
Consellers	Ramon Desvalls	Prohoms (quinze)	Peticionaris
	Ferrer de Marimon		
	Antoni Bussot		
	Miquel Roure		
	Lluís de Gualbes		

Si bé no coneixem la identitat dels prohoms escollits per assessorar els consellers, entre els darrers en trobem almenys dos que van esdevenir administradors de l'hospital: Antoni Bussot ho seria entre el 1405 i el 1406 i una segona vegada entre el 1414 i el 1415; i Miquel Roure,

⁹⁰³ La relativa falta de documentació referida, explícitament, al procés de fusió i, sobretot, els buits en la documentació municipal del període ens impedeixen oferir una resposta ferma i definitiva. Certament, els principals documents coetanis i, sobretot, els acords fundacionals i la butlla de Benet XIII transmeten un profund sentit d'equilibri entre el govern municipal i la seu. Les dinàmiques de col·laboració s'imposen a un sentit teleològic de superació de la gestió eclesiàstica per suposats nous models seculars. En aquest sentit, el procés de fusió hospitalària de Lleida ofereix alguns paral·lels interessants. Segons Conejo, la primera iniciativa corresponia, clarament, al govern municipal de la ciutat, però, en canvi, van ser els canonges del capítol els autèntics deslloradors del llarg i difícil procés. CONEJO 2017, pp. 133-134.

⁹⁰⁴ Elaboració de l'autor.

entre el 1402 i el 1403. Podria ser que el fet de participar en el procés influís en el de ser elegits posteriorment com a administradors seculars? Alhora, un dels dos primers administradors ciutadans, Simó de Marimon, era, molt probablement, germà del conseller segon Ferrer de Marimon.⁹⁰⁵

Aquesta vinculació entre els protagonistes de la reforma i els càrrecs hospitalaris es veu també clarament entre el personal eclesiàstic.

Taula 7: Participants de la reunió del 15 de març.⁹⁰⁶

Reunió del 15 de març, palau episcopal			
Canonges	Guillem de Fonts	Joan Ermengol, bisbe	Bonanat Egidi, notari i escrivà de la ciutat
	Francesc Castanyer		
	Bartomeu Gomis		
	Antoni de Fornells	Pere Riera, prevere i domèstic	
	Bernat de Tous		
	Berenguer de Matamala		
	Guillem Vallès	Bernat Marquet, prevere i domèstic	
	Francesc Pineda		
	Jaume de Codonyà		
	Pere Folquer	Antoni Major, prevere i domèstic	
	Ferrer Despujol		
	Guillem Carbonell		
Miquel Formós			

Si ens fixem en els canonges esmentats veiem que la majoria havien ocupat càrrecs assistencials amb anterioritat i que diversos serien, posteriorment, administradors de la Santa Creu, incloent-hi els dos primers administradors eclesiàstics, Antoni de Fornells i Jaume de Codonyà.

⁹⁰⁵ FERRER I MALLOL 2007, p. 319. Ferrer i Mallol assegura que “tots dos tingueren unes vides públiques força similars”.

⁹⁰⁶ Elaboració de l'autor.

Taula 8: Participants de la reunió del 15 de març al palau episcopal, experiència.⁹⁰⁷

Reunió del 15 de març, palau episcopal		
Canonges	Càrrecs prereforma	Càrrecs postreforma
Francesc Castanyer	Visitador d'hospitals: 1385-1387 Oïdor de comptes d'hospitals: 1381-1383	
Antoni de Fornells	Oïdor de comptes d'hospitals: 1379-1381	Administrador: 1401-1402
Berenguer de Matamala	Visitador d'hospitals: 1393-1395, 1397-1399. Oïdor de comptes d'hospitals: 1389-1391, 1399-1401	
Francesc Pineda	Visitador d'hospitals: 1391-1393, 1395-1397, 1399-1401. Oïdor de comptes d'hospitals: 1389-1391, 1393-1395.	Administrador: 1408-1410, 1413-1415, 1419-1421
Jaume de Codonyà	Visitador d'hospitals: 1387-1389, 1395-1397.	Administrador: 1401-1403
Pere Folquer	Visitador d'hospitals: 1397-1399 Oïdor de comptes d'hospitals: 1397-1399	Administrador: 1415-1416
Guillem Carbonell		Administrador: 1415-1416

La importància de l'experiència en política hospitalària dels principals agents negociadors es fa del tot evident en la reunió del 27 de juny del 1401 que va donar lloc a la integració de l'Hospital de Santa Margarida en la Santa Creu. La pràctica totalitat dels participants, tant canonges com ciutadans, havia desenvolupat o va arribar a desenvolupar alguna responsabilitat assistencial. De fet, com ja hem indicat, dels tres representants de la ciutat, dos eren els administradors seculars, Simó de Marimon i Guillem Colom, acompanyats de Miquel Roure, qui, l'any 1401, substituïria Colom en l'administració. Per part del capítol, hi van ser presents l'administrador eclesiàstic Jaume de Codonyà, acompanyat d'onze canonges que també van participar en les reunions anteriors i que tenien en la seva majoria una sòlida experiència en la gestió i supervisió dels hospitals sota titularitat capitular o la Pia Almoïna.

En definitiva, la rapidesa de l'acord es pot explicar, en part, perquè les negociacions van estar sempre liderades per individus avesats a gestionar o, almenys, a supervisar institucions assistencials. Homes que, independentment del seu estament, secular o religiós, participaven

⁹⁰⁷ Elaboració de l'autor.

d'unes pràctiques administratives molt similars i compartien estrets vincles de classe i, en diverses ocasions, de llinatge.⁹⁰⁸

Una lectura basada únicament en els documents fundacionals o la documentació posterior que se'n deriva corre el risc d'oblidar, però, dos altres actors que van propiciar l'èxit de la iniciativa: la monarquia i el papat. Tal com exposa Antoni Conejo, "una empresa de la importància de l'hospital de la Santa Creu feia absolutament indispensable la bona predisposició i recolzament de les màximes autoritats eclesiàstiques".⁹⁰⁹ El rol privilegiat de la monarquia en el procés fundacional es fa evident en la cerimònia inaugural del 17 d'abril del 1401, en la qual de les quatre pedres, tres van ser col·locades per l'entorn del rei Martí: una la va posar el mateix monarca, l'altra la seva dona, Maria de Luna, i la tercera Jaume de Prades, en nom de Martí de Sicília, fill i hereu del rei.⁹¹⁰ Finalment, la quarta la van col·locar els consellers. Tant la presència destacadíssima de la família com l'aparent absència del bisbe i el capítol no han escapat de la mirada atenta dels estudiosos de l'hospital.⁹¹¹ El segon aspecte, el que fa referència a l'absència del bisbe, és discutible: el bisbe Armengol va oficiar la missa solemne que va acompanyar la processó i la col·locació de les pedres i va ser, per tant, un actor imprescindible en la cerimònia. De fet, els capítols i ordinacions de la confraria de l'Hospital de la Santa Creu, atorgats per Martí l'Humà des de Valldaura l'any 1405, expliciten que la quarta pedra va ser col·locada pel "reverent bisbe e los consellers de la dita ciutat de Barchinona, en nom de la dita ciutat".⁹¹² Centrem-nos, però, en el primer aspecte.

⁹⁰⁸ CONESA 2016.

⁹⁰⁹ CONEJO 2002, p. 298.

⁹¹⁰ Jaume de Prades va ser un home molt proper al rei Martí l'Humà primer, a qui acompanyà en l'expedició de Sicília del 1392. L'any 1396 el mateix rei el va nomenar conestable d'Aragó. El favor de la casa reial catalano-aragonesa va continuar amb Martí de Sicília, que li va concedir diverses baronies i el va fer almirall, conseller, mestre racional, governador de Catània, mestre portolà del regne, vicari general i lloctinent a la Vall de Mazzara. Jaume de Prades també va participar de forma destacada en l'alliberament del papa Benet XIII. La presència de Jaume de Prades com a representant de Martí el Jove també es pot interpretar dins d'una campanya del seu pare destinada a associar més estretament el fill a les terres peninsulars de la Corona d'Aragó. RAUFAST 2006-2007, p. 100.

⁹¹¹ Antoni Conejo atribueix la fundació de l'Hospital de la Santa Creu a "les bones intencions del Consell de Cent, el capítol de la catedral i, sobretot, del rei Martí l'Humà", a qui descriu com "un dels seus principals avaladors". En canvi, es mostra sorprès per la poca presència del bisbe i el capítol: "és sorprenent que ni el bisbe, ni cap altre membre del capítol catedralici, hagués estat designat per col·locar una de les quatre pedres, més encara si tenim en compte que, el poder municipal, sí que estava representat". CONEJO 2002, pp. 165; 295-297.

⁹¹² AHSCSP, *Privilegis reials, doc. papals, doc. particulars*. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 6/1/4. *Confirmació reial de la confraria de la Santa Creu*. Editat a Roca 1920, pp. 110-121.

El paper preeminent de la família reial en una cerimònia no és, en si mateix, un fet excepcional, atenent la superioritat estamental òbvia del monarca i la seva família. De fet el rei va demostrar en diverses ocasions un cert gust per les cerimònies solemnes, com es pot veure en la seva festa de coronació.⁹¹³ Alhora, en els estudis sobre les entrades reials del rei Martí l'Humà i la seva família a Barcelona, Miguel Raufast insisteix en el protagonisme compartit entre municipi i monarquia, un model aplicable, en part, a la cerimònia inaugural de l'hospital.⁹¹⁴ De nou, però, el caràcter negociat de les entrades reials no vol dir que el rei no hi ocupés un lloc, físic i simbòlic, evidentment central.

Equivalia, doncs, aquesta presència privilegiada a una vinculació especial amb l'hospital? Les raons del suport no es llegeixen de forma explícita en la documentació coetània i, de fet, han estat fortament mitigades i, fins a cert punt, rebatudes.⁹¹⁵ Certament, el patronatge de la monarquia sobre institucions assistencials no era una novetat. El pare de Martí, el rei Pere el Cerimoniós, va crear la figura de l'almoïner reial, encarregat de gestionar la liberalitat de la monarquia.⁹¹⁶ Sense sortir de l'entorn del Cerimoniós, el seu tiet i conseller, l'homònim Pere, infant d'Aragó, va promoure, el 1344, la construcció de l'Hospital del Coll de Balaguer, al comtat de Prades. Una iniciativa arrelada, segurament, en el profund sentiment religiós de l'infant, però també en les seves responsabilitats públiques com a senyor del comtat.⁹¹⁷ Altres branques de la família també van demostrar una intensa activitat assistencial: la simpatia pels franciscans de Sança de Mallorca es pot vincular a la seva activitat a la infermeria del monestir de la Santa Creu que ella mateixa va fundar a Nàpols.⁹¹⁸

Les preocupacions espirituals de l'infant Pere o de la reina Sança podrien ser, en certa mesura, traslladades al seu renebot Martí. La devoció del rei Martí va ser recollida a les cròniques

⁹¹³ Tal com ho recull Maria Teresa Ferrer Mallol, "aquest gust per la festa li valgué una amonestació de fra Francesc d'Aranda, que li recomanà que portés una vida virtuosa i humil". FERRER MALLOL 2015, p. 14.

⁹¹⁴ RAUFAST 2006-2007, p. 94.

⁹¹⁵ Vegeu HUGUET-TERMES 2010.

⁹¹⁶ GUAL 1973, pp. 455-481. Agustí Altisent va publicar els comptes de l'Almoïna Reial del 1378. ALTISENT 1970, pp 133-140. De fet, el patrocini del rei Pere pels pobres ja queda recollit en les seves *Ordinacions* del 1344, en les quals s'establí que els pobres que s'acostaven a la porta de la residència reial havien de rebre aliments i monedes. Alhora, una selecció d'aquests mateixos pobres podien compartir la taula del monarca. Vegeu GIMENO, GOZALBO, TRENCHS (eds.) 2009, pp. 143-148.

⁹¹⁷ CONEJO 2015, p. 302.

⁹¹⁸ GAGLIONE 2008, p. 975. Més enllà d'aquests possibles precedents, la participació de la família reial en les reformes fundacionals de nous hospitals generals ha estat ben estudiada en casos com el de l'hospital de Nuestra Señora de Gracia de Saragossa, protegit i propiciat per la reina Maria de Castella. GARCÍA HERRERO 2012, p. 1377; VILLAGRASA 2016, p. 41.

contemporànies i li va fer valer el sobrenom de l'Eclesiàstic.⁹¹⁹ El monarca també es va mostrar, en consonància amb la tradició del Casal de Barcelona, especialment sensible envers els mendicants i, sobretot, el franciscanisme.⁹²⁰ La seva segona esposa, Maria de Luna, compartia aquestes sensibilitats. La reina, una figura d'una important projecció pública, es va envoltar de framenors i va adquirir fama de dona devota i pietosa a través de fundar institucions religioses i de prodigar donacions a pobres i a l'Església. Alhora, va introduir la reforma observant la Corona amb la fundació del convent del Sant Esperit a València.⁹²¹ En aquest sentit, la implicació en la cerimònia es pot entendre com una manifestació més de la pietat pública que s'esperava de la família reial. Aquestes expectatives, però, no eren en cap cas una novetat o un fenomen que, necessàriament, afectés al rei Martí d'una forma especial.

La participació de la monarquia no es va limitar a la cerimònia inaugural. Durant la primera dècada del segle xv, Maria de Luna i, sobretot, Martí l'Humà, van concedir a l'hospital una sèrie de donacions i privilegis que havien de facilitar els primers anys de vida i l'eventual consolidació de la institució. El 22 de maig del 1401, poc després de la col·locació de les pedres, la reina Maria va ordenar l'entrega de 5.000 sous per a l'obra, si bé l'entrega efectiva no es va produir fins el 1405.⁹²² El 28 de juliol, en un esperit semblant, el rei Martí lliurava 10.000 sous per sufragar-ne els treballs de construcció.⁹²³ Una contribució que s'ampliaria el 5 d'agost, quan el rei va ordenar que els administradors de l'hospital es podien proveir de la pedra que es trobava a la drassana de la ciutat i que havia de servir per erigir un nou palau reial.⁹²⁴

No només es va tractar de suport físic o pecuniari. El rei Martí va promoure una bateria de disposicions que va proveir l'hospital amb diverses seguretats i privilegis. Primer, el rei Martí va fer una sèrie de concessions destinades a facilitar que es construís l'hospital: el 25 d'octubre del 1401 va atorgar una autorització per edificar sobre el rec comtal i va cedir qualsevol dret fruit de l'alienació de propietats situades al rec a l'hospital.⁹²⁵ El 10 de febrer

⁹¹⁹ FERRER MALLOL 2015, p. 12.

⁹²⁰ SILLERAS 2002, pp. 157-178.

⁹²¹ SILLERAS 2015, p. 689.

⁹²² ACA, *Cancelleria Reial*, registre 2175, fol. 20v. editat a Castejón 2007, p. 155.

⁹²³ AHSCSP, Joan Torró, *Manuale secundum*, f. 28 v., editat a CASTEJÓN 2007, p. 268.

⁹²⁴ ACA, *Cancelleria*, reg. 2175, ff. 20v-21e. (1401, agost 5. Altura). Editat a ROCA 1919, p. 183; CASTEJÓN 2007, p. 268.

⁹²⁵ AHSCSP, *Privilegis Reials*, carpeta 9, doc. 1; ACA, *Cancelleria Reial*, reg. 2195, f. 237.

del 1402 va cedir als administradors el dret de capbrevar les rendes dels hospitals partícips de la unió, un pas clau per establir el patrimoni de l'Hospital de la Santa Creu.⁹²⁶ El mateix any 1402, el juliol i el setembre, va emetre dos privilegis relacionats amb els esclaus: els administradors van obtenir la capacitat de castigar els esclaus de l'hospital amb càstigs físics i l'hospital es va poder quedar amb la propietat dels esclaus que hi fossin guarits.⁹²⁷ Trobem una altra mesura destinada a engrandir el patrimoni hospitalari en el privilegi del 22 de setembre del 1405, que concedia a l'hospital la propietats dels béns dels malalts que hi morissin intestats.⁹²⁸ Poc després, el 22 del mateix mes, el rei posava l'hospital, els seus béns, drets i personal sota la protecció de la monarquia. I encara el 27 de setembre aprovava els capítols i ordinacions de la confraria de la Santa Creu.⁹²⁹

Com ja hem assenyalat, però, no totes les veus presents en el debat coincidien a adscriure al monarca un paper clau en la fundació de l'hospital. Huguet-Termes es pregunta: “en quina mesura fou l'hospital el resultat de les aspiracions religioses d'un monarca que rebé en el seu temps el qualificatiu de l'Eclesiàstic”?⁹³⁰ La seva resposta és clara. Més enllà de l'espai que va ocupar durant la cerimònia, descriu la relació entre el rei i l'hospital com una contingència circumstantial totalment desvinculada de qualsevol preocupació espiritual del monarca, i contextualitza el seu suport material i jurídic fins a deixar-lo en ben poca cosa.⁹³¹ Les aportacions d'Huguet-Termes són molt suggeridores: efectivament, la participació del monarca i la seva família en la cerimònia inaugural podria haver estat una deferència que només obeís a la coincidència en el temps i l'espai. És cert, també, que és complicat establir un vincle textual clar entre la sensibilitat espiritual de la família reial amb les donacions en pro de la institució. És inqüestionable que el projecte de l'hospital no va sorgir ni del monarca ni del seu entorn. La promoció dels hospitals no va ser mai una preocupació central en l'obra política del casal de Barcelona, i menys a una ciutat com Barcelona, on la Seu i el municipi, fortament autònoms, ho assumien com a part dels seus compromisos religiosos i polítics.

⁹²⁶ ACA, *Cancelleria Reial*, reg. 2174, ff. 56v–57r; editat a Roca 1920, p. 50.

⁹²⁷ AHSCSP, *Llibre de Privilegis*, vol. I, f. 58v–59r, vol. II, 54r–56v; AHSCSP, *Privilegis Reials*, carpeta 9, doc. 2.

⁹²⁸ ACA, *Cancelleria Reial*, reg. 2203, f. 20v–21r.

⁹²⁹ AHSCSP, *Privilegis Reials*, carpeta 6, doc. 26.

⁹³⁰ HUGUET-TERMES 2010, p. 101.

⁹³¹ *Ibidem*, p. 105.

Algunes crítiques són, però, massa severes, i fins i tot estranyament personals:⁹³² la relativa migradesa de les donacions pecuniàries s'ha d'entendre en el context d'una corona en permanent estat de deute i amb greus problemes de liquiditat.⁹³³ A més a més, els diners no eren necessàriament el suport principal que el rei podia concedir a l'hospital. L'aval del rei no només comportava prestigi, sinó que iniciava un lligam entre monarquia i hospital que els successors de Martí, independentment dels salts dinàstics, van continuar amb la confirmació o concessió de privilegis. En aquest sentit, l'any 1405 el rei Martí posava l'Hospital de la Santa Creu sota la seva protecció.⁹³⁴ Una disposició que, més endavant, van repetir Ferran d'Antequera i els seus successors, erigits com a continuadors de la salvaguarda que concedia el rei Martí i, alhora, del vincle familiar que els unia amb el darrer monarca del casal de Barcelona:

...hospitale infrascriptum cuius fundatio ab reverenciam sanctissime crucis domini nostri Iesuchristi, per illustrissimum dominum regem Martinum, avunculum nostrum, precare memorie, recolende propriis manibus fuit incepta...⁹³⁵

I és que, més enllà de la connexió simbòlica, el suport de la monarquia es traduïa en beneficis ben concrets. Huguet-Termes treu importància al privilegi segons el qual l'hospital adquiria els béns dels malalts que hi morissin intestats.⁹³⁶ Trenta anys després, però, l'hospital rebia 5201 sous provinents de l'aplicació del privilegi.⁹³⁷ Una xifra relativament petita (suposava el 5,34 % dels ingressos de l'hospital per l'annualitat del bienni de 1431-1432) però que contribuïa a un funcionament correcte de la institució. La importància del document queda clara amb les nombroses còpies, ratificacions i apel·lacions posteriors:⁹³⁸ fins i tot centenars d'anys

⁹³² Huguet-Termes es fa eco, en diverses ocasions, de la suposada indecisió i falta d'activitat del monarca, a qui descriu com "l'obès i malaltís rei Martí (que) continuava preocupant-se més per si mateix que pels altres". *Ibidem*, p. 106, 114.

⁹³³ Vegeu GUINOT 2015, pp. 273-284.

⁹³⁴ AHSCP, 01-G08-VIII.8-C06.1-02.

⁹³⁵ AHSCP, 01-G08-VIII.8-C06.1-07. Seria, doncs, la promoció de l'hospital de la Santa Creu una forma més de mostrar públicament la connexió del primer Trastàmara amb la dinastia precedent? La política legitimista de Ferran, molt encarada a explicitar els vincles amb els sobirans del Casal de Barcelona, ha estat estudiada en altres camps: en són bons exemples la cerimònia de coronació i les entrades reials, en les quals va intentar replicar les fórmules de la dinastia anterior i, especialment, de Martí l'Humà. SALICRÚ 1995, p. 713, RAUFAST 2006-2007.

⁹³⁶ HUGUET-TERMES 2010, p. 107.

⁹³⁷ SÁNCHEZ 2014, p. 182.

⁹³⁸ El privilegi concedit pel rei Martí va ser ratificat pel rei Alfons el Magnànim el 1418. AHSCSP, *Privilegis reials, doc. papals, doc. particulars*. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 9/1/3. Alhora, la confirmació mateixa va ser copiada almenys dos cops, els anys 1494 i 1530. AHSCSP, *Privilegis reials, doc. papals, doc. particulars*. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 6/1/6.

després de la concessió del privilegi, en dates tan llunyanes com 1850, els administradors hi recorrien en casos de conflictes sobre els béns dels malalts morts.⁹³⁹ També va tenir una plasmació material, ben palpable, el suport del rei durant la fase inicial del procés de construcció del nou hospital.⁹⁴⁰

És possible, tot i que indemostrable, que una faceta cabdal de la implicació de la monarquia fos de caràcter polític: Huguet-Termes argumenta que “no s’ha localitzat fins ara cap document que vinculi de manera directa l’Hospital, el rei i el Papa cismàtic, però cal suposar que Martí se sentís abocat, si no a promoure l’empresa que havia incrementat el seu aliat polític, sí a procurar que el projecte fos viable”.⁹⁴¹ El fragment ressenyat indica, doncs, que el suport de Martí a l’empresa era reactiu davant de l’empenta inicial del papat. No podria ser, però, que l’ordre fos justament l’invers?

L’enèrgic suport papal podria haver estat un factor eminent. Com hem vist, l’autoritat papal tenia el potencial de superar alguns dels principals obstacles associats amb les concentracions hospitalàries, sobretot en relació amb els drets adquirits de fundadors i legataris. No podem documentar cap intervenció papal en aquest sentit en el cas de la Santa Creu. Tot i això, la bona disposició del pontífex avinyonès vers el nou hospital general es va fer evident. La butlla del 5 de setembre del 1401, que va confirmar definitivament la unió dels sis hospitals, no és en si mateixa extraordinària: tot procés de reforma, fusió i fundació d’un hospital nou requeria la respectiva aprovació papal. Encara, la rapidesa de l’empresa i altes privilegis conviden a pensar en una relació prou estreta entre la mitra papal i el gran hospital barceloní: el 15 de setembre del mateix any autoritzava l’hospital a administrar els sagraments als malalts que hi residien i a enterrar els que hi morissin, apel·lant al precedent de l’hospital d’en Colom.⁹⁴² El 30 de maig del 1403 concedia la important xifra de 10.000 florins a l’hospital i establí un seguit d’indulgències per els benefactors de la institució.⁹⁴³

Per què aquest vincle entre Avinyó i Barcelona? Antoni Conejo ja ha remarcat que, l’any 1401, Benet XIII estava en una posició políticament delicada i que el Martí i era el seu avalador

⁹³⁹ AHSCSP, *Herències, lilegats*. Vol. VIII. Inv. 1. Carpeta 31/5.

⁹⁴⁰ CONEJO 2002, pp. 343-344.

⁹⁴¹ HUGUET-TERMES 2010, p. 108.

⁹⁴² AHSCSP, *Documents Papals*, carpeta 6, doc. 1.

⁹⁴³ AHSCSP, *Llibre de Privilegis*, vol. I, f. 57r, vol. II, f. 15-16; AHSCSP, *Documents Papals*, carpeta 6, doc. 10.

principal.⁹⁴⁴ La relació entre el papa i el monarca era, doncs, especialment estreta. Benet XIII, batejat com a Pedro Luna, estava emparentat amb el rei a través de la seva dona, la reina Maria de Luna i, de fet, havia estat una figura molt activa en l'entorn del monarca. Martí li va brindar un suport enèrgic durant el cisma, que li va confirmar personalment el 1397.⁹⁴⁵ L'entesa entre els dos personatges va propiciar, també, el nomenament de Joan Ermengol, abat de Sant Cugat, com a bisbe de Barcelona l'11 de setembre del 1398. Ermengol, a més a més de fidel al papa avinyonès, era un personatge d'absoluta confiança per al rei Martí i la seva esposa Maria.⁹⁴⁶ Martí, doncs, sembla actuar com a pont entre dos dels principals protagonistes de la fusió: el papa Benet XIII i el bisbe Joan Armengol.

3. 1. 5. Entre la fusió i l'autonomia: la integració i continuïtat de l'Hospital d'en Pere Desvilar

Un hospital ambigu: la reforma del 1401 i la supervivència institucional de l'hospital

Com hem vist, la col·laboració entre els principals actors involucrats en el procés de reforma havia de ser una de les principals raons darrere l'èxit i celeritat de l'empresa. Fins i tot així, però, unir sis hospitals no podia de ser una tasca fàcil: com harmonitzar les diferents identitats institucionals, les voluntats fundacionals, els requeriments específics de legataris i benefactors?

Reculem un segle enrere. Pere Desvilar, el ric mercader i home públic barceloní, havia establert clarament, en el seu testament, que l'hospital que havia de portar el seu nom no podia caure en les mans de "alicuis diocesani vel alterius eclesiastie persone".⁹⁴⁷ A primer cop d'ull, la disposició fundacional podia semblar un obstacle de pes en un procés que havia de posar sota una mateixa administració mixta, secular i eclesiàstica, l'hospital general de la ciutat. En canvi, la incorporació de l'antic hospital de la ciutat va ser, aparentment, ràpida i sense controvèrsia. Així doncs, els documents constitutius de l'Hospital de la Santa Creu el llistaven, sense més aclariments, entre les institucions participants de la fusió.⁹⁴⁸ Similarment, les referències a la totalitat de la reforma, i, conseqüentment, la plena inclusió del l'Hospital d'en

⁹⁴⁴ CONEJO 2002, p. 299.

⁹⁴⁵ BERTRAN 2010, p. 390.

⁹⁴⁶ PLANAS 2011, p. 38.

⁹⁴⁷ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 1.

⁹⁴⁸ ACB, *Diversorum B*, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 143-152.

Pere Desvilar eren un lloc comú en la documentació produïda pel municipi o en les actes notarials sorgides a partir de processos de transmissió de la propietat. En un establiment del 1404 els administradors de l'Hospital de la Santa Creu no només es reafirmaven en l'abast de la concentració hospitalària, sinó que també especificaven que aquesta incloïa tots els béns, drets i rendes dels antics hospitals:

Et in que etiam hospitali [*l'Hospital de la Santa Creu*] fuerunt unita et concessa omnia et singula antiqua hospitalia que olim erant et esse solebant in dicta civitate, scilicet *d'en Colom, d'en Vilar, Sancte Margite alius dels Masells, Sancte Eulalie de Campo, d'en Mercus et de la Ciutat, alius d'en Pere dez Vilar* com universis et singulis bonis, rebus, redditibus et iuribus quibuscuque ipsorum antiquorum hospitalium et cuiuslibet eorum prout de dictis unione et concessione, constat clare per instrumentum publicum in posse discreti Bonanati Egidi, auctoritate regia notari publici et scribe...⁹⁴⁹

Malgrat l'aparent claredat d'aquestes formulacions, la creació de la Santa Creu no va significar la desaparició de l'antic hospital de la ciutat. Diversos indicis deixen entreveure que es va tractar d'un procés complex. El setembre de l'any 1402 el veguer de Barcelona va ordenar la confecció d'una còpia del testament de Pere Desvilar del 1308.⁹⁵⁰ Podria tractar-se d'una actualització documental dirigida a garantir l'adequació jurídica del procés d'integració? Similarment, un altre document del mateix any ens remet a un cert sentit de precarietat en l'estatus de l'Hospital d'en Pere Desvilar. Es tracta de la concòrdia signada entre els administradors de l'Hospital de la Santa Creu i el rector de l'església de Santa Maria del Pi l'any 1402. En el document, els administradors es van comprometre a respectar el dret que el rector tenia de percebre sis lliures per les deixes i beneficis associats a l'enterrament dels parroquians del Pi en els hospitals d'en Colom i d'en Pere Desvilar. Uns pagaments que passaven al nou Hospital de la Santa Creu, com a successor dels anteriors. La integració última del darrer, però, es descrivia com un projecte sense finalitzar, que encara no s'havia produït fins a les últimes conseqüències:

Entès emperò e declarat que lo dit Hospital d'en Vilar e esgleya e altar (...) en aquell stat e dret que eren abans dels presents capítols fins que aquell hospital e esgleya e altars sien desfets e units real[ment] fer al dit Hospital de la Santa Creu.⁹⁵¹

⁹⁴⁹ BC, perg. 493.

⁹⁵⁰ BC, perg. 519.

⁹⁵¹ *Idem*.

“E units realment”. És que l’Hospital d’en Pere Desvilar i el de la Santa Creu no estaven, en realitat, units? Aquesta aparent situació de temporalitat s’acabaria allargant fins el 1840, quan es va aprovar de forma definitiva la incorporació de l’Hospital d’en Pere Desvilar al de la Santa Creu. De fet, els mateixos regidors de l’hospital decimonònic entenen la pervivència autònoma del petit hospital com un accident històric de difícil explicació:

Una extrañeza que se observa de que, ecsistiendo un Hospital general compuesto de los que había dispersos bajo diferentes títulos y patronatos pertenecientes a los dos cabildos civil y eclesiástico, permanezca separado el de que se trata, sin beneficio alguno del cuerpo municipal.⁹⁵²

Efectivament, durant tot el segle xv el Consell de Cent va seguir escollint-ne administradors i procuradors, com havia anat fent des d’almenys el 1325, i l’hospital va seguir essent una institució plenament activa. No es tractava d’un hospital *de Schrödinger*, que era i no era alhora, sinó d’un exercici de flexibilitat jurídica destinat a permetre la vinculació de l’antic hospital de la ciutat al nou hospital general i, al mateix temps, respectar la voluntat fundacional original. En aquest sentit, assistim a un procés que podríem qualificar de desdoblament de la institució.

Per una banda, la fusió del 1401 va suposar l’extinció d’una de les vessants assistencials de l’antic hospital de la ciutat i la integració de part del patrimoni. Recordem que, si bé l’hospital havia nascut com una almoïna, dedicada al repartiment de porcions, en forma d’aliments o moneda, a principis de la dècada dels setanta del segle xiv el govern municipal havia promogut la construcció d’un ampli espai destinat a l’acollida de pobres malalts.⁹⁵³ El naixement de l’Hospital de la Santa Creu, justificat a partir de la concentració de serveis, convertiria aquest conjunt hospitalari en redundant. L’any 1401 el rei Martí va atorgar un privilegi que permetia l’alienació dels i edificis ocupats per l’Hospital d’en Pere Desvilar, descrit com a “pertinenti Hospitali Sancte Crucis”.⁹⁵⁴ Efectivament, durant els primers anys del segle xv, els

⁹⁵² AHSCSP, Hospital d'en Pere Desvilar. Vol. III. Inv. 5. Carpeta 15/3

⁹⁵³ Vegeu bloc 2, capítol 2.2.5.

⁹⁵⁴ AHSCSP, *Privilegis reials*, carpeta núm. 9, doc. 1: “Nos Martinus, Dei gratia rex Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, rem non novam aggreddimur et parentum nostrorum illustrium mores laudabiles imittamur, dum divini Spiritus gratia illustrati misericordia opera exercemus, in quibus non modicum delectamur et noster animus suaviter conquiescit, ut igitur de hospitali civitatis Barchinone, vocato alias d'en Vilar, pertinenti Hospitali Sancte Crucis, quod nunc solemniter et dictorum premio sublimibus edificiis construitur seu etiam fabricatur in civitate eadem pro recolligendo et receptando in eo pauperes Domini Ihesu Christi ipsosque reficiendo et depascendo, in eo valeat utilius subveniri, supplicante inde nobis fideli nostro Iohanne de Vallo, nuncio civitatis predicte, pro hiis et aliis ad nos misso, tenore presentis dicimus, comittimus et mandamus vobis fideli consiliario nostro et Cathalonie baiulo generali

administradors del nou hospital general, o el prior actuant en el seu nom, van anar disposant-ne: entre els anys 1401 i 1402 van establir en emfiteusi les cinc arcades de la “illius magne domus in qua infirmi hospitalis *de la ciutat* solebant iacere”,⁹⁵⁵ juntament amb les de la sala de les dones,⁹⁵⁶ la cuina,⁹⁵⁷ el celler i fins a sis patis adjunts.⁹⁵⁸ Aquestes alienacions continuarien en els anys posteriors. En dates tan reculades com el 1432 o el 1456, més de mig segle després de la fundació de l’Hospital de la Santa Creu, encara trobem referències a solars “in quo solebat esse hospitalis antiqui vocati *de la ciutat*, nunc Hospitali Sancte Crucis dicte civitatis uniti”, entre d’altres referències a “l’antic hospital”.⁹⁵⁹ Alhora, part de les propietats i rendes de l’Hospital d’en Pere Desvilar van passar també a formar part del patrimoni de la Santa Creu. Els estudis de Marcé sobre el *Capbreu dels hospitals* recullen que 86 propietats immobles, tant urbanes com rurals, de l’Hospital d’en Pere Desvilar van integrar-se en el nou hospital general.⁹⁶⁰ Les especificitats del procés, així com el valor de les propietats, encara necessiten d’una atenció més particular, però alguns indicis deixen entreveure dificultats: l’any 1404 podem documentar una disputa entre els administradors de l’Hospital de la Santa Creu i els de l’Hospital d’en Pere Desvilar per “alguns morabatins” que, segurament, les dues institucions pretenien com a propis.⁹⁶¹

Bernardo Serra, quatenus nostro nomine et pro nobis possitis et libere valeatis supra patua et rivum comitalem, transeuntem coram domibus seu edificiis dicti hospitalis d’en Vilar, arcus, pilaria et porticus et alia edificial quelibet facere et fabricare vel fabricari et fieri facere seu per alios quibus stabilimenta fient operari et fabricari concedere, prout vobis fuerit bene visum, illaque patua cum dictis arcubus, pilariis, porticibus et aliis edificiis quibuscumque ad imperpetuum vendere vel stabilire aut in emphiteosim concedere et donare pro illis precio seu precii aut intratis et censibus cum et pro quibus cum volentibus emere seu stabilire aut in emphiteosim habere eadem, melius poteritis convenire”. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 167-168. Vegeu CONEJO 2002, p. 321; CASTEJÓN 2007, pp. 29-30. La concessió del privilegi reial, que no podem documentar respecte cap dels altres hospitals participants de la fusió, podria deure’s a la necessitat d’apel·lar a una autoritat superior davant dels possibles reptes jurídics particulars relacionats amb la integració a l’hospital general.

⁹⁵⁵ AHSCSP, Joan Torró, *Manuale primum (...)* (1401, maig, 13-1404, setembre, 3), f. 18v-19r. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 170-176.

⁹⁵⁶ AHSCSP, MJT I, f. 19v; *Capibrevium primum (...)* f. 153r-156v.

⁹⁵⁷ AHSCSP, MJT I, f. 24r; *Capibrevium primum (...)*, f. 178r-v.

⁹⁵⁸ AHSCSP, MJT I f. 20r; 42r-43r.

⁹⁵⁹ BC, perg. 498; BC, perg. 520.

⁹⁶⁰ AHSCSP, *Capbreus*. Vol. VI. Inv. 4. Llibres (17). El *Capbreu dels Hospitals*, confeccionat entre els anys 1402 i 1426 recull les diverses propietats dels hospitals participants de la reforma del 1401 que van passar a formar part del l’Hospital de la Santa Creu. L’Hospital d’en Pere Desvilar va ser el segon en nombre d’aportacions al nou hospital general, després de l’Hospital d’en Colom, amb 94 propietats. Vegeu la conferència impartida per Jaume Marcé i Laura Miquel a les jornades de recerca *Barcelona hospitalària. La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XVIII*, que van tenir lloc entre el 17 i el 18 de gener del 2019 al Museu d’Història de Barcelona (MUHBA): <https://youtu.be/uHhIhmNdqro>. Per a un anàlisi detallat de les propietats i rendes de l’hospital a finals del segle XIV vegeu l’apèndix 2, taula 2.

⁹⁶¹ AHCB, *Llibre del Consell* 28, 1404, setembre 27, f. 81.

Per l'altra banda, l'Hospital d'en Pere Desvilar va mantenir el que havia estat, des de la seva fundació, la seva principal raó d'ésser: el repartiment de pensions a pobres seleccionats, ja fos com a conseqüència de la fundació de llegats per part de donants privats o a discreció dels consellers de la ciutat.⁹⁶² Com a conseqüència d'aquesta activitat, la institució hauria seguit mantenint la seva seu original, vinculada a la capella, ben documentada gràcies a un inventari del 1406.⁹⁶³ L'hospital era, per tant, una institució viva i autònoma. Al llarg del segle xv, i també en les centúries posteriors, bona part de la relació que ja s'havia establert entre el Consell de Cent i l'hospital va tenir una continuïtat plena. El govern va disposar de l'hospital com un vehicle més de la política assistencial urbana, especialitzat, això sí, en el repartiment d'almoïna. L'any 1407, els consellers van aprovar la concessió d'un sou extra als administradors, com a compensació per la feixuga tasca de control de la mendicitat reconeguda a través de l'entrega de bolles de plom marcades amb l'escut de la ciutat:

Item com la ciutat haia ordonat que alguns pobres en la ciutat no puxen acptar sens que no porten una bolla de plom ab senyal de la ciutat, per tal que aquells que poran viure sens capactar, ço és, que sien sans, no gosen acptar, an hagen estar ab senyor. E haia comanada la execució d'aquests affers als administradors del Espital d'en Pere dez Vilar, però sens tots salari. E parega a molts que seria millor que la ciutat constituís a cascun dels dits administradors algun salari per lo present càrrech, per tal que n donassen bon recapte, com la dita ordinació sia fort bona, que l Consell hi acort.

Acorda lo Consell que per aquest càrrech sien d'aquí avant dats per salari ordinari cent sous a cascun dels dits administradors, que però abans que usen del offici de la dita administració hagen a jurar que sobre aquest càrrech se hagen ab diligència e cure.⁹⁶⁴

L'hospital es va demostrar com un recurs adaptable, sempre a mà del govern. Des de discernir entre pobres mereixedors i no mereixedors a pagar deutes del Consell a través de la concessió de porcions, o ajudar institucions o particulars, el control ple del govern municipal permetia una flexibilitat notable. Així, problemes específics es podien resoldre desviant els recursos de la institució. Vegem-ne un exemple concret: l'any 1447, els monges del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona escollien prioressa. La importància de la cita exigia la presència d'algunes de les distingides dames de fora de la ciutat que, en entrar-hi, van ser

⁹⁶² El *Llibre de porcions* de l'hospital inclou tres establiments del segle XV: el de Bernat Safont del 1427, en favor preferencial dels pobres del seu llinatge i del de Guillem Rigau; el de Guillem de Queralt, prior de Santa Maria de Natzaret 1433, en favor del de les seves germanes i, després de la seva mort, dels futurs priors; i el de Anton Vingut del 1439. AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de porcions 0.1, f. 64, 75r, 77r.

⁹⁶³ AHCB, *Miscel·lània*, 1C.V-11/4.4.

⁹⁶⁴ AHCB, *Llibre del Consell* 28, 1407, novembre 26, f. 102r.

sotmeses a certes extraccions fiscals sobre les vitalles que portaven. Al·legant el privilegi propi de la seva condició eclesiàstica, les monges es queixaren davant de la reina Maria de Castella i del mateix Consell. El govern, “per pacificar les dites monjas”, va acordar compensar-les amb una porció i mitja de les set que els consellers podien entregar a discreció. Una opció, en paraules del mateix Consell, molt més pràctica i directa que la recuperació d’un impost que, des del seu cobrament, havia adquirit un itinerari difícil de seguir.⁹⁶⁵

El govern podia, doncs, esmerçar part dels fons de l’hospital segons els interessos i judicis dels consellers i prohoms. En consonància, la supervisió i control ferri per part del govern que ja hem descrit per al segle XIV va tenir una vigència plena en les centúries posteriors. Tot i això, existia una jerarquia clara entre el respecte cap a la missió original de la institució i aquestes formes d’assistència més discrecionals. El pagament de les pensions instituïdes pel fundador i els legataris subsequents era, sempre, la prioritat. Aquest principi de preferència, així com la profunda integració de l’hospital en la política barcelonina del quatre-cents, es van manifestar de forma explícita durant els períodes de dificultat econòmica que es van abatre sobre l’hospital durant els anys quaranta del segle XV i, després, en el marc de la guerra civil.

Possibilitats i límits del poder municipal: l’hospital i la crisi del segle XV

Com hem vist, la fundació de l’Hospital de la Santa Creu havia convertit els espais destinats a l’acolliment de malalts i a la producció d’aliments en redundants i, per tant, van ser ràpidament alienats. La continuïtat de part de l’activitat assistencial, però, requeria de finançament. Malgrat l’alliberament de nombroses rendes obtingudes sobre immobles, l’Hospital d’en Pere Desvilar va seguir comptant amb algunes de les fonts d’ingressos que explicaven la seva prosperitat a finals del segle XIV. De fet, els molins, la principal font d’ingressos de l’hospital, no van ser alienats.⁹⁶⁶ Així mateix, durant el segle XV l’hospital va seguir comptant amb rendes importants, fruit de censos urbans i agrícoles que, o bé no es van incorporar mai al patrimoni de la Santa Creu o bé eren el resultat de donacions posteriors a l’any 1401, vinculades a la fundació de noves pensions.⁹⁶⁷

⁹⁶⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, desembre 16, f. 169r-170v.

⁹⁶⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 5, 1449, febre 26, f. 99v-100r. Els consellers compren bèsties pels moliners i traginers. Per a la importància dels molins vegeu l’apèndix 2, taula 2.

⁹⁶⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, juliol 2, f. 61v.

Aquest patrimoni, que l'hospital administrava de forma plena i independentment dels administradors de la Santa Creu, hauria estat suficient per finançar l'activitat assistencial. Els resultats dels exercicis de principis del segle xv, recollits parcialment en el *Llibre de notaments*, són positius, si bé en alguns casos amb restes més aviat modestes:⁹⁶⁸

Taula 9. Exercicis de l'Hospital d'en Pere Desvilar, segle xv:

Administradors sortints	Exercici	Resultat
Bernat Guanter	Resta del compte del 1401.	36 ll., 8 s., 1 d.
Mateu Alenyà		
Arnau de Busquets	Resta del compte del 1402	32 ll., 3 s., 11 d.
Pere Boscà		
Berenguer Sesavasses	Resta del compte del 1403	9 ll., 8 s., 6 d.
Francesc de Voltres		
Arnau de Busquets	resta del compte del 1406	2 ll., 12 s., 9 d.
Sivestre Ubach		
Francesc de Voltres	Resta del compte del 1407	6 ll., 8 s.
Garcia d'Estela		
Jaume Cosell	Resta del compte del 1408	22 ll., 10 s., 10 d.
Pere Bosch		
Francesc de Voltres	Resta del compte del 1413	31 ll., 15 s., 11 d.
Arnau Ferrer		
Bartomeu Vidal	Resta del compte del 1414	3 s.
Joan Manera		
Guillem de Ferrers	Resta del compte del 1416	6 s., 2 d.
Joan Mateu		
Gabriel Canyelles	Resta del compte del 1420	11 ll., 9 s., 6 d.
Guillem Exada		
Ramon Llull	Resta del compte del 1422	17 ll., 15 s., 10 d.
Jaume Castell		
Vidal Clotes	Resta del compte del 1423	9 ll., 11s., 10 d.

A partir dels anys trenta del segle xv, però, l'hospital va començar a topar amb alguns problemes financers. La causa principal de les estretors afectava, justament, una de les principals fonts d'ingressos de la institució: les rendes recaptades pels molins. L'any 1436 els consellers i prohoms del Consell de Trenta es lamentaven de "les questions dels molins del dit hospital, que mové ab lo batle general".⁹⁶⁹ Efectivament, Jaume Gener, com a representat

⁹⁶⁸ AHSCSP, *Hospital d'en Pere Desvilar*. Vol. III. Inv. 5. Llibres de comptes 2.1.

⁹⁶⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 1, 1436, octubre 17, f. 135r.

reial, havia imposat un arrendament de tots els molins bladers de la ciutat, incloent-hi els vinculats a l'Hospital d'en Pere Desvilar, a preus baixos i a persones escollides.⁹⁷⁰ Davant dels perjudicis que la mesura provocava, el govern es va mobilitzar ràpidament.

Com a primera reacció, el mateix any 1436 els consellers acordaren disminuir progressivament el nombre de porcions que cada un d'ells tenia dret a concedir, per a tal de reduir despeses. Així, les set porcions que habitualment cada conseller podia donar a discreció van quedar reduïdes a cinc durant els exercicis del 1436-1437 i el 1437-1438 i a sis per al del 1438-1439, fins a recuperar el nombre original l'any següent.⁹⁷¹ La decisió té un deix d'excepcionalitat, ja que afectava directament la dimensió assistencial de la institució, normalment més protegida davant de la inestabilitat econòmica. Tot i això, els consellers van maldar per respectar en tot moment les fundacions de pensions per part de legataris privats, una clara mostra de la jerarquia dels pobres escollits i, en última instància, del respecte per la voluntat dels donants.

Aquesta mesura d'urgència era, només, per parar el cop. Ràpidament, els consellers i prohoms van obrir un front legal per a tal d'aconseguir frustrar les intencions del batlle. En primer lloc, acordaren reforçar el control del govern sobre l'hospital i prohibir l'arrendament dels seus molins sense el consentiment explícit del Consell de Cent jurats.⁹⁷² Una ordinació que, des d'almenys l'any 1447, s'incorporaria en el jurament dels administradors de l'hospital. En segon lloc, els consellers van intercedir directament davant de la monarquia per tal d'imposar els interessos de l'hospital i, en última instància, de la ciutat. L'any 1448 el govern municipal va iniciar una ofensiva en diversos fronts: els consellers van enviar una carta al rei Alfons detallant els abusos comesos pel batlle, però també van acordar crear una comissió

⁹⁷⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, novembre 4, f. 144. Els molins del Rec Comtal, entre els quals s'hi incloïen els de l'hospital, eren de titularitat reial, però el dret de "mulneria" estava infeudat i sotsinfeudat a diversos senyors i ciutadans, els quals tenien els seus moliners treballant-hi. MALLORQUÍ 2012, p. 214; CUVILLIER 1970, pp. 252-254; BUSQUETA 1991, pp. 165-168; ORTI 1993, pp. 272-273.

⁹⁷¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, novembre 4, f. 135. que sien levades e jaquides e adquirides al dit hospital les porcions següents, per tres anys contínuus, e per tres conselleries contínuas, qui començaran en la feste de sant Andreu de prop esdevenidora, ço és, per cascun dels primers dos anys sengles dues porcions, de aquelles set porcions que cascun conseller done. E en lo terç any ne sie solament deduhida una porció de les dites set porcions que cascun conseller done, axí que en los primers dos anys cascun conseller no do solament cinch e en lo terç any cascun ne don tencolament sis. E en la dita forma dins los dits tres anys lo dit hospital haurà pagades les dites quantitats degudes per los dites rahons. Passats emperò los dits tres anys, los honorables consellers tornen en possessió primera de donar cascú les lurs set porcions per cascuns acustumades de donar.

⁹⁷² AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, novembre 4, f. 144.

per estudiar el cas i va portar Jaume Gener a la justícia.⁹⁷³ Tot i l'abast de la mobilització, el conflicte es va empantanar als jutjats i a la cort d'un monarca cada cop menys interessat pels assumptes dels barcelonins.⁹⁷⁴ Ben aviat, l'absència d'una solució clara es va plasmar en una retòrica passivo-agressiva que reflectia la frustració i inoperància del Consell. Jaume Gener, "s'afirmava" i "es feia dir" regent de la batllia, però no semblava molt impressionat per les queixes del consellers: va ingnorar sistemàticament els seus requeriments.⁹⁷⁵ Al final, els consellers i prohoms van haver d'acceptar concessions en l'arrendament dels molins, aplaçant *sine die* les diposicions aprovades pel mateix govern per maximitzar-ne els ingressos.⁹⁷⁶ En una data tant reculada com l'any 1491, més de mig segle després de l'origen del conflicte una entrada en el *Registre de Deliberacions* recollia els fraus en l'arrendament, "molt damnós als molins del Hospital d'en Pere dez Vilar, les rendes dels quals han ésser per la dita ciutat distribuïdes en coses pies".⁹⁷⁷

Els mateixos principis d'intervencionisme municipal i prioritizació de les pensions ordinàries es van aplicar durant el període de dificultats associat als anys de la guerra civil. En aquest cas, l'hospital va ser la víctima de l'estat de decadència general de la ciutat.⁹⁷⁸ A partir dels anys seixanta del segle xv podem documentar nombroses referències a la redempció i lliuïment de propietats, moltes en un estat ruïnós, així com peticions reiterades de reducció de censos per part d'emfiteutes que no podien afrontar els pagaments: el març del any 1464 el govern reconeixia que es tractava d'un problema generalitzat, i s'encomiava a resoldre "los desordres que per affeccions humanes se comenten en les reduccions dels çensos qui eren fets al Hospital d'en Vilar, e que quescún qui fahia çens al dit hospital se pensave obtenir ample reducció de aquell".⁹⁷⁹ En aquest sentit, la resposta del Consell va ser l'habitual: la creació de comissions.

⁹⁷³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 5, 1448, desembre 9, f. 67r.

⁹⁷⁴ L'empenta i posterior frustració de l'acció política del govern recorda profundament al conflicte coetani entre el Consell i el bisbe Simó Salvador, aquest cop al voltant de les rendes de l'Hospital de la Santa Creu. Vegeu el bloc 3, capítol 3.3.3.

⁹⁷⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 6. 1450, febrer 25, 73v.

⁹⁷⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 5. 1449, gener 28, f. 90r.

⁹⁷⁷ AHCB, *Registre de deliberacions* 30. 1491, Gener 14, f. 105r-107r.

⁹⁷⁸ En aquest sentit, la documentació generada al voltant de l'hospital pot servir com un marcador de la crisi a Barcelona.

⁹⁷⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 16, 1464, març 3, f. 105r.

Així doncs, el govern va encomanar que grups de prohoms escollits revisessin les súpriques i propostes relacionades amb les propietats de l'hospital. Per una banda, els casos específics eren avaluats per comissions temporals, creades *ex professo*. Així, setze prohoms, quatre de cadascun dels quatre estaments de la ciutat, havien d'investigar peticions de permutes i reduccions de censos, normalment a canvi de la millora de les propietats, que, després, serien aprovades o denegades al Consell.⁹⁸⁰

Per l'altra, per tal d'evitar les “moltes reduccions dels censos que lo dit hospital quesquen any reeb, en no poch perjudici e dan del dit hospital”, el govern va ordenar la creació d'una comissió permanent, formada per un representant de cada estament i encarregada de supervisar els processos de lluïme i el posterior encant de les propietats redimides i reincorporades.⁹⁸¹ Aquests “visitadors” havien de controlar els desordres citats a través de la subhasta de les propietats reincorporades al major postor. Una mesura clàssica en contra de les pràctiques clientelars i els conflictes d'interessos que va topor amb la reduïda capacitat d'inversió d'una ciutadania ofegada pel sobre-endeutament i la misèria pròpia del context bèl·lic i la de crisi de les dècades posteriors: en moltes ocasions, la documentació deixa entreveure una certa decepció per les minses quantitats que els nous emfiteutes potencials oferien, sovint inferiors als censos que es pagaven abans del lluïme:

E són stades subastades quines hi daerà de cens e entrada. E en aquella del dit Johan Martorell, no-s trobe qui hi do sinó sis morabatins e quatre lliuras de entrada, jatsia de primer fahie VIII morabatins de çens. E en aquella del dit Narçís Jordà se donen en lo enquant dos morabatins e mig de çens e XXX sous de entrada, jatsia de primer fahia V morabatins.⁹⁸²

De fet, moltes propietats redimides només trobaven un sol postor en les subhastes públiques:⁹⁸³

⁹⁸⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 16, novembre 18, f. 58r; febrer 27, f. 101. Els primers quatre prohoms escollits van ser el ciutadà Joan de Sesavasses, el mercader Joan Pasqual, l'artista Pere Mateu i el menestral Joan Prats. Els càrrecs es van concebre com a de llarga durada. El juny del 1470 Joan de Sesavasses i Joan Pasqual van ser substituïts en llurs càrrecs, el primer per defunció i el segon per residir de forma permanent fora de la ciutat. AHCB, *Registre de Deliberacions* 19, 1470, f. 53r.

⁹⁸¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 18, 1468, febrer 18, f. 89v, 99r; febrer 27, f. 101. Trobem, durant el darrer terç del segle xv, nombroses referències a l'actuació dels visitadors en processos d'encant i establiment de propietats de l'hospital. Vegeu, entre d'altres: AHCB, *Registre de Deliberacions* 18, 1468, setembre 24, f. 122; 1469, agost 9, f. 61v; 19, 1470, agost 31, f. 67r; 21, 1472, maig 29, f. 55r; juliol 2, f. 61v; novembre 13, f. 107-109; 22, 1474, octubre 6, f. 100r; 1475, abril 24, f. 161r-164r.

⁹⁸² AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, maig 29, f. 55-56r.

⁹⁸³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, maig 29, f. 55-56r; novembre 13, f. 107-109r.

E axí han stat dites cases per molt temps a càrrech del dit spital, a punt de enderrochar-se, han les donades e posades en l'encant aquí més hi darà de cens e d'entrada. E no si ha trobat qui res hi haie dit sinó un home qui novament és vengut de defora, ab fills e muller, e dona a les dites cases que foren d'en Sages XV lliures de entrada, e VI lliures de cens, e promet metre-hi XXXVI lliures en obre per tenir-hi hostal.⁹⁸⁴

Les dificultats de l'hospital eren evidents i, un cop més, el govern va prioritzar el manteniment de les pensions ordinàries. El novembre de l'any 1473, en una sessió del Consell de Trentados, els consellers van aprovar eliminar definitivament les porcions que, tradicionalment, s'entregaven a necessitats de condició diversa, a discreció del govern. Les quantitats estalviades s'havien de dipositar en la Taula de Canvi per a tal de sanejar les finances de l'hospital amb l'objectiu últim de construir una base sòlida per “augmentació de les porcions ordinàries del dit hospital”.⁹⁸⁵ La mesura, que va ser finalment aprovada en el Consell de Cent Jurats, es pot interpretar des d'una perspectiva doble: en primer lloc, les porcions que “els consellers solien partir entre pobres” ocupaven un espai jeràrquic clarament inferior a “les porcions acostumades, qui són de linatge”.⁹⁸⁶ La seva supressió, doncs, s'entenia com un recurs que, si bé no era desitjable, permetia la conservació última de la raó de ser de l'hospital.⁹⁸⁷ En segon lloc, la insistència en l'acumulació de capital en la Taula de Canvi es podria explicar com una mesura destinada a recapitalitzar el banc municipal després de la fallida del 1468. Una possible coincidència virtuosa que ens rement al caràcter plenament integrat de l'hospital i les seves finances en la vida política de la Barcelona del quatre-cents.

En definitiva, i malgrat els entrebancs i dificultats, l'Hospital d'en Pere Desvilar va seguir gaudint d'una marcada autonomia institucional, una personalitat pròpia i, evidentment, una activitat assistencial que, en última instància, justificava la seva existència separada de l'Hospital de la Santa Creu. Aquesta continuïtat, però, es va veure profundament afectada,

⁹⁸⁴ AHCB, *Registre de Deliberacions* 22, 1475, abril 24, 164r.

⁹⁸⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1473, novembre 19, f. 172v-173.

⁹⁸⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1473, novembre 20, f. 173-174v.

⁹⁸⁷ Altres formes d'estalvi tradicionals, com la reducció de sous, semblaven ja esgotades o s'acabarien per aplicar poc temps després. De fet, els visitadors recentment constituïts no percebien cap remuneració per la seva feina, fins que l'any 1478 el Consell acordà entregar un parell d'ànecs a cada visitador per Sant Joan de juny. L'any 1483 s'hi afegiria un “ciri blanc pintat de una lliura” per a la candelera. AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, juliol 13, f. 62r-63; 26, 1483, novembre 19, 217r. Més endavant, l'any 1488, els propis porcioners, és a dir, els beneficiaris de les porcions ordinàries, van aixecar una petició per substituir el pagament en moneda dels administradors per un parell de capons per nadal i un parell de cabrits per pasqua. El Consell de Cent jurats aprovà la mesura el 25 de novembre del mateix any. AHCB, *Registre de Deliberacions* 29, 1488, novembre 25, f. 59r-60r.

com no podia ser d'altre manera, pel naixement del gran hospital barceloní del segle xv. A partir del 1401 l'Hospital d'en Pere Desvilar va deixar de ser el vehicle principal la política assistencial del Consell cap a pobres malalts. Abans multi-funcional, l'hospital-almoïna va anar reduint el ventall de la seva acció protectora a causa de la convivència amb l'hospital general que, com el seu nom indica, naixia amb la voluntat de cobrir un bona part de les necessitats dels elements més vulnerables de la població barcelonina. Evidentment, l'hospital general operava en el marc d'un profund pluralisme assistencial, que s'estenia des de les xarxes de suport i ajut en espais domèstics i venials a el mateix Hospital d'en Pere Desvilar. La decadència i relatiu empetitiment de la institució, però, s'explica per altres factors: la competència de l'Hospital de la Santa Creu no s'aplicava només en el camp estrictament assistencial. El nou hospital general era una presència, tant física com simbòlica, d'un pes abassegador en el paisatge barceloní. Atreïa honors, donacions i atenció política d'una forma que no tenia precedents en els hospitals immediatament anteriors. En conseqüència, va sobreviure millor les dificultats associades a la guerra i a les dècades posteriors: L'any 1482 els consellers asseguraven que l'Hospital de la Santa Creu estava "oppulent e ha adquirits diverses bens".⁹⁸⁸ Un potencial donant, ansiós de perdó i record, a on havia de dipositar el seu capital salvífic? A l'hospital nou, magnífic i famós o a l'empetitit i esquarterat? Al que creixia, lentament però constant, o al que veia com les sales, arcs i patis es convertien en tallers i habitatges, alçats on "solebat esse hospitalis antiqui"? Al regit orgullosament per l'elit encimbellada, tant secular com eclesiàstica, o a l'administrat per ferrers, teixidors i especiers? Això no vol dir, com hem vist, que l'Hospital d'en Pere Desvilar perdés la seva raó de ser. Va seguir rebent donacions i es van seguir fundant porcions durant el segle xv. L'especialització en el suport a pobres escollits, normalment vinculats per vincles de sang o poder amb legataris distingits, va continuar. En certa mesura, amb la decadència del darrer terç del segle xv l'Hospital d'en Pere Desvilar va tornar als seus orígens, a la missió que el mateix Pere Desvilar havia explicitat en el seu testament. Per tal de protegir aquest nucli, va anar despullant-se de les atribucions que havia anat obtenint a mesura que les preocupacions assistencials del govern maduraven i, justament, trobaven en l'hospital "de la ciutat" l'eina d'expressió més adient: primer de l'acollida de pobres malalts, després del pagament

⁹⁸⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, 1482, juny 3, f. 62v.

d'oficials i administradors, finalment del repartiment de pensions a pobres mereixedors, antics treballadors del municipi, ara impeditos o, fins i tot, monges malcontentes.

La centralitat de l'Hospital de la Santa Creu i, en última instància, la capacitat de referencialitat de la nova institució no es va traduir només en el desplaçament de l'Hospital d'en Pere Desvilar en els horitzons simbòlics i assistencials de la ciutat. Les característiques específiques del model administratiu de la Santa Creu va influir directament l'Hospital d'en Pere Desvilar. De forma més indirecta amb la migració de les elits des de l'antic hospital de la ciutat fins al nou hospital general. Efectivament, al llarg del segle xv es va anar gestant un sistema de repartiment de l'administració dels hospitals de la ciutat, en el que els ciutadans i, més endavant, mercaders podien ocupar la màxima responsabilitat en l'Hospital de la Santa Creu i, en canvi, artistes i menestrals gaudien en exclusiva del càrrec d'administrador del d'en Pere Desvilar.⁹⁸⁹ L'impacte, però, també es va fer evident en la normativa que regia el càrrec. L'any 1472 el Consell va proposar i aprovar una reforma del sistema d'administració de l'Hospital d'en Pere Desvilar clarament inspirada en la Santa Creu:

Primo com era stat pensat per alguns de aquells qui han interesser en lo Spital d'en Vilar, e mogut ells consellers ab grandíssima instància, com seria bo e útil al dit spital, que dels administradors, los quals quescun any acostumen ésser elegits la present jornada de Santa Lúcia per lo Concell de Cent Jurats, la un quescun any romangués, e sol ne fos elegit un qui regís ab lo qui restaria lo següent any, e en la festa següent de Santa Lúcia ne isqués lo antich, e que fos sol un qui regís lo següent any ab aquell qui restaria del any passat, e en la mateixa forma sie fet l'any següent. E axí quescun any n'[h]i resteria un, e lo exerciçi no vindria a persones totes novelles (...). Quant toque lo fet dels administradors del Hospital d'en Vilar, dels quals és pensat quescun any n'[h]i romangue un, e que are romangue en Berthó Torres, farrer, per lo present any, attés que-l artiste qui és administrador ja té altre offiçi, ço és, obreria, lo dit Concell, lohant e aprovant lo dit pensament, feu conclusió que lo dit pensament sie exequat, ço és, que aquest any romangue en Berthó Torres, e axí haurà tengut dos anys. E que are ne sie elegit solament un artiste, qui regescha ab lo dit Berthó Torres aquest any, e l'any següent exirà lo dit Torres, e serà elegit un altre qui regirà ab lo qui are se elegirà. Emperò quescun anu se'n elegirà un e l'altre restarà, e no vindrà lo exerciçi de la administració a persones totes novelles.⁹⁹⁰

Fins llavors, i des de la primera elecció d'administradors, l'hospital era regit durant un any per dos prohoms escollits de forma simultània el dia de Santa Llúcia, conjuntament amb altres oficials del municipi. En canvi, amb la reforma del 1472, l'hospital va adoptar el model de

⁹⁸⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, desembre 9, f. 160v.

⁹⁹⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, desembre 13, f. 149; 153-155r.

l'Hospital de la Santa Creu: l'elecció d'un sol administrador per any, amb un mandat de dos anys, seguida per l'elecció d'un altre administrador amb mandat de dos anys en l'any següent. Així, s'aconseguia la convivència d'un administrador novell amb un administrador ja expert. L'ombra de la Santa Creu era allargada.

3.2. Els administradors seculars de l'Hospital de la Santa Creu

3.2.1. L'administració en els primers documents normatius de l'hospital: orígens i models

Com hem vist, l'any 1401 tant la Seu com el govern municipal tenien una experiència hospitalària sòlida. El variat paisatge assistencial barceloní oferia models d'administració diferents, però també pràctiques de control i supervisió compartides entre les jerarquies seculars i eclesiàstiques. Així doncs, la tria del model de gestió del nou hospital general de la ciutat no va ser ni fruit d'un procés necessàriament inequívoc ni tampoc una innovació absoluta.

Al llarg de la baixa edat mitjana, a l'Europa occidental i a la mateixa ciutat de Barcelona, el *qui* i el *com* de l'administració hospitalària eren preguntes obertes. Algunes tendències, però, s'anaven imposant com a conseqüència de l'expansió d'una literatura reformista, produïda sobretot per canonistes, i a través d'experiències de reforma concretes, en contextos laics i seculars. La tradició canònica va anar desenvolupant, durant el segle XIV, un vague sentit comú sobre les formes ideals de l'administració hospitalària sobre la base, especialment, de la *Quia contingit* (1311) de Climent V i els seus comentaris.⁹⁹¹ La influent *Glossa ordinaria* de Joan d'Andrea indicava que els rectors havien de ser *viris providis*, extremadament curosos amb les rendes de les institucions que governaven. Alhora, interpretava el rebuig del papa a l'extensió del sistema beneficial als hospitals com una vindicació dels límits temporals en l'exercici de les administracions.⁹⁹² Joan Lapí insistia, en el mateix sentit, en la preferència per una gestió laica, un tema que Pau de Liazariis també va explorar a través de la distinció entre les tasques gerencials i de cura (la *subventio pauperum*), per una banda, i l'ofertament de la litúrgia i l'administració dels sagraments, per l'altra.⁹⁹³

Més enllà dels models, però, els sistemes d'administració presentaven una variabilitat notable, fruit dels orígens diversos dels hospitals i de les respectives vicissituds. Les administracions d'alguns dels principals hospitals de l'Europa del segle XIV evidencien aquestes evolucions sovint divergents. En el cas de l'*Ospedale di Santa Maria della Scala*

⁹⁹¹ IMBERT 1947, p. 32; MOLLAT (1982) 1988, p. 56; pp. 69-72. Per al text del decret vegeu TEJADA 1853, pp. 121-122. Citat a CONEJO 2010, p. 442.

⁹⁹² FRANK 2010, pp. 90, 105.

⁹⁹³ *Ibidem*, pp. 99-107.

sienès, des del segle XII la institució estava governada per un grup de *fratres*, presidits per un *rettore*, si bé l'intervencionisme del municipi va acabar generant comissions mixtes, on participaven els hospitalers i de representants del govern, que es van regularitzar a finals del segle XIV. Finalment, l'any 1433 es va instaurar un sistema amb una participació igualitària, amb sis savis escollits pel consell municipal i sis *fratri* escollits pel rector.⁹⁹⁴ De fet, el cas sienès presenta alguns paral·lels amb altres grans hospitals europeus, com l'*Hôtel-Dieu* de París: en ambdós casos, els sistemes d'administració partien de comunitats de laics dedicats al servei hospitalari que, a partir del segle XIV i XV, es van adaptar a l'intervencionisme i tutoratge creixents de patrons externs.⁹⁹⁵ Un control sovint expressat a través de la designació d'oficials per part de la monarquia, l'alta Església secular o, especialment, les corporacions urbanes. Així, molts d'aquests grans hospitals del tres-cents presentaven models d'administració compartits i col·legiats, amb càrrecs sotmesos a l'elecció i el control dels patrons.

Aquest model contrastava clarament amb els sistemes de gestió d'hospitals més petits, sovint en mans d'administradors designats directament pels fundadors o patrons i que ocupaven el càrrec durant llargs períodes de temps o, fins i tot, de forma vitalícia. Similarment, en ambients rurals i de muntanya no era estrany trobar matrimonis dedicats a la gestió hospitalària.⁹⁹⁶ De fet, els hospitals barcelonins previs a la reforma del 1401 mostren un clar predomini d'administracions unipersonals i assumides durant períodes de temps prou llargs.⁹⁹⁷ Alhora, aquests administradors tenien una relació molt estreta amb la institució que governaven. Diverses fonts indiquen que els administradors vivien a l'hospital o, almenys, hi passaven bona part del dia.⁹⁹⁸ Una convivència amb la institució que era, doncs, necessàriament estreta, i en la qual l'exercici dels aspectes més gerencials anava de la mà d'un contacte directe amb pacients, treballadors i altres membres de la família hospitalària.⁹⁹⁹

⁹⁹⁴ PELLEGRINI 2003, pp. 30-39.

⁹⁹⁵ COYECQUE 1891, pp. 175-180.

⁹⁹⁶ VILLAGRASA 2016, p. 23.

⁹⁹⁷ Recordem alguns dels exemples recollits en el bloc 2, capítol 2.2.: Miquel Descorts, prevere beneficiat de la Seu, va administrar la Casa dels Malalts des d'almenys el 1383 i fins el 1393. Salvador Aguilar, també prevere, va administrar l'Hospital del canonge Vilar des del 1393 fins el 1401.

⁹⁹⁸ Recordem el cas sonat de Pere Descoll, administrador de l'Hospital de Santa Eulàlia, acusat d'instal·lar-se a l'hospital acompanyat d'amants i busca-bregues. ADB, *Visites Pastorals I*, 26v-28v; 66v-67. Més enllà dels episodis més dramàtics, les visites pastorals de principis del segle XIV compten els administradors entre els residents dels hospitals. PIFARRÉ 1980, pp. 91-92. En el cas de l'Hospital d'en Pere Desvilar, un document del 1372 especificava que Pere Catà, "regent (de) la casa del espital de la ciutat", disposava d'una "habitació de les cases del dit hospital". AHCB, *Testaments de Consellers 1*, 1370-1371, f. 3v.

⁹⁹⁹ Aquesta estreta convivència es pot documentar a partir de les visites pastorals de principis del segle XIV i, sobretot, dels llibres de comptabilitat dels diferents hospitals, de la darrera meitat del mateix segle. En els

En aquest paisatge hospitalari sobresortia, en part, l'Hospital d'en Pere Desvilar, gestionat en última instància per dos representats de l'elit ciutadana, que actuaven de forma col·legiada i eren rellevats anualment.¹⁰⁰⁰

La gènesi de l'Hospital de la Santa Creu havia de reunir, doncs, institucions diferents. Alhora, la creació *ex novo* permetia adaptar les formes de gestió tant a les condicions específiques de la institució com als ideals reformistes propis del moment. Així, les primeres referències al sistema d'administració esbossaven un trencament important amb les fórmules que havien caracteritzat els hospitals d'en Colom i del canonge Vilar. Els acords fundacionals, recollits i ratificats en la butlla papal del 4 de setembre del 1401, especificaven que l'administració del nou hospital seria compartida a perpetuïtat pel bisbe i el capítol, per una banda, i el govern municipal, per l'altra, per mitjà de "quatuor notables et ydoneas personas". D'aquestes, dues havien de ser escollides pel bisbe i el capítol i dues pels consellers i prohoms de la ciutat. Mentre que la durada del càrrec es va establir en dos anys, cada any s'havien d'escollir dos administradors, un eclesiàstic i un secular, el dia de la festa de la Santa Creu de maig, de tal forma que dos administradors veterans compartien el mandat amb dos de novells:

Et voluerunt ac ordinarunt et statuerunt dicti domini episcopus et Capitulum ac honorabiles consiliarii, auctoritate et ex potestate predictis, quod regimen et administratio dicti hospitalis sive domus Sancte Crucis sit perpetuo comunis tam dictis dominis episcopo et Capitulo, qui nunc sunt et pro tempore fuerint, quam dictis honorabilibus consiliariis et Consilio dicte civitatis, nunc et pro tempore existentibus, et quod regatur et administretur per quatuor notabiles et ydoneas personas, videlicet duos canonicos eligendos per dictos dominos episcopum et Capitulum, et duos cives eligendos per dictos honorabiles consiliarios et Concilium, et quod tempus regiminis dictarum quatuor personarum duret solummodo per duos annos continuos, ita quod quolibet anno in crastinum Sancte Crucis mensis madii fiat et fieri habeat nova electio et mutatio de duobus ex dictis rectoribus seu administratoribus, videlicet de uno canonico et uno cive, remanentibus aliis duobus eorum sociis.¹⁰⁰¹

Més endavant, l'acta dels acords traçava les bases de les responsabilitats i les atribucions dels administradors. Al contrari que amb els rectors dels hospitals anteriors a la reforma, el bisbe, el capítol i el govern municipal els van cedir la màxima autoritat (*potestatem plenariam*) i

darrers podem trobar alguns retrats d'interaccions concretes entre administradors i pacients o treballadors dels hospitals. En aquest sentit, els llibres de comptes de la Casa dels Malalts ofereixen exemples de càstigs imposats pels administradors sobre treballadors de la institució. Vegeu PÉREZ 1980, p. 108; JÁUREGUI 2018, p. 91.

¹⁰⁰⁰ Com hem vist, però, els càrrecs intermedis de l'hospital, els procuradors o regents, actuaven de forma similar als administradors, seculars o eclesiàstics, dels altres hospitals de la ciutat.

¹⁰⁰¹ ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 145-146.

libera et generali administratione sobre els béns de l'hospital, mobles i immobles, independentment de l'origen.¹⁰⁰² Els seus deures, doncs, orbitaven al voltant d'aquesta mateixa gestió de les propietats de l'hospital. Les alineacions, un aspecte secularment controvertit de l'administració hospitalària,¹⁰⁰³ s'havien de fer amb extrema cura: almenys dos dels administradors, un eclesiàstic i un secular, havien d'autoritzar qualsevol alienació o cessió dels béns i drets de l'hospital. A més a més, havien de defensar l'hospital en qualsevol causa judicial.¹⁰⁰⁴ En l'exercici d'aquestes funcions, podien crear càrrecs, nomenar i rescindir procures, i designar substituïts en cas de necessitat.¹⁰⁰⁵

Aquests aspectes es van recollir en les primeres ordinacions, del 1417, on es resumia part del contingut de la butlla del 1401, sobretot pel que fa els procediments d'elecció, i s'insistia en el deure de defensar "lo dit Hospital e casa de Sancta Creu e tots los universals béns e drets

¹⁰⁰² "Et absque artatione aliqua dicti generalis regiminis contulerunt ac dederunt ipsi domini episcopus et Capitulum et honorabiles consiliarii, nominibus supradictis, prefatis quatuor rectoribus et administratoribus, cum dicto modo electi seu creati fuerint, potestatem plenariam et speciale mandatum: quod possint ilico, seu cum eis visum fuerit, ad manus suas apprehendere et accipere nomine et ad opus dicti novi hospitalis seu domus Sancte Crucis omnia hospicia, edificia et patua dictorum quatuor hospitalium superius descriptorum, et omnes eorum campos, vineas, hortos et possessiones alias, census, redditus, morabatinos, censuales, obventiones, iura et emolumenta quecumque, necnon lectos, superlectilia, utensilia et alia quecumque bona, mobilia et immobilia ac semovencia, cuiusvis speciei seu conditionis fuerint". ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, p. 146.

¹⁰⁰³ La noció de sacralitat dels béns eclesiàstics i, per extensió, de les institucions assistencials tardoantigues i medievals, imposava traves importants a l'alienació de les propietats d'aquestes mateixes propietats. Entre els segles XIII i XV el discurs canònic va maldar per legitimar modalitats contractuals que permetessin gestionar de manera productiva els béns dels hospitals. En paraules de Todeschini: "Il problema, che originariamente era stato quello della non commerciabilità ordinaria dei beni sacri, diventa, con mutazione significativa, quello del diritto di commerciare e gestire dal punto di vista amministrativo i patrimoni sacri. Il divieto già giustiniano e carolingio, si trasforma, filtrato dalla controversistica antisimoniaca in un problema di diritto amministrativo. Il tema dell'inalienabilità è precisato in termini gestionali: la tradizionale definizione di inalienabilità viene declinata più concretamente come illegalità delle alienazioni che dipendono da ragioni non legate all'utilità istituzionale e dalla gestione patrimoniale praticata da persone non autorizzate a farlo perché non legittimamente consacrate". S'obrien, doncs, les portes a pràctiques de gestió centrades en l'obtenció de profit, sempre, però, sota una supervisió vigilant. Així s'explica l'estret vincle entre els administradors, portadors d'aquesta "legitimitat consagrada" i l'alienació de les propietats de l'hospital. TODESCHINI 2015, p. 53.

¹⁰⁰⁴ "Et duo ex eis, unus videlicet canonicus et alter civis, in instrumentis venditionum et aliarum alienationum fiendarum de proprietatibus et possessionibus, que pro dicto hospitali seu domo Sancte Crucis tenentur aut tenebuntur, subscribere et firmare dominii ratione, faticas dare seu concedere, quascumque iurisdictiones civiles et criminales, altas et baxias, meraque et mixta imperia, si que in futurum dicto hospitali seu domui Sancte Crucis debebuntur aut pertinebunt quibusvis causis seu titulis, exercere, regere et gubernare, seu ad ea regenda baiulos, iudices et alios officiales creare, ponere et ordinare, et ordinatos ac positos destituere et revocare et alium seu alios eorum loco ponere et constituere, totiens quotiens eis videbitur". ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, p. 146.

¹⁰⁰⁵ "Et ad predicta omnia et eorum singula, quotiens eis videbitur, procuratorem et procuratores substituere et ponere, positosque revocare et destituere ac alium seu alios surrogare. Et quilibet ex eis in casu necessitatis vel absentie alium loco sui idoneum tamen ad cognitionem sociorum suorum durante dicta necessitate vel absentia ponere et surrogare, qui eamdem habeat potestatem". *Idem*.

de aquell".¹⁰⁰⁶ A més a més, es reforçava l'autoritat dels administradors sobre els oficials de l'hospital, a qui havien de fer complir les ordinacions. En els segons estatuts, del 1487, s'especificava que els administradors havien de jurar el càrrec davant de notari i sobre les pròpies ordinacions.¹⁰⁰⁷

A grans trets, el sistema de govern de l'hospital inaugurat l'any 1401 sembla trencar amb els models de gestió dels petits hospitals barcelonins del segle XIV i, alhora, presenta continuïtats clares amb les formes pròpies dels oficis municipals i del mateix Hospital d'en Pere Desvilar. Certament, aspectes com la naturalesa col·legiada, la rotació regular en el temps o la voluntat manifesta d'equilibri, tant organitzatiu com simbòlic, remetent poderosament als principis rectorals del *res-publicanisme* barceloní baixmedieval:¹⁰⁰⁸ de forma contrària a altres models d'administració hospitalària, com els de Nàpols o Siena, no hi havia un *magnificus magister* o un *rettore*, sinó quatre administradors jeràrquicament iguals, més enllà d'una certa deferència pels administradors canonges, sempre enunciats primer en la documentació, i pels administradors veterans per sobre dels novells.

La tradició política del municipi medieval, però, no és l'única font del nou model d'administració de l'hospital. Des d'almenys el darrer terç del segle XIV, el capítol catedralici escollia regularment càrrecs relacionats amb els aspectes més jeràrquicament elevats de la gestió de les diferents institucions assistencials.¹⁰⁰⁹ Els administradors de la Pia Almoina, els visitadors d'hospitals i els oïdors de comptes dels hospitals compartien moltes de les característiques pròpies dels administradors de la Santa Creu: dos canonges exercien aquests

¹⁰⁰⁶ AHHSCSP, *Llibre d'ordinacions de l'Hospital*, f. 3r. Editat a ROCA 1920, pp. VIII-IX. Sobre les primeres ordinacions de l'hospital vegeu MARCÉ 2018, pp. 139-147.

¹⁰⁰⁷ AHHSCSP, *Llibre d'ordinacions de l'Hospital*, f. 29-30.

¹⁰⁰⁸ Les arrels més immediates dels principis d'equilibri en l'exercici dels càrrecs públics es troben en el republicanisme antic grecoromà. El món medieval va desenvolupar, però, formulacions pròpies d'aquests ideals d'equilibri i control. L'influent Francesc d'Eiximenis recomanava, en el *Dotzè del Cristià*, que les ciutats es regissin per una part de la comunitat, mitjançant l'elecció de diversos representants de les tres mans de la societat urbana (majors, mitjans i menors), que havien de governar assistits per un consell i de forma limitada en el temps. Així, la imposició de mandats concrets, la rendició de comptes i la compartició del poder s'erigien com a mesures clau en la supressió dels interessos particulars i, en última instància, la direcció virtuosa de la societat organitzada. Francesc d'Eiximenis, *Dotzè del Cristià*, I, 2, cc. 76, 78, 82, 83 i 85. Citat a JUNCOSA 2011, p. 163.

¹⁰⁰⁹ De fet el caràcter col·legiat era una característica estructural de diversos càrrecs canònics, més enllà dels estrictament assistencials. Des del segle XIV les auditories de comptes de la Casa de la Caritat (la mensa canònica) també eren assumides per dos canonges. Així mateix, els exercicis també eren bianuals. CONESA 2019, p. 5. Vegeu l'apèndix 2, taula 1.

càrrecs de forma col·legiada, amb mandats de dos anys que començaven a partir de la festa de la Santa Creu de maig.

Taula 10: comparativa de càrrecs assistencials.¹⁰¹⁰

Càrrecs assistencials a Barcelona, finals del segle XIV		
Rectors dels hospitals d'en Marcús, Mesells, Santa Eulàlia, Colom, Vilar	Ciutat: administradors de l'Hospital d'en Pere Desvilar	Seu: visitadors i oïdors d'hospitals
Càrrec unipersonal	Càrrec col·legiat	Càrrec col·legiat
Càrrec majoritàriament en mans de preveres beneficiats	Càrrec en mans de ciutadans	Càrrec en mans de canonges
Exercicis de llarga durada	Exercicis anuals, elecció el dia de Santa Llúcia	Exercicis biennals, elecció el dia de la Santa Creu de maig
Implicació directa en la gestió	Delegació en càrrecs subordinats	Delegació en càrrecs subordinats
Dependència estructural del patronat (elecció i rendició de comptes)	Dependència del Consell	Àmplia autonomia, supervisió de la gestió hospitalària

En definitiva, la novetat que suposava fundar l'hospital general va permetre algunes innovacions, com el sistema de relleu entre els administradors. Tot i això, la institució s'integrava en un paisatge familiar: l'estructura de l'administració de la Santa Creu no només obeïa a la titularitat diversa, municipal o eclesiàstica, de les fundacions implicades en la reforma del 1401, sinó que també encaixava amb unes formes de govern en què els protagonistes del procés, tant ciutadans com canonges, havien demostrat una àmplia expertesa.¹⁰¹¹

3.2.2. La pràctica de l'administració: la gestió patrimonial i assistencial

Els acords fundacionals estableixen alguns principis rectors de les funcions associades al càrrec d'administrador. Com ja hem assenyalat, els administradors disposaven d'àmplies prerrogatives en la gestió del patrimoni de l'hospital. Alhora, els primers documents normatius instauraven un segon nivell de gestió, amb la designació d'un o, preferiblement,

¹⁰¹⁰ Elaboració pròpia

¹⁰¹¹ Vegeu el bloc 3, capítol 3.1.4, sobre la importància de l'habilitat i l'experiència administrativa de ciutadans i canonges en el procés de fusió hospitalària del 1401.

dos individus, amb possibles i de virtut demostrada, que s'encarreguessin de controlar quotidianament els ingressos i les despeses de la institució.¹⁰¹² Podien ser seglars o eclesiàstics, si bé les dues condicions s'havien de veure representades en el cas que s'optés per la forma col·legiada. Aquests oficials, que no reben un nom específic en el document, eren escollits pel bisbe i quatre canonges i els consellers i quatre prohoms, i amb l'acord dels administradors, que ostentaven la màxima autoritat sobre els oficials de l'hospital.¹⁰¹³

Com es van reflectir, però, aquestes directrius generals en el dia a dia de l'administració hospitalària? Per tal de respondre aquesta pregunta ens hem centrat en l'anàlisi de tres manuals notariais de l'hospital: un corresponent a la seva fase més inicial, el *Manual Primer de Joan Torró* (1401-1401);¹⁰¹⁴ un altre, a una etapa de major consolidació de l'activitat hospitalària, el *Manual Setè de Joan Torró* (1425-1431);¹⁰¹⁵ i el darrer, emmarcat en l'últim terç del segle, en el període de dificultats immediatament posterior a la guerra civil, el *Manual Segon de Pere Pasqual* (1476-1486).¹⁰¹⁶ Alhora, ens hem servit de diversos contractes en pergamí conservats a la Biblioteca de Catalunya per tractar aspectes més concrets de les pràctiques de gestió dels administradors i els càrrecs subordinats.

¹⁰¹² "Ceterum predicti domini episcopus et Capitulum ac honorabiles consilarii, attendentes quod ex eo quia dicti quatuor rectores seu administratores circa ordinarias et extraordinarias receptiones reddituum, pecuniarum, legatorum, obventionum, bonorum et iurium dicti novi hospitalis seu domus Sancte Crucis seu ei quomodolibet pertinentium et quotidianas distributiones in ea fiendas ac alia ordinaria onera eidem novo hospitali seu domui Sancte Crucis incumbencia non possent assidue vacare comode pro sublevando onere dictorum qua tuor rectorum seu administratorum et pro utiliori regimine et gubernatione dicti novi hospitalis seu domus Sancte Crucis, ordinarunt et statuerunt iamdictis nominibus quod huiusmodi reddituum, pecuniarum et bonorum receptio et particularis administratio et regimen fiant et fieri habeant per duas personas bone conditionis et fame et, si possibile fuerit, in bonis temporabilibus opulentas, quarum una sit ecclesiastica eligenda, quotiens locus affuerit, per dictum dominum episcopum et quatuor canonicos dicti sui Capituli per eum eligendos, et altera sit secularis laica eligenda, quotiens casus occurrerit, per dictos honorabiles consiliarios et quatuor probos homines dicte civitatis per eos eligendos; vel si dicti dominus episcopus et quatuor canonici per eum eligendi et dicti honorabiles consilarii et quatuor probi homines per eos etiam eligendi concordaverint, per unam solam personam ecclesiasticam aut secularem laicam bone fame et conditionis, et si possibile, ut predicatur, fuerit, in bonis temporalibus opulentam". Editat a CASTEJÓN 2007, p. 147.

¹⁰¹³ "...quod dicte due persone vel una persona in omnibus et singulis dictam particularem administrationem seu regimen tangentibus subsint et subesse ac parere teneantur et habeant dictis quatuor rectoribus seu administratoribus et ad eorum voluntatem et beneplacitum in dictis receptione et particulari administratione ac regimine stare et remanere habeant et non ultra". *Ibidem*, p. 148.

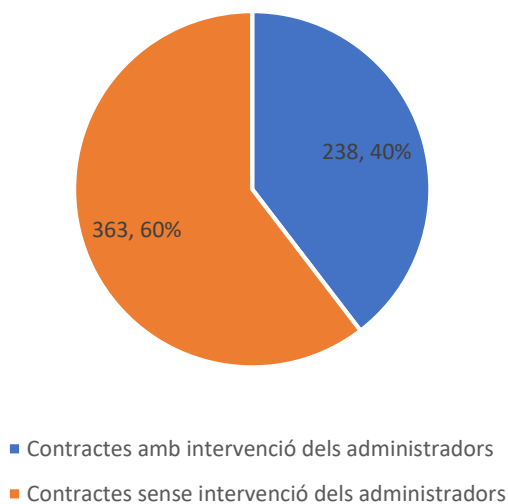
¹⁰¹⁴ AHHSCSP, MJT I. L'anàlisi del *Manual Primer* de Joan Torró es basa en els registos editats per Martínez Bedmar. Vegeu MARTÍNEZ 2018, pp. 80-255. Vegeu també la divisió en etapes de la història de l'hospital proposada a CONEJO 2002, p. 341.

¹⁰¹⁵ AHSCSP, MJT VII.

¹⁰¹⁶ AHSCSP, MPP II.

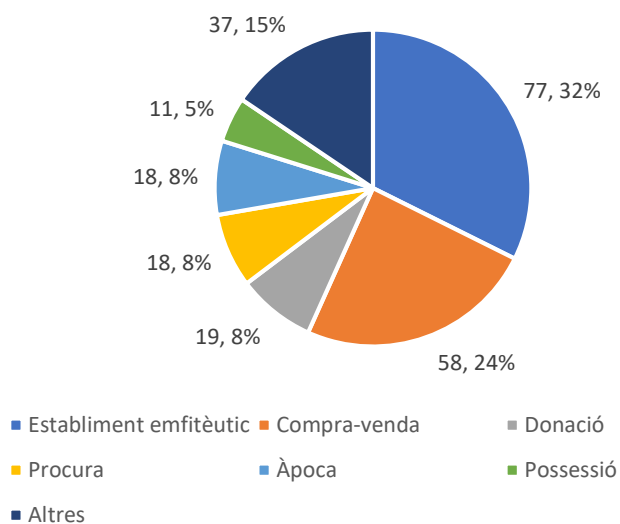
En el *Manual Primer de Joan Torró* fins un 40% dels contractes compten amb la presència dels administradors, ja sigui anomenats directament o de forma genèrica.

Gràfic 6: Intervenció dels administradors en el MJT I.¹⁰¹⁷

Aquests 238 contractes pertanyen a les categories següents:

Gràfic 7: MJT I. Contractes amb intervenció dels administradors.¹⁰¹⁸

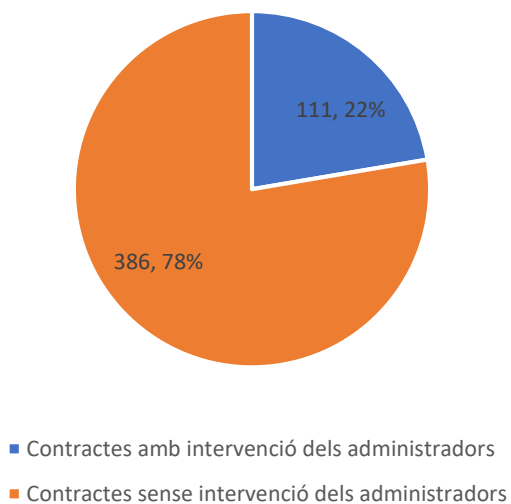

¹⁰¹⁷ Elaboració pròpia.

¹⁰¹⁸ Elaboració pròpia.

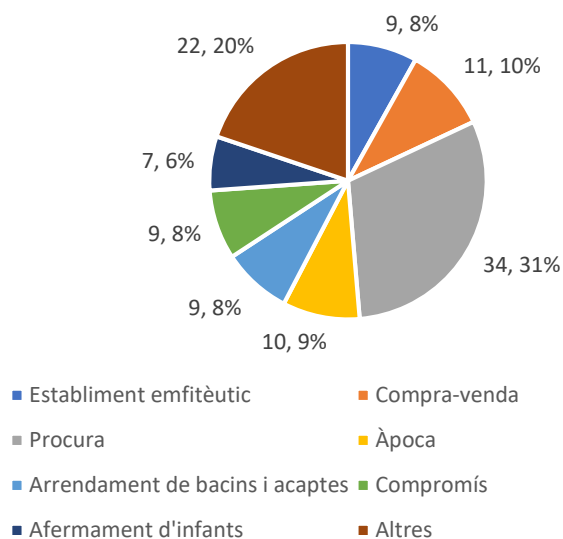
Pel que fa el *Manual setè de Joan Torró*, la intervenció dels administradors va disminuir notablement, amb presència en només un 22% dels contractes:

Gràfic 8: Intervenció dels administradors en el MJT VII.¹⁰¹⁹

Hem agrupat aquests 111 contractes en les categories següents:

Gràfic 9: MJT VII. Contractes amb intervenció dels administradors.¹⁰²⁰

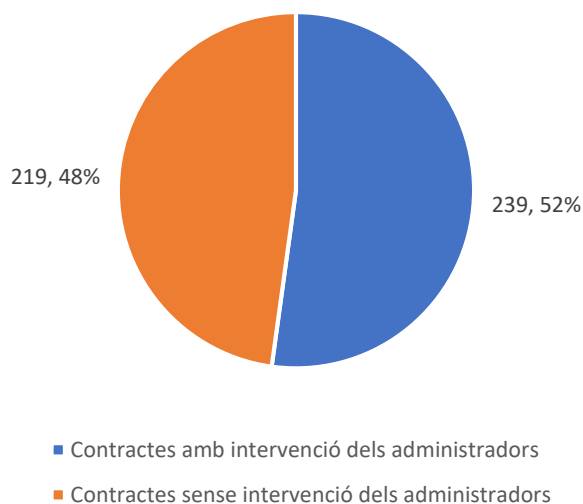

¹⁰¹⁹ Elaboració pròpia.

¹⁰²⁰ Elaboració pròpia

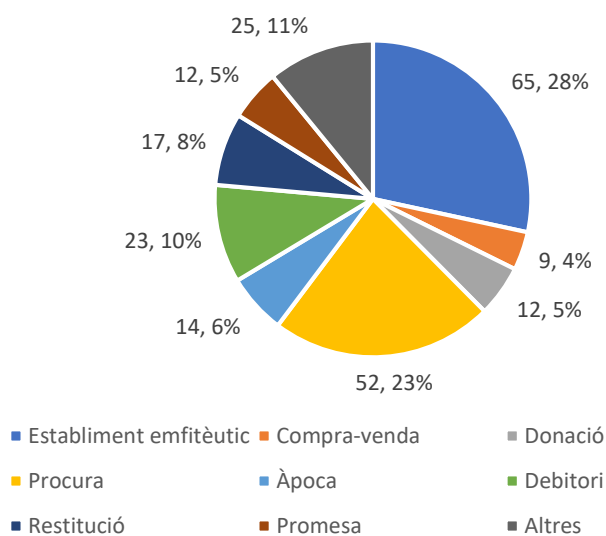
Per últim, en el *Manual Segon de Pere Pasqual* la majoria dels contractes compten amb la presència dels administradors.

Gràfic 10: Intervenció dels administradors en el MPP II.¹⁰²¹

Hem agrupat els contractes amb la presència dels administradors en les següents categories:

Gràfic 11: MPP II. Contractes amb intervenció dels administradors.¹⁰²²

¹⁰²¹ Elaboració pròpia

¹⁰²² Elaboració pròpia

L'anàlisi de les tipologies i les formes contractuals revela algunes continuïtats i diferències en la pràctica de l'administració al llarg del segle xv. L'element més evident és, segurament, que els administradors no actuaven en totes les tipologies contractuals: de fet, tant en el *Manual Primer de Joan Torró* com en el *Manual Setè* del mateix notari només apareixen en una minoria dels contractes de l'hospital (un 40% i un 22%, respectivament). Així doncs, bona part de l'activitat gerencial de la institució era assumida per càrrecs subordinats. Efectivament, i tal com ja especificaven els acords fundacionals i, sobretot, les ordinacions del 1417, l'hospital tenia diversos nivells de gestió.¹⁰²³ En aquest sentit, la vinculació entre els administradors i la gestió del béns de l'hospital és, segurament, el continu més inequívoc. En els tres manuals estudiats, l'arrendament, l'establiment, la venda o la cessió de les propietats i censos de l'hospital exigia la ratificació dels màxims rectors. Durant el període inicial de l'hospital, reflectit en el *Manual Primer de Joan Torró*, el gruix d'aquesta activitat va consistir a establir (77 contractes, un 32% del total) i alienar (58 contractes, un 24% del total) diverses propietats per tal d'obtenir recursos suficients per sufragar la construcció del nou hospital i, alhora, establir-ne una primera base d'ingressos regulars.¹⁰²⁴ En els anys posteriors les alienacions van tenir un pes molt menor, mentre que els establiments van continuar ocupant bona part de l'activitat dels administradors (65 contractes, un 28 % del total, entre el 1468 i el 1478) amb altres contractes derivats de la gestió de les propietats i drets de l'hospital general, com les restitucions de terres, vinyes, cases o censals (17 contractes en el *Manual Segon de Pere Pasqual*, un 8 % del total),¹⁰²⁵ la cessió de pensions de censal,¹⁰²⁶ restitucions, o els reconeixements de deutes i pagaments endarrerits, per citar tipologies menys freqüents.¹⁰²⁷

Aquesta supervisió s'estenia, també, als contractes entre particulars que implicaven drets o propietats de l'hospital: en una compra-venda del 1432 d'un terreny sota senyoriu de la Santa Creu, s'especificava que "resta la ferma dels administradors del spital", condició de necessitat

¹⁰²³ SÁNCHEZ 2014, pp. 179-180; MARINO 2018, pp. 175-180; MARCÉ 2018, pp. 141-146.

¹⁰²⁴ Aquesta primera etapa de construcció física de l'hospital i finançament del propi procés ha estat explicada amb detall a CONEJO 2002, pp. 340-371 i a CASTEJÓN 2007, pp. 26-37; pp. 45-66. L'establiment de les primeres bases arquitectòniques del nou hospital va ser un procés relativament ràpid, que hauria permès endegar l'activitat assistencial amb celeritat. En qualsevol cas, durant la primera etapa de vida de la nova institució els antics hospitals, incloent-hi en d'en Colom, van seguir acollint malalts i orfes.

¹⁰²⁵ AHHSCSP, MPP II, f. 2r, 3v, 4r, 4r^b, 14r, 25, 83r, 88, 91v, entre d'altres. La relativa abundància d'establiments i restitucions en el *Manual Segon de Pere Pasqual* (1476-1486) podrien explicar-se per un esforç administratiu potser relacionat amb la reestructuració de l'hospital després de les dificultats de la guerra civil.

¹⁰²⁶ AHHSCSP, MJT VII, f. 61v, 105r, 108r, 124v; 4r; MPP II, f. 4r^b.

¹⁰²⁷ AHHSCSP, MJT I, f. 50v-51r; MJT VII, f. 38v, 39r, 60r, 70, 73r, entre d'altres.

per donar validesa al contracte.¹⁰²⁸ De fet, la ratificació de contractes fets per tercers i, sobretot, per oficials de l'hospital era molt probablement una pràctica habitual. De forma paral·lela, els administradors participaven d'alguns contractes que generaven documentació secundària, molts cops assumida per càrrecs subordinats: així, una mateixa acció generava diversos documents, que gestionaven càrrecs diferents en relació amb la seva incidència jurídica. Per exemple, el 2 de març del 1426 els administradors van establir una casa i un hort a Martí Ramon, i tres dies després Joan Brunet, rebedor de monedes, firmava la possessió i l'època de l'establiment.¹⁰²⁹ Tal com especificaven els acords fundacionals, la ferma d'almenys dos administradors, un secular i un eclesiàstic, era suficient per donar validesa a un contracte,¹⁰³⁰ una pràctica que apareix habitualment en la documentació consultada.¹⁰³¹ En ocasions, el principi d'equilibri i control entre els dos patrons de l'hospital adquiria una deliciosa manifestació gràfica: en aquest mateix establiment de l'any 1426, l'administrador secular Bertran Desvall fermava en català, mentre que els seus col·legues eclesiàstics, Francesc Bertran i Antoni Sapllana, ho feien en llatí.¹⁰³²

En relació directa amb la gestió patrimonial, un segon nucli d'activitat dels administradors girava al voltant de la representació de la institució. Segons les ordinacions del 1417, calia que els administradors "procuren e defenen lo dit Hospital e casa de Sancta Creu, e tots los universals béns e drets de aquell".¹⁰³³ La defensa de l'hospital implicava necessàriament la interacció entre els representants de la institució i diverses instàncies del poder civil i religiós. Per desgràcia només disposem d'un nombre molt reduït de cartes de l'hospital del segle xv: l'any 1418 els administradors es van dirigir al rei Alfons el Magnànim per demanar-li que ratifiqués i ampliés el dret de salvaguarda i l'exempció d'host i cavalcada i pontatge¹⁰³⁴ que el rei Martí ja havia concedit l'any 1405.¹⁰³⁵ Poc després, l'any 1424 els administradors van instar els deutors del cardenal de Tolosa Pere Rabat, que havia fet l'hospital hereu universal dels

¹⁰²⁸ BC, *perg.* 404.

¹⁰²⁹ AHHSCSP, MJT VII, f. 30.

¹⁰³⁰ ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a Castejón 2007, p. 146.

¹⁰³¹ Vegeu, per exemple BC, *pergs.* 498; 523; 333; 579; 381.

¹⁰³² Trobem casos paral·lels a BC, *perg.* 381.

¹⁰³³ AHHSCSP, *Llibre d'ordinacions de l'Hospital*, f. 3r. Editat a ROCA 1920, pp. VIII-IX.

¹⁰³⁴ ACA, Cancelleria, Cartes reials, Alfons IV, Minutes, 65.

¹⁰³⁵ AHSCSP, *Privilegis Reials*, carpeta 6, doc. 26. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 281-282. El mateix any 1418 Alfons el Magnànim confirmaria tant el privilegi de salvaguarda com el privilegi que permetia l'apropiació dels béns dels malalts intestats per part de l'hospital, concedit pel rei Martí l'any 1405. AHSCSP, *Privilegis Reials*, carpeta 9, doc. 4; AHSCSP *Privilegis reials*, doc. papals, doc. particulars. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 9/1/3.

seus béns, que es presentessin a Roma i els saldessin, un esforç que els va fer entrar en contacte amb alts oficials de la Santa Seu.¹⁰³⁶ Es conserva, també, una carta dels administradors al rei Ferran II, del finals del segle xv.¹⁰³⁷ Són alguns exemples, però el contacte entre els administradors i la monarquia, o entre els administradors i el papat o altres instàncies de l'alta Església secular o regular no havien de ser excepcionals. Així mateix, el *Manual Segon de Pere Pasqual* recull l'enviament d'un procurador a la cúria papal.¹⁰³⁸

De fet, és possible establir un vincle entre l'acció dels administradors i les institucions o els personatges de prestigi i importància reconeguts. A escala local, per exemple, els administradors van interactuar sovint amb diverses cases conventuals i monàstiques de la ciutat, a través de procuradors o, en ocasions, personalment. Aquest va ser el cas l'any 1422,¹⁰³⁹ quan els administradors Pere de Palol, Narcís de Sant Dionís (canonges) i Joan Boscà (ciudadà), lloctinent de l'administrador absent Pere de Sant Climent,¹⁰⁴⁰ van definir amb Saurina de Vallseca, abadessa del monestir de Pedralbes, la legítima corresponent a Joaneta,¹⁰⁴¹ una monja de la casa, filla del ric apotecari i mercader Nicolau Bassa, que havia fet de l'hospital el seu hereu universal.¹⁰⁴² Efectivament, la concessió de llegats, repartits entre l'hospital i altres institucions assistencials i religioses de la ciutat, implicava contactes constants. El testament del mercader Betran Nicolau,¹⁰⁴³ del 1426, va exigir que els administradors arribessin a acords amb els carmelites de Barcelona a l'hora de definir el

¹⁰³⁶ BC, perg. 604.

¹⁰³⁷ BC-AH 2882, *Memorials i de cartes adreçades al rei sobre la situació de l'Hospital*.

¹⁰³⁸ AHHCSP, MPP II, f. 19v.

¹⁰³⁹ BC, perg. 85

¹⁰⁴⁰ Els administradors van actuar en qualitat d'hereus de Nicolau Bassa, amb els marmessors del difunt, Berenguer Saiol, ciutadans, Berenguer de Llor, Jaume Jou i Pere Desplà i l'administrador substituït Joan Boscà. En aquest sentit, la lloctinència de Boscà en l'administració es podria explicar pel seu protagonisme en l'important llegat de Nicolau Bassa. De fet, la pràctica de nomenar almenys un dels administradors com a marmessor per part dels legataris era habitual. Vegeu per exemple AHSCSP Herències, llegats. Vol. VIII. Inv. 1. Carpeta 9/15, "*Compte de rebudes e dates de la mermassoria de la honorable madona Costança, quòndam muller de l'honorable n'Arnau Bertran, quòndam mercader de Barcelona*". Entre els marmessors figura Miquel de Montjuïc, administrador de l'hospital.

¹⁰⁴¹ Joaneta Bassa, monja a Pedralbes, constava com a dement en la citada definició de la legítima de l'any 1422. De fet, quasi una dècada abans tres metges la van examinar i li van diagnosticar una aflicció no especificada, però de difícil guariment. Arxiu del Monestir de Pedralbes, *Lligalls*, Cartes, 27. Citat a SANJUST 2008, p. 672. Vegeu també CASTELLANO 1998, pp. 266-277.

¹⁰⁴² Sobre Nicolau Bassa i la seva família vegeu VELA 2007, pp. 310-311, 444, 452. L'herència de Nicolau Bassa incloïa una quantitat destacable de pensions de censal, i també morabatins sobre cases i obradors al carrer Ample de Barcelona. BC, perg. 518.

¹⁰⁴³ Sobre Bertran Nicolau, fundador del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, vegeu DIAZ 2006; RIERA I SANS 2008, pp. 275-344.

repartiment dels béns del difunt,¹⁰⁴⁴ i el citat llegat del cardenal Pere Rabat va generar, de forma similar, traces documentals que van connectar els administradors amb l'Orde de l'Hospital,¹⁰⁴⁵ o amb el mateix capítol catedralici de Tolosa.¹⁰⁴⁶ Alhora, la defensa de la institució implicava, també, defensar-la en causes legals. En aquest sentit, designar procuradors, normalment juristes, notaris o homes experts en dret era una pràctica habitual, però en algunes ocasions els administradors actuaven de forma directa, sovint en relació amb oficials reials: l'any 1426 el veguer de Barcelona va empresonar Nicolau de Saragossa, un home de Tremp, "ad instanciam administratorum dicti hospitalis".¹⁰⁴⁷

Més enllà dels aspectes més íntimament relacionats amb la representació i la gestió, la intervenció dels administradors en pràctiques assistencials concretes és difícil de determinar. De forma contrària als models de gestió dels petits hospitals barcelonins, l'administració de l'hospital general tenia un caràcter quasi aristocratitzant, reservat a membres influents del cos polític i eclesiàstic de la ciutat, amb ocupacions que anaven molt més enllà de la casa de la Santa Creu. Efectivament, el contacte directe amb els pobres malalts, infants o orats que habitaven l'hospital requeia en càrrecs específicament designats per desenvolupar aquestes funcions: des de metges, cirurgians, barbers i infermers i infermeres a cuiners, servicials o esclaus.¹⁰⁴⁸ Excepcionalment, però, els administradors apareixen afermant infants de l'hospital (fins a set ocasions en el *Manual setè de Joan Torró*), una tasca habitualment reservada al prior. Així mateix, diverses notes que acompanyaven molts d'aquests nens en el moment del seu abandó apel·laven a la misericòrdia i la bona voluntat dels màxims rectors de la institució.¹⁰⁴⁹ Per tant, la desvinculació entre l'administració i els elements més físics de l'activitat assistencial de l'hospital no havia d'implicar, necessàriament, una desconexió total entre aquests i la família hospitalària formada pels treballadors i habitants, malalts o no, de l'hospital. De fet no era estrany que, entre els testimonis dels contractes afermats pels administradors apareguessin individus "comorantes in Hospitali Sancte Crucis Barchinone".¹⁰⁵⁰ Ja en el segle XVI, els llibres d'actes dels administradors contenen referències

¹⁰⁴⁴ AHSCSP, MJT VII, f. 32v-33r.

¹⁰⁴⁵ AHSCSP, MJT VII, f. 51r.

¹⁰⁴⁶ Els administradors de l'hospital van cedir una estàtua de plata de la verge, antiga propietat del cardenal, al capítol catedralici de Tolosa. AHSCSP, MJT VII, f. 77v.

¹⁰⁴⁷ AHSCSP, MJT VII, f. 27r.

¹⁰⁴⁸ SÁNCHEZ 2014, pp. 207-209; MARINO 2018, p. 201.

¹⁰⁴⁹ VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, pp. 256-285.

¹⁰⁵⁰ AHSCSP, MJT VII, f. 24v.

directes a la contractació o acomiadament d'oficials i a casos de malalts específics, sobretot difunts, a l'hospital.¹⁰⁵¹ Així doncs, la implicació dels administradors en el dia a dia de l'hospital, fins i tot en assumptes que podrien semblar *peccata minuta*, seria, segurament, més intensa del que s'entreveu en les fonts disponibles per al segle xv.

3.2.3. Els processos d'elecció i el control de la institució

En una institució que orbitava entre l'autonomia jurídica i la dependència dels patrons, la designació dels màxims rectors obria una de les principals finestres a la intervenció de la ciutat en els afers de l'hospital. Com hem vist, els acords fundacionals del 1401 només esbossaven el sistema d'elecció: la tria dels dos administradors eclesiàstics corresponia, naturalment, al bisbe i al capítol, mentre que els dos administradors seculars havien de ser escollits pels "honorabiles consiliarios et Concilium", en ambdós casos per la festa de la Santa Creu de maig.¹⁰⁵² Les primeres referències a la pràctica de l'elecció tampoc ajuden a dibuixar un perfil més clar del procés. L'any 1402, el *Manual Primer de Joan Torró* recollia el primer relleu en l'administració de forma succinta i amb plena continuïtat amb les fórmules descrites en els documents fundacionals. Berenguer Oller, canonge, i Miquel Roure, ciutadà, van accedir a l'administració el dia 5 de maig en virtut de l'"instrumentum electionis firmatum per reverendum dominum Barchinone episcopum et capitulum suum, ex una parte, et per honorabilis Consiliarios et Concilium civitate Barchinone ex parta altera"¹⁰⁵³. Similarment, la documentació generada pel govern municipal seguia al peu de la lletra les fórmules acordades durant la fundació de l'hospital: l'any 1404, Miquel Roure era substituït per Arnau Destorrent, per decisió dels consellers, "ab Consell de prohòmens" i "servants en açò la forma de la creació e institució del Espital de la Santa Creu".¹⁰⁵⁴

Les formes d'elecció dels administradors seculars no es van mantenir, però, estàtiques al llarg del segle xv, ni, de fet, del tot fidels a les bases assentades el 1401: tant l'evolució política del

¹⁰⁵¹ El primer volum de les actes de consellers que es conserva en l'arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau és del 1534 i inclou aquestes referències a malalts difunts de l'hospital. En virtut del privilegi sobre l'apropiació dels malalts intestats, els administradors entrevistaven els familiars i coneguts dels malalts morts per tal de descobrir i registrar possibles propietats que poguessin repercutir en benefici de l'hospital.

¹⁰⁵² ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, pp. 145-146.

¹⁰⁵³ AHHSCSP, MJT I, f. 40v.

¹⁰⁵⁴ AHCB, *Llibre del Consell* 1414-1433, 1404 maig 5, f. 79v.

govern municipal com les tensions entre l'incompliment dels documents normatius i les reformes promogudes pel govern van provocar canvis substancials en el procés i la data de les designacions. Així doncs, mentre que els primers nomenaments d'administradors van ser formalment modèlics, l'any 1410, només nou anys després de fundar l'hospital, l'administrador Ramon Desvalls va allargar el càrrec fins als tres anys, en un clar incompliment dels acords fundacionals. Desvalls no va ser, en cap cas, el darrer: al llarg del segle xv fins a quinze administradors seculars van ocupar el càrrec durant un període de temps més extens que el que marcaven els documents normatius.¹⁰⁵⁵ En alguns casos, aquest incompliment va arribar a nivells extraordinaris: Miquel de Montjuïc va ser administrador entre l'any 1436 i 1445, pràcticament deu anys, i Ramon Savall va ocupar la dignitat entre el 1442 i el 1450, per citar els dos exemples més extrems.

Cap a mitjans del segle xv els incompliments eren tan freqüents que els consellers van haver de reaccionar aprovant unes ordinations destinades a normalitzar els processos d'elecció. El 31 de gener del 1448 els consellers de la ciutat es van reunir amb un grup de prohoms de tots els estaments i van deliberar que els administradors de l'hospital havien de ser escollits pel Consell juntament amb dotze prohoms,¹⁰⁵⁶ en lloc de les fórmules vagues de "honorabiles consiliarios et Concilium" dels acords fundacionals,¹⁰⁵⁷ o els "Consellers e prohòmens" de les ordinations del 1417.¹⁰⁵⁸ L'ús de comissions específiques de dotze individus, normalment amb participació de tots els estaments, era una pràctica plenament coherent amb la tradició política de la ciutat, si bé de forma no proporcional: els principals càrrecs i oficis de la ciutat, des dels consellers als administradors de l'Hospital d'en Pere Desvilar, passant pels obrers, el mostassaf, el racional o els còsols de la mar, van ser escollits per *dotzenes electores* (*duodecim probi homines o duodecim proceres*, en les formulacions llatines) al llarg dels segles XIII, XIV i XV.¹⁰⁵⁹ Alhora, davant dels nombrosos excessos en la durada de les administracions,¹⁰⁶⁰ el govern va recordar el deure de fer eleccions anuals, per tal de respectar

¹⁰⁵⁵ Els incompliments són, fins i tot, més pronunciats entre els administradors eclesiàstics. Vegeu l'apèndix 2, taula 3.

¹⁰⁵⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1448, gener 31, f. 180. Vegeu l'apèndix 1, document 5.

¹⁰⁵⁷ ACB, *Diversorum* B, 1-2-1775. Editat a CASTEJÓN 2007, p. 145.

¹⁰⁵⁸ AHHSCSP, *Llibre d'ordinacions de l'Hospital*, f. 3r. Editat a ROCA 1920, p. VIII.

¹⁰⁵⁹ BATLLE *et al.* 2007, p. 835.

¹⁰⁶⁰ El govern municipal havia de ser ben conscient del problema: entre els prohoms escollits per assessorar el Consell en la deliberació es comptaven Francesc Llobet i Miquel de Montjuïc, que havien estat administradors de l'Hospital de la Santa Creu. A més a més, com hem vist, Miquel de Montjuïc havia deixat l'administració, extraordinàriament llarga, només tres anys abans.

el sistema de rotació entre administradors novells i veterans que el desgavell continu havia fet impossible, però afegia que la tria havia de tenir lloc el mes de gener:

Per utilitat del Hospital de Sancta Creu de la ciutat e per metre en bona ordinació la administració de aquell, ordonaren los Consellers e prohòmens de la dita ciutat que d'aquí avant los honorables Consellers, ensemps ab alguns prohòmens en nombre de XII de tots estaments que ells volran elegir cascun any en lo mes de janer, elegesquen un notable ciutadà per ésser un dels dos administradors del dit hospital. E que cés la administració d'aquell ciutadà qui primer serà estat elegit. E axí sia fet quesçún any en lo dit mes de janer.¹⁰⁶¹

Aquest darrer element xocava clarament amb el contingut dels documents normatius, que establien que l'elecció s'havia de fer per la festa de la Santa Creu de maig, però s'explica, probablement, perquè la mateixa ordinació es va aprovar el mes de gener.

El registre de deliberacions del 1449 recull per primer cop les eleccions regides per les noves ordinacions.¹⁰⁶² Efectivament, el 31 de gener els consellers es van reunir amb deu prohoms de tots els estaments,¹⁰⁶³ que van conformar la major part de la dotzena electora per les baixes de Ferrer Nicolau de Gualbes i Joan Rubert, que “per ocupacions no posqueren ésser en lo present Concell”, i van procedir a elegir l'administrador ciutadà de l'hospital. Afortunadament, aquest cop els mecanismes d'elecció apareixen recollits amb detall: en primer lloc l'escriba del Consell va llegir un “memorial fet per los dits honorables consellers, de aquells la un dels quals bonament podia ésser elegit un per haver la administració del dit hospital”. Un cop llegit, els consellers i els prohoms li van donar el vistiplau i van votar un dels candidats:

E decontinent fou procehit a la dita elecció en aquesta forma, ço és, que quesçuns dels honorables consellers e de tots los altres singularment apart scriviren lurs vots en sengles ceduletas de paper, ço és, lo nom de aquell del dit memorial que ls plagué, e après los meteren en una capça aquí appellada al mig del Concell, sobre un banch. E com hagueren acabat de metre lurs vots en la dita capça, fou fet escrutini dels dits vots per los honorables mossèn Ramon Savall, conseller, e mossèn Francesch Desplà, per lo dit mossèn Ramon a ell associat, present-mi dit Johan Franc, notari e scrivà. E fet lo dit escrutini, fou trobat que les més veus de aquells del dit Concell eren girades al honorable mossèn: Johan Merquet.

¹⁰⁶¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1448, gener 31, f. 180. Vegeu l'apèndix 1, document 5.

¹⁰⁶² AHCB, *Registre de Deliberacions* 5. 1449, gener 31, f. 92v-93. Vegeu l'apèndix 2, document 6.

¹⁰⁶³ Els prohoms eren Guillem des Soler, Bernat Sapila, Bernat Fivaller, Francesc Llobet, Pere Destorrent, Berenguer Llull, Felip de Farrera, Jaume Desquer, Pere Desplà, Joan Ubac i Francesc Oliver.

A grans trets, aquest sistema d'elecció, basat en l'ordinació del 1448, va perdurar fins la dècada dels setanta del segle xv.¹⁰⁶⁴ Tot i això, els límits de la retòrica legitimista i reformadora del Consell es van fer evidents ben aviat. En primer lloc, perquè la decisió de celebrar les eleccions en el mes de gener xocava tant amb els documents normatius com amb la pràctica concreta dels administradors eclesiàstics, que van seguir essent escollits per la festa de la Santa Creu de maig. Només un any després de l'elecció del 1449 Jaume Sapila va ser nomenat administrador el mes de maig, això sí, segons el mateix procediment que en el cas anterior.¹⁰⁶⁵ De fet, en els *Testaments de Consellers* del 1450 s'especificava que, malgrat que l'ordinació del 1448 disposava que l'elecció s'havia de fer el mes de gener, "és ver que la dita elecció del ciutadà se fa en lo mes de maig, per tant com en aquell mes se fa la elecció del canonge".¹⁰⁶⁶ En segon lloc, l'ordinació no va posar fre a les dinàmiques disfuncionals al voltant de l'acaparament del càrrec. El citat Jaume Sapila, el segon administrador escollit segons el nou sistema, va allargar l'administració tres anys,¹⁰⁶⁷ fins que va ser depositat l'any 1454 pels seus rivals, que van al·legar que l'administrador havia perpetuat la seva estada per raons polítiques.¹⁰⁶⁸ Efectivament, fins a sis administradors entre el 1448 i el 1466 van allargar els mandats de forma contrària a les ordinacions, en un context convuls marcat per la pugna entre la busca i la biga i les beceroles de la guerra civil.

L'Hospital de la Santa Creu en els conflictes polítics entre la busca i la biga

La conjectura política de la Barcelona del quatre-cents es va reflectir, doncs, en l'administració. Així doncs, la voluntat buscaire de controlar les principals institucions barcelonines es va estendre a l'Hospital de la Santa Creu l'abril del 1454, poc després, doncs, de l'elecció de la nova conselleria buscaire per part de Galceran de Requesens, el novembre

¹⁰⁶⁴ L'any 1470 els *Testaments de Consellers* recordaven el deure dels consellers d'escollir un dels administrador seculars de l'hospital i referenciaven l'ordinació del 1448 com el marc normatiu bàsic del procés, de la mateixa forma que havien fet des del 1449. AHCB, *Testaments de Consellers*, 1470, f. 1.

¹⁰⁶⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 6, 1450, maig 29, f. 113v-114r.

¹⁰⁶⁶ AHCB, *Testaments de Consellers*, 1450, f. 1.

¹⁰⁶⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 8, 1453, maig 8, f. 98. Vegeu l'apèndix 1, document 8.

¹⁰⁶⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 23, f. 26v-32v. Vegeu l'apèndix 1, document 11.

del 1453.¹⁰⁶⁹ Els esdeveniments, àmpliament recollits en la documentació generada per municipi, van derivar en tot un terratrèmol polític.¹⁰⁷⁰

L'origen immediat del conflicte es pot situar al maig del 1453. Amb un consell encara dominat per l'oligarquia biga, l'elecció dels administradors seculars es va desenvolupar de forma clarament antiordinacional. El citat Jaume Sapila, destacat ciutadà i membre del partit oligàrquic, renovà el seu càrrec per quart any consecutiu, adduint la continuïtat d'unes obres iniciades sota la seva supervisió.¹⁰⁷¹ En canvi, Bertran Torró, administrador des de l'any anterior i dirigent buscaire, va ser substituït abans d'acabar els seus dos anys de mandat per Pere Sastrada, ciutadà proper a la biga.¹⁰⁷² Quasi un any després, però, i amb els buscaires ja fermament assentats en el poder municipal, la convivència entre la conselleria buscaire i l'administració hospitalària biga es demostrà impossible. Efectivament, l'abril del 1454 la conselleria, juntament amb els dotze prohoms establerts a les ordinacions del 1448, revocà Jaume Sapila i Pere Sastrada dels seus càrrecs, al·legant l'evident incompliment de les ordinacions. Els administradors sortints van ser substituïts per Jofre Sirvent, conseller i eminent buscaire, i per Miquel Desplà, ciutadà i membre d'última hora de la Busca moderada. El primer havia d'ostentar el càrrec, tal com s'especifica en el procés d'elecció, durant tot l'any a partir del mes de maig del mateix any i durant tres anys més, i el segon, també començant al maig, durant dos anys més.¹⁰⁷³

E decontinent per lo dit Concell fou deliberat que la administració del dit mossèn Joffre Servent e de mossèn Miquel dez Pla, ço és, del dit mossèn Joffre Servent dur d'açí per tot los mes de maig primer vinent, e après tres anys contínuament següents. E aquella del dit mossèn Miquel dez Pla dur d'açí per tot lo mes de maig primer vinent e après per dos anys après següents.

¹⁰⁶⁹ Els fets són sobradament coneguts: el 30 de novembre del 1453, Galceran de Requesens, lloctinent de Catalunya, va suspendre les eleccions per escollir consellers i va nomenar a dit una nova conselleria buscaire. L'actuació de Requesens trencava de forma directa amb el funcionament normal del Consell de Cent, fet que ha propiciat que alguns historiadors parlin d'un autèntic "cop d'estat". SOLDEVILA 1963, p 727. Sobre l'ascens de la Busca al poder municipal, vegeu BATLLE 1973, pp. 260-270. Efectivament, l'ascens dels buscaires al poder va anar acompanyat d'una intensa política de transformacions en els càrrecs municipals. Malgrat el seu programa reformista, la Busca cauria en les pràctiques habituals de la política municipal barcelonina, en la qual el control dels càrrecs i prebendes i, per tant, les possibilitats de repartir-los entre elements afins constituïen un element fonamental.

¹⁰⁷⁰ Part d'aquest subcapítol ha estat publicat a BRIDGEWATER 2018^a.

¹⁰⁷¹ Podem documentar la construcció d'un abeurador de forma coetània a l'administració de Sapila. AHCB, *Rúbriques de Bruniquer*, vol 4, cap. 65. Uta Lindgren també en fa esment. LINDGREN 1980, pp. 76-77.

¹⁰⁷² AHCB, *Registre de Deliberacions* 8, 1453, maig 8, f. 98. Vegeu l'apèndix 1, document 8.

¹⁰⁷³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 8, 1454, abril 6, f. 186v-187r.

El caràcter clarament contrari a les ordinacions de la decisió xocava amb la retòrica legitimista del procés i deixa entreveure una molt probable motivació política darrere les accions de la conselleria buscaire.

La nova administració secular no trigaria a topiar amb els seus col·legues eclesiàstics, estretament vinculats a l'oligarquia barcelonina que, tradicionalment, havia governat tant la ciutat com l'hospital.¹⁰⁷⁴ Al juliol del 1454, Jofre Sirvent i Miquel Desplà van proposar la readmissió de dos oficials de l'hospital, Francesc de Pedralbes, físic, i Joan Vivó, cirurgià, acomiadats per l'administració anterior.¹⁰⁷⁵ La negativa dels administradors canonges, Antoni Janer i Nadal Garcés,¹⁰⁷⁶ que sens dubte havien participat del procés d'acomiadament va provocar un enfrontament directe en el si de l'administració.

Les raons de l'acomiadament no s'especifiquen en la documentació consultada, si bé la forta resistència dels administradors canonges a la readmissió i la insistència en el sentit contrari de l'administració secular i els consellers conviden a relacionar-ho amb les tensions polítiques derivades de l'enfrontament entre la busca i la biga. L'explicació política encaixaria a la perfecció en el cas de Joan Vivó. El cirurgià va ser un destacat buscaire, síndic del Sindicat dels Tres Estaments i, finalment, conseller l'any 1456.¹⁰⁷⁷ El cas de Francesc de Pedralbes és més difícil de resoldre: el "físic" era membre d'una família de jueus conversos dedicada a la medicina, i, aparentment, sense vincles concrets amb la vida pública barcelonina.¹⁰⁷⁸ Més enllà dels motius reals de l'expulsió, la nova conselleria buscaire no va dubtar en qualificar l'acomiadament com a injust i "sens causa precedent". Fins i tot, els consellers, i entre ells el mateix Sirvent, asseguraren que Jaume Sapila s'havia allargat la seva administració per poder expulsar els dos oficials:

E en l'any passat havia en lo dit hospital dos administradors e fou-ne elegit un en loch de un del darrer elegit. E romàs-hi aquell qui primer era stat elegit, e lo havia tengut fins IIII anys. E segons se és sebut,

¹⁰⁷⁴ El nou govern buscaire va topiar amb l'hostilitat de bona part del clergat barceloní, lligats per vincles de sang i estament amb l'oligarquia tradicional de la ciutat. L'any 1454, els frares i monges convidats pels consellers als funerals celebrats en honor de Joan II de Castella van negar-se a assistir-hi, i les monges de Vallonzella van manifestar que no consideraven als nous regidors com a tals. BATLLE 1973, p. 329. Sobre la relació entre els canonges del capítol barceloní i l'oligarquia urbana, veieu CONESA 2016; 2017, pp. 339-352.

¹⁰⁷⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, juliol 27, f. 7v-8v. Vegeu l'apèndix 1, document 9.

¹⁰⁷⁶ Vegeu l'apèndix 2, taula 3.

¹⁰⁷⁷ Batlle 1973, p. 606

¹⁰⁷⁸ HERNANDO 2007^b, p. 186.

ho faheren per remoure del dit hospital un phísich e un cirurgià de aquells qui havien càrrech del dit hospital, e foren III mesos dos altres.¹⁰⁷⁹

La ferma negativa dels canonges a la readmissió va iniciar un intens període de deliberacions en el si del consistori barceloní. En un principi, el govern buscaire va intentar negociar directament amb el capítol, sense cap èxit aparent.¹⁰⁸⁰ Davant del fracàs de les negociacions, el 22 d'octubre del 1454, els consellers i jurats reunits en el Consell de Trenta-dos van proposar, com a mesura de pressió, excloure els administradors eclesiàstics de la gestió de la subvenció de 2000 florins que la ciutat concedia anualment a l'hospital.¹⁰⁸¹

E jatsia los dits ciutadans qui són per la dita ciutat administradors en lo present any haguessen deliberat en certa forma sobre los oficis del phísich e cirugià, e sobre obre del dit hospital, però los dits canonges se lunyen del rehonable en les dites coses, e majorment en los offiçis e obres del dit hospital, volents que llur voluntat pas avant. E per ço, ells consellers havien pensant que pus la ciutat fa préstech dels dits II mil florins, que la administració e distribució dels dits II^{mil} florins fos dels consellers e dels dits dos administradors qui són ciutedans, o de la major part de aquells, e que los dits dos canonges no se'n poguessen entremetre.¹⁰⁸²

L'assumpte, però, havia de ser aprovat en el Consell de Cent Jurats, celebrat l'endemà. En l'assemblea, el conseller tercer, Pere Destorrent va anunciar la proposta del Trentenari, tot detallant els esdeveniments que havien portat fins a l'enfrontament directe¹⁰⁸³. El consell, però, va deliberar endurir encara més la pressió sobre els administradors canonges, i va decretar, "que lo beneplàcit de fer lo préstech al dit hospital dels dits II^{mil} florins quescun any per subvenció de aquell sia revocat, e de fet lo dit Conçell lo revoca". El govern es reservava,

¹⁰⁷⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 23, f. 26v-32v. Vegeu l'apèndix 1, document 11.

¹⁰⁸⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, juliol 27, f. 7v-8v.8v. Vegeu l'apèndix 1, document 9: "De la remoció feta dels dos offiçials del Hospital de Santa Creu fou deliberat que alguns dels consellers ne vagen a comunicar ab lo capítol de la Seu, car és de creure que per molts esguards lo dit capítol farà fer la reho als dos administradors del dit hospital canonges de la dita Seu. E si no fan, que ladonchs los dits consellers façen en les dites coses tot ço que·ls parrà ésser expedient e rehonable."

¹⁰⁸¹ Recordem que Jofre Sirvent era, alhora, conseller i administrador de l'hospital. Entre els jurats reunits en el Consell de Trenta hi trobem alguns individus implicats en la gestió de la Santa Creu, com Bernat Miquel, administrador entre el 1455 i el 1458 o, significativament, Bertran Torró, l'administrador proper a la Busca expulsat l'any 1453.

¹⁰⁸² AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 22, f. 24v-26v. Vegeu l'apèndix 1, document 10.

¹⁰⁸³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 23, f. 26v-32v. Vegeu l'apèndix 1, document 11. La intervenció del conseller funciona com un resum eficaç dels esdeveniments i, sobretot, de la posició dels buscaires al respecte. S'insisteix, doncs, en l'elecció antiordinacional del 1453, que hauria estat corregida amb l'ascens de Sirvent i Desplà a l'administració.

però, la possibilitat de recuperar la subvenció, “a beneplàcit emperò de la dita ciutat, e tant quant al Concell de Cent Jurats de aquell serà vist fahedor”.¹⁰⁸⁴

Les dificultats inherents en l'aplicació de la mesura coercitiva van propiciar un llarg debat al voltant de la gestió de la subvenció. El procés va patir alguns dels mals tradicionals de la política municipal barcelonina, com la lentitud en la presa de decisions i la constant delegació de l'assumpte a les diverses assemblees del govern. Així doncs, el 26 de novembre del mateix 1454, el Consell de Trenta-dos va expressar la necessitat de fer valer les mesures acordades, i, ahora, va trametre l'afer a la reunió del Consell de Cent que s'havia de celebrar l'endemà.¹⁰⁸⁵ Aquest darrer, si bé es va reafirmar en la voluntat de tirar endavant els acords presos, va delegar l'assumpte, un cop més, a una comissió de sis prohoms que, juntament amb els advocats de la ciutat, havien d'assessorar la conselleria.¹⁰⁸⁶

Eventualment, el conflicte al voltant dels acomiadament del físic i del cirurgià es va demostrar irresoluble, i les pretensions de la conselleria al voltant de la subvenció irrealitzables. És significatiu que la fi del conflicte coincidís amb al renovació de la conselleria del novembre del 1454. Si bé els consellers van incloure les seves reivindicacions respecte els oficials de l'hospital en el *Testament dels Consellers* del 1454 una última voluntat política del govern sortint, la nova conselleria es va mostrar molt menys bel·ligerant.¹⁰⁸⁷ Així doncs, en una reunió del Consell de Trenta-dos del 28 de març del 1455, la nova conselleria determinava que

sobre lo fet del préstech al Hospital de Sancta Creu, attès que és cosa molt pia, e tal que lo dit préstech no deu cessar en alguna forma, ateses los grans inconvenients qui se'n porien seguir si no era fet lo dit préstech, fou deliberat per lo dit concell que sia paguada al dit hospital una terça o aquella quantitat del dit préstech que als dits consellers serà vist fahedor ésser necessària al dit hospital.¹⁰⁸⁸

La decisió, doncs, revertia les mesures impulsades per l'anterior conselleria. El motiu principal adduït pel Consell era la recuperació de la normalitat en el funcionament de l'hospital: els jurats i consellers van fer referència a la impossibilitat de pagar les “dones qui nodreixen los infants” i els oficials en general i, sobretot, al “gran scàndol e perill” que es derivaria de la

¹⁰⁸⁴ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 23, f. 26v-32v. Vegeu l'apèndix 1, document 11.

¹⁰⁸⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, novembre 26, f. 48r-49r. Vegeu l'apèndix 1, document 12.

¹⁰⁸⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, novembre 27, f. 49v-51r. Vegeu l'apèndix 1, document 13. Entre aquests sis prohoms trobem Pere de Prexana, que seria escollit administrador en substitució de Sirvent i Desplà poc després.

¹⁰⁸⁷ AHCB, *Testaments dels Consellers* 4, 1454-1455, f. 10r.

¹⁰⁸⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1455, març 24, f. 93r-95r. Vegeu l'apèndix 1, document 14.

descura d'infants i malalts.¹⁰⁸⁹ Tenint en compte el paper fonamental de l'acollida d'infants, una de les columnes principals de l'activitat assistencial de l'hospital, l'alarma dels consellers i prohoms sembla justificada.¹⁰⁹⁰ Certament, la retirada de la subvenció municipal podria tenir un efecte destacable en el pagament dels sous dels diversos oficials de l'hospital. L'any 1431, les retribucions del personal de l'hospital suposaven poc més de 930 lliures, és a dir, un 19,09 % de les despeses de l'hospital. Dins d'aquestes despeses de personal, les dides rebien unes 376 lliures, un 40,4 % dels salaris.¹⁰⁹¹ La tercera part de la subvenció de 2.000 florins, equivalent a 366 lliures, 13 sous i 4 diners, podia, doncs, assumir amb garanties el pagament dels sous de l'hospital, que difícilment haurien protagonitzat una crecuda espectacular des del 1431.

La iniciativa de la nova conselleria es va aplicar immediatament: el llibre de Clavaria de la ciutat reflecteix un pagament de 366 lliures, 13 sous i 4 diners el mateix dia 28 de març, quantitat dipositada a la Taula de Canvi en benefici de l'hospital.¹⁰⁹² Es tractava, doncs, de l'esmentada tercera part de la subvenció.

L'aparent fi de l'entesa entre la conselleria i els administradors seculars va propiciar la caiguda dels darrers el maig del 1455, quan el govern municipal, acompanyat dels dotze prohoms que establien les ordinacions del 1448, va expulsar-los de forma extraordinària.¹⁰⁹³ El procediment, notablement semblant al de l'abril del 1454, es va saldar amb la substitució de Jofre Sirvent i Miquel Desplà per Pere de Prexana, mercader i llavors conseller, i Bernat Miquel, ciutadà, ambdós propers a la Busca. Les úniques raons adduïdes eren el restabliment del procés normal d'elecció, que, tal i com especificaren els consellers, s'havia vist alterat els anys 1453 i 1454. De fet, en la nova elecció es va limitar el mandat de Pere de Prexana a dos anys i el de Bernat Miquel a un, per tal de garantir la rotació anual en l'administració. Tot i aquesta retòrica legitimista, les administracions de Prexana i Miquel es van allargar, un cop

¹⁰⁸⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1455, març 24, f. 94r. Vegeu l'apèndix 1, document 14.

¹⁰⁹⁰ Teresa Vinyoles i Margarita González comptabilitzen la gens menyspreable xifra de 259 infants abandonats en els llibres d'expòsits dels anys 1426-1429 i 1435-1439, i 229 dides. VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 205, 224.

¹⁰⁹¹ SÁNCHEZ 2014, pp. 194-197

¹⁰⁹² AHCB, *Clavaria* 1B. XI-68, f. 85v-86r.

¹⁰⁹³ Entre aquests dotze prohoms trobem el barber Joan Vivó, un dels dos oficials acomiadats per l'administració biga l'any 1453. El document recull el resultat de la votació. En aquest cas, el vot va ser quasi totalment unànim, amb només una dissensió. És temptador, i indemostrable, adjudicar el vot negatiu a Vivó, que s'hauria oposat a revocar els administradors que tant havien lluitat per la seva reintegració. AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1455, maig 31, f. 131v-132v. Vegeu l'apèndix 1, document 15.

més, de forma antiordinacional. Així doncs, el primer ocupà el càrrec durant quatre anys i dos mesos, i el segon durant tres i sis mesos. Els motius profunds de la decisió, doncs, semblen més relacionats amb les dinàmiques polítiques de l'hospital i la ciutat. La conselleria de Sirvent, que, recordem, va compaginar amb l'administració, no va ser fàcil: la ingerència del lloctinent Galceran de Requesens i del Sindicat dels Tres Estaments era contínua, fet que va propiciar una ruptura en el si de la conselleria.¹⁰⁹⁴ Si bé Sirvent es va posicionar a favor de Requesens, la seva actuació en el govern municipal i en la gestió de l'hospital podria haver-lo enfrontat amb diversos homes públics de Barcelona. En aquest sentit, el problema dels oficials i les seves conseqüències en la subvenció s'erigeixen, potser, com la hipòtesi més plausible. L'escàndol derivat de l'assumpte i la voluntat del nou govern de posar-hi solució explicaria que les administracions de Sirvent i Desplà fossin vistes com un obstacle que calia eliminar.

Els darrers intents de restaurar el sistema d'elecció

Els fracassos de l'ordinació del 1448 i, sobretot, els conflictes de les dècades dels cinquanta i seixanta van justificar canvis estructurals en el sistema d'elecció dels administradors-ciutadans. A partir del 1470 els administradors van passar a ser escollits, com els consellers de la ciutat, el mes de novembre, un primer pas cap a l'associació entre la conselleria i l'administració hospitalària.¹⁰⁹⁵ Aquest vincle no era del tot nou: si bé l'exercici coetani de dos càrrecs estava en principi prohibit,¹⁰⁹⁶ diversos consellers van actuar com a administradors mentre ocupaven el càrrec més alt del govern barceloní.¹⁰⁹⁷ Una condició que segurament es permetia perquè l'administració de l'hospital no es considerava, *per se*, un ofici municipal, ni, de fet, era remunerada per la ciutat o per la mateixa casa de la Santa Creu. Així, durant la dècada dels setanta es va consolidar una nova forma d'accés a l'administració que no implicava el sotmetiment a un procés electoral, per reduït que fos: en les deliberacions del 1477 s'afirmava que "és veritat que la pràctica és que dits administradors tenen dit exercici per dos anys, e com una anyada ha és entrat un ciutedà, l'altre hi entra un mercader, e les

¹⁰⁹⁴ BATLLE 1973, p. 286.

¹⁰⁹⁵ AHCB, *Testaments de Consellers*, 1470-1471, f. 1.

¹⁰⁹⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1448 febrer 3. f. 132r.

¹⁰⁹⁷ El primer administrador, Simó Marimon, va ser escollit conseller primer l'any 1401, mentre encara ocupava el càrrec a l'hospital.

més vegades hi són elegits per ordre lo Conseller cap e segon, o lo Conseller terç”.¹⁰⁹⁸ Efectivament, durant el darrer terç del segle xv els consellers primer o segon, en mans de ciutadans, i el conseller tercer, un mercader, que esgotaven els seus exercicis, es van tornar l'accés a l'administració de l'hospital. Tot i que l'associació entre els dos càrrecs eliminava, a la pràctica, la necessitat d'escollir l'administrador entre diversos possibles candidats, les actes del procés van seguir recollint els mecanismes formals d'elecció. Fins i tot, l'any 1482, es fa esment del “privilegi novament obtengut”, segons el qual l'elecció de l'administrador requeria en un “Concell de XXXII, tret assort”.¹⁰⁹⁹

El sistema tenia alguns avantatges evidents: per una banda, posava fi a les possibles irregularitats en el procés, que havien infestat les administracions dels anys centrals de la centúria, a través d'eliminar les nòmines i les votacions, camps de batalla predilectes de la pugna política a la Barcelona baixmedieval. Per l'altra, assegurava que l'administració quedava en mans d'individus amb una àmplia experiència en els afers municipals i, alhora, podia servir com a colofó d'aquestes llargues carreres polítiques entregant una institució important però perifèrica, lligada amb el govern però sense estar-hi integrada orgànicament. Tot sembla indicar que el nou mètode va tenir èxit: amb l'excepció de l'administració de Jeroni Sala, que es va allargar durant tres anys, a partir del 1471 van desaparèixer els mandats contraris a les ordinacions.

En realitat, no ens trobem necessàriament davant d'una anomalia en el paisatge polític de la ciutat. Les bandositats i pugnes per accedir al poder, que a Barcelona van arribar al seu auge entre els anys cinquanta i seixanta del segle xv, i les acusacions contínues de frau o de pràctiques oligàrquiques de grups reduïts de ciutadans, van portar diverses corporacions urbanes a buscar fórmules de govern que reduïssin al màxim les possibilitats de conflicte.¹¹⁰⁰ En aquest sentit, la insaculació, és a dir, la introducció de l'atzar en el procés d'elecció dels magistrats, es va imposar com la solució més estesa a la Corona d'Aragó i a la mateixa Barcelona, on es va aprovar, malgrat les reticències de l'elit ciutadana, l'any 1498. *Stricto*

¹⁰⁹⁸ AHCB, *Testaments de Consellers*, 1477, f. 2r. L'any 1479 trobem la primera referència a la vinculació entre la conselleria i l'administració hospitalària en els *Registres de Deliberacions*. AHCB, *Registres de Deliberacions* 24, 1479, novembre 16, f. 211v-212v. Vegeu l'apèndix 1, document 27.

¹⁰⁹⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, 1482, novembre 14, f. 97v-98r. Vegeu l'apèndix 1, document 30.

¹¹⁰⁰ Les primeres temptatives de la pràctica de la insaculació a la Corona d'Aragó daten de finals del segle xiv, si bé va ser sobretot a partir del regnat d'Alfons el Magnànim quan la insaculació va començar a estendre's amb força pel Principat, amb els casos més primerencs de Vic (1450) o Girona (1457). TORRES 2011, pp. 117-118.

sensu, la insaculació i l'associació de l'administració amb la conselleria eren sistemes formalment molt diferents. En el primer cas, en primer lloc es confegia una matrícula de possibles candidats. Després, el noms d'aquests candidats s'escriuien en cèdules de pergami, que es cargolaven i es col·locaven dins de rodolins de cera que, alhora, s'introduïen en bosses corresponents al càrrec o ofici en qüestió. Finalment una mà innocent, normalment la d'un infant, triava a sorts entre els rodolins tapats, i escollia així els individus que havien d'ocupar els càrrecs i oficis. En canvi, en el cas de l'administració de la Santa Creu era el fet d'haver exercit la Conselleria, i no l'atzar, el que garantia d'accés al càrrec. Com hem vist, però, els principis rectors del procés eren, en certa mesura, equiparables: la insaculació permetia, en principi, acotar les males pràctiques destinades a garantir l'accés al poder i, alhora, regularitzava el repartiment de càrrecs entre les diverses mans que configuraven la comunitat política de la ciutat medieval. Similarment, la nova forma d'accés a l'administració eliminava la competència entre possibles candidats i sistematitzava la convivència de ciutadans i mercaders en la cúpula de l'hospital en un moment de reforçament de l'oligarquia després del privilegi del 1493.¹¹⁰¹

3.2.4. Els administradors seculars: un perfil social i polític

Tal com prescrivien els textos fundacionals, la responsabilitat principal en el procés d'elecció dels administradors seculars requeia en els cinc consellers que ocupaven la més alta magistratura del govern barceloní. En conseqüència, la seva sort estava íntimament lligada a les dinàmiques pròpies del municipi.¹¹⁰²

La tria dels dos primers administradors seculars, Simó de Marimon i Guillem Colom, reflectia doncs una aposta conscient del govern municipal per la institució. Marimon era, sens dubte, un dels homes forts de la Barcelona del moment.¹¹⁰³ Membre destacat d'una família influent de ciutadans honrats, en el moment d'accedir al càrrec estava a l'antesala del clímax de la

¹¹⁰¹ El privilegi concedit per Ferran el Catòlic l'any 1493 derogava, en favor de l'oligarquia ciutadana, el de 1455, que igualava la representació dels estaments en el Consell. Així, el Consell de Cent incorporava setze ciutadans honrats, el Consell de Trenta passava a estar format per dotze ciutadans, en contraposició amb els vuit atorgats a mercaders, artistes i menestrals respectivament, i reservava les tres primeres conselleries als ciutadans honrats i la quarta als mercaders, mentre que artistes i menestrals s'havien de repartir la conselleria cinquena. DANTÍ 2001, p. 129.

¹¹⁰² Vegeu BRIDGEWATER 2018^b.

¹¹⁰³ FERRER MALLOL 2007, pp. 316-319.

seva carrera política: ja havia estat conseller el 1397 i el 1401, essent administrador de l'hospital, va tornar a ser escollit.¹¹⁰⁴ En canvi, Colom era un mercader i, per tant, les possibilitats que tenia d'accedir a la majoria de càrrecs municipals d'importància, gelosament guardats per l'elit ciutadana, eren limitades. Tot i això tenia una experiència important en negocis privats i, al gener del 1401, poc abans de ser elevat a administrar l'hospital, havia estat escollit administrador de la flamant Taula de Canvi.¹¹⁰⁵

La tria de dos prohoms amb una àmplia experiència política i de gestió no podia ser una coincidència. Així mateix, en els primers anys de l'hospital gairebé es va insinuar un sistema inspirat en la Taula de Canvi, l'altre gran projecte de la Barcelona de principis del quatre-cents, en el qual un ciutadà i un mercader compartien les màximes responsabilitats de gestió durant un període de dos anys. De fet, el ciutadà Miquel Roure, que havia acompanyat Guillem Colom al capdavant de la Taula des del 1401, va acabar substituint-lo en l'administració de l'hospital el 1402. Tot i aquest moment inicial, que semblava permetre l'accés dels mercaders al càrrec, l'administració va esdevenir el patrimoni pràcticament exclusiu de l'oligarquia urbana. Es tractava de les grans famílies de la ciutat, un conjunt estretament emparentat que ocupava la cúspide del poder local i que durant els últims segles de l'edat mitjana va desenvolupar un fort sentit d'identitat grupal, amb denominacions pròpies com burgesos a Perpinyà, ciutadans a Girona o ciutadans honrats a la pròpia Barcelona.¹¹⁰⁶ Eren els Bussot, Dusai, Marimon, Fivaller, Santcliment o Marquet, famílies que, des del segle XIV, van prendre un rol destacat en el Consell de Cent.¹¹⁰⁷ Aquest domini sobre el govern municipal anava estretament associat a un monopoli pràctic sobre la majoria dels oficis i càrrecs, o almenys sobre els més prestigiosos, influents o lucratis.¹¹⁰⁸ Ja en el segle XIV, l'administració de l'Hospital d'en Pere Desvilar va seguir aquesta mateixa tendència,¹¹⁰⁹ i, similarment, l'administració de l'Hospital de la Santa Creu es va incorporar en aquest entramat. Dels 45 administradors identificats per

¹¹⁰⁴ Vegeu l'apèndix 2, taula 3.

¹¹⁰⁵ Sobre l'activitat de Colom com a tauler vegeu FELIU 2016^b, pp. 17, 35.

¹¹⁰⁶ SABATÉ 1998, p. 138.

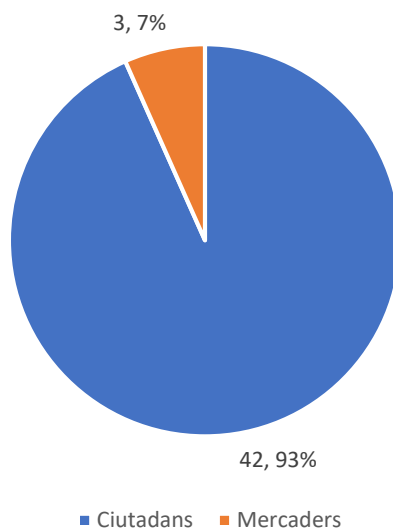
¹¹⁰⁷ FERRER MALLOL 2007, pp. 272-346.

¹¹⁰⁸ ORTI 2001, p. 28. Tot i que la voluntat de llogre podia estar al darrere dels esforços de l'oligarquia per ocupar càrrecs municipals, tal com explica Bajet, "l'exercici del poder urbà presentava avantatges socials més que un profit aparent, ja que suposava tant l'obtenció d'uns privilegis honorífics i socials com el manteniment d'una tradició familiar. El gust pels honors municipals podia provenir també de la possibilitat de preparar-se els propis èxits, perquè permetia formar part de les ambaixades, escriure al rei, etc". BAJET 2001, p. 164.

¹¹⁰⁹ BATLLE 1973, p. 80.

al període de 1401-1454, 42 (un 93 %) formaven part de l'estament dels ciutadans honorats en el moment d'accedir al càrrec, mentre que només 3 (un 7 %) eren mercaders.¹¹¹⁰

Gràfic 12: Administradors seculars, 1401-1453.¹¹¹¹

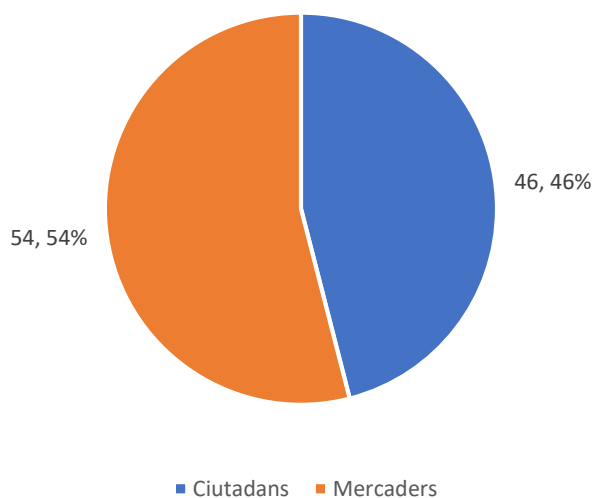

El predomini de l'oligarquia tradicional, però, no duraria per sempre. L'estreta dependència entre l'administració i la conselleria feia que el màxim càrrec de gestió hospitalària depengués fortament de les dinàmiques pròpies de la vida municipal barcelonina. Així, les reformes del govern municipal del 1453, impulsades per la Busca i Alfons el Magnànim, van posar fi al monopoli dels ciutadans honorats sobre la Conselleria i els principals càrrecs municipals i, en conseqüència, van modificar les condicions d'accés dels mateixos honorats a l'administració. A partir de l'accés de la Busca al poder es va inaugurar un sistema que, malgrat algunes excepcions, es basava en la cohabitació regular d'un mercader i un ciutadà en el càrrec. Dels 37 administradors identificats entre l'any 1454 i el 1500, 20 formaven part de l'estament dels mercaders i 17 del dels ciutadans honorats:

¹¹¹⁰ El llistat inclou només els administradors que van accedir al càrrec a través d'un procés d'elecció, i exclou, per tant, els administradors substituïts que van ser designats directament pels seus predecessors.

¹¹¹¹ Elaboració pròpia. Vegeu l'apèndix 2, taula 3.

Gràfic 13: Administradors seculars, 1454-1500.

Com hem vist, els canvis en el procés d'elecció dels anys setanta del segle xv, que vinculaven l'exercici de l'administració amb la sortida de la conselleria, no va fer més que reforçar el sistema: cada any o bé el conseller primer o segon, ciutadà, o bé el tercer, mercader, passava a ocupar l'administració un cop esgotava l'exercici. Així, la inclusió dels mercaders en les més altes esferes de la política hospitalària de la ciutat deixava espai als representants de les velles famílies de l'oligarquia, però permetia també que s'hi incloguessin *homines novi*, mercaders enriquits i políticament ambiciosos, amb formes de vida i aspiracions pràcticament indistingibles de les dels ciutadans honorats. En canvi, artistes i menestrals, inclosos en el privilegi d'Alfons el Magnànim,¹¹¹² en van restar exclosos: l'administració de la Santa Creu va seguir sent un vedat dels rics i poderosos, malgrat la relativa obertura del 1455. Aquesta exclusió, però, no va ser total: després de la fundació de l'hospital general de la ciutat i de forma clara a partir dels anys vint del segle xv, la composició social dels administradors de l'Hospital d'en Pere Desvilar va canviar de forma radical, del domini pràctic de l'elit urbana a la presència sistemàtica d'un artista i un menestral.¹¹¹³ Una concessió als sectors populars en un context de tensió política creixent que no pot entendre's sense la novetat que va suposar crear el gran hospital general de la ciutat: el nou hospital, més gran, més ric, més honorable,

¹¹¹² El privilegi del 1455 promulgat pel rei Alfons ratificava la representació d'artistes i menestrals en la Conselleria. A partir de llavors, el conseller quart seria habitualment un artista i el conseller cinquè un menestral. Vegeu BATLLE 1973, pp. 311-321.

¹¹¹³ Batlle data aquest fenomen en unes ordinacions municipals del 1439, però en realitat es tractava de la confirmació d'una pràctica plenament observable des de principis del segle xv. BATLLE 1973, p. 150.

proveïa de noves oportunitats a una elit embandada en dinàmiques de col·laboració i competició pels principals oficis municipals. Amb les apetències de l'oligarquia ja satisfetes, les capes inferiors del cos urbà podien quedar-se amb les molles de la política hospitalària barcelonina.

El perfil social dels administradors sembla indicar, doncs, un gust clar de les elits municipals, antigues o noves, per la màxima responsabilitat hospitalària. La relació, però, entre els sectors més dinàmics del cos polític barceloní i la casa de la Santa Creu era molt més complexa. Asseverar el domini dels ciutadans honrats o el paper de la reforma del 1453 és, només, la meitat del camí. Doncs si bé en la Barcelona del segle xv hi havia centenars de ciutadans honrats i mercaders, només una fracció van ocupar l'administració de l'hospital, mentre que alguns individus concrets ho van fer diverses vegades al llarg de la seva vida política. Quin paper ocupava, doncs, l'administració en el *cursus honorum* barceloní? I fins a quin punt era un càrrec desitjable, que generava estratègies i pugnes per ocupar-lo?

Són preguntes amb una resposta, fins a cert punt, esquiva. Al contrari que els sistemes funcionaris moderns o, fins i tot, el *cursus honorum* de la Roma antiga, la societat política baixmedieval no va generar una escala de càrrecs amb un sentit de progressió clar. A més a més, el fet que només un nombre relativament petit d'individus, partícips de privilegis estamentals, hi poguessin accedir és un factor explicatiu en processos com la repetició i rotació. Alhora, el sistema polític de la Barcelona del segle xv no es va mantenir estanc, sinó que, com hem vist, els processos d'elecció i la composició dels càrrecs i oficis eren un dels camps de batalla centrals de les pugnes entre moviments oligàrquics i els reformistes, que maldaven per ampliar els límits de la representació dels sectors populars.

Tot i això, alguns elements permeten esbossar una jerarquia imprecisa entre els càrrecs o oficis del municipi barceloní baixmedieval. Un indicador de la importància d'un ofici concret era la dignitat estamental de qui l'ocupava: fins l'any 1453 la conselleria, el principal càrrec executiu, estava pràcticament reservada als ciutadans honrats, mentre que altres, com els cònsols de la mar o els administradors de la Taula de Canvi, ambdós col·legiats, operaven segons sistemes mixtos, que compaginaven la presència d'un ciutadà i un mercader. Aquests eren, però, càrrecs polítics, que no suposaven la principal font d'ingressos per als prohoms, rendistes o rics mercaders que els ocupaven. En canvi, per sota d'aquestes posicions, normalment sotmeses a processos d'elecció anuals o bianuals, trobem tot un seguit d'oficis

amb règims d'elecció i compatibilitats més difusos i que exigien, en moltes ocasions, la plena dedicació professional dels individus que els ocupaven.¹¹¹⁴ Es tractava d'oficis relacionats amb la gestió documental i la comptabilitat, ocupats normalment per notaris, o la constel·lació de càrrecs menors com guardes de portals, trompetes o campaners, en els quals tenien cabuda els menestrals.¹¹¹⁵

En aquest sentit, les assignacions salarials de cada càrrec també poden servir com a indicadors de la importància que tenien, relativa. Assumir la vinculació, però, dels salaris més alts amb les posicions de més rellevància pot portar alguns equívocs: en primer lloc, no tots els oficis municipals cobraven salaris en moneda o, en qualsevol cas, aquests salaris no eren assumits directament pel municipi. A partir del 1468, per exemple, el mostassaf va deixar de cobrar un salari de la ciutat.¹¹¹⁶ Així mateix, els guardes de la moneda o els propis administradors de l'Hospital de la Santa Creu no percebien emoluments de cap tipus. De fet, la distinció entre càrrecs de tipus polític, integrats en aquest *cursum honorum* ciutadà, i oficis més professionalitzats tenia una influència clara a l'hora de definir les retribucions. L'any 1414, per exemple, els consellers, ciutadans honrats a la cúspide del poder executiu de la ciutat, percebien 2.000 lliures anuals, mentre que l'escrivà major, normalment un notari, en cobrava 3000.¹¹¹⁷ Pels primers, la Conselleria era un pas més, estrictament limitat en el temps, en una carrera política inimaginable sense una base de riquesa i privilegi. Pel darrer, en canvi, l'escrivania era un ofici vitalici i que comportava la dedicació plena.

Més enllà d'aquestes consideracions, sí que existia un cert sentit de progressió en els principals càrrecs polítics del govern municipal. Així, i fins al privilegi del 1455, la vida política dels membres júnors de les principals nissagues de ciutadans honrats s'iniciava amb l'accés al Consell de Cent a l'edat de trenta anys. A partir de llavors, els prohoms més políticament

¹¹¹⁴ De fet, la relativa escassetat d'alguns d'aquests salaris, almenys en relació amb els esforços i dedicació temporal que exigien, va causar nombroses queixes i peticions d'augment de sou per part d'oficials de la ciutat. L'any 1449, per exemple, Pere Soldevila, el procurador de l'Hospital d'en Pere Desvilars, suplicava als consellers que li augmentessin el salari, ja que els afers de l'hospital ocupaven la major part del seu dia i no es podia dedicar a altres negocis: "E axí ell no pot comportar que ab lo dit salari de XXXV lliures procure lo dit hospital. E per aquesta rahó, en Pere Coma, qui ans d'ell era procurador del dit hospital, lexà la dita procura, per ço molt honorables e molt savis senyors, a vostras grans savieses supplica lo dit Pere de Soldevila que li vullats crèixer lo dit salari en forma deguda e rahonabla. En altre forma, convendra-li lexar la dita procura, com no si puscha salvar en alguna manera". AHCB, *Registre de Deliberacions* 6, 1449-1450, 1449 agost 23, f. 9.

¹¹¹⁵ MIQUEL 2018, pp. 191-194.

¹¹¹⁶ *Ibidem*, p. 206.

¹¹¹⁷ *Ibidem*, p. 206.

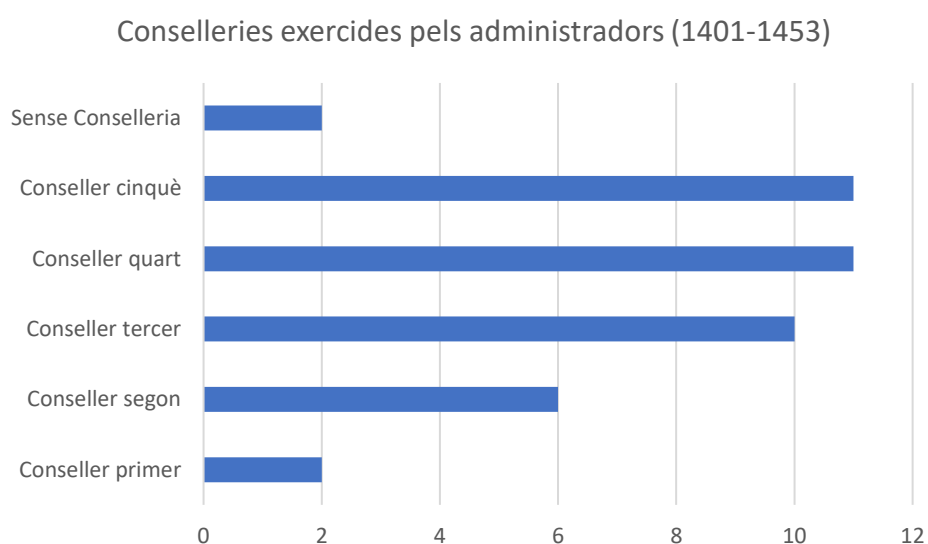
actius podien accedir a una sèrie de posicions sotmeses rutinàriament a elecció, per períodes d'un o, més rarament, dos anys. Si ens fixem en els principals oficis ocupats per l'oligarquia del segle xv, els cinc consellers i els dos obrers s'escollien el dia de Sant Andreu. El dia de Santa Llúcia es triaven el mostassaf, els guardes de monedes i l'executor de la casa del pes, i entre el març i l'abril, els administradors de la Taula de Canvi i els cònsols de la mar. Dintre d'aquest entramat, existia un sentit de jerarquia, si bé no necessàriament codificat de forma explícita. Així doncs, càrrecs com el mostassaf, els obrers o els consellers quart, cinquè i tercer van ser clarament júnior, assumits a l'inici de les carreres polítiques dels principals homes públics de la Barcelona medieval.¹¹¹⁸ Més enllà d'aquesta primera etapa, altres prebendes com l'administració de la Taula o el Consolat del Mar solien recaure en ciutadans que ja tenien un mínim d'experiència i que, habitualment, ja havien estat consellers. A l'últim, l'accés a les franges superiors de la Conselleria i la designació com a Guarda de la Moneda es reservava a individus ja madurs i en el clímax de la seva influència política. Quin espai hi ocupava, doncs, l'administració de l'Hospital de la Santa Creu?

Com hem vist, buscar definicions precises de les característiques dels càrrecs municipals i dels homes que els ocupaven no és una tasca fàcil. En aquest sentit, tampoc no existia un perfil únic d'administrador de l'hospital general. En els primers anys de la institució, l'administració la van ocupar alguns dels principals prohoms de la Barcelona del període: com ja hem assenyalat, Simó de Marimón va accedir a l'administració després d'haver estat conseller primer (1396-1397) i va tornar a ocupar el màxim càrrec de representació de la ciutat essent-ne administrador (1401-1402). Poc després, Ramon Savall (o Desvall) accedia a l'administració (1403-1405), similarmet, després de ser conseller primer (1397-98), càrrec que va tornar a ocupar essent, igualment, administrador (1404-1405). De fet, Savall va exercir com a administrador en un segon període (1408-1411), accedint-hi també mentre era conseller primer (1407-1408). Durant la primera quinzena d'anys de l'hospital sembla insinuar-se un sistema que compaginava la presència d'alguns prohoms amb carreres consolidades, que havien ocupat ja els estrats superiors de la Conselleria (els mateixos Marimon i Savall, amb

¹¹¹⁸ Vegeu l'apèndix 2, taula 4. Els propis coetanis entenien clarament aquest sentit de progressió. En el *Llibre del Consell* corresponent a l'any 1414, per exemple, trobem matrícules de ciutadans elegibles en el dia de Sant Andreu, dividits en "consellers terç, quart e quint, e obrers", "conseller segon" i, finalment, "per conseller en cap". Així doncs, les franges menors de la conselleria semblen ser càrrecs més o menys anàlegs a l'obreria, mentre que el conseller segon i el conseller primer serien càrrecs de major maduresa. AHCB, *Llibre del Consell* 22, s. d., f. 148r.

Francesc Romeu o Berant Serra) amb ciutadans relativament més joves, que havien estat obrers i Consellers cinquè, quart o tercer. Eventualment, però, el càrrec d'administrador va ocupar una posició de mitjana dins del *cursus honorum* urbà: la clara majoria dels administradors ciutadans entre el 1401 i el 1453 accedien al càrrec després d'haver estat obrers o mostassafs i d'haver format part de les franges inferiors de la Conselleria. Es tractava, doncs, de prohoms que ja tenien una certa experiència política, que s'havia allargat fins almenys una dècada abans de ser escollits com a administradors:

Gràfic 14: Administradors seculars (ciutadans honrats) segons experiència política prèvia, 1401-1453.

Efectivament, l'administració hospitalària es confiava a individus amb una certa experiència de govern. En aquest sentit, la vinculació entre la Conselleria i l'administració va ser una constant durant tot el segle xv. De fet, fins a onze administradors, entre el 1401 i el 1453, van compaginar la Conselleria i la màxima responsabilitat hospitalària, és a dir, van ocupar ambdós càrrecs al mateix temps. En principi les ordinacions de la ciutat establien certs règims d'incompatibilitats: l'any 1421 el Consell de Cent va acordar la prohibició d'ocupar dos càrrecs alhora i va establir un període mínim d'un any entre l'exercici d'un ofici i el següent.¹¹¹⁹ Un

¹¹¹⁹ El volum del *Llibre del Consell* que hauria de recollir les resolucions preses l'any 1421 es troba en un estat fragmentari i no conserva els acords referits anteriorment. Tot i això, una ordinació del 1457 referencia l'acord així: "Primerament com a XVIII de maig del any MCCCCXXI foren fetes per lo Concell de Cent Jurats de la present ciutat certas ordinacions continent en efecte entre les altres coses que algun ciutedà o habitador de la dita ciutat qui tengua o regescha o l'any o temps immediadament passat haurà tengut o regit algun offiç no puxe

element legitimador d'aquesta pràctica, en principi no normativa, era el caràcter perifèric de l'hospital, una institució autònoma però vinculada al municipi. De fet, l'any 1457, el Consell de Cent va aprovar incloure l'administració hospitalària entre els oficis exempts de la restricció, al·legant justament que "no sien assalariats e apaguats de les peccunias de la dita ciutat".¹¹²⁰ Efectivament, la nova ordinació del 1457 simplement confirmava una pràctica ja existent.

De fet, aquesta nova iniciativa legislativa coincidia amb un període de reforç de la vinculació entre la Conselleria i l'administració hospitalària. Com hem vist, la reforma del Magnànim del 1455, que va posar fi al monopoli dels ciutadans honrats sobre la Conselleria, va tenir profundes repercussions per a l'administració de l'hospital. No només va establir la rotació de mercaders i ciutadans en el càrrec, sinó que l'accés del bàndol popular al poder també va trencar les dinàmiques prèvies, relativament estables, que condicionaven l'accés a l'administració. Entre el 1454 i el 1462 quatre administradors van accedir al càrrec mentre eren consellers, i, en el cas de Jofre Sirvent, en dues de les tres ocasions en les quals va ser administrador.¹¹²¹ A més a més, fins a cinc administradors més van accedir a la Conselleria immediatament després de deixar el màxim càrrec de responsabilitat a l'hospital.¹¹²² Alhora, el rol de l'administració en el *cursus honorum* urbà també es va transformar: la victòria dels buscaires, amb el suport reial, va suposar la marginació política de la major part de l'elit tradicional de la ciutat. Així, el relatiu sentit de mitjanja que havia impregnat el càrrec durant la primera meitat del segle va implosionar. Els mercaders més influents del bàndol popular i els pocs ciutadans honrats que es van mostrar disposats a col·laborar-hi van veure com les seves carreres polítiques s'acceleraven de forma extraordinària. Individus que, fins llavors, havien ocupat espais perifèrics en la vida pública ciutadana van accedir a les més altres magistratures: el ciutadà Bernat Miquel, per exemple, va ser escollit administrador de l'hospital l'any 1455 sense cap experiència prèvia en els principals càrrecs de la ciutat, i, de fet, l'any 1456 va ser nomenat conseller primer essent administrador, un procés que, en

ésser elet ne puscha regir o tenir aquell en alguna manera fins a tant del regiment de un offiçi a altre sia passat un any complit. E si lo contrari era fet, que tal elecció no valgués res. E de la dita ordinació son exceptats alguns offiçis, los quals no són compreses en la dita ordinació segons aquestes coses e altres largament en les dites ordinacions són contengudes." AHCB, *Registre de Deliberacions* 11, 1457 novembre 14, f. 135.

¹¹²⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 11, 1457 novembre 14, f. 135v.

¹¹²¹ Vegeu l'apèndix 2, taula 4.

¹¹²² Es tracta de Jofre Sirvent, en dues ocasions, Pere de Prexana, Francesc Sescorts i Lluís Setantí. Vegeu l'apèndix 2, taula 4.

circumstàncies habituals, exigia historials polítics més llargs i il·lustres. De fet, en el context del govern popular s'insinua una certa revalorització de l'administració hospitalària, ocupada per alguns dels prohoms més influents de la Barcelona de mitjans del quatre-cents que, molt probablement, la Conselleria va fer servir com a plataforma per accedir al control de l'hospital. Justament, és durant les dècades dels anys cinquanta i seixanta del segle xv quan comença a configurar-se de forma clara la base del sistema de vinculació entre la Conselleria i l'administració que acabaria per referendar-se l'any 1477.¹¹²³

En general, la competició per accedir a càrrecs i prebendes, sovint fent-se valer de mitjans deshonestos, era un aspecte endèmic de la vida política de la ciutat. Així, es produïa una divisió evident entre un pla polític ideal, de bases *res-publicanes* i clar contingut *demòfob*, i les pràctiques concretes que, a través d'estratègies clientelars, procuraven construir bases de suport per les candidatures d'individus concrets. En principi, tant els recursos retòrics dels principals tractadistes com la literatura normativa del mateix govern municipal abjuraven de la competició i la dissensió. L'any 1439, els consellers recordaven, davant del Consell de Cent, que la ciutat s'havia compromès, ja feia set anys, a posar punt i final als "inconvenients e abusos" en el quals alguns homes públics incorrien per tal de fer-se escollir com a consellers o "per obtenir alguns dels officis" de la ciutat.¹¹²⁴ Aquests incloïen bona part dels principals càrrecs públics sotmesos a elecció pel govern municipal, com el mostassaf, el racional o l'administrador de l'Hospital d'en Pere Desvilar, però no el de l'Hospital de la Santa Creu. Per què l'hospital de l'almoïna, més modest, hi era inclòs i el gran hospital de la ciutat no? Un cop més, segurament perquè no es tractava estrictament d'un càrrec municipal, i no perquè fos un ofici alliberat de les males pràctiques o les pugnes pel poder.

Res fa pensar que les preocupacions dels consellers no eren aplicables a l'hospital general de la ciutat. De forma semblant, l'elecció dels administradors seculars depenia del vot d'un grup selecte de ciutadans. Tal com ja hem assenyalat, fins almenys els anys setanta del segle xv els administradors eren escollits pels consellers i un grup de prohoms, que l'ordinació del 1448 va concretar en dotze, provinents dels quatre estaments de la ciutat (ciutadans honrats, mercaders, artistes i menestrals), però amb majoria dels ciutadans i, en qualsevol cas, escollits

¹¹²³ AHCB, *Testaments de Consellers*, 1476-1477, f. 2r.

¹¹²⁴ AHCB, *Registre de Deliberacions* 2, 1449, març 11, f. 59r.

pel propi Consell.¹¹²⁵ A més a més, l'elecció s'havia de fer sobre una matrícula de possibles candidats elaborada pels consellers. Així doncs, més enllà de les possibilitats limitades de participar dels estaments inferiors de la ciutat, el procés electoral romania sota el control del dens teixit de famílies de l'elit ciutadana, que podrien haver promocionat l'accés de membres de les principals dinasties al càrrec. L'any 1450, Jaume Sapila va ser escollit administrador mentre el seu familiar Joan Berenguer Sapila era conseller i, per tant, un dels responsables d'elaborar la matrícula de candidats i el mateix procés d'elecció.¹¹²⁶ En altres ocasions, el nepotisme prenia una forma molt més evident: l'any 1418 l'administrador Francesc de Conomines va designar directament el seu gendre Lluís del Bosc com a substitut en el càrrec durant un període efímer de dos mesos.¹¹²⁷ La voluntat d'imposar membres del propis grups familiars o polítics indicaria, doncs, que l'administració hospitalària era un càrrec desitjable, plenament integrat en les dinàmiques de col·laboració i competició que caracteritzaven la vida política de l'elit de la Barcelona baixmedieval.

Certament, i al contrari que altres càrrecs municipals, l'administració de la Santa Creu no anava associada a un salari alt. Com hem vist, però, les possibilitats directes de llogre no definien necessàriament l'atractiu o solemnitat d'una posició concreta. De fet, l'hospital gestionava un pressupost notable: l'any 1431, l'únic del qual es conserva el pressupost, l'hospital ingressava una suma propera als 100.000 sous.¹¹²⁸ Els administradors, doncs, tenien el potencial d'influir en el repartiment de quantitats considerables, a través de la concessió de procures, contractes de proveïment o concessió d'oficis relacionats amb la gestió i pràctiques assistencials de l'hospital. Efectivament, el control dels càrrecs i oficis, i l'assignació segons dinàmiques polítiques o clientelars era un aspecte central de la vida pública de la ciutat. Ja hem parlat dels casos de Jaume Sapila i Pere Sastrada, propers al bàndol aristocràtic, que havien conspirat per allargar, en el cas de Sapila, i accedir, en el cas de Sastrada, a l'administració de forma contrària a les ordinacions amb l'únic objectiu d'acomodar a un físic i un cirurgià de l'hospital, molt probablement per la seva proximitat a la busca.

¹¹²⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1447, juny 21, f. 113.

¹¹²⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 5, 1450 maig 29, f. 113v.

¹¹²⁷ AHSCSP, "*Capibrevium quintumdecimum mei, Johannis Torroni...*", f. 2v.

¹¹²⁸ SÁNCHEZ 2014, pp. 178-179. A tall de comparació, el pressupost anual de la Taula de Canvi aprovat pel govern de Barcelona per a l'any 1436 era 27.075 lliures, és a dir, 541.500 sous, i, a finals del segle XIV, l'Hospital d'en Clapers, a València, ingressava uns 10.000 sous anuals. ORTI 2007, p. 275, taula 3; RUBIO VELA 1984, pp. 91-92.

En aquest sentit, les nombroses irregularitats en els processos d'elecció i les habituals administracions amb llargades contràries als documents normatius es podrien interpretar com el resultat d'estratègies d'accés i manteniment del càrrec. Com hem vist, aquestes pràctiques antiordinacionals van esdevenir tan freqüents que el Consell va reaccionar reforçant el procés electoral amb unes noves ordinacions l'any 1448. La retòrica de la nova norma, però, vinculava les males pràctiques no tant a la cobejança com a la desídia.¹¹²⁹ Segons els prohoms de la ciutat, les administracions extraordinàriament llargues creaven "enuig" i s'havien d'evitar a tota costa:

...los dits administradors no pendran a anuig la dita administració, car moltes vegades los honorables Consellers, pus hi avia administradors, no curaven de elegir-ne altres, fins ne eren raquests, e encara après passava algun temps, en tant que tornave en anuig dels dits administradors.¹¹³⁰

El fragment deixa poc espai a la interpretació: l'any 1448, després d'un període amb abundants incompliments de les ordinacions,¹¹³¹ l'administració de l'Hospital de la Santa Creu havia esdevingut, aparentment, una càrrega en lloc d'una oportunitat. La gestió de l'hospital podia ser profitosa, segurament, però també fatigosa. Diversos aspectes podrien haver contribuït a aquesta desídia: el caràcter col·legiat de l'administració, la presència d'administradors canonges i una àmplia subestructura de personal de gestió professionalitzat podrien haver limitat les possibilitats de pràctiques monopolístiques. Paral·lelament, aquests mateixos elements permetien, en certa mesura, aproximacions més relaxades: la firma de dos dels quatre administradors ja donava vàlida als actes que exigien la presència dels màxims rectors de l'administració i, fins i tot, no era estrany veure administradors actuant en solitari i, sobretot, delegant el gruix de les tasques de gestió en procuradors, el prior o els rebedors de moneda. Això podria explicar, almenys en part, l'abundància de substitucions i absències, millor documentades durant el primer terç de vida de la institució. En alguns casos, la separació entre la formalitat del títol i la pràctica concreta va arribar a extrems abassegadors: el ciutadà Guillem Oliver, escollit administrador l'any 1415, mai no va arribar a exercir el

¹¹²⁹ La desídia del govern a l'hora de designar oficials però, no s'estenia només a l'hospital. L'any 1449 els consellers es lamentaven que des de feia molt temps la ciutat no havia escollit el procurador d'Elx, llavors domini de Barcelona. AHCB, *Registre de Deliberacions* 5, 1449 agost 24, f. 164r.

¹¹³⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 4, 1448, gener 31, f. 180. f. 113. Vegeu l'apèndix 1, document 5.

¹¹³¹ Recordem que les ordinacions del 1448 es van aprovar poc després d'algunes administracions de llargada extraordinària, com les de Miquel de Montjuïc, que va ser administrador entre l'any 1436 i 1445, pràcticament deu anys en el càrrec, i Ramon Savall, que va ocupar la dignitat entre el 1442 i el 1450, per citar els dos exemples més extrems.

càrrec, ocupat en alguna responsabilitat pública que, sens dubte, considerava més beneficiosa pel bé comú o pel seu bé particular.¹¹³² En canvi, tots els actes notariais fermats durant la seva teòrica administració els va assumir Joan Boscà, mercader que havia estat administrador durant el bienni anterior i que, de fet, ho va ser durant dos anys més.¹¹³³

La complexitat de la naturalesa de l'administració escapa qualsevol definició essencialista. La tensió entre la norma i la pràctica, entre la voluntat del control i la fatiga del dia a dia de la gestió només es poden entendre apel·lant als contextos individuals d'administradors concrets i al context col·lectiu del paisatge polític de la ciutat. Per alguns ciutadans honrats amb carreres polítiques complexes, la gestió hospitalària podia ser un pas més en una llarga sèrie de càrrecs, en ocasions ocupats al mateix temps. En canvi, per a mercaders socialment ambiciosos, com el mateix Joan Boscà, podia suposar la cúspide d'un camí d'ascens social limitat per les restriccions estamentals. Alhora, en moments de tensió politico-social, els bàndols pugnaven per controlar la institució, com hem vist amb Sirvent.

Ni rastre, doncs, de "l'enuig" que citaven les ordinacions del 1448. La voluntat d'ocupar el càrrec de Sirvent és del tot evident: ell mateix, fent exercici de la seva prerrogativa com a conseller, va proposar que s'elegís de nou el Consell de Trenta, va aconseguir fer-se escollir com a administrador i va aprovar que el seu càrrec durés fins a quatre anys en lloc dels dos reglamentaris. El citat conflicte amb els administradors eclesiàstics va fer que, un any després, fos expulsat de l'administració.¹¹³⁴ El gust de Sirvent per l'administració, però, no va acabar aquí. El novembre de l'any 1458, essent, de nou, conseller segon, Sirvent va proposar la necessitat d'escollir un nou administrador de l'hospital davant del Consell de Trenta. L'acta de la reunió, recollida en el registre de *Deliberacions* del Consell, presenta una ficció política d'un interès extraordinari: al·legant que Bernat Miquel, un dels administradors ciutadans, havia "tenguda [l'administració] per dos anys", assegurava que "era necessari traure'n lo dit mossèn Bernat", segons "pràtica e costum de la dita ciutat".¹¹³⁵ Un cop més, però, la retòrica legitimista xocava amb la realitat del procés: Bernat Miquel havia ocupat el càrrec durant tres

¹¹³² Guillem Oliver, escollit administrador el maig del 1415, apareix, en el mes de juny del mateix any, com "in certa rem publicam ocupatis". De fet, el novembre la seva falta de voluntat per ocupar el càrrec es va fer del tot explícita quan s'assegurava que "administracionem ipsius hospitalis intendere non valentes". AHSCSP, MJT V, f. 17v, 29v.

¹¹³³ AHSCSP, MJT V, f. 15-47r.

¹¹³⁴ Sobre el conflicte vegeu BRIDGEWATER 2018^a, pp. 101-115.

¹¹³⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 12, 1458, novembre 24, f. 62. Vegeu apèndix 1, document 16.

anys, i no dos, igual que el seu company Pere de Prexana. Alhora, la data de l'elecció proposada per Sirvent, el 24 de novembre, s'explica millor pel fet que Sirvent acabava de ser escollit conseller que per qualsevol fidelitat a les ordinacions de l'hospital o de la ciutat, que, recordem, establien la data de l'elecció dels administradors el dia de la festa de la Santa Creu de maig o, en el cas de les ordinacions municipals del 1448, al gener. De fet Sirvent va ser expulsat de l'administració de nou l'any 1461, amb renovades apel·lacions al respecte per les ordinacions.¹¹³⁶ L'epopeia de Sirvent, però, no va acabar aquí. L'any 1466 va ser escollit de nou administrador, en plena guerra civil i ja gran i, aparentment, reconciliat amb l'oligarquia barcelonina amb qui tant s'havia barallat.¹¹³⁷

Sirvent, doncs, desplega una habilitat política notable. Torna a l'administració tres anys després d'haver-ne estat expulsat, quan gaudeix de nou d'una plataforma sòlida, expressada en la seva presència entre els cinc consellers i la influència en el bàndol popular. I, si bé torna a ser desplaçat de l'administració, aconsegueix tornar-hi l'any 1468, ja ancià i amb una llarga trajectòria hospitalària a l'esquena. Si l'any 1448 els consellers "no curaven de elegir" administradors, deu anys després el conseller Sirvent maldaria, això sí, per fer-se escollir ell mateix.

¹¹³⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 16, 1461, novembre 4, f. 20v-22v. Vegeu l'apèndix 1, document 17.

¹¹³⁷ Sirvent havia estat, com ja hem vist, un dels líders de la busca a Barcelona. Després del fracàs del govern popular, però, sembla que es va reconciliar amb l'oligarquia. Durant la guerra civil Sirvent no va ser represaliat i, de fet, va desenvolupar diversos càrrecs i l'any 1469 va ser ascendit a l'estament de ciutadans. AHCB, *Registre de Deliberacions* 19, 1469, desembre 5, f. 6v

3. 3. Promoció, protecció, regulació: l'Hospital de la Santa Creu i el paraigües del Consell.

Com hem vist, l'any 1401 el govern municipal ja comptava amb una experiència notable en la política de la misericòrdia pública. Des de l'absorció de l'Hospital d'en Pere Desvilar durant el primer terç del segle XIV, el Consell havia mostrat el seu compromís amb la institució mitjançant el desenvolupament de càrrecs municipals destinats a regir-la, una política intervencionista en la seva gestió i oferta assistencial i, a l'últim, amb la creació de marcs normatius de protecció i regulació, tant del seu espai físic com de la seva activitat.¹¹³⁸ En aquest sentit, la fundació de l'Hospital de la Santa Creu no va suposar un trencament amb aquesta política assistencial, però sí una necessària reorganització d'esforços i prioritats: el nou hospital, l'hospital *general* de la ciutat, naixia amb una clara voluntat de referencialitat, de substituir, almenys parcialment, els centres anteriors. Havia, doncs, de rebre una atenció especial per part del govern. Certament, l'Hospital de la Santa Creu no era *per se*, una institució municipal, com ho era el mateix Hospital d'en Pere Desvilar o la novament creada Taula de Canvi, però sí que va esdevenir la principal institució assistencial de la ciutat. Una ciutat governada per un Consell que, al llarg del segle anterior, havia assumit unes competències assistencials creixents. En definitiva, el govern era un dels copatrons del nou hospital, i a més a més era el principal garant de la pau i bon govern: objectius per als quals la misericòrdia pública era una condició de necessitat. Així doncs, els deures de protecció i promoció del Consell eren dobles: en primer lloc, com a cofundador de l'hospital general, i en segon lloc, com a govern d'una *res publica* cristiana.

En el context pràcticament immediat de la fundació trobem algunes notícies que fan referència a la concessió de gràcies i petites donacions per part del govern municipal. Més enllà de donar suport a l'hospital en un moment fundacional, clau però incert, aquesta activitat servia per lligar simbòlicament la nova institució amb el Consell de Cent i, alhora, manifestava en formes concretes la caritat municipal. Durant la primera dècada del segle XV podem documentar l'entrega de petites quantitats de diners, material constructiu i mobiliari, normalment com una desviació de béns, relativament humils, destinats originàriament a altres causes. L'any 1407, el Consell acordà la donació de dues "finestres de pedra, ab rexes de ferrer de poca valor" que provenien de la sala del Trentenari de la Casa de la Ciutat,

¹¹³⁸ Vegeu el bloc 2, capítol 2.2.5.

juntament amb “l’arquibanch, e l’armari de fust”.¹¹³⁹ Poc temps després, el mateix govern destinava un conjunt de “escudelles, talladors de fust e tovalles” que havia adquirit per a la flota destinada a pacificar Sardenya el 1409.¹¹⁴⁰

Més enllà d’aquestes modestes concessions, al llarg de la centúria el consistori barceloní va desenvolupar formes de suport material a la nova institució de més envergadura i, sobretot, més estables. No és un tema baladí: paral·lelament a la importància específica de les donacions monetàries, les gràcies i els privilegis, la formació de lligams regulars es va transformar en una de les manifestacions més explícites del compromís del govern municipal amb l’hospital. Fixem-nos en tres aspectes concrets, especialment significatius pel seu poder explicatiu de les relacions entre la ciutat i l’hospital. Primer, en el naixement i evolució d’una relació financera manifestada en la concessió d’una subvenció anual. En segon lloc, en el desenvolupament d’un corpus de normatives municipals que de forma primària o secundària, beneficaven la institució. I en darrera instància, en l’assumpció de la protecció de l’hospital i dels seus interessos per part del govern de la ciutat a través de l’enfrontament amb l’altre copatró de la Santa Creu, el bisbe de Barcelona, durant l’episcopat de Simó Salvador (1433-1445).

3. 3. 1. L’hospital i la hisenda municipal: els vincles financers

L’hospital i la hisenda municipal: les imposicions

La reforma del paisatge hospitalari barceloní empresa l’any 1401 va implicar un esforç financer considerable. Un augment de la despesa explicat, en primer lloc, per la construcció d’un nou complex hospitalari a les dependències de l’antic Hospital d’en Colom i en terrenys propers, substancialment més gran que qualsevol espai assistencial abans vist a la ciutat.¹¹⁴¹ En segon lloc, per la necessària reorganització de l’estructura humana i documental de

¹¹³⁹ AHCB, *Llibre del Consell* 22, 1407, novembre 26, f. 102r.

¹¹⁴⁰ AHCB, *Llibre del Consell* 22, s. d., f. 132r. Malgrat que el document en qüestió no està datat i el caràcter fragmentari del volum del *Llibre del Consell*, la referència a Sardenya (“per obs de les naus que-s eren armades per naus de Càller”) convida a pensar en l’expedició catalana del 1409. Ja des del darrer terç del segle XIV, amb les revoltes dels Arborea, la presència de la Corona a l’illa era més aviat precària, reduïda al manteniment d’un grapat de places fortes. L’any 1406 però, les Corts catalanes reunides a Perpinyà acordaren organitzar una armada contra els rebels sards, que es concretà en l’enviament d’una flota l’any 1409 i en la decisiva victòria catalanoaragonesa a Sanluri.

¹¹⁴¹ De fet l’Hospital de la Santa Creu era el segon complex d’arquitectura civil més gran de Barcelona, després de les drassanes.

l'hospital: nous càrrecs, noves sèries documentals, nous espais d'emmagatzematge i gestió significaven, també, pagaments renovats a servicials, notaris o escrivans, entre d'altres.¹¹⁴²

Els treballs de Castejón i Conejo han documentat bastament aquest primer aspecte: les dues primeres dècades del segle xv van estar caracteritzades per “una activitat constructiva molt intensa” que, cap a l'any 1417, coincidint la l'aprovació dels estatuts de la institució, hauria resultat en “unes estructures arquitectòniques ben consolidades”.¹¹⁴³ L'assignació de recursos a la nova obra va exigir formes de finançament que superessin els ingressos regulars dels hospitals preexistents. Així, es van produir, paral·lelament a les compres de material i contractes de treballadors, nombroses alienacions de propietats i drets de l'hospital, en formes d'immobles, terrenys o pensions de censal.¹¹⁴⁴ Més enllà de l'explotació del patrimoni hospitalari, aquest primer procés constructiu va anar acompanyat del suport explícit d'altres actors: ja hem fet referència, en capítols anteriors, a les donacions de la casa reial i de la Santa Seu.¹¹⁴⁵ El Consell de Cent, però, copatró de l'hospital, tampoc podia restar-ne al marge.

Justament, les necessitats urgents de finançament, lligades a aquesta primera etapa del procés de construcció de la nova seu de l'hospital, expliquen algunes de les primeres mostres de suport municipal documentades. L'any 1405 el Consell acordà el reemborsament del pagament de les imposicions de la carn com a resposta a una petició dels administradors de l'hospital, que al·legaven la falta de recursos de la nova institució:

“...Item los administradors del Espital de la Santa Creu proposaren que com lo dit espital hagués grans necessitat, que plagués al Conell fer-li gràcies de la imposició per ell pagada en la terça agost, setembre i octubre del any prop passats, la qual imposició de la dita terça lo clero, que aquella en la dita terça devia cobrar, ha prestada a la dita ciutat”.¹¹⁴⁶

Efectivament, el volum de *Clavaria* del mateix any 1405 hi consta el pagament de 55 lliures a “Pere Cardona, prevera prior e general reebedor de totes monedes e altres bens pertanyents

¹¹⁴² El cost derivat de la reorganització tant del personal de serveis i gestió com de les sèries documentals ha rebut una atenció menor als esforços de construcció del nou espai hospitalari. Podem documentar algunes notícies específiques sobre la compra, per exemple, de materials d'escriptura associada a les ordinacions del 1417: en una entrada del 12 d'abril del 1426, en el *Manual Setè de Joan Torró*, es recull el pagament de trenta-cinc sous al llibreter Joan Desplà, corresponents a uns pergamins amb els que es va confeccionar “*quidam liber in quo sunt scripte ordinaciones quas officiales dicti hospitalis servare teneter*”. AHSCSP MJT 7, f. 35r. Sobre la gènesi de les primeres ordinacions de l'hospital vegeu MARCÉ 2018, pp. 140-147.

¹¹⁴³ CONEJO 2002, p. 352.

¹¹⁴⁴ CONEJO 2002, pp. 352-353; CASTEJÓN 2007, p. 45-67.

¹¹⁴⁵ Vegeu el bloc 3, cap. 3.1.4.

¹¹⁴⁶ AHCB, *Llibre del Consell* 22, 1405 abril 25, f. 106r.

al Hospital de Santa Creu”, restituïdes, a voluntat del Consell de Cent, per a les quantitats que “eren stades pagades per imposició de les carns qui per los declinants en lo dit hospital, axí sans com malalts, foren despeses” en els mesos d’agost, setembre i octubre de l’any 1404.¹¹⁴⁷

La mesura no era, estrictament, una innovació. A Barcelona, des d’almenys mitjans del segle XIV, els eclesiàstics estaven en principi exempts del pagament d’imposicions. La immunitat dels clergues provocaria nombroses friccions tant amb el Consell de Cent com amb part dels barcelonins i, en diverses ocasions, el mateix govern va intentar revocar-la.¹¹⁴⁸ De fet, en el cas de la imposició de la carn, aquesta dispensa s’exercia a través del pagament de la imposició en primera instància, per a tal de limitar les possibilitats de frau, seguit per l’eventual reintegrament de la quantitat als monestirs, convents o agrupacions de clergat secular. Una forma clarament paral·lela al sistema seguit en el cas de la Santa Creu l’any 1405. L’hospital, doncs, estava exempt del pagament d’imposicions? I, en cas afirmatiu, era com a conseqüència del gaudi d’un estatus jurídic idèntic o equiparable a la *res sacra*?

Per una banda, tant la notícia recollida en el *Llibre del Consell* com l’entrada del *Llibre de Clavaria* corresponent semblen indicar que l’exempció del pagament de la imposició de la carn s’acordà com una concessió extraordinària i sense, necessàriament, continuïtat. Una gràcia del govern municipal davant d’un context especialment freturós per a l’hospital, en contraposició a un dret inherent, fruit de la naturalesa jurídica de la institució. De fet, l’acord tenia precedents: recordem que, l’any 1375 els administradors de l’Hospital d’en Pere Desvilar, plenament depenent del govern de la ciutat, van demanar als consellers que els eximissin del pagament de les imposicions municipals. En l’al·legat, els administradors exposaven que els hospitals “qui són per clergues administrats” ja comptaven amb el privilegi.¹¹⁴⁹ Així doncs, almenys a finals del segle XIV, el sentit comú imperant semblava indicar que només els hospitals sota administració clerical eren considerats com a *rei*

¹¹⁴⁷ AHCB, *Clavaria* 1405-1406, f. 164. Efectivament, el cobrament d’imposicions per part del municipi se solia fer a través d’arrendaments en encant públic, concedits al millor postor, i estructurats en períodes trimestrals: febrer-abril, maig-juliol, agost-octubre i novembre-gener. Tot i això, en alguns períodes més tardans del segle XV es va optar per la recollecció directa de l’impost, normalment com a mesura per pal·liar possibles fraus i revertir en el profit de la ciutat. Durant els mesos d’agost de 1414 a gener de 1415, per exemple, no es van arrendar la imposició de la farina, la del vi ni la de la carn, a les quals, de novembre a gener, se sumà la del greix, les tres més rendibles. AHCB, 1C.VI, Imposicions, 28/4, 1411-1426, s.f. Citat a MIQUEL 2020, p. 47.

¹¹⁴⁸ Recordem que l’assalt al Call del 1391 ha estat interpretat com una aixecament antifiscal, “amb escenes on els revoltats obligaven els eclesiàstics a pagar les imposicions com els laics”. ORTI 2007, p. 271.

¹¹⁴⁹ AHSCSP, *Privilegis reials, doc. papals, doc. particulars*. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 6/3/1. Vegeu el bloc 2, cap. X.

ecclesiastica i, conseqüentment, lliures del pagament d'imposicions. Però, i els hospitals sota administració laica? Significativament, la petició dels administradors de l'Hospital d'en Pere Desvilar no argumentava que la institució, per la seva activitat caritativa, havia de ser jurídicament anàloga als hospitals clericals, sinó que apel·lava a l'especial vincle entre el govern municipal i l'hospital: en tant que sota mans seculares, l'hospital era una institució millor administrada i, en definitiva, més mereixedora de la generositat i suport dels rectors de la ciutat.

Per l'altra banda, un acord entre el Consell i els carnisers de Barcelona de l'any 1433 assenyalava que tant els clergues com l'Hospital de la Santa Creu estaven exempts del pagament de la imposició de la carn.¹¹⁵⁰ La mesura aprovada l'any 1405, doncs, va perdurar en el temps: tot i això, la separació conceptual entre el clergat i l'hospital, entesos en el document com a categories diferents, remet a una exempció que s'havia d'entendre, un cop més, com una gràcia del Consell, és a dir, una acció política destinada a evidenciar la munificència municipal. La relació fiscal entre el municipi i l'hospital és difícil de discernir amb exactitud, tant pel caràcter limitat de les fonts fiscals com per la complexitat de la categorització jurídica de les institucions assistencials durant l'edat mitjana.¹¹⁵¹ Una notícia recollida en el *Manual Segon de Pere Pasqual* (1476-1486), remetia a l'incert estatus jurídic de la Santa Creu i a les corresponents conseqüències en el pagament d'imposicions: l'agost de l'any 1476, els administradors de l'hospital van intentar deslliurar-se del pagament de la imposició de la llenya que entrava per mar argumentant, justament, que la institució assistencial estava sota jurisdicció eclesiàstica:¹¹⁵²

...dicti honorabiles administratores pretendebatis quod dictum hospitale non tenebatur solvere dictum ius impositionis, ex et pro eo quia dictum hospitale est res ecclesiastica, et iurebus ecclesiasticis non solvitum impositio.¹¹⁵³

Les pretensions d'immunitat dels administradors, però, xocaren amb la voluntat recaptadora de Francesc Cardona, l'arrendador de la imposició. Significativament, els drets adquirits de

¹¹⁵⁰ BANEGAS 2016, p. 201.

¹¹⁵¹ Per desgràcia, el sistema d'arrendament i la documentació que generava no permeten una anàlisi detallada dels subjectes fiscals específics. Els pagaments dels arrendadors de les quantitats recaptades s'entregaven en bloc, així que resulta complex discernir les contribucions concretes de persones i institucions.

¹¹⁵² Només dues imposicions gravaven específicament la circulació de mercaderies: la del vi foraster i la de la llenya, que també agrupava el carbó.

¹¹⁵³ AHSCSP, MPP2, f. 2r.

l'hospital, així com la seva condició jurídica, no comptaven amb uns precedents clars que permetessin interpretacions inequívokes: al final, es va optar per derivar la resolució de l'afer a un consell de "*aliquibus notabilibus personis*", segurament juristes i homes de dret que, finalment, acordaren que l'hospital havia de pagar la suma de sis lliures en concepte d'imposició.¹¹⁵⁴ La resolució encaixava plenament amb la tradició del dret canònic preexistent, que tendia a limitar la concessió de l'estatus eclesiàstic als hospitals estrictament sota control clerical.¹¹⁵⁵ Alhora, el debat sobre la naturalesa jurídica de l'hospital convidava a reflexionar en la flexibilitat que l'autonomia hospitalària i el copatronat del Consell i el capítol catedralici permetien: les pretensions d'immunitat, així com l'èxit de les peticions dels administradors, depenien més de la conveniència de la ciutat o del mateix hospital, que d'una definició de naturalesa jurídica plenament establerta. Així doncs, en un moment de relativa aflluència, la ciutat podia estar més disposada a, liberalment, concedir donacions o exempcions. Una gràcia, però, que es podia retirar depenent de les necessitats específiques de la hisenda municipal.

De fet, la gestió de les imposicions municipals era terreny adobat pel conflicte entre els administradors de l'hospital i el Consell. La decisió respecte el pagament de la imposició de la fusta no va, en cap cas, tancar el debat. A finals del segle xv els administradors es van dirigir al rei Ferran II per tal de demanar que l'hospital estigués exclòs, de nou, del pagament de "la imposició dels tres sous per lliura dels censals qui's reben sobre la ciutat de Barcelona".¹¹⁵⁶ En el document, els administradors feien ús dels recursos retòrics habituals. Després d'apel·lar a la bona voluntat del monarca i a l'estat misèrrim de les finances de l'hospital, al·legaven que el pagament d'imposicions era contrari a la tradició i a la condició jurídica de la institució, anàloga a la *res sacra*:

...volent lo dit hospital pagar dits tres sous per lliura qui en enchara muntaria cent lliures, e més volen ab aquest arrendament que lo dit hospital, qui tostemps és franch de imposició, e és admès com ha ecclesiàstich, que pach la imposició, co que may no era acostumat. Per tant, los administradors del dit hospital, ab aquella major humilitat que poden-ne faer, supliquen vostra majestat li placia scriure als consellers de aquesta ciutat vullen dar ordre que li dit hospital no sia entès en pagar los tres sous per

¹¹⁵⁴ La mesura comptava amb una certa tradició. Vegeu, per exemple, la reunió de juristes (*concilium sapientis*) convocada a Milà l'any 1349 per discernir si els hospitals de la ciutat havien de pagar el delme imposat per Climent V per pagar la guerra contra els turcs. GAZZINI 2014, p. 55-64.

¹¹⁵⁵ FRANK 2010, p. 83-85.

¹¹⁵⁶ BC-AH 2882, *Memorials i de cartes adreçades al rei sobre la situació de l'Hospital*.

lliura dels censals de la ciutat, ne encara de pagar la imposició, axí com no acostumave de pagar en lo temps passat, del qual acte crehen que la excel·lència vostra ne farà molt servey a nostre senyor Déu, lo qual endreçarà los fets e negocis de vostra excel·lència, ab prosperitat de vostres regnes e terres.¹¹⁵⁷

La súplica dels administradors no només remet a la incerta i canviant naturalesa jurídica de l'hospital, sinó també als complexos interessos creuats derivats del copatronat. Recordem que, durant el darrer quart del segle xv, es va acabar per imposar un sistema d'accés a l'administració que lligava el càrrec a la sortida de la conselleria. Per tant, els administradors que es dirigien al rei havien estat, només setmanes o mesos abans, en el bàndol contrari, reclamant el pagament d'imposicions a l'hospital per tapar tots els forats possibles d'una hisenda municipal a la vora del naufragi.

L'hospital i la hisenda municipal: la subvenció

Aquesta mateixa tensió entre el compromís amb l'hospital i les necessitats pròpies del govern va dominar, també, la principal via de transmissió de capital des de les arques municipals a la casa de la Santa Creu: la subvenció anual. L'origen de la mesura està estretament lligat, de la mateixa manera que les exempcions sobre les imposicions, a la urgent necessitat de recursos per part de l'hospital durant la primera etapa de construcció de la seva seu física. L'any 1407 el Consell acordà concedir una subvenció anual de 3000 florins, justificada per tal de socórrer les necessitats més immediates.¹¹⁵⁸ Malauradament, l'acord original no és conserva, però molt probablement la mesura s'havia pensat com una concessió temporal, circumscrita a les exigències pecuniàries concretes del moment de formació de la institució, i, fins i tot, eventualment retornable: de fet, la cessió rebia el nom de "préstech" o "préstich".¹¹⁵⁹ En diverses vegades all llarg de la centúria, els consellers i prohoms de Barcelona recordaren les primeres passes de la subvenció:

¹¹⁵⁷ BC-AH 2882, *Memorials i de cartes adreçades al rei sobre la situació de l'Hospital*.

¹¹⁵⁸ Podem documentar el primer pagament l'any 1408. AHCB, *Clavaria*, Consell de Cent, xi-32 (1408-1411), f. 153v. Vegeu CONEJO 2002, p. 316.

¹¹⁵⁹ Preferim la denominació de subvenció per sobre de l'original "préstech", ja que creiem que reflecteix millor la naturalesa del vincle financer entre el govern i l'hospital. En cap cas hem pogut documentar el retorn de cap pagament, més enllà d'una sola referència a la possibilitat d'exigir-ho en els debats que acabaren per finalitzar la mesura. Almenys en una ocasió hem pogut documentar l'ús de la paraula "donatiu" per referir-s'hi, que també creiem adequada.

E après en l'any MCCCCVII, com lo dit spital fos carregat de molts càrrechs, axí de diverses malalts com d'infants, en persones insensades e altres, la ciutat o los lavors Consellers ab alguns prohombres, havents de açò poder del Concell de Cent jurats, deliberaren que per la ciutat fos fet quescún any prèstech entre tres terces de quantitat de tres milia florins, ab condició, emperò, que si après lo dit spital adquiria rendes anuals que tanta quantitat, quanta quantitat pujarien dites rendes adquirides fos disminuïda del dit prèstech. E com les rendes adquirides puiassen a la quantiat de dits III mil florins, fos cessat de fer dit prèstech.¹¹⁶⁰

A grans trets la subvenció s'explicava com una reacció a un moment de necessitat circumstancial de l'hospital i, en qualsevol cas, sempre condicionada al creixement i estabilització de les rendes de la institució. Així doncs, si bé la subvenció acabà per perpetuar-se en el temps, el govern municipal va revisar i actualitzar la quantitat entregada en diverses ocasions: l'any 1431 l'hospital va rebre 2376 florins en lloc dels 3000 acordats inicialment. Una xifra que, l'any 1450, es va rebaixar fins a 2000, "per ço com lo dit hospital ha crescut de rendes e la ciutat ha minvat de reebudes".¹¹⁶¹ La notícia reconeixia, doncs, un segon factor clau: la salut de la hisenda municipal. De fet, aquest darrer aspecte sembla ser el més rellevant, més enllà dels específics dels ingressos de l'hospital. En l'únic llibre de comptes preservat per al segle xv, el del bienni de 1430-1431, la subvenció municipal suposà un 27% de les rebudes de la Santa Creu. Una partida, que, sens dubte, tenia una importància cabdal en el bon funcionament de la institució, però que era menor en quantitat als ingressos patrimonials (un 38%) i als provinents d'almoines i llegats (un 29%).¹¹⁶² En principi, l'hospital, l'any 1431, ja comptava amb unes "rendes anuals" superiors al valor íntegre de la subvenció municipal. Per què, doncs, la mesura no va ser anul·lada? Mentre la ciutat tingués el múscul financer suficient, el compromís amb l'hospital semblava transcendir els límits estrictes de la normativa associada al préstec.

Per a tal d'explicar la disminució i eventual supressió de la subvenció hem de tornar, doncs, a la tensió entre la política hospitalària del municipi i la salut de la seva hisenda. Per una banda, la subvenció havia esdevingut un dels principals vincles materials que manifestaven el compromís de la ciutat amb una institució plenament integrada en la *res publica* urbana. Per l'altra, els problemes financers estructurals i la crisi pronunciada durant l'últim terç del segle

¹¹⁶⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, 1479, abril 1, f. 154r. Vegeu l'apèndix 1, document 26.

¹¹⁶¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 22, f. 25v. Vegeu l'apèndix 1, document 10

¹¹⁶² SÁNCHEZ 2014, p. 182, taula 1.

convidaven a la sobrietat en la despesa del govern.¹¹⁶³ De fet, les iniciatives que van sorgir al llarg de la segona meitat per a reduir o, fins i tot, suprimir la subvenció van topar sovint amb un discurs coherent que privilegiava la protecció de l'hospital. L'any 1454, en el context dels conflictes entre la busca i la biga, el govern municipal va plantejar o bé suprimir o bé limitar el gaudi de la subvenció als administradors seculars.¹¹⁶⁴ La mesura, però, no es va aplicar mai. Els consellers i prohoms de la conselleria següent, al·legant que era “cosa molt pia, e (...) ateses los grans inconvenients qui se'n porien seguir si no era fet lo dit préstech”, acordaren que no devia “cessar en alguna forma”.¹¹⁶⁵

Més endavant, després de la fallida de la Taula de Canvi de l'any 1468,¹¹⁶⁶ i en un context de greus problemes per a la hisenda municipal, el govern va tornar a considerar la disminució i eventual supressió de la subvenció. Un cop més, el debat orbitava entre les necessitats específiques del tresor públic i la retòrica de la munificència municipal. L'any 1472, en les estretors de la guerra civil, el govern va plantejar de nou una modificació de la subvenció, davant de la incertesa provocada per l'endarreriment en el pagament de les pensions de censal als creditors de la ciutat.¹¹⁶⁷ Si bé la subvenció es va mantenir, els problemes de líquid del municipi es van fer de nou evidents pocs anys després. L'any 1478 el govern acordà el pagament de la subvenció en forma de gra, aprofitant un excés de cereal en els magatzems de la ciutat i malgrat les reticències dels administradors de l'hospital:

E complides dites coses fonch mesavant proposat per li dit mossèn Dusay com per comissió del present Concell era stat pensat fer compartiment del forment que stave a càrrech de la ciutat en gran perill de perdres, e entre los altres era stat pensat que lo hospital ne prenguès alguna quantitat en bestreta o prorata del donatiu que la ciutat quesçún any fa al fit hospital. Emperò los spitalers no ho prenen ab passència, ans dien que non pendran gra. E ells consellers no han volgut fforçar sens que primer no ho haren reportat e posat en lo present concell.

E posades les dites coses lo concell considerat que lo spital per la ciutat, axí en forment com en altres coses és subvengut, e no serà demenat que lo forment que li serà donat sia pagat de les pensions ni d'altres del dit spital, més que sia anticipat per prorata del dit donatiu, per ço fa conclusió que al dit

¹¹⁶³ DANTÍ 2001, p. 134.

¹¹⁶⁴ BRIDGEWATER 2018^a, p. 106-108.

¹¹⁶⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1455, març 24, f. 95r. Vegeu l'apèndix 1, document 14.

¹¹⁶⁶ FELIU 2016^a, p. 137.

¹¹⁶⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, setembre 2, f. 81v-82v. Vegeu l'apèndix 1, document 20.

spital sien donades cent quarteres del dit forment e que la siutat se atur lo preu d'aquelles del donatiu que la ciutat fa quescún any al dit hospital.¹¹⁶⁸

Els límits de la capacitat financera del municipi eren, doncs, evidents. Pocs mesos després, el primer dia d'abril del 1479, el govern es tornà a plantejar la supressió del donatiu, apel·lant, un cop més, tant al creixement de les rendes de l'hospital com a les dificultats de la hisenda barcelonina:

Per quant és notori que lo dit hospital ha per gràcia de Déu molt augmentat en renda, e la ciutat és freturant, e no té modo de fer préstech, és taygut en dupte si dit préstech per lo augment de dites rendes seria del tot levat, per la dita condició que hi fonch apposade. E aquest fet és estat donat en càrrech a mossèn Johan Roig, lo qual ha trobades moltes circumstàncies per les quals és molt duptós que dit préstech no haie cessar.¹¹⁶⁹

Aquest cop, l'assumpte va ser tractat amb detall. Malgrat l'opinió del comissari Joan Roig, contrària al manteniment de la subvenció, el Consell es resistí a anul·lar-lo del tot. La innegable fretura de la hisenda municipal xocava de nou amb el reconeixement de les necessitats del hospital i la retòrica de la pietat municipal.¹¹⁷⁰ Prohoms presents al Consell van reivindicar que "lo dit spital stà en gran necessitat", i que comptava amb el pagament de la subvenció per els deutes "ab carnicer, ab formenters e ab altres, e axí mateix que és acostumat que lo dit spital, en la Setmana Santa, paga dides e altres deutes acostumats, e comprenen gran summma".¹¹⁷¹ El Consell aprovà el pagament de la terça de la subvenció corresponent i la designació d'una comissió, formada per quatre prohoms representants de tots els estaments, per estudiar la situació de l'hospital i la viabilitat última de la subvenció. Finalment, la comissió va presentar un informe favorable al manteniment de la subvenció, amb la subtracció, però de 1.000 florins, i vinculant l'eventual creixement de les rendes de l'hospital a la seva supressió definitiva.¹¹⁷² Malgrat la crisi estructural de les finances de la ciutat, el donatiu continuava, tot i que penjant d'un fil, i amb la supressió com una possibilitat constant.

¹¹⁶⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, f. 63.

¹¹⁶⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, 1479, abril 1, f. 154. Vegeu l'apèndix 1, document 26.

¹¹⁷⁰ Les referències a les necessitats urgents de la caixa municipal són repetides i convinents. Un dels temes centrals és, justament, la incapacitat per pagar les pensions de censals als creditors de la ciutat: "majorment com la ciutat stigua axí admesa, quo no pot pagar sos crehedors". AHCB, *Deliberacions* 24, 1479, abril 1, f. 154v.

¹¹⁷¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, 1479, abril 1, f. 155r.

¹¹⁷² AHCB, *Registre de Deliberacions* 24, 1479, novembre 16, f. 215r. Vegeu l'apèndix 1, document 28.

De fet, la resolució del 1479 va ser només un breu respir. Dos anys després, el juny del 1482, un govern assetjat pel deute descontrolat va proposar la fi del donatiu. Aquest cop, la tensió entre els deures del municipi cap a l'hospital i els esforços per reduir la despesa es decantava en favor del segon. La dificultat de tallar el vincle de capital que unia el govern i l'hospital, però, era evident. La resolució presa pels consellers i els prohoms del Consell de Trenta-dos funcionava com un discurs legitimador d'una decisió difícil. En primer lloc, s'apel·lava a les dificultats financeres del govern, parant esment de la incapacitat per pagar els creditors:

Item fonch proposat en dit Concell com per tots és sabut com aquesta ciutat stà en gran pressura e no pot pagar los crehedors, en les Consellaries passades los Consellers, pensants per qual forma la dita ciutat poria ésser relevada, entre les altres coses, vingué en cogitar lo préstich que la ciutat quesscun any fa al hospital (...) Maiorment considerat que la ciutat vuy no té diners seus propis, ne los drets basten a pagar sos crehedors, ans rossegua de ultra XVI mesos, e los diners no son seus, ans són dels crehedors, qui no poden ésser pagats de llurs pensions, era pensat per dites respectes dit préstich devia cessar, e que havia loch dit cessament, emperò com aquest fet sia pertanyent al present Concell, per tant era posat en aquell, per ço que ell ne delliberàs ço que li'n semblaria ésser fahedor.¹¹⁷³

El fragment insistia en un tema familiar, però també hi afegia una novetat retòrica: els diners que la ciutat ja no eren tals, en tant que corresponien, en última instància, als creditors, i per tant els seus rectors ja no els podien destinar a les liberalitats acostumades. A continuació, els prohoms van recordar la història de la subvenció des dels seus orígens l'any 1407 fins als acords més recents del 1479, posant especial èmfasi en els condicionants que permetien reduir o suprimir-la i als moments concrets en els que la subvenció va minvar, per, finalment, nomenar una altra comissió de quatre prohoms encarregats de prendre la decisió definitiva.

El text que recollia la proposta era clarament més hostil al manteniment de la subvenció que els seus precedents: contràriament als debats de 1453 o el 1479 ja no incloïen cap referència a la pietat de la ciutat o a les necessitats de l'hospital, sinó, justament, a la seva aparent opulència.¹¹⁷⁴ El clima favorable a la supressió va acabar per imposar-se. La comissió avaluadora va presentar un cas que reforçava la legitimitat d'acabar amb el donatiu. Un cop més, la complexitat de la decisió es va traduir en un reforç del discurs tradicional sobre les

¹¹⁷³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, 1482, juny 3, f. 62r.

¹¹⁷⁴ Segons el document, el "hospital stava opulent e ha adquirits diverses bens". AHCB, *Deliberacions* 26, 1482, juny 3, f. 62v. Vegeu l'apèndix 1, document 29. Com hem vist, però, només deu anys després els administradors es lamentaven davant del rei de les penúries de l'hospital. La fragilitat de la hisenda municipal és una realitat històrica contrastable, però el fragment també és una bona mostra del potencial retòric de la pobresa.

penúries de la ciutat, juntament amb diverses innovacions retòriques: la prosperitat de la Barcelona del 1407 es comparava, entre lamentacions, amb la decadència del present, i de nou, s'insistia en el caràcter condicionat i temporal del "préstich". En aquest sentit, el document afegia, de forma única i sense precedents, que la mesura original incloïa que l'hospital havia de "restituir a la ciutat la quantitat [que] hauria rebua del dit préstich".¹¹⁷⁵ Alhora, la comissió presentava un panorama de deixadesa secular per part del municipi a l'hora de rendir comptes amb l'hospital a qui, fins i tot, semblava atribuir-li una certa opacitat:

Emperò com après lo dit hospital creàs raçonal en dit spital, no metent los comptes en poder dels racionals de la ciutat, per consegüent era ignorat quant dit spital augmentave, cessà la disminució del dit prèstichm fins en l'any MCCCCL. E lavors fonch posat dit fet en lo Concell, lo qual levà del dit prèstich fins lexar solament que fossen prestats quesun any II mil florins. E axí és stat practicat, sens que ne no és stat apercebut per los Consellers fins en l'any MCCCCLXXVIII, que demenant lo dit hospital lo dit prèstich, los Consellers volgueren sentir qui-n prèstich era, e com devallave.¹¹⁷⁶

La possibilitat de l'eventual retorn del préstec sembla un recurs retòric legitimista destinat a reforçar l'opció, dràstica i fins a cert punt contra intuïtiva, d'acabar amb la subvenció. En cap cas hem pogut documentar un pagament de retorn i, l'any 1479, la mesura rebia, amb tota normalitat, el nom de "donatiu". En canvi, el cert desinterès del municipi per controlar estrictament les finances de l'hospital podria ser més creïble. Com ja hem vist, el govern de la ciutat havia tingut problemes greus, en períodes concrets, a l'hora d'assumir parts essencials de les seves responsabilitats amb l'hospital, sobretot en l'elecció dels administradors seculars.¹¹⁷⁷ Tot i això, assumir un desconeixement estructural de les finances de l'hospital per part dels seus administradors seculars, plenament inserits en els òrgans de govern de la ciutat, és una afirmació agosarada. És molt possible que el manteniment de la subvenció, fins i tot en períodes de prosperitat de l'hospital, es degués a la voluntat explícita de fer perdurar un vincle de suport material entre el govern de la ciutat i el seu hospital general. Similarment, la supressió definitiva de la mesura tindria més a veure amb els problemes creixents de la hisenda pública que amb una interpretació literalista dels condicionants de la mateixa.

¹¹⁷⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, 1482, novembre 13, f. 99r. Vegeu l'apèndix 1, document 31.

¹¹⁷⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, 1482, novembre 13, f. 99r.

¹¹⁷⁷ Vegeu bloc 3, capítol 2.3.3.

En conclusió, el pagament de la subvenció va esdevenir, a partir de l'any 1407, una de les principals representacions del compromís del Consell de Cent cap a l'hospital. La transmissió de capital comptava amb una tradició pràctica i simbòlica ben arrelada: de la mateixa manera que el donant ric expressava la seva pietat a través de la donació d'almoïna a un pobre o la concessió d'un llegat a una institució assistencial, la ciutat exercia la seva munificència a través de la subvenció. Les construccions retòriques que es van generar al voltant de la mesura, sobretot en els seus moments més crítics, transmeten poderosament la noció d'una *res publica* veritablement cristiana: el préstec era "cosa molt pia",¹¹⁷⁸ que es "fehia a glòria e honor de nostre senyor Déus e a gran sustentació del dit hospital".¹¹⁷⁹ El vincle caritatiu monetitzat comptava amb una sòlida tradició i amb nombrosos paral·lels: l'almoïna era un dels atributs del sobirà cristià, però també dels governs municipals i comunals que creixeren en importància durant la baixa edat mitjana. En aquest sentit, la concessió de donatius a institucions assistencials no era una excepció barcelonina. Sense sortir de la Corona d'Aragó trobem casos semblants a València, on el Consell municipal acordà, l'any 1500, el pagament de 5000 sous als hospitals de la Reina i d'en Clapers, per "onor y reverència de nostre Senyor Déu".¹¹⁸⁰ Poc anys després podem documentar, també, la concessió d'una donatiu regular de 1000 florins a l'Hospital de Nuestra Señora de Gracia de Saragossa per part dels diputats de la Generalitat del regne d'Aragó en les corts de Monzó del 1510.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1455, març 24, f. 95r.

¹¹⁷⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9, 1454, octubre 23, f. 32r.

¹¹⁸⁰ "E mes avant fonch proposat en lo dit magnífich consell que los spitals de la Reyna y den Clapés tenen molta necessitat y la renda noy basta que sien subvenguts de alguna quantitat. E axi mateix lo dit magnífich consell per onor y reverencia de nostre Senyor Deu proveix que lo clavari comu subvinga al administrador dels spitals de la dita ciutat fins en suma de cinch milia souls e tant com parra als magnífichs jurats, racional y sindich, los quals en la redicio de ses comptes li sia admes per lo magnífich racional o lo que pagara en compte de data. Testimonis foren presents a les dites coses los honorables en Anthoni Scala e en Berthomeu Martinez, verguers dels magnífichs jurats de la dita ciutat de València". València, 1500 març 11. AMV. *Manuels de consells*. Reg. 50-A, ff. 118r-119v. Editat a BELENGUER 2011, pp. 658-659.

¹¹⁸¹ "E, por quanto, por los dipputados del regno han seydo distribuydas diverssas sumas, cantidades de peccunias para subbencion de los pobres del espital de Sancta Maria de Graçia de la ciudat de Çaragoça y otras iglesias y lugares pios, con la present, da facultat la dicha sennora reyna, de voluntat de la corte, a las dichas perssonas para que puedan statuyr y ordenar e prohibir que a otras iglesias ni lugares pios no se pueda cantidad alguna por los dipputados distribuyr en otro o otros lugares pios o de iglesias de la ciudat de Çaragoça, sino tan solamente al dicho spital de Sancta Maria de Gracia de la dicha ciudat, al qual puedan assignar, de las peccunias de las generalidades del dicho reyno, la quantitat que a ellos, todos concordades, vien visto sera, pues no exceda la suma de mil florines en cada un anno, proviendo, empero, que directament ni indirecta ni com puent ni franca de la ciudat de Caragoca, ni en otra manera, la cantidad por ellos tachadera pueda exceder, ni mas de aquella distribuir...". *Actas del proceso de Cortes de Monzón* (1512-1514), f. 117. Editat a MONTERDE 2011, p. 389.

L'hospital i el deute municipal

El pagament directe de la subvenció no era la única via de transmissió de capitals entre el govern municipal i l'Hospital de la Santa Creu. De fet, l'eventual supressió de la subvenció s'explicava, com hem vist, perquè l'hospital ja rebia abundant finançament a través de l'obtenció de rendes sobre propietats urbanes i rurals i, sobretot, la participació plena en el vigorós mercat del crèdit de la Catalunya baixmedieval i moderna.¹¹⁸² En aquest sentit, els hospitals barcelonins, juntament amb els monestirs i convents, van ser entre les primeres institucions en abocar-se a l'economia del censal, ja des del segle XIV. La seva capacitat per atreure donacions convertia els hospitals en institucions especialment ben dotades. Més enllà dels censals obtinguts mitjançant la compra directa,¹¹⁸³ es beneficiaven també del mercat secundari del censal a través d'herències i llegats: un negoci rodó, en el que, sense esmerçar-hi capital, esdevenien els beneficiaris de pensions regulars.¹¹⁸⁴

L'Hospital de la Santa Creu percebia, segons el *Llibre de caixa* del 1431-32, 27.100 sous de pensions de censal, un 74 % de les entrades patrimonials.¹¹⁸⁵ Entre aquestes, les pensions pagades per la ciutat de Barcelona suposaven la partida més important, amb un total de 16.600 sous, molt per davant d'altres universitats de la Corona d'Aragó. L'any 1505 aquesta quantitat ascendia a 33.420.¹¹⁸⁶ Una part, petita, d'aquestes pensions eren fruit de la compra directa de títols de deute per part dels administradors, sobretot en el context de la guerra civil i el període de dificultats subseqüent: Morelló documenta la compra de dos censals emesos per Barcelona l'any 1463 i dotze rendes més entre el 1470 i el 1489. La resta correspondria, doncs, als llegats i traspessos d'altres censalistes.¹¹⁸⁷

Independentment del seu origen, el govern municipal recolzava el pes creixent del censal en les finances hospitalàries. Així doncs, la política de deute públic del municipi prioritzava el pagament a institucions eclesiàstiques i hospitals: els títols de deute d'aquestes institucions eren els darrers en ser redimits i, per tant, els retorns del capital invertit, o obtingut a través de donacions, eren majors. En el cas de la Santa Creu, el govern entenia que l'obtenció i

¹¹⁸² CONEJO 2010; MORELLÓ 2014; COMELLES, BARCELÓ 2016; BARCELÓ 2017, pp. 79-99.

¹¹⁸³ TELLO 2015, pp. 293-320. Tello documenta el rol fonamental de l'*Hospital san Juan Bautista y santa María de Villaespesa* de Terol com a comprador de crèdit als habitants, petits i mitjans, de la zona.

¹¹⁸⁴ MORELLÓ 2014, pp. 212-213.

¹¹⁸⁵ SÁNCHEZ 2014, p. 183

¹¹⁸⁶ MORELLÓ 2014, p. 224.

¹¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 231.

pagament de censals, tant sobre Barcelona com sobre altres indrets i particulars de la Corona, assegurava el finançament de la institució sense dependre de la subvenció, lentament minvant al llarg del segle xv.¹¹⁸⁸

L'ensorrament de les finances municipals va suposar un cop duríssim per a la ciutat i, en certa mesura, també contra l'hospital. Va ser, però, llavors quan el compromís del govern cap a la Santa Creu va emergir de forma més nítida. L'any 1468, davant de la fallida de la Taula de Canvi, els consellers i prohoms de la ciutat acordaren congelar tots els comptes del banc municipal, exceptuant, justament, els de la Diputació del General i de l'Hospital de la Santa Creu.¹¹⁸⁹ Més endavant, l'any 1472, quan la ciutat, esgotada per la guerra civil, ja no podia fer front al pagament del deute als creditors, el govern va decidir prioritzar l'Hospital de la Santa Creu. Així, el gran hospital general va rebre les pensions de censal puntualment durant quatre anys més, mentre que altres creditors cobraven tard i malament.¹¹⁹⁰

La relació financera entre el govern i l'hospital va acabar essent, en certa mesura, de dependència mútua: la Santa Creu, una institució gran i capaç de mobilitzar capitals notables, va esdevenir també un dels grans compradors dels censals emesos després de la fallida de la Taula de Canvi i de la hisenda municipal. Així, el deute funcionava com un vincle més entre ciutat i hospital, un cercle virtuós que permetia injeccions puntuals per donar oxigen a les arques municipals i, alhora, establir una base financera sòlida per a la Santa Creu.

3. 3. 2. L'hospital i l'acció legislativa del Consell: les ordinacions

Més enllà de les mesures destinades a finançar l'hospital, el govern va desenvolupar una política legislativa pròpia que, o bé estava encarada a defensar de forma directa l'espai físic i els drets de la institució o bé el beneficava de forma indirecta. Des de principis del segle XIII, i, sobretot, a partir del privilegi de Jaume II del 1320, el Consell de Cent va anar desenvolupant, de forma creixent, la capacitat d'intervenir i regular tant l'espai públic com les activitats que es duien a terme a la ciutat des d'una perspectiva multipolar.¹¹⁹¹ Aquest esforç regulador es

¹¹⁸⁸ Vegeu la conferència impartida per Jaume Marcé i Laura Miquel a les jornades de recerca *Barcelona hospitalària. La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XVIII*, que van tenir lloc entre el 17 i el 18 de gener del 2019 al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA): <https://youtu.be/uHhIhmNdgro>.

¹¹⁸⁹ Vegeu l'annex 1, document 18.

¹¹⁹⁰ Vegeu l'annex 1, document 20.

¹¹⁹¹ Vegeu el bloc 2, cap. 2.2.5.

va manifestar, sobretot, en la configuració d'una cos normatiu originat en actes deliberatius del govern. Així, els consellers i prohoms del Consell de Trenta proposaven i redactaven normes específiques que després eren ratificades pel Consell de Cent jurats, anomenades *ordinacions*.¹¹⁹² Aquestes ordinacions es troben recollides en els volums del *Llibre del Consell*, del registre de *Deliberacions* o en les diverses recopilacions d'*Ordinacions*.¹¹⁹³ En cas d'incompliment de la normativa, s'imposava, habitualment, una multa o *ban* i, en els cas de les ordinacions que afectaven béns concrets, es confiscava el producte defectuós, fraudulent o obtingut mitjançant contraban. El contingut de les multes se solia repartir entre l'acusador, l'oficial encarregat d'impartir justícia i alguna causa comunitària: en moltes ocasions es tractava de grans empreses ciutadanes, com els murs, que van absorbir recursos financers de forma constant al llarg de la baixa edat mitjana,¹¹⁹⁴ però també sovintejaven apel·lacions a "donar per amor de Déu", a discreció de les autoritats competents, o a institucions assistencials i causes pies concretes, com els presoners de la presó del veguer o, com veurem, els hospitals de la ciutat.

Com tants altres aspectes de la vida urbana, la pobresa i la seva gestió també van ser sotmeses a processos de regulació. En una data tant reculada com el 1338, el govern va aprovar una bateria d'ordinacions destinades a guardar l'espai físic i la dignitat del nou hospital de la ciutat en un acte que lligava profundament la nova institució amb el municipi. L'acció legislativa del govern, però, no acabava amb les mesures destinades específicament a protegir les institucions assistencials. Existia, també, una tradició consolidada que feia dels hospitals els beneficiaris secundaris d'ordinacions que regulaven activitats diverses. Així, un o més hospitals o altres institucions assistencials esdevenien els receptors dels diners recollits en forma de multes o, més habitualment, de mercaderies i béns confiscats. Es tractava d'un fenomen habitual en diverses ciutats europees que, a Barcelona, podem documentar des de principis del segle XIV, quan l'any 1301 establiren que la carn confiscada pel tractament fraudulent s'havia de destinar als hospitals de la ciutat:

¹¹⁹² BANEGAS 2008, p. 25.

¹¹⁹³ RIERA 2001, pp. 3, 5-6, 13-20.

¹¹⁹⁴ BAJET 1994, p. 233-258.

Ordonaren los Conseyllers e els prohomens de la ciutat que null hom no gos inflar cabrits, ne moltons, ne nulla altra carn, sinó bochs e cabres, e qui contradarà pagarà per ban X sous e la carn serà dels espitals.¹¹⁹⁵

L'entrega de productes defectuosos o obtinguts de forma contrària a la normativa va esdevenir, doncs, un aspecte familiar en l'aprovació de noves ordinacions. Al llarg del segle xv l'Hospital de la Santa Creu va esdevenir el beneficiari de nombroses confiscacions de productes alimentaris bàsics distribuïts il·legalment. És el cas del peix pescat en diumenge (1404),¹¹⁹⁶ canyes, herbes, fruita i hortalisses entades a la ciutat o venudes de forma contrària a les ordinacions (1460, 1486),¹¹⁹⁷ o la carn entrada il·legalment a la ciutat (1470), a través de cordes o aprofitant espitlleres i esvorancs, disposant que “la bèstia o carn sia perduda, los quals bans en tot o en part no puxen ésser remesos ans les bèsties o carns sien donades al Hospital de Santa Creu”.¹¹⁹⁸

A més a més de les ordinacions relacionades amb productes alimentaris bàsics, el Consell també va acordar derivar altres recursos de primera necessitat, com carbó i llenya: així doncs, el carbó venut il·legalment havia de ser “donat per amor de nostre senyor Déu als pobres dels hospitals, e a la verge Maria de Jeshucrist, e als pobres presos”.¹¹⁹⁹ També fusta destinada a construccions i tèxtils produïts de forma fraudulenta anaven a parar a l'hospital.¹²⁰⁰ L'any 1425 el govern ordenava que les flassades massa curtes es dividissin en tres parts, i dues es donessin per “amor de Déu” i, en el cas de les robes formades per pedaços no reglamentaris, que es dividissin una quatre parts: una havia de ser cremada i les altres tres, “dades per los dits cònsols per amor de Déu al Hospital de Sancta Creu de la dita ciutat”.¹²⁰¹ En un altre cas, l'ordinació prenia la forma d'una llei sumptuària: davant del perill que els vestits excessivament luxosos suposaven per la moral pública, el Consell establí que:

¹¹⁹⁵ AHCB, *Llibre del Consell I*, f. 4v. Citat i editat a BANEGAS 2008, p. 2010.

¹¹⁹⁶ AHCB, *Llibre del mostassaf de Barcelona*, f. 82r; *Registre d'ordinacions 5*, f. 110. 1443 juny, 14.

¹¹⁹⁷ AHCB, *Registre d'ordinacions 8*, f. 135r-137r. 1460, novembre 29; *Registre d'ordinacions 11*, 1486, agost 9, f. 76v-77r.

¹¹⁹⁸ AHCB, *Registre d'ordinacions IV-8*, 1470, agost 21, f. 157v.

¹¹⁹⁹ AHCB, *Registre d'ordinacions 8*, f. 62r; *Registre d'ordinacions 8*, f. 76v-77r. 1459

¹²⁰⁰ AHCB, *Registre d'ordinacions 10*, f. 166. 1479, setembre 11.

¹²⁰¹ AHCB, *Llibre d'ordinacions*, f. 23v-25r.

...en l'ordinació feta sobre les cohes de les dones en la qual és posat ban de vint lliures, quy sia avistat que les cohes sien tallades e dades al Hospital de la Santa Creu, tant com passaran mesavant d'un palm.¹²⁰²

Seguint en el camp de les ordinacions que regulaven la moral pública, l'hospital també va esdevenir el beneficiari de les multes que castigaven un altre acte essencialment pecaminós. L'any 1472, el Consell de Trenta-dos va acordar que aquells qui haguessin prestat diners amb usura perdrien tot allò que havien presetat, quantiat que s'havia de repartir en quatre parts, "una al acusador, altre al official exequant, e les restants dues al Spital de Santa Creu".¹²⁰³

Aquestes dues darreres ordinacions deixen entreveure un aspecte clau. Certament, l'impacte específic de la redirecció de carns o teixits a l'hospital havia de ser més aviat magre, sobretot tenint en compte que es lliuraven béns que, sovint, es consideraven indignes de ser venuts. Tot i les diferents normatives que, d'una forma o altra, el feien el beneficiari de les confiscacions i multes, la Santa Creu va haver de seguir comprant, en grans quantitats, productes alimentaris bàsics com grans, carn o vi. En el cas de les teles, tant regulades durant el segle xv, l'hospital tenia accés a robes de qualitats molt diverses a través del dret de percebre les propietats dels malalts intestats, garantit pel privilegi del rei Martí de l'any 1405.¹²⁰⁴ Així doncs, el profit d'aquestes ordinacions havia de ser de caràcter més simbòlic que estrictament material.

En primer lloc, el fet que el Consell designés l'hospital com a receptor d'aquestes petites concessions reforçava el lligam entre el govern i la casa de la Santa Creu i, alhora, confirmava la seva hegemonia plena dins del paisatge assistencial de la ciutat. Significativament, amb la fundació d'un gran hospital general, el d'en Pere Desvilar va deixar de ser el beneficiari de multes i confiscacions.

En segona instància, l'entrega a una institució assistencial d'un bé obtingut de forma immoral servia clarament per rescabalar el perjudici social contret per l'infractor. Si el frau era una forma d'enriquiment personal, la donació a un hospital o almoïna significava l'impuls contrari, és a dir, el despreniment personal en benefici de la *res publica* cristiana. Similarment, si el luxe funcionava com un element de legitimació i ascens individual o familiar, l'entrega de teles

¹²⁰² AHCB, AHCB, *Registre d'ordinacions* 9, 1462, octubre 9, 21, f. 199.

¹²⁰³ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, agost 24, f. 77v. Vegeu l'apèndix 1, document 20.

¹²⁰⁴ ACA, *Cancelleria Reial*, reg. 2203, ff. 20v–21r; editat a ROCA 1920a, 50; LARRUCEA 1976, 207.

especialment riques reparava els mals derivats de l'orgull privat i contribuïa al manteniment de l'equilibri social. Aquest principi brillava especialment en el cas del càstig de la usura. El crim d'avarícia per excel·lència trobava en la donació pietosa un principi estructuralment antagònic.

3. 3. 3. La *res publica* mobilitzada: Barcelona, Simó Salvador i l'intervencionisme municipal

El govern municipal va crear vincles profunds amb l'hospital a través del finançament i l'acció legislativa. Tal com hem vist, un flux continu de capital lligava la sort de la ciutat i l'hospital a través de la subvenció i el pagament, regular i prioritari, de les pensions de censal. Alhora, la designació de la Santa Creu com a beneficiari de multes i bans va esdevenir un mecanisme d'integració de l'hospital en l'imaginari públic, com a espai reparador dels greuges contrets contra el cos social. L'empara municipal vers l'hospital, però, no acabava aquí. Hem fet referència, sovint, al desenvolupament de Barcelona com a municipi autònom com un dels factors explicatius del naixement d'una primerenca política hospitalària urbana. Aquest procés de reafirmació de la sobirania va anar en paral·lel a l'intervencionisme creixent en els afers propis de la ciutat però també, necessàriament, a la defensa dels interessos específics de Barcelona i dels seus habitants davant d'altres poders, més o menys organitzats. Tant en escenaris de representació col·lectiva, com les corts, o a través de relacions bilaterals amb la monarquia, senyoriis laics o eclesiàstics i altres viles i universitats,¹²⁰⁵ la ciutat comtal va teixir una densa xarxa d'influències i relacions, molts cops marcades per la seva capacitat de generació de models i admiració,¹²⁰⁶ però també per l'hostilitat i, fins i tot, el vigor militar:

¹²⁰⁵ En paraules de Vicent Baydal, "Val a dir, si bé d'una banda els consellers reconeixien com a tals tenir especial càrrec de l'aprovisionament de la ciutat, la defensa jurídica dels afers urbans, la reivindicació dels privilegis de ciutadans i mercaders o la protecció dels convents i monestirs barcelonins, d'una altra banda també dedicaven la seua activitat a exercir el poder del propi municipi, ja fos material, per exemple com a senyor de les baronies adquirides, o simbòlic, bo i interactuant amb d'altres poders feudals o exercint la seua capitalitat en el Principat a través de la direcció dels conflictes bèl·lics, la intercessió amb la monarquia i el lideratge en les negociacions de Corts". BAYDAL 2009, p. 3.

¹²⁰⁶ Sobre les representacions de l'hegemonia barcelonina en els discursos historiogràfics generats per la mateixa ciutat vegeu SERRAHIMA 2014, p. 29-30. Sobre el cas específic de la referencialitat de Barcelona pel govern de Girona durant els segles XIV i XV vegeu REIXACH 2015, p. 19-32.

aquest darrer aspecte arribaria al paroxisme amb el lideratge barceloní dels esforços bèl·lics de les institucions de la terra durant la guerra civil.¹²⁰⁷

El govern municipal va generar, doncs, un múscul polític notable i de gran abast. I, si els greuges contra els barcelonins eren, en última instància, greuges contra Barcelona, no ho serien també els comesos contra el seu hospital general? A més a més del suport financer o legislatiu, el Consell de Cent va apropiar-se, en diverses ocasions, de les causes de la Santa Creu. Amb l'entesa que la protecció de la institució era un dels seus deures, explícits i constantment reafirmats, el govern va mobilitzar els seus recursos polítics i jurídics en pro de l'hospital. Un dels camps principals d'aquesta activitat orbitava al voltant de la defensa dels llegats i deixes. En diverses ocasions, el Consell va actuar com a intermediari o mediador en conflictes, més o menys oberts, entre l'hospital i els seus administradors i marmessors, familiars o altres persones o institucions interessades.

En una data tan primerenca com l'any 1404, els consellers van considerar adequat intervenir en la gestió i compliment de l'última voluntat de la vídua de Jaumó Desfar.¹²⁰⁸ El document contenia un cert punt d'ambigüitat, ja que deixava un important llegat vinculat a "aquella almoyna de pobres que los consellers e lo Consell de Cent Jurats de Barchelona ordonaran".¹²⁰⁹ Després d'un breu procés de negociació amb els marmessors de la difunta, els consellers, amb l'acord del Consell de Cent jurats, van acordar la cessió del llegat al flamant Hospital de la Santa Creu. La decisió del govern no només manifestava el caràcter volgutament central que el nou hospital tenia en el paisatge assistencial barceloní, sinó que també contenia referències explícites a la mobilització dels ressorts del poder municipal per aconseguir que la vinculació de la deixa amb la institució assistencial arribés a bon port. Així, el Consell de Cent jurats encomanà als cinc consellers a que "facen menar, en nom de la ciutat, les qüestions que seran necessàries o expedients per aconseguir justícia del dit vincl" i ordenà "retre tots aquests affers en poder dels advocats de la ciutat".¹²¹⁰ Aquest mateix

¹²⁰⁷ Utilitzant les paraules de Flocel Sabaté, la universitat de Barcelona podia ser "temuda", capaç de fer ús de la força militar a través del sacramental. SABATÉ 2018, p. 123.

¹²⁰⁸ Es tractava, molt probablement, del fill i hereu de Jaume Desfar (m. c. 1377), cavaller i jurista fortament vinculat a la cort de Pere el Cerimoniós. Efectivament, el conseller Jaume Desfar va tenir un fill també anomenat Jaume i conegut habitualment com a "Jaumot". L'any 1358 Jaume o Jaumot Desfar es va casar amb Margarida Calvet, que seria, doncs, la dona sense anomenar que va constituir l'Hospital de la Santa Creu com a hereu. Vegeu VALLS 2012, p. 10.

¹²⁰⁹ AHCB, *Llibre del Consell* 22, 1404, abril 17, f. 77r.

¹²¹⁰ *Idem*.

principi d'assegurar el cobrament de deixes i llegats explicaria l'ordre que els consellers i Consell de Trenta-dos aprovaren l'any 1464, concedint als administradors de la Taula de Canvi la facultat de nomenar un procurador per a recollir certes quantitats de diners deixades a l'hospital:

Item lo dit Conçell a proposició dels honorables consellers, delibera e conclòs que los honorables administradors de la taula del cambi de la dita ciutat fermen procure a mossèn Arnau de Moxones, prevera, per pendre e reebre qualsevol quantitats lexades al Hospital de Sancta Creu de Barchelona per en Johan d'Ebeus, mercader de la vila de Muntpellier.¹²¹¹

La decisió dels consellers podria obeir, en aquest cas, a un motiu doble, explicat per les dificultats associades a la guerra civil: en primer lloc, la decisió contribuiria al correcte finançament de l'hospital en un període marcat pels reptes a l'hora de recaptar rendes i drets en territoris controlats per les forces oposades al bàndol de la terra.¹²¹² En segona instància, el nomenament explícit dels administradors de la Taula de Canvi com els responsables últims de la percepció de les dites rendes es podria vincular a un intent d'injectar el màxim nombre de capital en el banc públic de la ciutat, llavors a les portes de la fallida.¹²¹³

Un dels casos més explícits i rellevants, per la seva quantia econòmica, d'aquest esforç mediador es va plasmar en la intervenció de la ciutat en la resolució de l'herència de Bertran Nicolau. L'any 1403, Nicolau, un dels mercaders més rics de la Barcelona a cavall dels segles XIV i XV,¹²¹⁴ va fermar el seu testament. El document, a més a més de diversos llegats importants a monestirs, convents i causes pies de la ciutat, establia que l'Hospital de la Santa Creu havia de ser l'hereu universal del mercader, que acabaria morint l'any 1421.

Durant el període comprès entre la confecció del testament i la seva mort, però, Bertran Nicolau va fundar els monestirs de Sant Jeroni de Mont Olivet, Sant Jeroni de la Murtra, la

¹²¹¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 16, 1464, gener 31, f. 93v.

¹²¹² Des de l'any 1349, a causa de la venda feta per Jaume III de Mallorca, la ciutat es trobava sota sobirania del rei de França. Després de l'esclat de la guerra civil, el rei Joan buscà activament el suport de Lluís XI de França. El mateix any 1462 el rei francès va ordenar l'entrada d'una host important al Principat, que ocupà els comtats del Rosselló i la Cerdanya i arribà a prendre part en el fallit setge de Barcelona. Sobre la participació francesa en la Guerra Civil vegeu SOBREQUÉS, SOBREQUÉS 1972, p. 212-221.

¹²¹³ Efectivament, la Taula de Canvi acabaria per fer fallida el febrer de l'any 1468, esgotada per la crisi estructural de les finances barcelonines i, sobretot, per l'esforç bèl·lic del Principat durant la Guerra Civil. FELIU 2016^a, p. 137.

¹²¹⁴ Carles Díaz, el principal biògraf i investigador de la figura de Bertran Nicolau, el descriu com a posseïdor d'una "fortuna extraordinària", testimoniada per les seves inversions en el mercat del deute i la seva nombrosa activitat com a fundador i mecenes de diversos monestirs i convents. DÍAZ 2014-2015, p. 226. Vegeu també, sobre Bertran Nicolau, DÍAZ 2006.

Domus Dei de Miralles i la casa de Vall de Sant Jaume, a Vallparadís, i els va dotar generosament. Com a conseqüència d'aquest dispendi, en el moment d'executar el seu testament la deixa corresponent a l'hospital com a hereu universal es va veure severament reduïda: els marmessors van inventariar béns per una suma de fins a 36.049 lliures, 2 sous i 8 diners, de les quals, un cop descomptats els llegats, restaven només 16.000 per a la Santa Creu. Més endavant, en la sentència arbitral que resoldria el repartiment final de l'herència, es va establir que, en realitat, la suma total dels béns del mercader difunt era de 9105 lliures en censals morts i líquid susceptible de ser repartit. Al llarg de la seva vida, Bertran Nicolau havia anat cedint els seus millors actius financers als monestirs que havia fundat, quedant-se amb pensions i drets o bé molt devaluats o directament impossibles de recuperar.¹²¹⁵ Veient l'evident disminució de l'herència, el govern municipal va reaccionar ràpidament. Un primer front de l'acció municipal va girar al voltant de la comunitat agustiniana de *Domus Dei*, o Casa de Déu, a Miralles, i la casa carmelitana de la Vall de Sant Jaume, a Terrassa. En els *Testaments de Consellers* del 1422, només un any després de la mort de Bertran Nicolau, es recollia com els consellers sortints instaven a aquells que els havien de rellevar a enviar un missatger a la cúria romana per tal de buscar l'aprovació papal de la reducció dels dos monestirs fundats per Bertran Nicolau en els convents del Carme i dels Agustins de Barcelona, amb el subseqüent repartiment de les seves rendes en benefici tant de les cases barcelonines com, sobretot, l'hospital. Les responsabilitats de la ciutat vers l'hospital s'esgrimien com el principal element legitimador de l'intervencionisme municipal:

Per ço los dits consellers esdevenidors procuren e faran que la dita concòrdia prengua fi e conclusió, com toch gran utilitat del dit espital, al qual la dita ciutat deu molt girar la cara, segons que de les dites coses los dits consellers se poran informar ab los dits consellers presents, e ab los administradors del dit espital, e ab en Felip de Ferrera, qui ha molt cabut en los dits affers.¹²¹⁶

Les maniobres del consellers van arribar, almenys momentàniament, a bon port: els dos monestirs van ser suprimits l'any 1424 i els seus béns dotals es van repartir entre els convents de Sant Agustí i del Carme i el propi hospital.¹²¹⁷ La decisió de la cúria papal, va ser, però

¹²¹⁵ DÍAZ 2014-2015, p. 545-547.

¹²¹⁶ AHCB, *Testaments de Consellers* 1422, f. 10v.

¹²¹⁷ DÍAZ 2014-2015, p. 549-550. Els *Testaments de Consellers* dels anys 1424 i 1426, recordaven que "...com per concessió de nostre sant pare, les cases o monastirs que-n Bertran Nicholau, quondam, mercader ciutadà de la dita ciutat havia fundades en lo terme de Terraça sota la orde del Carme e en la baronia de Castellvey de Rosanes, sots la orde dels Agostins, sien stades destituhides e a unides, ço és, la de Terraça al monestir del Carme de la

durament contestada pels religiosos de les cases suprimides, fent que el govern municipal hagués de vetllar pel compliment d'una resolució que beneficiava evidentment l'hospital:

E alguns frares se perforsen de impugnar los dits uniments, per ço los dits consellers esdevenidors façen e procuren que·ls dits uniments sien tenguts conservats, defeses e mantenguts per aquells com de aquells se sper seguir gran utilitat al dit spital.¹²¹⁸

Tot i els esforços esmerçats pels consellers, els frares de la Casa de Déu van aconseguir que el 1429 es revoqués l'extinció i que tant els convents del Carme i de Sant Agustí retornessin els béns apropiats.¹²¹⁹ En qualsevol cas, l'herència de Bertran Nicolau seguiria essent el focus de conflictes. Quan el monestir de Sant Jeroni de la Murtra, fundat també pel ric mercader, va intentar unir-se al de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron l'any 1444, després d'un primer intent infructuós,¹²²⁰ els consellers de Barcelona s'hi oposaren al·legant justament que, en cas que la fusió es fes efectiva, les rendes de Sant Jeroni de la Murtra correspondrien a l'hospital, tal com ho transmeteren a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols.¹²²¹

L'interès del cas específic de l'herència de Bertran Nicolau rau, més enllà de la importància pecuniària, en el fet que permet esbossar alguns dels principis clau del patronatge del Consell sobre l'hospital. En primer lloc, la integració dels afers del hospital en el dia a dia de l'acció de govern de la ciutat, o, en altres paraules, la seva conversió en un afer polític de la universitat. Així, la Santa Creu va esdevenir un tema a tractar amb una certa freqüència en els diferents òrgans del govern i, subseqüentment, un element familiar de les actes i altres sèries documentals produïdes pel mateix govern. En segon terme, la capacitat del municipi per a mobilitzar els recursos propis a l'hora de defensar les causes de l'hospital. La universitat, doncs, feia ús dels seus missatgers, ambaixadors o advocats en benefici de la Santa Creu. En tercera instància, l'ús de la influència política de Barcelona en pro de l'hospital. Per a Carles

dita ciutat e la de la baronia de Castellvey de Rosanes al monestir dels Agostins de la dita ciutat. E les rendes e béns de les dites cases aplicades als dits monestirs e al Spital de la Santa Creu de la dita ciutat, en certa forma segons que d'açò se poran informar ab en Bernat Splugues, scrivà del Concell de la dita ciutat". AHCB, *Testaments de Consellers* 1424, f. 8v; 1426, f. 9r.

¹²¹⁸ *Idem*.

¹²¹⁹ DÍAZ 2014-2015, p. 550.

¹²²⁰ El principal obstacle per al primer intent de fusió va ser l'oposició de la reina Violant de Bar, fundadora de la casa de la Vall d'Hebron. Vegeu els documents fundacionals del monestir a DÍAZ 2008, p. 9-56. Significativament, les dues cases de jerònims intentarien fusionar-se per segona vegada molt poc després de la mort de la reina. DÍAZ 2014-2015, p. 551. Sobre el monestir de la Vall d'Hebron vegeu TERÉS, VICENS 2015.

¹²²¹ DÍAZ 2014-2015, p. 551-552.

Díaz, la pressió del Consell va ser un element clau en decisions com la supressió dels monestirs de la Casa de Déu o de la Vall de Sant Jaume, una competència que corresponia a la Santa Seu.¹²²² Efectivament, el govern municipal va utilitzar la seva xarxa de contactes amb altres agents i institucions amb algun tipus d'autoritat, sobirania o interès en les afers de l'hospital. Això incloïa els mateixos administradors de la Santa Creu, amb qui sovint els consellers feien un front comú, marcat per una comunió virtuosa d'interessos, però també amb la monarquia o el papat, a través, en diverses ocasions, l'enviament d'ambaixades i missives.

Aquests mateixos aspectes sobresurten en un dels conflictes més sonats al voltant de les rendes de l'hospital i, segurament el de més rellevància política: el que va enfrontar, a mitjans del segle xv, l'hospital amb un dels seus copatrons, el bisbe de Barcelona Simó Salvador.

Abans de l'accés de Simó Salvador a la mitra no podem documentar cap disputa oberta entre el municipi i la seu centrada en l'hospital. De fet, hem intentat explicar, en part, l'èxit de la reforma del 1401 i la construcció de l'hospital general a través de les sinergies i tradicions compartides i, en definitiva, la col·laboració virtuosa d'ambdós agents.¹²²³ Més enllà dels assumptes estrictament relacionats amb l'hospital de la Santa Creu, el Consell i l'alta església secular catalana tenien, en ocasions, interessos diferents, amb conflictes centrats al voltant de les pretensions d'immunitat eclesiàstiques, tant fiscals com jurisdiccionals. A grans trets, el clergat es beneficiava dels avantatges de viure a la ciutat com a "habitadors", sense complir amb els deures fiscals o jurisdiccionals corresponents a causa de la seva condició estamental particular. Això es traduïa en els problemes específics dels "falsos tonsurats", pretesos clergues que, en realitat, feien vida laica i escapaven la justícia secular, i les tensions al voltant del pagament d'imposicions.¹²²⁴ Tot i això, no podem definir les relacions entre els poders seculars i eclesiàstics urbans com intrínsecament antagòniques.¹²²⁵

¹²²² DÍAZ 2014-2015, p. 549.

¹²²³ Vegeu el bloc 3, capítol 3.1.4.

¹²²⁴ SABATÉ 1998, p. 758-760.

¹²²⁵ Algunes de les aportacions més reeixides sobre l'acció política del municipi medieval han maldat per presentar una visió de les relacions entre el poder autònom barceloní i l'alta església secular que anés més enllà de l'antagonisme afirmat en les visions romànticitzants i anticlericals a cavall dels segles XIX i XX. Pere Orti descriu un cercle virtuos entre l'elit ciutadana emergent i el clergat barceloní a través dels profits compartits sobre el sòl urbà durant el segle XIII i, a partir del segle XIV, una política de patronatge municipal sobre les institucions eclesiàstiques de la ciutat. JASPERT 2001, p. 111; ORTI 2001, p. 29, 46.

En el cas de Simó Salvador, però, bisbe de Barcelona des de l'any 1433, algunes de les tensions més arrelades entre el poder municipal i la Seu van esclatar fins a l'enfrontament obert. El 1440 va ser un *annus horribilis* per a l'entesa entre la Casa de la Ciutat i el palau episcopal. Les brases es van transformar en foc quan, a principis d'any, el bisbe va manar a dos porters reials que prenguessin un home, al·legant que era tonsurat i que, per tant, estava sota jurisdicció eclesiàstica. El pres, però, havia rebut un salconduit del veguer de Barcelona i, de fet, el seu estatus era, com a mínim, incert. Segons l'oficial reial, l'home havia rebut el seu guiatge "com a mer lech e leycalment anant, e conversant sens hàbit e tonsura, e no sabent ell ésser tonsurat, e havie hauda muller".¹²²⁶ Davant d'aquest excès jurisdiccional, el veguer va intentar prendre els dos porters, després de consultar-ho amb el fiscal de la vegueria i els consellers de Barcelona. Topà, però, amb la oposició directa del bisbe, que els havia acollit dins del seu palau. Com a represàlia, "lo dit mossèn lo veguer, precehint lo consell dessús dit, se'n manà presos del dit palau en Sacristà, marit de una naboda del dit bisbe, e dos altres de la casa del bisbe".¹²²⁷ El bisbe no va trigar a respondre amb les seves pròpies armes: "E de continent lo bisbe més en vet lo dit veguer, e per la constitució de Terragona feu cessar en tota la ciutat los divinals officis, faent sonar la esquella vedada en senyal del dit vet e cessassió".¹²²⁸

Veient la tensió entre el veguer i el bisbe, i el perjudici que es derivava del cessament dels oficis per a la salut espiritual de la ciutat, els consellers van intentar exercir la seva autoritat i influència a través de la mediació. Les temptatives del govern, però, van xocar amb la voluntat fèrria de Simó Salvador, que, senzillament, se'ls va treure de sobre. El text de la deliberació que explica el cas transmet amb gran vivesa tant la resposta del bisbe, deliciosament passivo-agressiva, com la frustració dels consellers:

E no volent-ho consentir ne fer lo bisbe, ells dits consellers digueren-li que almenys per contemplació lur volgués suspendre lo dit vet, e que entretant breument per via de collació e en altra manera fossen vists los preiudicis que-s pretenien per ell e per mossèn lo veguer. E jassie lo bisbe no ho volgués consentir, però instants-los d'açò ells consellers, lo bisbe los dix que al depús dinar ell hi haurie delliberat ab són capítol els ho trametria a dir. E encare ells consellers li digueren que ells no curarien de anar-se a dinar, ans se esperarien aquí tant com ell volgués, fins haguessen la sua del·liberació. Más com lo bisbe stigués en sa oppinió, e que fins al depús dinar hi podie delliberar, e que lavós ell los ho trametrie a dir,

¹²²⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 2, 1440, febrer 24, f. 98r.

¹²²⁷ *Idem.*

¹²²⁸ *Idem.*

convench a ells dits consellers de anars-se a dinar, com fos molt gran die e bé una hora après mig jorn. E per ço ells dubtaven que-l bisbe los certificàs de sa del-liberació, segons havie dit, per ço ells demanaven de Consell que devien fer si lo bisbe no volie acceptar lo partit dessús dit, o si no-ls volie certificació de del-liberació.¹²²⁹

El bisbe jugava amb quelcom sagrat: la gana dels honorables consellers. Les relacions entre el braç secular i l'eclesiàstic s'havien deteriorat tant que el Consell acordà remetre el cas a la reina Maria en el benentès que el bisbe es mantingués en la seva negativa a aixecar la excomunicació de la ciutat i entregar els porters reials.¹²³⁰

El conflicte sobre la tonsura va anar seguit d'una segona onada d'hostilitats. L'agost de l'any 1440 el govern es va oposar a la construcció per part del bisbe d'una finestra a la presó episcopal, adduint que l'obertura es faria en una paret, de la Plaça Nova, que malgrat les pretensions del bisbe era de la ciutat.¹²³¹ Certament, la gelosia municipal pels drets jurisdiccionals sobre l'urbanisme no era una novetat. Fins a quin punt, però, la negativa del Consell obeïa a un calculat joc de pressions? A més a més de l'assumpte de la tonsura, el govern havia obert un nou front amb Simó Salvador. Es tractava, ara sí, de l'hospital. Des d'almenys el mateix 1440 el bisbe de Barcelona havia començat a exigir el cobrament de quatre diners per lliura de tots els llegats testamentaris en favor de la Santa Creu. El primer document que testimonia l'afany recaptador del bisbe és una resposta dels marmessors de Constança, vídua del barceloní Arnau Bertran, a Pere Guillem Roca, auditor dels comptes de les causes pies del palau episcopal. En la missiva, els marmessors, entre els quals hi havia tres

¹²²⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions 2*, 1440, febrer 24, f. 98r.

¹²³⁰ "E los del dit Consell, hoyda e entesa la dita exposició e havents a molt greu la cosa, la qual no-s podia dissimular, com fossen per los dits actes preiudicades les reglaies del senyor rei, haver fet lo bisbe pendre la persona guiada e stant en fe del senyor rey, e haver lo fet pendre per dos porters, los quals no podien exequar lo dit acte, com fossen porters del dit senyor rey e dins ciutat, e fora son palau, e que-ls se hagués aturats els tengués dins lo palau en menyspreu del senyor rey, e de sa jurisdicció, e no-ls volgués restituhir, fforen de intenció que esperassen fins al vespre la resposta del bisbe, e sinó la tornave o la tornave e no volie acceptar lo dit per tot mogut per los honorables Consellers, que de açò fos feta una letra a la senyora reyna, notificant-li lo dit cas e prestament li fos tramesa, e que en altra manera hi fos per ells procehit ab çoçell de lurs advocats. E ac pres conclusió do dit çoçell." AHCB, *Registre de Deliberacions 2*, 1440, febrer 24, f. 98.

¹²³¹ "Item mes fou exposat en lo dit Concell com lo dit Senyor bisbe volie fer presó en una casa del seu palau, contigua a la plaça nova, en la qual stiguen presos preveres e persones tonsurades de honor. E perquè puxen haver algun refugi de mirar en la plaça nova, vol fer una finestra en la paret, la qual vers la dita plaça es clausura del dit seu palau, la obra de la qual finestra es sobreseguda. Per ço com és periudicial al públich de la dita ciutat, la qual paret lo dit senyor bisbe pretén ésser del dit palau, e per consegüent ell deure e poder fer la finestra dessús dita, ells dits consellers afermants la dita paret ésser tota de la dita ciutat, e per consegüent ell no deure ne poder-hi fer la dita finestra. Per ço ells dits consellers ne demanaven de consell los dessús nomenats que ells ne seguirien, ço que per ells ne fos consellat". AHCB, *Deliberacions 2*, 1440, agost 27, f. 113.

antics administradors de l'hospital,¹²³² denunciaven que la cúria episcopal pretenia 58 lliures, 8 sous i 7 diners, en virtut dels citats quatre diners per lliura que, segons Simó Salvador, li corresponien de tots els llegats en pro de l'hospital.

Evidentment, les afirmacions que tant el bisbe com els seus agents feien d'aquests drets no havien sorgit del no-res. Les responsabilitats fiscals dels hospitals respecte de les autoritats eclesiàstiques havien estat un subjecte de debat en els cercles canònics. En aquest sentit, potser l'aportació més rellevant era el comentari de la *Quia contingit* de Francesc Zabarella (1402), que només vinculava el pagament de rendes i taxes al bisbe a la condició explícita de *locus ecclesiasticus*.¹²³³ Un cop més, la possible flexibilitat jurídica de l'Hospital de la Santa Creu permetia múltiples interpretacions. De fet, els representants dels interessos de Constança i, en última instància, de l'hospital afirmaven, en la carta dirigida a l'oficial episcopal, que la pretensions de Simó Salvador eren “iniusta et contra iusticiam emanata, et sich in grande dampnum et notorium gravamen”.¹²³⁴ Segons els marmessors, tant canonges com ciutadans, el bisbe no tenia capacitat jurisdiccional sobre l'hospital. Afirmaren que “reverendus dominus Episcopus nec vos iudices esse potestis nec aliquis vestrum esse posunt ser iudices negociorum et causarum Hospitalis Sancte Crucis” i, per tant, no podia exigir cap pagament a l'hospital:

...neque peccuniam exligere potestis vos, assertus comissariu, et minus reverendus dominus episcopus, cum de iure tam caninuco quam civili sit omnio prohibitum aliquid petere, et minus peccuniam aliquam pro dicta reddicione habere.

Amb el debat obert, el govern municipal es va afanyar a bastir un front comú amb l'hospital. Només unes setmanes després de l'aparent inici del conflicte, en la mateixa reunió en què es tractà l'assumpte de la finestra, els consellers resumiren l'incident, assumint com a propis els arguments dels marmessors.¹²³⁵ Així, les accions de Simó Salvador eren insòlites, “contra

¹²³² Es tractava dels canonges Guillem Ponç de Fonollet (administrador entre el 1435-1437), Antoni Sapllana (administrador entre el 1437-1439), i el ciutadà Guillem de Soler (administrador entre el 1423 i el 1424. AHSCSP, MJT IX, s.f.

¹²³³ FRANK 2010, p. 33.

¹²³⁴ AHSCSP, MJT IX, s.f.

¹²³⁵ El text sembla indicar que el cas del testament de Constança no era l'únic: “...com lo dit senyor bisbe de Barchelona contra forma e pràtica per sos predecessors bisbes de Barchelona acostumades, com a pare e governador de les coses pies de son bisbat, ffa qüestió e compelleix molts e diversos mermassors de retra a ell o en sa cort compte e rahó de moltes heretats lexades a causes pies per molts testadors de la ciutat”. AHCB, *Registre de Deliberacions* 2, 1440, agost 27, f. 113. Vegeu l'apèndix 1, document 3.

forma e pràtica per sos predecessors bisbes de Barchelona acostumades”, una imposició de “càrrechs extraordinaris e excessius als dits hospitals e almoyna”. El text transmet clarament com els governants de la ciutat concebien la contribució de l’hospital al bé públic, com un espai privilegiat de redempció comunitària. En cas de produir-se, la disminució de les deixes i llegats seria profundament perjudicial pels interessos de l’hospital i, en darrera instància, de la ciutat, tant pels potencials problemes de finançament com pel possible frau amb les donacions pietoses dels legataris:

E lo dit senyor bisbe volent imposar càrrechs extraordinaris e excessius als dits hospitals e almoyna, a attenuar la substancia lur les facultats no bastarien a les almoynes e suffragis qui-s fan e-s continuen. E la gent qui-s retrauria molt de jaquir-los lurs herències e facultats. E semblants preiudicis se seguirien a moltes altres coses pies hereves instituides per molts feels defunts.¹²³⁶

El Consell tenia, doncs, el deure d’intervenir. En la reunió, el govern i els prohoms van encomanar als consellers que, amb l’ajut dels “advocats de la dita ciutat i ab altres hòmens de scientia”, asseveressin la solidesa legal de les pretensions del bisbe i que, en cas d’un jurisconsult advers pels interessos de la mitra, s’asseguessin de que es fes justícia.

La consulta amb els advocats podria semblar un mer formalisme, sobretot tenint en compte l’actitud fortament hostil que impregnava el llenguatge dels consellers. El desplegament de l’artilleria legal del Consell jugaria, però, un paper important en el desenvolupament del conflicte. Un cop informats de la falta de precedents per a les intencions de Simó Salvador, els consellers acabaren per reunir-se amb el bisbe per tal de resoldre els afers de la finestra i de les rendes de l’hospital. La retòrica ciutadana convidava a una resolució ràpida del conflicte, sòlidament emparada en el dret:

...sobre la reddició dels comptes de les herències lexades al hospital de la ciutat e a la almoyna de la Seu e a altres pies coses, que-ls palgués que breument e sens plet fos vist, e obri-ls alguns partits per los quals molt fàcilment lo debat qui li és fet serie tolt e seria vist, que-n deu ésser e entre-ls altres partits eren que fos vist e sabut per totes les ciutats del principat de Cathalunya com se usave, e que a ell plahie usar i servir-ho en semblant forma. E que fossen vists e regoneguts en lo archiu de son palau los bisbes passats com ne havien usat e que fos servat en semblant forma.¹²³⁷

¹²³⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 2, 1440, agost 27, f. 113.

¹²³⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 2, 1440, agost 30, f. 114. Vegeu l’apèndix 1, document 4.

Aquest aparent optimisme es demostraria infundat. Malgrat les opinions dels juristes i, fins i tot, la cerca de possibles precedents en l'arxiu del palau episcopal, Simó Salvador va demostrar el mateix nervi amb el que s'havia espolsat els consellers uns mesos abans, amb l'assumpte de la detenció del fals tonsurat.

El conflicte s'intuïa llarg. El Consell va acordar reforçar la legitimitat de la causa de la ciutat, i del seu hospital, amb més consultes amb els juristes del govern i, significativament, "ab los advocats del hospital, de la almoyna e altres homes de sciència".¹²³⁸ El govern, l'hospital i la Pia Almoyna van construir un front comú per defensar els interessos compartits. No podem passar per alt que tant l'hospital com l'almoyna estaven, totalment o parcial, controlats per canonges de la Seu. Efectivament, la inflexibilitat, absentisme i rapacitat de Salvador havia aconseguit alienar, fins i tot, el capítol catedralici. Tot i això, el pes d'aquest múltiples actors no va aconseguir doblegar la voluntat fèrria del bisbe. Abandonades les pretensions d'una resolució breu "e sens plet", s'obrí una causa judicial que va acabar recollida en els *Testaments de Consellers* del mateix any 1440, on s'encarregava als regidors venidors que "haien per recomenat lo Hospital de la Santa Creu en sa justícia, del qual hospital lo dit senyor bisbe vol haver compte e rahó de algunes heretats".

El plet s'havia enquistat, però el govern no es va entregar a la inactivitat. L'any 1442 el conflicte va escalar en intensitat quan els consellers van enviar una carta al bisbe,¹²³⁹ amb un clar esperit d'ultimàtum, en què demanaven l'entrega de les quantitats percebudes injustament:

Nosaltres, qui ensemps ab vos e ab vostre honorable capítol haver la administració del dit hospital, tornans de nou repetir los remeys dessús dits, ço és, que tota la quantitat entegrament la qual es pretesa pertànyer de quatre diner per lliura de totes les heretats al dit hospital jaquides e de la universal suma de aquelles soc a vos deposada dita e escrita en la Taula de Cambi de la dita ciutat.¹²⁴⁰

Les exigències dels consellers no devien impressionar massa a un bisbe acostumat a la brega. Davant l'aparent falta de resposta de Simó Salvador, el govern municipal va decidir apel·lar a l'autoritat superior. El mateix any 1442, els consellers van escriure al rei Alfons el Magnànim

¹²³⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions 2*, 1440, agost 30, f. 114. Vegeu l'apèndix 1, document 4.

¹²³⁹ Es va recórrer a la comunicació epistolar a causa de l'absència del bisbe a la ciutat. Efectivament, Simó Salvador es trobava a les Corts de Tortosa del 1442, on fou l'encarregat de respondre al primer discurs reial. Vegeu el parlament íntegre del bisbe a ALBERT, GASSIOT 1928, pp. 181-202.

¹²⁴⁰ AHCB, *Lletres closes 9*, 1442, setembre 28, f. 21r.

i fins i tot van enviar emissaris al Concili de Basilea per tal d'aconseguir la deposició de Salvador. La mesura semblava dràstica, però justificada per la virulència de l'opinió que el Consell havia anat formant del bisbe. Els consellers, estaven convençuts que, per al rei, "los actes escandalosos de nostre no digam pare e pastor, mas mercenari" li serien tant detestables com ho eren per a ells.¹²⁴¹ Ara bé, desfer-se'n no era tant fàcil com denunciar-lo. El govern va haver d'assumir ben aviat una dosi de realisme i readaptar els seus plans. En una carta enviada al notari Antoni Vinyes, sotssíndic de Barcelona davant del monarca, els consellers reconeixien que "serie massa lonch camí e de molt gran temps no sen veurie la fi quel dit bisbe fos deposit del bisbat atseses molts intermedis fictes e incerts que-s seguirien".¹²⁴² La carta transmet de nou l'oberta hostilitat dels regidors cap al bisbe, però també una certa impotència. Els consellers asseguraven que estaven disposats a fer el que fos per alliberar-se de la pesada ombra de Simó Salvador, però els límits de la seva capacitat interventora eren cada cop més evidents. El text, en ocasions, oscil·la entre una retòrica vigorosa i una rebaixa explícita de les expectatives del govern. Al final, van oferir una via alternativa, traslladar Simó Salvador a una altra seu episcopal:

Mas ab nostra letra supplicam al dit Senyor per aconseguir abans lo obtat de la ciutat que hi sie provehit per via de translació a qualsevol altra Església, cathedral faedora. E aquesta via serie a nosaltres pus agradable. E per obtenior aquella farets extrem de poder. O si açò no era plasent al dit Senyor que almenys per ordinació del concili fos reebuda una sumària informació de les coses denunciadores.¹²⁴³

Eventualment, les dues opcions es demostraren vies mortes. El rei, lluny de Barcelona i centrat en governar la recentment conquerida Nàpols, va perdre l'interès pels greuges de la ciutat. L'any 1443 el sotssíndic Vinyes va escriure als consellers, dubtant que "sa senyoria puxe sentir alguna calor" per l'assumpte, i recomanat que fos "remés a Déu e a la disposició del temps".¹²⁴⁴ El rei, Déu i el temps es mostraren indulgents amb Simó Salvador. Morí a Roma l'any 1445, essent bisbe de Barcelona, segons la crònica de Jaume Safont per un empatx d'anguiles.¹²⁴⁵ Significativament, en el seu testament, conservat a la Biblioteca de Catalunya,

¹²⁴¹ AHCB, *Lletres closes* 9, 1442, desembre 21, f. 58r.

¹²⁴² AHCB, *Lletres closes* 9, 1442, desembre 21, f. 56v.

¹²⁴³ *Idem*.

¹²⁴⁴ AHCB, *Lletres comunes originals* 13, 1443, f. 24.

¹²⁴⁵ Jaume Safont va recollir en el seu cèlebre dietari que "Dimarts a XIII d'abril, MCCCCXXXV, fonch fet altre cors present en la dita Seu del reverend misser Simon Salvador, bisbe de Barchelona, lo qual per menjar anguiles morí en cort romana". BC, *Dietari o llibre de jornades*, f. 27r.

no va deixar res a l'hospital.¹²⁴⁶ El dol a la ciutat va ser breu i, molt probablement, poc sentit: els Consellers i prohoms van resoldre no fer cap cerimònia, al·legant que el bisbe havia mort en “parts remotes”.¹²⁴⁷

No sabem del cert, però, si la mort de Simó Salvador va enterrar també el conflicte de les deixes. Trobem referències als greuges del bisbe en els *Testaments de Consellers* fins a l'any 1457, quan desapareixen 17 anys després de la primera menció.¹²⁴⁸ Havien continuat els successors de Salvador en la mitra amb seves pràctiques recaptatòries? Sembla improbable: no hem pogut documentar cap altra reunió ni missiva sobre el tema referida als bisbes Jaume Giral (1445-1456) i Joan Soler (1456-1463). Molt possiblement, es tractà, simplement, d'un recordatori de les injustícies de Simó Salvador i, potser, del deure dels consellers de refer el greuge, o, fins i tot d'un text estandarditzat que havia esdevingut quist documental, una rèmora que passava de volum en volum sense ser mai del tot adreçada pel govern.¹²⁴⁹ En qualsevol cas, l'interès de l'enfrontament entre la ciutat i Simó Salvador va més enllà dels aspectes específics de la seva resolució. És, potser, l'exemple més clar en el segle xv de l'apropiació virtuosa d'una causa de l'hospital per part de la ciutat, i una font important de retòrica cívico-religiosa al voltant de la institució assistencial. Mostra, també, la capacitat del municipi de fer un front comú amb altres actors per defensar un interès compartit: el bon fer del gran hospital de la ciutat. Els consellers es reuniren amb els advocats de la ciutat, però també amb els de l'hospital, amb els administradors seculars però també amb els canonges. En la carta que, l'any 1440, els consellers enviaren al bisbe s'explicita aquesta noció de comunitat: el debat havia de ser reconegut per Antoni Torres, representant del bisbe, i per Guillem Jordà, representant, enviat “per nostra part o del dit hospital”.¹²⁵⁰

¹²⁴⁶ BC, AH Capsa 13.

¹²⁴⁷ AHCB, *Llibre d'Algunes Coses Assenyalades*, cap. 49, f. 68v.

¹²⁴⁸ Trobem l'última menció a l'assumpte a AHCB, *Testaments de Consellers* 4, 1457, f. 3r.

¹²⁴⁹ En els *Testaments de Consellers* conviuen tant entrades fortament estandaritzades, sobre les responsabilitats estructurals del govern, com ara el proveïment de cereals o el manteniment de la pau, amb afers més específics, pendents de resolució. RIERA 2001, p. 258.

¹²⁵⁰ AHCB, *Lletres closes* 9, 1442, setembre 28, f. 21r.

3. 3. 4. La significació de l'hospital en el paisatge barceloní

L'elecció de càrrecs, les transmissions regulars de capital o la creació de marcs legals específics van integrar, com hem vist, l'hospital en el dia a dia de la política barcelonina medieval. Un administrador escollit, una quantitat pagada, una herència lluitada i debatuda: cada acte omplia la boca dels consellers i jurats de mencions a l'hospital, de vegades laudatòries, de vegades carregades d'urgència, i generava esteles documentals que recordaven que els assumptes de la Santa Creu eren, també, els assumptes del municipi. Els traços de tinta que dibuixaven les entrades sobre l'hospital passaren a formar part d'una memòria documental que, custodiada pels escrivans i arxivers, quedaria preservada per la posteritat.

El fil d'or que lligava la Casa de la Ciutat amb la *domus* de la Santa Creu s'expressava, doncs, en accions més o menys vigoroses, fets polítics i legislatius. El vincle, així com la mateixa concepció de l'hospital com a *hospital general*, també tenia expressions físiques. No parlem ara de la fisicalitat de la tinta sobre el paper, o el pergamí, sovint reservada als prohoms i oficials del govern. Ens referim a un sentit de fisicalitat molt més rotund, molt més obert. Tornem a l'hospital de pedra i calç, l'edifici viscut, fins i tot, pels qui no hi varen romandre ni un dia. Com veurem, l'experiència de l'hospital no només era el patrimoni del nouvingut, desemparat i malalt, que s'hi acollia. Per a l'ambaixador, el monarca, entrant o sortint, o el dibuixant, esmerçant-se en una vista de Barcelona, era difícil obviar-lo. Entrem, també, al reialme de la cerimònia, dels passos de l'elit, naturalment restringida, i de les multituds, exuberants o solemnes. La fisicalitat, aquest cop, dels cossos en processó ordenada, de la festa dels reliquiariis enjoiats i dels velluts vermells i els brodats, devots però luxosos.

El paisatge físic: codi visual de la caritat institucionalitzada

L'element diferenciador de la ideologia cristiana sobre els deures cap al proïsme va ser la seva plasmació en institucions concretes i duradores, amb una identitat jurídica pròpia i manifestacions físiques en edificis i espais assistencials. Les tipologies i formes arquitectòniques variaren a través de la geografia i el temps, sempre amb el principi aglutinador de l'acollida a necessitats de condició diversa.¹²⁵¹ Tot i això, la presència en l'espai

¹²⁵¹ Vegeu una proposta de classificació tipològica dels hospitals medievals a CONEJO 2002, p. 90-137.

dels edificis i complexos hospitalaris anava més enllà de la *utilitas* vitruviana: a més a més d'acollir, també exhibien.¹²⁵² A *De re aedificatoria* (1452), un dels primers tractats amb referències a l'arquitectura hospitalària, Leon Battista Alberti insistia en el caràcter de les grans estructures arquitectòniques com a testimonis visuals del poder i dignitat dels grans homes.¹²⁵³

Seguint a Olivieri, l'hospital medieval servia com a vehicle d'expressió del "codi visual de la caritat institucionalitzada", un espai on es reflectien els trets d'identitat i *ideològicomorals* dels fundadors, públics i privats, així com la prosperitat i rellevància de les viles o ciutats a les que pertanyien. L'hospital, doncs, no només havia de ser un lloc d'auxili, sinó també de *venustas* i *decor*, bellesa i decòrum.¹²⁵⁴ Fins a quin punt, però, aquesta preocupació per la bellesa era una novetat associable als grans hospitals generals?

Contemporani d'Alberti, el florentí Giovanni Rucellai (1403-1481) assenyalava les esglésies, palaus i, significativament, hospitals construïts en "l'estil antic" com a marcadors d'una nova època.¹²⁵⁵ Autors com Günther proposarien, en conseqüència, un cert tall entre uns hospitals medievals relativament modestos i els grans i bells complexos hospitalaris renaixentistes, exemplificats en *l'Ospedale degli Innocenti* de Florència, *l'Ospedale Maggiore* de Milà i *l'Ospedale dil Santo Spirito* romà:

Usually the hospitals had an appearance as modest as monasteries, with simple courtyards like monasteries and facades without much decoration, at the most with porticos which also had practical advantages (as, for example, the Ospedale di S. Matteo, Florence, built between 1385 and the beginning of the fifteenth century). The design was secondary to the practical requisites of ample equipment and good organization.¹²⁵⁶

La proposta no és gratuïta. La noció d'un canvi d'època a través del retorn idealitzat a l'arquitectura *all'antico* o *a lo romano* és ben present en la tractadística del segle xv. Així mateix, no pretenem negar el sorgiment de canvis estilístic, influents i amb capacitat de difusió, en la construcció d'hospitals durant el cinc-cents italià.¹²⁵⁷ Tot i això, establir un

¹²⁵² PLOUGANOU 2017, p. 25-33.

¹²⁵³ Leon Battista Alberti, *De Re Aedificatoria* v, VII. Citat a CONEJO 2018, p. 85. Vegeu Marías, 2004, p. 213; CAMBRIL HERNÁNDEZ 2019, p. 4.

¹²⁵⁴ OLIVIERI 2014, p. 219.

¹²⁵⁵ Giovanni Rucellai, *Giovanni Rucellai ed il suo zibaldone quaresimale*. Editat a PEROSA 1960-1981, vol. 1, p. 60. Citat a GÜNTHER 2010, p. 385.

¹²⁵⁶ GÜNTHER 2010, p. 385

¹²⁵⁷ Sobre la difusió del model d'hospital cruciforme a la Península Ibèrica vegeu SUÁREZ 2012, p. 199-204.

contrast clar entre un hospital *medieval*, pretesament senzill, i un hospital *renaixentista* magnífic és un exercici forçat. Els ideals de grandesa, bellesa i poder s'expressaven també de forma decidida en hospitals plenament medievals i continuadors de les formes gòtiques, fins i tot en les seves manifestacions més sòbries.¹²⁵⁸

Els models interpretatius massa centrats en situar un canvi qualitatiu en el renaixement poden encaixar malament amb la capacitat de referencialitat, també arquitectònica, d'hospitals de fundació molt reculada. Seria el cas, per exemple, de Santa Maria della Scala, a Siena, un autèntic palimpsest hospitalari plenament integrat entre els *famusi hospitali* del segle xv.¹²⁵⁹ Salvant les distàncies, fins i tot seria una exageració parlar de modèstia en referència als hospitals petits o mitjans. Si en fixem en la Barcelona prèvia a la reforma del 1401, les evidències gràfiques, arqueològiques i documentals conviden a pensar en edificis d'una certa envergadura, amb capacitat d'impactar el seu context urbà més immediat, i no tant en les habitacions humils que sovint s'han associat a les experiències hospitalàries sorgides de les transformacions dels segles XII i XIII o, fins i tot, al difús univers d'hospicis i *hospitalets* del món rural i de muntanya i dels camins que connectaven ciutats.¹²⁶⁰ Més enllà de la preocupació, explícita o no, per la construcció d'espais assistencials bells, aquests hospitals també comptaven amb mitjans per expressar la voluntat dels fundadors: sense sortir de Barcelona, hem insistit en la manifestació gràfica del vincle entre l'Hospital d'en Pere Desvilar i el govern municipal a través de motius iconogràfics en la documentació o en tèxtils, si bé no coneixem si aquests es repetien en la façana o altres elements de l'edifici en si.¹²⁶¹

No dubtem, doncs, que els hospitals barcelonins fundats entre els segles XII i XIV que es reuniren en la Santa Creu van ser construïts i ampliat amb la voluntat d'erigir-se com un recordatori, bell i notable, de la magnànima caritat dels seus fundadors i patrons.¹²⁶² Ara bé, al llarg del text hem insistit en la voluntat de referencialitat i grandesa com un dels principals

¹²⁵⁸ Seria el cas del mateix Hospital de la Santa Creu, un dels conjunts més rellevants de gòtic civil europeu.

¹²⁵⁹ Vegeu bloc 1, capítol 1.7.1.

¹²⁶⁰ Per algunes descripcions d'hospitals petits i mitjans de vila a la Corona d'Aragó vegeu VILLAGRASA 2016; APARICI 2018, p. 41-43. Sobre els hospitals i refugis de muntanya vegeu SANCHO 2018, p. 69-70.

¹²⁶¹ Vegeu el bloc 2, cap. 2.2.5.

¹²⁶² Ens referim als hospitals d'en Marcús, d'en Colom, d'en Vilar, de Santa Eulàlia, d'en Pere Desvilar i de Santa Margarida, que compten amb alguns testimonis del seu aspecte, sobretot en el *Llibre de Taula* i a través de les evidències materials conservades de les seves capelles, almenys en els casos de l'Hospital d'en Marcús i de Santa Margarida. Deixem de banda l'Hospital de la Seu o d'en Guitard, ja que no comptem amb cap referència sobre el seu aspecte abans de la dissolució última en l'Hospital d'en Colom.

elements diferenciadors del nou model d'hospital general sorgit al segle xv a Barcelona. En el cas de l'Hospital de la Santa Creu, la bellesa és una aposta explícita: "Lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud". L'aixecament d'un edifici especialment solemne vehiculava un missatge clar que anava més enllà d'una aposta estètica destinada a ennoblir la ciutat i el seu entorn. La grandesa de l'hospital físic s'equiparava a la grandesa de l'hospital-institució, i evidenciava la seva centralitat i referencialitat per sobre dels hospitals antics de la ciutat, els altres espais assistencials coetanis i, fins i tot, hospitals de Catalunya o de la Corona d'Aragó.

Tornant a Olivieri, l'autor insisteix en la importància dels elements visibles, com l'escultura, l'epigrafi, les pintures murals o la pròpia forma arquitectònica dels edificis i complexos hospitalaris en la transmissió de missatges concisos sobre la funcionalitat idealitzada de l'espai assistencial i, sobretot, la virtut i voluntat política dels fundadors i promotors.¹²⁶³ En el context catalano-aragonès Conejo ha estudiat amb detall les diverses lectures simbòliques d'elements escultòrics i escriptures públiques. En el cas de l'Hospital d'en Llobera, a Solsona, el testament que instituïa l'hospital com a dipositari últim dels béns de la fundadora, Francesca Llobera, explicitava que, a banda i banda de l'entrada de l'edifici, tant a l'interior com en l'exterior, s'havien d'esculpir el seu escut i el del seu marit, Bernat Guillem de Peramola. En el cas de l'Hospital general de Lleida, una placa commemorativa del moment fundacional, gravada i inserida l'any 1454 amb l'inici de les obres, recordava els principals promotors de l'hospital i recollia el seu sistema de gestió, de col·laboració sacro-secular i clarament inspirat en Barcelona. En definitiva, "sus fachadas se convertían en *scænæ frons* frente a las cuales se daba cumplimiento a los deberes caritativos, al margen de mostrarse como símbolo y orgullo de las políticas locales en materia asistencial".¹²⁶⁴

En el cas barceloní, les anàlisis simbòliques i iconogràfiques dels motius arquitectònics i decoratius són, per desgràcia, escassos. Això, en part, és explicable per la relativa austeritat de les façanes dels hospitals catalano-aragonesos del quatre-cents, compensada, però, per la monumentalitat arquitectònica i el mateix volum físic de l'empresa.¹²⁶⁵ Alhora, l'evolució lenta de la construcció de l'hospital, i el fet que la major part dels elements escultòrics i decoratius conservats més rellevants siguin del segle xvi o posteriors, dificulta asseverar amb

¹²⁶³ OLIVIERI 2014, p. 219.

¹²⁶⁴ CONEJO 2018, pp. 79-81, p. 90.

¹²⁶⁵ *Ibidem*, p. 109.

exactitud l'aspecte que presentaria l'hospital durant el segle xv. Existeixen, però, algunes evidències físiques i documentals de diverses iniciatives artístiques per al quatre-cents. Antoni Conejo parla de:

...un degoteig constant de deixes pecuniàries i d'encàrrecs artístics amb destí a l'hospital, tots amb un denominador comú: la remissió dels pecats, però sobretot, l'obtenció de reconeixement i visibilitat públiques, i l'anhel de preservar la memòria eterna del llinatge familiar que les havia promogut.¹²⁶⁶

Riques cortines pintades als llits, i a la capella altars decorats i objectes litúrgics d'argent. A la nau septentrional, les pintures negres, un *unicum* a cavall dels segles xv i xvi d'atribució incerta.¹²⁶⁷ Malgrat la sobrietat que avui presenten les llargues i nues naus gòtiques, l'hospital viu del quatre-cents havia de ser un univers curull de teles brodes i pintades, relleus i pintures murals de diversa lectura simbòlica.

Podia una empresa tant noble estar en un lloc immund? Eiximenis, pràcticament coetani a la fundació de la Santa Creu, relegava els hospitals als afores de la ciutat, juntament amb les clavegueres, bordells, tafureries i llebroseries:

"Hospitals, llocs de llebrosos, bordells e tafureries, e escorriments de clavegueres, deuen estar a la part contrària d'aquell vent qui més s'usa en la ciutat, per tal que lo vent aquell no tir les infeccions del dit lloc, ans les lluny e no les hi lleix acostar".¹²⁶⁸

Certament, espais difícilment associables a la *venustas* i, encara menys, al *decor*. A l'hora de la veritat, però, les preocupacions del menoret gironí són difícilment aplicables als hospitals de l'època.¹²⁶⁹ A la Granada de principis del segle xvi, en un moment de plena maduresa de les polítiques públiques de salubritat, la recent cristianització de la ciutat s'havia de significar, també, amb l'erecció d'un nou gran hospital, patrocinat pels reis catòlics. Entre les opcions que es van barallar per edificar el nou hospital reial s'hi comptava l'antic *maristan*, situat en el centre administratiu i religiós de la ciutat.¹²⁷⁰ Si aquesta proposta no va prosperar no va ser per cap consideració higienista, sinó justament perquè els mateixos monarques van explicitar

¹²⁶⁶ CONEJO, *en premsa*.

¹²⁶⁷ *Idem*.

¹²⁶⁸ Eiximenis, *Lo Crestià*. llib. xii, cap. cx. Editat a HAUF (ed.) 1983, p 190.

¹²⁶⁹ Cal remarcar que els plantejament d'Eiximenis no són una utopia. El menoret va escriure els seus textos amb una clara voluntat d'incidència i aplicabilitat en casos concrets, com València o Barcelona. JUNCOSA 2011, p. 155.

¹²⁷⁰ El *Maristan* era l'antic hospital fundat per Muhammad V l'any 1367. Després de la conquesta cristiana, però, el recinte no es reaprofitaria per a usos assistencials i passaria a ser la Casa de la Moneda. ALMAGRO, ORIHUELA 2003, p. 83

que volien construir un gran hospital, una profunda empremta en forma arquitectònica que exigia un espai que l'atapeït centre de la ciutat no podia proporcionar. Al final es va optar per uns terrenys fora dels murs i a prop d'un dels portals d'accés a la ciutat. La perifèria, relativa, a nivell urbanístic no es pot equiparar a una perifèria simbòlica: la situació fora muralles obeïa simplement a les exigències d'un complex hospitalari amb la doble funció d'ennobrir l'entorn i mostrar la grandesa dels seus promotors.¹²⁷¹

De Granada a Barcelona, l'emplaçament de la Santa Creu tampoc sembla encaixar amb les nocions *eiximenianes* de salubritat. Tampoc ho feien els hospitals immediatament previs, participants de la reforma del 1401. El primer documentat, el de la Seu o d'en Guitard, sembla que era una dependència annexa al complex catedralici, i, per tant, estava la part més noble de la ciutat.¹²⁷² Les fundacions subseqüents se situaren en els burgs en expansió, fora del primer recinte emmurallat, o en l'espai més perifèric del Raval, però amb el creixement de la ciutat van quedar integrats en l'espai emmurallat sense que això, aparentment, aixequés cap preocupació entre els regidors de Barcelona. La mateixa localització de l'Hospital de la Santa Creu, erigit al voltant de l'antic Hospital d'en Colom, obeïa de nou a les demandes d'espai i a la conveniència de disposar d'estructures ja existents.¹²⁷³ De fet, l'emplaçament triat era una de les zones amb més densitat poblacional del Raval, i seguiria creixent després del 1401. L'hospital no generava, doncs, rebuig, o por a la infecció, com s'extreu d'Eiximenis. Tot el contrari: la presència de la Santa Creu dotava al barri d'estructura i carisma, proporcionava activitat econòmica, moviment humà i serveis religiosos.¹²⁷⁴ Ens imaginem carrers bulliciosos, on entraven i sortien béns i mercaderies, anaven i venien, com veurem, reis, prínceps i altes dignitats i, fins i tot, s'hi obraven miracles.¹²⁷⁵ Aquesta mateixa centralitat de l'hospital en el

¹²⁷¹ CAMBIL 2019, p. 3

¹²⁷² Certament, no coneixem amb exactitud quines funcions assistencials específiques s'hi desenvolupaven, ni s'hi acollien malalts. Així mateix, tampoc podem documentar amb claredat una política de gestió de l'espai urbà amb criteris sanitaris.

¹²⁷³ CONEJO 2002, p. 340.

¹²⁷⁴ "Su capilla-iglesia afrontaba directamente a la vía pública y se abría al resto de la población con motivo de determinadas solemnidades litúrgicas del calendario cristiano. Además, al encontrarse en una zona de paso de los viandantes, éstos podían sentirse seducidos a dejar una limosna para el bien de los usuarios del centro. Por esta razón, sus administradores pusieron mucho esmero en decorarla y dotarla con los muebles y objetos necesarios, tal y como era prescriptivo para cualquier ámbito de culto". CONEJO 2018, p. 105.

¹²⁷⁵ L'entrada del *Dietari de la Generalitat* del 27 de setembre del 1461 recollia una sèrie de miracles obrats per Carles de Viana, entre els quals s'hi comptaven dos infants geperuts que estaven a prop de l'hospital: "Dicmenge, a XXVII. Aquest die lo beneÿt senyor, continuant sos miracles, gorí dos infants geperuts qui staven prop lo hospital, e gorí una dona de cranch, e féu parlar un mut e féu molts altres miracles quascun successivament." *Dietari de la Generalitat* v. 7, f. 5v, p. 168. El text, a més a més de reflectir la devoció que va generar el malaurat

seu entorn urbà ha estat ben estudiada a Nàpols, on l'hospital de l'Annunziata s'acabà configurant com el centre brillant del barri, de terrible reputació, del *Malpasso*.¹²⁷⁶

La integració de la Santa Creu en el teixit urbà barceloní no s'explica, de nou, per desconeixement o ignorància. Les autoritats de la Barcelona de principis del quatre-cents participaven d'una tradició llarga en polítiques de salubritat i, de ben segur, havien llegit Eiximenis i altres tractadistes preocupats pel tema, sempre present, de l'epidèmia.¹²⁷⁷ Abans de res, el propi hospital va ser pensat com un espai volgudament salubre i ben adaptat a les necessitats sanitàries dels pobres malalts que hi romanien: "Es pretenia dur a terme un edifici de beneficència dotat d'una infraestructura moderna, al servei de l'atenció dels pobres i pelegrins, però també de la medicina i dels avenços experimentats en aquesta disciplina".¹²⁷⁸

Alhora, al llarg del segle xv i més enllà, el govern barceloní va maldar per protegir i adequar l'entorn hospitalari, tant des d'una perspectiva física com moral. L'any 1422 els consellers van acordar la construcció d'una claveguera que canalitzés l'aigua bruta generada per l'hospital:

Item com per rahó de les grans aygües sutzes qui's fan en lo Espital de la Sancta Creu, lo carrer qui pertany del dit espital, e va directament a la Boqueria, estiga molt sutze. E per foragitar aquestes ayguas sia estat delibertat a messions e despeses del dit carrer e del dit espital de fer una clavaguera en lo carrer d'en Robador, qui partint del dit espital o devant aquell va vers lo monastir de Sent Pau, en manera que les dites aygue avants per la dita clavaguera, lo dit carrer de la Boqueria romanga net de las ditas aygues. E per fer la dita clavaguera sia estada demana pedra del tall de la ciutat per part dels administradors del dit espital e dels habitants en lo dit carrer.¹²⁷⁹

En un esperit semblant, tant els administradors com el govern municipal es van preocupar per l'abastiment d'aigua, tal com es demostra amb la construcció d'un abeurador l'any 1454. En el mateix l'any, el govern va prohibir que ningú n'utilitzés l'aigua per finalitats pròpies o hi aboqués sutzures.¹²⁸⁰ Aquesta mateixa voluntat de protecció i promoció de l'espai hospitalari

infant en la vigília de la guerra civil, contribueix a dibuixar un espai hospitalari obert, que s'expandia més enllà dels murs que el delimitaven.

¹²⁷⁶ MARINO 2015, p. 145.

¹²⁷⁷ A l'Europa baixmedieval els tractats sobre la pesta van tenir una gran difusió. En l'àmbit catalano-aragones destaquen el *Regiment de preservació de pestilència* de Jaume d'Agramunt, escrit en català per encàrrec dels paers de Lleida, i el *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*, de Lluís Alcanyís. ARRIZABALAGA 2014, p. 32-34.

¹²⁷⁸ CONEJO 2002, p. 330. Sobre les polítiques públiques de salubritat a la Lleida medieval vegeu ROCA 2017.

¹²⁷⁹ AHCB, *Llibre del Consell* 23, f. 142v (37v). 1422, setembre 25.

¹²⁸⁰ AHCB, *Rúbriques de Bruniquer*, vol 4, cap. 65. Una ordinació de l'any 1454 ordenava la protecció de l'abeurador de l'hospital: "Ara hoiats tot hom generalment per part dels honorables regent la vagaria e batle de Barchelona, ço és, de quescun d'ells tant com se pertangue a sa jurisdicció ordonaren los Consellers e prohomens

prenia, també, una dimensió moral. Eiximenis, en el seu model ideal, agrupava els hospitals amb les tafureries, units sota el paraigua del perill de contaminació físic-espiritual. En canvi, els consellers i regidors de Barcelona procuraven separar-los. L'any 1474 el Consell de Trentados va aprovar la prohibició dels jocs i, especialment, els jocs d'atzar, en els recintes dels hospitals de Sant Macià i Santa Margarida, amb seus pròpies però agregats institucionalment al de la Santa Creu:

Item fou proposat que en la present ciutat és lo Spital de Sant Macià, e un altra de Santa Margarida, han patis en los quals ha ymages de la verge Maria e d'altres sants, alguns, no tements Déu, van en los dits patis e aquí juguen, axí a daus com a pilota, e altres vils jochs, e gran vexació dels qui són en dit hospital, a desservey de nostre senyor Déu e mal eximpli donen, ells consellers, en parer se deuria fer ordinacions prohibitòries ab penes”.¹²⁸¹

Hem de posar en dubte, doncs, que l'hospital es concebés com un ens intrínsecament insalubre, o almenys, irremeiablement insalubre. A través de la correcta gestió del complex hospitalari i el seu entorn, els beneficis de comptar amb un hospital ben integrada en el teixit urbà s'haurien demostrat molt majors que els potencials perjudicis causats per les “aygües sutzes” o els vents infecciosos dels que parlava Eiximenis. Si tornem a la dinàmica entre la integració i l'exclusió, podem veure polítiques de salut pública que diferenciaven clarament l'hospital general d'altres que, tot hi estar-hi estretament lligats, es concebien com a més perillosos i, per tant, es pretenien relegar a l'espai fora murs. Fixem-nos amb dos grans projectes, avisem que frustrats, del mateix segle xv.

Efectivament, l'any 1434 els consellers van estudiar atentament la construcció d'un nou hospital de mesells, en un hort a prop del el Portal Nou i, per tant, fora del recinte emmurallat. La proposta no era baladí. Estava profundament informada pel sentit comú imperant en polítiques de salubritat i comptava amb l'assessorament tant dels metges i cirurgians de la ciutat com dels administradors de l'hospital i els propis servicials de la llebroseria, que formava part del sis hospitals reunits en la Santa Creu l'any 1401:

...fos stat pensat per utilitat de la cosa pública que los masells stiguessen fora la ciutat, e per ço, per los dits honorables consellers ab diverses prohòmens aiustats, e ab los administradors del Hospital de la

de la dita ciutat per gran utilitat de la cosa pública de aquella, que d'ací anant qualsevol persona de qualche grau, stament o condició sia no gos ne li sia lícit ne permès levar o fer levar en lo abeurador del Hospital de la Santa Creu alguns draps, ne traure del dit abeurador en alguna forma aygua per levar botes ne altres qualsevol coses ne fer sutzura alguna sots ban de XX sous a quescú e per quescuna vegada que serà fet lo contrari”.

¹²⁸¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 22, f. 109. 1474, octubre 14.

Santa Creu, e ab alguns metges e cirurgians vist e reconegut l'ort d'en Pere Bellit, barber, lo qual és en lo territori de Barchelona, fora lo portal nou e devant lo molí del Carbonell, e aquell bé reconegut no fos vist a juy dels més lo dit loch ésser àbil ne dispost, com fos en loch molt humit e malsà, e no solament a ells, mas encare als servidors, e no trobarien qui·ls servís, jassie los metges haguessen delliberat que ere assats dispost, però que ne so de contrària intenció a son depart.¹²⁸²

Tal com revela el text, els regidors i prohoms experts que integraren aquesta comissió d'estudi constituïda *ad hoc* no tenien dubtes sobre els potencials beneficis que es derivarien del trasllat de la llebroseria fora murs, però alhora posaren pegues al projecte adduint, justament, criteris sanitaris: el lloc prospectat era insalubre, en tant que pantanós, i poc recomanable pels pacients i pels servidors que hi haurien de viure. Tot i aquestes consideracions, el principal impediment per a què el projecte arribés a bon port era més aviat de caire financer. El mateix document exposa que la construcció del nou espai assistencial s'estimava en uns 6000 florins, que l'hospital hauria de cobrir, i alertava sobre el possible efecte crida que la nova i gran llebroseria tindria sobre els malalts d'arreu.¹²⁸³ Al final, els consellers van optar per una solució de compromís. En lloc de construir un hospital més ample i adequat, van intentar limitar el nombre de malalts a través de la recuperació d'una de les disposicions recollides en les ordinacions originals de la llebroseria, que en limitava l'accés als malalts provinents del bisbat de Barcelona.¹²⁸⁴ Una mesura que, des d'un punt de vista de la salut física del públic sembla una mica deslluïda, però que, sens dubte, contribuiria a prevenir onerosos danys sobre la salut financera de l'hospital i, en última instància, de la ciutat.

Aquesta mateixa tensió entre la inclusió i l'exclusió va impregnar també un projecte, més tardà, de construcció d'un llatzeret per a afligits per la pesta. L'any 1475, en el bell mig d'un

¹²⁸² AHCB, *Registre de Deliberacions* 1, f. 66v-67r. 1434, novembre 12. Vegeu l'apèndix 1, document 2.

¹²⁸³ "E ells dits honorables consellers haien vist que fahent aquí lo dit ospital dels masells, la obra costaria més de sis milia florins, los quals vindrien a càrrech del Hospital de Santa Creu, e seria donar manera e ocasió que de diverses parts vindrien e arribarien aquí molts e infinits malalts de la dita malaltia...". AHCB, *Registre de Deliberacions* 1, f. 67r. 1434, novembre 12. L'associació entre la construcció d'un nou espai hospitalari i una major capacitat per atreure malalts ens recorda poderosament a la noció de referencialitat dels grans complexos hospitalaris, fossin hospitals generals o, senzillament, hospitals de fundació antiga que havien adquirit una reputació particular. És possible que la por a l'arribada de malalts d'altres indrets sigui més un discurs retòric que un anàlisi objectiu de la realitat material del moment, però alguns indicis semblen indicar que tampoc seria una asseveració del tot gratuïta. Aproximacions a la llebroseria de Barcelona durant el segle XIV han demostrat una certa variabilitat en els orígens dels malalts, provinents de llocs tant remots com Alemanya, Grècia o Crimea o d'indrets veïns com València, Castella o el comtat de Foix. El lepra podia comportar, doncs, un cert sentit d'itinerància, on el viatge de llebroseria a llebroseria es constituïa com una forma de vida en si mateixa. JÁUREGUI 2018, pp. 95-96.

¹²⁸⁴ Vegeu el bloc 2, capítol 2.2.4.

cicle epidèmic, els consellers van alertar sobre l'entrada d'empestats que, “negant haver del dit mal e venir dels dits lochs”, entraven a la ciutat i buscaven refugi dins l'hospital.¹²⁸⁵ Tradicionalment, la política pública de control de la pesta s'havia basat en l'aïllament de la ciutat a través del tancament i vigilància de les muralles i portals i en l'expulsió de possibles malalts i la prohibició d'entrada de viatgers provinents d'indrets especialment afectats. Aquest cop, però, el govern optà per una solució que considerà més pertanyent a “a la humanitat e caritat de les quals acostuma aquesta ciutat usar” i que, de fet, comptava amb alguns precedents a Venècia, Milà o l'antiga Ragusa.¹²⁸⁶ Així, es va proposar la conversió d'una casa, fora dels murs però a prop d'alguna porta d'entrada a la ciutat, amb “dos o tres lits, e que aquí hagués alguna dona o algun home per servir”, on el forasters sospitosos de portar la malaltia poguessin ser avaluats i atesos “en menjar, beure, barber, speçier e altres coses necessàries”.¹²⁸⁷

De forma similar a la llebroseria, el projecte no es va acabar de completar. Malgrat la imatge de magnificència que la ciutat volia projectar, també a través també de les seves institucions assistencials, no podem documentar cap més menció al llatzeret. Pocs anys després, el 1482, un nou embat epidèmic era debatut en els termes habituals de prohibicions i expulsions: s'ordenà que els homes i dones provinents de les “parts hon moren de pestilença (...) no sien acullits”.¹²⁸⁸ Les tribulacions del Consell, tant en el cas del llatzeret com en l'hospital de llebreros mostren que els governs tenien idees clares del que era salubre i del que no, i del que pertanyia dins dels murs de la ciutat i del que hi restava millor fora. La terrorífica pesta i, en menor mesura, la lepra es relegaven als marges, quan la iniciativa política i els pressupostos, sempre ajustats, ho permetien. En canvi, el gran hospital general es mantenia a prop del centre, dins del recinte emmurallat i ben connectat, físicament, humana i política amb la ciutat i les seves institucions. Certament albergava malalts de tota condició, alguns

¹²⁸⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 22, f. 182r. 1475, juliol 1. Vegeu l'apèndix 1, document 21.

¹²⁸⁶ En el cas de l'actual Dubrovnik els primers precedents en mesures d'aïllament dels malalts potencials es van produir el 1377, quan el *Maggior Consiglio* va acordar una sèrie de mesures per apartar persones, animals i mercaderies provinents d'indrets afectats per l'epidèmia en les illes de Mercana i la vila de Ragusavecchi, per a tal d'avaluar el seu estat i protegir Ragusa de la infecció. Pocs anys després, en el 1397, s'adaptaria el convent de l'illa de Meleda. JANEKOVIĆ 2004, pp. 246-250. En canvi, a Venècia i el Milanesat trobem, durant els segles xv i xvi, estructures fetes ex professo com a llatzerets, normalment amb una planta claustral de grans dimensions i amb una separació cel·lular interna. A Venècia el *lazzareto vecchio* data del 1423, mentre que el de Milà es va construir entre 1489 i 1509. BONASTRA 2006, p. 243-244, 276-276.

¹²⁸⁷ AHCB, *Registre de Deliberacions* 22, f. 181. 1475, juliol 1.

¹²⁸⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26, f. 67. 1482, juny 15.

amb malalties infeccioses. Potser podia produir brutícia, que calia gestionar. Però els beneficis sanitaris-morals de l'empresa eren, clarament, molt majors que els possibles prejudicis que se'n poguessin derivar.

El paisatge humà: l'hospital en el cerimonial públic urbà

Qui era qui a la Barcelona baixmedieval? Quines eren les esglésies més importants, i quines perifèriques? Amb quins convents tenia el Consell una relació especial? I quins espais assistencials mereixien una atenció privilegiada? Qualsevol, barceloní o estranger, habitant o passavolant, que passés una temporada a la Barcelona del segle xv hauria pogut respondre qualsevol d'aquestes preguntes amb relativa facilitat seguint, només, el calendari festiu.

Efectivament, el cerimonial era un espai privilegiat de representació del cos social barceloní. Ocasions de signe molt divers, amb recorreguts i motivacions diferents, construïen un sentit d'espai i comunitat urbanes. La fiscalitat del cerimonial i dels recorreguts processionals creava un imaginari accessible, amb codis simbòlics a l'abast dels sentits i enteniment dels habitants de la ciutat, políticament organitzats o no. Així, el cerimonial es construïa com un mirall polit de l'ordre establert, que mostrava l'ordre jeràrquic del govern estricte però també d'altres espais de la vida ciutadana, com els oficis i confraries.¹²⁸⁹ Aquest sentit de jerarquia s'estenia, doncs, a espais i institucions. Fins ara hem insistit en imbuir l'Hospital de la Santa Creu d'un fort sentit de referencialitat, també encarnat en una forma física a través de la construcció d'un espai assistencial volgudament magnífic. El cerimonial urbà va ser també un vehicle important en el procés d'integració del nou hospital, en tant que institució i espai arquitectònic, en la *res publica* barcelonina.

¹²⁸⁹ Efectivament, les celebracions col·lectives servien com a escenari de representació del rol sociopolític de diversos oficis i confraries. A nivell genèric, festes com les processons i les entrades reials reflectien el pes de l'artesanat en la *res publica* barcelonina, però també les jerarquies internes entre diverses seccions del mateix estament. Tal com exposa Raufast, existia una relació clara entre el gaudi de posicions de prestigi dins d'aquest cerimonial per part dels oficis més importants, com els sastres, argenters, freners o sabaters, entre d'altres, i una major participació política en el Consell de Cent. Alhora, una relació anàloga però inversa es produïa amb els oficis de menys prestigi social, com en el cas dels barquers. RAUFAST 2006, p. 685. En definitiva, el cerimonial urbà representava curosament un ordre establert que anava més enllà del govern estricte.

El concepte vaporós de cerimònia integra una multiplicitat d'actes específics, units per un cert sentit de solemnitat, col·lectivitat i significat simbòlic.¹²⁹⁰ Els estudis sobre el cerimonial urbà han tendit a privilegiar les processons i entrades reials, pel seu potencial representatiu i, al cap i a la fi, la seva ubiqüitat durant la baixa edat mitjana. En aquest sentit, podem parlar de la interacció entre el cerimonial urbà i l'Hospital de la Santa Creu a diversos nivells: per una banda, centrant-nos en la integració de la institució en actes que tenien una raó de ser no estrictament hospitalària, com processons per demanar la intercessió divina o una entrada reial, i per l'altra en cerimònies centrades en el mateix hospital. En ambdós casos, l'hospital va participar en contextos cerimonials de naturalesa diferent, processional o més limitada a interaccions concretes entre la institució i altres actors i, especialment, el municipi.

El cas més evident d'una cerimònia centrada en l'hospital és, clarament, l'acte solemne de fundació, amb la col·locació de les quatre pedres el 17 d'abril del 1401.¹²⁹¹ Ja n'hem parlat àmpliament, així com de la possible ambigüitat del rol que hi va jugar la monarquia i dels equilibris de representació i inclusió entre els govern municipal i el bisbe i el capítol.¹²⁹² En qualsevol cas, la pròpia dignitat de l'acte festiu, amb la participació de les principals autoritats, tant civils com eclesiàstiques, de la ciutat i el regne ja indiquen la diferència qualitativa que el nou hospital va adquirir, tant en relació amb les experiències assistencials que el van precedir com les estrictament coetànies. On eren la monarquia, el bisbe, els consellers en el passat cerimonial dels hospitals que es reunien en la Santa Creu? I en les almoines i confraries? Un cop més, el concepte d'hospital general apareix estretament lligat amb la referencialitat, la capacitat d'acaparar recursos i atenció, aquest cop en l'horitzó simbòlic.

Després d'aquest moment fundacional, altres ritus, festivitats i processons van lligar directament l'hospital amb la ciutat i el seu govern. A més a més de l'esmentada cerimònia,

¹²⁹⁰ En aquest sentit, el concepte que ha gaudit de més fortuna historiogràfica és el de ritual o cerimònia cívicoreligiosa, un terme paraigua molt derivat de les nocions de "religió cívica" de Vauchez. En el cas estricte de Barcelona podem trobar algunes aproximacions generalistes a l'univers de la festa medieval a VINYOLES 1998, p. 42-61. Alhora, s'han generat alguns estudis imprescindibles sobre aspectes horitzontals del fet festiu, com en el cas de la música en la tesi doctoral de KREITNER 1990, o sobre cerimònies específiques. Destaquen en aquest sentit l'obra de Raufast sobre les entrades reials i cerimònies de recepció a la ciutat i els itineraris processionals de la ciutat baixmedieval. RAUFAST 2006, pp. 134-146; 2016.

¹²⁹¹ Un cop més, volem destacar el paral·lel amb la Taula de Canvi de la ciutat: la fundació del primer banc públic d'Europa també va anar acompanyada d'una cerimònia solemne, amb una processó que, liderada pels consellers i prohoms del govern, va enfilem-se des de la Casa de la Ciutat fins a la Seu i, després de sentir missa, fins a la Lotja, amb companyia de músics i el pobre de Barcelona. VINYOLES 1998, p. 45.

¹²⁹² Vegeu bloc 3, capítol 3.1.5.

la casa de la Santa Creu va ser de nou el receptable privilegiat d'una processó extraordinària.¹²⁹³ Aquest cop es tractava de la donació d'una relíquia: l'any 1450, els ambaixadors de Barcelona a Nàpols havien aconseguit un dit de santa Càndida, una de les patrones de la ciutat, de mans de l'arquebisbe Gaspar de Diano.¹²⁹⁴ L'acte en sí no era excepcional. Barcelona i Nàpols havien tingut una relació privilegiada des del regnat del Magnànim, amb una destacable presència de barcelonins i catalans a la ciutat,¹²⁹⁵ i l'intercanvi i circulació de relíquies formava part de la pràctica normal de la diplomàcia medieval.¹²⁹⁶ La rellevància de l'entrega requeia en que els regidors de Barcelona van optar, nous anys després, per donar la relíquia a l'hospital. Les raons de la decisió del govern no es fan del tot explícites en la documentació: és possible que el culte a santa Càndida tingues reminiscències hospitalàries, car se li atribuïa l'acolliment de l'apòstol Pere durant el seu pas per Nàpols, qui, alhora, l'hauria guarida d'una greu malaltia.¹²⁹⁷ Més enllà del dubtós simbolisme específic de la relíquia, és més probable que els regidors volguessin, simplement,

¹²⁹³ Ens fem ressò de la divisió de les processons en ordinàries, les que es repetien de forma anual en ocasió de la mateixa diada, i extraordinàries, celebrades per raons puntuals i amb unes formes específiques i d'índole diversa. FERNÁNDEZ-CUADRENCH 2005, p. 404-405. En aquesta darrera categoria hi podem encabir la cerimònia fundacional de l'hospital.

¹²⁹⁴ Vegeu l'acta notarial de l'entrega, signada a Nàpols, a AHSCSP Privilegis reials, doc. papals, doc. particulars. Vol. VIII. Inv. 8. Carpeta 6/3/10. Una segona acta notarial, aquest cop ratificada pel notari barceloní Francesc Terrassa, es troba a AHPB, Francesc Terrassa, leg. 2, man 5. 1450-1451. Vegeu el document editat a MADURELL 1963, p. 356, doc. 320. El cinc de gener del 1451 els consellers van enviar una carta d'agraïment al bisbe, tal com consta en les *Rúbriques de Bruniquer*, vol 3, cap. 43, f. 112v.

¹²⁹⁵ Nàpols va esdevenir, a partir de la conquesta del 1442, un dels principals mercats per al tèxtil barceloní. Alhora, amb el trasllat de la cort a la ciutat, mercaders barcelonins van instal·lar-se a la ciutat de forma definitiva, juntament amb ambaixadors del govern municipal que s'hi estaven durant temporades més o menys llargues per defensar i representar els interessos de la ciutat. La presència de mercaders catalans a Nàpols es va mantenir més enllà de la mort del Magnànim i la segregació del regne. En paraules de Riera "La segregació del regne de la resta de la Corona d'Aragó, a la mort del Magnànim, va provocar conseqüències polítiques d'una certa entitat, però no va significar un capgirament de les relacions mercantils. Nàpols havia estat integrada irreversiblement a l'àrea econòmica catalana". RIERA 2003, p. 78. Sobre les relacions comercials entre Nàpols i Barcelona vegeu CARRÈRE 1976, p. 481-482; RIERA 2003, p. 75-78.

¹²⁹⁶ Sobre les relíquies com a bé subjecte a intercanvis vegeu CASTILLO 1994, p. 65-83.

¹²⁹⁷ Els aspectes concrets del culte de santa Càndida són poc coneguts, fins i tot a Nàpols, on la santa va quedar, segurament, difuminada entre els nombrosos copatrons de la ciutat i la centralitat de sant Gener de Benevent, i associada a la figura, més popular, de sant Asprenat, venerat com a primer bisbe de Nàpols i, juntament amb Càndida, convertit al cristianisme pel mateix sant Pere. LUCHERINI 2010, p. 533, 543-544. Tant el document que testimonia l'entrega de la relíquia l'any 1450 com la documentació generada al voltant de la seva cessió última a l'hospital fan referències reiterades a la gran devoció de Barcelona a la santa napolitana. Així mateix, Madurell i Marimon explica la solemnitat de la cerimònia per la "tradicional devoción en Cataluña" cap a la santa i menciona algunes advocacions, incloent-hi una capella i hospital a Santa Eulàlia de Provençana, però es fa difícil demostrar una presència destacada del culte de santa Càndida a la Barcelona del segle xv, més enllà d'aquestes notícies anecdòtiques. MADURELL 1963, p. 55-56.

significar el seu vincle amb l'hospital com a dipositori privilegiat de la pietat pública, imbuir la Santa Creu d'una nova dignitat a través de la cessió d'un objecte sagrat i preciós.

Efectivament, el 17 de novembre del 1459, després de quasi una dècada, els consellers i Consell de Cent va acordar que el dígit de la santa napolitana havia de ser custodiat en un "bell reliquiari", per a tal de ser dipositat, en última instància, en una capella de l'església de l'hospital, construïda, segons s'entreveu en la documentació, *ex professo* per a l'ocasió.¹²⁹⁸ La cerimònia de lliurament, que també es va planejar amb cura, es va celebrar el 23 de novembre. L'acte compartia algunes característiques amb els principals recorreguts processionals de la ciutat, però també comptava amb particularitats que delataven la seva raó de ser, estrictament vinculada a l'hospital. La documentació coetània als fets recull un itinerari processional que començava a la Seu, amb una missa solemne oficiada per Arnau Roger de Pallars, bisbe de d'Urgell i patriarca d'Alexandria, en absència de la mitra barcelonina.¹²⁹⁹ Sortint de la catedral, la comitiva va passar pel portal de la Boqueria, va entrar al Raval i va dipositar la relíquia a l'hospital, des d'on va tornar al nucli antic de la ciutat a través del carrer del Carme.¹³⁰⁰ Com era habitual, l'acte va agrupar una representació nodrida de ciutadans, ordenats jeràrquicament sota criteris estamentals, però també d'una massa més difusa, la "gran multitud de poble", atreta per l'espectacularitat de l'acte i les promeses d'indulgència i perdó, concedides directament pel bisbe i patriarca o a través de la intercessió miraculosa de la santa.¹³⁰¹ Al capdavant de la processó, músics de corda i vent impregnaven

¹²⁹⁸ "...E proposades les dites coses en lo present Concell de Cent jurats per aquell fou del·liberat e conlós que de present lo dit de la beneventurada Sancta Càndida sia donat al Hospital de Sancta Creu, e sia portat ab sollemna processió al dit hospital, e que les altres coses e quescuna de aquelles e encara les dites supplicacions sien comeses e remeses als dits honorables Consellers...". AHCB, *Deliberacions* 1459, novembre 17, f. 182r-183r

¹²⁹⁹ La planificació de la cerimònia va quedar recollida en els registres de *Deliberacions* i *Ordinacions*. AHCB, *Deliberacions* 12, f. 180v, 182r. 1459, novembre 16-17; *Registre d'ordinacions* 8, f. 106. 1459, novembre 21. Pel que la cerimònia d'entrega, comptem amb relats extensos del fet en el *Manual de Novells i Ardits* o el *Dietari de la Generalitat de Catalunya* i el *Llibre de Jornades*, ambdós del notari Jaume Safont, qui hi va incloure un dibuix del reliquiari. Tant la versió del *Manual de Novells i Ardits* com la de Safont són plenament compatibles, tot i que presenten algunes diferències: el *Manual* està escrit des d'una perspectiva que col·loca clarament el govern municipal en el centre de la cerimònia i inclou la presència dels administradors de l'hospital, ignorats per Safont. Per últim, la descripció de la cerimònia a les *Rúbriques de Bruniquer* segueix el text del *Manual de Novells i Ardits*. MNA, vol. II, p. 322-323; *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, vol. 1, f. 40r, p. 151-152; BC, *Dietari o llibre de jornades*, f. 62v; *Rúbriques de Bruniquer*, vol. .

¹³⁰⁰ Sobre la figura d'Arnau Roger de Pallars vegeu BATLLE 1978, p. 215-236; 2006-2007, p. 569-625.

¹³⁰¹ BC, *Dietari o llibre de jornades*, f. 62v. El govern va anunciar públicament les possibilitats de redempció com un element de reclam: "Per tant los dits honorables consellers, notificant a tot hom generalment les dites coses, moguts per los mèrits de la dita santa, ab aquella més instància e affecció que poden pregunen e encarreguen que per honor e reverència de Déu e de a dita santa totes e qualsevol persones de la dita ciutat vullen ésser e acompanyar la dita processó e tolre e festivar la dita jornada, e ultra que-n guanyaran moltes e diverses indulgències e perdons donats per lo reverendíssim patriarcha e altres encara ne obtindran de la dita

l'acte de festivitat i solemnitat,¹³⁰² obrint pas a les principals autoritats, civils i religioses, de la ciutat i el país, que ocupaven els llocs més destacats: els cinc consellers i Galceran de Requesens, governador de Catalunya, sostenien els sis bordons sobre els quals reposava el drap daurat que, a mode de pali, acollia la relíquia, acompanyada pel bisbe.¹³⁰³ Al seu costat, significativament, els administradors ocupaven un lloc central.¹³⁰⁴

Una corrua, doncs, de colors i sons, cares, passes, teixits luxosos i metalls preciosos que lligava l'hospital amb els seus patrons. De fet, la processó del 1459 es pot entendre gairebé com un mirall de l'acte fundacional del 1401. Hi trobem els mateixos protagonistes: el poder episcopal; representat aquest cop pel bisbe d'Urgell, el poder municipal, amb la presència dels cinc consellers, i fins i tot el poder reial, que tanta importància havia tingut en la cerimònia fundacional, aquí encarnat en el governador. Així mateix, els espais a través dels que es movia la comitiva d'autoritats i poble sortia dels itineraris habituals de la tradició processional barcelonina, amb l'afegit del Raval. La cerimònia, doncs, integrava l'hospital a l'entramat urbà i reforçava l'agència de tots els actors implicats en la seva creació, gestió i protecció. Sobretot les autoritats civils i religioses, però també en certa mesura el poble de Barcelona, sense les deixes del qual la institució no podia tirar endavant. És difícil ignorar, però, que malgrat l'amplitud de l'abast de la processó, la documentació transmet poderosament un sentit d'agència municipal. Certament el bisbe i el clergat de la Seu participaren de l'acte, fins i tot en el rol privilegiat que els pertocava per llur dignitat estamental. Ara bé, i sempre segons la documentació generada pel municipi, l'arribada de la preuada relíquia havia estat el resultat, sobretot, dels esforços del govern secular de la ciutat. Els cònsols de Barcelona, instal·lats a una Nàpols amb lligams profunds amb la ciutat comtal,

beneventurada sancta gràcias e adiutoris molt singulars". AHCB, *Registre d'ordinacions* 8, f. 106. 1459, novembre 21.

¹³⁰² "E finit lo dit offici precedents XIII trompetes e III tabalers e ab sobrevestes e panons de la Ciutat anant sonant ab llurs trompes e fluviols, e VJ sonadors de corde qui sonaven devant la custòdia de la relíquia isqueren de la dita Seu per lo portal maior". MNA, vol. 2, p. 323.

¹³⁰³ BC, *Dietari o Llibre de jornades*, f. 62v. Safont, sempre mordaç, no es va poder estar d'aprofitar l'ocasió per incloure una breu diatriba contra el governador i el govern buscaire: segons el notari i escriba de la Diputació, els Consellers acompanyaven el governador com "sclaus seus sens libertat".

¹³⁰⁴ MNA, vol. 2, p. 323. El novembre del 1459 els administradors eren Lluís Sirvent i Joan Comes, canonges, i Francesc Sescorts i Jofre Sirvent, ciutadans. Aquest cop, la tendència a la cohabitació entre l'exercici de la conselleria i de l'administració que hem pogut documentar a partir de la segona meitat del segle xv no es va produir. De fet, tant les administracions de Sescorts com les de Sirvent van ser fortament irregulars, amb eleccions contràries a les ordinacions i mandants excessivament llargs.

van aconseguir la donació del dit de la santa, amb el suport del bisbe,¹³⁰⁵ però havia estat el govern qui havia deliberat la cessió última a l'hospital. En el *Manual de Novells i Ardits* la munificència municipal pren potser el seu sentit més explícit:

Attanent que los honorables mossèn Johan de Marimon e Bernat ça Pila ciutadans stants en Nàpols ab lo senyor Rey com a missatgers de la present Ciutat obtingueren l dit de la verge Santa Candida lo qual era stat reservat en la casa de la Ciutat, sens que nos mostrava....¹³⁰⁶

Els ambaixadors de la ciutat s'havien esmerçat a obtenir la relíquia, que la ciutat havia custodiat gelosament en les dependències del seu govern fins que considerà convenient cedir-la a l'hospital, amb el consell dels administradors.

Ambdues processons, doncs, van ser actes específicament *hospitalocèntrics*. Més enllà, però, de l'opulència d'aquestes grans cerimònies, el lligam entre la ciutat i la Santa Creu es va expressar, també, de forma més modesta. A partir dels anys quaranta del segle xv podem documentar l'entrega regular de draps litúrgics, encarregada pels consellers a oficials del municipi, i rebuda pels administradors:

Lo dit die de manament dels honorables consellers foren lliurats al honorable mossenyor Bertran dez Vall, ciutadà, l dels administradors del Hospital de Sancta Creu per mi Johan Oliver notari e scriva del offici de Racional VIII draps de peus e VI bancals, los II nous dels Àngels, e los III dels homens salvatges, los quals dix havia mester per enpaliar la cappella del dit Hospital de Sancta Creu. Après foren restituhits.¹³⁰⁷

La recepció dels draps, si bé senzilla, tenia diversos nivells de lectura simbòlica. Recordava el vincle entre el govern i l'hospital, aprofitant dates clau en el calendari festiu de la ciutat i del

¹³⁰⁵ L'acta notarial de l'entrega de la relíquia als ambaixadors especificava que la donació s'havia fet "*cum consensu tamen reverendissimi domini Barchinone episcopi, si et in quantum facere potest quadraginta dies indulgentia*". AHPB, *Francesc Terrassa*, leg. 2, man 5. 1450-1451. Editat a MADURELL 1963, p. 356, doc. 320

¹³⁰⁶ MNA, vol. 2, p. 323.

¹³⁰⁷ MNA, vol. 2, p. 32. L'entrega de draps va continuar en el temps, amb unes formes molt semblants, al llarg del segle xv. De fet és molt probable que s'entreguessin els mateixos bancals, brodats amb motius d'àngels i homes salvatges. Vegeu-ne alguns exemples a MNA, vol. 2, p. 67, 143, 164, 182, 230. En alguns casos podem documentar afegitons o substitucions i fins i tot el reaprofitament d'altres teixits que ja es trobaven en mans del govern: en l'entrega del 24 de maig del 1454 l'escrivà del racional va cedir a l'hospital, a més a més dels frontals habituals brodats amb àngels i homes salvatges, quatre bancals "dels brots", segurament amb motius florals, i una sèrie de teles extra entre les quals s'hi comptava "l drap vert, qui serveix al taulell d'acordar". MNA, vol 2, p. 182. Es tractava, doncs, d'una tela que s'utilitzava habitualment per cobrir la taula sobre la que es feien els processos de reclutament de tripulacions per a les galeres de la ciutat. Tot sembla indicar que la tria dels tèxtils s'explicava més per la disponibilitat que pel significat simbòlic concret dels brodats, que eren, per altra banda, prou habituals i genèrics. Sobre els processos d'acordament vegeu SALICRÚ 2019, p. 299-320. Sobre els draps, tant els motius florals com angèlics eren comuns, així com el d'homes salvatges, una figura familiar en l'imaginari festiu baixmedieval, també a Barcelona. VILARRÚBIAS 2017, p. 6, 10.

mateix hospital. La cessió dels bancals i draps s'integrava en la missa de celebració de l'advocació de l'hospital, el dia de la Santa Creu de maig, i significava la col·laboració del Consell, copatró de la institució, en la celebració de la jornada: en l'entrega del cinc de maig del 1456 s'especificava que el conjunt de tèxtils havien d'esmerçar-se "a ops de la feste del dit hospital, qui serà digmenge primer vinent".¹³⁰⁸ Alhora, de forma més excepcional, podem documentar entregues en dies significats del calendari litúrgic o en motius d'altres actes solemnes, com la mateixa processó per la donació de la relíquia de santa Càndida.¹³⁰⁹

La cerimònia fundacional del 1401, l'entrega de la relíquia de santa Càndida o el continu anar i venir de draps entre la Casa de la Ciutat i la capella de l'hospital demostren que la Santa Creu tenia prou capital simbòlic com per esdevenir el centre de ritus cívic-religiosos que significaven el seu lligam amb la ciutat i el seu govern.¹³¹⁰ Alhora, aquest mateix capital simbòlic s'expressava també amb la integració de l'hospital en cerimònies consolidades preexistents o en altres festivitats extraordinàries no tenien una raó de ser estrictament hospitalària. En aquest sentit, les processons i entrades reials eren, segurament, les cerimònies en les que l'ocupació de l'espai assumia un rol més definit. Dins d'aquest marc, la inclusió de la Santa Creu dins dels ritus cívic-religiosos estava condicionada per la tradició preexistent i per les particularitats del seu emplaçament.

Les processons, com a cerimònia urbana per excel·lència, solien iniciar-se a la Seu i, des d'allà, es projectaven per l'espai urbà seguint camins que, si bé presentaven una certa variabilitat, responien en general a l'adequació, tant simbòlica com física, dels espais i fites del recorregut. Els camins amples i embellits, tal com s'especificava en les crides públiques, es preferien evidentment als tortuosos, estrets i de mala fama.¹³¹¹ Així mateix, el paisatge sagrat i cívic de la ciutat, integrat sobretot per les esglésies, monestirs i convents, marcava punts de parada i

¹³⁰⁸ MNA, vol. 2, p. 230.

¹³⁰⁹ "Lo dit die de ordinació dels honorables Consellers lliure yo Johan Oliver, scriva del offic de Racional de la dita Ciutat an Bernat de Bonet procurador del Hospital de Santa Creu VIIIJ draps de peus àlias sobrezembles ab senyals de la Ciutat e IIIJ bancals los IJ del àngels e IJ dels salvatges per la solennitat de la reliquia del dit de Santa Candida quis deu portar al dit hospital divendres propvinent. — Foren restituïts los dits bancals e draps de peus a VIJ de decembre." MNA, vol. 2, pàg. 322. També podem documentar entregues pel Dilluns Sant o per "per fer ornar la cappella del Corpus" o "a ops de fer la tomba al corpus." MNA, vol. 2, pàg. 122, 182.

¹³¹⁰ CONEJO, *en premsa*.

¹³¹¹ Durant el segle xv l'embelliment dels carrers, places, edificis i fonts de la ciutat apareix com una preocupació horitzontal del govern. CONEJO 2014, 437-438. Així mateix, les crides a la neteja i guarniment de carrers i places en motiu del pas de processons i comitives eren un element més de l'acte festiu. Vegeu, per exemple, les crides dels consellers a "scombrar, denejar e enramar" els carrers per on havia de passar la citada relíquia de Santa Càndida. AHCB, *Registre d'ordinacions* 8, f. 106. 1459, novembre 21.

de pas. Si atenem als itineraris de les principals processos baixmedievals, la jerarquització de l'espai urbà es fa evident. Referint-se a la processó del Corpus, Raufast assegura que:

En el mapa resultant, que té com a centre gravitacional el primer temple de la ciutat –la catedral, amb els centres monàstics (franciscans, dominicans, augustinians i carmelitans, especialment) o l'església de Santa Maria del Mar com a principals satèl·lits, i les muralles urbanes com a límits, se'ns dibuixa immediatament una mena d'itinerari mare, un solc més profund que la resta i que sembla atraure poderosament qualsevol altra iniciativa festiva...¹³¹²

El Raval quedava relegat doncs a un espai en principi perifèric, lluny de la Seu i de la casa consistorial i, encara més, de Santa Maria del Mar, el segon temple en importància, i algunes de les vies més prestigiades, com els carrers Ample, Moncada, de la Bòria o Regomir.¹³¹³ Això, però, no va suposar la marginació completa de la Santa Creu del cerimonial urbà. L'hospital no només estava al centre d'aquesta perifèria, a l'espai més urbanitzat i amb més densitat sacra del Raval,¹³¹⁴ sinó que la seva situació, al costat d'una de les principals vies d'accés a la ciutat, a través del portal de Sant Antoni, el va convertir en una parada important per als visitants que eren rebuts cerimonialment a Barcelona.

Certament, l'emplaçament de l'hospital el convertia en un candidat pobre per participar en alguns dels itineraris processionals més ben consolidats, com en el cas del Corpus. Altres processons extraordinàries, si bé tendien a resseguir els espais més privilegiats simbòlicament de la ciutat, també comptaven amb una mica més de flexibilitat per incloure recorreguts amples, que superaven els límits de les muralles del segle XIII.¹³¹⁵ Per exemple, l'abril del 1458 una processó solemne va entregar unes relíquies dels sants Cosme i Damià, patrons de la medicina, a la confraria de cirurgians de Barcelona. Es tractava d'un regal del bisbe i capítol de Tortosa, i, com la major part del trànsit que entrava a Barcelona provinent del sud i l'oest, la comitiva va entrar pel portal de Sant Antoni, "tirant la via del Hospital de Sancta Creu", fins

¹³¹² RAUFAST 2006, p. 136-137.

¹³¹³ Sobre el creixement del Born i dels carrers de Montcada i Ample vegeu DURAN 1972, vol. 1, p. 142; BANKS 2003, p. 23, 31. El Raval, en canvi, hauria quedat pràcticament exclòs d'aquest nucli irradiador del prestigi urbanístic i cerimonial: "tots i cadascun d'aquests recorreguts processionals descrits s'entesten a identificar la ciutat amb l'espai inclòs dins del recinte emmurallat del segle XIII (...), en una dinàmica força habitual que sembla excloure o ignorar l'expansió del municipi cap a l'àrea del Raval (carrer Hospital, carrer del Carme, carrer Tallers, etc.)". RAUFAST 2006, p. 141. Aquesta marginació del Raval no seria, com veurem, total. Alguns dels espais més rellevants del barri van rebre certa atenció cerimonial, incloent-hi processons, com en el cas del mateix hospital.

¹³¹⁴ CLARAMUNT 1985, p. 1421.

¹³¹⁵ FERNÁNDEZ-CUADRENCH 2005, p. 408-409.

arribar al seu destí final a l'església del Pi.¹³¹⁶ Similarment, l'octubre del 1482, durant un període de forta sequera, una processó per demanar pluja va passar també per l'hospital. La comitiva, liderada pel bisbe, el capítol i els consellers, va sortir, com era habitual, de la Seu, enfilant-se pel portal major, la plaça Nova i el carrer de la Cocorella, des d'on, creuant la Porta Ferrissa, entraren al Raval. Allà van passar per dos dels espais més significatius del barri nou: el monestir del Carme, on es va celebrar un ofici, i l'hospital. Finalment, tornaren a la Seu pel carrer de la Boqueria.¹³¹⁷

En el cas del cerimonial relacionat amb les entrades reials i la rebuda d'hostes de condició elevada, la participació de l'hospital va estar fortament mediada, com ja hem indicat, per la seva localització. Existia una tradició cerimonial ben travada que delimitava les formes, els tempos i els espais a través dels quals transcorria l'acte. Sens dubte, la primera entrada del monarca a Barcelona era l'ocasió revestida de més pes simbòlic, "la escenificación, en su forma más solemne, de la relación ciudad-visitante, y, por otro, la visualización de la estructura sociopolítica de la urbe".¹³¹⁸ El protocol habitual exigia, a grans trets, que la comitiva reial s'hostatgés fora del murs de la ciutat, normalment al monestir de Valldonzella, des d'on, acompanyada per les autoritats urbanes, entrava a la ciutat pel portal de Drassanes fins arribar a la plaça de Framenors, on sobre un cadafal es representava solemnement el pacte entre el monarca i la *res publica* barcelonina.¹³¹⁹

Tot i això, les circumstàncies específiques de cada entrada permetien, o més aviat exigien, una certa flexibilitat protocol·lària. A les acaballes de la Guerra Civil, i amb la causa rebel en una situació desesperada, el sempre queixós Safont es lamentava de la dissort i deshonra en què incorria la ciutat quan els seus consellers s'afanyaven a rebre Joan de Calàbria, fill bastard del difunt primogènit i net del rei intrús Renat d'Anjou: "que bona glòria hagen totes les

¹³¹⁶ "E més avant los dits honorables consellers preguen e encarreguen a tots los stants o habitants en los carrers davall nomenats que vullen scombrar, denejar, reguar e anremar com millor poran les vies e carreres per hon passarà la dita processó, ço és, començant del portal de Sanct Anthoni, tirant la via del Hospital de Sancta Creu, e d'aquí irà al portal de la Bocaria, e passarà tirant dreta via devant lo portal maior de la església del Pi...". AHCB, *Registre d'ordinacions* 8. 1458, abril 26, f. 62v.

¹³¹⁷ AHCB, *Registre d'ordinacions* 11, f. 30v. 1482, octubre 26. Les processons extraordinàries, com aquesta celebrada per demanar pluja, permetien una major flexibilitat en els recorreguts, sobretot comparades a les processons regulars, com la del Corpus, que tendien a conservar un mateix recorregut ben delimitat. En la dècada dels vuitanta del segle xv podem documentar altres processons motivades per la falta de pluja amb recorreguts sempre canviants, ara anant fins a Bellvitge, ara passant, fins i tot, "per totes les esglésies parroquials de la ciutat". AHCB, *Registre d'ordinacions* 11, f. 51v, 53v, 61r, 81v.

¹³¹⁸ RAUFAST 2008, p. 1047.

¹³¹⁹ RAUFAST 2016, p. 357, 367.

antigues e bones serimònies de Barchinona!".¹³²⁰ Les llargues i reiterades absències d'Alfons el Magnànim i les convulsions pròpies de la Guerra Civil van derivar en un segle xv carregat d'excepcionalitat cerimonial.¹³²¹ A més a més, passat el moment significat de la primera entrada, les benvingudes posteriors, tant del monarca com d'altres membres de la família reial, permetien més variabilitat en els recorreguts.

Ara bé, l'hospital podia participar en la rebuda dels monarques fins i tot, quan no hi passaven per davant. L'any 1423, després de la primera victòria napolitana i el pacte amb la reina Joana, l'entrada a Barcelona d'Alfons el Magnànim, pel portal de Drassanes i sense trepitjar el Raval, va ser celebrada amb grans festes.¹³²² Entre actes de gran solemnitat, diversos prohoms donaren les seves gramalles, símbol últim del poder municipal, a esglésies, monestirs i altres individus i institucions rellevants: no hi podia faltar l'hospital general de la ciutat. Joan Busot, ciutadà honrat i llavors conseller tercer, va entregar la seva gramalla a l'hospital de la Santa Creu, en un gest amb un regust intens a la cèlebre partició de la capa de Martí de Tours.¹³²³ Similarment, en ocasió de l'entrada de la reina Joana i del primogènit Ferran, el futur monarca catòlic, el febrer del 1462, el govern va acordar la cessió a l'hospital dels draps vermells que, tal com recordava diligentment l'escrivà, la ciutat havia comprat per decorar el cadafal sobre el qual la reina i l'infant juraren els privilegis de la ciutat.¹³²⁴ Un cop més l'anar i venir de teixits luxosos, aquest cop esmerçats per la ciutat en la rebuda del poder reial.

El rol de l'hospital en la rebuda d'hostes insignes va anar, però, més enllà d'aquesta perifèria dignificada. Durant la segona meitat del segle, nombroses entrades reials s'efectuaren pel portal de Sant Antoni, com era d'esperar en una dinastia que cada cop mirava més cap a

¹³²⁰ *Dietari de la Generalitat*, vol. 1, p. 202. Citat a RAUFAST 2008, p. 1059.

¹³²¹ Citant Raufast, "Entre la entrada de Martín el Humano, en 1397, y la de Isabel I de Castilla, en 1481, Barcelona asiste a un cambio dinástico de notoria trascendencia en 1412; contempla la larga ausencia de un rey lejano entre 1435 y 1458; participa en la gestación, desarrollo y desenlace de una Guerra Civil que tiene tanto de crisis social como de conflicto bélico desde 1460 hasta 1472, y busca desesperadamente escapar de las ruinas de la posguerra entre 1473 y 1481". RAUFAST 2016, p. 32. Vegeu també RAUFAST 2008, p. 1038.

¹³²² Trobem una descripció molt detallada de la jornada a AHCB, *Llibre d'Algunes Coses Assenyalades*, cap. 1, f. 1-8.

¹³²³ AHCB, *Llibre d'Algunes Coses Assenyalades*, cap. 1, f. 7bis. Raufast dirigeix l'atenció a les relacions entre l'acte de la rebuda al dignatari o al viatger de prestigi i les cerimònies i actes ritualitzats de donació i recepció del pobre o el peregrí: el rentat de peus, la donació de robes, l'alimentació de les masses empobrides acompanyen sovint les entrades reials. RAUFAST 2016, p. 449.

¹³²⁴ "...Lo dit cadeffal fou fet an lo pla de Fframenors devant la casa de Muncada, loch acostumat, en lo qual cadeffal foren fets XIII sacalons, e en lo mig del dit cadeffal fou fet un replà o sitial ab un scaló, lo qual cadeffal, sitial e scalons fou cubert de VIII draps vermells de lana, pagats per la ciutat, los quals draps foren donats al Hospital de Santa Creu...". DURAN I SANPERE, SANABRE (eds.), *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. I, p. 257.

Castella. S'esbossava així un recorregut estandarditzat, en el que els reis, reines o infants, degudament acompanyats, entraven pel portal de Sant Antoni i creuaven el Raval fins a la Boqueria, tot passant per l'hospital. Un cop a prop del recinte emmurallat del segle XIII, el seguici s'enfilava Rambla avall i passava pel portal de Framenors.¹³²⁵ Al llarg del segle XV, l'hospital va veure passar diverses testes nobles: els anys 1460 i 1461, amb les entrades de Carles de Viana; l'any 1480 en el cas de Ferran el Catòlic; l'any 1481 amb de nou el rei Ferran, i, més tard, la reina Isabel; l'any 1488 l'infant Enric, lloctinent de Catalunya i el 1492 els reis catòlics amb l'infant Joan.¹³²⁶ En la major part dels casos la documentació coetània diu ben poc del seu pas. Molt probablement dedicaren almenys una mirada, qui sap si una parada, a l'edifici magnífic, "llum, noblesa, ornament, laor, gloria e amplitud" de la ciutat. Qui de ben segur no ho va fer va ser el cos inert de Joan II, que creuà el carrer de l'hospital, acompanyat d'una comitiva llòbrega, en el seu camí cap a Poblet l'any 1479.¹³²⁷

Comptem, però, amb dues excepcions en aquest panorama de referències vagues. La segona entrada de Carles de Viana, l'any 1461, i la primera entrada d'Isabel de Castella, vint anys després, presenten alguns paral·lels interessants pel caràcter interactiu i teatralitzat del seu pas per l'hospital. Seguint a Francesc Massip, l'entrada de l'infant o la reina es poden entendre com una "escena lineal" dins d'una ciutat convertida en un gran espai teatral, en la que cada parada o punt de referència es constituïa en disposicions dramàtiques fixes o mòbils: encaixa en la primera categoria el cadafal estàtic, sobre el qual s'hi representen "un seguit d'accions, mimades o dialogades, que l'espectador contemplarà desplaçant-se d'un lloc a l'altre".¹³²⁸ L'hospital es va integrar com un escenari més, fix, en la gran cerimònia, mòbil, de benvinguda. El malaurat primogènit va poder contemplar "tots los horats e ignoscents, alt, sobre un cadafal, ab les cares pintades de vermelló e d'altres colors, armats ab llançes e cervelleres e ab mitres de paper blanch sobre lur cap a forme de bisbes".¹³²⁹ En canvi, la reina va ser rebuda

¹³²⁵ KOVÁCS 2003, p. 79.

¹³²⁶ Pel que fa a les entrades del príncep Carles comptem amb descripcions detallades del recorregut i el cerimonial al *Dietari de la Generalitat*, vol. 1, p. 153-154; p. 160. La resta de descripcions, sobretot les recollides al Manual de Novells i Ardits, són més breus: per a l'entrada del rei Ferran del 1480, MNA, vol. 3, p. 14. Per a l'entrada del rei Ferran del 1481, MNA, vol 3, p. 17. Per a l'entrada de la reina Isabel del 1481, DURAN I SANPERE, SANABRE (eds.), *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. I, p. 330. Per a l'entrada de l'infant Enric del 1488, MNA, vol 3, p. 69. Pel que fa a l'entrada de la família reial de l'any 1492, al *Dietari de la Generalitat*, vol. 1, p. 272.

¹³²⁷ DURAN I SANPERE, SANABRE (eds.), *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. I, p. 317.

¹³²⁸ MASSIP 1991, p. 117-118. Vegeu KOVÁCS 2003, p. 74.

¹³²⁹ *Dietari de la generalitat*, vol. 1, p. 160.

per una escena més pacífica, emmarcada per un cadafal on hi reposaven les dides amb els infants i els “ignoscents” de l’hospital, aquest cop desarmats.¹³³⁰

Un cop més, ens trobem davant d’actes fortament ritualitzats, amb múltiples capes d’interpretació. Els petits entreteniments, coneguts com a entremesos, que acompanyaven el seguici del visitant d’honor adoptaven significats simbòlics o al·legòrics que anaven més enllà del gaudi lúdic i la mera espectacularitat. Del general al particular: els nens i orats, tocats amb mitres de paper blanc, recorden poderosament al *bisbetó* català, al *boy bishop* anglès o al *obispillo* castellà, juntament amb la *festum stultorum*: actes festius que orbitaven al voltant de l’exaltació dels humils i la paròdia dels poderosos, i, en el cas dels orats, en la sacralització de la bogeria com a aproximació al misteri.¹³³¹ Per a l’infant Carles, tant desitjat, els folls servien, potser, com un recordatori de la vacuïtat de la glòria terrenal, talment com la roda de la fortuna que havia seguit el seu avantpassat, el rei Martí, quan va entrar a Barcelona més de mig segle abans.¹³³² Alhora, l’exhibició d’espases i llances de paper funcionava com a contrapunt de les armes d’acer que els barcelonins havien aixecat, desafiants, a l’antesala de la guerra civil.¹³³³ Més enllà del context polític, bèl·lic en el cas del príncep de Viana, pacificat en el cas de la reina Isabel, els cadafals amb infants i orats representaven, al cap i a la fi, dos habitants centrals del paisatge humà de la Santa Creu, refugi de “homes e dones pobres, afollats, contrets, orats, nafrats e altres diverses misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions e condicions”.¹³³⁴

Així, l’hospital, com a escenari, assumia un significat propi, al·legoria senzilla de la seva missió assistencial i, al cap i a la fi, utilitat per a *la res publica* barcelonina. També, però, s’integrava

¹³³⁰ DURAN I SANPERE, SANABRE (eds.), *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. I, p. 330.

¹³³¹ En paraules de Massip, “una actitud que en el fondo se apoyaba en la predicación de Saulo de Tarso: “si alguno entre vosotros se cree sabio según la sabiduría de este mundo, hágase loco, para que llegue a ser sabio. Puesto que la sabiduría de este mundo es locura ante Dios”. Una locura institucionalizada que recubría un cierto tipo de santidad, donde la expresión de la piedad consistía en mostrarse públicamente como bufones siguiendo el ideal paulino de devenir “locos a causa de Cristo”. MASSIP 2012, p. 87.

¹³³² RAUFAST 2016, p. 22.

¹³³³ La segona entrada de l’infant Carles a Barcelona va estar caracteritzada per un doble significat: en primer lloc, com a manifestació d’alegria davant l’alliberament i l’aparent reconciliació amb el pare. En segon lloc, com a mostra del múscul militar de la ciutat. El primogènit passava pels carrers de Barcelona acompanyat de la ciutat en armes, “*mientras que niños con cañas, espadas de madera y banderolas de papel interrumpían el paso del primogénito lanzando alabanzas a su persona y censurando la actitud de los malos consejeros de Juan II*”. Pocs anys després, guerra, cerimònia i marginalitat tornarien a coincidir quan, en ple conflicte, el rei Pere de Portugal va ser rebut a Barcelona per esclaus amb els rostres pintats, repicant timbals i acompanyant la comitiva, ja habitual, d’homes armats. RAUFAST 2008, p. 1055, 1067.

¹³³⁴ AHSCSP, *Ordinacions de l’hospital general de la Santa Creu*, f. 1r; editat a ROCA 1920a, p. v.

en contextos cerimonials més amples, que el lligaven amb la ciutat en el seu conjunt, aixecada en armes per a rebre el príncep Carles, o submissa, anys després, quan dona la benvinguda a Ferran, el germà de millor fortuna, i la seva esposa.

3. 3. 5. Límits i possibilitats de la política hospitalària a la Barcelona del quatre-cents

Entre els anys 1462 i 1472 la ciutat de Barcelona va liderar els esforços de les institucions “de la terra”, sovint desesperats, per reafirmar l’autoritat pròpia enfront d’un rei, Joan II, que no reconeixien. Bona part de la planificació i, sobretot, finançament de l’empresa va sortir del cap i casal de Catalunya. L’eufòria dels primers dies, la mobilització emparada en el record del dissortat príncep de Viana, la fugida del rei i el setge a la reina a Girona van ser, però, èxits efímers: ben aviat començaria un conflicte llarg i feixuc, en el que el territori controlat pel Consell de Principat minvaria fins, en diverses ocasions, ofegar la mateixa Barcelona.¹³³⁵

Com hem vist la influència de l’Hospital de la Santa Creu s’estenia molt més enllà dels límits estrictes de la ciutat, també en àrees sota el control de les forces fidels al rei Joan. Alhora, el Consell de Cent, un dels co-patrons de l’hospital, era un dels líders principals del bàndol revoltat.¹³³⁶ La situació plantejava, doncs, alguns problemes: podria l’hospital recaptar les rendes que percebia per tota la Corona d’Aragó?¹³³⁷ I quin impacte tindria la seva estretíssima vinculació amb el govern municipal de Barcelona, aixecat en armes?

De nou, la flexibilitat jurídica i institucional de l’hospital s’intueix com un recurs a la seva disposició. En una data sense determinar del període bèl·lic, els administradors acordaren amb l’aragonès Ansar Maxones una sèrie d’instruccions per cobrar les pensions de censal

¹³³⁵ El Consell del Principat es va constituir com a comissió permanent de diversos diputats del General i representants del Consell de Cent per donar resposta a l’empresonament del príncep de Viana. Després del esclat de la guerra el Consell de Principat va ser un dels òrgans dirigents de l’esforç bèl·lic. SOBREQUÉS 2003, p. 927. Durant la guerra civil Barcelona va ser sotmesa a dos setges: un primer, fallit, l’any 1462, aixecat per la intervenció de les tropes castellanes enviades per Enric IV. El segon, en canvi, va acabar amb la capitulació de la ciutat i la fi de la guerra. Vegeu SOBREQUÉS 1989.

¹³³⁶ Durant la guerra civil el capítol catedralici va mantenir una posició més moderada, marcada per l’absentisme episcopal, les solidaritats estamentals i familiars amb l’elit barcelonina i catalana, la participació en la Diputació del General i, alhora, la voluntat d’evitar antagonitzar el rei. Sobre el capítol i la guerra civil vegeu TORRES 1997.

¹³³⁷ Els problemes de l’hospital es poden fer extensibles al conjunt de la ciutadania de Barcelona. La guerra va suposar nombrosos impediments a l’hora de recaptar pensions sobre censals en territoris controlats per l’enemic, com Mallorca, un dels principals mercats del crèdit per a barcelonins i catalans. URGELL-HERNÁNDEZ 1996. Sobre la importància del mercat del crèdit mallorquí per a l’Hospital de la Santa Creu vegeu MORELLÓ 2014, pp. 224-229

percebudes en els territoris sota control joanista.¹³³⁸ La clau de volta de l'èxit de la missió era, evidentment, la bona voluntat de les autoritats reialistes: en aquest sentit, el manual recull, com a primera mesura, l'obtenció d'un salconduit de l'arquebisbe de Tarragona i, en segon lloc, una súplica al rei Joan.¹³³⁹ Els administradors no van deixar aquest darrer aspecte a la sort o habilitat del prevere. El document explicita quins arguments tenien més possibilitats de caure en gràcia davant del monarca o els seus oficials:

Item, que obtengut lo dit saltconduit, supplicarà a la magestat del dit senyor rey don Johan vulla fer mercè als pobres declinants en lo dit hospital, entre los quals no és feta differència quins són, pus sien christians, ans egualment són tractats axí amichs com enamichs, strangers com de la terra, puxa lo dit procurador, en nom del dit hospital, rebre les dites pensions dels dits censals, e en aquell faça respondre axí com responien ans que la guerra fos principada.¹³⁴⁰

En la documentació produïda pel govern municipal s'insistia en la integració de l'hospital en la *res publica* urbana. En canvi, davant d'un rei hostil, ni rastre de Barcelona: els administradors presentaven l'hospital com una institució pràcticament desvinculada de la ciutat, i, en canvi, emparada per la universalitat cristiana de la seva missió. La Santa Creu i els seus dirigents comptaven amb una notable experiència política i habilitat retòrica, adaptada a les necessitats de l'hospital. Pocs anys després, i aquest cop davant del successor de Joan, el rei Ferran II, els administradors insistien en el vincle entre l'hospital i la monarquia, instaurat des del suport fundacional del rei Martí i seguit pels seus successors:

No hignore la altesa vostra lo hospital de aquesta ciutat, quant és stat instituït a servey de la majestat divina e a molta honor de la corona reyal, que tinga una tal casa en sos regnes e terres de la qual per totes les pars del món és feta molta stima, com aquella stien acceptats generalment totes maneres de malalts, ignoscents, folls, furiosos, infans, qui serien lençats, e aquells nodrits, los homes mostrats de oficis, les fadrines maridades e generalment a hon se complexen totes les obres de misericòrdia.¹³⁴¹

¹³³⁸ "Instruccions fetes per los honorables administradors del Hospital de Sancta Creu de Barchelona al discret mossèn Asnar de Maxones, prevere, per rahó de la procura a ell feta per rebre les pensions que lo dit hospital reb sobre lo General de Aragó, ciutat de Tortosa, Regne de Mallorques e altres ciutats, viles e lochs subjectes al illustrissimo rey don Johan". BC-AH 2690, *Instruccions sobre cobrament de censals de l'Hospital*.

¹³³⁹ Pero Ximénez de Urrea, arquebisbe de Tarragona, va ser un dels principals valedors del rei Joan durant la guerra civil catalana. També estava molt ben connectat amb el capítol catedralici barceloní, sobretot a través de Joan Andreu Sort, canonge de Barcelona i vicari de l'arquebisbe a Tarragona. Joan Andreu Sort va ser administrador de l'hospital en dues ocasions, entre els anys 1474-1476 i 1488-1492. En aquest sentit la seva intervenció podria haver jugat un paper clau en l'obtenció del salconduit per part de Pero Ximénez. Sobre Joan Andreu Sort vegeu CONESA 2017, p. 106; 2018, p. 316. Vegeu també l'apèndix 2, taula 3.

¹³⁴⁰ BC-AH 2690, *Instruccions sobre cobrament de censals de l'Hospital*.

¹³⁴¹ BC-AH 2882, *Memorials i de cartes adreçades al rei sobre la situació de l'Hospital*.

L'hospital era, doncs, de la ciutat, però també del rei, en la mesura que contribuïa a la major fama i salvació dels seus regnes. I, en qualsevol circumstància, era sempre dels pobres.

Fins ara hem parat atenció als vincles privilegiats entre el govern municipal de Barcelona i l'Hospital de la Santa Creu. El desplegament considerable de recursos polítics i financers permeten, creiem, parlar amb propietat d'una política hospitalària. Tot i això, la relació entre el Consell i l'hospital de la ciutat no es pot caracteritzar exclusivament per la col·laboració virtuosa i la coincidència d'interessos. Al cap i a la fi, l'hospital era una institució amb una personalitat jurídica pròpia emparada en el dret privat. Les nocions d'autonomia i auto-suficiència impregnaven profundament les expectatives dels governants de Barcelona respecte la Santa Creu. La concessió de gràcies i petites donacions discorria de forma paral·lela a la voluntat explícita de limitar o, almenys, controlar les despeses del municipi. Així, la donació d'unes finestres, reixes i mobles, l'any 1407, es justificava adduint que "no són de gran valor".¹³⁴² Similarment, la citada construcció d'una claveguera per sanejar la zona propera a la casa de la Santa Creu s'havia de fer "sans que Barchelona no'n hage a fer messió alguna".¹³⁴³ L'escenari de més tensió entre el principi d'autonomia de les finances hospitalàries i el compromís del govern amb la institució va ser, sens dubte, la subvenció municipal. Com hem vist, el pagament de la subvenció va adoptar una naturalesa canviant: es tractava en principi d'una ajuda condicionada al creixement de les rendes de l'hospital i, per tant, tenia una data de caducitat més o menys clara. En aquest sentit, el govern recordava constantment el seu caràcter provisional i, en realitat, subjecte a la seva capacitat financera i voluntat política. De fet, l'any 1433 un tal Joan Benet, prevere, va presentar davant del Consell una proposta per administrar l'hospital sense fer ús de la subvenció municipal que, aparentment, va ser rebuda amb interès.¹³⁴⁴ No coneixem el contingut específic de la mesura, però clarament no va prosperar i la subvenció es va seguir pagant amb normalitat.

Els mateixos debats al voltant de la subvenció remetent a un altre aspecte clau de l'autonomia hospitalària. L'any 1482 la supressió definitiva de la mesura es va explicar, en part, com una reacció als excessos passats en la transmissió de capitals entre la ciutat i l'hospital. Segons els consellers i prohoms, la supervisió efectiva de la Santa Creu per part del govern era més aviat

¹³⁴² AHCB, *Llibre del Consell* 22, 1407, novembre 26, f. 107.

¹³⁴³ AHCB, *Llibre del Consell* 23. 1422, setembre 25, f. 142v.

¹³⁴⁴ AHCB, *Registre de Deliberacions* 1. 1433, agost, 26, f. 25v.

limitada: “Emperò com après lo dit hospital creàs raçonal en dit spital, no metent los comptes en poder dels racionals de la ciutat, per consegüent era ignorat quant dit spital augmentave”.¹³⁴⁵ Tal com hem explicat, aquest raonament podria relacionar-se més amb un exercici retòric destinat a justificar una decisió difícil que a una descripció objectiva de la realitat. Tot i això, el fragment remet a un factor clau en la construcció d’una institució auto-suficient. Efectivament, l’hospital comptava amb mecanismes de gestió patrimonial i documental més complexos que els centres anteriors a la reforma. Per sota dels administradors hi havia una estructura important de personal especialitzat en la gestió que funcionava com l’espina dorsal de la institució.¹³⁴⁶ L’hospital, per tant, podia funcionar sense la intervenció constant dels co-patrons i, fins i tot, sense la presència continuada dels administradors.

En el cas del capítol catedralici, aquesta separació sembla molt pronunciada. La recent tesi de Julia Conesa sobre els canonges de la Barcelona de finals del quatre-cents descriu el silenci eixordador de la documentació capitular respecte l’hospital, només trencada per les petites traces d’una gestió fortament descentralitzada i limitada, pràcticament, a l’elecció d’administradors:

Cependant, la gestion décentralisée des affaires de la cathédrale n’a laissé aucune trace d’une implication quelconque du chapitre dans ces tâches. De la même façon que l’administration de la charité de la cathédrale (à travers l’institution de la *Pia Almoïna*) ou encore la Fabrique de l’établissement sont indépendantes et ne doivent aucune explication au collège des chanoines, si ce n’est une reddition de comptes bisannuelle, l’hôpital n’apparaît pas dans les comptes-rendus des réunions capitulaires. Aucune opération de gestion ni aucune mesure de réforme de l’établissement ne fait référence à lui. Ses administrateurs, bien que délégués par la cathédrale, tiennent leurs propres archives et le chapitre ne semble pas se sentir, en tant qu’institution, impliqué dans la gestion de l’hôpital.¹³⁴⁷

Però, i el govern municipal? Fins ara hem insistit en els centenars de traces documentals que lligaven ciutat i hospital. El contrast, doncs, amb la buidor de les fonts capitulars és evident. Un exercici, senzill i proper, d’història comparativa pot aportar una mica de llum al respecte. Si recuperem l’Hospital d’en Pere Desvilar, supervivent incansable de la reforma del 1401, veurem que el govern desplega un llenguatge carregat d’autoritat i un intervencionisme quasi

¹³⁴⁵ AHCB, *Registre de Deliberacions* 26. 1482, novembre 13, f. 98v-100r. Vegeu l’apèndix 1, document 31.

¹³⁴⁶ SÁNCHEZ 2014, pp. 195-196; MARINO 2018, pp. 175-180.

¹³⁴⁷ CONESA 2017, p. 104.

ple, només limitat pel respecte a la voluntat fundacional i de testadors i legataris. L'Hospital d'en Pere Desvilar era, també, una institució creada per un privat. El patronat exclusiu del Consell es traduïa, però, en un sistema de control i gestió que pràcticament despullava els administradors de responsabilitats. Una despesa tant mínima com el pagament anual d'un parell d'ànecs als oficials de l'hospital havia de passar per les assemblees del govern: "E com los dits administradors tal cosa no puxen fer per se autoritat, per tant han pregats a ells consellers que fos proposat en lo present Concell".¹³⁴⁸ Davant de les incerteses, els problemes financers o les sospites de males pràctiques la resposta era sempre la mateixa: més control municipal. Els assumptes de l'hospital; la reducció d'un cens, una permuta, l'establiment d'una propietat estaven sotmesos a l'autoritat plena del govern: "aquestes coses no podien haver conclusió sens determinació e facultat donada per lo present Concell";¹³⁴⁹ "lo Concell de Cent Jurats ordonà...".¹³⁵⁰ Aquí trobem el *leitmotiv* de la relació entre el Consell i la vella fundació d'en Pere Desvilar.

En canvi, amb l'Hospital de la Santa Creu, la retòrica municipal insisteix en la col·laboració i l'equilibri. En les genealogies de l'hospital que s'elaboren, normalment, en els períodes de crisi o incertesa, l'origen de la Santa Creu s'explica sempre com el fruit d'un esforç comú. Alhora, els intents d'imposar, unilateralment, la voluntat del municipi solien acabar de forma maldestra o, almenys, amarrada en el conflicte: el cas més clar és l'afany fallit del primer govern buscare de limitar el gaudi de la subvenció als administradors seculars.¹³⁵¹ Fins i tot podem documentar casos de conflicte d'interessos entre el govern municipal i la direcció hospitalària: els administradors, tant eclesiàstics com seculars, van protestar enèrgicament el pagament de la subvenció en gra, enlloc de blat, l'any 1477, així com el cobrament d'imposicions extraordinàries.¹³⁵²

El co-patronat i l'autonomia jurídica i institucional de l'hospital limitaven l'autoritat del municipi. A l'hora de la veritat, però, el govern es demostrà, com hem vist, extraordinàriament actiu, sobretot en comparació amb el capítol catedralici. Aquest intervencionisme municipal no s'explica, doncs, per les característiques jurídiques i

¹³⁴⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 24. 1477, juliol 13, f. 63v.

¹³⁴⁹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 28. 1486, abril 25, f. 36

¹³⁵⁰ AHCB, *Registre de Deliberacions* 21, 1472, maig 29, f. 55r

¹³⁵¹ AHCB, *Registre de Deliberacions* 9. 1454, octubre 22, f. 24v-26v. Vegeu l'apèndix 1, documents 10-14.

¹³⁵² AHCB, *Registre de Deliberacions* 24. 1477, juliol 13, f. 63v; BC-AH 2882, *Memorials i de cartes adreçades al rei sobre la situació de l'Hospital*.

institucionals de la seva relació amb l'hospital, sinó per la tradició ja existent d'una política hospitalària i assistencial activa. En aquest sentit, el Consell estava millor equipat a nivell de llenguatge i tradició.¹³⁵³ De fet, el govern va mostrar més vigor, iniciativa i autoritat quan l'administració de l'hospital interactuava amb les àrees en les que ja comptava amb una experiència competencial sòlida, com l'ordenació de territori urbà o la protecció i promoció de les cases de religió. Hem vist com el Consell decidia i adequava la funcionalitat d'espais vinculats a l'hospital sense, aparentment, retre comptes a ningú. Els debats sobre el possible trasllat de la llebroseria es fan amb l'assessorament dels administradors i d'una comissió de metges i cirurgians, però sense la participació, almenys de forma explícita, del capítol. Similarment, el projecte fallit de construir un llatzeret, pagat i gestionat, recordem-ho, per l'hospital, sorgeix com una iniciativa purament municipal, una extensió més de la creixent preocupació pública pel control de l'epidèmia.

Veiem un últim exemple: l'any 1477 el govern va acordar concedir el complex de l'Hospital de Sant Macià o Sant Matías, l'antic Hospital del canonge Vilar, a una comunitat de recluses que recentment havia adoptat la regla de Sant Jeroni.¹³⁵⁴ Es tractava, més aviat, d'un trasllat hospitalari. La comunitat ja ocupava un altre hospital agregat a la Santa Creu, el de Santa Margarida, l'antiga llebroseria encara en funcionament. Efectivament, agrupacions de beguines s'havien instal·lat als voltants de l'hospital de llebrosos des d'almenys el segle XIII, amb l'objectiu de seguir una vida penitencial basada en el servei. A principis dels segle XV, la casa de recluses es va col·locar sota la protecció del Consell de Cent i va estrènyer els vincles amb l'Hospital de la Santa Creu sota el lideratge carismàtic de Brígida Terrera, que acabaria donant nom a la comunitat: les terreres tenien cura, probablement, dels llebrosos de Santa Margarida i, a més a més, ensenyaven "de lletra" a nenes abandonades.¹³⁵⁵ Les pressions per regularitzar-se van acabar en l'adopció en l'orde de les jerònimes i el citat trasllat, que, després d'un breu procés de deliberació, el govern va acceptar. El més remarcable de l'episodi és que la cessió de l'antic Hospital del canonge Vilar apareix com una continuació de les relacions de patronatge que el govern ja havia establert amb la comunitat. Els consellers i prohoms interactuen amb les monges i amb la reina, que intervé en favor de la comunitat, però en cap cas sembla que hagin d'acordar res amb el capítol. De fet, la gràcia del Consell

¹³⁵³ ARRIZABALAGA 2014, pp. 33-37.

¹³⁵⁴ AHCB, *Registre de Deliberacions* 23, 1477, agost 16, f. 145. Vegeu l'apèndix 1, documents 23-25.

¹³⁵⁵ BOTINAS, CABAILEIRO 1993, p. 150; BOTINAS *et al.* 2002, pp. 83-86.

s'executà, exclusivament, a través dels administradors seculars, en el que, indirectament, és una de les manifestacions de l'autoritat del govern municipal més clares:

Ço és, en quant toque lo fet del Spital, lo conçell, havent potestat del dit Concell de Cent jurats, considerades les coses per les dites IIII persones referides, fa conclusió e delliberació que les cases, ort e altres propietats del dit spital sien atorgades e donades a les dites dones de Santa Margarida, ara ierónimes, remetent la exequció als honorables administradors qui són per aquesta ciutat en lo Hospital de Santa Creu, al qual Spital de Santa Creu lo dit Spital de Sant Maçà era unit. De la qual exequció los dits administradors haien plena potestat.¹³⁵⁶

¹³⁵⁶ AHCB, *Registre de Deliberacions* 23, 1477, agost 16, f. 145. Vegeu l'apèndix 1, document 25.

Conclusions

Hospitals and Power

We began this journey in a world of marble, one in which white-robed public figures spent the fortunes of a golden age in displays of love for their city. For a medievalist, Rome is a familiar, comforting starting point. It often serves to define the Middle Ages, either in terms of continuity or by contrast. But... Why not talk about the *potlatch* of the coastal towns of British Columbia, magnificent banquets in which tribal chiefs competed through the extravagant and boastful offering of goods to clients and neighbours? And what about the *mocha*, the gift economy used by the *big men* of Papua New-Guinea? After all, any complex, hierarchical society demanded and still demands the continuous flow of goods and services from top to bottom. Consequently, the powerful were expected to give more than the rest. Donation, as a social phenomenon, is practically universal, but what were the particularities of Christian giving? And how did they come to define the institution of the Christian hospital?

Christianity, an intrinsically countercultural and eschatological-messianic movement, subverted the articulating mechanisms of classical donation from two key, interlinked perspectives. Greco-Roman civic evergetism functioned according to a system of earthly remuneration, in which the funding of games and shows, food subsidies and public works and services were rewarded with honour, power, and social recognition. At most, the aspirations of transcendence were reserved for epigraphic inscriptions, meant both for contemporaries and posterity. It was, therefore, a socially limited activity, conducted essentially by politicians ranging from the local and provincial elite to the imperial authority. Christian charity, on the other hand, had a horizon of extra-terrestrial retribution, in which the donation of goods and the exercise of good works served as instruments of redemption. At the same time, donation became a universal, accessible and necessary expectation for everyone. We therefore pass from the love of the patrons for their city to the love of Christians for their fellow men, the latter being perceived as a manifestation of the higher principle of divine love.

Without this difference, the emergence of properly Christian care practices during the first centuries of the Christian era and, ultimately, of the hospital as a defined and differentiated institution, simply cannot be understood. Salvation as a universal potentiality ushered in a new era, one in which the Christian populace participated in a global project through the

founding of welfare institutions by private individuals and their support of those institutions through bequests, legacies and alms both magnificent and humble. Despite its subversive character, Christian giving did not emerge in an ideological void nor did it bring previous practices to an end. The Hebrew canon and, above all, the production of the second temple offered previous experiences of the economy of salvation that would deeply inform the later Christian imaginary. At the same time, the rise of Christianity must be understood as a syncretic operation and not an overcoming of classical values. On the one hand, the Christianized imperial power, and on the other, the emergence of the patron bishops, continued to link the provision of welfare with power, albeit utilizing a different language, with its own legislative framework and through strictly original institutions and spaces. A new imaginary, a new set of laws and original physical spaces: these are the three vectors that communicated the late ancient world with the medieval hospital.

In this history of welfare and power we have spoken of the emergence of the medieval world as a period marked by the ideological and material hegemony of the Church and, above all, of the secular, urban high Church. With the gradual replacement of pagan patrons by Christian ones, the bishops remained the main patrons of a welfare system which, even in low-imperial times, already relied heavily on the delegation of responsibility to ecclesiastical leaders. Evidently, pious giving continued to be one of the attributes of secular power and, more specifically, of the model traits of a good Christian sovereign: palatine alms and even the founding of hospitals, while common occurrences, were by no means important aspects of the forms of governance of the Merovingian and Carolingian monarchs. In short, the provision of welfare was not understood as a structural obligation of the public authorities, nor did it involve a flow of stable financial resources or structured, systematic political efforts. In Barcelona, the first hospital experiences, clearly identifiable from the 10th century onwards, arose by the initiative of the canons of the Church or, in the case of the uncertain hospital *Hospital d'en Guitard*, were quickly integrated into the ecclesiastical power structure.

Ecclesiastical influence did not disappear in the period of important changes beginning in the twelfth century, but we can speak of the appearance of cracks in ecclesiastical hegemony. In this sense, historiographical tradition has tended to emphasize two key processes: the empowerment of the laity in the creation and management of welfare institutions and the growing interventionism of secular public authorities and, above all, municipal governments.

The first of these principles can be explained by the development of new forms of spirituality with a particularly intense impact on urban environments, which strengthened the agency of the laity and a penitential piety expressed by following evangelical models of renunciation and service to neighbours. In this sense, the founding of welfare institutions, as well as their direct management through irregular communities, became defining elements of a true cascade of hospitals in the cities of the Latin West. In terms of the latter, we connect the birth of the public authorities' concern for the promotion of hospitals and other welfare institutions with the recovery of forms of public law of late ancient origin and the adoption of a neo-Aristotelian common sense. Its rediscovery, strongly mediated by Thomism, renewed earlier discourses addressing the duties of rulers and the necessary foundations for a good and virtuous life. The answers to these debates came from a dual perspective that was both spiritual and earthly, strongly hierarchical but also fully compatible. In this context, the hospital stood as an exceptional vehicle of redemption, both for the founders and for the diffuse constellation of legatees and donors. This role was reaffirmed by community management, with the participation of and even control by public authorities who were responsible in this sense for building a collective horizon of salvation. Thus, the city itself, when properly governed, became a device not only for achieving welfare, but essentially for achieving salvation.

In the case of Barcelona, both the rise of secular initiatives and the first steps in municipal interventionism were manifested in the founding of several hospitals by lay individuals between the twelfth and fourteenth centuries. Significantly, the two houses founded by lay people, the *Hospital d'en Marcús* (12th century) and the *Hospital d'en Pere Desvilar* (14th century) ended up under the control, in whole or in part, of the *Consell de Cent*, the local secular government of the city. Nothing sums up better the growing confidence of the laity and the government than the plea made by the administrators of the *Hospital d'en Pere Desvilar*, who were citizens appointed by the Council, when they addressed the councillors of Barcelona assuring that the hospital, "was administered by laymen, and, therefore, better run".¹³⁵⁷

¹³⁵⁷ BC, AH 616, doc. 8.

Beyond the factual description of the changes in the processes of foundation and management of hospitals and the undeniable recognition of the growing interventionism by society and secular powers, a model centred around the concept of secularization, at least in the case of Barcelona, has limited explanatory potential. The rhetoric of the councillors and administrators of the *Hospital d'en Pere Desvilar* may obscure the fact that, in reality, the management of Barcelona's hospitals, both before and after the reform of 1401, was marked by close collaboration and by shared experiences that do not fit into a discourse which, teleologically, posits secular interventionism as the overcoming of previous forms of management and patronage.

Hospitals and Reform

We have spoken of secularization as one of the signifiers associated with the evolution of medieval hospitals. Secularization, along with other concepts such as bureaucratization and medicalization, have often been understood as markers of a series of reforms of specific hospital institutions during the late Middle Ages. In the case of Barcelona, an original and unprecedented solution was chosen in 1401: the merging of all the city's hospitals into one large general hospital.

The scarce documentation generated by the process is testimony to the deplorable state of Barcelona's hospitals, which were poorly managed and unable to bear the growing burden of urban poverty. In this sense, the hospital reforms of the fourteenth and fifteenth centuries have been explained as a reaction of, above all, the secular and municipal powers to the challenges arising from epidemic cycles following the plague of 1348. Although we do not question the impact of the pandemic, the link between a crisis situation and concrete acts of reform are often difficult to establish. The very concept of reform is, in itself, ambiguous: it orbits between the documentable cases of administrative malpractice and political fiction intended to justify the interventionism of powers of various kinds in institutions legally shielded by the higher principle of respect for the will of founders and legatees. At the same time, the foundation of the *Hospital de la Santa Creu* took place in a period of economic boom, in which it is difficult to document a significant increase in the poor vagabonds who were likely to be admitted to the various hospitals in the city. Also, a number of the principles

that have traditionally been associated with the epidemic, such as the rise of hostile legislation against poverty, can be traced back to significantly earlier periods.

We believe, therefore, that the late medieval hospital reforms were complex processes, with a broad chronology, and that in cases such as Barcelona they must necessarily be connected with the strengthening of an autonomous municipal power and with a clear and explicit will to intervene in and regulate the basic aspects of urban life. Undoubtedly, the reform of 1401 was conceived as a substantial improvement to the city's welfare infrastructure, and its success can be measured in the aftershocks it generated in other towns and cities of the Crown of Aragon. However, the general hospital is one more model among many. The rise of large urban hospitals during the late Middle Ages can be explained by the ascription to a series of characteristics, not necessarily standardized, which we have brought together under the concept of referentiality. We use this concept to define the success of a number of large urban hospitals, capable of generating admiration and adherence. Large hospitals may be associated with certain desirable processes, such as administrative rationalization and economies of scale, but also with more diffuse epithets (and certainly more important ones in the medieval imaginary) such as nobility, fame and beauty. Herein lies the potential to capture the attention of potential donors, both from the immediate environment and at the interregional level, in a historical context marked by medical pluralism and a non-hospital-centric healthcare culture. The beautiful, noble and well-run hospital of the Holy Cross is listed among the most famous in the world in the process of reforming the *Ospedale Grande e Nuovo* in Palermo and, as early as the early eighteenth century, its administrators defined it, not without certainty rhetorical ingenuity, as the "*Hospital General de la Santa Creu* of the present city, that is, of all the Principality".¹³⁵⁸

Certainly, the reform understood as the ex novo creation of a general hospital, which was the result of the merger of several previously existing hospitals and health care centres, was a way to achieve this capacity for referentiality. But it was not the only one. Other medieval hospitals achieved the prized epithets of great, beautiful, good, famous, and similarly agglutinated various health care tasks and had older foundation dates. This is the case of the Hospital of *Santa Maria della Scala*, in Siena, which, since its origins in the 11th century had

¹³⁵⁸ AHCB, *Registre de Deliberacions* 13, f. 77r-8r. 1460, may 24th.

been growing thanks to the patronage of the government of this Tuscan city-republic. In fact, we can find establishments with some of these characteristics in non-centralized hospital contexts, in which large and recognized hospitals coexisted with more modest ones, sometimes with a degree of specialization, as is the case of Florence, that was not present in general hospitals.

Clearly, the *Hospital de la Santa Creu* marked a turning point in the hospital landscape of Barcelona and the Crown of Aragon: the institution, with its impressive headquarters, focused the attention and resources of the inhabitants and citizens, of the monarchy and of governments, both secular and ecclesiastical, in a way that was hardly imaginable by the hospitals that had preceded it. Herein lies the most genuinely innovative element of this new general hospital. A clear and concise example: with the foundation of the Holy Cross, the city's elites, who had previously figured in the administration of the *Hospital d'en Pere Desvilar* hospital quickly migrated to the new, bigger, richer and more honourable institution, and ceded the newly liberated premise to artisans and artists. On the other hand, it is more difficult to say to what extent the reform of 1401 involved substantial changes in areas such as the management or the nature of the welfare activity that took place there. In this sense, aspects that have been associated with the reform, such as an alleged medicalization, complex accounting practices and diversified sources of funding, can be widely documented in various previous care institutions, from hospitals involved in the merger to other centres such as the *Pia Almoïna*, the local cathedral's almshouse. In the *Hospital d'en Colom*, the *Hospital d'en Vilar* and the *Casa dels Malalts*, we find the presence, more or less regular, of doctors and surgeons since at least the last third of the fourteenth century, and in the case of the *Hospital d'en Pere Desvilar*, we can extensively document the purchase of debt, both public and private, as a source of financing.

The Hospital of the Holy Cross: the limitations and possibilities of Barcelona's welfare policies during the 15th century

In a sense, the reform of 1401 conceals a paradox. Why at a time of the reaffirmation of the municipality at the level of competence did its hospital policy derive in an institution supervised jointly with the cathedral chapter? This fact contrasts sharply with the full control

that the *Consell de Cent* exercised over the *Hospital d'en Pere Desvilar*, an institution which, in a case that is analogous to the *Taula de Canvi*, the municipal bank of Barcelona, functioned as an appendix of the government.

Evidently, the apparent contradiction is only superficial: the overcoming of the false dichotomy between ecclesiastical and secular power and the diversity of legal titles among pre-reform hospitals perfectly explain the process of the genesis of the Hospital of the Holy Cross and the particularities of its administration system. For this reason, the hospital was conceived as an autonomous institution. This fits in with the tradition of its late ancient roots, which gives the hospital its own legal personality, beyond the specifics of lay or ecclesiastical patronage. Returning to the *Hospital d'en Pere Desvilar*, its subordination to the municipal government did not prevent the institution from having a recognizable identity, with fully differentiable finances and even spheres of activity that escaped from the city government's control, like the chapel-associated benefices and its regular donations to the selected poor. In the case of the *Hospital de la Santa Creu*, this autonomous character is even more evident.

The legal definition of many medieval hospitals entailed challenges that left much room for ambiguity. Founded as a joint effort by the municipal government and the bishops and the cathedral chapter, was the hospital a secular or ecclesiastical institution? There is, in fact, no single clear answer: in fact, the hospital administration itself used this ambiguity as a resource when seeking immunities and privileges. Conflict over jurisdiction came especially to light when the hospital had to deal with the payment of taxes, which were traditionally exempt for ecclesiastical institutions. Disparate judgments, however, and the constant repetition of arguments show that the hospital eluded a strict definition even for its contemporaries. This very ambiguity is also evident in the exercise of authority by the *Consell de Cent*, the municipal authority of medieval Barcelona. The hospital evidenced an intrinsic tension between the apparent universality of its welfare function and its inescapable links with the city and its government. It was definitely the city's hospital, but did that mean it was the city government's hospital? Once again, the contrast with the *Hospital d'en Pere Desvilar* is clear: in both cases it is understood that hospitals must be, or at least aspire to be, financially self-sufficient and generating income: the documentation regarding the payment of the subsidy, for example, hints at a certain dichotomy between the commitment of the municipal treasury to the financing of the *Hospital de la Santa Creu* and the aspiration, which was sometimes

very explicit, do away with the expenditure incurred by the government. However, the exercise of authority took very different forms: in the case of the *Hospital d'en Pere Desvilar*, the councillors and deputy bodies exercised active supervision over the affairs of the city, deciding and intervening in real state dealings and the allocation of food and cash donations. In contrast, in the case of the Hospital of the Holy Cross, the administrators acted with much greater autonomy and were less accountable, sometimes acting directly against the stated wishes of the city council. As a result, the government's attempts to influence the management of the institution had to take subtle and indirect forms that contrasted with the authoritarian language used in relation to the *Hospital d'en Pere Desvilar*. In the latter case, the dismissal of a worker protected by the government was vigorously protested with the withdrawal of the hospital's quarterly subsidy, and the lack of liquidity was camouflaged with a forced payment in wheat instead of coin.

The limits of municipal authority can lead one to question the appropriateness of speaking properly about a hospital policy. This is not a trivial statement. The exercise of charity by the councillors of the University of Barcelona was conditioned by a legislative and customary body that prioritized savings and the squaring of accounts and that was wary of pious donations, especially if they occurred outside the institutionalized frameworks. Almsgiving, because of its potential to create clientele networks and its possible impact on the public treasury, was denied to unrepentant outsiders, from "counts of little Egypt" to alleged monks of the order of Prester John. But even when the donation was made within the framework of a reputable institution, various levels of decision-making had to be passed. In the midst of the civil war, an act as seemingly simple as the delivery of biscuits, which were cheap and easy to store, to poor prisoners involved weeks of deliberations between the councillors, the *Consell de Trenta* and finally the *Consell de Cent*, despite the apparent gravity of the situation: the documentation includes distressed cries of hunger in the local royal prison, to which was certainly added a degree of frustration at the slowness of the process.

The relationship between the *Consell de Cent* and the hospital, however, cannot be defined solely as miserliness or administrative passivity. Despite these limitations, the bond was strong. We can list the main links: regular and ordinary expenses through grants and the payment of debt; political ties, embodied in the election of citizen administrators and the integration of the hospital in the dynamics of the municipality and the promotion of

legislation to protect and promote the hospital. In several instances the municipal government mobilized in the service of the hospital, understanding it to be an essential part of the common wealth of the city, with an intensity and frequency that we have not been able to document with relation to other institutions such as the monarchy or the cathedral chapter, despite its status as a co-patron. We believe that all of the foregoing justifies talking about a healthcare policy, and also a hospital policy, in late medieval Barcelona – one that was practically undetectable in the early stages of formation, but well established in the autonomous municipality of the 15th century. It certainly pales in comparison to the most important areas of action, which are ubiquitous in the documentation, such as wheat supply and the problems arising from financing and debt management. But the hospital appears, both elusive and constant: it emerges as a protagonist in the meetings of various government agencies. It is mentioned, constantly and preferentially, in the *Testaments de Consellers*, the last political wills of the top councillors of the city. It also appears in series of economic documents, such as the *Llibre de Clavaria*, every time a payment was made. Written ties, political decisions, the participation in processions: these are all links that connect the city with its general hospital and make it Barcelona's pride and joy.

Bibliografia

Obres antigues i medievals editades

Agustí d'Hipona, *Sermons*, a Migne, Jacques (ed.) (1863), "Agustini, Hipponensis Episcopi, Opera Omnia", Patrologia Latina, 38, París, Bibliothecae Cleri Universae.

Agustí d'Hipona, *Sermons*, a Muldowney, Sarah (ed.) (2008), "The Fathers of the Church, Saint Augustine. Sermons on the liturgical seasons", Washington, The Catholic University of America.

Alcuí de York, *Epístoles*, a Berolini, Dabam (1925) (ed.), "Epistolae Karolini Aevi", vol. IV, Weimar, Monumenta Germaniae Historica.

Ambrós ed Milà, *De officiis*, a Migne, Jacques (ed.) (1845), "Sancti Ambrosii medionlenensis episcopi. Opera Omnia", Patrologia Latina, 16, París, Bibliothecae Cleri Universae.

Ambrós de Milà, *Els Sagraments, els deures*, a Vilalba, Pere (ed.) (1992), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992.

Basili de Cesaera, *Epístoles*, a Courtonne, Yves (ed.) (1957), "Saint Basile, Lettres. Texte établi et traduit", Dos volums, París, Les Belles Lettres.

Cebrià de Cartago, *De les obres i l'almoïna*, a Campos, Julio (ed.) (1964), "Obras de San Cipriano", Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos.

Francesc d'Eiximenis, *Dotzè libre del Crestià*, a Wittlin, Curt (ed.) (1986), Girona, Col·legi Universitari.

Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, a De Molins, Daniel (ed.) (1980), Barcelona, Barcino.

Gregori de Tours, *Historia Francorum*, a Krusch, Bruno; Levison, Wilhelm (eds.) (1951), "Scriptores rerum merovingicarum, Tomi I, Pars I, Gregorii Episcopi Turonensis Libi Historiam X", Hannover, Monumenta Germaniae Historica.

Gregori de Tours, *Historia Francorum*, a Brehaut, Ernest (ed.) (1916), *History of the Franks*,

Nova York, Columbia University Press.

Julià Pomer, *De vita contemplativa*, a Migne, Jean (ed.) (1862), "Santissimi Gelasii I papae, Aviti, Faustini, Joannis Diaconi, Juliani Pomerii et duorum anonymorum. Opera Omnia", *Patrologia Latina*, 59, París, Bibliothecae Cleri Universae.

Pseudopelagi, *De divitiis*, a Kessler (ed.) (1999), "Die pelagianische Diatribe de divitiis: Situierung, Lesertext, Übersetzung, Kommentar", Freiburg, Universitätsverlag Freiburg.

Ramon Llull, *Romanç d'Evast e Blanquerna*, a Soler, Albert, Santanach, Joan (eds.) (2009), Palma, Patronat Ramon Llull.

Bibliografia secundària

Abreu, Laurinda (2009), *A Misericórdia de Lisboa, o Hospital Real e os insanos: notas para uma introdução*, Lisboa, Editorial Hospitalidade.

Agúndez, Leticia (2014), *Carreras eclesiásticas y redes clientelares en la Castilla bajomedieval: la provisión de beneficios menores en el cabildo de la catedral de Burgos (1456-1470)*, "Anuario de Estudios Medievales", 44/2, pp. 665-687.

Albert, Ricard; Gassiot, Joan (1928), *Parlaments a les Corts Catalanes*, Barcelona, Els nostres clàssics.

Albini, Giuliana (1993), *Città e ospedali nella Lombardia medievale*, Bolonya, CLUEB.

Albini, Giuliana (2002), *Sugli ospedali in area padana nel Quattrocento*, a Albini, Giuliana "Carità e governo delle povertà", Milà, UNICOPLI, pp. 231-252.

Albini, Giuliana (2018), *Gli ospedali: modalità e strumenti di finanziamento (Italia centro-settentrionale, XII-XV secolo)*, a Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (eds.), "Redes hospitalarias. Historia, economía y sociología de la sanidad", Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 61-70.

Allan, Nigel (1990), *Hospice to hospital in the Near East: an instance of continuity and change in late antiquity*, "Bulletin of the History of Medicine", 64/3, pp. 446-462.

Almagro, Antonio; Orihuela, Antonio (2003), *El Maristán Nazarí de Granada. Análisis del edificio y una propuesta para su recuperación*, "Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de Nuestra Señora de las Angustias", 10, pp. 80-109.

Almuni, Victòria (2007), *La catedral de Tortosa als segles del Gòtic*, Lleida, Pagès Editors.

Altisent, Agustí (1970), *L'almoïna reial l'any 1378, segons el primer manuscrit de fra Guillem Deudé, almoïner per l'abat de Poblet*, a "VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. 2: La corona de Aragon en el siglo XIV", pp. 133-140.

Amich, Narcís; Nolla, Josep Maria (2017), *500 anys del Concili de Gerunda (A. 517)*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", 58, pp. 159-178.

Anderson, Mark (2012), *Hospitals, Hospices and Shelters for the Poor in Late Antiquity*, Yale, Yale University (Tesi Doctoral).

Anderson, Gary (2013), *Charity: The Place of the Poor in the Biblical Tradition*, New Haven, Yale University Press.

Anti, Elisa; Brioschi, Fabio; Alberzoni, Maria; Galli, Dario; Gardoni, Giuseppe; D'Acunto, Nicolangelo; Rossi, Mariaclara (2002), *Il difficile mestiere di vescovo*, Verona, Cierre edizioni.

Armenteros, Ivan (2015), *L'esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516). Un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer*, Lleida, Pagès Editors.

Armenteros, Ivan (2018), *Esclaus i esclaves a la Barcelona medieval*, "Plecs d'història local", 170, pp. 2-4.

Arrizabalaga, Jon (2006), *Hospitals, història i medicina: l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona*, a Batlló, Josep; Ferran, Jordi; Piqueras, Mercè (reds.), "Actes de la VIII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica", pp. 203-209.

Arrizabalaga, Jon (2014), *Asistencia, caridad y nueva ética de la responsabilidad colectiva ante la salud y la pobreza en el espacio urbano occidental del Antiguo Régimen*, a Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.), "Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700", Lleida, Milenio, pp. 27-48.

Assis, Yom Tov (1992), *Welfare and mutual aid in the Spanish Jewish communities*, a Beinart, Haim (ed.). "Moshet Sepharad: The Sephardi legacy". Vol. 1. Jerusalem, Magnes Press Hebrew University, pp. 318-345.

Aston, Trevor; Philpin C. H. E (1988), *El debate Brenner: estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Barcelona, Crítica.

Avallone, Paola (2001), *Il "povero" va in banca: i monti di pietà negli antichi stati italiani ; secc. XV – XVIII*, Nàpols, Edizioni Scientifiche Italiane.

Avallone, Paola; Colesanti, Gemma; Marino, Salvatore (2019), *Introduzione*, "RiMe - Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea", 4, pp. 5-11.

Badia, Lola; Santanach, Joan; Soler, Albert; Mensa, Jaume (2014), *L'accés dels laics al saber: Ramon Llull i Arnau de Vilanova*, a Badia, Lola (dir.), "Literatura medieval. Dels orígens al segle XIV", Barcelona, Enciclopèdia catalana.

Baiges, Ignasi; Feliu, Gaspar; Salrach, Josep Maria; Benito, Pere; Conde, Rafel; Farías, Víctor; Galceran, Pere; Pons, Margot; Sadurní, Núria; Torra, Albert (2010), *Els pergamins de l'arxiu comtal de Barcelona de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, 4 volums, Lleida, Pagès Editors.

Bajet, Montserrat (1994), *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del Llibre de les Ordinacions*, Lleida, Pagès Editors.

Bajet, Montserrat (2001), *Ciudadans de Barcelona, ciudadans honrats, i donzells en l'obra de Fontanella*, "Barcelona Quaderns d'Història", 5, p. 159-170.

Baldwin, John (1970), *Masters, Princes and Merchants: The Social Views of Peter Chanter and His Circle*, Princeton, Princeton University Press.

Balsa, Joana (2012), *As casas da Misericórdia: confrarias da Misericórdia e a arquitectura quinhentista portuguesa*, Lisboa, Universitat de Lisboa (Tesi Doctoral).

Banegas, Ramon (2008), *L'aprovisionament de carn a la ciutat de Barcelona (Segles XIV i XV)*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Banegas, Ramon (2016), *Sangre, dinero y poder: El negocio de la carne en la Barcelona bajomedieval*, Lleida, Milenio.

Banks, Philip (2003), *El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII*, “Barcelona Quaderns d’Història”, 8, pp. 11-33.

Barceló, Josep (2017), *Poder local, govern i assistència pública. L’hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona*, Tarragona, Arola Editors.

Barceló, Josep (2018), *Las raíces culturales del hospital medieval: el caso de Tarragona (ss. XII-XV)*, “Revista de la CECEL”, 18, pp. 7-30.

Barnes, Timothy (2011), *Constantine: Dynasty, Religion, and Power in the Later Roman Empire*, Òxford, Wiley-Blackwell.

Barnish, Sam (1989), *The Transformation of Classical Cities and the Pirenne Debate*, “Journal of Roman Archaeology”, 2, pp. 385-400.

Barry, Jonathan; Jones, Colin (eds.) (1991), *Medicine and charity before the welfare state. Studies in the Social History of Medicine*, Londres i Nova York, Routledge.

Bartelink, Gerhardus (2004), *Athanase d’Alexandrie: Vie d’Antonie: Sources Chrétiennes 400*, París, Les Éditions du Cerf.

Batlle, Carme (1973), *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo xv*, dos volums, Barcelona, IMF-CSIC.

Batlle, Carme (1978), *El bisbe Arnau Roger de Pallars i la Seu d’ Urgell (1473-1461)*, “Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos”, 6, pp. 215-236.

Batlle, Carme (2006-2007), *La Seu d’Urgell sota el domini del bisbe Arnau Roger de Pallars (1437-1461)*, “Urgellia: Anuari d’estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d’Andorra i la Vall d’Aran”, 16, pp. 569-625.

Batlle, Carme; Casas, Montserrat (1980), *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona segle (XIII)*, a Riu, Manuel (ed.), “La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos”, Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 117-190.

Batlle, Carme (1983), *Les institucions benèfiques de la Seu d’Urgell durant l’Edat Mitjana (segles XI-XV)*, “Urgellia: Anuari d’estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d’Andorra i la Vall d’Aran”, pp. 285-334.

Batlle, Carme; Ferrer i Mallol, Maria Teresa; Mané, Maria Cinta; Mutgé, Josefina; Riera, Sebastià; Rovira, Manuel (2007), *El Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona: les eleccions municipals*, Barcelona, IMF-CSIC.

Batnitzky, Leora (2016), *Leo Strauss*, a Zalta, Edward (ed.), "The Stanford Encyclopedia of Philosophy".

Baucells, Josep (1973), *La Pía Almoína de la Seo de Barcelona, origen y desarrollo*, a "A pobreza e a assistênciã aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Media: Actas das 1as jornadas luso espanholas de história medieval, Lisboa, 25-30 de setembro de 1972", Lisboa, Instituto de alta cultura-Centro de estudos históricos, pp. 73-135

Baucells, Josep (1980), *Gènesi de la Pia Almoína de la Seu de Barcelona: els fundadors*, a Riu, Manuel, "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos", Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 17-75.

Baucells, Josep (1998), *Vida y práctica religiosa en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Baucells, Josep (2004), *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*. Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC.

Baucells, Josep; Fàbrega, Àngel; Riu, Manuel; Hernando, Josep; Batlle, Carme (2006), *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, V volums, Lleida, Pagès Editors.

Baydal, Vicent (2009), *La xarxa epistolar del Consell municipal de Barcelona, 1433-1550*, a "XI Congrés d'Història de Barcelona –La ciutat en xarxa, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, pp. 1-21.

Belenguer, Ernest (2011), *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*, Vol. II, Lleida, Pagès Editors.

Belenguer, Ernest (2013), *Una aproximació a la crisi de la baixa edat mitjana a Catalunya*, "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", 24, pp. 267-296.

Beltrán de Heredia, Julia (2005), *Les élites locales et la formation du centre de pouvoir à Barcelone. Un exemple de continuité (IVe-XIIIe siècle)*, a "Actes des XXXVIIe Journées romanes

de Cuxa”, Perpinyà, Association Culturelle de Cuxa, pp. 151-168.

Beltrán de Heredia, Julia (2013), *Barcino, de colònia romana a sede regia visigoda, medina Islàmica i ciutat comtal: una urbs en transformació*, “Quarhis: Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona”, 9, pp. 16-118.

Beltrán de Heredia, Julia (2014), *Barcelona, colonia en la "Hispania" romana y "sede regia" en la "Hispania" visigoda*, a Vaquerizo, Desiderio; Garriguet, José Antonio; León, Alberto (coords.), “Ciudad y territorio: transformaciones materiales e ideológicas entre la época clásica y el Altomedioevo”, Còrdova, Universidad de Córdoba, servicio de publicaciones, pp. 325-338.

Benito, Pere (1999), *Clergues "feudataris": La disgregació del patrimoni de la seu de Barcelona i els orígens del sistema beneficial (1091-1157)*, “Anuario de estudios medievales”, 29, pp. 105-120.

Benito, Pere (2003), *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, IMF-CSIC.

Benito, Pere (2004), *Entre la beneficència y la "familiaritas": la contratación del "victum et vesitum" en los monasterios catalanes durante los siglos XI-XII. Una respuesta institucional alternativa ante el hambre como problema social*, “Anuario de estudios medievales”, 34/1, pp. 3-30.

Benito, Pere (2013), *L'Almoina de la Seu de Barcelona: gènesi i formació d'un sistema integrat de comptabilitat (1283-1419)*, a Benito, Helena; Saguer, Enric; Jover, Gabriel (eds.), “Comptes de senyor, comptes de pagès: les comptabilitats en la història rural”, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria, pp. 73-92.

Benito, Julià (2018), *La prostitució a la Barcelona Baixmedieval (segles XIV-XV)*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Bensch, Stephen (2000), *Barcelona i els seus dirigents, 1096-1291*, Barcelona, Proa.

Berengo, Marino, (1999), *L'Europa delle città. Il volto della società urbana europea tra Medioevo ed età moderna*, Torino, Einaudi.

Bériou, Nicole (1987), *La prédication de Ranulphe de la Houblonnière. Sermons aux clercs et aux simples gens à Paris au XIIIe siècle*, Paris, Institut d'Etudes Augustiniennes.

Betran, Prim (2013), *La alimentación de pobres y peregrinos en la Cataluña medieval*, a García, Manuel Santiago; Piedrafita, Elena; Barbacil, Juan (coords.), "La alimentación en la Corona de Aragón (siglos XIV-XV)", pp. 43-64, Saragossa, Institución Fernando el Católico.

Betran, Prim (2013), *La Pia Almoïna de Lleida i el recurs al crèdit censal com a font de finançament, al voltant de 1400*, a Mutgé, Josefina; Salicrú, Roser; Vela, Carles (eds.), "La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani: estudis d'història medieval en homenatge a la Doctora María Teresa Ferrer i Mallol", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 87-97.

Bertran, Prim (2015), *El Cisma d'Occident en la política del rei Martí*, a Ferrer i Mallol, Maria Teresa (coord.), "Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410: l'Interregne i el compromís de Casp", Barcelona, Publicacions IEC, pp. 385-413.

Bianchi, Francesco; Stoń, Marek (2006), *Le riforme ospedaliere del Quattrocento in Italia e nell'Europa Centrale*, "Ricerche di storia sociale e religiosa", 69, pp. 7-45.

Bird, Jessalynn (2001), *Medicine for body and soul: Jacques de Vitry's sermons to hospitallers and their charges* a Biller, Peter; Ziegler, Joseph (eds.) "Religion and Medicine in the Middle Ages", Woodbridge-Rochester, Boydell & Brewer, pp. 91-108.

Black, Antony (1992), *Political Thought in Europe. 1250-1450*, Cambridge, Cambridge University Press.

Blasco, Asunción (1990), *Instituciones sociorreligiosas judías de Zaragoza (siglos XIV-XV). Sinagogas, cofradías, hospitales*, "Sefarad: Revista de Estudios Hebraicos y Sefardíes" 50/2, pp. 265-288.

Bofarull, Pròsper (1836), *Los Condes de Barcelona Vindicados, y Cronología y Genealogía de los Reyes de España Considerados Como Soberanos Independientes de Su Marca*, Barcelona, Imprenta de Juan Oliveres y Monmany.

Bolòs, Jordi (1998), *Solidaritats pageses i territori: la confraria de Lillet de l'any 1100*, a Barrull, Jaume; Busqueta, Joan J.; Vicedo, Enric (eds.), "Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme. Segones Jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als

Països Catalans”, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs pp. 157-166.

Bonassie, Pierre (1975), *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV*, Barcelona, IMF-CSIC.

Bonastra, Joaquim (2006), *Ciencia, sociedad y planificación territorial en la institución del Lazareto*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Bonenfant, Paul (1953), *Cartulaire de l'hôpital Saint-Jean de Bruxelles (Actes des XIIe et XIIIe siècles)*, Bruxelles, Commission royale d'Histoire.

Bonfield, Christopher; Reinartz, Jonathan; Huguet-Termes, Teresa (eds.), *Hospitals and Communities, 1100-1960*, Oxford, Peter Lang.

Boshof, Egon (1976), *Untersuchungen zur Armenfürsorge im fränkischen Reich des 9. Jahrhunderts*, “Archiv für Kulturgeschichte”, 58, pp. 265-339.

Bossy, John (1983), *Disputes and settlements. Law and human relations in the West*, Cambridge, Cambridge University Press.

Botinas, Elena; Cabaleiro, Julia (1993), *Formes d'espiritualitat femenina autònoma a l'edat mitjana. Alguns exemples*, “Finestrelles”, 5, pp. 141-155.

Botinas, Elena; Durán, Maria dels Àngels; Cabaleiro, Julia (2002), *Les beguines: la raó il.luminada per amor*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Boulanger, André (1923), *Aelius Aristides et la sophistique dans la province d'Asie*, París, Boccard.

Bove, Lucio (1964), *Innuità fondiaria dei chiese e chierici nel Basso Impero*, “Synteleia Vincenzo Arangio-Ruiz”, 2, pp. 886-902.

Bowers, Barbara (2007), *The medieval hospital and medical practice*, Aldershot Routledge.

Bowersock, Glenn (2010), *Parabalani: A Terrorist Charity in Late Antiquity*, “Anabases”, 12, pp. 45-54.

Bowersock, Glenn; Brown, Peter; Grabar, Oleg (eds.), *Late Antiquity. A Guide to a Postclassical World*, Cambridge, Harvard University Press.

Bresc, Henri (1986), *Un monde méditerranéen. Economie et société en Sicile 1300-1450 (Vol.*

1-2), Roma, École française de Rome.

Brent, Allen (1995), *Hippolytus and the Roman Church in the Third Century: Communities in Tension before the Emergence of a Monarch-Bishop*, Leiden, Brill.

Bridgewater, Pol (2018), *Els administradors de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona en el marc dels conflictes urbans del segle XV*, a Comelles, Josep M.; Conejo, Antoni; Barceló-Prats, Josep (coords.), "Imago Civitatis. Hospitales y manicomios en Occidente", Tarragona, Publicacions URV, pp. 101-117.

Bridgewater, Pol (2018), *Los administradores seculares del Hospital de la Santa cruz de Barcelona en el siglo XV: un perfil social y político*, a Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (eds.), "Redes hospitalarias. Historia, economía y sociología de la sanidad", Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 117-126.

Brodman, James (1998), *Charity and Welfare: Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Brodman, James (2009), *Charity and Religion in Medieval Europe*, Washington D. C., The Catholic University of America Press.

Equip Broida (1988), *Els àpats funeraris segons els testaments vers el 1400*, a "Alimentació i societat a la Catalunya medieval", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 263-269.

Brown, Peter (1995), *Authority and the Sacred. Aspects of the Christianisation of the Roman World*, Cambridge, Cambridge University Press.

Brown, Peter (2000), *Agustine of Hippo. A Biography*, Berkeley-Los Angeles, University of California Press.

Brown, Peter (2002), *Poverty and leadership in the later Roman Empire*, Hanover-Londres, Universty Press of New England.

Brown, Peter (2012), *Through the Eye of the Needle*, Princeton, Princeton University Press.

Brown, Peter (2013), *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200-1000*, Hoboken, John Wiley & Sons.

Brown, Peter (2015), *The Ransom of the Soul. Afterlife and Wealth in Early Western*

Christianity, Cambridge-Londres, Harvard University Press.

Brown, Peter (2016), *Treasure in Heaven. The Holy Poor in Early Christianity*, Charlottesville-Londres, University of Virginia Press.

Buencasa, Carles (1997), *La constitución y protección del patrimonio eclesiástico y la apropiación de los santuarios paganos por parte de la Iglesia en la legislación de Constancio II (337-361)*, "Pyrenae: revista de prehistòria i antiguitat de la Mediterrània Occidental", 28, pp. 229-240.

Buenacasa, Carles (2004), *La creación del patrimonio eclesiástico de las iglesias norteafricanas en época romana (siglos II-V): renovación de la visión tradicional*, "Antigüedad y cristianismo: Monografías históricas sobre la Antigüedad tardía" 21, pp. 439-509.

Buenacasa, Carles (2013), *La Crisi del segle III, preludi de la fi del món antic*, "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", 24, pp. 191-218.

Busqueta, Joan Josep (1991), *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana.

Buttigieg, Emanuel (2014), *The sovereign military hospitaller order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta: A general history of the order of Malta*, a Deles, Przemyslaw; Mrozowski, Przemyslaw (eds.) "The orders of St. John and their ties with Polish territories", Varsòvia, Royal Castle in Warsaw, pp. 15-44.

Buxó, Sofía-Ana (1980), *Iconografía de la pobreza en la pintura catalana de los siglos XII-XV*, Riu, Manel (ed.), "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval", Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 49-79.

Cadario, Matteo (2014), *Preparing for Triumph. Graecae Artes as Roman Booty in L. Mummius' Campaign (146 BC)*, a Lange, Carsten; Vervaet, Frederik (eds.), "The Roman Republican Triumph beyond the Spectacle", Roma, Quasar, pp. 83-101.

Cambil, María de la Encarnación (2019), *La arquitectura asistencial como representación del poder: el caso del Hospital Real de Granada*, "Temperamentum", 15, pp. 1-11.

Campbell, Sheila; Hall, Bert; Klausner, David (1992), *Health Disease and Healing in Medieval Culture*, Londres, Palgrave Macmillian.

Capdeferro, Josep; Ribalta J. (2014), *Banyuts catalans: l'adulteri i la Casa de les Egipcíiques a la Barcelona moderna*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.

Caron, P. G. (1982), *Natura giuridica del sistema dei rapporti fra Stato e Chiesa nell'Impero romano e nell'Impero bizantino*, a "Studi in onore di Cesare Sanfilippo", vol. II, Milà, Giuffrè, pp. 61-75.

Casals, Àngel (2013), *La crisis del siglo XVII: ¿de imprescindible a inexistente?*, "Vínculos de Historia", 2, pp. 51-65.

Casals, Àngel (coord.) (2017), *Revisió historigràfica de Jaume Vicens Vives*, Galerada, Barcelona.

Castejón, Nativitat (2007), *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del s. XV*, Lleida, Pagès Editors.

Castellano, Anna (1980), *Pedralbes a l'Edat Mitjana. Història d'un monestir femení*, Barcelona, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Castillo, José (1994), *Funciones sociales del consumo: un caso extremo*, "Reis", 67/94, pp. 65-85.

Cateura, Pau; Tudela, Lluís (2019), *La crisi baixmedieval a la Corona d'Aragó (1350-1450)*, Palma, Illa Edicions.

Cavero, Gregoria (2005), *De hospitales y hospederías. Los modelos monásticos*, a "X Congreso de Estudios Medievales, El monacato en los reinos de León y Castilla (siglos VIII-XII)", Lleó, Fundación Sánchez Albornoz, pp. 215-236.

Chastagnol, André (1970), *L'évolution de l'ordre sénatorial aux IIIe et IV siècles de notre ère*, "Revue historique", 496, pp. 305-314.

Chenu, Marie-Dominique (2003), *El despertar evangélico*, a Little, Lester; Rosenwein, Barbara (eds.), "La Edad Media a debate", Madrid, Akal, pp. 478-505.

Chiffolleau, Jacques (1980), *La comptabilité de l'au-delà: Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Âge*, Rome, Ecole française de Rome.

Cirlot, Victoria; Garí, Blanca (2008), *La mirada interior: escritoras místicas y visionarias en la*

Edad Media, Madrid, Siruela.

Cilliers, Louise (2002), *The evolution of the hospital from antiquity to the end of the middle ages*, "Curationis", 25/4, pp. 60-66.

Claramunt, Salvador (1985), *El arrabal de las Ramblas en la Barcelona del siglo XV*, "En la España medieval", 7, pp. 1407-1430.

Claramunt, Salvador (1997), *L'ajut mutu: l'assistència a la Barcelona del segle XV*, "Revista d'etnologia de Catalunya", 11, pp. 44-51.

Claramunt, Salvador (2013), *El bací dels pobres vergonyants de la parròquia del Pi de Barcelona com atenuant de la crisi ciutadana del segle XV*, a Sánchez, Manuel; Gómez, Ana; Salicrú, Roser; Verdés, Pere, "A l'entorn de la Barcelona medieval: estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé i Vives", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 203-212.

Cohn, Samuel (1988), *Death and Property in Siena, 1205-1800*, Baltimore, John Hopkins University Press.

Colesanti, Gemma; Marino, Salvatore (2016), *L'economia dell'assistenza a Napoli nel tardo medioevo*, "Reti Medievali", 17/1, pp. 309-344.

Comas, Mireia; Muntaner, Carme; Vinyoles, Teresa (2008), *Elles no només filaven: producció i comerç en mans de dones a la Catalunya baixmedieval*, "Recerques", 56, pp. 19-45.

Comas, Mireia (2012), *Les dones soles a la Baixa Edat Mitjana: una lectura sobre la viduïtat*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Comelles, Josep M. (1997), *De l'assistència i l'ajut mutu com a categories antropològiques*, "Revista d'etnologia de Catalunya", 11, pp. 32-43.

Comelles, Josep M. (2016), *Reseña. Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700*, "Asclepio", 68/1, p. 1-4.

Comelles, Josep M.; Alegre, Elisa; Barceló, Josep (2017), *Del hospital de pobres a la cultura hospitalo-céntrica. Economía política y cambio cultural en el sistema hospitalario catalán*, "Kamchatka: revista de análisis cultural", 10, pp. 57-85.

Conejo, Antoni (2002), *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi doctoral).

Conejo, Antoni (2010), *La financiación de los hospitales de la Corona de Aragón durante la baja edad media: condiciones sociales, económicas y espirituales*, Simonetta Cavaciocchi, Simonetta (pub.), "Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale secc. XIII-XVIII", Florència, Firenze University Press, pp. 437-444.

Conejo, Antoni (2014), *'Lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud': los hospitales y la renovada imagen de la ciudad bajomedieval*, a Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.), "Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700", Lleida, Milenio, pp. 415-445.

Conejo, Antoni (2015), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: "molt graciós e savi senyor"*, Valls, Cossetània.

Conejo, Antoni (2015), *La disseminació d'hospitals al bisbat de Tortosa durant l'edat mitjana*, "Recerca", 16, p. 91-120.

Conejo, Antoni (2017), *"En la present ciutat hun devot e solempne spital". Un estudi a quatre bandes sobre l'esplendor artística i arquitectònica dels hospitals baixmedievals*, a Sabaté, Flocel (coord.), "L'assistència a l'edat mitjana", Lleida, Pagès editors, pp. 99-139.

Conejo, Antoni (2018), *"El orgullo y la vanidad han construido más hospitales que todas las virtudes juntas". Patronazgo artístico y patrimonio hospitalario en la Corona de Aragón (siglos XIV-XV)*, "Revista de la CECEL", 18, pp. 69-112.

Conejo, Antoni; Vela, Carles (en premsa), *Un informe barcelonés del «venerabile hospitale Sancte Marie della Scala de Sene»: ca. 1401*.

Conesa, Julia (2014), *Son des âmes et soin des pauvres: la chapitre cathédral et la charité à Barcelone à la fin du Xve siècle*, a "Acteurs sociaux en situation".

Conesa, Julia (2016), *Le haut clergé séculier dans les réseaux de l'élite dirigeante urbaine du bas Moyen Âge: chanoines, liens familiaux et réseaux politiques à Barcelone à la fin du xve siècle*, a Lemaître, Nicole (dir.), *Réseaux formels et informels: du Moyen Âge à nos jours*, París,

éditions du CTHS, p. 43-53.

Conesa, Julia (2017), *Entre l'Église et la ville: le chapitre et les chanoines à Barcelone au sortir de la guerre civile catalane (1472-1500)*, Paris, Université Paris-Sorbonne (Tesi Doctoral).

Conesa, Julia (2018), *La puissance des institutions ecclésiastiques dans les critères de hiérarchisation des villes. Le cas du haut clergé séculier en Catalogne (XVe siècle)*, "Anuario de estudios medievales", 48/1, pp. 301-329.

Conesa, Julia (2019), *Les comptes de la cathédrale de Barcelone: la construction d'une administration ecclésiastique (XIV-XVe siècles)*, "Comptabilités. Revue d'histoire des comptabilités", pp. 1-19.

Cooper, Kate (2007), *Religion, Dynasty, and Patronage, and Authority in Early Christian Rome, 300-900*, Cambridge, Cambridge University Press.

Corrao, Pietro (1997), *Amministrazione ed equilibri politici nel Regno de Sicilia (1416-1443)*, a D'Agostino, Guido; Buffardi, Giulia (eds.), "La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso II el Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci, gli influssi sulla società e sul costume", Nàpols, Paparo, pp. 179-188.

Coulon, Damien (2004), *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330-ca. 1430)*, Madrid-Barcelona, Bibliothèque de la Casa de Velázquez.

Coyecque, Ernest (1891), *L'Hôtel-Dieu de Paris au Moyen Age*, Paris, Daupéley-Gouverneur.

Crislip, Andrew (2005), *From monastery to hospital: christian monasticism & the transformation of health care in late antiquity*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

Cubeles, Albert (2003), *Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV*, "Barcelona Quaderns d'Història", 8, pp. 35-64.

Cuvillier, Jean-Pierre (1984), *L'irrigation dans la Catalogne médiévale et moderne*, "Mélanges de la Casa de Velázquez", 20, pp. 145-187

Dalmasse, David (1991-1993), *La capella d'en Marcús, els antecedents del seu fundador i*

l'advocació a la Mare de Déu de la Guia, "Lambard", 6, pp. 113-158.

Dantí, Jaume (1991), *Las claves de la crisis del siglo XVII: 1600-1680*, Barcelona, Planeta.

Dantí, Jaume (2001), *El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial*, "Barcelona quaderns d'història", 5, p. 127-145.

Davis, Adam (2010), *Preaching in thirteenth-century hospitals*, "Journal of Medieval History", 36, pp. 72-89.

Davis, James (2012), *Medieval Market Morality: Life, Law and Ethics in the English Marketplace, 1200-1500*, Cambridge, Cambridge University Press.

Deissmann, Adolf (1927), *Light from the Ancient East or The New Testament Illustrated by Recently Discovered Texts of the Graeco Roman World*, Londres, Hodder & Stoughton.

Delogu, Paolo (1998), *Reading Pirenne Again*, a Hodges, Richard; Bowden, William (eds.), "The Sixth Century: Production, Distribution and Demand", Leiden, Brill, pp. 15-40.

Delmaire, Roland (1989), *Largesses sacrées et res privata. L'aerarium impérial et son administration du IVe au VIe siècle*, Roma, École Française de Rome.

Del Treppo, Mario (1976), *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV*, Barcelona, Curial.

Descœudres, Georges (1999) *Kirche und Diakonia. Gemeinschaftsräume in den Ermitagen der Qusur el-Izeila*, in: *Mission suisse d'archéologie copte, Explorations aux Qouçour el-Izeila lors des campagnes 1981, 1982, 1984, 1985, 1986, 1989 et 1990*, Lovaina, P. Bridel, pp. 463–517.

Devisse, Jean (1970), *L'influence de Julien Pomère sur les clercs carolingiens. De la pauvreté au Ve et IXe siècles*, "Revue d'histoire de l'Église de France", 157, pp. 285-295.

Diago, Máximo (2007), *La comunidad judía de Calatayud durante el siglo XIV. Introducción al estudio de su estructura social*, "Sefarad", 67/2, pp. 327-365.

Diana, Esther (2010), *Non solo carità. L'ospedale di Santa Maria Nuova di Firenze: un risultato*

imprenditoriale (1285-1427), "Ricerche storiche", 40/1, pp. 5-37.

Di Blasi, Salvatore Maria (1791), *Memorie del beato Giuliano Majali monaco del monastero di S. Martino di Palermo raccolte dalle originali carte dell'archivio del detto monastero, e lette nell'Accademia del Buon gusto di detta capitale dal p.d. Salvatore M. Di Blasi palermitano casinese*, Palerm, Dalle Stampe di Solli.

Díaz, Carles (2006), *Bertran Nicolau, fundador de Sant Jeroni de la Murtra*, Badalona, Museu de Badalona.

Díaz, Carles (2014-2015), *Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c. 1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 32, pp. 525-578.

Dinarès, Oriol (2018), *Los Carmina del Pseudo-Eugenio de Toledo ¿Un speculum visigodo?*, "Helmántica", 69/202, pp. 31-70.

Diosono, Francesca (2007), *Collegia. Le associazioni professionali nel mondo romano*, Roma, Quasar.

Domenge, Joan; Conejo, Antoni, Barcelona (en premsa), *Barcelona ca. 1380-1450: esplendor constructiu en temps de crisi?*

Doody, John; Hughes, Kevin; Paffenroth, Kim (2005), *Augustine and Politics*, Lanham, Lexington Books.

Downs, David (2016), *Alms. Charity, Reward, and Atonement in Early Christianity*, Waco, Baylor University Press.

Duby, Georges (1974), *The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century*, Ithaca, Cornell University Press.

Duran, Agustí (1972), *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial.

Echániz, María (1988), *La alimentación de los pobres asistidos por la Pía Almoína de la catedral de Barcelona según el libro de cuentas de 1283-1284*, a "Alimentació i societat a la Catalunya medieval", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 173-261.

Eckhard, Benedikt (2018), *Who Thought That Early Christians Formed Associations?*, "Mnemosyne", 71, pp. 298-314.

Ekonomou, Andrew (2007), *Byzantine Rome and the Greek Popes: Eastern Influences on Rome and the Papacy from Gregory the Great to Zacharias, A.D. 590-752*, Plymouth, Lexington Books.

Epstein, Steven (1996), *Genoa and the Genoese, 958-1528*, Chapel Hill, University of North Carolina Press.

Erickson, Bonnie (1997), *Social Networks and History: A Review Essay*, "Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History", 30/3, pp. 149-157.

Esposito, Anna (2000), *Assistenza e organizzazione sanitaria dell'Ospedale di Santo Spirito tra XIII e XV secolo*, Roma, Università La Sapienza, Roma.

Evangelisti, Paolo (2006), *I Francescani e la costruzione di uno Stato*, Pàdua, Editrici Francescane.

Evangelisti, Paolo (2015), *Construir una identidad: Francesc Eiximenis y una idea europea de 'civilitas'*, Sabaté, Flocel; Acebrón Julián; Grifoll, Isabel (eds.) "La construcció d'identitats imaginades", Lleida, Pagès Editors, pp. 125-166.

Evenpoel, Willy (1998-1999), *Ambrose vs. Symmachus: Christians and Pagans in AD 384*, "Ancient Society", 29, pp. 283-306.

Ezquerria, Jaime Alvar (2008), *Romanising Oriental Gods. Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras*, Boston, Brill.

Farmer, Sharon Ann (2000), *The Beggar's Body: Intersections of Gender and Social Status in High Medieval Paris*, a Rosenwein, Barbara; Farmer, Sharon, "Monks & nuns, saints & outcasts: religion in medieval society ; essays in honor of Lester K. Little", Ithaca, Cornell University Press, pp. 153-171.

Feliu, Gaspar (1971), *El dominio territorial de la sede de Barcelona: 800-1010*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Feliu, Gaspar (1999), *La demografia baixmedieval catalana: estat de la qüestió i propostes de futur*, "Revista d'història medieval", 10, pp. 13-44.

Feliu, Gaspar (2004), *La crisis catalana de la Baja Edad Media: estado de la cuestión*, "Hispania: Revista española de historia", 64, pp. 435-466.

Feliu, Gaspar (2016), *Finances moneda i fiscalitat als segles XIV i XV*, "Catalan Historical Review", 9, pp. 129-146.

Feliu, Gaspar (ed.) (2016), *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*, Lleida, Pagès Editors.

Fernández-Cuadrench, Jordi (2005), *Les processons extraordinàries a la Barcelona baixmedieval (1339-1498). Assaig tipològic*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 26, pp. 403-428.

Ferra, Elisabet (2001), *El Jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra (Tesi Doctoral).

Ferrer Mallol, Maria Teresa (1994), *L'emigració dels sarraïns residents a Catalunya a Aragó i al País Valencià durant la baixa edat mitjana*, a "L'expulsió dels moriscos: conseqüències en el món islàmic i el món cristià", Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura, pp. 19-26.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (1999), *El Consolat de Mar i els consolats d'Ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català*, a Ferrer i Mallol, Maria Teresa; Coulon, Damien, "L'Expansió Catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana: actes del séminaire-seminari, celebrat a Barcelona el 20 d'abril de 1998", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 53-80.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (2007), *Altres famílies i membres. L'oligarquia barcelonina*, a Batlle, Carme; Ferrer i Mallol, Maria Teresa; Mané, Maria Cinta; Mutgé, Josefina; Riera, Sebastià; Rovira, Manuel, "El Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona: les eleccions municipals", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 270-346.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (2015), *Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina*, a Ferrer i Mallol, Maria Teresa (coord.), "Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia

de Barcelona, 1396-1410: l'Interregne i el compromís de Casp”, Barcelona, Publicacions IEC, pp. 11-48.

Finn, Richard (2006), *Almsgiving in the Later Roman Empire. Christian Promotion and Practice 313-450*, Oxford, Oxford University Press.

Font i Rius, Josep M. (1945), *Orígenes del règimen municipal de Catalunya*, “Anuario de historia del derecho español”, 16, pp. 389-529.

Fontanals, Reis (2014), *Asistencia y municipio a través de las fuentes medievales y modernas: el caso del Hospital de la Santa Creu de Barcelona*, a “Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.) (2014), *Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700*”, Lleida, Milenio pp. 49-74.

Forey, Alan John (1994), *Women and the military orders in the twelfth and thirteenth centuries*, a Forey, Alan John, “Military orders and crusades”, Aldershot, Routledge, pp. 63-92.

Foss, Clive (1997), *Syria in Transition, A. D. 550-750: an Archaeological Approach*, “Dumbarton Oaks Papers”, 51, pp. 189-269.

Fouracre, Paul; Gerberding, Richard (1996), *Late Merovingian France. History and Hagiography. 640-720*, Manchester-Nova York, Manchester University Press.

Frank, Thomas (2010), *Spätmittelalterliche Hospitalreformen und Kanonistik*, “Reti medievali”, 11/1, pp. 79-118.

Friedländer, Ludwig (1979), *Roman life and manners under the early empire*, Buffalo, Ayer.

Friesen, Steven (2004), *Poverty in Pauline Studies: Beyond the So-called New Consensus*, “Journal for the Study of the New Testament”, 26/3, pp. 323-361.

Furió, Antoni (2015), *La crisis de la Baja Edad Media: en los orígenes de una construcción historiográfica*, a Varela, Elisa (coord.), “La historiografía medieval davant la crisi”, Girona, Documenta Universitaria, pp. 169-206.

Gabbrielli, Fabio (2011), *Ospedale di Santa Maria della Scala: ricerche storiche, archeologiche*

e storico-artistiche, Siena, Protagon.

Gabrielli, Fabio; Piccinni, Gabriella (2014), *Il pellegrinaio dell'ospedale di Santa Maria della Scala*, C&P Adver Effigi.

Gaglione, Mario (2007), *Ipotesi "gioachimite" sugli affreschi di Giotto nella basilica di S. Chiara in Napoli*, a "Archivio storico per le province napoletane", 125, pp. 35-61.

Galinsky, Judah (2004-2005), *Jewish charitable bequests and the Hekdesh trust in thirteenth-century Spain*, "The Journal of Interdisciplinary History", 35, p. 423-440.

Gallant, Thomas (1991), *Risk and Survival in Ancient Greece: Reconstructing the Rural Domestic Economy*, Oxford, Polity Press.

Gallent, Mercedes (2012), *Los hospitales de la Santa Creu de Barcelona y Nuestra Señora de Gracia de Zaragoza, dos modelos asistenciales para el Hospital General de Valencia*, a "Aragón en la edad media. Vol. 25", pp. 41-60

García-Espuche, Albert; Guàrdia, Manel (1992), *Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516*, a Sobrequés, Jaume (dir.), "Història de Barcelona", Vol. I, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pp. 35-72.

García Herrero, Maria Carmen (2012), *Aragón y el monasterio de la Trinidad de Valencia: la renuncia de financiar el proyecto de la Reina María*, a Arízaga, Beatriz; Mariño, Dolores; Díez, Carmen; Peña, Esther; Solórzano, Jesús Ángel; Guijarro, Susana; Añíbarro, Javier (eds.), "Mundos medievales: espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre", Vol. II, Santander, Universidad de Cantàbria, pp. 1365-1378.

Garí, Blanca; Soler, Maria; Sancho, Marta; Nieto, Delfi-Isabel; Rosillo, Araceli (2014), *CLAUSTRA. Propuesta metodológica para el estudio territorial del monacato femenino*, "Anuario de estudios medievales", 44/1, pp. 21-50.

Garnsey, Peter (1988), *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis*, New York, Cambridge University Press.

Gavitt, Philip (1990), *Charity and children in Renaissance Florence. The Ospedale degli*

innocenti, 1410-1536, Ann Arbor, University of Michigan.

Gaudemet, Jean (1947), *La législation religieuse de Costantin*, "Revue d'histoire de l'Église de France", 33, pp. 25-61.

Gaudemet, Jean (1955), *Survivances romaines dans le droit de la monarchie franque du Vème au Xème siècle*, "Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis", 23, pp. 149-206.

Gazzini, Maria (2012), *Solidarity and Brotherhood in Medieval Italian Confraternities: A Way of Inclusion or Exclusion*, "Reti Medievali", 13/2, pp. 109-120.

Gazzini, Maria (2014), *Verso la riforma ospedaliera. Un consilium sapientis del 1349*, a Maffei, Paola; Varanini, Gian Maria (eds.), "Honos alit artes. Studi per il settantesimo compleanno di Mario Ascheri. Vol I.", Florència, Reti Medievali, pp. 55-64.

Gazzini, Marina (2015), *La rete ospedaliera di Bobbio fra alto e basso medioevo*, a Destefanis, Eleonora; Guglielmotti, Paola, "La diocesi di Bobbio. Formazione e sviluppi di un'istituzione millenaria", Florència, Firenze University Press, pp. 481-507.

Gazzini, Marina (2018), *Ospedali e reti. Il medioevo*, a Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (eds.), "Redes hospitalarias. Historia, economía y sociología de la sanidad", Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 13-30.

Georgi, Dieter (1992), *Remembering the Poor: The History of Paul's Collection for Jerusalem*, Nashville, Abingdon Press.

Geremek, Bronislaw (1987), *The Margins of Society in Late Medieval Paris*, Cambridge, Cambridge University Press.

Geremek, Bronislaw (1998), *La piedad y la horca: historia de la miseria y de la caridad en Europa*, Madrid, Alianza.

Giménez, Andrés (1909), *Itinerario del rey don Alfonso de Aragón y de Nápoles*, Saragossa, Mariano Escar.

Gimeno, Francisco M.; Gozalbo, Daniel; Trenchs, Josep (eds.) (2009), *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Ceremoniós*, València, Universitat de València; Acadèmia Valenciana de la

Llengua.

Giordano, Giuseppina (1991), *L'Archivio storico dell'Ospedale Civico e Benfratelli di Palermo*, a "Struttura e funzionalità delle istituzioni ospedaliere siciliane nei secoli XVII e XIX. Salute e Società. Atti del 3° seminario di Studi (Palermo 26-28 ottobre 1989)", Palerm, Centro italiano di storia sanitaria e ospitaliera Sicilia, pp. 299-312.

Gironella, Anna (2002), *L'hospital de Santa Caterina de Girona: un model de racionalització de la caritat (de mitjan segle XIV al segle XV)*, Girona, Universitat de Girona (Tesi Doctoral).

Giunta, Francesco (1948), *Fra Giuliano Majali agente diplomatico di Alfonso il Magnanimo (1390-1470)*, "Archivio storico siciliano" 3/2, pp. 153-198.

Goehring, James (1992), *The Origins of Monasticism*, a Attridge, Harold; Hata, Gohei, "Eusebius, Christianity, and Judaism", Detroit, Wayne State University Press, pp. 235-255.

Goglin, Jean-Louis (1976), *Les misérables dans l'Occident médiéval*, París, Seuil.

González, Rafael (1997), *Las estructuras ideológicas del Código de Justiniano*, Múrcia, Universidad de Múrcia.

González-Cobos, Aurora María (1989), *Las clases sociales hispano-romanas y sus relaciones dentro de la sociedad visigótica*, "Memorias de historia antigua", 10, pp. 171-188.

Gotsis, George; Dodd, Sarah (2002), *Economic Ideas in the Pauline Epistles of the New Testament*, "History of Economics Review", 35/1, pp. 13-34.

Graña, María del Mar (2018), *Vivir la vida celestial: caridad y acción social en beguinas y beatas (siglos XIII-XV)*, "Estudios eclesiásticos: Revista de investigación e información teológica y canónica", 93/366, pp. 511-550.

Grau, Ramon (2001), *La historiografia sobre el règim del Consell de Cent*, "Barcelona quaderns d'història", 5, pp. 261-191.

Grossman, Vassili (2011), *Vida i destí*, Barcelona, Galàxia Gutemberg.

Gual, Miguel (1973), *La assistència a los pobres en la corte de Pedro IV, el Ceremonioso*, a "A

pobresa e a assistència aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Media : Actas das 1as jornadas luso espanholas de história medieval, Lisboa, 25-30 de setembro de 1972”, Lisboa, Instituto de alta cultura-Centro de estudos históricos, pp. 455-481.

Guinot, Enric (2015), *Sobre la gestió del patrimoni reial de la Corona d'Aragó en temps del rei Martí l'Humà*, a Ferrer i Mallol, Maria Teresa (coord.), “Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410: l'Interregne i el compromís de Casp”, Barcelona, Publicacions IEC, pp. 273-284.

Guilleré, Christian (1980), *Assistance et charité à Gérone au début du XIVème siècle*, a Riu, Manel (ed.), “La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval”, Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 191-204.

Halfond, Gregory (2012), *Vouille, Orleans (511), and the Origins of the Frankish Conciliar Tradition*, a Shanzer, Danuta; Mathisen, Ralph, “The battle of Vouille, 507 CE. Where France began”, Boston, Walter de Gruyter, pp. 151-166.

Harris, William (1977), *War and Imperialism in republican Rome, 327-70 B.C.*, Oxford, Clarendon Press.

Hauf, Albert (1997), *Estudio introductorio*, a Pou, Josep, “Visionarios, beguinos y fraticelos”, Alacant, Instituto De Cultura Gil-Albert, pp. 9-112.

Henderson, John (1994), *Piety and Charity in Late Medieval Florence*, Oxford, Clarendon Press.

Henderson, John (2006), *The Renaissance hospital: healing the body and healing the soul*, New Haven, Yale University Press.

Hernando, Josep (2003), *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs : de l'esclavitud a la llibertat (S. XIV)*, Barcelona, IMF-CSIC.

Hernando, Josep (2006), *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, “Arxiu de textos catalans antics”, 25, pp. 267-345.

Hernando, Josep (2007), *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, “Arxiu de textos catalans antics”, 26, pp. 385-568.

Hernando, Josep (2007), *Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca*, "Anuario de estudios medievales", 37/1, pp. 181-212.

Hernando, Josep (2014-2015), *De L'Islam al Cristianisme. El procés d'integració dels esclaus per mitjà de la religió. Barcelona, segle XIV*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 32, 2014-2015, pp. 263-284.

Hess, Hamilton (2000), *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Òxford, Oxford University Press.

Holman, Susan (2001), *The Hungry Are Dying: Beggars and Bishops in Roman Cappadocia*, Nova York, Oxford University Press.

Horden, Peregrine (1988), *A discipline of relevance: the historiography of the later medieval hospital*, "Social history of medicine", 1, pp. 359-374.

Horden, Peregrine (1997), *Household care and informal networks: comparisons and continuities from antiquity to the present*, a Horden, Peregrine; Smith, Richard (eds.), "The Locus of Care. Families, communities, institutions, and the provision of welfare since antiquity", Routledge, Londres-Nova York, pp. 21-70.

Horden, Peregrine (2005), *The Earliest Hospitals in Byzantium, Western Europe, and Islam*, "The Journal of Interdisciplinary History", 35/3, pp. 361-389.

Huguet-Termes, Teresa (2010), *Un petit univers de miralls. Barcelona, l'Hospital de la Santa Creu i el rei Martí*, "Lambard: Estudis d'art medieval", 21, p. 99-114.

Huguet-Termes, Teresa (2013), *Els motius dels benefactors. L'almoïna de Pere Desvilar, porcions i porcioners a la Barcelona del tres-cents*, a Mutgé, Josefina; Salicrú, Roser; Vela, Carles (eds.), "La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani: estudis d'història medieval en homenatge a la Doctora María Teresa Ferrer i Mallol", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 375-386.

Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.) (2014), *Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700*, Lleida, Milenio.

Illanes, Ximena (2013), *Historias entrecruzadas: el período de la lactancia de niñas y niños abandonados en el mundo femenino de las nodrizas durante la primera mitad del siglo XV*, "Anuario de estudios medievales", 43/1, pp. 159-197.

Illanes, Ximena (2019), *En manos de otros. Infancia y abandono en la Barcelona del siglo XV*, Santiago de Xile, Ediciones Universidad Católica de Chile.

Imbert, Jean (1947), *Les Hôpitaux en Droit Canonique. Du Décret de Gratien à la Sécularisation de L'Administration de L'Hôtel-dieu de Paris en 1505*, París, Librairie Philosophique J. Vrin.

Imbert, Jean (1956), *Le droit romain dans les textes juridiques carolingiens*, a "Studi in onore di Pietro de Francisci", Milà, Giuffrè, pp. 61-67.

Iradiel, Paulino (1996), *L'economia: produir i comerciar*, a "Història, política, societat i cultura dels Països Catalans, vol. III, La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XV", Barcelona, Enciclopèdia Catalana (1996), pp. 96-115.

Iradiel, Paulino (2004), *La crisis bajomedieval: un tiempo de conflictos*, a De la Iglesia, José Ignacio (coord.), "Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV", Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, pp. 13-48.

Isla, Amancio (2004), *Reinas de los godos*, "Hispania: Revista española de historia", 64/217, pp. 409-434.

Jacquart, Danielle (1998), *La Médecine médiévale dans le cadre parisien: XIVE-XVe siècle*, París, Fayard.

Jané, Mireia; Vidal, Maria J.; Tomás, Zoa; Maresma, Mar; Mayoral Luisa K. (2017), *Indicadors de salut perinatal a Catalunya. Any 2016. Informe complet*, Generalitat de Catalunya. Departament de Salut.

Janekovic, Zdenka (2004), *I lazzaretti de Dubrovnik*, a Vanzan, Nelli-Elena (ed.), "Rotte Mediterranee e baluardi di sanità. Venezia e i lazzaretti mediterranei", Venècia-Milà, Centro Italiano di Storia Sanitaria e Ospedaliera del Veneto, pp. 246-250.

Jaspert, Nikolas (1993), *El patrimoni dels canonges regulars a la Barcelona medievala Ubero*,

Lina (ed.), "La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història; III Congrés d'història de Barcelona", Barcelona, Institut Municipal d'Història, pp. 195-207

Jaspert, Nikolas (2001), *El Consell de Cent i les institucions eclesiàstiques: cap a una visió comprensiva*, "Barcelona Quaderns d'Història", 4, pp. 108-127.

Jáuregui, Clara (2017), *Físic e cirurgia juheu: La medicina hebrea a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Jáuregui, Clara (2018), *El heqdeix a Barcelona: assistència i caritat jueva als segles XIII-XIV*, "Tamid", 13, pp. 171-178.

Jáuregui, Clara (2018), *La red de leproserías catalana y la movilidad de sus enfermos. El caso de estudio de Barcelona (s. XIV)*, a Comelles, Josep M.; Conejo, Antoni; Barceló-Prats, Josep (coords.), "Imago Civitatis. Hospitales y manicomios en Occidente", Tarragona, Publicacions URV, pp. 89-99.

Jéhanno, Christine (2013), *Un grand hôpital en quête de nouvelles ressources: l'hôtel-Dieu de Paris à la fin du Moyen Âge*, a Ammannati, Francesco (ed.), "Assistenza e solidarietà in Europa, secc. XIII-XVIII", Florència, Firenze University Press, pp. 227-246.

Jetter, Dieter (1972), *Geschichte des Hospitals*, vol. III, Stuttgart, Franz Steiner.

Johnson, Paul (2012), *Economic evidence and the changing nature of urban space in late antique Rome*, Barcelona, Publicacions i edicions Universitat de Barcelona.

Jones, Allen (2009), *Social Mobility in Late Antique Gaul: Strategies and Opportunities for the Non-Elite*, Cambridge, Cambridge University Press.

Judge, Edwin (1960), *The social pattern of Christian groups in the first century*, Londres, Tyndale Press.

Judge, Edwin (1961), *The Early Christians as a Scholastic Community. Part II*, "Journal of Religious History", 1/3, pp. 125-137.

Juncosa, Eduard (2011), *Pensar el pacto en la corona de Aragón: Francesc Eiximenis y el Dotzè del crestià*, a Foronda, François (dir.), "Avant le contrat social. Le contrat politique dans

l'Occident médiéval XIIIe-XVe siècle Paris”, Publications de la Sorbonne, pp. 451-480.

Juncosa, Eduard (2014), *Estructura y dinámicas de poder en el Señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido (c. 1118-1462)*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid (Tesi doctoral).

Juncosa, Eduard (2018), *El arte como medio de expresión del conflicto político. El tapiz de las potestades o de la buena vida*, a Nieto, José Manuel; Villaroel, Oscar (coords.) “Comunicación y conflicto en la cultura política peninsular (siglos XIII al XV)”, Madrid, Sílex, pp. 421-456.

Karassava-Tsilingiri, Fotini (1994), *Fifteenth-Century Hospitaller Architecture on Rhodes: Patrons and Master Masons*, a Nicholson, Helen (ed.), “The Military Orders Volume II. Welfare and Warfare”, Aldershot, Ashgate, pp. 89-96.

Kautsky, Karl (1953), *The Foundations of Christianity*, Nova York, Rusell.

Kealey, Edward J. (1981), *Medieval Medicus: A Social History of Anglo-Norman Medicine*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Kempshall, Matthew (2006), *The common good in late medieval political thought*, Oxford, Oxford University Press.

Keyvanian, Carla (2005), *Hospitals and urbanism in Rome, 1200-1500*, Boston, Brill.

Klingshirn, William (1994), *Caesarius of Arles: The Making of a Christian Community in Late Antique Gaul*, Nova York, Cambridge University Press.

Kovács, Lenke (2003), *La ciutat com a escenari: les entrades reials i la festa urbana*, “Barcelona quaderns d’història”, 9, pp. 71-82.

Kreiner, Jaimie (2014), *The Social Life of Hagiography in the Merovingian Kingdom*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kreitner, Kenneth (1990), *Music and Civic Ceremony in Late Fifteenth-century Barcelona*, Durham, Duke University.

Lacarrière, Jacques (1964), *Los hombres ebrios de Dios*, Barcelona, Aymá.

- Lane-Fox, Robin (2007), *El mundo clásico. La epopeya de Grecia y Roma*, Barcelona, Crítica.
- Lease, Gary (1980), *Mithraism and Christianity: Borrowings and Transformations*, a Temporini, Hildegard; Haase, Wolfgang, "Aufstieg und Niedergang der römischen Welt". Vol. II, Berlin, De Gruyter, pp. 1306-1332.
- Le Blévec, Daniel (1999), *Fondations et œuvres charitables au Moyen Âge*, a Dufour, Jean; Platelle, Henri (dir.), "Actes du 121e congrès national des sociétés historiques et scientifiques, histoire médiévale et de philologie", Paris, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, pp. 7-22.
- Le Blevec, Daniel (2000), *La Part du pauvre. L'assistance dans les pays du Bas-Rhône du XIIe siècle au milieu du XVe siècle*, Roma, École Française de Rome.
- Le Goff, Jacques (1999), *La civilización del Occidente Medieval*, Barcelona, Paidós.
- Lemesle, Bruno (2015), *Le gouvernement des évêques: la charge pastorale au milieu du Moyen Âge*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- Lensky, Noel (ed.), 2006, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lerberghe, Wim van; Lafort, Y. (1990), *The role of the hospital in the district: delivering or supporting primary health care?*, "Current concerns. SHS paper", 2, pp. 11-36.
- Leuwers, Hélène (2018), *Jehan Leclerc et les chirurgiens jurés de Paris: une rivalité professionnelle à l'Hôtel-Dieu (1498-1500)*, "Histoire, médecine et santé", 13, pp. 69-90.
- Leverotti, Franco (1981), *Ricerche sulle origini dell'Ospedale Maggiore di Milano*, "Archivio storico lombardo", 107, pp. 77-113.
- Lindgren, Uta (1980), *Bedürftigkeit, Armut, Not. Studien zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte Barcelonas*, Münster-Westfalen, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung.
- Linn, Jason (2012), *The Roman Grain Supply, 441-455*, "Journal of Late Antiquity", 5/2, pp. 298-321.

Little, Lester (1971), *Pride goes before Avarice: social change and the vices in Latin Christendom*, "The American Historical Review", 76, pp. 16-59.

Little, Lester (1978), *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, Ithaca, Cornell University Press.

López, Tomàs (1997), *Estudio de un patrimonio urbano: la Pia Almonia de Barcelona en los siglos XIII-XIV*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 18, pp. 427-450.

López, Tomàs (1998), *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350): estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Lleida, Pagès Editors.

Lorente, Ana Magdalena (1982), *El Plato de los pobres vergonzantes de la parroquia de Santa Maria del Mar, en Barcelona*, a Riu, Manuel (ed.), "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volumen misceláneo de estudio y documentos", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 153-171.

Lucherini, Vinni (2010), *Il Chronicon di Santa Maria del Principio (1313 circa) e la messa in scena della liturgia nel cuore della cattedrale di Napoli*, a Gasparri, Carlo; Greco, Giovanna; Pierobon Benoit, Raffaella (eds.), "Dall'immagine alla storia. Studi per ricordare Stefania Adamo Muscettola", Pozzuoli, Naus, pp. 521-549.

Madurell, Josep Maria (1963), *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón (1435-1458)*, Barcelona, Escuela Estudios Medievales, CSIC.

Mallorquí, Elvis (2012), *Molins pagesos en temps feudals: els molins dels termes de Sant Sadurní i Cruïlles (Baix Empordà) als segles XIII i XIV*, "Estudis d'història agrària", 24, pp. 211-231.

Mansi, Joannes (ed.) (1960), *Sacrorum Conciliorum. Nova Et Amplissima Collectio*, vol. I, Ganz, Akademische Druck- U. Verlagsanstalt (ADEVA).

Mañé, Maria-Cinta (1988), *The Jews in Barcelona 1213-1291: Regesta of documents from the Archivo Capitular*, Jerusalem-The Hebrew University.

Marcé, Jaume (2018), *Un model ideal d'administració hospitalària. La gestió documental*

segons el llibre d'ordinacions de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, a Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (eds.), "Redes hospitalarias. Historia, economía y sociología de la sanidad", Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 139-148.

Marino, Salvatore (2014), *Ospedali e città nel Regno di Napoli*, Florència, Olschki.

Marino, Salvatore (2014), *Las fuentes hospitalarias italianas (siglos XIV-XVII)*, a Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.), "Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700", Lleida, Milenio, pp. 75-84.

Marino, Salvatore (2015), *Late Medieval Hospitals in Southern Italy. Civic Patronage, and Social Identity*, "Mediterranean Chronicle", pp. 141-160.

Marino, Salvatore (2016), *The "Children of the Soul" of the Annunziata in Naples between the Medieval and Early Modern Period*, a Rossi, Maria Clara; Garbellotti, Marina (eds.), "Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age", Roma, Viella, pp. 173-187.

Marino, Salvatore (2018), *Trabajo y aprendizaje en los hospitales de la Baja Edad Media. Aproximación comparativa entre Barcelona, Milán, Nápoles y Siena*, "Reti medievali", 19/2, pp. 171-205

Markus, Robert (1990), *The End of Ancient Christianity*, Cambridge, Cambridge University Press.

Marrou, Henri-Irénée (1940), *L'origine orientale des diaconies romaines*, "Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'Ecole française de Rome", 57, pp. 95-142.

Martí, Ramon (ed.) (1997), *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona*, Lleida, Pagès editors.

Martin, Eduardo; Comelles, Josep M.; Arnau, Marina (1993), *El proceso de medicalización de los hospitales catalanes: el caso del Pío Hospital de Valls*, "Dynamis: Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam", 13, pp. 201-234.

Martinell, Cèsar (1935), *Els hospitals medievals catalans*, "Pràctica Mèdica" i/27, pp. 109-132.

Martínez, Alberto-Jesús (2018), *La fundación del hospital de la Santa Creu de Barcelona: el manual Primero del notario Joan Torró*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Treball Final de

Màster).

Massip, Francesc (2012), *El personaje del loco en el espectáculo medieval y en las cortes principescas del renacimiento*, "Babel. Images de la folie au tournant du Moyen Âge et de la Renaissance", 25, pp. 71-96.

Mateos, Pedro (1995), *Identificación del xenodochium fundado por Mazona en Mérida*, "IV Reunió d'arqueologia cristiana hispànica", Barcelona, Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, pp. 309-317.

Mathisen, Ralph (2002), *Book review. The Christianization of the Late Roman Senatorial Order: Circumstances and Scholarship*, "International Journal of the Classical Tradition", 9/2, pp. 257-278.

Mayer, Wendy (2009), *Welcoming the stranger in the Mediterranean east: Syria and Constantinople*, "Journal of the Australian Early Medieval Association", pp. 89-106.

McGrath, Alister (2006), *Christian Theology: An Introduction*, Hoboken, Blackwell Publishing.

McLynn, Neil (1994), *Ambrose of Milan: Church and Court in a Christian Capital*, Berkeley-Londres, University of California Press.

McVaugh, Michael Rogers (2006), *The rational surgery of the Middle Ages*, Florència, Sismel.

Meersseman, Gilles Gérard (1968), *I penitenti nei secoli XI e XII*, a Becquet, (ed.), "I laici nella "Societas Christiana" dei secoli XI e XII", Milà, pp. 306-345.

Meyerson, Mark (1991), *The Muslims of Valencia in the Age of Fernando and Isabel: Between Coexistence and Crusade*, Berkeley, University of California Press.

Michaud-Quantin, Pierre (1970), *Universitas Expressions du mouvement communautaire dans le Moyen-Age latin*, París, J. Vrin.

Miller, Timothy (1978), *The Knights of Saint John and the Hospitals of the Latin West*, "Speculum", 53, pp. 709-733.

Miller, Timothy (1997), *The birth of the hospital in the Byzantine Empire*, Baltimore, Johns

Hopkins University Press.

Miller, Thimoty; Smith-Savage, Rachel (2006), *Medieval Leprosy Reconsidered*, "International Social Science Review", 81/1-2, pp. 16-28.

Miller, Thimoty; Nesbitt, John (2014), *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West*, Ithaca-Londres, Cornell University Press.

Miquel, Laura (2018), *Controlar los salarios públicos en tiempos de crisis: las retribuciones municipales en la Barcelona del siglo XV*, a Solórzano, Jesús Ángel; Sousa, Arnaldo, "Trabajar en la ciudad medieval europea", Logroño, Instituto de Estudios Riojanos.

Miquel, Laura (2019), *La estructura del primer banco público de Europa: la Taula de Canvi de Barcelona (siglo XV)*, "Medievalismo", 29, pp. 297-321.

Moll, Antoni Lluís (2003), *Viatgers reals i viatgers de ficció a la ciutat*, "Barcelona. Quaderns d'Història", 9, pp. 233-249.

Mollat, Michel (1988), *Pobres, humildes y miserables en la edad media*, Ciutat de Mèxic, Fondo de Cultura Económica.

Monjas, Lluís (2008), *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica tarraconense al llag de la baixa edat mitjana*, Lleida, Pagès Editors.

Monterde, Cristina (ed.) (2011), *Cortes del Reinada de Fernando II/4. Cortes Generales de Monzón*, a Monterde, Cristina (ed.), "Acta curiarum regni Aragonum. Tomo XVI", Saragossa, Gobierno de Aragón, pp. 293-807.

Moore, Clifford H. (1919), *The Pagan Reaction in the Late Fourth Century*, "Transactions and proceedings of the American Philological Association", 50, pp. 122-134.

Moreira, Isabel (2000), *Dreams, Visions and Spiritual Authority in Merovingian Gaul*, Ithaca, Cornell University Press.

Morelló, Jordi (2014), *Finanzas hospitalarias y deuda pública: los censales de la Santa Creu de Barcelona en torno a 1500*, a Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.), "Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700", Lleida,

Milenio, pp. 211-262.

Moreno, Antonio; Domènech, Toni; Gunzberg, Jordi; Planagumà, Josep Maria (1986), *Las crisis demográficas en Cataluña. Siglos XIV al XVII: Algunas reflexiones*, "Contrastes. Revista de Historia Moderna", 2, pp. 15-38.

Muntaner, Carme (2013), *Terra de masos, vila de mar. Vida, economia i territori al castell de Sitges i el seu terme entre els segles XIV i XV (1342-1418)*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).

Muñoz, Josep M. (2004), *El pensament històric de Jaume Vicens Vives*, a Montserrat, Josep; Casanovas, Pompeu (eds.), "Pensament i filosofia a Catalunya. Vol. III. 1940-1975", Barcelona, Societat Catalana de Filosofia, pp. 111-133.

Musset, Lucien (1974), *La renaissance urbaine des Xe et XIe siècles dans l'ouest de la France: problèmes et hypothèses de travail*, a "Etudes de civilisation médiévale (9e-12e siècles): mélanges offerts à Edmond-René Labande", Poitiers, Centre d'études supérieures de civilisation médiévale, pp. 563-575.

Nasalli Rocca, Emilio (1956), *Il diritto ospedaliero nei suoi lineamenti storici*, Milà, Fondazione Sergio Mochi Onory per la storia del diritto italiano.

Niederwimmer, Kurt (1998), *The Didache: A Commentary*, Minneapolis, Augsburg Fortress.

Nutton, Vivian (2013), *Ancient Medicine*, Londres-Nova York, Routledge.

Obradors, Carolina (2009), *La integració de forasters a Barcelona: una aproximació a través dels informes de ciutadania, 1380-1420*, a "XI Congrés de la ciutat de Barcelona. La ciutat en xarxa", Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, pp. 1-12.

O'Connor, Jerome (2008), *St. Paul's Ephesus: Texts and Archaeology*, Collegeville, Liturgical Press.

Olivieri, Antonio (2014), *Iniziative di riforma, tensioni istituzionali e quadri giuridici nella storia delle fondazioni ospedaliere vercellesi*, a Barbero, Alessandro, "Vercelli fra Tre e Quattrocento", Vercelli, Società Storica Vercellese, pp. 211-230.

Olmo, Luis (1998), *Consideraciones sobre la ciudad en época visigoda*, "Arqueología y Territorio medieval", 5, pp. 109-118.

O'Loughlin, Thomas (2010), *Didaché: A Window on the Earliest Christians*, Grand Rapids, Baker.

Orlandis, José (1954), *Traditio corporis et animae: (la familiaritas en las Iglesias y Monasterios españoles en la alta Edad Media)*, "Anuario de historia del derecho español", 24, pp. 95-280.

Orme, Nicholas; Webster, Margaret (1995), *The English hospital, 1070-1570*, New Haven-Londres, Yale University Press.

Orti, Pere (1993), *L'explotació d'una renda reial: els molins del rec comtal de Barcelona fins al segle XIII*, a Sánchez, Manuel (comp.), "Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval", Barcelona, IMF-CSIC, pp. 243-275.

Orti, Pere (2000), *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, IMF-CSIC.

Orti, Pere (2001), *El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana*, "Barcelona quaderns d'història", 4, pp. 21-48.

Orti, Pere (2007), *Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: Del censal a la Taula de Canvi*, "Barcelona quaderns d'història", 13, pp. 257-282.

Orwell, George (2003), *How the Poor Die*, a Orwell, George, "Shooting an Elephant", Londres, Penguin Books, pp. 277-290.

Pardo, Maria (1980), *El Bací dels Pobres Vergonyants de la Parroquia de Santa Maria del Mar*, a "Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols", 8, pp. 149-164.

Patlagean, Évelyne (1977), *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance, 4e-7e siècles*, Paris, Mouton.

Patlagean, Évelyne (1981), *La pauvreté byzantine au VIe siècle au temps de Justinien: aux origines d'un modèle politique*, a Patlagean, Evelyne, "Structure sociale, famille, chrétienté à byzance: IVe-XIe siècle", pp. 59-81.

Pellegrini, Michele (2003), *L'ospedale e il Comune. Immagini di una relazione privilegiata*, a Piccinni, Gabriella; Zarrilli, Carla (eds.), "Arte e assistenza a Siena. Le copertine dipinte dell'Ospedale di santa Maria della Scala", Pisa, Pacini, pp. 29-46.

Pellegrini, Michele (2005), *La comunità ospedaliera di Santa Maria della Scala e il suo più antico statuto (Siena, 1305)*, Siena, Pacini Editore.

Pellegrini, Michele (2013), *La norma della pubblica pietà. Istituzioni comunali, religione e pia loca nella normativa statutaria senese fino al costituito volgare del 1309*, a Giordano, Nora; Piccinni, Gabriella (eds.), "Siena nello specchio del suo costituito in volgare del 1309-1310", Pisa, Pacini Editore, pp. 249-294.

Pellegrini, Michele (2016), *L'esperienza religiosa dei "fratres" e delle "sorores" di Santa Maria della Scala: una "comunità estesa" nella società senese fra Due e Trecento*, a Benvenuti, Anna; Piatti, Pierantonio, "Beata civitas. Pubblica pietà e devozioni private nella Siena del '300", pp. 275-296.

Pérez, Aurora (1980), *El hospital de San Lázaro o Casa dels Maladats o Masells*, a Riu, Manuel (ed.), "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos", Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 116-189.

Peroni, Adriano (1989), *Il modello dell'ospedale cruciforme: il problema del rapporto tra l'ospedale di Santa Maria Nuova di Firenze e gli ospedali lombardi*, a "Florence and Milan. Comparisons and relations. Pt. 2", Florència, La Nuova Italia, pp. 53-65.

Piccinni, Gabriella (2012), *Il banco dell'ospedale di Santa Maria della Scala e il mercato del denaro nella Siena del Trecento*, Pisa, Pacini.

Piccinni, Gabriella (2013), *Documenti per una storia dell'ospedale di Santa Maria Della Scala di Siena*, "Summa", 2, pp. 1-29.

Piccinni, Gabriella (2016), *I modelli ospedalieri e la loro circolazione dall'Italia all'Europa alla fine del Medioevo*, a Cavero, Gregoria (ed.), "Civitas Bendita. Encrucijada de las relaciones sociales y de poder en la ciudad medieval", Lleó, Universidad de León, pp. 8-26.

Pi i Arimón, Andreu (1859), *Barcelona Antigua y Moderna*, Barcelona, Tomás Gorchs.

Pifarré, Dolors (1980), *Dos visitas de comienzos del siglo XIV a los hospitales barceloneses d'En Colom y d'En Marcús*, a Riu, Manuel (ed.), "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos", Vol. I, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 93-150.

Pinto, Giuliano (2008), *L'ospedale di Santa Maria Nuova nella Firenze di Dante*, a Pinto, Giuliano, "Il lavoro, la povertà, l'assistenza", Roma, Viella, pp. 163-172.

Planas, Josefina (2011), *El poder religiós: llibres il·luminats per als bisbes catalans baixmedievals (segles XIV-XV)*, "Ars longa: cuadernos de arte", 20, pp. 37-48.

Pohl, Walter (2015), *Creating cultural resources for Carolingian rule*, a Gantner, Clemens; McKitterick, Rosamond; Meeder, Sven; "The resources of Past in Early Medieval Europe", Cambridge-Nova York, Cambridge University Press, pp. 15-33.

Poorman, Peter (2007), *Book Review. From monastery to hospital: Christian monasticism and the transformation of health care in late Antiquity*, "Medical History", 51/1, pp. 130-131.

Porter, Michael; Teisbert, Elizabeth (2006), *Redefining Health Care: Creating Value-based Competition on Results*, Boston, Harvard Business School Press.

Price, Richard; Gaddis, Michael (2005), *The Acts of the Council of Chalcedon*, Liverpool, Liverpool University Press.

Pullan, Brian (1971), *Rich and poor in Renaissance Venice: the social institutions of a Catholic state, to 1620*, Cambridge (MA), Harvard University Press.

Pullan, Brian (1988), *Support and redeem: charity and poor relief in Italian cities from the fourteenth to the seventeenth century*, a "Continuity and change. A journal of social structure, law and demography in past societies", 3, pp. 177-208.

Pullan, Brian (1994), *Catholics and the Poor in Early Modern Europe*, a Pullan, Brian (ed.), "Poverty and charity: Europe, Italy, Venice, 1400-1700", Aldershot, Variorum, pp. 15-35.

Puyol, Julio (1924), *Jerónimo Münzer: Viaje por España y Portugal en los años 1494 y 1495*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", 84, pp. 32-119.

- Rabello, Alfredo (1970), *Sui privilegi dei chierici sotto Costantino*, "Labeo", 16, pp. 384-392.
- Ramons-Lissón, Domingo, (1990), *Alegorismo pagano y alegorismo cristiano en Orígenes. La polémica contra Celso*, "Antigüedad y Cristianismo: Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía", 7, pp. 125-136.
- Ramsey, Boniface (ed.) (2002), *Ambrose*, Londres, Routledge.
- Raufast, Miguel (2006), *Itineraris processionalis a la Barcelona baixmedieval*, "Revista d'etnologia de Catalunya", 29, pp. 134-146.
- Raufast, Miguel (2006-2007), *La entrada real de Martín el Joven, rey de Sicilia en Barcelona (1405): solemnidad, economía y conflicto*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 27-28, pp. 89-120.
- Raufast, Miguel (2008), *Ceremonia y conflicto: entradas reales en Barcelona en el contexto de la Guerra Civil catalana (1460-1473)*, "Anuario de estudios medievales", 38/2, pp. 1037-1085.
- Raufast, Miguel (2016), *Entradas reales y ceremonias de recepción en la barcelona bajomedieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi Doctoral).
- Rawcliffe, Carole (1999), *Medicine for the Soul: The Life, Death and Resurrection of an English Medieval Hospital, St Giles's, Norwich, C. 1249-1550*, Thrupp, Sutton Publishing.
- Rawcliffe, Carol (2006), *Leprosy in Medieval England*, Woodbridge, Boydell & Brewer.
- Rawcliffe, Carole (2010), *The Concept of Health in Late Medieval Society*, a Simonetta Cavaciocchi, Simonetta (pub.), "Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale secc. XIII-XVIII", Florència, Firenze University Press, pp. 317-334.
- Rees, Brinley (1988), *Pelagius: A Reluctant Heretic*, Woodbridge, Boydell & Brewer.
- Rees, Brinley (1998), *Pelagius: Life and Letters*, Woodbridge, Boydell & Brewer.
- Reixach, Albert (2015), *Municipi, finances i elits locals en una ciutat catalana baixmedieval: Girona (1345-1445)*, Girona, Universitat de Girona (Tesi doctoral).

Renedo, Albert (2015), *Lo Crestià: una introducció*, a Riera, Antoni (coord.), “Francesc Eiximenis (c.1330-1409): el context i l'obra d'un gran pensador català medieval”, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Rich, Anna (1999), *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*, Barcelona, Pagès Editors.

Riera, Antoni (1994), *Jerarquía social y desigualdad alimentaria en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media: La cocina y la mesa de los estamentos populares*, “Anuario de estudios medievales”, 24, pp. 857-886.

Riera, Antoni (1997), “*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*”: *Los sistemas alimenticios de los estamentos populares en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media*, a De la Iglesia, José Ignacio (coord.), “La vida cotidiana en la Edad Media”, Logronyo, Instituto de Estudios Riojanos, pp. 25-46.

Riera, Antoni (2003), *Barcelona en els segles XIV-XV, un mercat internacional a escala mediterrània*, “Barcelona. Quaderns d'història”, 8, pp. 65-83.

Riera, Sebastià (2001), *Les fonts municipals del període 1249-1714*. Guia d'investigació, “Barcelona quaderns d'història”, 4, pp. 239-275.

Riera i Sans, Jaume (2008), *Els primers monestirs de jerònims a la Corona d'Aragó (1374-1414)*, “Studia monastica”, 50/2, pp. 275-344.

Risse, Guenter (1999), *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals*, Oxford, Oxford University Pres.

Roca, Guillem (2016), *El colapso del sistema hospitalario trecentista ilderdense: de camino hacia la construcción del Hospital General de Santa Maria*, “Revista de la CECEL”, pp. 1-36.

Roca, Guillem (2017), *Salubritat i salut pública a la Lleida baix medieval*, Lleida, Universitat de Lleida (Tesi Doctoral).

Roca, Josep Maria (1919), *La medicina catalana en temps del rey Martí*, Barcelona, Giró.

Roca, Josep Maria (ed.) (1920), *Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*

(any MCCCCXVII), Barcelona, Fidel Giró.

Roca, Josep Maria (1921-1922), *Lo bressol de l'Hospital de la Santa Creu*, "Anuario del Hospital de la Santa Cruz", III-IV, pp. 5-87.

Roffey, Simon (2012), *Medieval Leper Hospitals in England: An Archaeological Perspective*, "Medieval Archaeology", 56/1, pp. 203-233.

Rouche, Michel, (1974), *La matricule des pauvres. Evolution d'une institution de charité du Bas Empire jusqu'à la fin du Haut Moyen Âge*, a Mollat, Michel, "Etudes sur l'histoire de la pauvreté", París, Public. de la Sorbonne, pp. 83-110.

Roueché, Charlotte (2007), *Spectacles in Late Antiquity: some observations*, "Antiquité Tardive", 15, pp. 59-64.

Russo, Vita (2019), *L'ospedale medievale: esperienza di vita religiosa e caritativa*, "RiMe. Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea", 4, pp. 155-176.

Rubin, Miri (1987), *Charity and Community in Medieval Cambridge*, Cambridge, Cambridge University Press.

Rubin, Miri (1991), *Imagining Medieval Hospitals. Considerations on the cultural meaning of institutional change*, a Barry, Jonathan; Jones, Colin (eds.) "Medicine and Charity Before the Welfare State", Londres-Nova York, Routledge, pp. 14-25.

Rubio, Agustín (1981), *Una fundación burguesa en la Valencia medieval: el Hospital de En Clapers*, "Dynamis: Acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam", 1, 1981, pp. 17-49.

Rubio, Agustín (1983), *Un hospital medieval según su fundador: el testamento de Bernat dez Clapers (Valencia, 1311)*, "Dynamis: Acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam", 3, pp. 373-387.

Rubio, Agustín (1984), *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València, Institució Alfons el Magnànim.

Rubio, Agustín (2009), *El problema hospitalario en Valencia a finales del siglo XV. Dos cartas*

al inquisidor Torquemada, “Cuadernos de historia de España”, 83, pp. 141-156.

Ruiz-Domènec, José Enrique (1977), *La crisis económica de la Corona de Aragón, Realidad o ficción historiográfica?*, a Udina, Frederic, “La mutación de la segunda mitad del siglo XIV en España”, Madrid, Instituto Jerónimo Zurita-CSIC, pp. 71-117.

Ruiz-Domènec, José Enrique (2006), *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Lleida, Pagès Editors.

Russo, Vita (2019), *L'ospedale medievale: esperienza di vita religiosa e caritativa*, “RiMe. Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea”, 4, pp. 155-176.

Ryder, Alan (1992), *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia: 1396-1458*, València, Edicions Alfons el Magnànim.

Sabaté, Flocel (2013), *The Defection of the Medieval Catalanian Bourgeoisie: a Mutation of Values or a Bibliographic Myth?*, a Asenjo, María (coord.), “Urban Elites and Aristocratic Behaviour in the Spanish Kingdoms at the End of the Middle ages”, Turnhout, Brepols, pp. 111-132.

Sabaté, Flocel (1998), *Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña*, “Revista d'Història Medieval”, 9, pp. 127-149.

Sabaté, Flocel (2017), *L'assistència a l'Edat Mitjana*, a Sabaté, Flocel (coord.), “L'assistència a l'edat mitjana”, Lleida, Pagès editors, pp. 9-53.

Sabaté, Flocel (2018), *La comuna idealitzada i rebutjada a la Catalunya baixmedieval*, a Sabaté, Flocel (ed.), “El espais de poder a la ciutat medieval”, Lleida, Pagès Editors, pp. 123-154.

Salicrú, Roser (1995), *La coronació de Ferran d'Antequera: l'organització i els preparatius de la festa*, “Anuario de estudios medievales”, 25/2, pp. 699-760.

Salicrú, Roser (1998), *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues*, Barcelona, IMF-CSIC.

Salicrú, Roser (2019), *Els llibres d'acordament i l'estudi social de les tripulacions: una primera*

aproximació comparativa

Sánchez, Manuel (2001), *La presión fiscal en una año difícil: Cataluña a mediados de 1374-miados de 1375*, "Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts", 27, pp. 25-45.

Sánchez, Manuel (2014), *Las cuentas de un hospital medieval: la Santa Creu de Barcelona (1430-1431)*, a Huguet-Termes, Teresa; Verdés-Pijuan, Pere; Arrizabalaga, Jon; Sánchez-Martínez (eds.), "Ciudad y hospital en el Occidente europeo. 1300-1700", Lleida, Milenio, pp. 177-209.

Sandri, Lucia (1996), *L'assistenza nei primi due secoli di attività*, a Sandri, Lucia (ed.), "Gli Innocenti e Firenze nei secoli. Un ospedale, un archivio, una città", Florència, SPES, pp. 53-83.

Sandri, Lucia (2005), *La gestione dell'ospedale. Regolamenti e cariche istituzionali a Firenze tra XV e XVI secolo*, a Ghidetti, Enrico; Diana, Esther (eds.), "La bellezza come terapia. Arte e assistenza nell'ospedale di Santa Maria Nuova a Firenze", Florència, Polistampa, pp. 127-158.

Sanjust, Cristina (2008), *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l'orde de les clarisses a Catalunya*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona (Tesi Doctoral).

Saxer, Victor (1969), *Vie litúrgiques et quotidienne en Afrique vers le milieu du IIIe siècle*, Ciutat del Vaticà, Studi di Antichità Christiana.

Scheidel, Walter; Friesen, Steven (2009), *The Size of the Economy and the Distribution of Income in the Roman Empire*, "The Journal of Roman Studies", 99, 61-91.

Schöllgen, Gregor, (1984), *Ecclesia sordida? Zur Frage der sozialen Schichtung christlicher Gemeinden an Beispiel Karthagos zur Zeit Tertullians*, *Jahrbuch für Antike und Chistentum; Ergänzungsband 12*, Münster, Aschendoff.

Schwartz, (ed.) (1925-1926), *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, vol. II, Berlin, De Gruyter.

Serrahima, Pol (2014), *Literatura històrica i retòrica municipal a la Barcelona baix-medieval*, "Barcelona Quaderns d'Història", 20, pp. 29-57.

Serrahima, Pol (2016), *The Almoina of Barcelona during the Catalan Civil War (1462-1472): Changes and Continuities in the Conception of Poor Relief in Late Medieval Europe*, a Farmer, Sharon (ed.), "Approaches to Poverty in Medieval Europe Complexities, Contradictions, Transformations, c. 1100–1500", Turnhout, Brèpols, pp. 175-206.

Silleras, Núria (2002), *La connexió franciscana. Franciscanisme i monarquia a la Corona d'Aragó en temps de Martí I : 1396-1410*, a "Jornades d'Estudis", Barcelona, Facultat de Teologia, pp. 155–178.

Silleras, Núria (2015), *Dues reines per un rei: Maria de Luna i Margarida de Prades, les mullers de Martí l'Humà, r. 1396-1410*, a Ferrer i Mallol, Maria Teresa (coord.), "Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410: l'Interregne i el compromís de Casp", Barcelona, Publicacions IEC, pp. 681-698.

Simonetti, Mario (ed.) (2002), *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament 1b. Mathew 14-28*, Downers Grove (Illinoise), Inter Varsity Press.

Simons, Walter (2001), *Cities of Ladies: Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200-1565*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Sivilla, Tomàs (1869), *Apuntes històrics sobre el hospital de Barcelona*, a "Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona, t. III", Barcelona, Reial Acadèmia de les Bones Lletres, pp. 41-70.

Shuler, Eric (2010), *Almsgiving and the Formation of Early Medieval Societies, A.D. 700-1025*, Notre Dame, University of Notre Dame (Tesi Doctoral).

Sobrequés, Santiago; Sobrequés, Jaume (1972), *La guerra civil catalana del segle XV*, Barcelona, Edicions 62.

Sobrequés, Jaume (1989), *Enric IV de Castella, senyor del Principat de Catalunya. Episodis de la Història*, Barcelona, Rafael Dalmau-Editor.

Sobrequés, Jaume (2003), *Extraterritorialitat del poder polític del Consell de Cent durant la guerra civil catalana del segle XV*, a Claramunt, Salvador (coord.), "El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.

Vol. 2", Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 923-926.

Soldevila, Ferran (1963), *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha.

Soler, Maria (2004), *El consell de cent i la pesta. Prevenció i lluita contra l'epidèmia*, a Claramunt, Salvador (coord.), "El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Vol. 2", Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 433-444.

Sonderger, Stefan (2013), *The Financing Strategy of a Major Urban Hospital in the Late Middle Ages (St. Gallen 15th Century)*, a Ammannati, Francesco (ed.), "Assistenza e solidarietà in Europa, secc. XIII-XVIII", Florència, Firenze University Press, pp. 209-226.

Sordini, Beatrice (2010), *Dentro l'antico ospedale: Santa Maria della Scala, uomini, cose e spazi di vita nella Siena medievale*, Siena, Protagon.

Sotinel, Claire (2004), *Identité civique et christianisme. Aquilée du IIIe au vie siècle*, Roma, École Française de Rome.

Strambaugh, John; Balch, David (1986), *The Social World of the First Christians*, Londres, SPCK.

Steiner, George (2009), *La idea d'Europa*, Barcelona, Arcàdia.

Sternberg, Thomas (1991), *Orientalium more secutus. Räume und Institutionen der Caritas des 5. bis 7. Jahrhunderts in Gallien*, Münster, Aschendorff.

Sullivan, Donald (1981), *The End of the Middle Ages: Decline, Crisis, or Transformation?*, "The History Teacher", 14/4, pp. 551-565.

Tejada, Ramiro (1854), *Colección de cánones de la Iglesia española*, Madrid, Imprenta de Pedro Montero.

Tello, Esther (2015), *La actividad crediticia de un hospital turolense a través de la compra de censales (1482-1517)*, "Aragón en la Edad Media", 26, pp. 293-320.

Terés, Maria Rosa; Vicens, Teresa (2015), *Violant de Bar i Maria de Castella. Promoció espiritual i mecenatge = Violant de Bar and Maria of Castile. Spiritual Promotion and Artistic*

Patronage, "Lliçons / Lessons", 6.

Terpstra, Nicholas (2005), *Abandoned children of the Italian Renaissance. Orphan care in Florence and Bologna*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Tierny, Brian (1959), *Medieval Poor Law: a Sketch of Canonical Theory and Its Application in England*, Berkeley, University of California Press.

Tigolet, Claire (2019), *Théodulf et Orléans*, "Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre", 11, pp. 1-12.

Thomas, John (1987), *Private Religious Foundations in the Byzantine Empire*, Washington D.C., Dumbarton Oaks.

Thorsteinsson, Runar (2010), *Roman Christianity and Roman Stoicism: A Comparative Study of Ancient Morality*, Òxford, Oxford University Press.

Todeschini, Giacomo (2000), "Ecclesia" e mercato nei linguaggi dottrinali di Tommaso d'Aquino, "Quaderni storici", 35, pp. 585-621.

Todeschini, Giacomo (2007), *Visibilmente crudeli: malviventi, persone sospette e gente qualunque dal Medioevo all'età moderna*, Bolonya, Il Mulino.

Todeschini, Giacomo (2016), *Gestión de bienes públicos y administración de patrimonios privados. El mercado cristiano como espacio desacralización de la riqueza familiar*, "Anales de Historia Antigua, Medieval y Moderna", 50, pp. 69-77.

Torres, Maria Jesús (1995), *La catedral de Barcelona al segle XV a través de les visites pastorals*, 2 vol, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi de Llicenciatura).

Torres, Maria Jesús (1997), *La catedral de Barcelona y la guerra civil catalana (1462-1472)*, "Medievalismo", 7, pp. 99-138.

Torres, Xavier (2011), *El Municipi de la casa d'Àustria: insaculació i aristocratització (segles XV-XVII)*, a "El govern de la ciutat", Girona, Publicacions Ajuntament de Girona, pp. 115-132.

Touati, François-Olivier (2009), "Aime et fais ce que tu veux". *Les chanoines réguliers et la*

révolution de charité au Moyen Âge, a Parisse, Michel (ed.), "Les chanoines réguliers. Emergence et expansion", Saint-Étienne, PU Saint-Etienne, pp. 159-210.

Trio, Paul (2009), *The social Positioning of Late Medieval Confraternities in Urbanized Flanders: from Integration to Segregation*, a Escher-Apsner, Monika (ed.) "Mittelalterliche Bruderschaften in europäischen Städten", Frankfurt, Peter Lang, pp. 99-110.

Turull, Màxim; Ribalta, Jaume (1991), "*De voluntate Universitatis*": *La formació i l'expressió de la voluntat del municipi (Tàrrrega, 1214-1520)*, "Anuario de Estudios Medievales", 21, pp. 143-232.

Turull, Màxim; Orti, Pere; Sánchez, Manuel (1996), *La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña*, "Revista d'història medieval", 7, pp. 115-134.

Ubach, Oriol (2013), *L'immigració a Barcelona després de la Pesta Negra (1348)*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Treball de Fi de Grau).

Ullman, Walter (1975), *Public welfare and social legislation in the early medieval councils* a Ullmann, "The Church and the Law in the Earlier Middle Ages. Part. V", Cambridge, Cambridge University Press, pp. 1-39.

Ephraim (1951), *Political and social tendencies in Talmudic concepts of charity*, "Zion", 16, pp. 1-27.

Urgell-Hernàndez, Ricard (1996), *El procediment civil de la reial Audiència de Mallorca en la seva primera època. Estudi documental de les "ordinacions" de 1576*, a "El poder real de la Corona de Aragó: (siglos XIV-XVI)", Vol. 2, Saragossa, Gobierno de Aragó, pp. 429-444.

Usher, Abbott Payson (1943), *The early history of deposit banking in Mediterranean Europe*, Cambridge (MA), Harvard University Press.

Valls, Joan (2012), *Jaume Desfar i Sala, un jurista i conseller reial del segle XIV*, "Dovella: revista cultural de la Catalunya Central", 110, pp. 5-12.

Valverde, María del Rosario (2008), *Mujeres "viriles" en la "Hispania" visigoda: los casos de Gosvinta y Benedicta*, "Studia historica. Historia medieval", 26, pp. 17-44.

Van Nuffelen, Peter (2002), *Deux fausses lettres de Julien l'Apostat (La lettre aux juifs, Ep. 51 [Wright], et la lettre à Arsacius, Ep. 84 [Bidez])*, "Vigiliae Christianae", 56/2, pp. 131-150.

Vaucher, André (1997), *Sainthood in the Later Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press.

Vela, Carles (2003), *L'obrador d'un apotecari medieval: segons el llibre de comptes de Francesc ses Canes, Barcelona (1378-1381)*, Barcelona, IMF-CSIC.

Vela, Carles (2007), *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Lleida, Pagès Editors.

Vela, Carles (2013), *Llegats pietosos i misses. L'evolució de la religiositat enfront de la mort a Barcelona a la baixa Edat Mitjana*, a Sánchez, Manuel; Gómez, Ana; Salicrú, Roser; Verdés, Pere, "A l'entorn de la Barcelona medieval: estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé i Vives", Barcelona, IMF-CSIC, p. 443-459.

Verdés, Pere (2004), *Administrar les pecúnies i béns de la universitat. La política fiscal i les estratègies financeres d'un municipi a la baixa edat mitjana (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi doctoral).

Vergés, Martí; Vinyoles, Teresa (2000), *De la seu de Frodoí a la Catedral romànica de Barcelona*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 47 pp. 9-49.

Vernat, Jean-Pierre (1992), *Los orígenes del pensamiento griego*, Barcelona, Paidós.

Veyne, Paul (1990), *Bread and Circuses. Historical Sociology and Political Pluralism*, Londres, Penguin.

Vicens Vives, Jaume (1936), *Ferran II i la ciutat de Barcelona. 1479-1516*, vol. I, Barcelona, Emporium.

Vicens Vives, Jaume (1954), *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino.

Vicens Vives, Jaume (1959), *Manual de historia económica de España*, Barcelona, Teide.

Vila, Josep Maria (1993), *La Confraria de Sant Hipòlit dels Terrissers de Barcelona, 1402-1531*,

aproximació a través de les seves ordinacions, Barcelona, Universitat de Barcelona.

Vilar, Pierre (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna. Volum II. El medi històric*, Barcelona, Edicions 62.

Vilarrúbias, Daniel (2017), *El foc del seguici. Diables festius i bestiari de foc, dels orígens al 1936*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Vilella, Josep (ed.) (2015), *Constantino, ¿el primer emperador cristiano? Religión y política en el siglo IV*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

Villagrasa, Raúl (2016), *La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.

Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (2018), *Presentación*, a Villanueva, Concepción; Conejo, Antoni; Villagrasa, Raúl (eds.), "Redes hospitalarias. Historia, economía y sociología de la sanidad", Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 9-12.

Villegas, Raúl (2016), *Providencia divina, desigualdad social y patronazgo aristocrático de la Iglesia en la Roma de León Magno*, a "Povertà e ricchezza nel cristianesimo antico (I-V sec.). XLII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana", Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, pp. 289-299.

Vinyoles, Teresa (1986), *Aproximación a la infancia y la juventud de los marginados: los expositos barceloneses del siglo XV*, "Revista de educación", 281, pp. 99-123.

Vinyoles, Teresa (1998), *Festes i "alegries" baixmedievales*, "Revista d'etnologia de Catalunya", 13, pp. 42-61.

Vinyoles, Teresa (2005), *Convivir en tiempos del Consell de Cent*, "Los monográficos de B.MM", 6, pp. 22-27.

Vinyoles, Teresa (2013), *El rastre dels més desvalguts entre els papers de l'Hospital de Barcelona*, "SVMMA. Revista de cultures medievals", 2, pp. 77-101.

Vinyoles, Teresa (2013), *L'esperança de vida dels infants de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona*, "Anuario de estudios medievales", 43/1, 2013, pp. 291-321.

Vinyoles, Teresa; González, Margarida (1982), *Els infants abandonats a les portes de l'hospital de Barcelona (1326-1439)*, a Riu, Manuel (ed.), "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos", Vol. II, Barcelona, IMF-CSIC, pp. 285-310.

Waha, Michel de (1976), *A propos d'un article récent: Quelques réflexions sur la matricule des pauvres*, "Byzantion" 46/2, pp. 354-367.

Watson, Sethina (2006), *The Origins of the English Hospital*, "Transactions of the Royal Historical Society. Sixth Series" 16, pp. 75-94.

Wickham, Chris (2005), *Framing the early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*, Oxford, Oxford University Publishing.

Williams, Daniel (1995), *Ambrose of Milan and the end of the Nicean-Arian conflicts*, Oxford, Clarendon Press.

Wittlin, Curt (1993), *L'edició del 1499 del Regiment de la cosa pública: les revisions i ampliacions al text, a l'endreça i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", 69, pp. 441-459.

Wittlin, Curt (2000), *Francesc Eiximenis i les seves fonts*, "Llengua i literatura", 11, pp. 42-108.

Young, Spencer (2014), *Scholarly community at the early university of Paris: theologians, education and society, 1215-1248*, Cambridge, Cambridge University Press.

Young, Spencer (2015), *More Blessed to Give and Receive: Charitable Giving in Thirteenth and Early Fourteenth Century Exempla*, a Scott, Anne M. (ed.), "Experiences of charity, 1250-1650", Londres, Routledge pp. 63-78.

Zuiderhoek, Arjan (2009), *The Politics of Munificence in the Roman Empire : Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, Cambridge-Nova York, Cambridge University Press.

Apèndix 1. Annex documental

A continuació presentem una selecció de documents inèdits transcrits i editats. Es tracta de diverses entrades dels *Registres de Deliberacions* del Consell de Cent de Barcelona, triats per la seva rellevància respecte alguns dels temes centrals de la tesi, com el desenvolupament de l'autoritat municipal vers l'hospital, els processos d'elecció d'administradors, l'evolució de la subvenció municipal o els conflictes entre Barcelona i el bisbe Simó Salvador.

Hem aplicat les següents normes en l'edició dels textos reproduïts al llarg de la tesi i en aquest apèndix:

- S'ha editat el text en català en lletra rodona, amb les paraules llatines en cursiva.
- S'ha editat el text en llatí en lletra rodona, amb les paraules catalanes en cursiva.
- S'ha regularitzat l'ús tant de la *u* i *v* com de la *i* i la *j*.
- S'han respectat les consonants dobles tant al mig com a l'inici de la paraula.
- S'ha regularitzat la separació de les paraules usant l'apòstrof i el guionet.
- S'ha regularitzat l'accentuació.
- S'ha fet servir el claudàtor per indicar les paraules o lletres que falten a l'original.
- S'ha emprat el parèntesi per indicar l'absència d'una part del text, per elisió o per il·legibilitat.
- S'ha utilitzat el punt volat per separar els enclítics.
- S'indiquen amb nota a peu de pàgina les particularitats del text, text ratllat, notes afegides i altres.

Document 1

1433, agost, 26. Barcelona.

Els consellers i Consell de Trenta encomanen a Huguet Fivaller i Ferrer Nicolau de Gualbes l'estudi de la proposta de Joan Benet sobre el finançament de l'hospital.

AHCB, 1B.II, *Registre de Deliberacions* 1, f. 25v.

Sobre lo regiment del Hospital de la Sancta Creu

Divendres a XXVI del dit mes d'agost, any MCCCCXXXIII, per los honorables consellers e per lo dit Consell de prohòmens, fou delliberat e conclòs que fos e fou coment als honorables Huguet Fivaller e Ffarrer Nicholau de Gualbes que tractessin, vissen e regoneguessen e convenguessen qualsevol capítols ab los quals se demana que lo regiment del Hospital de Sancta Creu sie comís al discret en Johan Bennet, prevere, lo qual offer de donar bo e bestant compliment al dit hospital e als pobres de aquell sens la subvenció que la dita ciutat acostuma donar cascuns anys al dit hospital per certes terçes. E après que·n façen relació als dits honorables consellers e Consell.

Document 2

1434, novembre 12-13. Barcelona.

Els consellers, prohoms de la ciutat, administradors de l'Hospital de la Santa Creu i un grup de metges i cirurgians avaluen el trasllat de la Casa dels Mesells a una nova localització, fora dels murs de la ciutat. Es mostren en desacord amb la mesura i acorden limitar el nombre de malalts estrangers acollits a la Casa dels Mesells.

AHCB, 1B.II, *Registre de Deliberacions* 1, f. 66v-67v.

Sobre lo fet del honorable en Pere de Santcliment e de la Casa dels Masells

Divendres a XII de noembre, any MCCCC trenta quatre, los honorables consellers de a ciutat de Barchelona, ajustats açí alguns honorables prohòmens, ço és, los honorables en Johan Fivaller, Galceran Carbó, Johan Bussot, Guillem dez Soler, Huguet Fivaller, Bernat sa Pila e Bernat Turell e Miquel de Muntjuich ^{f. 67r} dins la Casa del Conçell de Trenta de la dita ciutat,

exposaren als prohòmens dessús dits dues coses, ço és, la una que com fos¹³⁵⁹ per los dits honorables consellers, ab diverses prohòmens ajustats e ab los honorables administradors del Hospital de Santa Creu, e ab alguns metges e cisurgians, vist e regonegut l'ort d'en Pere Bellit, barber, lo qual és en lo territori de Barchelona, fora lo Portal Nou e devant lo molí del Carbonell, e aquell bé reconegut, no fos vist a juy dels més lo dit loch ésser àbil, ne dispost, com fos en loch molt humit e malsà, e no solament a ells, mas encare als servidors, e no trobarien qui·ls servís, jassie los metges haguessen delliberat que ere assats dispost, però que ne fo de contrària intenció a son depart. E ells dits honorables consellers haien vist que fahent aquí lo dit Hospital dels Masells, la obra costaria més de sis milia florins, los quals vendrien a càrrech del Hospital de Sancta Creu. E seria donar manera e ocasió que de diverses parts vendrien e arribarien aquí molts e infinits malalts de la dita malaltia. Per ço havien pensat que per al present cessassen de la dita obra, mas que entenessen en provehir e fer cessar que en la Casa dels Malalts no poguessen ésser acullits malalts alguns qui no fossen del bisbat de Barchelona, axí que solament los del dit bisbat hi fossen solament acollits. E en aquesta manera diminuhiria molt lo nombre dels dits malalts, e no cabrie procurar-ne fer tant gran casa, ne ab tants edificis.¹³⁶⁰ E la molt major part del dit Concell fou de intenció que al present cessassen per los motius dessús dits de no fer la casa dels dits malalts, e que fos feta la ordinació que no hic fossen acullits malalts alguns qui no fossen del bisbat de Barchelona, però que aquesta ordinació no fos publicada ab veu de crida, mas que fos reduhida en scrits, e que per memòria stigués dins lo Hospital de Sancta Creu.¹³⁶¹

f. 67v E après lo s'endemà que fou dissabte, XIII del dit mes de noembre, les dites requestes e protests foren dictades e meses en bell, e foren recitades e hoïdes devant los dits honorables consellers, e devant los honorables en Johan Fivaller, Johan Bussot, Guillem dez Soler, Huguet Fivaller, Ferrer Nicholau de Gualbes, Miquel de Muntjuhic e Bernat Turell, appellats per los dits honorables consellers e aiustats en la dita Casa de XXX^{ta}. E plach al dit Conçell que fossen exeqtades com los pareguessen ésser molt ben concebudes e dictades.

¹³⁵⁹ stat pensat per utilitat de la cosa pública que los masells stiguessen fora la ciutat, e per ço, *afegit a la interlínia*.

¹³⁶⁰ (...).

¹³⁶¹ (...).

Document 3

1440, agost 27. Barcelona.

Els consellers exposen els greuges comesos per Simó Salvador, bisbe de Barcelona, contra l'Hospital de la Santa Creu. Expliquen que el bisbe reclama quatre diners per lliura de les deixes a l'hospital i a la Pia Almoïna, i els consellers i prohoms de la ciutat acorden portar el cas a homes experts en dret.

AHCB, 1B. II. *Registre de Deliberacions 2*, f. 113.

Conçell sobre lo exhigir dels comptes que·l senyor bisbe de Barchelona pretén poder exhigir de les heretats lexades a coses pies, e de haver-ne IIII diners per lliura.

Divendres a XXVII del mes d'agost del any MCCCCXL los honorables mossèn Guillem dez Soler, mossèn Bernat Fiveller, mossèn Johan de Gualbes e mossèn Johan Marquet, consellers l'any present de la ciutat de Barchelona, ensemps ab lo honorable mossèn Pere de Malla, d'aquest acte absent, e los honorables mossèn Johan Lull, Huc Fiveller, Guillem de Vallsecca, Fferrer Nicholau de Gualbes, Guillem dez Torrent, Ramon sa Vall, Bernat sa Pila, Pere Dusay, Bernat Turell, Miquel de Muntjuhic, Betran dez Vall, Pere Arnau Pol e Bernat Ferrer, per los dits honorables consellers appellats e ab ells ensemps tots aiustats dins l'ort de la casa del Conçell de la dit ciutat, los dits honorables consellers, e lo dit mossèn Bernat Fivaller en nom e veu de tots, exposà en lo dit Concell com lo¹³⁶² senyor bisbe de Barchelona, contra forma e pràtica per sos predecessors bisbes de Barchelona acostumades, com¹³⁶³ pare e governador de les coses pies de son bisbat, ffa questió e compelleix molts e diversos mermassors de retra a ell o en sa cort compte e rahó de moltes heretats lexades a causes pies per molts testadors de la ciutat. E entre les altres, de heretats lexades al Hospital de Sancta Creu e a la Almoïna de la Seu de Barchelona, qui son dos membres per los qual se segueixen grans suffragis e almoynes, e continuació quotidiana de aquelles nostre senyor Déu remet e perdona molts pecats e deffelliments que·s fan [e] es cometen. E lo dit senyor bisbe volent imposar càrrechs extraordinaris e excessius als dits hospitals e almoïna, a attenuar la substancia lur les facultats no bastarien a les almoynes e suffragis qui·s fan e·s continuen. E la gent qui·s retrauria molt

¹³⁶² dit *ratllat*.

¹³⁶³ de *ratllat*; a *afegit a la interlínia*.

de jaquir-los lurs herències e facultats. E semblants preiudicis se seguirien a moltes altres coses pies hereves instituides per molts feels defunts. E jassie per ells dits consellers sie stat dit e rahonat al dit senyor bisbe, pregant-lo se'n degué abstenir, que ells ne havien comunicat ab los advocats de la f. 113^v dita ciutat i ab altres hòmens de sciència, los quals fundaven per via de dret que lo dit senyor bisbe injustament demanave e de dret no ho podia fer. Perquè ells dits consellers demanaven de consell als dits honorables ciutedans appellats e aquí ajustats que devien fer en les dites coses.¹³⁶⁴

E exposades les dites coses en lo dit Conçell, e altercat entre ells sobre aquelles, finalment la delliberació e conclusió ffou que ls dits honorables consellers ffessen ben veure e regonèxer a hòmens de sciència si lo dit senyor bisbe de dret e de justícia podia fer les dites coses, ço és, forçar e compel·lir los mermessors dels testaments dels testadors a retre e poder seu o de la sua cort, compte e rahó de les heretats per los testadors lexades a coses pies, e de haver de tota la valor de les heretats los llll diners per lliura que deman. E si-s trobe que per dret ne per justícia no ho degue fer, que'n sie applegat i ample conçell, e que sie complit e exeguit tot ço, e que'n ne serà determenat sens flixar-hi res.

Document 4

1440, agost 30. Barcelona.

Els consellers descriuen la reunió amb el bisbe Simó Salvador sobre l'assumpte de les herències i deixes en favor de l'Hospital de la Santa Creu. Els consellers i prohoms desitgen una ràpida resolució del afer i acorden continuar deliberant-ho amb els advocats de la ciutat, l'Hospital i la Pia Almoina, entre altres homes experts en dret.

AHCB, 1B. II. *Registre de Deliberacions* 2, f. 114.

Conçell tengut ab alguns prohòmens sobre concòrdia del regiment de Gerona, e sobre la qüestió que lo bisbe fa al Hospital per les herències qui ls són lexades, e sobre la finestra que entén a fer a la Plaça Nova.

¹³⁶⁴ (...).

Dimarts a XXX d'agost del any MCCCCXL, los honorables consellers tots v e los honorables mossèn Johan Lull, mossèn Johan Bussot, mossèn Francesch dez Pla, mossèn Johan de Marimon e mossèn Miquel de Muntjuhic, appellats per los dits honorables consellers e ab ells ajustats dins la Casa del Conçell de XXX de la dita ciutat, fforen aquí exposades dues coses per los dits honorables consellers e per mossèn Johan de Gualbes, en veu e nom de tots:

La primera com ells havien sentitment que si ells se metien a tractar concòrdia faedora entre los ciutedans de Gerona per rahó del regiment de la dita ciutat, cessarien en la dita ciutat les discòrdies e divisós, los quals entre ells són per rahó del regiment de la dita ciutat, cessarien en la dita ciutat les discòrdies e divisós, les quals entre ells són per rahó del regiment dessús dit e motes bandositat les quals són entre ells. Per ço ells dits consellers ne demanaven de consell que n ere faedor.

La segona cosa ere que los senyor bisbe digmenge prop passat, feste de Sanct Agustí, havie tramés per ells que volguessen venir a ell. E però com eren digmenge respongueren que al s'endamà, feste de la decollació de sanct Johan, ells hi irien. E axí fou fet. E com foren ab ell dix-lus que volguessen delliberar prestament sobre la finestra que ell havie començada en la paret de la Plaça Nova, la qual los obrers li tenien empexada. E que pus lo sacrament que ell havie fet de servir, la indempnitat de la bisbalia, romangués il·lès, que hi fos fet semblantment porxe, la quals ells dits consellers hi volien ésser¹³⁶⁵ fet. E après los parlà del fet de la qüestió la qual és sobre la reddició dels comptes de les herències lexades al hospital de la ciutat e a la almoyna de la Seu e a altres pies¹³⁶⁶ coses, que ls palgués que breument e sens plet fos vist, e obri·ls alguns partits per los quals molt fàcilment lo debat qui li és fet serie tolt e seria vist, que n deu ésser. E entre ls altres partits eren que fos vist e sabut per totes les ciutats del principat de Cathalunya com se usave, e que a ell plahie usar i servir-ho en semblant forma. E que fossen vists e regoneguts en lo ^{f. 114v} archiu de son palau los bisbes passats com ne havien usat, e que fos servat en semblant forma. E no volie que res que se n fos servat en son temps pogués ésser tret a conseqüència, ne al·legada possessió. E dels dits consellers sobre les dites coses se havien retenguda delliberació e devien-ne retre resposta

¹³⁶⁵ satisfet, *ratllat*.

¹³⁶⁶ causes, *ratllat*.

al dit senyor bisbe. Per ço ells demaven de consell quina resposta li devien tornar sobre les dites coses.¹³⁶⁷

En lo fet del dit senyor bisbe fforen de acord que·ls dits honorables consellers, ab paraules generals e concernents ensemps així la reddició dels comptes com de la finestra, tornassen resposta al dit senyor bisbe, la qual contengués que eren contents que tot se ves axí breument, com pogués la justícia per qui ere, e que tot plet e longuesa de temps ne fossen esquivats. E que après¹³⁶⁸ cercat¹³⁶⁹ en lo archiu de la dita ciutat, la dita paret en la qual se devia fer la dita finestra si era pròpia de la ciutat, ab consell dels advocats de la ciutat e ab los advocats del hospital, de la almoyna e altres homes de sciència fos acordat e ben delliberat com eren procehidor en les dites coses, e açí prés fi e conclusió lo dit Conçell.

Document 5

1448, gener 31. Barcelona.

Els consellers i prohoms de la ciutat aproven unes noves ordinacions sobre l'elecció dels administradors seculars de l'Hospital de la Santa Creu. Per a tal d'evitar abusos, s'escollirà un administrador cada mes de gener, amb un càrrec de dos anys i no més.

AHCB, 1.B.II. *Registre de Deliberacions* 4, f. 180.

Conçell tengut per los honorables consellers ensemps ab prohòmens de tots estaments sobre dues ordinacions, la una de la elecció dels administradors de l'Hospital de la Santa Creu e l'altra per no anticipar salaris als oficials e ministres de la ciutat.

Dimecres a XXXI de janer del any MCCCCXLVIII, en la casa del Conçell de XXX^{te}, ajustats a conçell per les coses devall scrites los honorables consellers ensemps ab los honorables mossèn Francesch dez Plà, mossèn Guillem dez Soler, mossèn Francesc Lobet, mossèn Miquel de Muntjuhic, Gabriel Ortigues, cònsol, Ramon Amat, Johan Careres, Bernat Pi, notari, Guillem Babau, especier, Anthoni Matheu, candaler de cera, Johan Travesset, sartra, Pere

¹³⁶⁷ (...).

¹³⁶⁸ cerat, ratllat.

¹³⁶⁹ afegit a la interlínia.

Avinent, argenter, e Monserrat f. 113^v Farrer, payer, aquí fou exposat per lo honorable mossèn Bernat ça Pila, un dels dits consellers, com ells consellers havien pensat que fossen dues ordinacions, la una de la elecció dels dos ciutadans qui són administradors del Hospital de Sancta Creu, e la altra de no anticipar salaris als officials e ministres de la ciutat. E que les havien fetes posar en scrits, e les quals los dits consellers faheren legir aquí en lo dit Concell per mi, Johan Franch, notari e scrivà del honorable Concell de la dita ciutat. E proposades les dites coses, e legides les dites ordiancions en lo dit Concell, aquelles foren loades, aprovades e ratificades per lo dit Concell, e haudes per molt bones, les quals ordinacions són de la tenor següent:

Per utilitat del Hospital de Sancta Creu de la ciutat e per metre en bona ordinació la administració de aquell, ordonaren los consellers e prohòmens de la dita ciutat que d'aquí avant los honorables consellers, ensemps ab alguns prohòmens en nombre de XII de tots estaments que ells volran elegir cascun any en lo mes de janer, elegesquen un notable ciutadà per ésser un dels dos administradors del dit hospital. E que cés la administració d'aquell ciutadà qui primer serà estat elegit. E axí sia fet quescún any en lo dit mes de janer. E en aquesta forma quescún administrador del dit hospital elegit per part de la ciutat tendrà l'administració del dit hospital per dos anys, e los dits administradors no pendran a anuig la dita administració, car moltes vegades los honorables consellers, pus hi avia administradors, no curaven de elegir-ne altres fins ne eren raquests, e encara après passava algun temps en tant que tornave en anuig dels dits administradors.¹³⁷⁰

Document 6

1449, gener 31. Barcelona.

Els consellers i dotze prohoms escullen un administrador de l'Hospital de la Santa Creu segons les ordinacions aprovades el gener del 1448.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 5, f. 92v-93.

¹³⁷⁰ (...).

Concell tengut per los honorables consellers, ensemps ab concell de prohòmens de tots estaments, sobre la elecció del un dels administradors del Hospital de la Santa Creu.

Divendres a XXXI de janer del any MCCCCXLVIII, en la casa appellada del Concell de XXX^{te}, ajustats los honorables consellers, ensemps ab lo concell de XII prohòmens per ells elegits per virtut d'una ordinació feta per consellers e prohòmens de tots estaments a XXXI de janer del any MCCCCXLVIII, dels quals XII prohòmens ne foren presents en lo present concell, qui són los següents: ço és, los honorables mossèn Francesch dez Pla, mossèn Johan de Marimon, mossèn Miquel de Muntjuhic, Bernat Merquet ^{f. 93r} Catria,¹³⁷¹ Ramon Amat, cònsol, Pere de Muntros, Johan ces Avaces, Gabriel Bofiy, notari, Anthoni Guimerà, especier, Jacme Soler, fuster bosquer. Los altres dos dels dits XII, qui eren lo honorable mossèn Farrer Nicholau de Gualbes e en Johan Rubert, perayre, jatsia fossen appellats per los verguers dels honorables consellers per ocupacions no posqueren ésser en lo present concell, e per aquella rahó fou procehit a la elecció devall contenguda, ab los dits x qui eren la maior part dels dits XII prohòmens.

E fou aquí exposat per lo honorable mossèn Pere Cestrada, un dels dits honorables consellers, per si e per sos altres honorables companyons, com per la dita ordinació de la qual demunt és feta menció, los consellers quescun any en lo mes de janer, ensemps ab concell de XII prohòmens per ells elegidors, deuen elegir un notable ciutadà per ésser un dels administradors del Hospital de Santa Creu, e que cés la administració del ciutadà primer elegit, e en aquesta forma quescun administrador tendrà la administració per dos anys, e per aquella rahó ells consellers havien elegit lo present concell, per ó que segons la dita ordinació fos geta elecció de un dels dits administradors. E per aquesta rahó era appellat lo present Concell. E de ordinació dels dits honorables consellers fou aquí legit per mi, Johan Franch, notari, escrivà dels honorable Concell de la dita ciutat, lo memorial fet per los dits honorables consellers de aquells la un dels quals bonament podia ésser elegit un per haver la administració del dit hospital. E proposades les dites coses, e lest lo dit memorial, a tots los del dit Concell lo dit memorial estech bé. E decontinent fou procehit a la dita elecció en aquesta forma, ço és, que quescuns dels honorables consellers, e de tots los altres

¹³⁷¹ *enlloc de Satria o Çatria.*

singularment apart, scriviren lurs vots en sengles ceduletas de paper, ço és, lo nom de aquell del dit memorial que·ls plagué, e après los meteren en una capça aquí appellada al mig del concell, sobre un banch. E com hagueren acabat de metre lurs vots en la ^{f. 93v} dita capça, fou fet escrutini dels dits vots per los honorables mossèn Ramon Savall, conseller, e mossèn Francesch Desplà, per lo dit mossèn Ramon a ell associat, present-mi dit Johan Franch, notari e scrivà. E fet lo dit escrutini, fou trobat que les més veus de aquells del dit concell eren girades al honorable mossèn¹³⁷²:

Johan Merquet.

E per consequent fou elegit lo dit mossèn Johan Merquet, e publicat per ésser un dels administradors del dit hospital per dos anys primer vinents.

Document 7

1450, maig 4. Barcelona.

Els consellers exposen davant de diversos prohoms de la ciutat el dèficit de les finances municipals i proposen mesures d'estalvi en la despesa, inclosa la reducció de la subvenció de l'Hospital de la Santa Creu. L'assemblea aprova la reducció.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 6, f. 106v-107r.

Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab alguns notables prohòmens sobre disminució de la quantitat que la ciutat presta a done quescun any al Hospital de Santa Creu, e de levar les guardes de Castellvín de Rosanes, e de relevar x lliures quescuna setmana de la obra del mur.

Diluns a IIII de maig del any MCCCCL, en la logeta qui és dins lo verger de la Casa del Concell, aiustats a concell per les coses devall scrites los honorables consellers, ensemps ab los honorables mossèn Guillem dez Soler, mossèn Guillem dez Torrent, mossèn Johan de Marimon, mossèn Bernat ça Pila e mossèn Ramon ça Vall, aquí fou exposat per lo honorable mossèn Miquel dez Pla, un dels dits honorables consellers en nom de tots, com la ciutat és vuy en punt que de bon troç les reebudes no abasten a pagar les despeses, e co[n]vé que

¹³⁷² Johan, *ratllat*.

s'[h]a a cercar manera que ^{f. 107r} les despeses sien aminvades, e en aquesta terça passada és estat levat compte que la Taula del Cambi de la dita ciutat ha bestrets en la dita terça prop passada que ha més donat per la dita ciutat que no ha reebut sis mil lliures, e és vist e axí mateix ho haurà a fer en les altres terces següents. E si no si proveheix, la dita ciutat vendria a un gran sotscayre, e encara qui és pus fort, que la dita Taula per ordinacons molt estretes no pot bestraure més que no reeb, si donchs no li és feta alguna assignació de que·s puscha reintegrar. E per ço ells consellers posaven les dites coses en lo present concell, per tant que sobre aqueles sia ben provehit.

E proposades les dites coses, e hauts diverses col·loquis entre los del dit concell, e exquisides entre ells moltes e diverses maneres que de les dates que fa la dita ciutat fossen levades e estalviades algunes quantitats, aquelles qui fossen pus fàcils. E primerament fou deliberat que de aquelles MCCCVII lliures de les quals la dita ciutat fa subvenció quescun any al Hospital de Santa Creu per sosteniment del dit hospital, ne sien levades quescun any CCVII lliures, axí que solament hi faça subvenció per any MC lliures, car attés que deppuys que la ciutat fa la dita subvenció de les dites MCCCVII lliures, lo dit hospital ha augmentat de reebuda quescun any més que no són les dites CCVII lliures. E la hora que la ciutat començà de fer subvenció al dit hospital de la dita ciutat deliberà que de la dita subvenció pusques disminuir tant com lo dit hospital augmentaria de reebuda.

Document 8

1453, maig 8. Barcelona.

Els consellers, juntament amb 12 prohoms, acorden allargar l'administració de Jaume Sapila en motiu d'unes obres iniciades sota la seva supervisió, i escullen a Pere Sestrada com a nou administrador, en lloc de Betran Torró.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 8, f. 98.

Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab conçell de prohòmens de tots staments sobre la elecció del un dels administradors del Hospital de Sancta Creu.

Dimecres a VIII de maig del any MCCCCLIII, en la casa apellada del Concell de XXX, ajusats los honorables consellers ensemps ab lo concell de XII prohòmens de tots estaments per virtut de una ordinació feta per consellers e prohòmens a XXXI de janer del any MCCCCXLVIII. E los prohòmens qui foren en lo present conçell són los següents, ço és: los honorables mossèn Guillem Dezsoler; mossèn Johan de Marimon; mossèn Pere Buçot; mossèn Guillem Colom; Pere Grau; Rafael Mir, alias Sartra; Gabriel Miró, Johan Marola, barber; Pere Figuera, sabater; e Pere Barber, virater; e dels dits XII hi falgueren per llurs ocupacions Johan dez Puig e Honorat Çaconomina, notari.

Aquí fou exposat per lo honorable mossèn Ffelip de Farrera, un dels dits consellers, en nom de tots com per la dita ordinació de la qual demunt es feta mençió los consellers quescun any ab concell de prohòmens per ells elegidors devien elegir un ciutedà per ésser un dels administradors del Hospital de Sancta Creu segons en la dita ordinació és contengut. E per aquesta rahó ells consellers havien elegit e apellat lo dit concell, però fou aquí dit e delliberat per lo dit conçell¹³⁷³ que lo honorable mossèn Jacme Çapila, qui és un dels dits administradors, attés que ha donada gran cura que sia estada començada una bella obre en lo dit hospital, qui encara no és acabada, mas és en bon punt, que ell dit mossèn Jacme romangue en la dita administració, e que en loch del honorable en Bertran Torró, qui és un dels dits administradors e ha tenguda la dita administració per dos anys, ne sia elegit un altre.

E de ordinació dels dits honorables consellers fou aquí legit per mi, Johan ^{f. 98v} Franch, notari e scrivà de l'honorable Concell de la dita ciutat, lo memorial fet per los honorables consellers de aquells, la un dels quals bonament podie ésser elegit per haver la administració del dit hospital. E proposades les dites coses e legit lo dit memorial, lo qual estech bé a tot lo dit concell, decontement feu procehir a la dita elecció en aquesta forma, ço és, que quescuns dels honorables consellers, e de tots los altres singularment a part, scriviren llurs vots en sengles ceduletes de paper, ço és, lo nom de aquell del dit memorials que·ls plague. E après lo materen en una capça aquí aparellada al mig del dit conçell, sobre un banch. E com hagueren acabat de metre llurs vots en la dita capça, fou fet scrutini dels dits vots per lo honorable mossèn Francí Carbó, un dels dits consellers, e per lo dit mossèn Guillem dez Soler,

¹³⁷³ però fou a, *ratllat*.

a ell associat, present mi, dit Johan Franch, notari e scrivà. E fet lo dit scrutini, fou trobat que les més veus de aquells del dit concell eren girades al honorable:

mossèn Pere Çestrada.

Document 9

1454, juliol 27. Barcelona.

Els consellers, juntament amb un grup de prohoms, exposen l'expulsió passada de dos oficials de l'Hospital de la Santa Creu, un físic i un cirurgià, i els intents de readmetre'ls, frustrats per l'oposició dels administradors eclesiàstics. L'assemblea acorda que els consellers ho deliberin amb el capítol de la Seu.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 7v-8v.

Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab alguns notables prohòmens sobre la demanda feta per lo senyor rey de Navarra de una galea que patronejada [per] Perotçó de Paçi, florentí co[r]ssari qui fou presa per dues fustes armades per aquesta ciutat. E sobre dos oficials del Hospital de Sant Creu, qui per los administradors passats són stats remoguts de llurs oficis. E sobre certa venda feta per lo senyor rey a-n Johan Bisbal de la juredicció criminal del Castell Bisbal e de un feu.

Dissabte a XXVII de juliol del any MCCCCLIII, en lo verger de la llotja de la mar, hon eren los honorables consellers per vendre les imposicions, ajustats per les coses devall scrites los dits honorables consellers ensemps ab los honorables mossèn Bernat Farrer, mossèn Pere dez Torrent, cònsol, an Remon dez Pla, major de dies, an ^{f. 8r} Ramon dez Pla, major de dies (*sic*), Johan de Mijavila, misser Ffrancesch Merquilles e misser Johan Dalmau, aquí fou exposat per lo honorable mossèn Pere dez Torrent, menor de dies, un dels dits consellers, en nom de tots, com ells dits consellers havien rebuda una letra del senyor rey de Navarra, ab la qual afferma que és sua la galea que patronejave Perotçó de Paçi, florentí co[r]ssari, la qual és estada presa per una calavela e galiota armades per aquesta ciutat. E per tant com la ciutat ha feta la dita armada, per virtut de privilegi e de la presa se han a ffer tres parts, pertanyent la una a la dita ciutat, l'altra a les fustes e l'altra a la xurma de la dita armada, ells consellers demanaven de

conçell als prohòmens demunt dits quins resposta és fahedora a la letra del dit senyor rey de Navarra.

Ítem, fou proposat en lo dit concell com en dies passats los administradors passats del Hospital de Sancta Creu, sens causa precedent, havien revocat mestre Ffrancesch de Pedralbes, metge, del offiçi de visitar los malalts del dit Hospital de Santa Creu. E axí mateix, a-n Johan Vivó, barber, qui havia aqueix mateix càrrech. E jatsia los dos ciutadans administradors del dit hospital haien raquests los dos administradors del dit hospital canonges de la Seu que-s adonassen a tornar les dites coses a loch, però no-u han curat ne curen de fer.¹³⁷⁴

f. 8v De la remoció feta dels dos offiçials del Hospital de Santa Creu fou deliberat que alguns dells consellers ne vagen a comunicar ab lo capítol de la Seu, car és de creure que per molts esguards lo dit capítol farà fer la rehó als dos administradors del dit hospital canonges de la dita Seu. E si no fan, que ladonchs los dits¹³⁷⁵ consellers façen en les dites coses tot ço que-ls parrà ésser expedient e rehonable.

Document 10

1454, octubre 22. Barcelona.

Els consellers i Consell de Trenta proposen que l'administració dels dos mil florins de la subvenció anual sigui una prerrogativa exclusiva dels consellers i els administradors seculares, com a mesura de pressió davant dels administradors eclesiàstics per la negativa de readmetre dos oficials.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 24v-26v.

Conçell ordinari de XXX precedent al Conçell de Cent Jurats tengut per les coses devall contengudes.

Dimarts a XXII de octubre del any MCCCCLIII, en la casa apellada del Conçell de XXX, ajustats a conçell per les coses devall scrites los honorables mossèn Ffarrer Nicholau de Gualbes,

¹³⁷⁴ (...).

¹³⁷⁵ missatgers, *ratllat*.

mossèn Joffre Servent e mossèn Pere dez Torrent, menor de dies, consellers de aquesta ciutat ab los honorables mossèn Valentí Gibert e mossèn Thomàs Pujada, menor de dies, de aquest acte absents. E axí mateix hi fou ajustada la major part del Concell ordinari de XXX^{ta}, la qual major part foren los següents, ço és, per lo stament dels ciutadans los honorables mossèn Bernat Farrer, Ramon dez Pla, major [de dies], Johan Çarovira, Johan de Migevila, Bernat Miquel, misser Bonanat de Puixmarí, misser Pere de Muntmany. E per lo stament dels mercaders los honorables Bertran Torró, Anthoni Sala, Johan Bach, Ramon Guerau; Ffrançí de Perarnau, Luís d'Olibes, Bernat de Vilaplana, Martí Olzina. E per lo stament dels artistes e manestrals, Pere Figuerola, notari, Anthoni Rima, specier, Pere Comes, sucrer, Gabriel Busquets, barber, Bernat Canalls, ^{f. 25^r} peyer, Guillem Ribes, texidor de lli, Anthoni Pelegrí, baster, Raffel Pujol, corredor de coll, e Jacme Perdigó, çabater. Aquí foren exposades les coses següents per lo honorable mossèn Ffarrer Nicholau de Gualbes, un dels dits consellers, en nom de tots.¹³⁷⁶

^{f. 25^v} Item fou exposat en lo present conçell com en lo passat fou deliberat per aquesta ciutat que per subvenció del Hospital de Santa Creu la dita ciutat prestàs quescun any III^{mil} florins, lo qual préstech de III^{mil} florins dura quescun any per molt temps. E après lo dit préstech fou baixat a menor quantitat. E ara per ço com lo dit hospital ha crescut de rendes e la ciutat ha minvat de reebudes, lo dit préstech és tornat a II^{mil} florins, lo qual préstech de II^{mil} florins se fa quescun any per la dita ciutat al dit hospital, en lo qual acostume de ésser IIII administradors, dos canonges de la Seu e dos notables ciutadans. E jatsia los dits ciutadans qui són per la dita ciutat administradors en lo present any haguessen deliberat en certa forma sobre los oficis del físich e cirugià, e sobre obre del dit hospital, però los dits canonges se lunyen del rehonable en les dites coses, e majorment en los offiçis e obres del dit hospital, volents que llur voluntat pas avant. E per ço, ells consellers havien pensant que pus la ciutat fa préstech dels dits II^{mil} florins, que la administració e distribució dels dits II^{mil} florins fos dels consellers e dels dits dos administradors qui són ciutedans, o de la major part de aquells, e que los dits dos canonges no se'n poguessen entremetre.¹³⁷⁷

¹³⁷⁶ (...).

¹³⁷⁷ (...).

f. 26v E per ço ells consellers posaven les dites coses en lo present conçell, per tant que per aquell sia deliberat si aquelles lo die de demà seran posades per ells consellers en lo dit Concell de Cent Jurats, en lo qual die, Déu migenant, lo dit concell se celebrerà.

E proposades totes les dites coses, e per lo present conçell ben enteses, per aquell fou deliberat que totes les coses demunt dites sien posades en lo dit Conçell de Cent Jurats, lo qual Déu volent hi farà provisions degudes e pertinents com a ell se pertangua fer aquelles. E axí hac fi e conclusió lo present concell.

Document 11

1454, octubre 23. Barcelona.

Els consellers i Consell de Cent Jurats deliberen sobre la possibilitat de conferir la gestió de la subvenció municipal exclusivament als administradors seculars. Finalment el Consell acorda anul·lar la subvenció, amb el benentès que podrà ser represa de nou quan el govern ho cregui convenient. A tal efecte disposa tota autoritat en els consellers i una comissió de prohoms de tots els estaments.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 26v-32v.

Concell de Cent Jurats celebrat per les coses en lo pus prop preçedent Concell de XXX contengudes.

Dimecres, festa de la primera translació del cors de madona sancta Eulàlia, verge e màrtir e patrona d'aquesta ciutat, que's comptave XXIII del mes d'octubre del any MCCCC cinquanta-quatre, apellat en la manera e forma acostumades lo Conçell de Cent Jurats de la dita ciutat, ab so de trompa per en Rafel Pujol, corredor, crida públich de la dita ciutat, e ajustat dins la gran sala hon semblant conçell és acostumat de ajustar, los honorables mossèn Farrer Nicholau de Gualbes, mossèn Joffre Servent e mossèn Pere dez Torrent, menor de dies, consellers de la dita ciutat ensemps ab los honorables mossèn Valentí Gibert e mossèn Thomàs Pujada, menor de dies, de ^{f. 27r} aquest acte absents, proposaren, o lo dit mossèn Pere dez Torrent, un dels dits consellers en nom e veu de tots, proposà.¹³⁷⁸

¹³⁷⁸ (...).

f. 30^r Item fou proposat en lo dit Conçell de Cent jurats com en lo passat havia alguns hospitals en la dita ciutat, e en l'any MCCCCI fou deliberat per lo reverend bisbe e capítol de la Seu e los honorables consellers qui ladonchs eren, e per lo Conçell de Cent Jurats, que fos fet un bell e notable hospital, sots invocació de Santa Creu, e que los altres hospitals fossen a units en aquest, e que per regir aquell fossen fets III administradors, ço és, dos canonges, qui fossen elegits per los dits reverend bisbe e capítol, e dos notables ciutadans, qui fossen elegits per¹³⁷⁹ part de la dita ciutat. E après en lo dit hospital fossen fetes grans obres, e per aquells fossen venuts molts morabatins e censes del dit hospital, en tant que les reebudes eren ten poques que no bastaven a la sustentació del dit hospital. E per ço, en l'any MCCCCVII, la dita ciutat, vehent la gran fretura que lo dit hospital passave, e que no-s podia sostenir en alguna fora, delliberà que per la dita ciutat fos prestat quescun any al dit hospital per subvenció de aquell III^{mil} florins, però a beneplàcit de la dita ciutat, f. 30^v e si lo hospital augmentave en rendes, que dels dits III^{mil} florins ne fos disminuït tant com lo dit hospital augmentaria en rendes. E per tant lo dit préstech fou disminuït a menor quantitat dels dits III^{mil} florins. E al present lo dit préstech és de II^{mil} florins. E fou ordonat per la dita ciutat que los dits administradors ciutedans quescú tengua la administració dos anys, ço és, que quescun any ne fos elegit un, e que cessàs aquell qui seria stat primer elegit, e hauria tinguda la dita administració per dos anys. E en l'any passat, havia en lo dit hospital dos administradors, e fou-ne elegit un en loch de un del darrer elegit. E romàs-hi aquell qui primer era stat elegit, e ho havia tengut fins III anys. E segons se es sebut, ho faheren per remoure del dit hospital un phísich e un cirurgià de aquells qui havien càrrech del dit hospital, e foren-ni mesos dos altres. E ells consellers, vahents que la dita ordinació de elegir los dits administradors ciutedans no era stada tinguda e observada segons sa sèrie e tenor, e per tant, per servir la dita ordinació, revocaren los dits dos administradors e elegiren-hi dos, ço és, los honorables mossèn Joffre Servent e mossèn Miquel dez Pla. E los dos administradors qui són canonges no-s són volguts concordar ab los dits dos administradors ciutedans, axí sobre los dits oficis de phísich e cirúrgich com encara en obres del dit hospital. E jatsia los dits consellers ne haien perlat ab lo capítol, fahents los algunes persuasions honestes e degudes, e en special que plagués al dit capítol voler attendre a la intenció que aquesta ciutat havia al benefici de aquell hospital, a la subvenció que li fahia per via de préstech. E que la dita ciutat no volia sinó que algun official

¹³⁷⁹ los dits reverend bisbe e capítol e dos notables ciutedans, *ratllat*.

o ministre de aquell ab desorde e sens demèrits no·n fos tret, car los salaris del dit hospital f.^{31r} eren de poca quantitat, e aquells qui tenien los offiçis del dit hospital, pensants-los haver de llur vida, los servien ab major voluntat. E que si los dits físich e cirúrgich ne eren trets ab justa causa e demèrits preçedents, que ells dits consellers pus ne fos vista la veritat, eren ben contents fer cessar la instància que los administradors ciutedans, en nom e per part de la dita ciutat, havien feta e fahien en fer tornar en lo dit hospital los dits físich e cirurgià. Emperò, lo dit capítol ho remés als dits administradors canonges, qui stan e perseveren en llur opinió. E per aquesta rehó¹³⁸⁰ era stat mogut entre els consellers que pus la dita ciutat fa lo préstech dels dits II^{mil} florins per subvençió del dit hospital, que seria propi que la administració dels dits II^{mil} florins se fahés per los dos administradors ciutedans, e no per altres. E per ço ells consellers ho posaven en lo present conçell, per tant que per aquell hi fos deliberat ço que li'n parrà ésser fahedor.¹³⁸¹

f. 31v E proposades totes les¹³⁸² coses demunt dites en lo dit Conçell de Cent Jurats, sobre aquelles fou deliberat per aquell en la forma següent:¹³⁸³

f. 32r Sobre lo fet del Hospital de Santa Creu e dels administrador de aquell, per lo dit Conçell de Cent Jurats fou deliberat que attès les dites coses demunt proposades per lo dit fet, que lo beneplàçit de fer préstech al dit hospital dels dits II^{mil} florins quescun any per subvençió de aquell sia revocat. E de fet lo dit conçell lo revoca, però attès que lo dit préstech se fehia a glòria e honor de nostre senyor Déus, a gran sustentació del dit hospital, e és de creure que aquesta ciutat ne és molt prosperada, lo dit Conçell de Cent Jurats delibera que lo dit préstech de II^{mil} florins sia fet de nou quescun any al dit hospital ab les qualitats que fou fet lo primer préstech, a beneplàçit, emperò, de la dita ciutat f. 32v e tant quant al Conçell de Cent Jurats d'aquella serà vist fahedor. Emperò, que la distribució dels dits II^{mil} florins sia feta en la forma que los consellers de la dita ciutat qui ara són e per temps seran e los administradors del dit hospital ciutedans serà vist fahedor, e no en altra forma. Emperò delibera lo dit Conçell de Cent Jurats que aquestes coses fossen remeses e comeses als consellers qui ara són e per temps seran, ab conçell de prohòmens de tots staments per ells elegidors, per los quals sia vist la forma com se haurà a ffer la dita distribució. E volgué lo dit Conçell de Cent Jurats que

¹³⁸⁰ era, *ratllat*.

¹³⁸¹ (...).

¹³⁸² d, *ratllat*.

¹³⁸³ (...).

los dits consellers e prohòmens haien en aquest fet tot aquell poder que ha lo dit Concell de Cent Jurats.

Document 12

1454, novembre 26. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta acorden presentar l'assumpte, encara inconclús, de la subvenció i la seva gestió al Consell de Cent Jurats.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 48r-49r.

Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab Conçell ordinari de XXXe preçedent al Conçell de Cent Jurats celebrat per causa de les remuneracions e altres coses.

Dimarts a XXVI de noembre del any MCCCCLIII, en la casa appellada del concell de XXX, ajustats a conçell per les coses devall scrites a los honorables consellers ensemps ab la major part del Conçell ordinari de XXXe, la qual major part¹³⁸⁴ foren los següents, ço és, per lo stament dels ciutedans los honorables mossèn Bernat Farrer, mossèn Pere dez Torrent, major de dies, Johan de Migevila, Bernat Miquel, Bonanat de Puixmarí, misser Pere de Muntmany, Pere Vicens Fabra. E per lo stament dels mercaders los honorables mossèn Ramon dez Pla e Johan Bach, cònsols, Bertran Torró, Antoni Sala, Ramon Guerau, Ffrançí de Perarnau, Luís d'Olibes, Bernat de Vilaplana, Martí Olzina. E per lo stament dels artistes e manestrals Johan Ginabret, Pere Figuerola, notari, Pere Comes, sucrer, Gabriel Busquets, barber, Gabriel Ribes, texidor de lli, Anthoni Pelagrí, baster, Rafel Pujol, corredor de coll, e Jacme Perdigó, çabater. Aquí fou exposat per lo honorable mossèn Ffarrer Nicholau de Gualbes, un dels dits consellers, en nom de tots, com loablement sia acostumat quescun any celebrar un Concell de Cent Jurats per fer remuneracions a aquells qui han servida la ciutat sens salari. E per aquesta rehó és estat deliberat entre ells consellers que lo die de demà sie celebrat lo dit Concell de Cent Jurats per la dita causa. E és stat mogut entre ells dits consellers si les coses

¹³⁸⁴ del conçell, *ratllat*.

devall mencio-f. 48v nades hi serien proposades, les quals posaven en lo dit conçell per tant que per aquell sia delliberat si·y seran proposades o no.

E primerament fou posat en lo present concell com per lo Concell de Cent jurats celebrat a XXIII d'octubre prop passat, entre les altres coses, fou feta certa deliberació per rehó de aquells II^{mil} florins que la ciutat acostuma quescon any prestar al Hospital de Santa Creu per subvençió de aquell, la qual deliberació és neçessari que en part sia abilitada, e la qual habilitació se ha a ffer per lo Conçell de Cent Jurats.¹³⁸⁵

f. 49r E proposades totes les coses demunt dites en lo present conçell, per aquell fou delliberat que los dits fets de les deliberacions del dit hospital e dels exàmen[s] e priorat dels dits notaris sien posades en lo dit Concell de Cent Jurats, qui Déu volent, se çelebrerà demà, com en aquell se pertangua la provisió de les dites coses.

Document 13

1454, novembre 27. Barcelona.

El Consell de Cent Jurats acorda que la deliberació anteriorment aprovada sobre la subvençió de l'Hospital de la Santa Creu s'ha de complir, i ho encarrega als consellers i a una comissió de sis prohoms de tots els estaments.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 49v-51r.

Dimecres a XXVII del mes de noembre, any MCCCCLIII, appellat lo Conçell de Cent Jurats en la forma acostumada dins la gran sala on semblant conçell és acostumat de ajustar, e proclamat e cridat lo jorn abans en la vesprada f. 50r e lo die present de matí per los lochs acostumats de la dita ciutat per en Raffel Pujol, crida públich de la dita ciutat, foren aquí exposades per lo honorable mossèn Thomàs Pujada, menor de dies, un dels honorables consellers, en nom de tots, les coses següents:¹³⁸⁶

Item hi fou proposat com en lo present Conçell de Cent Jurats celebrat a XXIII d'octubre prop passat, entre les altres coses, fou feta certa deliberació per rehó de aquells II^{mil} florins que la

¹³⁸⁵ (...).

¹³⁸⁶ (...).

ciutat acostuma quescun any prestar al Hospital de Sancta Creu per subvenció d'aquell. La qual deliberació és necessari que en part sia mudada e abilitada, e la qual mutació e abilitació neçessàriament se ha a ffer per lo present Concell de Cent Jurats.¹³⁸⁷

f. 50v E proposades totes les dites coses e offeretes les dites supplicacions en lo dit Conçell de Cent Jurats, per lo dit conçell sobre aquelles foren fetes les provisions següents:¹³⁸⁸

f. 51r Sobre lo fet de la deliberació feta per causa del préstech del Hospital de Sancta Creu fou deliberat per lo present Concell de Cent Jurats que la dita deliberació fos mudada e abilitada. E la forma com se farà fou remesa e comesa, e de fet lo dit conçell la remés e comés als honorables consellers qui ara són e per avant seran, e a VI prohòmens per ells elegidors, ab conçell emperò dels advocats de la dita ciutat, donant e atribuïnt lo dit concell als dits consellers e VI prohòmens sobre les dites coses ampla e bestant poder, e que ço que los dits consellers e VI prohòmens ab conçell dels dits advocats faran e deliberaran sobre els dites coses valguen e haien tanta efficàcia e valor com si per lo dit Conçell de Cent Jurats fossen fetes e deliberades.¹³⁸⁹

Document 14

1455, març 24. Barcelona.

Els consellers i els prohoms del Consell de Trenta-dos acorden pagar la subvenció municipal a l'Hospital de la Santa Creu. La mesura contradiu les decisions preses per les conselleries anteriors, i es justifica adduint els molts perjudicis que la falta de finançament causaria a l'hospital i a la ciutat.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 93r-95r.

¹³⁸⁷ (...).

¹³⁸⁸ (...).

¹³⁸⁹ *Al marge esquerra*: dijous a XXVIII del dit mes de noembre e any demunt dit los dits honorables consellers elegiren aquests vi prohòmens, qui són los següents, ço és: Bernat Farrer, Pere dez Torrent, major de dies, Pere de Prexana, Agustí de Maçanet, Barthomeu Agell, notari, Johan Travasser, sartre. E après dijous a XXVII de fabrer del any MCCCCLV, attés que lo dit Agustí Maçanet era batle de Barchelona, en loch seu elegiren lo honorable Ramon dez Pla, cònsol.

Conçell tengut per los honorables consellers ensemps ab lo Conçell ordinari olim appellat de XXXII per rehó del préstech de Ilmil florins qui-s acustume de fer al Hospital de Santa Creu, e sobre lo fet dels carnicers e dels cambiadors.

Dilluns a XXVIII de març del any MCCCCLV, en la casa appellada del Conçell de XXX, ajustats a conçell per les coses devall scrites los honorables consellers ensemps ab la major part del Conçell ^{f. 93v} ordinari olim appellat de XXX, e ara appellat de XXXII, com hi falguessen los honorables en Ffrancesch Merquet de Palou, Bernat Pol e Bernat Miquel, e és ver que los verguers faheren relació a mi, Johan Franch, notari e scrivà del honorable conçell de la dita ciutat, que ells havien appellat lo dit Conçell de XXXII, e ho havien denunçiat a alguns personalment, e a altres en llurs cases, que sots virtut del sacrament que fet havien fossen personalment al dit conçell. Però és veritat que en les cases dels dits Bernat Pol e Bernat¹³⁹⁰ Miquel los fou dit que ells dos no eren en Barchelona. E per ço foren scrits los qui foren en lo dit conçell, e foren los següents, ço és, los honorables:

Ciutedans:

Guillem Romeu
Jacme Genís de Vallsecha
Tomàs de Rajadell
Misser Pere dez Valls
Misser Ramon Soler

Artistes:

Johan Planes
Pere Guanyador
Miquel Benaula
Anthoni Abelló, causídich
Genís Çabater, speçier
Bernat Casanoves, candaler de cera
Pere Costa
Melchior Rama

} notaris

} barbers

Mercaders:

Johan de Torralba
Ffrançí de Perarnau
Barthomeu Miró
Johan de Barqueres
Barthomeu Ram

Manestrals:

Pere Astelrich, argenter
Ramon Bertran, farrer
Lorenç Ros, perayra
Johan Comte, texidor de llana
Frañesch Axada, texidor de lli

¹³⁹⁰ Pol, *ratllat*.

Arnau de Pujasola

Salvador Fexes, boter

Thomàs dez Mas

Johan Tàpies, ballester

Johan d'Aguilar

Bernat Font, lanser

f. 94r E en lo dit conçell fou exposat per lo honorable mossèn Ffrancesch Matella, un dels dits consellers en nom de tots, com per certa differència qui era entre los administradors del Hospital de Santa Creu, ço és, los canonges qui [h]y són per los reverend bisbe e capítol de la Seu e los dos ciutedans qui hi són per la ciutat, lo Concell de Cent Jurats feu certa provisió per la qual lo préstech de II^{mil} florins qui-s fa per la dita ciutat per subvenció del dit hospital és estat cessat en alguna part, e siam prop la Setmana Santa, en la qual acostumen de venir les dones qui nodreixen los infants per ésser paguades. E si lo dit hospital no havia lo dit préstech no porien ésser paguades, e és de creure que les dites dones leixerien los dits infants, de que-s seguiria gran scàndol e perill. E axí mateix molts dels ministres del dit hospital qui no poden ésser paguats de llurs salaris leixerien lo dit servey, de què-s seguiria gran inconvenient. E per ço ells consellers ho posaven en lo present conçell, per ço que per aquell fos deliberat que [h]y és fahedor.¹³⁹¹

f. 95r E proposades totes les dites coses en lo dit conçell per aquell hi fou deliberat en la forma següent:

E primerament sobre lo fet del préstech al Hospital de Sancta Creu, attès que és cosa molt pia, e tal que lo dit préstech no deu cessar en alguna forma, ateses los grans inconvenients qui se'n porien seguir si no era fet lo dit préstech, fou deliberat per lo dit concell que sia paguada al dit hospital una terça o aquella quantitat del dit préstech que als dits consellers serà vist fahedor ésser necessària al dit hospital.

Document 15

1455, maig 31. Barcelona.

Els consellers i dotze prohoms triats per escollir l'administrador de la Santa Creu deroguen l'administració de Jofre Sirvent i Miquel Desplà, al·legant que van ser escollits de forma

¹³⁹¹ (...).

contrària a les ordinacions del 1448. En el seu lloc escullen Pere de Prexana, llavors conseller, i Bernat Miquel.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 9, f. 131v-132v.

Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab prohòmens de tots staments sobre la elecció dels administradors del Hospital de Santa Creu.

Dissabte a XXXI de maig del any MCCCCLV, en lo verger de la Casa de la Ciutat, ajustats los honorables consellers ensemps ab lo concell de XII prohòmens de tots staments per ells elegits per virtut d'una ordinació feta per consellers e prohòmens a XXXI de janer del any MCCCXL vuyt. E los prohòmens qui foren en lo present conçell són los següents, ço és, los honorables:

Ciutedans:	Mercaders:	Artistes:	Manestrals:
Pere Serra	Martí Solzina	Nicholau Çafont, notari	Pere Carbonell
Johan Çarovira	Luís d'Olibes	Anthoni Guimerà, specier	Jacme Perdiguó
Misser Pere dez Valls	Bernat Johan de Vilaplana	Johan Vivó, barber	Anthoni Pelagrí, baster

} çabaters

Aquí fou exposat per lo honorable mossèn Ramon dez Pla, un dels dits consellers, en nom de tots, com per la dita ordinació de la qual demunt se fa mençió, los consellers quescun any ab conçell de prohòmens per ells elegidors, deuen elegir un ciutedà per ésser un dels administradors del Hospital de Santa Creu, e que contra la dita ordinació en los anys MCCCCLIII e LIIII foren fetes les dites eleccions de ciutedans. E per ço ells consellers, volents tornar la dita elecció segons la dita ordinació, per alguns bons respectes era stat mogut entre ells consellers que fossen revocats de la dita adminsitració los honorables mossèn Miquel dez Pla e mossèn Joffre Servent, qui a VI d'abril del any MCCCCLIII foren elegits en administradors del dit hospital en nom de la ^{f. 132r} dita ciutat. E per ço ells consellers ho posaven en lo present concell, per tant que fos vist com hi és procehidor. E proposades totes les dites coses per lo dit concell fou delliberat que fossen revocats de la dita administració¹³⁹² los dits mossèn Miquel dez Pla e mossèn Joffre Servent, e que sien elegits II notables prohòmens qui regesquen la dita administració per lo temps devall contengut. E per aquesta reho fou aquí legit cert memorial fet d'alguns notables prohòmens dels quals ne fossen elegits dos per ésser

¹³⁹² per lo temps devall contengut. E per aquesta reho fou legit cert memorial, *ratllat*.

administradors del dit hospital. E lo dit memorial legit stech bé e quescú del dit conçell lo hach per bo e decontinent fou proçehit a la dita elecció, ço çes, que quescú dels dits honorables consellers e de tots los altres singularment a part scriurien lurs vots en sengles ceduletes de paper, ço és, los noms de aquells dos del dit memorial que·ls plague. E après les materen en una capça aquí aparellada al mig del dit conçell sobre un banch. E com hagueren acabat de metre llurs vots en la dita capça fou fet scrutini dels dits vots per los dits honorables mossèn Ramon dez Pla e Pere Serra, a ell assosiat, present mi, Johan Franch, notari e scrivà del honorable concell de la dita ciutat. E fet lo dit scrutini fou trobat que les més veus de aquelles del dit concell e tots sinó un hagueren girades llurs veus als honorables mossèn Pere de Prexana, ara conseller, e Bernat Miquel, ciutedà de la dita ciutat.

E axí fou publicat en lo dit conçell per mi, dit Johan Franch, notari e scrivà, e decontinent per lo dit conçell fou delliberat que la administració del dit mossèn Pere de Prexana dur per dos anys primer vinents, e aquella del dit en Bernat Miquel dur per un any primer vinent, a fi que passat aquell any ne sia elegit un, e axí d'aquí avant quescun any un altre. E en aquesta forma quescun adm^{f. 132v}nistrador tendrà la dita administració dos anys, segons sèrie e tenor de la dita ordinaçió.

E axí hac fi e conclusió lo present conçell, per lo qual foren elegits segons és dit en administradors del dit hospital los dits honorables:

Mossèn Pere de Prexana, ara conseller.

Bernat Miquel, ciutedà de Barchelona.

Document 16

1458, novembre 24. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos escullen Jofre Sirvent administrador de l'Hospital de la Santa Creu.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 12, f. 62.

Concell tengut per los honorables consellers ab lo Concell de XXXII sobre elegir un dels administradors del Hospital de Sancta Creu e guardes de Muntjuhich, e sobre remuneracions e creació de síndichs a prestar la facultat al senyor rey.

Divendres a XXVIII de noembre del any MCCCCLVIII, en la casa appellada del Conçell de XXX, ajustats los honorables consellers ensemps ab la més part del Conçell ordinari de XXXII, en lo qual foren los següents, ço és:

Ciudadans:	Mercaders:	Artistes:		Manestrals:
Francesch Marquet de Palou	Mossèn Miquel de Manresa	Raphel Riudor	} notaris	Francesch Dioch, perayre
Johan de Migevila	Luís Gilabert	Anthoni Johan		Jacme Perdigó, farrer
Bernat Pol	Pere dez Pla	Berenguer Padrosell		Barthomeu Nicholau, blanquer
Bernat de Granollachs	Gabriel Çoliveres	Jacme Mas		Francesch Sonet, paher
	Pere Sant Pol	Pere Guanyador		Johan Raphel, fustanier
	Barthomeu Quintana	Lorenç Canyadell, specier		Anthoni Ferran, rajoler.
	Pere Busquets	Jacme Borraç, barber		

E noresmenys fou present en lo dit concell lo honorable misser Pere dez Torrent, un dels administradors de la Taula de Cambi de la ciutat. E feta primer la relació acustumada fer per los verguers de haver appellats tots los del dit concell personalment o en lurs habitacions, aquí fou exposat per lo honorable mossèn Jofre Sirvent, un dels dits consellers, en nom de tots, com lo present concell devia elegir un dels administradors segons pràctica e costum de la dita ciutat, que és que quescun any és elegit un dels dits administradors, e lo darrer elegit resta e lo primer elegit, ço és, lo qui hi ha stat dos anys, ne hix. E per ço com vuy tenen la dita administració lo honorable mossèn Bernat Miquel e mossèn Pere de Prexana, e lo dit mossèn Bernat la haie tenguda per dos anys, per tant era necessari traure'n lo dit mossèn Bernat, e en loch seu metre'n-[h]i^{f. 62v} un altre. E per aquesta rehó ells dits consellers havien fet cert memorial de algunes notables persones, les quals serien lestes en lo present concell, a fi que per aquell ne fos presa una, aquella que millor los fos vista. E decontinent feta la dita proposició, lo dit memorial fou lest en lo dit conçell¹³⁹³, e aquell fou haüt per bo e tots los del

¹³⁹³ concordes, ratllat.

dit concell concordades elegiren e quescun donà sa veu e son vot, e per consegüent fou elegit en administrador del dit hospital, remogut lo dit mossèn Bernat Miquel, lo honorable:

mossèn Joffre Sirvent.

Document 17

1461, novembre 4. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos substitueixen Jofre Sirvent per Lluís Setantí en l'administració de l'Hospital de la Santa Creu, al·legant que Sirvent havia ocupat el càrrec durant més de dos anys i, per tant, de forma contrària a les ordinacions.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 16, f. 20v-22v.

Concell de XXXII e de XVI per causa de la expedició de les letras dirigides al senyor Rey, als LXII de la cort d'Aragó e a n Johan Farrer, tramés lur, e foren elets guardes d'imposicions, e l'offiçi d'en Terrats, e del albaraner de la farina, e administradors del Hospital de Santa Creu.

Dimecres a IIII de noembre del any MCCCCLXI, en la casa apellada del Concell de XXX, ajustats los honorables consellers ensemps ab la major part del Concell de XXXII e de XVI, e feta la relació acostumada fer per los verguers de haver appellats tots los que del dit concell, personalment o en lurs habitacions, aquí foren lestes tres letras dels diputats de Cathalunya e concell lur.¹³⁹⁴

f. 22v Item sobre l'offiçi del administrador del Hospital de Sancta Creu, lo dit concell, en loch del honorable mossèn Joffre Sirvent, a movent aquell de la dita administració, com haie tenguda aquella no solament dos anys, más encare passats III, elegí lo honorable mossèn Luís de Setantí, volent lo dit concell que la ordinació feta sobre la elecció dels dits administradors sia d'aquí avant servada segons sa seria e tenor, e que lo dit mossèn Luís tengua lo dit offiçi d'aquí al mes de maig primer vinent, e del dit mes a dos anys lavors contínuament venidors, e lo qui resterà, ço és, lo honorable mossèn Francí Çescorts sia mudat del dit mes de maig prop vinent a un any après següent:

mossèn Luís Setantí.

¹³⁹⁴ (...).

Document 18

1468, febrer 18. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos debaten sobre les conseqüències de la fallida de la Taula de Canvi. Acorden eximir l'Hospital de la Santa Creu, juntament amb la Diputació del General, de les propostes de reestructuració del deute municipal.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 18, f. 90r-91r.

Concell de Cent Jurats çelebrat per reho del dit redreç de la dita Taula, e altres coses en los Concells de XXXII dessús continuats mençionades.

Lo dit die de dijous a XVIII de ffabrer de l'any MCCCCLXVIII, appellat lo Concell de Cent Jurats e ajustat dins la gran sala de la Casa de la Ciutat, hon semblant concell és acostumat ajustar, e proclamat e cridat un jorn abans en la vesprada e lo die present per lo matí per los lochs acostumats de la dita ciutat, aquí foren proposats per lo honorable mossèn Pere Rocha Serra, altre dels honorables consellers, los fets següents:¹³⁹⁵

f. 90v E que d'aquí avant, los creadors de la dita Taula sien pagats de moneda vui a tota lur voluntat e sens dilació alguna íntegrament de tot lo que degut serà. E sobre les reebudes e entrades de la dita ciutat que bastem complidament satisfer e pagar los càrrechs de aquella axí ordinaris com extraordinaris acostumats ésser pagats per la dita ciutat, les quals ordinacions són de tenor següent:

Primerament lo dit Consell de Cent Jurats statueix e ordone per lo redreç de la dita Taula e benefici públich de la dita ciutat, que totes les quantitats degudes per la dita Taula f. 91r a qualsevol persones de qualsevol stament, grau o condició sia, stiguen en la dita Taula axí com vuy stan, exceptada la quantitat deguda al General e al Hospital de Santa Creu de la dita ciutat. E que lo clavari e síndich de aquella, al qual serà fet e fermat ample e bestant poder, façe venda de censal a quescun dels creadors de la dita taula de aquella, ço és, quantitat, que la dita Taula li deurà, o de aquella part que elegiria e volrà quescun dels dits creadors e a tota

¹³⁹⁵ (...).

lur voluntat, a for o reho de XX mil per mil, sevant sobre açò la forma e pràticha servada en los censals venuts per la subvençió de la dita Taula.¹³⁹⁶

Document 19

1472, agost 24. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden una ordinació que prohibeix els préstecs amb usura i la confiscació de la quantitat prestada il·lícitament. La quarta part de la suma ha de ser entregada a l'Hospital de la Santa Creu. Alhora, davant de les dificultats de la ciutat per pagar les pensions de censal als creditors, acorden pagar l'hospital de forma prioritària, aduint l'estat crític de les seves finances. Finalment, acorden portar la qüestió de la subvençió al proper Consell de Cent Jurats.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 21, f. 76v-78r.

Concell de XXXII sobre afforament de vitualles, e per fet de usures, e per delliberacions de la deputació, e sobre pagar dels censals del Spital de Sancta Creu.

Dilluns a XXIII d'agost, any MCCCCLXXII, ajustats los honorables consellers ensemps ab lo Concell ordinari de XXXII o la major part d'aquell en lo verger de la Casa de la Ciutat de Barchelona f. 77r aquí per lo honorable mossèn Johan Matheu en nom seu e dels altres honorables consellers companyons seus foren proposades les coses següents:¹³⁹⁷

f. 77v En quant toque lo fet de les usures, les quals són axí per leys humanals com divinals improvades, lo concell feu conclusió que no sia lícit a algun fer préstichs en que capia a càrrega usura. E qui farà lo contrari perda la quantitat que prestada haurà, o de la qual ab la dita usura haurà contractat, la qual quantitat perduda sia adquisida fetes III parts, una al acusador, altre al official exequant, e les restants dues al Spital de Santa Creu. Emperò que açò sie entès dels contractes que del die present en avant seran fets. E que dels contractes

¹³⁹⁶ (...).

¹³⁹⁷ (...).

en lo passat fets no pusquen haver usar o interers algú sinó que cobren tant la quantitat de la qual se seran desexits e haien restituïr les penyores.¹³⁹⁸

f. 78r E legides dites conclusions, fou més proposat per lo dit mossèn Johan Matheu com ells consellers, vehents que les pensions dels censals no poden ésser pagades die adiat, com solien, han delliberat pagar aquelles segons la prioritat de quescuns. Emperò és veritat que lo Spital de Santa Creu d'aquesta ciutat ha rebudes sobre la dita ciutat de dues spèçies, ço és, pensions de diverses censals que la ciutat li fa e cert donatiu de quantitat de ultra mil lliures que la ciutat li acostume fer quescun any, és a ells consellers gran dupte si en pagar lo dit spital serveran l'orde dels altres creedors. E és cert que si l'orde és servat, al dit hospital convendrà tencar les portes del dit spital als pobres, com vuy no reebe sinó los dits censals e donatiu. E par a ells que portaria gran contrari com lo dit spital sia la conservació de aquesta ciutat per la gran almoyna que aquí's fa. E com dites coses haien gran dupte és proposat al present concell, a ffi que per aquell ne sia feta la conclusió que plasent li serà.

E proposades les dites e legides les dites conclusions de la deputació lo concell féu les conclusions següents:¹³⁹⁹

f. 78r En quant toque lo fet del Spital de Santa Creu, lo concell fa conclusió e delliberació que lo dit Spital, en tant com toque les pensions, sie progativat per una anyada primer vinent, ço és, que sia pagat la jornada que serà a temps. Tant com toque lo donatiu que sie remés al Concell de Cent Jurats.

Document 20

1472, setembre 2.

Els consellers i prohoms del Consell de Cent ratifiquen la decisió presa pels consellers i el Consell de Trenta-dos sobre prioritzar el pagament de les pensions de censal de l'Hospital de la Santa Creu.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 21, f. 80v-82v.

¹³⁹⁸ (...).

¹³⁹⁹ (...).

Conçell de Cent Jurats sobre les coses en lo prop Concell de XXXII mencionades.

Dimecres a II de setembre, any MCCCCLXII, ajustats los honorables consellers e lo Conçell de Cent Jurats dins la gran sala de la Casa del Concell, e proclamat e cridat ab so e trompe e crida feta lo dit die present en la matinada e lo die passat en la vesprada per en Raphel Pujol, crida públich, per los lochs acostumats de la dita ciutat e en la forma acostumada.¹⁴⁰⁰

f. 81v Item fou més avant proposat per lo dit mossèn Conomines com la ciutat, no podent pagar les pensions dels censals dia adiat com fer solia, és stat més orde que quescun dels censalistes sia pagat segons la pràcticha e prioritat que serà a terme en quescuna mesada. Los dies passats, ells consellers, considerants que l'ospital si era pagat per dit orde dels censals que la ciutat li fa e del donatiu vindria en gran sotscaïe, e haurà tencar les portes als infants, als ignoscents e altres malalts, cosa la qual seria de gran ignomínia e desorde e contra la pietat que aquesta ciutat sol haver vers dit spital, per la qual Déu ha endressada aquesta ciutat, proposaren al Concell de XXXII si seria feta prorogativa al dit spital, ço és, que fos pagat primer dels altres sens tenir dit orde, lo qual Concell de XXXII feu conclusió que en les pensions dels censals fos prorogativat. En quant toque lo donatiu, lo dit concell no·n feu conclusió, més remés lo dit fet al present concell. E per tant és proposat a ffi que per lo present concell ne sia feta conclusió.¹⁴⁰¹

f. 82r E proposades les dites coses per lo concell foren fetes les conclusions següents:¹⁴⁰²

f. 82v En quant toque lo fet del donatiu que la ciutat acostuma a fer quescun any al hospital de Santa Creu, e és proposat si en aquell serà progativat, ço és, si serà preferit en pagua del dit donatiu als censalistes, lo concell feu conclusió e delliberació que lo dit hospital, quant en lo dit donatiu no sia progativat, més que sia pagat lo dit donatiu per l'ordre que los censalistes seran pagats.

Document 21

1475, juliol 1. Barcelona.

¹⁴⁰⁰ (...).

¹⁴⁰¹ (...).

¹⁴⁰² (...).

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos debaten sobre l'arribada de malalts de pesta a la ciutat, i proposen la creació d'un llatzeret per rebre'ls. Finalment acorden delegar el procés en els consellers i els quatre guardes de la pestilència.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 21, f. 181v-183r.

Conçell de XXXII sobre lo pagament dels jutges de la capitulació e per provehir als que venen malalts de pesta.

Dissapte primer die de juliol, any MCCCCLXXV, ajustats los honorables consellers ensemps ab la més part del Concell ordinari de XXXII en lo verger de la Casa del Conçell de la ciutat de Barchelona, aquí per lo honorable mossèn Pere Bussot, en nom seu e dels altres honorables consellers companys seus, foren proposades les coses següents:¹⁴⁰³

f. 182r Item fonch proposat com per causa de la gran pestilència que per disposició divinal és axí en València com en Mallorques, lo present conçell ordonà no sia permés a algun que vingués dels dits lochs pestilenciats entrar per mar o per terra en la present ciutat, e axí és stat exequat. És veritat que alguns malalts venints dels dits lochs recorren al spital, negant haver del dit mal e venir dels dits lochs, los quals ésser foragitats e ésser lençats no seria vist pertànyer a la humanitat e caritat de les quals acostuma aquesta ciutat usar, és pensat si seria procurat haver alguna casa que fos fora la muralla, e no molt luny de aquelle, e que en aquella fossen mesos dos o tres lits, e que aquí hagués alguna dona o algun home per servir. E que si algun és portat o vindrà al dit spital lo qual haie del dit mal, que aquell tal sia portat en dita casa, e sia ministrat en nom del dit spital en menjar, beure, barber, speçier e altres coses necessàries, emperò aço no pot ésser exequat ne ells consellers ho volrien exequar sens determinació del present conçell, e per tant jatsia ja altra vegada lo present concell elegís IIII persones per provehir en totes coses tocants les dites malalties, emperò per que lo present concell sia certifficat de totes, és proposat en lo present concell per que·[h]y sia provehit.¹⁴⁰⁴

f. 183r En quant toque les persones malaltes de pestilència qui venen al spital, lo concell feu conclusió e delliberació que dites coses sien remeses als honorables consellers, e a les IIII

¹⁴⁰³ (...).

¹⁴⁰⁴ (...).

persones ja dessús en lo fet de la garde de la pestilència per lo present concell deputades, ab plena potestat del present conçell en totes coses.

Document 22

1477, abril 24. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden traslladar al Consell de Cent la súplica de les monges jerònimes de ser traslladades a l'Hospital de Sant Macià, que prometen cuidar i conservar.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 23, f. 115r-116r.

Concell de Trenta-dos sobre si los fets devall mencionats serien posats en Concell de Cent Jurats, ço és, del testament als consellers lexat per lurs precessors e per mudar les monges de Santa Margarida a Sanct Maçjà, e dar ordre que per lo General pach les pensions de censal, e per una supplicació de una alcavota, e per elegir un en la XXVIII de la cort, e elegir sotsíndich.

Dijous a XXVIII d'abril del any MCCCCLXXVII, ajustats los honorables consellers e Concell de XXXII o la major part d'aquell en lo apartament appellat de trenta de la Casa del Concell de la Ciutat de Barchelona, aquí per lo honorable mossèn Ffrancesch Cothó, en nom seu e dels altres honorables consellers companyons seus, foren proposades les coses següents.¹⁴⁰⁵

Item fonch proposat com a ells consellers és stada feta gran instància axí per la senyora reyna com per moltes persones devotes e de notable vida que la ciutat consentís en quant en ella fos pertanyent que la casa del Hospital de Sant Macià, en que alguns pobres algunes vesprades jahen, e és unit al Hospital de Santa Creu, sia atorgat f. 115v a les dones rescluses, les quals per novella provisió de nostre senyor lo papa novament són constituïdes sots retgle de les Gerònimes, les quals volen a lur despesa obrar casa per elles en dit spital, e encare lexar legítim loch per los dits pobres, e tenir-los lits nets, les quals coses ells consellers no han

¹⁴⁰⁵ (...).

volgudes atorgar sens delliberació del present concell. E per çò era posat en aquell, que·[h]y fahés la conclusió que ben vista li-n fos.¹⁴⁰⁶

f. 116^r E proposades les dites coses, e legides la supplicació de la dita alcavota, lo concell feu conclusió que tots los dits fets pujassen [e] es proposassen en Concell de Cent Jurats, a ffi que sobre aquells ne fos feta la determinació que plasent li fora.

Document 23

1477, abril 25. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Cent acorden traslladar la petició de les jerònimes al Consell de Trenta-dos.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 23, f. 116r-118r.

Conçell de Cent Jurats en lo qual foren proposades les coses en lo pus prop concell contengudes, e foren elegits cònsols e jutge de apells.

Divendres a XXV d'abril del any MCCCCLXXVII, lo Concell de Cent Jurats cridat e proclamat lo die abans en la vesprada e lo die present per lo matí per los lochs acostumats de la present ciutat ab so de trompe, e ajustats dins la gran sala de la Casa de la dita ciutat de Barchelona, aquí per lo honorable mossèn Balestar de Gualbes, altre dels dits consellers, en nom seu e de sos honorables consellers companyos seus, foren proposades les coses següents.¹⁴⁰⁷

f. 117^r Item hi fonch proposat com ells consellers eren stats gratament instats, axí per la dita senyora Reyna com per moltes altres persones devotes, que la ciutat volgués consentir en quant en ella fos que les rescluses de Santa Margardia se posquessen mudar a Sant Macià, que era loch més spayós e dispost per elles, com novament fossen fetes per auctoritat de nostre Sant Pere del ordre de les Iherónimes, offerint tenir en dit loch lits nets e altres coses per albergar e acullir los pobres. E per ço ells consellers posaven totes les dites coses a ffi que·[h]y fos feta la delliberació que li-n fos ben vista fahedora.¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰⁶ (...).

¹⁴⁰⁷ (...).

¹⁴⁰⁸ (...).

f. 118r En quant toque lo consentir que l'Espital de Sant Macià sia atorgat a les dones rescluses, qui novament són admeses sots la retgle de Sant Iherónim, lo concell, considerat que en dit negoci han ésser vistes moltes coses, les quals en lo present concell no porien ésser vistes, remet e comet totes les dites coses als honorables consellers e Concell de XXXII, qui ara és e per temps serà, ab tal e tanta potestat com ha lo present Concell de Cent Jurats.

Document 24

1477, maig 6. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden la cessió de l'Hospital de Sant Macià a les monges jerònimes i la creació d'una comissió de quatre prohoms per supervisar el procés.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 23, f. 120v-121v.

Concell de XXXII sobre lo fet de les rescluses qui's volen mudar a Sant Macià, e d'una supplicació d'alcavota, e provisió de forments, e elecció d'un portaler, e de pesador.

Dimarts a VI de maig de l'any MCCCCLXXVII, ajustats los honorables consellers e Conçell de XXXII o la major part d'aquell en lo verger de la Casa de la Ciutat, aquí per lo honorable mossèn Baltasar de Gualbes en nom¹⁴⁰⁹ de tots sos companys, foren proposades les coses següents:

Ço és com per lo Concell de Cent jurats celebrat a XXV del passat fonch remés al present Concell lo fet del Spital de Sant Macià, lo qual és unit ensemps ab los altres spitals al Spital de Santa Creu de la dita ciutat, del qual aquesta ciutat e lo capítol de la Seu són administradors, és demenat per moltes devotes persones que sia atorgat per ésser casa per les dones rescuses, les quals novament són stades admeses per nostre senyor lo papa en la retgle de Sant Iherónim, e la casa en que stan és axí petita que no és possible dites dones hi puxen caber, majorment que és presumidor que attès dites dones són ara de la dita regle, moltes dones axí filles de homes de honor, com altres, se metran en dita religió, e han mester haien loch competent per lur viure. E d'açò entre les altres és principal e que de dites coses se

¹⁴⁰⁹ seus e, afegit a la interlínia.

encarrega la senyora reyna de Sicília, qui·n ha diverses vegades parlat ab ells consellers, e principament per la ^{f. 121r} instància de la dita senyora, ells consellers posaren dites coses al present Concell de XXXII, e per aquell fonch après posat en Concell de Cent Jurats, lo qual ho remés al dit e present conçell, e per ço era proposat en aquell per que·n fahés la delliberació que vista li·u fos.1410

^{f. 121v} Ço és en quant toque lo fet del Spital de Sanct Maçia, demenant que sia donat a les dones ara appellades lerònimes, és feta conclusió que del present conçell sien elegides IIII persones, ço és, una de quescun staemnt, qui ab los honorables consellers, applicant·hi los administradors del Spital de Sancta Creu e altres si veuran ésser necessàries vegen dites coses, e appunten les coses fahedores per lo dit fet e del que trobat e apuntat hauran façen relació en lo present concell. E fonch feta la elecció de els dites IIII persones, e són les següents:

Ciutedans	Mercaders	Artistes	Manestrals
Mossèn Miquel dez Pla	Johan Oliba	Sabrià Buadella, notari	Miquel Comes, argenter

Document 25

1477, agost 16. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos confirmen la cessió de l'Hospital de Sant Macià a les monges jerònimes.

AHCB, 1.B.II, *Registre de Deliberacions* 23, f. 145.

Concell de XXXII sobre demanda feta per les rescluses de Santa Margarida de mudar·se al Hospital de Sant Macià, e per lo pont de Sant Boy, e per cert forment vengut ab les fustes de Nàpols.

Dissapte a XVI d'agost, any MCCCCLXXVII, ajustats los honorables consellers ensemps ab lo Concell ordinari de XXXII o la major part d'aquell en lo verger de la Casa de la Ciutat, aquí per

¹⁴¹⁰ (...).

mossèn Bernat Ponçgem, en nom seu e dels altres honorables consellers companyons seus foren proposades les coses següents:

Ço és com en los dies passats, per part de la senyora reyna de Sicília fou mogut e encarregat a aquesta ciutat, e que entant com la administració dels spitals se pertany a la ciutat, consentís o donàs a les dones rescluses que lo Sant Pare ha meses en l'ordre de Sant Ierónim la casa del Spital de Sant Macià, que és unit al Hospital de Santa Creu, a ffi que en dites cases poguessen fer monastirs [e] habitació. E és veritat que lo concell volgué pujàs al Concell de Cent jurats celebrat a XXV d'abril prop passat, lo qual dites coses remés al present concell, lo qual se'n ajustà a VI de maig e destinà IIII prohoms que vehessen dites coses en fahessen relació en lo present concell, a ffi que sobre dites coses sia feta la provisió que serà vist significant al present concell. Com la dita senyora té molt aprop a ells consellers, sobre dit fet dient pendrà a molt anuig que no sàpia la resposta de aquest concell ans de se partida.¹⁴¹¹

f. 145^v E proposades les dites coses e hauda relació de les persones que han haüt càrrech dels fets del dit Hospital de Sant Macià, lo Concell feu les conclusions següents:

Ço és, en quant toque lo fet del Spital, lo conçell, havent potestat del dit Concell de Cent jurats, considerades les coses per les dites IIII persones referides, fa conclusió e delliberació que les cases, ort e altres propietats del dit spital sien atorgades e donades a les dites dones de Santa Margarida, ara ierónimes, remetent la exeqüció als honorables administradors qui són per aquesta ciutat en lo Hospital de Santa Creu, al qual Spital de Santa Creu lo dit Spital de Sant Maçjà era unit. De la qual exeqüció los dits administradors haien plena potestat.

Documents 26

1479, abril 1. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden suprimir la subvenció municipal de l'Hospital de la Santa Creu, al·legant la ruïna de les finances municipals i l'abundància de rendes de l'Hospital. Tot i això, acorden complir amb el següent pagament per donar líquid a

¹⁴¹¹ (...).

la institució i assegurar el pagament de deutes i salaris. Finalment deleguen el procés en una comissió de quatre prohoms de tots els estaments.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 24, f. 153v-155r.

Concell de XXXII sobre lo préstech que la ciutat fa quescún any al Hospital de la Santa Creu.

Dijous primer die d'abril, any MCCCCLXXVIII, ajustats los honorables consellers ensemps ab la més part del Concell de XXXII en lo apartament de trenta de la Casa del Concell, aquí per lo honorable mossèn Jacme dez Torrent, en nom seu e de sos honorables companyons consellers, foren proposades les coses següents:

f. 154^r Ço és, com en lo temps passat havia en aquesta ciutat molts hospitals en diverses noms appellats, e com per la multitud d'aquells se seguien molts torbs, e les pies causes no eren assats ben tractades, fonch deliberat per la ciutat, qui era administradora de part dels spitals, e lo senyor bisbe e capítol de la Seu, qui havien administració dels altres dits spitals, que de tots dits hospitals fos seta unió, e tots los emoluments de dits spitals venguessen en una bossa, e axí fonch fet, car tots los dits spitals foren units al Spital de Sancta Creu, del qual foren destinats administradors lo senyor bisbe e lo capítol de la Seu e los consellers de la ciutat de Barchelona. E açò fonch en l'any MCCCC (*sic*).¹⁴¹² E après en l'any MCCCXVII, com lo dit spital fos carregat de molts càrrechs, axí de diverses malalts com d'infants, en persones insensades e altres, la ciutat o los lavors consellers ab alguns prohoms, havents de açò poder del Concell de Cent Jurats, deliberaren que per la ciutat fos fet quescún any préstech entre tres terces de quantitat de tres milia florins, ab condició, emperò, que si après lo dit spital adquiria rendes annuals que tanta quantitat, quanta quantitat pujarien dites rendes adquisides fos disminuïda del dit préstech. E com les rendes adquisides pujassen a la quantiat de dits III mil florins, fos cessat de fer dit préstech. E per tal forma és stat practicat, car axí com dit spital adquiria alguna renda, quanta quantitat muntave tanta era disminuïda del dit préstech, en tal forma que en l'any L fonch reduït dit préstech a II^{mil} florins.

Per quant és notori que lo dit hospital ha, per gràcia de Déu, molt augmentat en renda, e la ciutat és freturant, e no té modo de fer préstech, és taygut en dupte si dit préstech per lo

¹⁴¹² *enlloc de* MCCCCI.

augment de dites rendes seria del tot levat, per la dita condició que hi fonch apposade. E aquest fet és estat ^{f. 154v} donat en càrrrech a mossèn Johan Roig, lo qual ha trobades moltes circumstàncies per les quals és molt duptós que dit préstech no haie cessar. E per ço és stat deliberat que fos posat en lo present concell si serien eletes persones per les quals ab ells consellers dites coses fossen reconegudes, a fíí fos vist si seria continuat fer dit préstech o si seria cessat a fer aquell, majorment com la ciutat stigua axí admesa, quo no pot pagar sos crehedors.

Item fonch més avant proposat com del dupte dessús dit surtia un altre dupte, ço és, que si attés que ans lo dit dupte sia stat en la pensa d'ells consellers, ja era prevenguda a terme una terça del dit préstech, ço és, aquella que devia ésser pagada a XI de noembre del any MCCCCLXXVII, a la qual lavors no era fet algun dupte, e attés que lo dit spital stà en gran necessitat. E açò per quant confiant haver dita terça per pagar se's endeutat ab carnicer, ab formenters e ab altres, e axí mateix que és acostumat que lo dit spital, en la Setmana Santa, paga dides e altres deutes acostumats, e comprenen gran summma. E si dita terça no havia no sabien que fer per dits respectes e altres, és pensat si attés que lo dit dupte, ço és, si dit préstech ha cessar o no, encare no és aclarit, si entretant la dita terça en tot o en part li seria donada, a fíí que se'n socorregués per dites necessitats. E com açò no puxe ésser fet sens lo present concell, per ço ho posaven en aquell.

E proposades les dites coses, lo dit conçell sobre aquelles feu les conclusions següents:

^{f. 155r} Ço és, en quant tocha ésser vist si lo préstech que la ciutat quescún any fa al hospital per les quantitats posades en la conclusió del concell, qui dit préstech principia és extint, e deu cessar o no, lo concell fa conclusió que sien elegides IIII persones del present concell, les quals ensemps ab los honorables consellers vegem la forma e les qualitats ab los quals dit préstech fonch instituït, e totes les altres [coses] sobre dit fet, per saber la veritat de fet vehedores. E del que vist hauran façen relació al present concell, a fíí que per aquell ne sia feta la conclusió que placent li·n fos.

En quant toque si lo dit hospital *interim*, fins dites coses sien vistes serà socorregut de la terça deguda, lo concell fa conclusió que lo dit hospital sia socorregut de la dita terça ja deguda en CCLX lliures, remetent la exequció als dits honorables oncellers. E foren elegides dites IIII persones per veure les dites coses, e són los següents, ço és, per los honorables:

Ciutedans	Mercaders	Artistes	Manestrals
Mossèn Johan Çarrovira	Luís Jordà	Genís Tallada, speçier	Johan Mas, cotoner

Document 27

1479, novembre 16. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos escullen Guillem Ponçgem administrador de l'Hospital de la Santa Creu. En el procés es fa referència explícita a la pràctica d'alternar un ciutadà i un mercader en el càrrec, així com a la costum d'escollir un conseller sortint. Més endavant, els consellers i prohoms accepten la petició d'Antoni Ponç, procurador de l'Hospital d'en Pere Desvilar, d'afegir el notari Narcís Benús com a adjunt al càrrec.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 24, f. 211v-212v.

Concell de XXXII sobre elegir administrador del Hospital de Sancta Creu, e ordinacions de les [o]bres, e fonch donat adjunt al procurador del Hospital d'en Vilar.

Dimarts a XVI de noembre del any MCCCCLXXIX, ajustats los honorables consellers e lo Concell de XXXII, o la major part d'aquell, en lo apartament apellat de XXX de la Casa del Concell de Trenta de la ciutat, aquí per lo honorable mossèn Jacme Mas fonch proposat lo que-s segueix:

Ço és que quesçún any se acostume que per aquest concell és elegit administrador del Spital de Sancta Creu, és veritat que la pràctica és que dits administradors tenen dit exercici per dos anys, e com una anyada ha és entrat un ciutedà, l'altre hi entra un mercader, e les més vegades hi són elegits per ordre lo Conseller cap e segon, o lo Conseller terç qui ixen de la consellaria, e l'any passat hi fonch elegit mossèn Dusay, ciutedà, ara segons dit orde toqaria a mossèn Guillem Ponçge, si emperò per lo present concell hi serà elegit. E per ço ho posaven en aquell, per que-n deliberàs ço que ben vist li-n fos.¹⁴¹³

Ítem hi fonch posat com era veritat que lo procurador del Hospital d'en Pere dez Vilar, lo qual és sots administració de la ciutat, és un prohom appellat Anthoni Ponç, lo qual per se antigua

¹⁴¹³ (...).

edat ha molta indisposició en lo exercici del dit hospital, desige li fos donat per adjunct en Francí Benús, notari, que li és molt amich. Emperò vol que no li sia tocat en lo seu ^{f. 212r} salari, e que lo dit Francí Bernús do fermances per lo seu exercici, com lo dit Anthoni Ponç ne havia donades, a ffi que lo dit Anthoni Ponç no haie dan del exercici del dit adjunct. E per quant aquestes coses no podien ésser fetes sens lo present concell, per ço ho posaren en aquell.

E proposades les dites coses lo Conçell, hoyts los memorials dessús mencionats donats per los dits obrers, feu les conclusions següents:

Ço és, en quant toque lo fet del administrador del Hospital de Santa Creu, del qual aquest any ix mercader, e han ésser elegit altre, lo concell elegí e nomenà per lo bienni sdevenidor en admistrador del dit hospital lo honorable mossèn:

Guillem Ponçgem.¹⁴¹⁴

En quant toque lo fet d'en Anthoni Ponç, qui demane en són offici per adjunct Narcís (*sic*) Benús, notari, lo Conçell fa conclusió que lo dit Narcís sia dat, e de fet lo dit concell aquell dona per adjunct al ^{f. 212v} dit Anthoni Ponç en dit offici, ab tal qualitat que tant com viuria lo dit Anthoni Ponç, lo dit Narcís Venús servescha dit offici, e tot lo salari sia del dit Anthoni Ponç. E après òbit del dit Anthoni Ponç, lo dit offici ab o salari acostumat sia del dit Narcís Benús, car lo present concell ara per lavors com dit offici vaguera proveheix d'aquell lo dit:

Narcís Benuç, notari.

Document 28

1479, novembre 22. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden reduir la subvenció municipal de l'Hospital de la Santa Creu a mil florins anuals. Més endavant, confirmen l'acceptació de Narcís Banús com adjunct d'Antoni Ponç, procurador de l'Hospital d'en Pere Desvilar.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 24, f. 213r-215v.

Conçell de XXXII sobre cert forment assegurat per la ciutat, e ordinació demanada per los texidors de lana, e supplicació del sotsíndich, e per lo préstech que la ciutat

¹⁴¹⁴ (...).

fa al Hospital de Santa Creu, e per les luicions que-s fan dels censals de compte vell, e provisió feta de la procuració del Hospital d'en Vilar, e supplicació dels cirurgians, e satisfacció demanada per los qui havien mesos los forments de la ciutat per cases.

Dilluns a XXII de noembre del any MCCCCLXXVIII, ajustats los consellers ensemps ab lo Conçell de XXXII o la més part d'aquell, en lo apertament de trenta de la Casa del Conçell de la ciutat, aquí per lo honorable mossèn Jacme dez Torrent, en nom de sos companys e seu, foren proposades les coses següents:¹⁴¹⁵

f. 214^r Ítem, hi fonch posat com ells consellers tot aquest any són estat en un gran dupte sobre lo préstech que quescun any acostuma a fer al Hospital de Santa Creu, lo qual préstech a principi fonch de III^{mil} florins, ab condició, emperò, que encontinent que lo dit spital hagués aconseguít rendes per los dits III^{mil} florins, que cessàs lo dit préstech, e si-n havia aconseguít part, que disminuís per tant. E axí de III^{mil} florins era devallat a II^{mil} florins. És stat recaygut en dupte que per les adquisicions [de] dit spital, dit préstech no sia extint, en virtut de la dita condició. Emperò, com açò no sia cert, és stat pensat que de tota la dita quantitat de III^{mil} florins no li sia levat sinó mil florins. E que per algun temps li sia fet lo préstech de mil florins per les terçes acostumades. Emperò si augmenta de més rendes, que axí mateix, segons augmentara, li sia levat dites coses. Emperò per alguns es dupte de les ordinacions de la Taula, e altres no-[h]y dupten, attès que no és certa dita condició haver loch. E per ço és fet lo pensament dessús dit. E perquè aquestes coses no poden ésser fetes sens determinació del present concell, per ço era posat en aquell.¹⁴¹⁶

Item hi fonch posat com jatsia en los dies prop passats, lo present concell donà per adjunct a-n Anthoni Ponç, procurador del Spital f. 214^v d'en Pere dez Vilar, per se indisposició en Narcís Benús, e que durant la vida del dit Ponç servís sens salari dit offiçi, e après mort del dit Ponç aquell fos del dit Benús. Are era demenant que, per quant lo dit Benús era molt amich del dit Anthoni Ponç, supplicació lo dit conçell que de present lo volgués provehir de dit offiçi lo dit Benús, e que doneria fermances per dit offiçi, e per tant ho pasaven en lo present concell per que [h]y fos degudament deliberat.¹⁴¹⁷

¹⁴¹⁵ (...).

¹⁴¹⁶ (...).

¹⁴¹⁷ (...).

f. 215r En quant toque lo fet del hospital, lo concell per molts respectes fa conclusió que dels dos *milia* florins que lo dit hospital fins açí ha rebuts, rebe destaravant quescun any solament mil florins, per terces segons és stat acostumat en lo passat, fins per lo present concell sia deliberat lo contrari. En quant en los ròssechs del passat qui són stats cessats, que los consellers concorden ab los administradors del hospital com se pagaran.¹⁴¹⁸

f. 215v En quant toque la procuració del Hospital d'en Pere dez Vilar, lo concell, atesa la renunciació feta del dit offiçi per lo dit Anthoni Ponç, ffa conclusió que acceptada la dita renunciació, que dit Narcís Benús sia provehit del dit offici ab aquesta condició; emperò que attés que lo dit Anthoni Ponç e lo dit Narcís Benís de açò són concorts, tant com viurà lo dit Anthoni Ponç lo salari íntegrament sia seu, e que lo dit Narcís Benuç farà lo servey complidament del dit hospital, prestant la seguretat acostumada, e que li sia feta per los honorables consellers la procura acostumada:

Narcís Benús, notari.

Document 29

1482, juny 3. Barcelona.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos encomanen l'anàlisi de les finances de l'hospital a una comissió de quatre prohoms per decidir sobre la supressió de la subvenció municipal.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 26, f. 61v-63r.

Concell de XXXII sobre certes differències seguides entre alguns de la vila de Fflich, e sobre lo préstich que la ciutat fa al Hospital de Santa Creu, e per lo visitament del bastiment del seny de les hores.

Divendres a IIII de juny del any MCCCCLXXXII, ajustats los honorables consellers e Consell de XXXII, o la més part d'aquell, dins lo verger de la Casa del Concell de la ciutat, aquí per lo

¹⁴¹⁸ (...).

honorabile mossèn Johan Çapila, altre dels consellers en nom seu e de sos companyons consellers, foren proposades les coses següents:¹⁴¹⁹

f. 62r Ítem fonch proposat en dit concell com per tots és sabut com aquesta ciutat stà en gran pressura, e no pot pagar los crehedors, en les consellaries passades los consellers, pensants per qual forma la dita ciutat poria ésser relevada, entre les altres coses vingué en cogitar lo préstich que la ciutat quesscun any fa al hospital, com passa e fonch trobat que en l'any MCCCCVII los consellers e cert nombre de persones que d'açò havien poder dels Cent Jurats delliberaren que per la ciutat quescun any fossen prestats al dit hospital per poder-se sostenir f. 62v III^{mil} florins, ab aquesta condició, emperò, que si lo dit hospital augmentave en rendes fins en los dits III^{mil} florins, o en alguna part, fos deffalcat del dit préstich tant quant seria la quantitat de dit augment, si lo augment era en los dits III^{mil} florins, que fos tot préstich levat. E per la dita condició, en l'any MCCCCL, regoneguts los augments lo dit hospital havia fets fins en aquella jornada, foren levats del dit préstich mil florins. E en l'any MCCCCLXXVIII, havents avisos los conselles del dit préstich, e considerants que per gràcia de nostre senyor Déu lo dit hospital stave opulent e ha adquirits diverses béns, e és crehegut que del die que començà dit préstich fins en lo present die hauria augmenat ultra III^{mil} florins. E per consegüent fos vist dit préstich deure cessar *iuxta* la qualitat en que fonch imposat, majorment considerat que la ciutat vuy no té diners seus propis, ne los drets basten a pagar sos crehedors, ans rossegua de ultra xvi mesos, e los diners no son seus, ans són dels crehedors, qui no poden ésser pagats de llurs pensions, era pensat per dits respectes dit préstich devia cessar, e que havia loch dit cessament, emperò com aquest fet sia pertanyent al present concell, per tant era posat en aquell, per ço que ell ne delliberàs ço que li-n semblaria ésser fahedor.¹⁴²⁰

E proposades les dites coses, lo concell feu les conclusions següents:¹⁴²¹

f. 63r En quant toque lo fet del préstich del dit hospital, per delliberació del dit concell del any MCCCCVII, ab condició que, augmentant dit hospital en annual recepció de III^{mil} florins, cessàs lo dit préstich, e és dit que lo dit augment ha loch, e per consegüent dit préstich seria extint. E és mostrat sobre dit fet, lo concell fa conclusió e delliberació que del present concell sien elegides IIII persones, ço és, una de quescun stament, les quals ensemps ab los honorables

¹⁴¹⁹ (...).

¹⁴²⁰ (...).

¹⁴²¹ (...).

consellers vegen lo augment que lo dit hospital ha fet, del temps que lo préstich dels III^{mil} florins fonch delliberat fins vuy, basta a III^{mil} florins. E après que haien vistes dites coses, de aquelles façen relació al present concell, applicant en dites coses mossèn Johan Roig, que en lo passat ha cabut en dites coses, si vist los serà. E fonch procehit en elegir dites persones, les quals són les següents:

Ciutedà	Mercader	Artistes	Manestral
Pere de Conomines	Johan Gavarro	Berthó Lorenç, barber	Pere Sinnes, fuster

Document 30

1482, novembre 14. Barcelona.

Els consellers i prohoms del consell de trenta-dos creat "ex professo" per escollir un administradors ajornen l'elecció.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 26, f. 97v-98r.

Conçell de XXXII sobre elegir un dels administradors del hospital de Santa Creu, e per elegir batle a Muntcada.

Dijous a XIII de noembre del any MCCCLXXXII, com lo bienni de la administració del Hospital de Santa Creu de la present ciutat, que tenia lo honorable mossèn Ramon Marquet, spir per tot lo present mes, per ço és de necessitat altre ne sia elegit. E segons la custuma, sol ésser fet per aquesta pràcticha, ço és, que un any entra mercader, altre ciutedà. E l'any passat hi entrà mercader, ço és, mossèn Guillem Bret, e a present hi ha entrar ciutedà, segons la custuma dessús dita, de la qual, segons forma del privilegi novament obtengut, ha ésser feta elecció de Concell de XXXII, tret assort, per tant lo dit trentenari fonch tret assort per la forma següent, ço és, que la nòmina de tots aquells qui són del Concell de Cent Jurats per staments foren de un en un mesos en un capell, com lo baçí lavors no-s posqués haver, matent en dit capell XXXII ciutedans. E aquells ben remanats, e lo capell ben clós, fonch mesa la mà en cubert per mossèn Oliver, conseller, e tragué VIII ceduletes de una en una, e foren scrites. E per semblant fonch fet de quescun dels altres staments, dels mercaders, dels artistes e dels manestrals, les quals foren lestes en dit conçell. E són les següents, ço és, per los honorables:

Ciutedans	Mercaders	Artistes		Manestrals
Johan Çarovira	Ffrancesch Alegre	March Busquets	} notaris	Raphel Canet, paher
Johan Ros, major	Berthó Quintana	Anthoni Folch		Pere Julià, rajoler
Ponç de Gualbes	Luís Jordà	Pere Rocha Soler	} speciers	Johan Totesaus, farrer
Gabriel Semsó	Nicholau Julià	Aloy Vidal		Steve Guitart, beyner
Bernat Lobet	Raphel Raffart	Jacme Florença		Berthó Silvestre, farrer
Johan de Migevila	Arnau Folquer	Pere Mateu ¹⁴²²	} Candalers de cera	Guillem Baucells, texidor de lli
Anthoni Jacme Çapila	Gaspar Anglesí Johan Sala	Pere Parellada Pere Matheu		Joan Tàpies, ballester
Mestre Bernat de Granollachs				Pau Vidal, frener

Los quals XXXII prohomes, trets assort per la forma dessus dita, encontinent foren per los verguers dels honorables consellers appellats, e lo die mateix congregats, ensemps ab los honorables consellers, dins lo apartament de Trenta. Aquí per lo honorable mossèn Johan Çapila fonch proposat com lo present conçell era stat tret per elegir un dels administradors del Hospital e Santa Creu, en loch del honorable mossèn Marquet, lo temps del qual spirave, e convenia ne fos elet un altre. E per semblant lo bienni de la batlia de la baronia de Muntcada era spirat, e per ço era de necessitat hi fos elegida una persona per lo dit offici de batle. E per quant ells consellers havien fet cert memorial de persones, lo qual fore legit en dit conçell, a ffi que si bé li stave, sinó que n fos levat o affegit a llur coneguda.

E proposades dites coses, e lest dit memorial, lo conçell no¹⁴²³ elegí en dita administració del hospital algú, ans delliberà que fos elegit per altra jornada, *iuxta* lo privilegi.

Document 31

1482, novembre 13. Barcelona.

¹⁴²² candaler, *ratllat*.

¹⁴²³ a la *interlínia*.

Els consellers i prohoms del Consell de Trenta-dos acorden suprimir la subvenció municipal a l'Hospital de la Santa Creu.

AHCB, 1B. II, *Registre de Deliberacions* 26, f. 98v-100r.

Conçell ordinari de XXXII sobre lo préstich que la ciutat fa al Hospital de Santa Creu.

Dimecres a XIII de noembre del any MCCCCLXXXII, ajustats los honorables consellers ensemps ab lo Concell de XXXII, o la més part d'aquell, fins lo apartament appellat de Trenta de la Casa del Concell, aquí per lo honorable mossèn Jacme Aymerich, altre dels consellers, fonch proposat lo que·s segueix:

Ço mil florins. E de fet axí lo dit mossèn Roig com los altres consellers companyons seus donaren ordre en veure los libres e capbreus del dit hospital, affi fos vist que rebia labors e que reeb vuy dit spital de renda annual. E més fonch dat orde en veure en los capbreus de la ciutat que reebia lavors e que reeb vuy sobre la ciutat, e axí mateix sobre lo General, e sobre Mallorques, e sobre Aragó, e encara sobre altres universitats, e axí mateix sobre singulars. Les quals coses eren stades per los dessús dites vistes, de que·s mostrave que dit augment de annual rebuda punave a les dits tres milia florins, e més. E per ço ells Consellers, per tots dits respectes, e considerant que dit préstich no·s fahia assats lícitament e deguda, per tant ho posaven en lo present Concell, affi que per aquell ne fos feta la conclusió que li·n semblare ésser fahedora.

E proposat lo dit fet per lo Conçell fonch feta la delliberació següent:

Ço és com en l'any MCCCXVII aquesta ciutat, la qual lavors stave opulent, delliberà que per sosteniment del hospital per aquesta ciutat li fos fet quescun any préstich de III^{mil} florins, ab tal ley que, avençat lo dit hospital en renda annual, tant com avençaria fos disminuït del dit préstich. E com lo avan-^{f. 99r}çament del dit hospital pujàs als dits III^{mil} florins, ultra ço que ja dit hospital tenia de annual en lo principi de dit préstich, lavors cessàs totalment dit préstich. E encare que si lo dit hospital augmentave ultra los dits III^{mil} florins, lavors dit hospital vengut en pingüiar fortuna, fos tengut restituïr a la ciutat la quantitat hauria rebua del dit préstich. E de fet com en dits temps e après de molts anys los comptes del dit spital stiguessen en lo raçional de la ciutat, e per consegüent la ciutat sabia quant lo dit spital augmentave, e segons

lo dit augment disminuïa dit préstich. Emperò com après lo dit hospital creàs racional en dit spital, no metent los comptes en poder dels racionals de la ciutat, per consegüent era ignorat quant dit spital augmentave, cessà la disminució del dit préstich fins en l'any MCCCCCL. E lavors fonch posat dit fet en lo concell, lo qual levà del dit préstich fins lexar solament que fossen prestats quescun any II^{mil} florins. E axí és stat practicat, sens que ne no és stat apercebut per los Consellers fins en l'any MCCCCCLXXVIII, que demenant lo dit hospital lo dit préstich, los Consellers volgueren sentir qui'n préstich era, e com devallave. E lavors fonch trobat que per les condicions posades en creació del dit préstich fet, com dit és, en l'any MCCCCVII, stave en dupte dit préstich no fos continuat, e fet en derogació de les ordinacions de la Taula, ab perill de la excomunicació que los consellers e concell quescun any hoen. E per ço donaren càrrech a mossèn Johan Roig, lavors conseller, que li plagués exhaminar e veure si lo dit f. ^{99v} hospital de la jornada que fonch instituït fins vuy ha augmentat en annual renda fins en quantitat dels dits III^{mil} florins. E de fet axí lo dit mossèn Roig, com los altres consellers companyons seus, donaren ordre en veure los libres e capbreus del dit hospital, a ffi fos vist què rebia labors e que reeb vuy dit spital de renda annual. E més fonch dat orde en veure en los capbreus de la ciutat que reebia lavors e que reeb vuy sobre la ciutat, e axí mateix sobre lo general, e sobre Mallorques, e sobre Aragó, e encara sobre altres universitats, e axí mateix sobre singulars. Les quals coses eren stades per los dessús dits vistes, de que-s mostrave que dit augment de annual rebuda pujave a les dits tres *milia* florins, e més. E per ço ells consellers, per tots dits respectes, e considerant que dit préstich no-s fahia assats lícitament e deguda, per tant ho posaven en lo present concell, a ffi que per aquell ne fos feta la conclusió que li-n semblare ésser fahedora.

E proposat lo dit fet per lo conçell fonch feta la delliberació següent:

Ço és, que atesa la forma ab la qual la ciutat delliberà en l'any MCCCCVII de ésser fet lo préstich de III^{mil} florins al dit hospital, e attés les leys e condicions posades en la delliberació lavors feta, e attès que lo augment que de lavors fins en la present jornada lo dit hospital ha fet en renda annual puja a la quantitat de tres *milia* florins, e encara de més, e en la ley de dit préstich, entre les altres coses és contengut f. ^{100r} que augmentant fins a dita quantitat de annual renda cessàs lo préstich per dites rehons e altres, les quals dignament deuen moure la consciència de quescuns, lo concell fa conclusió que dit préstich no sia pus avant continuat-ne fet al dit spital.

Apèndix 2. Taules

Taula 1. Càrrecs assistencials del capítol catedralici

Aquesta taula mostra els diversos càrrecs assistencials generals per la seu de Barcelona abans de la reforma del 1401. La informació s'ha extret del *Llibre de la camisa*, el volum que recull les actes de les reunions del capítol.

Anys	Pia Almoïna		Hospitals	
	Procuradors de l'Almoïna	Auditors de comptes	Visitadors	Oidors Hospitals
1343-1345	Bernat Llull Guillem Pere Pallarès			
1345-1347	Bernat Rovira Berenguer de Sentmenat			
1347-1349	s. d.			
1351-1353	Jaume de Sant Climent Arnau de Busquets			
1353-1355	Arnau de Busquets Bartomeu Català	Jofre de Santa Eugènia Bartomeu		
1355-1357	Bartomeu Català Jofre de Santa Eugènia	Berenguer de Papiol Guillem de Sant Vicenç		
1357-1359	Pere de Canet Berenguer de Papiol	Francesc Rufí Joan Ricomà		
1359-1361	Berenguer de Papiol Jaume de Sant Climent	Berenguer de Papiol Pere de Canet	Pere de Canet Pere Alquiximi	
1365-1367	Arnau de Busquets Guillem de Tagamanent	Pere de Canet Joan Ricomà	Pere de Canet Bernat d'Espluga	
1369-1371	Jaume de Sant Climent Francesc Sala	Berenguer Mascaró Bernat d'Esplugues	Bernat d'Espluga Berenguer de Feu	
1371-1373	Pere de Canet Galceran Despuig	Berenguer Mascaró Bernat d'Esplugues	Pere Martí de Sors Berenguer Mascaró	

1373-1375	Francesc Sala Guillem Sanier	Arnau de Carbasí Bernat d'Esplugues	Nicolau Clariar Joanet de Blavia	Berenguer Mascaró Bartomeu Oliver
1375-1377	Galceran Despuig Bernat Vallès	Joan Ricomà Bernat d'Esplugues	Guillem Sanier Bernat Guanicis	Guillem Sanier Bernat Guanicis
1377-1379	Bartomeu Oliver Bernat Vallès Ramon Sarovira	Arnau de Carbasí Guillem Sarriera	Berenguer Mascaró Berenguer de Maçons	Ramon Sarovira Bartomeu Oliver
1379-1381	Guillem de Fonts Berenguer de Feu	Pere Bover Bartomeu Oliver	Galceran Despuig Bernat de Gàvecs	Galceran Puigbacó Antoni de Fornells
1381-1383	Bernat Vallès Ramon de Torrella	Berenguer de Feu Bartomeu Oliver	Bernat de Olivis Berenguer de Sentmenat	Bernat de Gàvecs Francesc Castanyer
1383-1385	Antoni de Fornells Francesc Castanyer	Bernat Vallès Francesc Castanyer	Bernat de Gàvecs Berenguer de Bruguerols	Bernat de Gàvecs Bartomeu Ferrer
1385-1387	Bernat de Barberà Bartomeu Oliver	s. d.	Francesc Castanyer Berenguer de Matamala	s. d.
1387-1389	Francesc Castanyer Domènec Ponç	s. d.	Bernat de Sant Amanci Jaume de Codonyà	s. d.
1389-1391	Domènec Ponç Antoni de Fornells	Domènec Ponç Bernat de Tous	Guillem de Closells Francesc Martí	Berenguer de Matamala Francesc Pineda
1391-1393	Francesc Castanyer Pere Despuig	Berenguer de Maçons Domènec Ponç	Francesc Martí Francesc Pineda	Guillem Closells Pere Guillem Jofre
1393-1395	Guillem de Fonts Guillem Vallès	Francesc Castanyer Berenguer de Maçons	Berenguer de Matamala Pere Guillem Jofre	Francesc Pineda Guillem Closells
1395-1397	Guillem de Fonts Antoni de Fornells	Guillem de Fonts Berenguer de Matamala	Francesc Pineda Jaume de Codonyà	Pere Bonet Pere Guillem Jofre
1397-1399	Bartomeu Giner	Guillem de Fonts	Berenguer de Matamala	Francesc Martí
1399-1401	Bartomeu Oliver Antoni de Fornells	Bernat de Tous Francesc Castanyer	Pere Folquer Francesc Pineda Francesc Martí	Pere Folquer Berenguer de Maçons Berenguer de Matamala

Taula 2. Rendes de l'Hospital d'en Pere Desvilar segons el Llibre de comptes del 1388

Aquesta taula es basa en el buidatge del *Llibre de comptes* de l'Hospital d'en Pere Desvilar del 1388. El volum recull tots els ingressos percebuts per l'hospital durant el mateix any. Podem dividir els ingressos en tres categories bàsiques:

- La percepció de rendes sobre propietats urbanes i agrícoles (entrades 1-133).
- El lloguer de propietats i l'arrendament de molins (entrades 134-141).
- La percepció de pensions de censal (entrades 141-144).

	Data	Pagador	Item	Localització	Quantiat	Foli
1	Nadal	Pere de Montornès, boter	Obrador	Pintors	17 s., 6 d	4v
2	Nadal	Muller d'en Pere Canyadell, notari	Alberg	Carrer Ample	2 ll., 5 s.	5r
3	Nadal	Hereus de Ramon Flandiné, especiare	Alberg	Especiaries	1 ll., 11 s., 6 d.	5v
4	Nadal	Hereus de Ramon Flandiné, especiare	Alberg	Especiaries	2 ll., 14 s.	6r
5	Nadal	Muller d'en Berenguer de Claresvalls, tintorer	Alberg	Pont d'en Capdera	2 ll., 16 s., 3 d.	6v
6	Nadal	Muller d'en Berenguer de Claresvalls, tintorer	Mig alberg	Pont d'en Capdera	2 ll., 9 s., 6 d.	7r
7	Nadal	Tomàs Sestruç	Alberg	Pont d'en Capdera	2 ll., 16 s., 3 d.	7v
8	Nadal	Francesc Mir, baster	Alberg	Plaça de l'Oli	2 ll., 5 s.	8r
9	Nadal	Bernat Botart, taverner	Alberg	Darrere la carnisseria major	5 ll., 8 s.	8v
10	Nadal	Hereus d'Antoni Vilaró, sastre	Alberg	Darrere la carnisseria major	2 ll., 9 s., 6 d.	9r
11	Nadal	Eulàlia, muller d'en Francesc Julià des Calell, notari	Alberg	Plaça de la Bòria	4 ll., 10 s.	9v
12	Nadal	Ramon Bartomeu, alias Magoda, peller	Alberg	Plaça de la Bòria	6 ll., 6 s.	10r
13	Nadal	Bernat Cirer, hostaler de correus	Alberg i obrador	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	10v
14	Nadal	Hereus d'Arnau Gispert, peller	Alberg	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	11r
15	Nadal	Pere Satallada, alias Maimonet, matalasser	Alberg	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	11v
16	Nadal	Pere Descoll	Part d'alberg	Carrer Mitjà de la Blanqueria, vers el cementiri de Sant Cugat	4 s., 6 d.	12r

17	Nadal	Margalida, muller de Galceran de Camós, i en Camós, fill	Tros d'hort	A l'alberg d'en Camós	8 s.	12v
18	Nadal	Francesc Bataller, mesurador de vi	Alberg	A prop la plaça de la Bòria	1 ll., 2 s., 6 d.	13r
19	Nadal	Pere Català, sastre	Taula	Sota una volta a la Pellisseria	9 s.	13v
20	Nadal	Gremoneta, muller d'en Berenguer de Puigalguer, corredor	Alberg	Voltes dels Pintors	18 s.	14r
21	Nadal	Bernat Oliver, mercader	Cases	Carrer d'en Carabassa	4 s., 6 d.	14v
21	Nadal	Bernat Oliver, mercader	Part d'alberg	Carrer d'en Carabassa	4 s., 6 d.	14v
22	Nadal	Bernat Oliver, mercader	Part d'alberg	Carrer d'en Carabassa	9 s.	14v
23	Nadal	Berenguer Picanyes, corder	Obrador	Plaça de la Bòria	2 ll., 2 s., 6 d.	15r
24	Nadal	Francesc Riera, especiaire	Part d'alberg	Farinera, a prop de la Plaça dels Cambis	6 s., 9 d.	15v
25	Nadal	Arnau Gascó, corredor	Alberg	Farinera, a prop de la Plaça dels Cambis	16 s.	16r
26	Nadal	Francesc Romeu	Alberg	Carrer de Novell	3 ll.	16v
27	Nadal	Jaume Pou	Alberg	Carrer de Pere Civader, a prop la Bòria	1 ll., 7 s., 6 d.	17r
28	Nadal	Francesc Palau, cotoner	Alberg	Carrer de Pere Civader, a prop la Bòria	1 ll., 11 s., 6 d.	17v
29	Nadal	Mateu Novell, cotoner	Alberg	Carrer de Pere Civader, a prop la Bòria	1 ll., 7 s.	18r
30	Nadal	Berenguer Bartomeu, draper	Obrador amb taula	Plaça dels Cambis	3 ll., 12 s.	18v
31	Nadal	Bernat Rastell, sabater	Alberg i obrador	Carrer de la Mar	4 ll., 10 s.	19r
32	Nadal	Pere Solàs	Peça de terra	Sarrià	18 s.	19v
33	Nadal	Felip Gombau, notari	Obrador amb dos portals i amb taules	Llotja Vella, plaça dels Cambis	5 ll., 12 s., 6 d.	20r
34	Nadal	Bernat Cadireta, corredor	Obrador	s. d.	3 ll., 7 s., 6 d.	20v
35	Nadal	Jaume Rifós	Peça de terra	Puig d'Esteve, territori de Barcelona	1 ll., 2 s., 6 d.	21r

36	Nadal	Hereus de Francesca, muller de Jaume Oliver	Cases	Carrer d'en Ponç d'Alest	1 ll., 11 s., 6 d.	21v
37	Febrer	Ramon Descoll, mercader	Alberg	Carrer de Bartolí	1 ll., 2 s., 6 d.	25r
38	Febrer	Pere Boscà, mercader	Alberg	Carrer d'en Clastari	6 ll., 6 s., 6 d	25v
39	Març	Agnès, muller d'en Bernat Vilardell	Alberg	Especiaires	4 ll., 1 s.	28r
40	Març	Pere Safont, mercader	Alberg	Especiaires	4 ll., 19 s.	28v
41	Març	Benvinguda, muller d'en Jaume de Claramunt	Alberg i altres propietats	Plaça de l'Oli	18 s.	29r
42	Març	Muller de Guillem Morey	Obrador	Pelliceria	18 s.	29v
43	Març	Galceran Sestrada	Alberg	Freneria, a prop la plaça dels Cambis	1 ll., 1 s., 4 d.	30r
44	Març	Jaume Cirer, cofrer	Cases	Plaça de Sant Just	2 ll., 14 s.	30v
45	Pasqua	Clara, muller d'en Pere Canyadell, notari	Alberg	Al costat de la carisseria del carrer Ample	2 ll., 14 s.	33r
46	Pasqua	Saurina, muller d'en Guillem Buscanyes, siveller	Alberg	Al costat de la carisseria del carrer Ample	1 ll., 5 s.	33v
47	Pasqua	Guillem Figuerola, pintor	Alberg	Al costat de la carisseria del carrer Ample	1 ll., 3 s., 6 d.	34r
48	Pasqua	Pere de Montornès, boter	Alberg	Voltes dels Pintors	18 s.	34v
49	Pasqua	Guillem Huyastre, mariner	Cases	Carrer d'en Carabassa	9 s.	35r
50	Pasqua	Berenguer Sariera, mercader	Alberg	Carrer de Baseya	5 ll., 8 s.	35v
51	Maig	Muller d'en Guillem Morey	Alberg	Pelliceria	1 ll., 7 s.	38r
52	Maig	Hereus d'en Bartomeu Gomar, notari	Alberg	Plaça dels Cambis	18 s.	38v
53	Sant Joan	Valença, muller de misser Berenguer de Montjuic	4 fexes de terra	Coll de la salada	5 ll., 8 s.	41r
54	Sant Joan	Pere de Montornès, boter	Obrador	A prop la llotja nova	17 s., 6 d	41v
55	Sant Joan	Ramon Bartomeu, alias Magoda, peller	Alberg	Plaça de la Bòria	6 ll., 6 s.	42r
56	Sant Joan	Muller de Berenguer de Claresvalls, tintorer	Alberg	Pont d'en Campdera	2 ll., 16 s., 3 d.	42v
57	Sant Joan	Bernat Cirer, hostaler de correus	Alberg i obrador	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	43r
58	Sant Joan	Muller de Berenguer de Claresvalls, tintorer	Alberg	Pont d'en Campdera	2 ll., 6 d.	43v

59	Sant Joan	Hereus d'Arnau Gispert, peller	Alberg	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	44r
60	Sant Joan	Hereus d'en Francesc Flandina, especiaire	Alberg	Especiaires	2 ll., 11 s., 6 d.	44v
61	Sant Joan	Pere Satallada, alias Maimonet, peller	Alberg	Plaça de la Bòria	2 ll., 5 s.	45r
62	Sant Joan	Tomàs Sestruç, mercader	Alberg	Pont d'en Capdera	2 ll., 17 s., 3 d.	45v
63	Sant Joan	Pericó Descoll, mercader	Part d'alberg	Carrer Mitjà de la Blanqueria, vers el cementiri de Sant Cugat	4 s., 6 d.	46r
64	Sant Joan	Hereus de Francesc Flandina	Alberg	Especiaires	2 ll., 14 s.	46v
65	Sant Joan	Margalida, muller de Galceran de Camós	Tros d'hort	A prop de la plaça de la Bòria	9 s.	47r
66	Sant Joan	Francesc Mir, baster	Alberg	Plaça de l'Oli	2 ll., 5 s.	47v
67	Sant Joan	Alamanda, muller de misser Ramon Ballester	Tros d'hort	s. d.	4 s., 6 d.	48r
68	Sant Joan	Margalida, muller d'Antoni Vilaró	Alberg	A prop la Carnisseria major	2 ll., 9 s., 6 d.	48v
69	Sant Joan	Franesc Batayer	Alberg	Carrer Ponç d'Alest	1 ll., 2 s., 6 d.	49r
70	Sant Joan	Eulàlia, muller d'en Francesc Julià des Colell, notari	Alberg	A prop la plaça de la Bòria	4 ll., 10 s.	49v
71	Sant Joan	Pere de Valldebriga, pintor	Alberg	Banyes nous	2 ll., 5 s.	50r
72	Sant Joan	Berenguer de Relat	Obrador	s. d.	10 s.	50v
73	Sant Joan	Bernat Uyastre, patró de lleny	Alberg	Carrer d'en Carabassa	9 s.	51r
74	Sant Joan	Berenguer Picanyes, corder	Obrador	Plaça de la Bòria	1 ll., 2 s., 6 d.	51v
75	Sant Joan	Francesc Riera, especiaire	Alberg	Plaça dels Cambis	6 s., 9 d.	52r
76	Sant Joan	Arnau Gascó, corredor	Alberg	Freneria, a prop la plaça dels Cambis	16 s.	52v
77	Sant Joan	Berenguer Bartomeu, draper	Obrador amb taula	Plaça dels Cambis	3 ll., 12 s.	53r
78	Sant Joan	Catalina, muller de Pere Saygual, corredor	Alberg	Carrer de Pere Civader, a prop la Bòria	3 ll., 7 s., 6 d.	53v
79	Sant Joan	Francesc Palau, cotoner	Alberg	Carrer de Pere Civader, a prop la Bòria	1 ll., 11 s., 6 d.	54r
80	Sant Joan	Felip Gombau, notari	Obrador	Plaça dels Cambis	5 ll., 12 s., 6 d.	54v
81	Sant Joan	Berant Cadireta, corredor	Obrador	Plaça dels Cambis	3 ll., 7 s., 6 d.	55r

82	Sant Joan	Mateu Novell, cotoner	Unes cases	Carrer d'en Pere Civader, a prop de la plaça de la Bòria	1 ll., 7 s.	55v
83	Sant Joan	Narcís Pagès, baster	Tros de terra	A prop dels molins del Clot	1 ll., 16 s.	56r
84	Sant Joan	Francesc Romeu	Alberg	Carrer d'en Novell	3 ll.	56v
85	Sant Joan	Bernat Rossell, sabater	Alberg amb obradors	Carrer de la Mar	4 ll., 10 s.	57r
86	Sant Joan	Pere Traver	Alberg	Carrer de Marquet, al cap del carrer Ample	9 s.	57v
87	Sant Joan	Llorenç Luquets, mercader	Alberg	A prop lo carrer d'en Jaurí	7 ll., 10 s.	58r
88	Juliol	Margalida, muller de Bernat de Montjuic; i Violant, la seva germana, muller d'Antoni Serra	Diverses propietats, albergs	Carrer de Castlarí	11 ll., 5 s.	61r
89	Juliol	Pere Descamp, especiaire	Partida de propietats	Carrer de Castlarí	3 ll., 12 s.	61v
90	Agost	En Puig, prevere	Vinya o peça de terra	Vinya de Sant Pere	17 s., 4 d.	65r
91	Agost	Guillem d'Ariges	Peça de terra	Sobre la vinya de Sant Pere	17 s., 4 d.	65v
92	Agost	Guillem Caldaró, perarire	Peça de terra amb vinya plantada	Sobre la vinya de Sant Pere	17 s., 4 d.	66r
93	Agost	Ramon Descoll, mercader	Alberg	Carrer de Bertolí	1ll., 2 s., 6 d.	66v
94	Agost	Gabriel Goday	Unes cases	Carrer d'en Carabassa	3 s., 9 d.	67r
95	Agost	Pere Roig	Unes cases	Carrer d'en Carabassa	3 s., 9 d.	67v
96	Agost	Hereus de Marc Janer, mercader	Unes cases	Carrer d'en Carabassa	3 s., 9 d.	68r
97	Agost	Ferrer Ros, forner	Cases del forn d'Arnau Ballester	s. d.	13 s., 6 d.	68v
98	Agost	Bernat Oliver, mercader	Alberg	Carrer d'en Carabassa	11 s., 3 d.	69r
99	Agost	Arnau Coma	Una partida d'ordi, una quartera d'espelta	s. d.	Mitja quartera d'ordi e mitja d'espelta	69v

100	Agost	Pere Safont, mercader	Part d'obrador	Especiaires	3 ll., 3 s.	70r
101	Setembre	Ramon Ferrer, mariner	Unes cases	A prop de la carnisseria del carrer Ample	1 ll., 16 s.	74r
102	Setembre	Saurina, muller d'en Guillem Buscanyes, siveller	Alberg	A prop de la carnisseria del carrer Ample	1 ll., 5 s.	74v
103	Setembre	Guillem Figuerola, pintor	Alberg	Voltes dels Pintors	1 ll., 3 s., 6 d.	75r
104	Setembre	Pere de Montornès, boter	Unes cases	Voltes dels Pintors	18 s.	75v
105	Setembre	Muller d'en Guillem Morey	Alberg	Pelliceria	2 ll., 5 s.	76r
106	Setembre	Hereu de Francesc Ladarnosa, notari	Unes cases	Plaça de l'Oli	4 s., 6 d.	76v
107	Setembre	Hereus d'Arnau Gispert, peller	Alberg	Plaça de l'Oli	2 ll., 6 d.	77r
108	Setembre	Hereus de Guillem Desmas, taverner, i Simona, muller	Alberg	Plaça de l'Oli	3 ll., 16 s., 6 d.	77v
109	Setembre	Domingo Baró, menescal	Alberg	Plaça de l'Oli	9 ll.	78r
110	Setembre	Ebesena, muller de Ramon Descamí, especiare	Paret d'alberg	Plaça de l'Oli	9 s.	78v
111	Setembre	Arnau Roinich, especiaire	Alberg	Boqueria	1 ll., 13 s., 4 d.	79r
112	Setembre	Hereus de Tomàs Despuig	Moltes propietats	Carrer dels Vidrers	15 s., 4 d.	79v
113	Setembre	Gener Desmunt, vidrier	Alberg	Carrer dels Vidrers	8 s.	80r
114	Setembre	Bernat Mir	Peça de terra	Sants	9 s.	80v
115	Setembre	Sibila, muller de Bernat Guardiola, hostaler	Unes cases	Plaça de l'Oli	9 s.	81r
116	Setembre	Hereus de Bartomeu Gomar, notari	Alberg	Plaça dels Cambis	4 ll., 10 s.	81v
117	Setembre	Andreu d'Olivella	Peça de terra	A prop del mas d'en Sala	18 s.	82r
118	Octubre	Guillem Terrassa, de casa del Senyor Rei	Alberg	A prop del palau nou, antiga casa dels templer	9 ll.	86r
119	Octubre	Berenguer Bartomeu, draper	Alberg	Plaça dels Cambis	4 ll., 10 s.	86v
120	Novembre	Bernada Boterxa o Flaquera	Alberg	Especiares?	2 ll., 5 s.	91r
121	Novembre	Monestir de Santa Clara	Heretat de Jaume Desperer	s. d.	9 s.	91v

122	Novembre	Francesc Riera, especiaire	Alberg	Farinera, a prop de la Plaça dels Cambis	4 ll., 10 s.	92r
123	Novembre	Berenguer Roure	Alberg	Plaça dels Cambis	3 ll., 12 s.	92v
124	Novembre	Mateu Novell, cotoner	Alberg	Carrer d'en Civader	1 ll., 7 s., 1 malla?	93r
125	Novembre	Pere Carbot	Peça de terra	Sant Vicenç de Sarrià	12 s.	97r
126	Agost	Pere Ricart, celler	Peça de terra amb vinya plantada	Sant Gervasi (Sarrià)	13 s., 6 d.	97v
127	Agost	Francesc Saplana, forner	Peça de terra amb vinya plantada	Sant Gervasi (Sarrià)	17 s.	98r
128	Agost	Jaume Baruç	Peça de terra	Sant Gervasi (Sarrià)	18 s.	98v
129	Agost	Jaume Baruç	Peça de terra	Sant Gervasi (Sarrià)	15 s., 6 d.	99r
130	Agost	Ramon Figeret	Peça de terra amb vinya plantada	Sant Gervasi (Sarrià)	11 s., 6 d., un parell de gallines	99v
131	Agost	Jaume Rafós	Peça de terra	Sant Gervasi (Sarrià)	9 s.	100r
132	Agost	Ramon de Caules	Peça de terra	Sant Gervasi (Sarrià)	4 s., 6 d.	101v
133	Juliol	Pere i Ramon de Caules	Peça de terra amb vinya plantada	Sarrià	18 s.	102r
134	Tots els dissabtes de l'any	L'Aljama de Barcelona	El forn dels jueus	Call de Barcelona	15 s.	103r
135	Cada setmana de l'any	Llogater del forn	Forn d'Arnau Ballester	Barcelona	2 s.	103v
136	Un cop al mes	Arrendador de molins	4 rodes de molí	Barcelona	13-14 ll.	104r
137	Un cop al mes	Arrendador de molins	Molí de Jaume Sivaler	Barcelona	6-7 ll.	104v
138	Un cop al mes	Arrendador de molins	2 rodes al casal vell	Barcelona	13'4-14 ll.	104v
139	Un cop al mes	Arrendador de molins	1/8 dels beneficis del molí d'en Civaller	Barcelona	?	104v

140	Un cop al mes	Arrendador de molins	Una roda de molí, antigament d'en Bonanant Sopera	Barcelona	7-8 ll.	105r
141	Un cop l'any	General de Catalunya	Lloguer d'un magatzem	Al costat de l'hort	35 ll.	105v
141	Gener	Berenguer Badoch, notari, i la seva muller Margalida	Pensió de censal mort		5 ll.	105v
142	Juliol	Berenguer Badoch, notari, i la seva muller Margalida	Fermança		5 ll.	105v
143	Novembre	Ciutat de Barcelona	Pensió de censal		6 ll.	106r
144	Febrer	Ciutat de Barcelona	Pensió de censal		25 ll.	106r

Taula 3. Administradors de l'Hospital de la Santa Creu (1401-1500)

Aquesta taula recull tots els administradors, tant seculars com eclesiàstics, documentats per al segle xv. S'ha elaborat a partir del rastreig exhaustiu de la documentació produïda per l'Hospital de la Santa Creu, el govern municipal de Barcelona i, en menor mesura, el capítol catedralici. Els manuals notariais de l'hospital inclouen, en alguns dels contractes que recullen, el nom dels administradors. Tot i això, els manuals notariais conservats no cobreixen la totalitat del segle. En aquest sentit comptem amb els següents manuals notariais:

- El *Manual Primer de Joan Torró* (1401-1404).
- El *Manual Segon de Joan Torró* (1404-1408).
- El *Manual Tercer de Joan Torró* (1408-1411).
- El *Manual Quart de Joan Torró* (1411-1415).
- El *Manual Cinquè de Joan Torró* (1415-1420).
- El *Manual Setè de Joan Torró* (1425-1431).
- El *Manual Novè de Joan Torró* (1438-1444).
- El *Manual únic de Gabriel Bofill* (1450-1460).
- El *Manual Primer de Pere Pasqual* (1463-1470).
- El *Manual Segon de Pere Pasqual* (1476-1486).
- El *Manual Tercer de Pere Pasqual* (1486-1493).
- El *Manual Quart de Pere Pasqual* (1493-1501).

La documentació notarial, doncs, deixa buits importants, sobretot en les dècades dels trenta i quaranta. Alhora, la cultura administrativa dels notaris i de les diferents administracions presenta una diversitat notable. Per exemple, els manuals de Joan Torró solen ser més complets.

Per tant, documentació complementària ofereix informació alternativa que permet omplir alguns d'aquests buits. La col·lecció de pergamins de l'hospital, avui conservada a la Biblioteca de Catalunya, inclou contractes signats pels administradors. Així mateix, en la documentació produïda pel municipi i, sobretot, les sèries de *Llibre del Consell* i *Registre de Deliberacions* recullen referències als administradors seculars i a alguns processos d'elecció. Per últim, el *Llibre de la Camisa*, és a dir, el volum d'actes de les reunions del capítol catedralici, conté

referències, generalment molt breus, a alguns processos d'elecció d'administradors eclesiàstics.

La informació presentada en aquesta taula ja havia estat recopilada, en part, per Uta Lindgren.¹⁴²⁴ Si bé l'aportació de Lindgren revela un treball intens de la documentació, conté alguns errors d'identificació, transcripció i adaptació de noms, així com diversos buits. En aquest sentit aquesta taula pretén oferir una descripció més exhaustiva dels exercicis dels administradors. Hem procurat identificar les durades dels càrrecs en base als mesos de l'any per a tal de poder descobrir les irregularitats ens els processos d'elecció i tinència de l'administració. També hem inclòs les substitucions, marcades per un requadre vermell.

Tot i el treball exhaustiu de les fonts, l'extensió de diverses administracions és impossible de documentar amb exactitud. En aquest sentit, hem assumit, sempre que fos possible, el compliment de les dates d'elecció recollides en les ordinacions i la documentació normativa fundacional. En principi els administradors s'escollien el mes de maig per a càrrecs de dos anys de durada. Més endavant el govern municipal va acordar l'inici dels exercicis al novembre, per a tal de coincidir amb el curs polític de la ciutat. Tot i això, i com la taula reflecteix, els incompliments van ser nombrosos i, fins i tot, estructurals.

¹⁴²⁴ LINDGREN 1980, taula XXV.

		Ciudadans		Canonges			
1401	Maig						
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1402	Gener	Simó de Marimon	Guillem Colom	Antoni de Fornells	Jaume de Codonyà		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1403	Gener		Miquel Roure				
	Febrer						
	Març					Francesc Martí	
	Abril						
	Maig					Berenguer Oller	Pere Folguera
	Juny						
	Juliol			Pere Folguera			
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1404	Gener	Ramon Savall			Francesc Martí		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny						
	Juliol						

	Agost				Ferrer Despuig		
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1405	Gener		Arnau Destorrent	Guillem Alamany			
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny	Antoni Bussot					Pere Guillem Jofre
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1406	Gener	Miquel Roure	Gilabert de Malla	Nicolau Perer	Ferrer Despuig		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1407	Gener	Miquel Roure	Alfons de Tous		Ferrer Despuig		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						

1408	Gener	Miquel Roure			Bernat de Sant Amanci		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig	Francesc Romeu					
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1409	Gener					Ramon Savall	Francesc Pineda
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny	Bernat Serra					
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
1410	Gener				Joan de Sant Hilari		
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny	Nicolau Perer					
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
	Gener	Berenguer					
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						

1411	Juny	Sastrada			Felip de Medalla							
	Juliol											
	Agost											
	Setembre											
	Octubre											
	Novembre											
	Desembre											
1412	Gener	Francesc Camós		Berenguer Descort		Pere Pujades						
	Febrer											
	Març											
	Abril											
	Maig											
	Juny											
	Juliol											
	Agost											
	Setembre											
	Octubre											
	Novembre											
	Desembre											
	1413						Gener	Francesc Camós			Bernat de Sant Amanci	
							Febrer					
Març												
Abril												
Maig												
Juny												
Juliol												
Agost												
Setembre												
Octubre												
Novembre												
Desembre												
1414		Gener	Francesc Camós		Joan Boscà		Francesc Pineda					
		Febrer										
	Març											
	Abril											
	Maig											
	Juny											
	Juliol											
	Agost											
	Setembre											
	Octubre											

1415	Novembre	Antoni Bussot	Guillem Oliver	Guillem Carbonell	Joan Sirvent					
	Desembre			Guillem Carbonell						
	Gener			Guillem Carbonell						
	Febrer			Guillem Carbonell						
	Març			Guillem Carbonell						
	Abril			Guillem Carbonell						
	Maig			Guillem Carbonell						
	Juny			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Juliol			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Agost			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Setembre			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Octubre			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Novembre			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
	Desembre			Guillem Carbonell		Francesc Pineda				
1416	Gener	Francesc de Coromines	Joan Boscà	Pere Malet	Joan Sirvent					
	Febrer					Joan Sirvent				
	Març					Joan Sirvent				
	Abril					Joan Sirvent				
	Maig					Joan Sirvent				
	Juny					Joan Sirvent				
	Juliol					Joan Sirvent				
	Agost					Joan Sirvent				
	Setembre					Joan Sirvent				
	Octubre					Joan Sirvent				
	Novembre					Joan Sirvent				
	Desembre					Joan Sirvent				
	1417					Gener	Francesc de Coromines	Joan Boscà	Pere Malet	Simó de Prades
						Febrer				
Març		Simó de Prades								
Abril		Simó de Prades								
Maig		Simó de Prades								
Juny		Simó de Prades								
Juliol		Simó de Prades								
Agost		Simó de Prades								
Setembre		Simó de Prades								
Octubre		Simó de Prades								
Novembre		Simó de Prades								
Desembre		Simó de Prades								
		Gener	Francesc de Coromines	Joan Boscà	Pere Malet	Gabriel				
		Febrer								
	Març	Gabriel								

1418	Abril	Lluís de Bosc	Galceran Dusai	Francesc Desplà	Gombau
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1419	Gener	Lluís de Bosc	Galceran de Gualbes	Francesc Desplà	Gombau
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	1420				
Febrer					
Març					
Abril					
Maig					
Juny					
Juliol					
Agost					
Setembre					
Octubre					
Novembre					
Desembre					
1421		Gener	Lluís de Bosc	Galceran de Gualbes	Joan Sirvent
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				

	Setembre	Joan Boscà	Galceran Carbó	Ferrer de Palol	Narcís de Santdionís
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1422	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1423	Gener	Guillem des Soler	Galceran Carbó	Ferrer de Palol	Narcís de Santdionís
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1424	Gener	Galceran Dusay	Joan Llull	Ferrer Despuig	Ponç de Busquets
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				

1425	Febrer		Pere Ballester	Gaspar Bussot	Joan d'Esplugues	Pere Regaçol	
	Març						
	Abril						
	Maig	Jaume Colom					Guillem Alemany
	Juny						
	Juliol						
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						
	Gener						
Febrer							
Març							
Abril							
Maig							
Juny							
Juliol							
Agost							
Setembre							
Octubre							
Novembre							
Desembre							
1427	Gener		Francesc de Coromines	Gaspar Bussot	Joan d'Esplugues	Ferrer Despuig	
	Febrer						
	Març						
	Abril						
	Maig						
	Juny						
1428	Juliol		Francesc de Coromines	Gaspar Bussot	Joan d'Esplugues	Bernat Desplà	
	Agost						
	Setembre						
	Octubre						
	Novembre						
	Desembre						

	Juliol	Francesc Desplà	Bernat de Marimon	Bartomeu Moles	Ferrer Despuig
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1429	Gener	Lluís Ros	Bernat de Marimon	Bartomeu Moles	Ferrer Despuig
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1430	Gener	Lluís Ros	Bernat de Marimon	Bartomeu Moles	Ferrer Despuig
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1431	Gener	Baltasar de Gualbes	Bernat de Marimon	Pere de Palou	Ferrer Despuig
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				

	Desembre				
1432	Gener		Joan Boscà	Huguet Fivaller	Baltassar Bussot
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1433	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1434	Gener		Jaume Colom	Huguet Fivaller	Baltassar Bussot
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				Francesc Bertran
	Febrer				
	Març				
	Abril				

1435	Maig	Bernat Sapila			
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1436	Gener		Bertran Desvall	Guillem Ponç de Fenollet	Joan Dalmau
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1437	Gener		Guillem Destorrent	Antoni Sapllana	Joan Ros
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1438	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
Setembre					

	Octubre	Miquel de Montjuïc			Francesc Bertran	
	Novembre					
	Desembre					
1439	Gener			Francesc Llobet	Pere de Palou	Joan Ros
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1440	Gener		Pere Arnau Pol	Pere de Palou	Joan Ros	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1441	Gener				Joan Ros	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
	Gener				Joan Ros	
	Febrer					

1442	Març			Bernat Fivaller	Guillem Ponç de Fonollet	
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1443	Gener					
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1444	Gener				Jaume de Cadona	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1445	Gener					Pau de Gualbes
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					

	Agost	Pere de Medalla	Bertran Desvall	Joan Pintor	
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1446	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1447	Gener	Francesc Llobet	Bertran Desvall	Narcís de Sant Dionís	Francesc Colom
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1448	Gener	Francesc Llobet	Bertran Desvall	Pau de Gaulbes	Francesc Colom
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				

1449	Gener				
	Febrer	Joan Marquet			
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1450	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1451	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril	Betran Torró			
	Maig				

1452	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1453	Gener	Pere Sastrada			Agustí d'Illa	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
	1454	Gener	Jofre Sirvent	Miquel Desplà		Antoni Janer
		Febrer				
Març						
Abril						
Maig						
Juny						
Juliol						
Agost						
Setembre						
Octubre						
Novembre						
Desembre						
1455		Gener				
		Febrer				
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
Agost						
Setembre						
Octubre						

1456	Novembre	Pere de Prexana	Bernat Miquel	Bartomeu Novell	Nadal Garcés
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
Desembre					
1457	Gener	Pere de Prexana	Bernat Miquel	Bartomeu Novell	Nadal Garcés
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	1458				
Febrer					
Març					
Abril					
Maig					
Juny					
Juliol					
Agost					
Setembre					
Octubre					
Novembre					
Desembre					
		Gener	Pere de Prexana	Bernat Miquel	Bartomeu Novell
	Febrer				
	Març				

1459	Abril	Francesc Sescorts	Jofre Sirvent	Lluís Sirvent	Joan Comes
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1460	Gener	Francesc Sescorts	Jofre Sirvent	Lluís Sirvent	Joan Comes
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1461	Gener	Francesc Sescorts	Jofre Sirvent	Lluís Sirvent	Joan Comes
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1462	Gener	Francesc Sescorts	Jofre Sirvent	Lluís Sirvent	Joan Comes
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				

	Setembre	Pere Joan Serra	Lluís Setantí		Guillem Llull
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1463	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1464	Gener	Bartomeu Regàs			
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1465	Gener	Melcior Mates	Guillem Llull		
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				

1466	Febrer	Jaume Sapila	Jofre Sirvent	Antoni Janer	Nadal Garcés	
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1467	Gener	Galceran d'Ortignes	Jofre Sirvent	Francesc Colom	Nadal Garcés	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1468	Gener	Galceran d'Ortignes	Jofre Sirvent	Francesc Colom	Nadal Garcés	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					
	Juliol					Miquel Desplà
	Agost					
	Setembre					
	Octubre					
	Novembre					
	Desembre					
1469	Gener	Galceran d'Ortignes	Jofre Sirvent	Francesc Colom	Nadal Garcés	
	Febrer					
	Març					
	Abril					
	Maig					
	Juny					

	Juliol	Ramon Ros	Francesc Alegre	Lluís Sirvent	Bartomeu Figueres
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1470	Gener	Ramon Ros	Joan Sarrovira	Lluís Sirvent	Bartomeu Figueres
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1471	Gener	Bertó Quintana	Joan Sarrovira	Lluís Sirvent	Bartomeu Figueres
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1472	Gener	Bertó Quintana	Joan Sarrovira	Lluís Sirvent	Bartomeu Figueres
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
					Bernat Martí

	Desembre				
1473	Gener		Pere Sirvent	Berenguer de Sos	
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1474	Gener	Bernat Ponçgem			
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1475	Gener		Ramon Marquet	Joan Andreu Sorts	
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				

1476	Maig	Gaspar Montmany		Lluís Sirvent	
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1477	Gener	Bernat Ponçgem	Galceran Carbó	Antoni Agullana	Antoni Janer
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
1478	Setembre	Bernat Ponçgem	Galceran Carbó	Antoni Agullana	Antoni Janer
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
1479	Maig	Bernat Ponçgem			Antoni Janer
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Gener				
	Febrer				
	Març				

	Octubre	Guillem Ponçgem	Galceran Dusai	Antoni Janer	Jordi Sans
	Novembre				
	Desembre				
1480	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1481	Gener	Ramon Marquet	Pere Eiximeno		
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1482	Gener	Guillem Bret			
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				

1483	Març	Guillem Miró	Bernat Miquel	Lluís Desplà	Gabriel Rovira
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1484	Gener	Guillem Miró	Guillem Oliver	Bartomeu Travesset	Gabriel Rovira
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1485	Gener	Guillem Miró	Pere Joan de Santcliment	Bartomeu Travesset	Antoni Agullana
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1486	Gener	Guillem Miró	Pere Joan de Santcliment	Bartomeu Travesset	Joan Navarro
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				

	Agost	Antoni Salvador		Joan Font de Borrell	
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1487	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny		Bernat Sapila		
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1488	Gener	Jeroni Sala		Berenguer Vila	
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1489	Gener	Joan Roig	Bartomeu Travesset		
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				

1490	Gener	Nicolau Bret	Joan Andreu Sort	Pere Camps
	Febrer			
	Març			
	Abril			
	Maig			
	Juny			
	Juliol			
	Agost			
	Setembre			
	Octubre			
	Novembre			
	Desembre			
1491	Gener	Bernat Maüll	Joan Lull	Jaume Fiella
	Febrer			
	Març			
	Abril			
	Maig			
	Juny			
	Juliol			
	Agost			
	Setembre			
	Octubre			
	Novembre			
	Desembre			
1492	Gener	Bernat Maüll	Joan Lull	Jaume Fiella
	Febrer			
	Març			
	Abril			
	Maig			
	Juny			
	Juliol			
	Agost			
	Setembre			
	Octubre			
	Novembre			
	Desembre			
	Gener	Bernat Maüll	Joan Lull	Jaume Fiella
	Febrer			
	Març			
	Abril			
	Maig			

1493	Juny	Joan Fuster	Guillem Oliver	Pere Camps	Berenguer Vila
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1494	Gener	Joan Fuster	Baltasar de Gualbes	Pere Camps	Berenguer Vila
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
1495	Agost	Joan Fuster	Baltasar de Gualbes	Pere Camps	Berenguer Vila
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				
	Febrer				
1496	Març	Pere Jaume Vila	Baltasar de Gualbes	Pere Camps	Berenguer Vila
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
Octubre					

	Novembre	Bernat Maüll	Gabriel Samsó	Nicolau Rovira	
	Desembre				
1497	Gener				
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
Desembre					
1498	Gener	Antoni Salvador	Gabriel Samsó	Nicolau Rovira	Pere de Vinells
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
1499	Gener	Antoni Salvador	Jaume de Gualbes	Pere Boada	
	Febrer				
	Març				
	Abril				
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				
	Novembre				
	Desembre				
	Gener				Berenguer Vila
	Febrer				
	Març				

1500	Abril	Guillem Ponçgem			
	Maig				
	Juny				
	Juliol				
	Agost				
	Setembre				
	Octubre				

Taula 4. El *cursus honorum* dels administradors seculars

A continuació detallem el *cursus honorum* dels administradors seculars de l'Hospital de la Santa Creu entre el 1401 i el 1474. Hem triat aquesta darrera data com a punt límit perquè marca l'inici d'un nou model d'accés a l'administració, vinculat a l'exercici de la conselleria, que elimina les dinàmiques competitives. La identificació dels diferents càrrecs desenvolupats pels prohoms de la Barcelona del segle xv s'ha dut a terme a través del buidatge de les fonts municipals, tant editades com no editades. En aquest sentit hem treballat amb els *Llibres del Consell* i el *Registre de Deliberacions*, pel que fa les fonts no editades, i amb el *Manual de Novells i Ardits*, les *Rúbriques de Bruniquer* i el *Memorial històric* de Joan Boscà pel que fa les fonts editades. Aquest darrer volum ha estat especialment útil, ja que inclou llistes completes d'alguns dels principals càrrecs municipals de la Barcelona medieval.

Simó de Marimon, ciutadà

1388-89	Conseller tercer
1390-91	Guarda de la moneda
1392-98	Procurador a Empúries
1396-97	Conseller primer
1397-98	Guarda de la moneda
1401-03	Administrador
1401-02	Conseller primer

Guillem Colom, mercader

1401-03	Tauler
1401-02	Administrador

Miquel Roure, ciutadà

1400-01	Conseller quart
1401-03	Tauler
1402-04	Administrador
1406	Administrador (sub.)
1406-07	Conseller tercer
1407-08	Administrador (sub.)
1408-1409	Clavari
1410	Tauler

Ramon Desvall, ciutadà

1373-74	Obrer
1374-75	Visitador d'hospitals
1378-79	Conseller quart
1394-95	Conseller segon
1397-98	Conseller primer
1400-01	Conseller primer
1403-05	Administrador
1404-05	Conseller primer
1407-08	Conseller primer
1408-11	Administrador

Arnau Destorrent, ciutadà

1390-91	Conseller cinquè
1392-93	Visitador d'hospitals
1394-95	Conseller tercer
1395-96	Visitador d'hospitals
1399-1400	Obrer
1404-1406	Administrador
1415-16	Conseller tercer
1418-19	Conseller segon

Antoni Bussot, ciutadà

1391-92	Conseller cinquè
1394-95	Clavari
1397-98	Obrer
1400-01	Conseller tercer
1402-03	Clavari
1405-07	Administrador
1407-09	Tauler
1409-10	Conseller segon

Gilabert de Malla, ciutadà

1395-96	Administrador casa del pes
1397-98	Mostassaf
1403-04	Conseller cinquè
1405-06	Cònsol
1406-08	Administrador
1406-07	Conseller quart
1409-11	Tauler

Francesc Romeu, ciutadà

1387-89	Conseller tercer
1398-99	Conseller segon
1403-04	Cònsol
1405-06	Conseller segon
1407-09	Administrador

Bernat Serra, ciutadà

1387-89	Conseller cinquè
1392-93	Conseller tercer
1402-03	Obrer
1405-06	Administrador casa del pes
1408-09	Conseller segon
1409-10	Administrador
1412-13	Cònsol
1414-15	Conseller primer

Berenguer Sestrada, ciutadà

1391-92	Obrer
1397-98	Visitador d'hospitals
1399-1400	Administrador casa del pes
1407-08	Conseller cinquè
1410-12	Administrador

Berenguer Descort, ciutadà

1398-99	Conseller quart
1409-10	Conseller tercer
1411-13	Administrador
1414-15	Conseller tercer

Francesc Camós, ciutadà

1402-03	Obrer
1405-06	Obrer
1407-08	Cònsol
1410-11	Conseller cinquè
1412-14	Administrador
1413-14	Cònsol
1417-18	Conseller quart
1421-22	Conseller tercer
1429-30	Conseller segon
1431-32	Guarda de la moneda

Joan Boscà, mercader

1396-97	Admin. Hospital Pere Desvilar
1397-98	Visitador d'hospitals
1399-1400	Racional
1400-01	Racional
1401-02	Obrer
1404-05	Obrer
1413-15	Administrador
1415-16	Administrador (sub.)
1416-19	Administrador

Guillem Oliver jr., ciutadà

1401-02	Obrer
1403-05	Tauler
1406-07	Obrer
1410-11	Cònsol
1415-16	Administrador
1424-25	Conseller segon

Francesc de Conominés, ciutadà

1395-96	Obrer
1399-1400	Conseller cinquè
1411-12	Conseller quart
1416-20	Administrador
1416-17	Conseller tercer
1420-21	Conseller primer
1423-24	Guarda de la moneda
1426-28	Administrador
1428	Cònsol

Galceran de Gualbes, ciutadà

1397-98	Administrador casa del pes
1400-02	Clavari
1402-03	Administrador casa del pes
1408-09	Cònsol
1411-12	Conseller cinquè
1412-13	Mostassaf
1419	Administrador
1419-20	Conseller quart

Joan Llull, ciutadà

1412-13	Obrer
1414-15	Conseller cinquè
1417-18	Cònsol
1418-19	Conseller quart
1420-21	Administrador
1420-21	Mostassaf
1420-21	Administrador casa del pes
1422-23	Conseller tercer
1424-25	Administrador (sub.)
1425-26	Conseller segon
1428-19	Conseller segon
1430-31	Guarda de la moneda
1431-32	Conseller primer

Joan Bussot, ciutadà

1407-08	Obrer
1412-13	Obrer
1415-16	Conseller cinquè
1418-19	Cònsol
1420-21	Administrador
1420-21	Conseller tercer
1426-27	Conseller segon
1428-29	Guarda de la moneda
1430-31	Racional
1432-33	Conseller primer
1436-37	Conseller primer
1437-38	Guarda de la moneda
1439-40	Guarda de la moneda

Pere de Santcliment, ciutadà

1413-14	Conseller quart
1419-20	Conseller segon
1421-23	Administrador

Galceran Carbó, ciutadà

1415-16	Conseller quart
1418-19	Conseller tercer
1421-24	Administrador
1423-24	Conseller segon
1425-26	Guarda de la moneda
1429-30	Guarda de la moneda
1430-31	Conseller primer
1435-1436	Procurador a Empúries

Guillem de Soler, ciutadà

1412-13	Procurador a Tàrraga, Terrassa i Vilagrassa
1416-17	Mostassaf
1419-20	Conseller cinquè
1421-22	Cònsol
1421-21	Administrador
1423-24	Conseller quart
1426-27	Cònsol
1429-30	Tauler
1431-32	Conseller segon
1433-34	Guarda de la moneda
1435-36	Conseller segon

Galceran Dusai, ciutadà

1408-09	Obrer
1410	Procurador
1413-14	Conseller cinquè
1415-16	Cònsol
1417-18	Conseller tercer
1418	Administrador (sub.)
1419-22	Tauler
1421-22	Conseller segon
1423-24	Guarda de la moneda
1424-25	Administrador
1425-26	Conseller primer
1427-28	Guarda de la moneda
1428-29	Conseller primer

Gaspar Bussot, ciutadà

1414-15	Obrer
1418-19	Conseller cinquè
1421-23	Tauler
1422-23	Cònsol
1425-28	Administrador
1430-31	Administrador del pont de Sant Boi

Pere Ballester, ciutadà

1408-09	Conseller cinquè
1425	Administrador
1425-26	Conseller tercer

Jaume Colom, ciutadà

1414-15	Mostassaf
1421-22	Conseller quart
1425-26	Administrador
1426-27	Conseller tercer
1431-32	Guarda de la moneda
1433-34	Conseller segon
1435-36	Guarda de la moneda

Bernat de Marimon, ciutadà

1412-13	Conseller quart
1418	Procurador a Empúries
1428-30	Administrador

Francesc Desplà, ciutadà

1416-17	Obrer
1418-19	Mostassaf
1420-21	Conseller cinquè
1424-25	Conseller quart
1427-28	Conseller tercer
1428-30	Administrador
1430-31	Conseller segon
1434-35	Conseller primer
1438-39	Conseller primer
1441-42	Guarda de la moneda
1451-52	Conseller primer

Lluís Ros, ciutadà

1420-21	Administrador casa del pes
1427-28	Conseller quart
1430-31	Administrador
1434-35	Guarda de la moneda

Huguet Fivaller, ciutadà

1426-27	Conseller quart
1429-30	Cònsol
1430-35	Administrador
1430-31	Conseller tercer
1433-34	Guarda de la moneda
1434-35	Conseller segon
1437-38	Conseller primer
1438-39	Guarda de la moneda
1440-41	Conseller primer

Baltasar de Gualbes, ciutadà

1418-19	Administrador casa del pes
1423-24	Conseller cinquè
1429-30	Conseller tercer
1431-32	Administrador
1432-33	Conseller segon

Joan Boscà, mercader

1428-29	Obrer
1432-34	Administrador
1435-37	Clavari

Jaume Colom, ciutadà

1414-15	Mostassaf
1421-22	Conseller quart
1426-27	Conseller tercer
1431-32	Guarda de la moneda
1433-34	Conseller segon
1434-35	Administrador
1435-36	Guarda de la moneda

Bertran Desvall, ciutadà

1433-34	Conseller quart
1435-37	Administrador
1437-38	Cònsol
1441-43	Tauler
1443-50	Administrador
1446-47	Guarda de la moneda
1449-50	Conseller segon
1451-52	Guarda de la moneda

Bernat Sapila, ciutadà

1420-21	Obrer
1426-27	Conseller cinquè
1429-30	Mostassaf
1431-32	Conseller quart
1434-35	Cònsol
1435-36	Administrador
1436-37	Conseller tercer
1437-38	Guarda de la moneda
1439-40	Guarda de la moneda
1444-45	Conseller segon
1447-48	Conseller primer
1449-50	Guarda de la moneda

Miquel de Montjuïc, ciutadà

1424-25	Conseller cinquè
1427-28	Cònsol
1432-33	Conseller quart
1434-45	Administrador
1443-44	Conseller tercer

Guillem Destorrent

1417-18	Obrer
1425-26	Mostassaf
1427-28	Conseller cinquè
1433-35	Tauler
1435-36	Conseller tercer
1437-38	Administrador
1438-39	Conseller segon
1440-41	Guarda de la moneda
1441-42	Conseller primer
1448-49	Guarda de la moneda

1450-51	Guarda de la moneda
----------------	---------------------

Francesc Llobet, ciutadà

1428-29	Mostassaf
1432-33	Conseller cinquè
1435-36	Cònsol
1437-38	Conseller quart
1439	Administrador (sub.)
1442-43	Conseller tercer
1444-45	Guarda de la moneda
1447-49	Administrador
1462-63	Conseller primer
1469-70	Conseller primer

Pere Arnau Pol, ciutadà

1419-20	Obrer
1422-23	Mostassaf
1436-37	Conseller quart
1439-41	Administrador
1439-40	Obrer
1443-45	Tauler
1449-50	Cònsol

Bernat Fivaller, ciutadà

1429-30	Conseller cinquè
1435-36	Tauler
1438-39	Cònsol
1439-40	Conseller tercer
1441-42	Guarda de la moneda
1444	Administrador
1445-46	Conseller segon

Pere de Malla, ciutadà

1421-22	Conseller cinquè
1424-25	Cònsol
1430-31	Mostassaf
1434-35	Conseller tercer
1437-39	Tauler
1439-40	Conseller segon
1442-43	Guarda de la moneda
1445-47	Administrador

Joan Marquet, ciutadà

1430-31	Obrer
1434-35	Obrer
1439-40	Conseller cinquè
1442-43	Cònsol
1449-51	Administrador
1450-51	Conseller quart

Jaume Sapila, ciutadà

1435-36	Mostassaf
1437-38	Conseller cinquè
1440-41	Obrer
1441-42	Conseller quart
1444-45	Cònsol
1446-47	Conseller tercer
1450-54	Administrador
1451-52	Conseller segon
1465-67	Administrador

Betran Torró, ciutadà

1441-42	Obrer
1451-53	Administrador
1455-56	Conseller primer

Pere Sastrada, ciutadà

1433-34	Obrer
1436-37	Administrador casa del pes
1444-45	Obrer
1448-49	Conseller cinquè
1451-52	Obrer
1453-54	Administrador
1463-64	Cònsol
1472-73	Conseller segon

Jofre Sirvent, mercader

1428-29	Administrador casa del pes
1440-42	Batlle
1451-52	Conseller quart
1453-54	Conseller segon
1454-55	Administrador
1457-58	Conseller segon
1458-59	Guarda de la moneda

1458-61	Administrador
1467-69	Administrador

Miquel Desplà, ciutadà

1429-30	Administrador casa del pes
1440-41	Conseller quart
1444-45	Obrer
1447-48	Guarda de la moneda
1448-49	Cònsol
1449-50	Conseller tercer
1452-53	Conseller segon
1453-54	Guarda de la moneda
1454-55	Administrador
1459-61	Tauler
1461-62	Conseller primer
1469-71	Administrador

Pere de Prexana, mercader

1435-36	Jutge d'apells
1445-46	Cònsol
1455-56	Conseller tercer
1455-59	Administrador

Bernat Miquel, ciutadà

1455-58	Administrador
1456-57	Conseller primer

Francesc Sescorts, mercader

1458-59	Conseller tercer
1459-64	Administrador
1466-67	Conseller tercer

Lluís Setantí, ciutadà

1447-48	Mostassaf
1460-61	Conseller segon
1461-64	Administrador
1463-65	Tauler
1471-72	Conseller primer

Pere Joan Serra, ciutadà

1462-63	Conseller segon
1464-65	Administrador
1465-67	Tauler
1467-68	Conseller segon

Melcior Mates, mercader

1463-64	Conseller tercer
1465-66	Administrador

Galceran d'Ortigue, ciutadà

1461-64	Batlle
1466-67	Conseller segon
1468-69	Administrador

Francesc Alegre, mercader

1467-68	Conseller tercer
1469-71	Administrador

Joan Sarrovira, ciutadà

1447-48	Obrer
1453-54	Obrer
1455-56	Conseller segon
1459-60	Cònsol
1471-73	Administrador

Bartomeu Quintana, mercader

1457-58	Obrer
1460-61	Clavari
1467-68	Mostassaf
1470-71	Conseller tercer
1472-74	Administrador
1479-81	Tauler
1485-87	Racional
1494-95	Racional